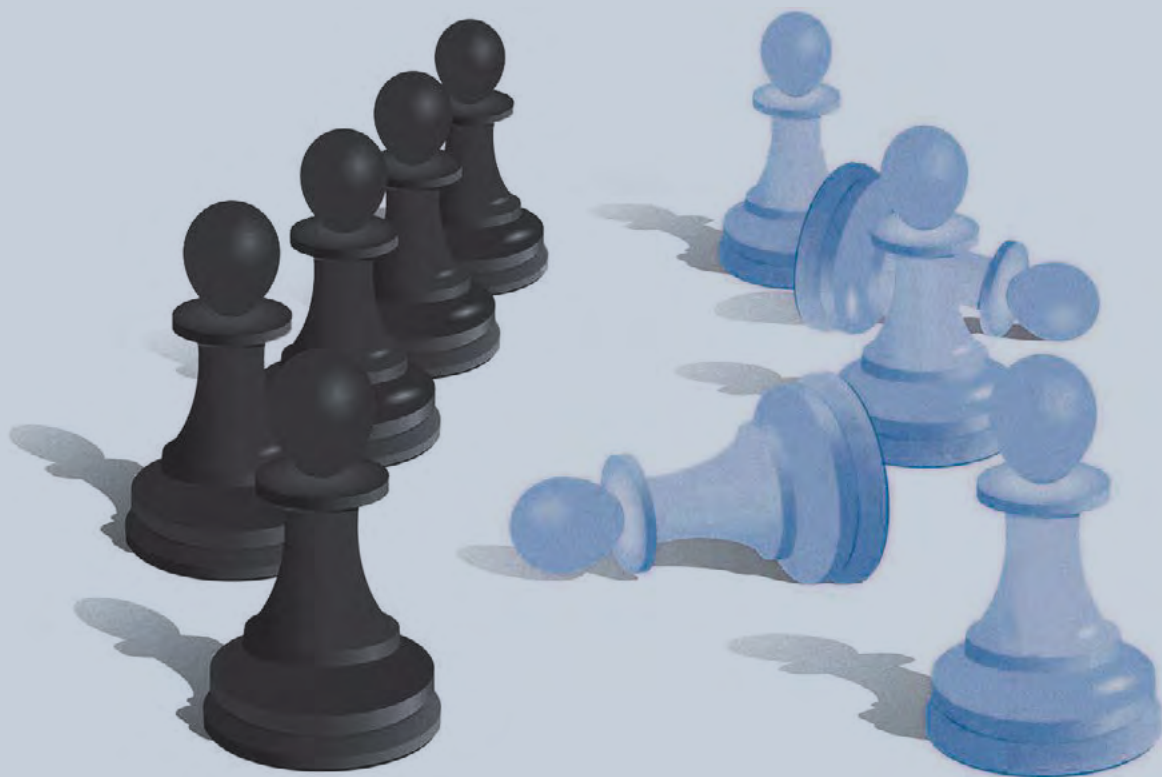

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI 2012

POPULIZAM: URUŠAVANJE DEMOKRATSKIH VREDNOSTI

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

**LJUDSKA PRAVA
U SRBIJI 2012**

**POPULIZAM:
URUŠAVANJE
DEMOKRATSKIH
VREDNOSTI**

BEOGRAD, 2013

LJUDSKA PRAVA U SRBIJI: 2012

POPULIZAM: URUŠAVANJE DEMOKRATSKIH VREDNOSTI

IZDAVAČ

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

Za ilustraciju na naslovnoj strani korišćen crtež Alvara Cabrere

ŠTAMPA

Grathia drucht

ISBN 978-86-7208-189-3

COBISS.SR-ID 199036940

Ova edicija objavljena je zahvaljujući finansijskoj pomoći Ambasade Kraljevine Holandije. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji snosi isključivu odgovornost za sadržaj edicije, za koji se ni pod kojim okolnostima ne može smatrati da odražava stavove Ministarstva inostranih poslova Holandije.

CIP – Katalogizacija u publikaciji, Narodna biblioteka Srbije, Beograd
341.231.14(497.11)"2012"; 316.4(497.11)"2012"; 323(497.11)"2012"
POPULIZAM : urušavanje demokratskih vrednosti : ljudska prava u Srbiji
2012 / [priredio] Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. – Beograd
: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2013 (Novi Pazar : Grathia
Drucht). – 632 str. ; 23 cm Tiraž 300. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

1. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd) a) Ljudska prava
– Međunarodna zaštita – Srbija – 2012 b) Srbija – Društvene prilike –
2012 c) Srbija – Političke prilike – 2012

Sadržaj

I – UVOD

ZAKLJUČCI I PREPORUKE	13
Evropskoj uniji	16
Vladi Srbije	17
Civilnom sektoru	20
LJUDSKA PRAVA U SENCI KSENOFOBIJE	21
Promena vlasti	22
Orijentacija ka EU: pod pritiskom realnosti	24
Ruski faktor	25
Srpska pravoslavna crkva	26
Unutrašnji plan u senci Kosova	26
Odnos prema regionu	28
Stanje duha	29
Krizna identiteta	30
EKSTREMNA DESNICA: NAMETANJE VREDNOSNOG KODA	33
Država i ekstremizam	44
TRANZICIONA PRAVDA: NEDOVOLJNO I NEKONZISTENTNO	49
Suđenja za ratne zločine	52
Institucionalne reforme	54
Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine	54
Reparacije	58

II – PRAVOSUĐE

SPORA REFORMA	65
Odlučivanje o reizboru sudija	75
Politički revanšizam i smena predsednice Vrhovnog kasacionog suda	81
Rad sudova u Srbiji	84
Nove zakonske inicijative i promene	87
Tužilaštvo za ratne zločine	91
RATNI ZLOČINI: DOMAĆA I MEĐUNARODNA PRAVDA	95
Presude pred domaćim sudovima	96
Podignute optužnice srpskog tužilaštva	99
Ratni profiteri, zakasneo zakon i unosna propaganda	100
Trgovina organima	103
Presude i suđenja u Haškom tribunalu	106

Završen proces Ramušu Haradinaju	111
Oslobođen Momčilo Perišić	112
Ratko Mladić: Prsti u svim zločinima	113
Radovan Karadžić: Cinizam pred sudom	118
Počelo suđenje Goranu Hadžiću	119
Vojislav Šešelj: najduže suđenje u istoriji Haškog tribunala	122
Gašenje Tribunala 2015. godine	123
SUZBIJANJE KRIMINALA: IZMEĐU SAMOZADOVOLJSTVA I REALNOSTI.	125
Luka Bojović i dalje u španskom zarvoru	126
Darko Šarić i dalje u bekstvu	130
Sindrom Šarić uzdrmao Vladu	134
Početak suđenja za pobunu JSO	135
Uskoro sudska odluka o rehabilitaciji Draže Mihailovića	138
Sudski galimatijas za ubistvo Brisa Tatona	140
KORUPCIJA: BEZ SUDSKOG EPILOGA.	141
Istrage, privođenja i hapšenja	142
Hapšenje godine: Miroslav Mišković i sin	146
Javne nabavke: korupcija u državnom okrilju	148
Aleksandar Vučić: Pohvale i kritike	149
SPORNE PRIVATIZACIJE: I DALJE U FOKUSU EU.	153
1. "Sartid"	154
2. "Jugoremedija"	156
3. "Mobtel"	156
4. "C-market"	157
5. ATP Vojvodina	158
6. "Luka Beograd"	158
7. Nacionalna štedionica	159
8. Večernje novosti	159
9. Veterinarski zavod – Zemun	160
10. "Zastava elektro Rača"	160
11. "Tehnohemija"	161
12. "Srbolek"	161
13. "Šinvoz"	162
14. "Keramika" iz Kanjiže	162
15. "Prosveta"	162
16. Poslovi "Azotare Pančevo"	163
17. "Trudbenik gradnja"	164
18. "DelReal"	164
19. "Nuba invest"	166
20. Koncesija za autoput Horgoš–Požega	167
21. Izvoz šećera u zemlje EU	167
22. "Putnik"	167

23. "Srbija-Turist"	168
24. "Galenika"	168
ZATVORI: PRENATRIPANI I NEADEKVATNI	171
Zakon o amnestiji i alternativni načini izvršenja krivičnih sankcija	173

III – SISTEM BEZBEDNOSTI: SPORO PRILAGOĐAVANJE STANDARDIMA EU

VOJNA NEUTRALNOST SRBIJE I ZAJEDNIČKA BEZBEDNOSNA I ODBRAMBENA POLITIKA EU	181
EU, EK i sistem bezbednosti u Srbiji 2012–2013.	193
Sistem bezbednosti u izbornoj kampanji 2012. godine i tokom prvih meseci novih vlasti	195
GLAVNI IZAZOVI U MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA I U POLICIJI .199	
Kontroverze oko formiranja štabova civilne zaštite	201
OSTALI IZAZOVI U SISTEMU BEZBEDNOSTI	205
STANJE U MINISTARSTVU ODBRANE I VOJSCI SRBIJE	207
Kadrovske (ne)promene u VS	208
Vreme ministra odbrane Dragana Šutanovca	209
Aleksandar Vučić: Bez promena u vojnoj i odbrambenoj politici zemlje.	214
Umesto reforme surogat reforme.	215
Vojnička tradicija i SPC.	215
„Superiornost“ srpske vojske	218
Pripadnici(ce) vojske u međunarodnim misijama.	220
Vojska Srbije i NATO.	224
Srbija i Organizacija dogovora o kolektivnoj bezbednosti	227
Bezbednosna i odbrambena saradnja Srbije i Rusije	227
Srbija na međunarodnim tržištima naoružanja i vojne opreme	228
Nove nerasvetljene pogibije pripadnika Vojske Srbije	230
Iz dosijea "general Ljubiša Diković"	231
Državna i medijska odbrana Dikovića – na staklenim nogama.	234
Zaključci.	237

IV – SKUPŠTINA SRBIJE

EKSTREMNI VIŠEPARTIZAM	241
Zakonodavna aktivnost	243
Smena guvernera.	245
Kosovo – umnožavanje rezolucija.	247
Budžet	249
Sezona preletača i etički kodeks.	251
Zaključak i preporuke	252

V – NEZAVISNA REGULATORNA TELA

ZAŠTITNIK GRAĐANA SRBIJE: PORAST UGLEDA U JAVNOSTI	257
Pokrajinski ombudsman: u fokusu lokalna uprava	259
Poverenik za informacije: sve veće poverenje građana	262
Poverenik za zaštitu ravnopravnosti: raširenost diskriminacije	265
Agencija za borbu protiv korupcije: pod pritiskom „političke volje“	267

VI – DRAMATIČNA EKONOMSKA SITUACIJA

UTICAJ EKONOMSKE KRIZE NA IZBORNE REZULTATE	275
Ekspoze premijera Ivice Dačića	276
Kako je i zašto je došlo do kulminacije krize u Srbiji	280
Spoljna i domicilna finansijska kriza	283
Smena guvernera NBS i eksplozija javnog duga	287
Kako doći do fiskalne konsolidacije	289
EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA: NA UDARU KRIZE I TRANZICIJE	291

VII – VERSKE ZAJEDNICE: POVLAŠĆENOST VEĆINSKE CRKVE

INSTITUCIONALNI OKVIR	297
Odnos države i verskih zajednica	301
Većinska crkva u Srbiji	305
Unutarcркvene tenzije	310
Srpska pravoslavna crkva i susedi	313
Muslimani u Srbiji	322
Umesto zaključka	332

VIII – DISKRIMINACIJA

POSLEDICA KSENOFOBIČNOSTI I POPULIZMA	337
ETNIČKE MANJINE: I DALJE NA METI NACIONALISTA	339
Politička participacija	341
Upotreba jezika manjina i obrazovanje	343
Ostvarivanje prava nacionalnih manjina u oblasti kulture	346
Deklaracija o položaju sandžačkih Bošnjaka	347
Sukobi i intervencije	350
Radikalizacija mađarske manjine	355
Napetosti u Sandžaku	357
Zaključci	358
ŽENE: U OKVIRU PATRIJARHALNOG STEREOTIPA	359
Diskriminacija žena u ekonomskoj sferi	360
Nasilje nad ženama	363
Rodna ravnopravnost	365
Preporuke:	367

Mladi: vršnjačko nasilje sve brutalnije	369
Nasilje u školama	370
Porodično okruženje kao primer	373
Deca nezaštićena u medijima	373
Droga u školama	374
Obrazovanje mladih	375
Starije osobe: nezadovoljavajuća socijalna i zdravstvena zaštita	376
Nasilje nad starima	382
OSOBE SA INVALIDITETOM: NEDOVOLJNA BRIGA	387
Zapošljavanje osoba sa invaliditetom	389
ROMI: UKORENJENA NEBRIGA I MARGINALIZACIJA	393
Obrazovanje	393
Romkinje	394
Pravno nevidljiva lica	394
Prinudna iseljavanja	396
Govor mržnje u medijima	400
Izbori – zloupotreba romskog biračkog tela	401
Zaključci i preporuke	402
LGBT: NAJVEĆA DISTANCA	403
Zaključci	408

IX – MEDIJI

U FUNKCIJI VLASTI	411
Govor mržnje u socijalno-političkom kontekstu	415
Govor mržnje	419
Komisija za istragu o ubistvima novinara	427
Medijska strategija i zakon o informisanju	430
Transparentnost vlasništva i tokova novca u medijima	434
Novi mediji	435
Zaključci i preporuke	438

X – DECENTRALIZACIJA VS. CENTRALIZACIJA

Pokušaj decentralizacije/regionalizma pod pritiskom EU	442
VOJVODINA: FASADNA AUTONOMIJA	445
Prekranje izbornih rezultata	447
Ćirilizacija i šetnja	448
Odluka Ustavnog Suda Srbije o nadležnostima Vojvodine	449
Popis stanovništva	457
Incidenti u Vojvodini	458
Polaganje prijemnog ispita	461
Zaključci i preporuke	463

JUG SRBIJE: REALNI PROBLEMI TRI OPŠTINE	465
Obrazovanje.....	465
Diskriminacija i politička deklaracija 2012.	468
Protesti u Preševskoj dolini	470
Sloboda kretanja u kontekstu odnosa Beograda i Pristine	470
Zatvaranje albanskog pitanja?	471
Zaključci	474
SANDŽAK: JOŠ UVEK OTVORENO PITANJE	477
Rezultati izbora u Sandžaku	477
Incidenti, od Aćif efendije do navijača	479
Incidenti na stadionima	480
Kulturno nasleđe: pitanje identiteta	483
Islamska zajednica: neuspešni pokušaji pomirenja	486
Bošnjačko nacionalno veće: nastavljen dualizam	492
Raskol u Bošnjačkoj demokratskoj zajednici	495
Zaključci i preporuke	497
 XI – KOSOVO: PRIHVATANJE REALNOSTI	
IZNUĐENI ISKORAK	501
Pregovaračka agonija – od “DA” do “NE i obratno	503
Sporazum od 15 tačaka	507
Izazovi	510
Pokušaji opstrukcije pregovora: predsednik Nikolić i konzervativni blok	511
Slabljenje uticaja Srpske pravoslavne crkve	519
Perspektiva kosovskih Srba	521
Zaključak i preporuke	525
SPORAZUM BEOGRADA I PRIŠTINE U 15 TAČAKA	527
 XII – SRBIJA I SUSEDI	
PROBLEMATIČNO UZ POSTEPENO OTOPLJAVANJE REALNOSTI	531
BOSNA I HERCEGOVINA: IŠČEKIVANJE NOVIH OKOLNOSTI	533
Interperetacija prošlosti	539
Slučaj Jašarević	542
Izbori u Srebrenici	543
Izveštaj Valentina Incka visokog predstavnika u BiH Savetu bezbednosti	550
Obruč oko Dodika	551
Zaključci i preporuke	554
HRVATSKA: STAGNACIJA ODNOSA	555
Prvi zvanični kontakti	557
Oslobađajuće presude Gotovini i Markaču	560
Ekonomski odnosi	562

Kulturne i sportske veze	564
Zaključci i preporuke	567
MAKEDONIJA: POTENCIJALNO POBOLJŠANJE	569
Unutrašnje prilike u Makedoniji	570
Srpsko-makedonski crkveni spor	571
Međudržavni odnosi	573
Ekonomska saradnja Srbije i Makedonije	575
Zaključci	576
CRNA GORA: ČVRSTA ORIJENTACIJA	577
Pretenzije Srbije	578
Prosrpska opozicija i nevladine organizacije	580
Srpska pravoslavna crkva	581
Slučaj Nikolaidis	583
Reagovanje zvanične Podgorice na beogradski proces rehabilitacije Draže Mihailovića	584
Zaključci	585
SLOVENIJA: UZOR REGIONALNE SARADNJE	587
Unutrašnja situacija u Sloveniji	588
Bilateralni odnosi	589
Zaključci	590

XIII – SRBIJA I SVET

OKRETANJE KA EU	593
Nejedinstvo u državnom vrhu	595
Odnos sa Rusijom	597
Zapostavljanje evropskih standarda	598
Porast evroskepticizma	600
Novi šef diplomatije	602
Evropski savet	603
Nemačka	604
Sjedinjene Američke Države	607
Turska	609
Antievropski blok	611
Zaključci	614
RUSIJA: ODRŽATI SRBIJU VAN NATO I EU	615
Ruska percepcija sveta	615
Ruski interesi u Srbiji *	619
Rusija i Kosovo	620
Nova vlast i Rusija	623
Konkretizacija ruske politike	627
Zaključci	632

I – UVOD

Zaključci i preporuke

Vlada Srbije još uvek je na početku mandata, iako je od njenog konstituisanja prošlo godinu dana. Odnosno, nije donet program ili strategija sistemskog karaktera. Strukture na vlasti su u stalnoj izbornoj kampanji, jer su uglavnom usmerene na povećanje rejtinga, demonizaciju prethodne vlade, pre svega Demokratske stranke. Ni koalicioni partneri nisu izuzeti od kritike. Dominira populizam čiji je prvenstveni cilj popularizacija potpredsednika Vlade Aleksandra Vučića. Najizrazitiji primeri za to su hapšenja u borbi protiv korupcije, kao i jačanje socijalne komponente budžeta za 2013. godinu, parcijalno proširivanje kruga građana sa budžetski finansiranim zdravstvenim osiguranjem. Ovakvo ponašanje implicira špekulacije o prevremenim izborima što realno nije isključeno. Aleksandar Vučić pokazuje sve više ambicija da koncentriše vlast u svojim rukama. Bezbednosne strukture su već pod njegovom kontrolom, što u javnosti doprinosi utisku da je najmoćniji čovek u zemlji.

Iz praktičnih poteza Vlade Srbije ne vidi se namera reformisanja sektora bezbednosti, već pre svega njegovo dalje stavljanje pod partijsku kontrolu. Primetno je i odsustvo namere da se formiraju stalne institucije i mehanizmi za borbu protiv korupcije, koja se, prvenstveno preko medija koje kontrolišu delovi ili cele službe bezbednosti, koristi za političke obračune i eliminaciju poslovne konkurencije. Nereformisani sektor bezbednosti, pre svega zbog nedovršenog i pravno neusaglašenog sistema demokratske kontrole i kompromitovanih kadrova, koji je i sam zahvaćen korupcijom, neće biti u stanju da ostvari ambiciozne zadatke koji su mu navodno dati.

Politiku nove vlade na unutrašnjem planu karakteriše, osim populizma i izraziti otpor evropeizaciji i modernizaciji Srbije, bez obzira na promenjenu retoriku i sporazum, potpisan sa Prištinom. Narodnjaštvo i populizam su samo jedna od manifestacija srpskog nacionalizma koji opstaje kao jedina ideologija, a Aleksandar Vučić je nosilac takve politike.

Nesumnjivo je da su neki potezi koje je Vlada povlačila bili izraz pozitivnih nastojanja, pre svega kada je reč o pregovorima sa Prištinom. Sprovođenje Sporazuma tek treba da pokaže da li Vlada iskreno stoji iza njega. Međutim, kad je reč o predizbornim obećanjima, većina nije ispunjena, niti ima izgleda da budu ispunjena.

Zaokret u višedecenijskoj „kosovskoj politici” u javnosti Srbije primljen je sa uverenjem da je takav ishod bio neminovan. Pre svega, jer odavno postoji svest da se odustalo od Kosova. Kosovo je bilo samo instrument, vešto korišćen za ostvarivanje ciljeva u Bosni. Opstajanje na “kosovskoj politici” pretilo je da “potopi” Srbiju. Pokazalo se da je odlučnost Nemačke da prekine zloupotrebu Kosova i jasno definiše uslove za članstvo u EU, dalo rezultate.

Sporazum između Beograda i Prištine bio je u fokusu, kako domaće tako i međunarodne javnosti. Kosovo je oduvek tema na kojoj se sučeljavaju proevropska i antievropska Srbija. Platforma koja je prethodila Sporazumu otvorila je sve dileme oko puta kojim Srbija ide. Realno, odnos prema Kosovu kreće se između dve krajnosti: iracionalnog stava da je još uvek moguće dobiti deo Kosova i objektivne ekonomske i socijalne situacije u zemlji. U tom smislu, treba očekivati otpor evropeizaciji.

Tomislav Nikolić kao eksponent antievropskog bloka još uvek ima ambivalentan odnos i prema Kosovu i prema evropskoj orijentaciji. Sve njegove izjave vezane za Kosovo su vrlo kontradiktorne. One su istovremeno pokušaj pridobijanja javnosti, posebno one konzervativne koju predstavlja, ali i odraz suštinskog nerazumevanja međunarodnih okolnosti u kojima se Srbija nalazi. Njegovi prirodni saveznici (SPC, deo SANU, desničarske organizacije poput Dveri, Naši i dr, desničarski mediji poput NSPM, Pečata, Geopolitike, i brojni drugi, elektronski mediji poput Kopernikusa i Radio Fokusa, kao i DSS i ostale partije tog bloka) od njega su očekivali sasvim drugačije ponašanje na vlasti. Otuda brojne kritike i razočarenja na njegov račun.

Konzervativni blok smatra da je Srpska napredna stranka izneverila njegova očekivanja da će dolaskom na vlast raskinuti sa „izdajničkom” politikom Demokratske stranke i njenog lidera Borisa Tadića. Smatraju da je SNS od Zapada „dobila veoma preciznu ulogu koju je samo stranka sa

patriotskim odsjajem mogla da ispuni". Zalaganje za osnivanje „snažnog patriotskog bloka” koji bi predstavljao „istinsku opoziciju i novu snagu na srpskoj političkoj sceni”, za sada više zvuči kao vapaj, nego kao ozbiljna pretnja. Pokušaj organizovanja masovnih demonstracija DSS i SRS i njihovih pratećih saveznika iz desničarskih grupa i organizacija nije do sada pokazao potencijal da ozbiljnije ugrozi koaliciju na vlasti.

Suprotstavljanje Sporazumu lidera sa severa Kosova gubi na oštini. To samo pokazuje da je njihov manevarski prostor oduvek zavisio od Beograda. Bez podrške Beograda njihovo nezadovoljstvo može samo delimično da ometa i odlaže sprovođenje Sporazuma.

Demokratska opozicija i organizacije civilnog društva ne reaguju blagovremeno i adekvatno na stanje u društvu, što je posledica zamora, razočarenja, nekoordiniranog delovanja, ali i neodgovornosti, korupcije, primata ličnih i grupnih interesa nad interesom modernizacije Srbije. Sve to je doprnelo atmosferi apatije i nezainteresovanosti. Aktuelna situacija u Srbiji zahteva i obavezuje na brzo reagovanje opozicije, organizacija civilnog društva i slobodnih medija.

Bez obzira na brojne kritike EU zbog krize kroz koju prolazi, za Srbiju je proces pridruživanja od ključne važnosti, jer je to jedini način uspostavljanja pravne države i stabilizovanja institucija. To se pokazalo u svim slučajevima pridruživanja EU.

EVROPSKOJ UNIJI

- EU mora maštovitije pristupiti ne samo Srbiji, već i svim zemljama Zapadnog Balkana. Politika “štapa i šargarepe” ima svoje domete u društvima kao što je srbijansko
- Kriterijumi i uslovi koji su postavljeni pred Srbiju nisu ostvarivi u dogledno vreme. Zbog nedostatka kapaciteta, ali i zbog orijentacije koja je antievropska neophodno je regresivne trendove preduprediti novom politikom, integrisanjem pojedinih sektora, strategijom razvoja
- Poželjno je da Srbija bude što više integrisana u privredno okruženje u kome je EU dominantna. To je ogromno tržište, najveće u svetu, koje će opstati uprkos problemima sa kojima je sada suočeno;
- EU mora pomoći civilnom društvu, kako bi pratilo sprovođenje sporazuma sa Prištinom;
- EU treba da insistira na prevazilaženju etničkih podela i tako otvori perspektivu pluralizacije oba društva
- Sprovođenje Sporazuma biće osporavano sa raznih strana. Zato je neophodno kontinuirano praćenje, kako Evropske komisije, tako i civilnog društva

- Civilno društvo treba da dobije ozbiljnu podršku u evropeizaciji Srbije.

VLADI SRBIJE

- Dobijanje datuma za pregovore sa EU imaće političku energiju samo ako se oko tog cilja okupe proevropske snage u društvu i ako one sa entuzijazmom pokrenu transformaciju Srbije u moderno evropsko društvo; Vlada mora tom zadatku prići sa odgovornošću, sa entuzijazmom i verom u evropsku Srbiju
- Mora da doprinese i moralnoj obnovi društva u meri i na način koji spada u njen domen (obrazovanje)
- Mora pristupiti suštinskoj transformaciji bezbednosnih službi, stavljajući je u funkciju demokratske transformacije Srbije
- Da se više angažuje na obnovi poverenja u regionu, koji su tokom njenog jednogodišnjeg mandata u velikoj meri poremećeni
- Regionalnu saradnju treba podići na najviši mogući nivo. Hrvatska može imati važnu ulogu u tumačenju evropskih integracija i procesa pregovaranja
- Da usaglasi spoljnu politiku zemlje i jasno je profiliše u skladu sa evropskim kursom

- Imajući u vidu ksenofobičnost društva i ugroženost manjina, posebno Roma, neophodno je pokrenuti interkulturalni dijalog koji treba da bude u funkciji sprečavanja etničkih, verskih i lingvističkih konflikata, kao i kulturoloških podela
- Vlada mora da omogući dijalog o suštinskoj decentralizaciji zemlje, uključujući i položaj autonomne pokrajine Vojvodine. Veći stepen prenošenja nadležnosti, obaveza i prava sa centralnog na niži nivo vodi ka unapređenju ljudskih, socijalnih i kulturnih prava građana
- Vlada mora posebnu pažnju posvetiti Sandžaku i jugu Srbije, pre svega na ekonomskom planu, ali i u pogledu funkcionisanja manjinske infrastrukture. Treba da prestane sa podrivanjem i spinovanjem straha o opasnosti od islamskog fundamentalizma
- Da bi postigla željene ciljeve Vlada mora mobilisati civilni sektor i sve ostale aktere u pregovorima koji predstoje
- Vlada mora izaći sa sveobuhvatnim programom za reformu sudstva, kao i sa strategijom za sistemsku borbu protiv korupcije

- Vlada mora stvoriti takvu društvenu i političku atmosferu koja će uvažavati pluralizam i različitost srbijanskog društva i u tom smislu preduzeti sve mere da se neutrališe uticaj ekstremističkih desničarskih grupa
- Borba protiv ksenofobije, kao i diskriminacije manjina treba da bude prioritet Vlade u promovisanju atmosfere tolerancije i različitosti; bez promene vrednosnog sistema u društvu i prihvatanja različitosti ne može doći do suštinskog poboljšanja položaja manjina, posebno LGBT osoba. Neophodno je uspostaviti vrednosni sistem u kome različitost neće biti shvaćena kao pretnja, već kao potencijal
- Vlada mora da pokaže iskrene namere da zaštiti aktiviste za ljudska prava i medije od napada ekstremističkih grupa
- Neophodno je iskreno suočavanje sa prošlošću iz devedesetih što podrazumeva i uvažavanje doprinosa Haškog tribunala utvrđivanju istine o onome šta se dogodilo i o zločinima
- Treba što pre usvojiti akcioni plan za primenu Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima

- Ratifikovati Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici
- Nadležni državni organi moraju povećati kapacitete prihvatilišta, prihvatnih centara i ustanova socijalne zaštite kako bi se najugroženijim stanovnicima neformalnih naselja (posebno Romima) obezbedilo privremeno sklonište od hladnoće tokom zime.

CIVILNOM SEKTORU

- Neophodno je jačanje civilnog društva kao relevantnog zagovornika evropskih vrednosti
- Neophodno je angažovanje pojedinaca, opozicionih partija, nevladinih organizacija, slobodnih medija za promovisanje proevropskih vrednosti u Srbiji i suprotstavljanje populizmu i narodnjaštvu
- Neophodna je serija zajedničkih akcija demokratskog opozicionog bloka protiv negativnih poteza sadašnje vlasti, što podrazumeva i pokretanje inicijative za donošenje novog ustava.

Ljudska prava u senci ksenofobije

Srbija je daleko od tolerantnog društva koje poštuje različitost. Iako postoji pravni i institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije, u praksi određene društvene grupe teže ostvaruju prava. Osim netolerantnosti Srbija je i zatvoreno društvo. Posledice radikalnog nacionalizma iz devedesetih ostavile su duboke tragove na vrednosne stavove društva koji se menjaju sporo i uz velike opstrukcije. Nedostatak političke volje da se država značajnije angažuje na reformi obrazovnog sistema, kao i nezainteresovanost medija da učestvuju u promeni diskursa, stvara generacije mladih koje se često identifikuju sa stavovima ekstremnih desničarskih grupa. One su po pravilu ksenofobične i isključive. Vraćanje toleranciji kao značajnoj civilizacijskoj tekovini za Srbiju bi bio važan standard u kontekstu integracije u Evropsku uniju (EU), što pokazuju i brojni izveštaji EU, Saveta Evrope i OEBS. Naime, odnos prema manjinama jedan je od ključnih kriterijuma u procesu pristupanja EU.

Nove vlasti više retorički najavljuju promene, nego što u praksi preduzimaju mere da se primenjuju usvojeni standardi i zakoni. Osim toga, i sama vlast je u fazi „pripitomljavanja” i usvajanja novih standarda ponašanja. Međutim, promene u ponašanju nisu moguće bez moralnog minimuma koji bi obavezao svakog nosioca javne funkcije da ne iskače iz zadatog okvira.

S obzirom na sporu tranziciju i transformaciju društva, povratak u civilizacijske okvire nakon dugogodišnje kriminlizacije institucija i kriminalne državne politike teško je očekivati u kratkom roku. Osim toga, Srbija nema alternativne elite koje bi bile nosioci „novog ponašanja”. Aktuelna vlast je bila deo Miloševićeg režima i njegove ratne politike, pa su njen legitimitet i kredibilitet veoma fragilni.

Teza da samo nacionalisti mogu pacifikovati ekstermiste je posledica izostanka adekvatne politike međunarodne zajednice posle 5. oktobra 2000. godine, kad je reč o odgovornosti Srbije za ratove iz devedestih. Relativizacija odgovornosti za rat, odnosno moralna relativizacija i svojevrsni

cinizam koji se ogleda u tezi da „Srbija nije bila u ratu”, sprečila je stvaranje konteksta za otvaranje dijaloga i suočavanje sa prošlošću. Na tim premisama počiva interpretacija devedesetih, ali i odnos prema međunarodnoj zajednici, posebno prema Haškom tribunalu, kao antisrpskim. Posledica toga je revizija istorije čitavog XX veka, što unosi dodatnu konfuziju, posebno kod mlađih generacija. Iz takvog odnosa prema prošlosti generiše se kontinuirana netolerancija i diskriminacija prema drugom, što utiče na stanje ljudskih prava u Srbiji.

Stanje ljudskih prava u Srbiji je i refleksija stanja državnih institucija, pre svega sudstva. Neuspela reforma pravosuđa, kao i korupcija i neprofesionalnost dodatno utiču na nezadovoljstvo građana, jer im se oduzima pravo na fer i blagovremeno suđenje. Srbija je jedna od zemalja koja ima najviše slučajeva pred Sudom pravde u Strazburu (9500), što ilustruje stanje u sudstvu. To proizvodi duboko nepoverenje prema sudstvu, ali, i prema drugim institucijama.

Promena vlasti

Majski izbori doveli su do tektonskih promena na političkoj sceni Srbije. Pobjeda naprednjaka i njihovih koalicionih partnera vratila je na scenu politički blok iz devedesetih koga karakteriše nacionalizam, populizam, deinstitucionalizacija, revanšistički odnos prema bivšem režimu i politički radikalizam. Naprednjaci i nova vlada nemaju odgovore na goruća ekonomska i socijalna pitanja. Pribegavanje borbi protiv korupcije je u prvim mesecima dobilo podršku javnosti. Međutim, očigledno je da nema snage ni volje da se borba protiv korupcije vodi u nadležnim institucijama, uključujući tužilaštva.

Promena izbornih rezultata na lokalnom nivou (koja još uvek traje) uvodi Srbiju u opasno stanje koje može završiti i anarhijom. Srbija još uvek nije postigla društveni konsenzus o tome – kako organizovati politički sistem. Politička, institucionalna i administrativna arhitektura vlasti jedan je od najkontroverznijih tema i 12 godina nakon promena. Odluka Ustavnog suda o neustavnosti brojnih odredaba Zakona o nadležnostima Vojvodine, jer nisu u skladu sa Ustavom iz 2006, koincidirala je sa

početkom mandata nove vlasti. Osim rušenja vlasti u Novom Sadu i još nekim mestima u Vojvodini, sad je došlo i do zahteva da se potpuno ukine autonomija Vojvodine.

Izvršene su i masovne smene na profesionalnim funkcijama, poput guvernera Narodne banke Srbije. Unutar institucija dovedeni su stari kadrovi, što posebno važi za sektor bezbednosti. Vraćanjem na posao sudija i tužilaca koji u procesu reforme sudstva nisu bili reizabrani (njih oko 500) stvorila se atmosfera revanšizma, a ionako polovična reforma sudstva je praktično srušena. Na svim funkcijama vertikalno i horizontalno došlo je do smena, što je svojevrsna „kulturna revolucija” koja će imati trajne posledice.

Osim što je nova vlada čvrsto stala na poziciju protiv članstva u NATO i zastupa neutralnost Srbije, malo je poznato u kom pravcu se kreću reforme unutar vojske, koje su inače, bile veoma uspešne (uz pomoć NATO). Osporeni su svi učinci prethodne vlade. Na političkoj sceni Demokratska stranka Srbije (DSS), bez obzira što nije u vladajućoj koaliciji, dobila je važno mesto u formulisanju politike nove vlade: prvenstveno kad je reč o unutrašnjem uređenju Srbije. Nove vlasti su u kratkom roku na spoljnopolitičkom planu pokazale svoju privrženost Rusiji.

Za proteklih godinu dana na unutrašnjem planu nije bilo bitnih promena, ekonomska situacija je pogoršana. Politička energija je bila usmerena na pregovore sa Prištinom, što je bio uslov za dobijanje datuma za pregovore sa EU. U početku nije bilo jasno da li će nova vlast ići „do kraja”, odnosno da li će biti spremna da dovede pregovore do potpisivanja sporazuma. Prvi potezi Vlade bili su marketinški, a njihova kritika je uglavnom bila fokusirana na demonizaciju Demokratske stranke (DS) i njenu političku marginalizaciju u čemu je u dobroj meri uspela. Na toj populističkoj matrici dobila je podršku javnosti koja joj je i dala poverenje na izborima zbog nespremnosti Demokratske stranke da napravi ozbiljan iskorak.

Orijentacija ka EU: pod pritiskom realnosti

Briselski sporazum je važan korak za Srbiju. Međutim, tek će njegovo sprovođenje pokazati ozbiljnost vlasti i elita, kad je reč o evropskim integracijama. Na unutrašnjem planu nije bilo gotovo nikakvog pomaka: institucije su obesmišljene, jer se neguje kult ličnosti zamenika premijera koji se ponaša kao da sve zavisi od njega. U suštini prethodna godina je protekla u kampanji vodeće Srpske napredne stranke (SNS) u podizanju sopstvenog rejtinga za slučaj eventualnih prevremenih izbora.

Potpisivanje Briselskog sporazuma prošlo je bez većih potresa na unutrašnjoj sceni. Relativno mirno prihvatanje sporazuma pokazuje da građani Srbije već odavno znaju da je Kosovo izgubljeno i da je njihov prioritet vlastita egzistencija. Zato je fingirana kampanja protiv korupcije dobila takvu podršku šire javnosti.

Koalicionim sporazumom o formiranju vlade novouspostavljena parlamentarna većina, Srpska napredna stranka (SNS), Socijalistička partija Srbije (SPS) i Ujedinjeni regioni Srbije (URS), preuzela je obavezu učlanjenja Srbije u EU, kao strateškom prioritetu. Upravo se na tome temeljilo početno poverenje međunarodnih zvaničnika i iz EU i iz SAD da će nova vlast nastaviti putem koga je, sa svim usputnim kolebanjima i odstupanjima trasirala prethodna, pod vođstvom Demokratske stranke (DS).

Dramatična ekonomska situacija i opasnost od kolapsa novu vladu je okrenulo pregovorima sa Prištinom. Uz sve opstrukcije, Sporazum je ipak postignut. Ovakva promena kursa naprednjaka naišla je na ozbiljnu kritiku konzervativnog bloka koji je smatrao da će naprednjaci definitivno okrenuti novi list i zaustaviti kretanje Srbije ka EU. Nakon potpisivanja Sporazuma konzervativni blok je organizovao nekoliko protestnih mitinga koji su, malim odzivom, pokazali da Kosovo više nema mobilisuću moć.

Redovni oktobarski izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u evrointegracionim procesima bio je „negativno neutralan“, datum za otvaranje pregovora o pristupanju Evropskoj uniji (EU) pomeren je za neodređeni termin 2013. godine. EU je jasno postavila uslove koji se moraju ispuniti da bi se odredio i datum za otvaranje pregovaračkog procesa. Normalizaciju odnosa sa Prištinom, Evropska unija (čiju poziciju najotvorenije

iznosi njena najuticajnija članica, Nemačka), kao i Sjedinjene Američke Države (SAD) smatraju ključnim testom za iskrenost novih vlasti kad je reč o nastavku evrointegracijskih procesa. Odnos prema Kosovu ujedno je i ona tačka na kojoj se najizrazitije „sudaraju” kontradiktorne poruke aktuelnih nosilaca vlasti, što samo povećava opštu konfuziju.

Ruski faktor

Povećan uticaj Rusije na spoljnopolitičko ponašanje Srbije nakon sme- ne vlasti nije do kraja transparentan. Iako i Tomislav Nikolić i Ivice Dačić nastoje da se prikažu kao proevropski političari, njihova okrenutost prema Istoku i dalje je neupitna: „Samo Srbiju volim više od Rusije”, izjavio je Ni- kolić u intervjuu za Prvi kanal Ruske televizije, uoči susreta sa predsedni- kom Rusije Vladimirom Putinom, u Sočiju, 11. septembra.¹

Nikolićevo rusofilstvo pojačano je i očekivanjima da će upravo Moskva pomoći da se „Srbija digna na noge”. Prema medijskim izveštajima tokom susreta dvojice predsednika dogovoreno je da Srbiji bude odobrena po- zajmica za popunjavanje budžeta, ali nije obelodanjeno pod kojim uslovi- ma.² Kad je reč o materijalno-finansijskim aranžmanima treba podsetiti i na 800 miliona dolara kredita za modernizaciju železnice, koji je nakon što je tri godine bio „na čekanju” (o tome je razgovarano tokom posete tadaš- njeg predsednika Rusije Dmitrija Medvedeva Beogradu, u oktobru 2010), tek sad počeo postepeno da se realizuje.

Tokom posete Moskvi premijera Ivice Dačića, Srbija je dobila status posmatrača u Skupštini ODKB, bezbednosno-vojnoj organizaciji koju čine bivše države Sovjetskog Saveza – Rusija, Belorusija, Kazahstan, Jermenija, Uzbekistan, Kirgistan i Tadžikistan. Ruski mediji prenose da je uključenje Srbije u ODKB geopolitički uspeh Rusije, jer se time prvi put ovaj vojni sa- vez proširio na zemlje van bivšeg SSSR.

1 Tanjug, 10. septembar 2012.

2 Tanjug, 11. septembar 2012.

Srpska pravoslavna crkva

Srpska pravoslavna crkva (SPC) imala je važan udeo u zastupanja stava protiv potpisivanja Sporazuma. Kao na najčvršći argument u tom kontekstu ona se poziva na Kosovo, jer, kako kaže patrijarh Irinej, „evropski poziv nećemo prihvatiti ukoliko će nas uslovljavati Kosovom: Ako treba da se odrekemo i odričemo, hvala im na pozivu, ostaćemo da živimo svojim životom, teškim i mukotrpnim, kojim smo živeli 500 godina”.³

SPC nije propustila priliku da se oglasi pred samo donošenje sudbosne odluke. Dva dana uoči isteka briselskog ultimatumu SPC je objavila apel patrijarha Irineja (u ime Svetog arhijerejskog sinoda i vernika SPC), kojim patrijarh poimence poziva trojicu najodgovornijih državnih rukovodilaca – predsednika Republike, premijera i vicepremijera da održe „najvažnija predizborna i neposredno postizborna obećanja da ni pod kakvim uslovima neće predati, izdati, niti prodati Kosovo i Metohiju, istorijsku 'Staru Srbiju’”.⁴SPC je ostala na svojoj poziciji i nakon potpisivanja sporazuma.

Unutrašnji plan u senci Kosova

Aktuelna vlast se pokazala kooperativnom prema spolja, a prema unutra je vrlo represivna i nastavlja politiku koju je započeo Slobodan Milošević u odnosu na Vojvodinu, unutrašnje uređenje zemlje, manjine i pluralizam. Kooperativnošću oko Kosova i uz podršku međunarodne zajednice, što joj daje svojevrstni legitimitet u javnosti, nastavljena je politika centralizacije Srbije. Konstantnom kampanjom protiv Demokratske stranke ide se na njeno urušavanje što je u suštini pokušaj da se Srbija svede na jednopartijski sistem – odnosno dugogodišnju vladavinu SNS.

Isključivo fokusiranje na pregovore (sa Prištinom) dovelo je do stagnacije u svim drugim oblastima: zastoj u reformu sudstva, urušavanje autonomije Vojvodine, odnosno privođenje kraju njenog ukidanja, zauzastavljanje reforme vojske i bezbednosnog sektora u celini. To se odrazilo

3 Helsinški bilten br. 91, "Platforma o Kosovu: pokušaj opstrukcije".

4 Prema Danas, 8. april 2013.

na stanje ljudskih prava koje se pogoršalo, posebno na planu manjinskih prava i svih osetljivih grupa.

Situacija u medijima je pogoršana i jasno se pokazalo da i nova vlast nije odustala od kontrole nad medijima i njihovom instrumentalizacijom za demoniziranje i uništavanje opozicije. Ponovo je zavladao strah i gotovo je nestala javna kritika vlasti po bilo kom pitanju.

Na ekonomskom planu, osim usvajanja budžeta za 2013. godinu, gotovo ništa nije učinjeno na preokretanju nepovoljnih privrednih kretanja. Vladimir Gligorov, saradnik bečkog Instituta za međunarodne ekonomske studije, ističe da se "privredna politika isključivo oslanja na subvencije, a to u zemlji u kojoj padaju i privatna i javna potrošnja, teško da može da podstakne ulaganja"⁵

Međunarodni monetarni fond (MMF) procenjuje da će Srbija, ukoliko ne učini ništa na fiskalnoj konsolidaciji, 2013. godinu završiti sa budžetskim deficitom od osam odsto BDP i rastom javnog duga na preko 65 odsto BDP. Nova vlast je sprovela masovne smene u celoj državnoj upravi. Tako su smenjeni direktori javnih preduzeća, ambasadori, članovi upravnih i nadzornih odbora, direktoriju domova zdravlja, škola, centara za socijalni rad, direktori muzeja, galerija, pozorišta, kulturnih centara, biblioteka, članovi školskih odbora, čak i funkcioneri sigurne ženske kuće u Nišu i niz drugih.

Takva praksa ukazuje na potpuno učvršćivanje partijske države i rušenje ionako fragilne vladavine prava. Nasilnim smenama, bez obrazloženja, uvodi se partijska pripadnost kao apsolutno načelo upravljanje državom. SNS je inače, veliki deo svoje predizborne kampanje temeljila na obećanjima, poput departizacije javnog života. Bez obzira na ta obećanja, pokazalo se da se političke stranke, pa i SNS, veoma teško, sporo i pacijalno odriču privilegija i povlastica koje su omogućile sebi i svojim članovima. O tome najbolje svedoči činjenica da je propuštena prilika da se zakonskim rešenjima u oblasti upravljanja javnim preduzecima, ili u javnim nabavkama *do kraja* ograniči svaka mogućnost za sistemsku korupciju. Borba protiv korupcije se svela na hapšenje pojedinaca i najveći domet je hapšenje Miroslava Miškovića (vlasnik Delta holdinga) protiv koga je podignuta

5 <http://www.sindikalizam.org/index.php?fullnews=1545>.

optužnica tek nakon šest meseci pritvora. Dakle, izostala su rešenja usmerana na sprečavanje korupcije, usvajanje nove strategije za borbu protiv korupcije, kao i usvajanje Zakona o zaštiti uzbunjivača ili jačanje mehanizama nezavisnih državnih institucija i tela. U suštini, izostala je reforma koja bi ponudila sistemski odgovor na korupciju, donošenjem sistemskih zakona i reformi javnog sektora u pravcu dostizanja principa "dobrog upravljanja".

Ne iznenađuju rezultati istraživanja "Učešće građana u demokratskim procesima Srbije" koje su sprovedi Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost CRTA i Ipsos strategik marketing. Oni pokazuju veoma nizak nivo građanske participacije i poverenja u institucije, a bez učešća građana teško je očekivati promene.

Problemi Srbije svoje korene imaju, pre svega u neuspeloj i sporoj tranziciji. Nju karakterišu hibridna rešenja, koja nisu ni kapitalizam ni socijalizam. Osnovne značajke tog stanja su: osiromašeno društvo, nizak životni standard, niska zaposlenost i plate, nepotizam, zavisnost od nepovoljnih kredita, urušavanje obrazovnih institucija i gubitak perspektive. Sve to povećava frustraciju, a time i agresivno ponašanje većine građana, posebno mladih. Nasilje je svakodnevna pojava u svim sferama društvenog i političkog života, a u zabrinjavajućem porastu je i porodično nasilje.

Odnos prema regionu

Nova vlast je ionako fragilne regionalne odnose neposredno nakon izbora poremetila brojnim neodmerenim izjavama. One su svakako bile indikativne za stanje duha koji preovladava kada je reč o regionu. Interpretacija nedavne prošlosti ostaje glavna opstrukcija u normalizaciji odnosa unutar regiona, posebno sa BiH, Hrvatskom i Kosovom.

Najproblematičniji odnos je prema Bosni na koju se još uvek gleda kao na ratni plen. Zajednička sednica vlada Srbije i Republike Srpske (RS) jasno je manifestovala karakter odnosa, kao i ciljeve. Nikolić je izjavio da je Srbija prihvatila Dejtonski sporazum, ali je ukazao da ta država ne funkcioniše i da "polako nestaje pred našim očima". Hrvatska u svesti srpskih političara trajno ostaje glavni rival sa kojim se odmeravaju. Pitanje izbeglica

za Beograd je glavno oružje protiv Hrvatske. Srbija nije promenila odnos ni prema Crnoj Gori što su pokazali i izborni rezultati. Jer, i ovog puta Crnogorci su glasali za nezavisnost. To upućuje na konstantan angažman Beograda u podrivanju crnogorske nezavisnosti.

Kada je reč o Makedoniji, Nikolić je prilikom posete Skoplju predložio da se u rešavanje problema između srpske i makedonske crkve uključi i država. Međutim, Nikolić je iskoristio posetu da i Makedoncima predoči opasnost od Albanaca, ukazujući na to da, kad (Albanci) "jednom ostvare prava u okviru teritorije Srbije, pozivaće se na ta prava u svim drugim državama. Kako da kažete da imaju pravo na svoju državu na Kosovu, a nemaju u Makedoniji, kako da kažete da imaju pravo na državu na teritoriji Kosova, a nemaju pravo na autonomiju u Grčkoj ili u Crnoj Gori"⁶

Stanje duha

Politička scena Srbije je zarobljena nacionalizmom i temama koje su građane udaljile od politke. Medijska scena živi od skandala i senzacionalističkih afera koje do kraja diskredituju političke elite i smisao političkog života. U celini gledano, društvo je apatično i bez inicijative. Ne postoji građanska samoorganizovanost. Treba imati u vidu karakter društva kao odraza ukupnih kolektivnih i društvenih procesa. To se odnosi na celo područje Balkana.

Nacionalizam se najviše izražava u interpretaciji nedavne prošlosti, konstrukciji novog državnog identiteta Srbije, u odnosu na Vojvodinu, prema susedima i svim manjinama. Brojna istraživanja ukazuju na visok stepen homofobičnosti, verske netolerancije i ksenofobije; negativne trendove u suđenjima za ratne zločine pred domaćim sudovima; ogromne propuste u sektoru bezbednosti, mnoge manjkavosti navodne borbe protiv korupcije.

Nesređena društvena situacija i pritisak životnih okolnosti reflektuju se na različite načine, na ponašanje svakog pojedinca. Društvo je nespremno za savremene izazove i savremene društvene tokove koje očekuju svakog pojedinca. To je dovelo da raznih poremećaja pojedinaca i patološkog

ponašanja, koje često ugrožava živote drugih. Nedostaje integracioni pristup sa specifičnim institucijama, koje bi se bavile tim problemima.

Istraživanje „Interakcija vrednosnih i kulturnih preferencija maturanata“, koje je sproveo Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, došlo je do poražavajućih podataka. Između ostalih, i onog koji se odnosi na mržnju prema drugim narodima: pokazalo se, da maturanti najveću netrpeljivost ispoljavaju prema Albancima i Hrvatima, ali i prema Romima. Svaki četvrti ili peti maturant protivi se kontaktu sa drugim narodima, dok se svaki drugi protivi odnosu sa Albancima, Hrvatima, Romima.⁷

Kriza identiteta

Nakon ratova, poraza, opšte devastacije i demoralizacije društva, jedan od ključnih problema jeste i to – šta je novi identitet Srbije i na kojim vrednostima se gradi. U opštoj konfuziji koja vlada u svim sferama društvenog života, proces izgradnje identiteta Srbije pokazuje nedoslednost, nedostatak autentičnosti i, pre svega, krivotvorenje istine.

Nacionalni identitet nije statičan, već dinamičan i promenljiv. Stalno se formira i dograđuje kroz debate i odgovore na događaje na nacionalnoj i na međunarodnoj sceni. Svaka zemlja projektuje percepciju o sebi i spoljnom svetu te na taj način utiče na svetsku politiku. Debate unutar svake zemlje o vlastitoj poziciji i ciljevima u svetskoj areni su osnovne karakteristike političkog diskursa u svim zemljama koje imaju spoljno-političke ambicije, uključujući i zemlje koje nisu demokratske.

Država ima važnu ulogu na tom simboličkom planu. Ona može nametnuti interpretaciju društvene realnosti, koristeći administrativne (obrazovni standardi) i pravne mere (zakon o državljanstvu), davanje specijalnog statusa pojediniim simbolima (državni praznici, zvanični simboli, državne nagrade) i predstavljanjem društva na globalnom planu. Stoga javna istupanja i izjave zvaničnika imaju poseban značaj i služe kao referenca za ostale učesnike kreiranja političkog diskursa. Politika simbola

7 <http://www.autonomija.info/igor-besermenji-mrznja-i-stereotipi-drzavni-problem-broj-jedan.html>.

ima određeno mesto u javnoj sferi gde se takmiče različite interpretacije društvene realnosti.

Proces konstrukcije državnog identiteta pokazuje ne samo konfuziju i izopačavanje prošlosti, već i uskogrudost kad je reč o drugima. Državni praznik Srbije je 15. februar, datum koji se povezuje sa devetnaestovekovnim Sretenjskim ustavom koji je bio na snazi samo dve sedmice. Srbija se odrekla antifašizma kao tekovine na kojoj savremena Evropa počiva i upustila se u rehabilitaciju ličnosti, vezanih za retrogradne ideologije. Proces rehabilitacije Draže Mihailovića samo što nije završen, a najavljuju se i rehabilitacija Nedića i Ljotića. Mihailović je, osim što je bio kolaboracionista, bio i rasista, jer je njegov program "Homogene Srbije" doveo do stravičnih zločina nad Bošnjacima, Hrvatima, ali i samim Srbima druge orijentacije.

Aktuelni predsednik Srbije Tomislav Nikolić nosi titulu četničkog vojvode koju dovode u pitanje samo neke organizacije civilnog društva. Sahranu posmrtnih ostataka kralja Petra drugog Krađorđevića, kraljica Marije i Aleksandre i princa Andreja Krađorđevića u porodičnoj kripti na Oplencu, srbijanski vrh je iskoristio da pozove na jedinstvo i pomirenje nacije, pre svega četnika i partizana. To je nastavak politike izjednačavanja ova dva pokreta, s time što četnički pokret dobija primat. Predsednik Nikolić je tom prilikom izjavio: "Kod nas su podele i zavade česta pojava, čak i među braćom i sestrama, ponekad i ni oko čega. Jedan od sukoba nastao je tokom Drugog svetskog rata i imao je tragičan epilog, čije posledice osećamo i danas. Mržnja između dva srpska pokreta, četničkog i partizanskog, koji su proglasili iste ili vrlo slične ciljeve, dovela je do bratoubilačke ostrašćenosti i ogromnih ljudskih žrtava".⁸

Osim toga u Srbiji su se otvorile ideološke razlike vezane za čitavu prošlost xx veka. Reinterpretacija i revizija istorije Drugog svetskog rata je posebno značajna, jer se u narativ uvodi četnički pokret kao antifašistički "s desne strane". Shodno tome sledile su brojne izmene u udžbenicima i simbolima koji imaju itekako važno mesto u stvaranju novog identiteta.

Srbija se odrekla nasleđa i prve i druge Jugoslavije zbog toga što se obe smatraju pogubnim po srpski narod. Izdvojene su samo gore pomenute

8 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=26&nav_category=11&nav_id=717249.

ličnosti čija je ideologija Velike Srbije bila na delu i devedesetih. Identifikovanje sa ideologijom Draže Mihailovića opstruira demokratsku transformaciju, jer u osnovi tih ideologija jeste rasizam. To je i svojevrsna poruka manjinama u Srbiji i svim susedima u regionu koja izaziva konstantne tenzije i strepnju kod drugih.

Na javnoj sceni na delu je široka aktivnost ekstermističkih grupacija koje uživaju podršku države i nekih vodećih političkih partija. Opšta konfuzija ogleda se i u nastupima srbijanskih predstavnika u tzv. nesvrstanom svetu, gde se uglavnom koriste popularnost Jugoslavije i tekovine Titove nesvrstane politike.

Interpretacija ratova iz devedesetih je poseban problem, jer se svodi na tezu da je Zapad razbio Jugoslaviju tako što je dao podršku secesionističkim republikama. Haški tribunal se negira od samog početka, s obrazloženjem da je antisrpski; međutim, oslobađajuće presude Anti Gotovini i Ramušu Haradinaju poslužile su kao dodatni argument za ignorisanje haških presuda. Iako je Srbija usvojila skupštinsku rezoluciju o Srebrenici, sad je u toku široka kampanja negiranja ne samo te rezolucije, već uopšte i odgovornosti Srbije, na primer, za rat u Bosni. Tomislav Nikolić je neposredno nakon što je inaugurisan za predsednika Srbije izjavio da u Srebrenici nije počinjen genocid. To govore i ostali predstavnici aktuelne vlasti. Odnosi sa regionom zapinju pre svega na interpretaciji ratova iz devedestih i na problemima proizašlim kao posledica rata.

Dobijanje datuma za pregovore sa EU neće doneti olakšanje za Srbiju ukoliko se vlast, ali i čitavo društvo, ne mobiliše sa više entuzijazma za promene koje Srbiju očekuju. To je jedini način da se pokrenu reforme, oživi privreda, izgradi tržišna ekonomija, razvije konkurencija, modernizuje obrazovanje, socijalna politika, te saniraju teški problemi u zdravstvenom i penzionom sistemu.

Ekstremna desnica: nametanje vrednosnog koda

Dolaskom nove koalicije na vlast (maj 2012) intenzivirano je dejstvo ekstremističkih grupa, posebno u Vojvodini. Izbori su pokazali radikalne promene na srbijanskoj desnici. Tako je nevladina organizacija Dveri ostvarila relativan uspeh na izborima nakon što se registrovala kao udruženje građana. Dveri su osvojile 4,34 odsto glasova (malo ispod cenzusa) sa kampanjom protiv "tajkuna", nefer privatizacije i samopredstavljanjem u javnosti kao organizacije "čistih ruku". Dveri slove za klerikalno i prorusko udruženje⁹. Srpska radikalna stranka (SRS), nakon što je podeljena na dve stranke (SNS je na vlasti), ostala je i dalje najradikalnija stranka, ali nije prešla cenzus na prošlim izborima. Najveći deo njenih pristalica prišao je naprednjacima. Najznačajnija i najorganizovanija organizacija je Srpski narodni pokret (SNP) "Naši" koji je učestvovao na lokalnim izborima i bio prilično uspešan, uzimajući u obzir da je prvi put učestvovao u izbornoj utakmici. Sad su deo vladajuće koalicije u opštini Arandelovac. Osim Dveri, Srpskog narodnog pokreta 1389, važne su i Delije, organizacija navijača Crvene zvezde. Oni su neformalna politička organizacija, a njihova ideologija je ekstremno desničarska. Osim što nastupaju kao navijači, najvećim delom služe kao paravan za političku mobilizaciju mladih. Aktivirali su se oko Kosova sa parolama "Oj Kosovo, dušo srpska, tebe dobro pamti Turska. Pamtićete i ostali, koji budu na te stali". Delije se predstavljaju kao "glas naroda", privrženi "srpstvu", zalažu se za poštovanje pravoslavlja.

Srbija je druga po redu po broju žrtava ekstremizma u južnoj Evropi i šesta u celoj Evropi u periodu od 1999 do 2010.¹⁰ Nakon 5. oktobra dolazi

⁹ Dveri su veoma prisutne na Univerzitetu i okupljaju, kako kažu, intelektualce koji se nikada nisu prodali. Za sebe kažu da su porodični ljudi, rodoljubivi i koji nemaju rezervnu otadžbinu, osećaju odgovornost prema svima. Evropa je, kažu, za one koji samo otimaju, Neće pedofile jer rastakaju naše porodice. Prvi su, kako ističu, rekli istinu o režimu B. Tadića, ali i o opoziciji.

¹⁰ http://www.athenainstitute.eu/en/select_country_profiles

do naglog prisustva ekstremne desnice u javnosti uz punu podršku tadašnjeg predsjednika SRJ Vojislava Koštunice i Srpske pravoslavne crkve. Ona dobija prostor u medijima i uopšte u javnoj sferi bez ikakve kritičke distancije i vrednosnih ocena o ideologiji koju zastupaju. Vešto su javnosti predstavljani kao pravo na drugačije mišljenje i suprotstavljeni su, navodno, drugom "ekstremu" – civilnom sektoru koji se bavi ljudskim pravima. Oni su javnosti predstavljani kao ekstremna levica. Pri tome tzv. ekstremna levica je takoreći stalno na udaru medijskih kampanja i desničarskih grupa koju su često i fizički napadali pojednice tih grupacija.

Desne ekstremističke organizacije opstaju pre svega na ksenofobiji i populizmu koji karakterišu društva kao što je srbijansko. Naprednjaci kao izrazito konzervativna i populistička partija su prirodno bliski sa takvim grupama i imaju dovoljno jak kredit kod njih zbog svog nacionalizma, populizma i radikalizma, doduše sada malo umivenog.¹¹ Njihov tradicionalizam, teorije zavera (inače tipčne za te partije), antimoderni i antizapadni stavovi postaju politički prihvatljivi.

Mediji u tome imaju posebnu ulogu, jer se uglavnom ne konfrontiraju sa takvim stavovima; naprotiv, naširoko ih promovišu i prenose bez vrednosnog stava. Tabloidizacija medija u Srbiji dodatno pogoduje takvoj atmosferi, jer mediji bez ograda prenose govor mržnje, antisemitizam, spinuju afere i skandale. Nema osude takvog diskursa niti oni snose odgovornost za širenje laži. Time mediji čine najjači i najmoćniji mehanizam u promovisanju desničarskih organizacija.

Desničarske organizacije su se u poslednje tri godine zaredom zajedno sa konzervativnim delom Srpske pravoslavne crkve (SPC) i navijačima koristile pretnjama sa ciljem da se zabrani Parada ponosa u čemu su i uspele 2009, 2011. i 2012. godine. Vlada je bila prinuđena da zabrani održavanje Parade. Parada je održana jedino 2010. godine kad je zbog toga bio

11 Populistička demokratija naprednjaka očituje se u plebiscitarnoj politici, personalizaciji moći (A. Vučić), primarosti političkog (legalizam i vladavina prava se realizuju kroz vladavinu naroda) što se pokazalo u slučaju borbe protiv korupcije (hapšenje Miroslava Miškovića bez pravih dokaza, drže ga u zatvoru, jer narod to odobrava).

demoliran centar Beograda. Tada su zabeleženi i napadi na LGTB, Rome i strance.¹²

Najaktivnija organizacija je Srpski narodni pokret „Naši“, osnovana 15. januar 2006. godine i registrovana na saveznom nivou tadašnje državne zajednice Srbija i Crna Gora. Ubrzo nakon registrovanja ova organizacija je dobila pristup medijima, a svojim aktivnostima izrazito se zalagala protiv učlanjenja Srbije u Evropsku uniju (EU) i NATO, a za saradnju sa Ruskom Federacijom. U avgustu 2010. godine „Naši“ su sklopili sporazum o saradnji sa SNP 1389, ali nakon godinu dana saradnje ponovo postaju samostalni. Cilj pokreta je učešće na izborima na svim nivoima kako bi kroz institucije program pokreta postao zvanična politika Srbije.¹³

Dolaskom naprednjaka na vlasti, „Naši“ su se posebno orijentisali na akcije protiv autonomije Vojvodine – gotovo svakodnevno. Aktivisti SNP „Naši“ zapalili su zastavu AP Vojvodine ispred prostorija Lige socijaldemokrata Vojvodine (LSV) u Novom Sadu i potom nagorele i pocepane ostatke okačili na ulazna vrata “kao novogodišnju čestitku” toj stranci.¹⁴ Tom akcijom su, kako je navedeno u saopštenju, SNP „Naši” želeli da daju podršku svom aktivisti Stefanu Petroviću, koji je prošle godine “u političkom postupku osuđen na 15 dana zatvora zbog paljenja takozvane zastave Vojvodine”. Aktivisti tog pokreta su tokom 2012. godine u nekoliko navrata palili zastavu pokrajine u Novom Sadu, Zrenjaninu i u Bačkoj Palanci. SNP „Naši” su najavili da će nastaviti kampanju protiv “autonomaša u severnoj Srbiji”, i obavestili da je “Ustavnom sudu predat predlog za pokretanje postupka za zbranu partije LSV zbog njenog protivustavnog delovanja”.¹⁵

Ova organizacija brojnim aktivnostima izražavaju ekstremne stavove bez reakcije države ili Tužilaštva. Posebno je aktivna u plediranju protiv NATO članstva. Za to se koristi u svakoj prilici podsećanje na intervenciju

12 Vidi Helsinški bilten br.72, Parada ponosa: „Kultura nasilja” i ofanziva desnice.

13 <http://nasisrbija.org/index.php/o-nama/>.

14 Nepoznati počinioci su 12. januara, oko tri sata posle ponoći, ciglom razbili staklo na ulaznim vratima u prostorije LSV a ta stranka je ranije saopštila da su u prethodne tri godine zabeležena 23 napada na njene prostorije u Pančevu, Novom Sadu, Vršcu, Čoki i drugim mestima.

15 Ibid.

NATO 1999. godine. Povodom godišnjice upriličen je skup na Trgu Slobode u Novom Sadu 24. marta 2012. godine, gde su odali poštu „žrtvama agresije“. Skup je pod nazivom „NATO dahije marš iz Srbije“, počeo je sa zvukom sirena koje su 1999. godine najvlijivale napade NATO. Predsednik SNP „Naši“ Ivan Ivanović je tom prilikom izjavio da „završetak bombardovanja nije označio kraj rata. Rat protiv srpskog naroda i države nastavljen je do današnjeg dana. NATO okupatori nisu zadovoljni samo okupacijom Kosmeta već žele da okupiraju čitavu Srbiju, peko svojih poslušnika, koje finansiraju zapadne agenture, a Nenad Čanak je produžena ruka NATO okupatora u Vojvodini”.¹⁶

Naši su takođe pokrenuli akcije protiv prikazivanja turskih serija koje su veoma gledane u Srbiji, ali i u čitavom regionu. Pokrenuli su kampanju „Obilić je veličina, Sulejman je samo slina“, kao reakciju na prikazivanje turske serije „Sulejman veličanstveni“. U okviru kampanje odštampali su i plakate i nalepnice sa porukom „Obilić je veličina, Sulejman je samo slina”.¹⁷

Podneta je i krivična prijava protiv EXIT festivala zbog „protivustavne i sramne promocije lažne države Kosovo“. Prijavom su želeli, kako su tvrdili, „sprečiti promociju prošiptarskog projekta „Kosova 20” na konferenciji ŠER (Share Conference) koju organizuje festival Exit, a koja je bila najavljena za 26. april 2012. godine. Po njima, taj projekat se bavi “promocijom narko-države Kosovo kao nezavisne države koja nije u sastavu Republike Srbije, što predstavlja direktno podrivanje ustavnog poretka Republike Srbije”.¹⁸

“Naši” su podneli i krivičnu prijavu protiv *e-novina* zbog širenja verske mržnje. Naime, Petar Luković i Branislav Jelić su 26. jula 2012. godine na portalu *e-novine* objavili tekst “Sisom na patrijarha” u kome su prikazali video snimak napada pripadnice feminističke grupe Femen na patrijarha Ruske pravoslavne crkve. G. Kirila završavajući tekst sa „Fuck you, Kiril”.¹⁹

16 <http://nasisrbija.org/?p=7631>.

17 <http://nasisrbija.org/?p=7685>.

18 <http://nasisrbija.org/?p=7901>.

19 <http://nasisrbija.org/?p=8723>

U Arandelovcu su aktivisti „Naši” više meseci vodili kampanju „Urbana gerila”, pre svega ispisivanjem grafitu. Pokretu se pridružio veliki broj srednoškolaca koji su uzeli aktivno učešće u širenju njihove ideologije. Arandelovac je tako pokriven grafitima i rodoljubivim parolama, koje za cilj imaju podizanje nacionalne svesti, pre svega kod mladih.²⁰

U okviru kampanje „Ne želimo NATO ubice na srpskom nebu”, aktivisti organizacija SNP „Naši”, Kanon i Korak Srbije, kao i prisutni građani, izviždali su delegaciju SAD i NATO ispred izloženih aviona F16 u Batajnici. Okupljeni su uzvikivali parole, najčešće se čula FUCK FUCK NATO PAKT. Vojška je vojna obeležja SAD i NATO morala skloniti, jer su neki građani počeli da pljuju na njih. Ispred aviona SAD stajao je transparent „NATO FUCK OFF!”.

„Naši” su uputili pismo podrške Međunarodnom evroazijskom pokretu povodom velikog kongresa ove organizacije u kome se ističe da su „Naši” prva „organizacija koja je promovisala Prvi srpski politički program evroazijskih integracija Srbije i to pre nego što je Putin zvanično deklarirao evroazijsku strategiju Ruske Federacije”. U pismu se ističe da je Rusja za Srbiju važnija nego ikad, a ideja Evroazijskog saveza predstavlja svetlo u tuneli smrti. Za Srbe, kaže se, ideja i proces evroazijskog ujedinjenja predstavljaju naš prirodni put da se, kao deo pravoslavnog i slovenskog organizma, vratimo svojim korenima, samima sebi i našoj budućnosti – to je jedini put koji možemo nazvati putem pobede.²¹

Srpski narodni pokret “Naši” je u saradnji s grupom Ultra četnici, u više gradova u Srbiji, sprovodio akciju promocije lika Ratka Mladića pod nazivom “Đeneralizacija”. U Saopštenju se kaže da je akcija pokrenuta povodom 12. marta i rođendana Ratka Mladića. Prvi grafiti sa likom Mladića i sloganom “Đeneralizacija” osvanuli su u Novom Sadu i Beogradu. Cilj akcije “Đeneralizacija” je “pokazati privrženost srpskog naroda heroju Ratku Mladiću i poručiti kvistlinškom režimu Borisa Tadića da njegovim sramnim uhićenjem i izručenjem nije uspio ubiti nepokolebljivu volju srpskog naroda za slobodom”.²²

20 <http://nasisrbija.org/?p=8740>.

21 <http://nasisrbija.org/?p=8888>.

22 <http://dalje.com/hr-svijet/srpski-narodni-pokret-nasi-pokrenuo-akciju-promocije-lika-ratka-mladica/423480>, “Srpski narodni pokret “Naši” pokrenuo akciju promocije lika Ratka

Zbog početka primene integrisanog upravljanja prelazima na Kosovu nekoliko desničarskih organizacija organizovalo je u Beogradu protestnu šetnju "Nikad granica – Kosovo je Srbija". Učesnici marša, koji je započeo ispred Saborne crkve, prošetali su pored zgrade Predsedništva, Vlade, Ustavnog suda, a šetnju su završili kod Hrama Svetog Save, gde su zapalili sveće za srpske žrtve na Kosovu. Marš su organizovali Pokret Dveri, Srbski obraz, Zavetnici, "Naši", 1389, Savet sabora dijaspore, Pokret za Srbiju, Slobodna Srbija, Srpska narodna odbrana, Žekim, Vlada Srpske Krajine u progonstvu, Nacionalni pokret i Novi standard. Predsednik SNP "Naši", Ivan Ivanović poručio je da "srpskoj omladini nema budućnosti bez Kosova i Metohije... Govore nam da na Kosovu nije postavljena granica! Da li čujete ovu sramotu kad nam politički šljam i bagra govore kako nam ne dele i ne cepaju zemlju?!"²³ Ivanović je podsetio na zakletvu prote Atanasija ustanicima na Sretenje 1804. "Ko izdao, izdalo ga zdravlje" i poručio: "Mi današnji Srbi 2013, ispred spomenika Karađorđu govorimo da onaj ko kaže da su Kosovo i Metohija nezavisni, neće ostati samo bez jezika, već i bez glave".²⁴

SNP "Naši" objavio je spisak nevladinih organizacija koje godinama otvoreno krše Ustav Republike Srbije (RS) i krivične zakone RS i koje se finansiraju iz stranih fondova i ambasada. One, po njima, spadaju u organizacije koje treba, u skladu sa Ustavom i nizom zakona Republike Srbije, u najhitnijem roku zabraniti. Delovanje pomenutih organizacija je, kako ističu, u najgrubljem sukobu sa interesima građana Srbije i Republike Srbije i njenim zakonima, a kao svoj osnovni cilj one imaju urušavanje državnog poretka jedne suverene zemlje, uključujući i političke propagandne kampanje za teritorijalno raspoređivanje RS, poput zahteva da Srbija prizna nezavisnost lažne države 'Kosovo', te najotvoreniji govor mržnje i diskriminaciju prema Srbima u njihovoj matici državi Srbiji na najrazličitije načine".²⁵

Mladića"

23 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/276474/Nikad-granica--Kosovo-je-Srbija>

24 <http://www.smedia.rs/vesti/107973/Kosovo-SNP-Nasi-Nezavisno-Kosovo-Miting-SNP-Nasi-Za-nezavisno-Kosovo-ode-glava-VIDEO.html>.

25 <http://www.novimagazin.rs/vesti/ds-trazi-zabranu-rada-snp-nasi> , "DS traži zabranu rada

Na spisku su B92, Blic, Peščanik, NUNS, Danas, Vreme, Republika, Fond za humanitarno pravo, Žene u crnom, Centar za kulturnu dekontaminaciju, JUKOM, Helsinški odbor za ljudska prava, Inicijativa mladih za ljudska prava, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava, Fondacija EGZIT, Autonomni ženski centar, Rekonstrukcija ženski fond, Beogradski centar za ljudska prava, Amnesti internešnal, Građanska inicijativa, Kvirija Centar, Gej strejt Alijansa, Dokukino.

U saopštenju se navodi da je cilj kampanje podizanje svesti u javnosti o alarmantnoj potrebi "zabrane i hapšenja NVO faktora sa spiska, koji otvoreno i javno vrše krivična dela podriivanja Ustava kroz niz teških krivičnih dela".²⁶

SNP "Naši" najvili su i izlazak „Bele knjige crnih organizacija” koju je spremio pravni tim SNP "Naši". Bela knjiga, kako ističe Ivan Ivanović, biće srpski Wikiliks na koji niko neće ostati ravnodušan. Spisak medija i nevladinih organizacija koje je objavio SPN "Naši" je udarac, kako ističu, u sam centra projekta CIA koji je pravljen u Srbiji duže od 20 godina i čiji je cilj da se kroz plaćeničke medije, organizacije i političke stranke neprekidno radi na destabilizaciji Srbije kao ključnog faktora na Balkanu. Objavljivanjem crnih spiskova, „Naši” smatraju da su skrenuli pažnju javnosti na one o kojima je reč, čime se bave i šta im je cilj.²⁷

Povodom spiska koji su objavili "Naši", Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je uputilo pismo predsedniku Srbije Tomislavu Nikoliću i premijeru Ivici Dačiću u kome je upozorilo na spiskove nepoželjnih organizacija i pojedinaca koje prave ultradesničarske organizacije, a da se u međuvremenu zabrinjavajući trend nastavlja. Međutim, na to pismo nisu dobili odgovor. U pismu se izražava "duboka zabrinutost zbog širenja atmosfere linča i netrpeljivosti prema neistomišljenicima" i pozva se demokratska javnost da se energično suprostavi govoru mržnje i brutalnoj kampanji koja se vodi protiv pojedinaca i organizacija. NUNS u svom saopštenju tim povodom ističe da bi "javno određivanje parlamenta prema

SNP Naši"10. mart 2013.

26 http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/snp-nasi-spalili-zastavu-vojvodine-plakati-sa-spiskom-neprijatelja_363902.html.

27 <http://srbin.info/2012/12/snp-nasi-bela-knjiga-crnih-organiz/>.

ovakvim pojavama i ukazivanje na njihovu štetnost bilo (bi) delotvornije od zabrana organizacija i drugih administrativnih mera. U protivnom, srpsko društvo bi moglo da potone u atmosferu poput one koja je vladala devedesetih, kada su zbog drugačijeg mišljenja ljudi izlagani javnom linču, a novinari čak i ubijani”.²⁸

Liberalno demokratska partija (LDP) zatražila je da država hitno reaguje na pretnje koje je SNP “Naši” uputio medijima, civilnom sektoru i svima koji se bore protiv nasilja u društvu, objavljivanjem plakata sa spiskom “antisrpskih medija i nevladinih organizacija finansiranih od zapadnih obaveštajnih službi”. Navodi da je “Srbija ponovo postala zemlja u kojoj se žigoše svako ko drugačije razmišlja, politički protivnici proglašavaju za izdajnike i kriminalce, poziva na obračun sa njima tako što se njihove slike lepe kao poternice na svakom ćošku naših gradova”. LDP navodi da isključivu odgovornost za “atmosferu linča” snosi vlast, jer ćutanjem o ovim temama sadašnja vladajuća koalicija prećutno podržava nasilje.²⁹

Zaštitnik građana Saša Janković je takođe izrazio zabrinutost zbog plakata kojima organizacija „Naši” optužuje nevladine organizacije i Nezavisno udruženje novinara Srbije za saradnju sa stranim obaveštajnim službama, saopštila je kancelarija ombudsmana. On je objasnio da, “s obzirom da su to tvrdnje o činjenju teških krivičnih dela, oni koji ih iznose trebalo bi da bude zvanično pozvani da ih pred nadležnim organima dokumentuju. Ili su srpski nevladini aktivisti i novinari zaista strani špijuni i treba im suditi ili neko grubim uvredama uznemirava javnost, za šta je takođe predviđena sankcija”³⁰

Pokret SNP “Naši” predlaže da se usvoji zakon koji bi za nvo finansirane iz inostranstva uveo oznaku “strani agent”. Pokret, koji je svojim kontroverznim predlozima o spiskovima “antisrpskih” nvo i medija izazvao široku polemiku u javnosti, zalaže se da se, kako tvrdi, po uzoru na zakonodavstvo SAD i Rusije, usvoji zakon o stranim agentima koji će “u

28 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/280023/NUNS-Zasto-se-ne-reaguje-na-spisak-desnicara>, “NUNS: Čekamo odgovor predsednika i premijera”, 25. decembar 2012.

29 Ibid.

30 Ibid.

budućnosti omogućiti da sve organizacije koje se bave politikom, a finansirane su iz inostranstva budu označene oznakom 'strani agent'³¹

SNP „Naši” će podnošenjem dokaza zahtevati da nevladine organizacije i mediji sa crnih spiskova zbog počinjenih krivičnih i protivustavnih dela budu zakonski procesuirani i zabranjeni. „Naši” iznose i tezu da organizacije i mediji sa crnih spiskova imaju jednog zajedničkog finansijera, a to je, kako tvrde, vlada SAD i “zloglasna fondacija NED koja funkcioniše kao organizacija za sprovođenje specijalnih operacija CIA i finansira se u sklopu budžeta za USAID koji se odobrava od strane Stejt departmenta”³²

Prema tvrdnjama tog pokreta, USAID i NED zabranjeni su u Latinskoj Americi “upravo zbog stvaranja struktura kojima je cilj mešanje u unutrašnju politiku i podrivanje ustavnog poretka”, a u Rusiji su ove fondacije i organizacije kao strani agenti tretirani Zakonom o stranim agentima. U saopštenju se takođe tvrdi da su “među najplaćenijima” na listi fondacije NED B92, Peščanik, ANEM, NUNS, Udruženje nezavisnih novinara Vojvodine, BIRN (Balkan Investigative Reporting Network), Helsinški komitet za ljudska prava, Evropski pokret u Srbiji, Pravni komitet za ljudska prava (YU-COM), Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR), *e-novine*. Prema navodima pokreta, radio stanice Slobodna Evropa i Glas Amerike su dugi niz godina, sve do 1999. godine, direktno i javno finansirani od strane CIA.³³

Više nevladinih organizacija zatražilo je od nadležnih državnih institucija da se javno oglase povodom objavljivanja crne liste NVO i medija koji je objavio Pokret SNP “Naši” i da javno osude “taj čin javne stigmatizacije i linča organizacija za ljudska prava i medija”. U zajedničkoj deklaraciji uoči 10. decembra, Međunarodnog dana ljudskih prava, 15 NVO je pozvalo na sprečavanje “daljeg protivustavnog delovanja organizacija koje šire mržnju i netrpeljivost, bilo da je reč o registrovanim udruženjima građana ili neformalnim grupama”³⁴

31 http://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/nasi:-za-nvo-finansirane-iz-inostranstva-oznaka-strani-agent-_357118.html, Naši: Za NVO finansirane iz inostranstva oznaka “strani agenti”, 7. decembar 2012.

32 Ibid.

33 Ibid.

34 Ibid.

Nevladine organizacije su takođe pozvale državu da ispunjava svoje međunarodne obaveze koje se odnose na poštovanje ljudskih prava i punu primenu međunarodnih standarda ljudskih prava. Država se, takođe, poziva da braniteljima ljudskih prava pruži adekvatnu i delotvornu zaštitu u slučajevima napada na njih zbog njihovog angažmana na odbrani i unapređenju ljudskih prava. U deklaraciji se tvrdi i da osim Kancelarije za saradnju sa civilnim društvom nijedna državna institucija nije osudila objavljivanje spiska SNP "Naši" i da će se, "ukoliko to ne učine, smatrati saučesnicima u nasilju nad svima koji brane ljudska prava". Deklaraciju su potpisale Žene u crnom, Regionalni centar za manjine, Rekonstrukcija ženski fond, Građanske inicijative, Inicijativa mladih za ljudska prava, Dokukino, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Komitet pravnika za ljudska prava, Autonomni ženski centar, Centar za unapređenje pravnih studija, Kuća ljudskih prava, Labris, Beogradski centar za ljudska prava, Gej strejt alijansa i Centar za kulturnu dekontaminaciju.³⁵

"Naši" su u međuvremenu najavili da će tražiti od države da u skladu sa Ustavom Srbije svaki vid "gej prajd" propagande, kao i održavanje "gej parade", budu najoštrije zabranjeni u narednih sto godina, uključujući i zabranu javnog isticanja zastava duginih boja, drugih gej prajd simbola i javnog korišćenja stranog izraza "gej". SNP „Naši” smatra da su građani Srbije već više godina unazad jasno pokazali da ne žele državu u kojoj se "gej prajd" ideologija promovise kao pozitivna vrednost i da žele društveni ambijent u kojem će srpska deca nesmetano biti vaspitavana u hrišćanskom duhu i moralnom okruženju.³⁶

Srpski narodni pokret „Naši” je na svom zvaničnom sajtu objavio informaciju da je Ivan Vejvoda najplaćeniji strani agent. „Naši” zahtevaju tim povodom zatvaranje beogradske kancelarije Balkan Trust for Democracy (Balkanski fond za demokratiju) kao protivustavne i nezakonite organizacije koja javno radi na izgradnji nezavisnog Kosova i finansira rad šiptarskih organizacija direktno iz kancelarije u Beogradu, kao i hapšenje

35 Ibid.

36 [36 http://www.novimagazin.rs/vesti/snp-nasi-trazi-zabranu-prajda-na-100-godina](http://www.novimagazin.rs/vesti/snp-nasi-trazi-zabranu-prajda-na-100-godina).

Ivana Vejvode i svih odgovornih za teška krivična dela višegodišnjeg podrivanja ustavnog poretka Republike Srbije.³⁷

Ističu da je Kancelarija organizacije Balkan Trust for Democracy u Beogradu operativni centar kroz koji, budžetom od preko 50 miliona američkih dolara javno finansira celokupan šiptarski NVO sektor na okupiranoj srpskoj teritoriji Kosova i Metohije u svrhu jačanja kvazi-države Kosovo, a pod koordinacijom Ivana Vejvode.³⁸

U saopštenju se navodi da su neki od projekata koje finansira Balkanski fond za demokratiju i „Podrška završetku procesa nadgledane nezavisnosti Kosova” koji sprovodi Kosovski institut za političko istraživanje i razvoj, kao i da su tu i Kosovski demokratski institut, Kosovska inicijativa za stabilnost, Internjuz Kosova, Omladinska inicijativa za ljudska prava Kosova, Kosovska fondacija za građansko društvo, Kosovski omladinski Savet, odnosno, ukupno u poslednje tri godine je finansirano više od 30 projekata i šiptarskih nevladinih organizacija, a reč je o budžetima vrednim više desetina miliona američkih dolara kojima šiptarske organizacije i projekte izgradnje nezavisnog Kosova, iz Beograda finansira i koordinira Ivan Vejvoda i Balkanski fond za demokratiju.³⁹

Vladina Kancelarija za saradnju s civilnim društvom ocenila je da udruženje SNP „Naši” svojim “crnim spiskom nevladinih organizacija” narušava ugled Srbije kao i civilnog društva u celini. Tu izjavu “Naši” su osudili i izjavili da su Ivana Ćirković i njeni saradnici u Kancelariji ovom ocenom pokazali “očiglednu nervozu zbog ukazivanja SNP ‘Naši’ na leglo korupcije i kriminalnu spregu državnih struktura i nevladinog sektora”. SNP „Naši” zatražio je tim povodom od potpredsednika Vlade Srbije Aleksandra Vučića hitno smenjivanje direktorke Kancelarije Ivane Ćirković.⁴⁰

Jedna u nizu akcija koju su SNP „Naši” sproveli je i akcija lepljenja plakata u Aranđelovcu, Mladenovcu i Novom Sadu pod nazivom „Strani

37 <http://ceas-serbia.org/root/index.php/sr/home-sr/93-preuzeto/642-snp-nasi-ivan-vejvoda-najplaceni-strani-agent> , 17. decembar 2012.

38 Ibid.

39 Ibid.

40 <http://www.pressonline.rs/info/politika/252030/pokret-nasi-trazi-smenu-ivane-cirkovic.html> 12. novembar 2012.

agent, a ne državni heroj". To je odgovor na skandaloznu kampanju, kako se ističe, koja se u Srbiji vodi sa ciljem da se pokojni premijer Zoran Đinđić u javnosti predstavi kao vizionar i političar koga generacije treba da slede.⁴¹

Demokratska stranka (DS) je od nadležnih državnih oragana zatražila uklanjanje sramnih plakata i sankcionisanje učinilaca i ukazala da "sramnom kampanjom protiv ubijenog predsednika DS i Vlade Srbije, SNP „Naši”, pod tim ili nekim drugim imenom, nastavlja svoje aktivnosti pune mržnje, nasilja, poziva na linč i progon ljudi koji im, po bilo kom njihovom merilu ne odgovaraju". Demokrate u saopštenju takođe podsećaju da je Đinđić dao život za izgradnju društva koje je u svemu suprotno onome za šta se ta i njima slične "ekstremističke retrogradne organizacije" zalažu.⁴²

U saopštenju se navodi da je "Đinđić ubijen upravo u atmosferi mržnje kakvu danas pokušava da stvori ova organizacija, koja je u svojoj prošlosti već sastavljala spiskove nepodobnih medija i organizacija, prekidala tribine, izložbe, koncerte i skupove koji joj se nisu dopadali, pretila patroliranjem njihovih trojki ulicama da se ne bi održavali događaji koje su oni smatrali nepodobnima, pretila političkim protivnicima..."⁴³.

Država i ekstremizam

Republički javni tužilac je pokrenuo postupak za zabranu održanja SNP "Naši" i SNP "1389", međutim, Ustavni sud je na sednici (15. novembra 2012) u većanju i glasanju, u predmetu VIIU-482/2011, doneo odluku kojom je odbio predlog Republičkog javnog tužioca, jer je utvrdio da ne postoje procesne pretpostavke za vođenje postupka utvrđene Ustavom i zakonom s obzirom na to da navedeno udruženje građana ne postoji, nije registrovano i ne deluje.

Sud je zaključio da u konkretnom slučaju nisu ispunjeni Ustavom propisani uslovi za zabranu rada udruženja, a ocenu temelji na stanovištu

41 <http://www.novimagazin.rs/vesti/ds-trazi-zabranu-rada-snp-nasi>.

42 Ibid.

43 Ibid.

da zabrana rada udruženja mora predstavljati nužnu meru demokratskog društva. U tom kontekstu Sud ukazuje da ova mera predstavlja poslednji odbrambeni akt demokratskog društva kad delovanje i aktivnosti udruženja i njegovih članova krajnje ozbiljno i intenzivno krše Ustavom zajemčena prava i slobode tako da se njima na nesumljiv način želi ostvariti nasilno rušenje ustavnog poretka, kršenje zajemčenih ljudskih ili manjinskih prava ili izazivanje rasne, nacionalne ili verske netrpeljivosti. Sud je našao da u sprovedenom postupku nije potvrđena osnovanost tvrdnje Republičkog javnog tužioca o postojanju odredbom člana 55. stav 4. Ustava utvrđenih razloga zbog kojih bi se mogao zabraniti rad udruženja „SNP 1389” i „SNP NAŠI”.⁴⁴

Izostanak reakcija državnih institucija na ponašanje SNP „Naši” naišlo je na kritike u javnosti, pa je ministar pravde i funkcioner Srpske napredne stranke Nikola Selaković negirao da Srpski narodni pokret „Naši” predstavlja „udarnu pesnicu” SNS i vladajuće koalicije u pokušaju da se ukine autonomija Vojvodine. On je na Televiziji B92 rekao da je autonomija Vojvodine ustavna kategorija, koju niko iz SNS i vladajuće koalicije niti ukida, niti namerava da ukine. Govoreći o SNP „Naši”, Selaković je rekao da su nadležni državni organi formirali predmet i da je u toku istraga povodom sastavljanja spiskova medija i nevladinih organizacija za koje „Naši” veruju da ih finansiraju strane obaveštajne službe da bi radili protiv interesa Srbije. Rekao je: “Nisam pristalica hajke, sa koje god strane dolazi, jer ne donosi nikome ništa dobro, rekao je Selaković.”⁴⁵

Javnost u Srbiji je reagovala na ponašanje SNP „Naši” – pravljenje i lepljenje plakata s nepodobnim organizacijama i medijima, čime se stvara atmosfera linča u društvu, i paljenje zastave Vojvodine, što šteti interesima Srbije. Republičko tužilaštvo formiralo je predmet o pokretu SNP „Naši” i poduzete su provere, kad je reč o plakatima i paljenju zastava. Portparol Republičkog javnog tužilaštva Tomo Zorić kaže da je: “Predmet formiran, već neko vreme prati se rad ove organizacije. Provere su uveliko u toku,

44 <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/88-101728/ustavni-sud-odbio-predlog-za-zabranu-rada-udruzenja-graana-srpski-narodni-pokret-1389-iz-beograda-i-udruzenja-graana-snp-nasi-iz-aranelovca>.

45 <http://www.nuns.rs/info/news/18461/selakovic-nasi-nisu-udarna-pesnica-sns.html>

proverava se ceo slučaj. Tužilaštvo će, kao i do sada, postupiti u skladu sa Ustavom i zakonima i, ako se nakon provere ustanovi da je neko prekršio zakon, odgovaraće”.⁴⁶

Zorić je rekao da ne isključuje mogućnost da zbog novih okolnosti Republičko javno tužilaštvo podnese novu inicijativu za zabranu organizacije „Naši” zbog kršenja ljudskih prava koja su zajemčena Ustavom. Član Predsedništva SNS Vladimir Cvijan izjavio je da postoje nove okolnosti zbog kojih je moguće da se ponovo pokrene inicijativa pred Ustavnim sudom Srbije za zabranu organizacije SNP „Naši”.⁴⁷

Drugostepeno krivično veće Apelacionog suda ukinulo je Mladenu Obradoviću, vođi zabranjenog Obraza, presudu od 2 godine zatvora zbog nereda na Paradi ponosa 2010. godine i predmet vratilo na ponovno odlučivanje zbog, kako je istaklo, bitnih povreda krivičnog postupka. Apelacioni sud je sredinom novembra 2012. godine ukinuo još jednu prvostepenu presudu kojom je na 10 meseci zatvora vođa Obraza Mladen Obradović bio osuđen zbog rasne i druge diskriminacije.

Ustavni sud Srbije je u junu 2012. godine zabranio organizaciju „Obraz”. Apelacioni sud je ukinuo još nekoliko presuda i vratio ih na prvostepeno odlučivanje. Među njima je ukinuta i presuda od 8 meseci zatvora koja je bila izrečena vođi navijača Crvene zvezde Marku Vučkoviću zbog nanošenja teških telesnih povreda. Na ponovno suđenje je vraćen i predmet protiv Lazara Malovića, koji je bio osuđen na uslovnu kaznu zatvora u trajanju od jedne godine zbog prevare, pošto se lažno predstavljao kao rođak Snežane Malović, koja je u to vreme bila ministarka pravde.

Država nema jasne kriterijume o tome kakvu opasnost predstavljaju ekstremne desničarke grupe i veoma često je blagonaklona prema njihovom delovanju i često ih brani sa argumentacijom da „svako ima pravo na svoje mišljenje”. U mnogim situacijama neke partije su u dosluhu sa takvim grupacijama, jer su ideološki bliske.

Neadekvatna reakcije države ukazuje da im takva situacija odgovora. Međutim, raspored budžetskih sredstava namenjen civilnom sektoru još bolje pokazuje koliko je taj sektor marginalizovan.

46 <http://www.kurir-info.rs/tuzilastvo-zabranjuje-pokret-snp-nasi-clanak-604073>.

47 Ibid.

Vladina kancelarija za saradnju sa civilnim sektorom sprovela je istraživanje o raspodeli budžeta ministarstava i vladinih institucija namenjenog tom sektoru. Utvrđeno je da su najveća izdvajanja (93,2 odsto) udruženja dobila preko budžetske linije namenjene nevladinim organizacijama, nešto više od 2,8 milijardi dinara. Oko 3,5 odsto dobili su preko naknade iz socijalne zaštite, oko 2,5 odsto iz subvencija javnim nefinansijskim preduzećima, i nešto manje na osnovu specijalizovanih i usluga po ugovoru.⁴⁸ Izveštaj ukazuje da su nemali iznosi deljeni i mimo konkursa. Ministarstvo omladine i sporta je podelilo najviše sredstava mimo konkursa.

U izveštaju se navodi i da je finansijsku podršku prošle godine dobilo ukupno 1.428 projekata, koje je realizovalo 1.178 NVO. Oko 1.000 je dobilo novac za jedan projekat, 114 za dva, 28 za tri, 12 za četiri, tri organizacije za šest, dok je po jedna dobila pare sedam, osam i devet puta. Više od po 10 miliona dinara dobilo je 56 organizacija, a najveće iznose dobile su sportske.

Ministarstvo omladine i sporta je podelilo 2,1 milijardu dinara, Ministarstvo rada i socijalne politike dalo je nešto više od pola milijarde, a Fond za zaštitu životne sredine je dodelio oko 130 miliona. Ostale institucije zajedno podelile su ukupno 276 miliona dinara.

Najviše sredstava dobio je Olimpijski komitet Srbije, 284 miliona za godišnji program, zatim Sportski savez Srbije, 117 miliona, pa Odbojkaški savez (88 miliona), Teniski savez 75 miliona... Veće iznose su dobili i Egzit (nešto više od 30 miliona), Udruženje Ozon za akciju "Očistimo Srbiju" (17 miliona), Udruženje građana "Mlada Srbija" (12 miliona), Udruženje "Palacea Solution" (11 miliona), Bir fest (osam miliona), SUBNOR (oko 10 miliona), Pokret gorana Vojvodine (13 miliona), Udruženje ratnih i mirnodopskih invalida (oko 10 miliona), Udruženje boraca rata od 1990. (oko devet miliona), Beogradska otvorena škola (10 miliona). Milionske iznose dobilo je i više udruženja za pomoć osobama sa različitim vrstama hendikepa ili invaliditeta.⁴⁹

48 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/273692/NVO-od-Vlade-dobijaju-pare-na-rec>, 30. novembar 2012.

49 Ibid.

Tranziciona pravda: nedovoljno i nekonzistentno

Poslednjih decenija tranziciona pravda je jedan od najvažnijih trendova u međunarodnom pravu. Međunarodni centar za tranzicionu pravdu je definiše na sledeći način “to nije ‘specijalna’ vrsta pravde već se radi o pristupu – pravnom i nepravnom – u postizanju pravde u prelaznim periodu od nedemokratskog u demokratsko društvo. Tranziciona pravda treba da ponudi odgovore na sistematsko i masovno kršenje ljudskih prava i zločine u prošlosti, obezbedi priznanje o stradanju žrtava i promoviše mir i pomirenje. Sa ciljem da se obezbedi odgovornost odgovornih za masovno kršenje ljudskih prava, tranziciona pravda obezbeđuje istorijsku istinu, promoviše civilno poverenje i jača demokratsku vladavinu prava. Ona je ključna za restauraciju političkog, društvenog i moralnog oporavka društva, ali i njegovog međunaradnog demokratskog legitimiteta.”⁵⁰

Iz svih dosadašnjih iskustava pokazalo se da je to kompleksan, težak i bolan proces a ishod zavisi od specifičnih okolnosti i post konfliktne tranzicije, odnosno karaktera tranzicije, političkih izbora glavnih aktera i političke volje ili moći da se krene putem moralne i političke obnove društva.

U Srbiji ne postoji državna strategija o tranzicionoj pravdi. *Tranziciona pravda* postoji u onim društvima u kojima je vlada definisala, a pre svega primenila određeni oblik tranzicione pravde. Među do sada poznatim formama tranzicione pravde su: komisije za istinu i pomirenje, suđenja počiniocima zločina pred domaćim i međunarodnim sudovima, reforme sistema bezbednosti, čuvanje javnog sećanja na žrtve...

U zemljama Zapadnog Balkana ne postoji, niti u svakoj pojedinačno jedan opšte prihvaćen koncept tranzicione pravde već samo pojedinačne inicijative. Neki vidovi tranzicione pravde praktikuju se na državnom nivou, kao što su suđenja za ratne zločine. Započete su reforme u sektoru bezbednosti odnosno u vojsci i policiji. Postoje i organizacije i aktivisti u

50 <http://ictj.org/about/transitional-justice>

civilnom sektoru koji rade posao kojim država ne želi da se bavi: analiziraju kontekst u kome su se desili zločini i kako je došlo do rata i *sistemskog* zločina, objavljuju dokumenta koje su skupljali još tokom ratova, štampaju knjige i prave filmove, javno govore i tako pokušavaju da u „kolektivno sećanje” ugrade činjenice o onome što se desilo žrtvama.

Rad Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ/ICTY) i Međunarodnog suda pravde nisu do kraja ostvarili svoje ciljeve, ali njihova uloga je nezamenjiva. Sklonjeni su glavni akteri rata iz javnog života. Nažalost, to nije imalo nikakvog efekta na stavove građana odnosno javnog mnjenja u odnosu na rat, kao i u odnosu na odgovornost Srbije.

Saradnja Srbije sa Tribunalom je bila izuzetno komplikovana i pod snažnim pritiskom međunarodne zajednice. Srbija je često opstruirala rad suda i tima što je odbijala da potrebnu dokumentaciju i službene dokumente iz devedesetih koji svedoče o raspadu Jugoslavije i ratu. Pred sudom je podignuta 161 optužnica u topku su još 35 suđenja.

Outreach programme Haškog tribunala nije imao gotovo nikakav uspeh. To je najslabija tačka Haškog tribunala. Neka suđenja za ratne zločine prenošena su na nacionalnim televizijama, ali ovi prenosi nisu imali nikakvog efekta na promenu javnog mnjenja i informisanost o ratu. Prenos suđenja Slobodanu Miloševiću u Hagu više je razvijalo simpatije prema Miloševiću nego što je imalo funkciju saznavanja činjenica o ulozi srbijanskih institucija u ratovima. Naime, sudnica je postala glasnogovornica Slobodana Miloševića, a gotovo nikakav značaj nije pridavan svedočenjima svedoka optužbe. U pauzama prenosa, dovođeni su pravnici i drugi eksperti koji su imali za cilj da komentarišući suđenja zapravo umanje ulogu Srbije u ratu i ublaže eventualnu štetu za Srbiju.

Srpske elite su organizovano sprečile efekat presuda Haškog tribunala na promenu javnog mnjenja. Izostala je moralna osuda osuđenih zločinaca. Mnogi su dočekani kao heroji, poput, na primer, Biljane Plavšić. Izostao je čin njihovog kajanja, tako da njihov tretman nakon izdržavanja zatvorskih kazni u suštini obezvređuje rad MKSJ.

Nacionalni sud za ratne zločine formiran je uz pritisak i podršku međunarodne zajednice. Nažalost i ovaj sud je deo državne strategije o relativizaciji i minimiziranju odgovornosti države Srbije. Bez obzira na

pojedinačne slučajeve koji su bili objektivni, generalno se može reći da je ovaj sud politizovan i deo šire državne strategije.

Tranziciona pravda podrazumeva i nadoknadu štete u čemu gotovo da nije ni napravljen pomak. S obzirom na to da je ceo region opustošen, razoren i bez ekonomskih kapaciteta – u tim uslovima teško je očekivati od ovih zemalja da isplate odštete civilnim žrtvama ratova. Tu ulogu preuzela je međunarodna zajednica. Dok je međunarodna zajednica finansirala povratak izbeglica donirajući pre svega za izgradnju stambenih objekata i malu privredu, sam povratak nailazio je na snažne političke opstrukcije. Glavni nosioci povratka izbeglica bili su organizacije civilnog društva, a ne vlade ovih zemalja.

Postoje ozbiljni nedostaci pristupa pravdi. Tako na primer Srbija koja “nije bila u ratu” sasvim je marginalizovala problem veterana, a civilne žrtve takoreći nisu ni uzimane u obzir. Posebno su zapostavljene žrtve seksualnog nasilja. Srbija ima više od 400.000 ratnih veterana koji su prepušteni sami sebi. Pred Sudom u Strazburu doneta je presuda o obavezi države da nadoknadi nadnice za učesće u ratu na Kosovu.

Srbija nema zakon koji bi regulisao nadoknadu žrtvama. Proces dokazivanja za žrtve zlostavljanja, seksualnog nasilja ili statusa logoraša je veoma težak pred sudovima u Srbiji. Takođe prijava je moguća isključivo u roku od 5 godina, posle toga zastareva što ceo proces čini apsurdnim s obzirom na to kad su se ratovi završili.

Traganje za nestalima i dalje je veoma ispolitizovano, što sprečava regionalnu saradnju stručnih komisija. Više od 30.000 ljudi vode se kao nestali.

Promenom vladajuće strukture u Srbiji, došlo je do zamrzavanja procesa suočavanja sa prošlošću, njegove regresije i relativizacije. U tome je prednjačio novoizabrani predsednik Srbije Tomislav Nikolić koji je u prvim danima nakon izbora uspeo da narušio odnose sa gotovo svim susedima iz bivše jugoslovenske federacije. Osim političkog nivoa, mnogi problemi koji su postojali od ranije nisu rešeni u 2012. godini. Zaštita svedoka je i dalje ostala najslabije mesto u sudskim postupcima. Nastavljena je i praksa neprocesuiranja inspiratora i naredbodavaca ratnih zločina među visokim oficirima i predstavnicima državnih institucija. Reparacije

su i dalje ostale nedostupne za većinu oštećenih koji su svoja prava potražili pred pravosudnim institucijama Srbije. U toj oblasti, donete su dve presude u korist oštećenih. Ostaje da se vidi da li će te presude postati sudska praksa u narednom periodu i time omogućiti priznanje žrtava i osim materijalne, dati im i moralnu satisfakciju.

Suđenja za ratne zločine

Pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, tokom 2012. godine, vođeno je 13 postupaka. Viši sud je doneo presude u sedam predmeta kojima je 37 optuženih osuđeno, a 8 optuženih oslobođeno odgovornosti.⁵¹

Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu donelo je 2012. godine četiri odluke po žalbama izjavljenim na presude Višeg suda u Beogradu i Apelacionog suda u Beogradu, kojima je pravosnažno osudio 4 optužena, a 2 optužena pravosnažno oslobodio krivične odgovornosti.⁵²

Tokom 2012. godine pred sudovima opšte nadležnosti vođena su dva postupka za krivično delo ratnog zločina protiv civilnog stanovništva: predmet Orahovac pred Višim sudom u Požarevcu i predmet Kušnin pred Višim sudom u Nišu.⁵³

Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije je tokom 2012. godine podiglo optužnice protiv ukupno 7 osoba zbog krivičnog dela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i/ili zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika.⁵⁴ Ovo je najmanji broj optuženih u jednoj godini od osnivanja Tužilaštva.⁵⁵ Predmeti Prizren, Tenja II i Bosanski Petrovac predstavljaju nove postupke, dok su optužnice u predmetima Ovčara V i Čuška proizašle iz postupaka vođenih pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Međutim, ni predmeti Tenja II i Bosanski Petrovac ne

51 www.bg.vi.sud.rs.

52 www.bg.ap.sud.rs.

53 Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini, Beograd, Fond za humanitarno pravo, 2013.

54 www.tuzilastvorz.org.rs.

55 Isto.

predstavljaju rezultat samostalnog rada Tužilaštva. Kantonalni sud u Bihaću je ustupio Tužilaštvu predmet Bosanski Petrovac, a Državno odvjetništvo Republike Hrvatske je ustupilo predmet Tenja II.⁵⁶

Primetno je da sudovima u Srbiji i dalje „izmiču” srednje i visoko rangirani oficiri policije i vojske (Srbije i SR Jugoslavije). Od svog osnivanja 2003. do 2012. godine, Tužilaštvo je optužilo samo dva niže i jednog srednje rangiranog oficira. Nespremnost da se procesuiraju visokorangirani predstavnici bezbednosnih snaga se nastavlja i uprkos jasnim dokazima. U 2012. godini, prvi put od početka procesuiranja osumnjičenih za ratne zločine u Srbiji, Tužilaštvu je kritiku uputilo i jedno sudsko veće.⁵⁷ Međutim, Tužilaštvo, do trenutka pisanja ovog izveštaja, nije podiglo ni jednu optužnicu protiv lica odgovornih po osnovu komandne odgovornosti.

U suđenjima za ratne zločine u Srbiji još uvek je veliki problem zaštita i podrška svedoka. Zaštita svedoka je i dalje u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova i nije izvršen prenos nadležnosti na Ministarstvo pravde.

Tužilac za ratne zločine Republike Srbije Vladimir Vukčević i glavni tužilac Bosne i Hercegovine Goran Salihović potpisali su 31. januara 2013. godine u zgradi Evropske komisije u Briselu Protokol o saradnji u progono osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i zločin genocida.⁵⁸ Potpisivanjem Protokola sa BiH, zaokružen je neophodni okvir za postizanje pravde u regionu. Na načelu dobrovoljnosti, ovaj dokument omogućava ustupanje dokaza i informacija u predmetima ratnih zločina između dva tužilaštva, posebno u slučaju paralelnih istraga. Primena ovog protokola je stupila na snagu 28. februara 2013. godine.⁵⁹

56 Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini, Beograd, Fond za humanitarno pravo, 2013.

57 Isto.

58 http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2013/VS_2013_01_31_CIR.pdf.

59 http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJA_2013/VS_2013_02_28_CIR.pdf.

Institucionalne reforme

Tokom 2012. godine nije došlo do ozbiljnih reformi, niti pomaka usmerenih ka dostizanju tranzicione pravde u Srbiji. Zaštita svedoka je ostala manjkava, puna propusta, te se i dalje oslanja na zakonski okvir donet 2006. godine. Naime, tad je usvojen poseban zakon koji reguliše zaštitu učesnika u krivičnom postupku, sa posebnim akcentom na zaštiti svedoka.⁶⁰ Pojedine odredbe novog Zakona o krivičnom postupku takođe sadrže norme o zaštiti svedoka.⁶¹ Za ovu oblast je relevantan i Pravilnik Višeg suda u Beogradu kojim je predviđeno postojanje Službe za pomoć i podršku svedocima i oštećenima.⁶² Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju je uspostavio važne mehanizme za zaštitu žrtava i svedoka. Međutim, njihova iskustva nisu u dovoljnoj meri primenjena u postupcima za ratne zločine u Srbiji.

Tokom susreta predsednika Srbije, Hrvatske i trojice predsedavajućih Predsedništva BiH na Jahorini 3. februara 2012. godine, Ivo Josipović i Boris Tadić su se dogovorili o potpisivanju Sporazuma o saradnji u predmetima ratnih zločina.⁶³ Cilj ovog sporazuma je sprečavanje politizacije predmeta ratnih zločina, kao i poštovanje principa vođenja postupka optuženih pred nadležnim sudovima matičnih država. U ovoj saradnji tokom 2012. godine nije bilo ozbiljnijih pomaka. Jedini oblik saradnje bio je na nivou pravosudnih organa i bilateralne saradnja.

Utvrđivanje činjenica i kazivanje istine

Tokom 2012. godine nije bilo većih napora u utvrđivanju novih činjenica. Takođe, ni procesi suočavanja kroz svedočenja žrtava i počinitelaca ratnih zločina nisu pokrenuti. Posebno nakon opštih izbora održanih u proleće 2012. godine, došlo je do pogoršanja situacije. Izjave predsednika

60 Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku (Sl. glasnik RS, br. 85/2005).

61 Zakon o krivičnom postupku ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011 i 101/2011).

62 Pravilnik o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Višem sudu u Beogradu SU br. 9/10 – 2 od 30. aprila 2010. godine.

63 Balkan Insight 3. februar 2012.

Nikolića, kojima je negirao ili relativizovao zločine iz devedesetih, ugrozile su odnose između Srbije i regiona. U isto vreme, došlo je do opšteg relativizovanja pojma suočavanja sa prošlošću. Umesto dosadašnjeg shvatanja tranzicione pravde, čiji je okvir određivao raspad Jugoslavije, u 2012. godini ovome su pridodate i teme iz Drugog svetskog rata. Time je potkopano objektivno sagledavanje nedavne prošlosti.

Početak 2012. godine, 11. maja održano je prvo ročište u postupku rehabilitacije Dragoljuba Draže Mihailovića pred Višim sudom u Beogradu. Na ročištu je svedočio istoričar Slobodan Marković, koji je tom prilikom tvrdio da je završna reč Mihailovića sa suđenja 1946. godine izmenjena.⁶⁴

Ispred zgrade Suda, tom prilikom se okupilo četrdesetak njegovih sledbenika, dok su sa druge strane ulice bili aktivisti organizacije "Žene u crnom", koji su iskazali svoj protest zbog pokušaja rehabilitacije ratnog zločinca. Među Mihailovićevim sledbenicima bili su, osim predstavnika Ravnogorskog pokreta i članovi organizacije "Obraz", na čelu sa svojim vođom Mladenom Obradovićem. Oni su pevali četnike pesme, klicali Mihailoviću i haškim optuženicima Radovanu Karadžiću, Ratku Mladiću i Vojislavu Šešelju.⁶⁵

Bez obzira na sve pritiske ultradesničarskih organizacija u javnosti, a time posredno i na postupak, proces rehabilitacije je prekinut 22. februara 2013. godine. Prvi Osnovni sud u Beogradu doneo je odluku, prema kojoj je Mihailović streljan 31. jula 1946. godine na koju su predlagači rehabilitacije podneli žalbu, jer tvrde da je Mihailović ubijen 17. jula 1946. Predsedavajući sudskog veća Aleksandar Ivanović rekao je da se postupak rehabilitacije prekida do pravosnažnosti postupka kojim bi se utvrdio tačan datum Mihailovićeve smrti koji je značajan za proces rehabilitacije.⁶⁶

Osim pokušajem rehabilitacije četništva, proces suočavanja u Srbiji je bio uzdrman i oslobađajućim presudama Haškog tribunala koje su donete u predmetima visokih funkcionera iz Hrvatske, Srbije i sa Kosova. Hrvatski generali, Ante Gotovina i Mladen Markač oslobođeni su gotovo svih optužbi 16. novembra 2012. godine pred Apelacionim većem Haškog

64 RTS, *Marković: Dražino svedočenje izmenjeno* 11. april 2012.

65 Isto.

66 RTS, *Prekinut postupak rehabilitacije Draže*, 22. februar 2013.

tribunala za zločine tokom akcije „Oluja“. Ova presuda je izazvala burne reakcije u Srbiji, kako državnih institucija, tako i političkih stranaka i medija. Čak i većina organizacija civilnog društva, koja se u tokom proteklih 20 godina borila za poštovanje institucije Haškog tribunala, dočekala je ovu presudu sa negativnim ocenama.

“Ova odluka pokazala je da se u Haškom tribunalu, ipak, češće donose političke, a ne pravne odluke. Razočarani smo zbog ovakvog odnosa međunarodnih institucija prema srpskom narodu, zanemarivanja činjenica i nepoštovanja žrtava ‘Oluje’, najvećeg zločina u savremenoj Evropi posle Drugog svetskog rata”, navela je vladajuća Srpska napredna stranka u svom saopštenju.⁶⁷

Vlada Republike Srbije je istog dana održala sednicu povodom ove presude Apelacionog veća. Osim žestokih osuda, Vlada je zapretila da će saradnju sa Haškim tribunalom svesti na tehnički nivo. “Ova odluka je šamar međunarodnoj pravdi i procesu pomirenja u regionu, i neće doprineti ukupnoj normalizaciji odnosa među državama i narodima na području bivše Jugoslavije”, poručio je tom prilikom predsednik Nacionalnog saveta za saradnju sa Haškim tribunalom Rasim Ljajić.⁶⁸

Trinaest dana nakon oslobađajuće presude, 29. novembra 2012. godine Haški tribunal je oslobodio optužbi za ratne zločine na Kosovu i komandanta Oslobođilačke vojske Kosova Ramuša Haradinaja. Ova presuda je još više osnažila negativnu kampanju koja se krajem 2012. godine svela protiv Međunarodna krivično suda za bivšu Jugoslaviju. Čak je i inače liberalnija RTVB92 prokomentarisala ovu presudu pod naslovom „Novi šamar: Oslobođen i Haradinaj”⁶⁹ i time ga povezala sa predmetom hrvatskih generala, koji inače nisu u vremenskoj ni geografskoj korelaciji.

Rasim Ljajić izjavio je povodom presude Haradinaju da je nastavljeno urušavanje kredibiliteta Haškog tribunala, vladajuća Srpska napredna stranka je pozvala na obustavljanje svakog razgovora sa Hagom, tužilac za

67 RTVB92, *Reakcije: Skandal, gore od nepravde*, 16. novembar 2012.

68 Večernje novosti, „*Odluka Vlade Srbije: Sa Hagom samo tehnički*”, 16. novembar 2012.

69 RTVB92, *Novi šamar: Oslobođen i Haradinaj*, 29. novembar 2012.

ratne zločine Vladimir Vukčević je presudu proglasio nepravednom i rezultatom neprofesionalne zaštite svedoka.⁷⁰

Predsednik Nikolić je otišao najdalje u ocenjivanju presude i ponovo aktuelizovao populističke i desničarske kvalifikacije o Haškom tribunalu. „*Najnovija odluka Tribunala nije bazirana na pravu i pravdi, osnovnim postulatima na kojima bi trebalo da bude utemeljen taj međunarodni sud. Tribunal, po svemu sudeći osnovan mimo međunarodnog prava, formiran je da bi se sudilo srpskom narodu. Time se žele postići zacrtani ciljevi, koji su srpskoj javnosti već dobro poznati*”, izjavio je Nikolić.⁷¹

Početak 2013. godine, 28. februara, Žalbeno veće Haškog tribunala je oslobodio odgovornosti bivšeg načelnika Generalštaba Vojske SR Jugoslavije Momčila Perišića. Iako je ovo bila oslobađajuća presuda visokom oficiru Vojske Jugoslavije, politički funkcioneri nisu je iskoristili za promenu negativne slike o Tribunalu, koju su stvarili tokom prethodnih nekoliko meseci povodom presuda kosovskom i hrvatskim komandantima. Državni organi su pozdravili odluku Veća, a Vlada Republike Srbije je poslala i svoj avion po generala Perišića.⁷² Premijer Vlade Srbije Ivice Dačić je iskoristio ovu presudu kako bi doveo u pitanje učestvovanje bivše SR Jugoslavije u ratnim dejstvima devedesetih na prostoru bivše Jugoslavije. Dačić je ocenio da je ta presuda Haškog tribunal od velikog značaja za Srbiju i srpski narod, jer negira optužbe o navodnoj agresiji Vojske Jugoslavije na BiH i Hrvatsku.⁷³

Oslobađajuća presuda Momčila Perišića, načelnik Generalštaba u periodu 1994–1998 nije izazvala veće reakcije u Srbiji i prošla je u javnosti u senci prethodnih oslobađajućih presuda Gotovini i Haradinaju. Tom prilikom nije bilo reakcija na odluku Haškog tribunala.

70 Isto.

71 RTVB92, *Reakcije: Srbija ima pravo na bes*, 29. novembar 2012.

72 RTV B92, *Vlada šalje avion po Perišića*, 1. mart 2013.

73 Večernje novosti, *„Perišić na slobodi, u petak u Beogradu”*, 28. februar 2013.

Reparacije

Vlada Republike Srbije je 29. marta 2012. godine usvojila *Program za povratak izbeglih i raseljenih Bošnjaka iz opštine Priboj u periodu 1991-1999. godine* (u daljem tekstu *Program*). Ovim programom Vlada Srbije je predvidela da u periodu od naredne četiri godine obezbedi sve neophodne infrastrukturne preduslove za povratak izbeglih i proteranih Bošnjaka, državljana Srbije, iz ovog dela Sandžaka. Na kraju dokumenta Vlada Srbije je prvi put priznaje činjenje nepravde države nad sandžačkim Bošnjacima: „Na ovaj način biće ispravljena nepravda prema stanovnicima iz navedenih pograničnih sela opštine Priboj koji su se u periodu od 1991. do 1999. godine zbog pretnji, straha i objektivnih opasnosti za život iselili iz svojih domova”.⁷⁴ Programom je planirano da se u roku od četiri godine popravi šteta i obeštete opljačkani građani iz Kukurovića, Sjeverina i drugih pograničnih sela prema BiH i da se stvore uslovi za održivi povratak i opstanak povratnika.⁷⁵

U okviru sudskih postupaka za dobijanje reparacija, pravosudni organi Srbije su doneli dve presude u korist oštećenih. To predstavlja veliki napredak u odnosu na dosadašnju praksu. Ipak, ova dva primera su nedovoljna za zadovoljenje brojnih zahteva koji još uvek stoje pred sudovima u Srbiji u cilju zadovoljenja pravde. Prvu takvu presudu doneo je 10. septembra 2012. godine Prvi osnovni sud u Beogradu kojom se Republika Srbija obavezuje da plati 360.000 dinara Seadu Rovčaninu, Bošnjaku iz Prijepolja, jer su ga pripadnici Ministarstva unutrašnjih poslova zlostavljali 1993. godine. Portparolka tog suda Gordana Vuković izjavila je da je presudom od 11. juna usvojen tužbeni zahtev, po kome je država u obavezi da Rovčaninu isplati 160.000 dinara na ime duševnih bolova zbog umanjenja životnih aktivnosti i 200.000 dinara na ime pretrpljenog straha. Presudom je utvrđeno da su pripadnici MUP Srbije 27. oktobra 1993. godine priveli Rovčanina u policijsku stanicu u Prijepolju, tukli ga i prisilili da potpiše priznanje da poseduje oružje. Navodi se da će presuda ukoliko postane pravosnažna doneti samo delimičnu satisfakciju Rovčaninu, jer je

74 Kancelarija za održivi razvoj nedovoljno razvijenih područja..

75 e-novine, 5. april 2012.

na pravdu čekao 19 godina, a počinioци nisu kažnjeni i rade kao policajci. Tortura koju je preživio ostavila je trajne i ozbiljne posledice po zdravlje Seada Rovčanina.⁷⁶

Posle decenija od zaplene imovine i proživljene duševne boli, Apelacioni sud u Beogradu presudio je 26. septembra 2012. godine u korist oštećenog Splićanina Ivica Bačića i naložio da mu se isplati odšteta za imovinu koju mu je tadašnja JNA oduzela u Kninu u novembru 1991. godine. Bačić je tada, prevozeći povređenog komšiju do bolnice, zalutao među tenkove JNA. Zarobljen je, a vojska mu je zaplenila automobil i druge lične predmete. Reč je o prvoj ovakvoj presudi, koja je potvrdila da sadašnja vojska Srbije snosi pravnu odgovornost za ono što je činila JNA, što otvara put za brojne tužbe građana Hrvatske, BiH i Kosova protiv Srbije i njene vojske.⁷⁷

Povodom obeležavanja 13-godišnjice NATO intervencije na SR Jugoslaviju, 24. marta 2012. godine održavane su širom Srbije komemoracije i podsećanja na žrtve bombardovanja. Između ostalih i u Aleksincu, gradu gde je poginulo 11 civila, a 50 ih je bilo ranjeno. Tom prilikom, predsednik Tadić je izrazio žaljenje za žrtvama i NATO bombardovanje nazvao „*zločinom protiv naše zemlje i našeg naroda*“.⁷⁸ Tadić, ali i svi ostali državni funkcioneri koji su učestvovali u obeležavanju godišnjice, nijednom rečju nisu pomenuli albanske civile koji su stradali u periodu mart-jun 1999. godine. Obeležavanje godišnjice nije iskorišćeno za suočavanje državnih institucija i javnosti Srbije sa zločinima koji su počinjeni nad kosovskom Albancima, niti su je ova prilika iskorišćena da se priznaju njihova stradanja.

Za 13-godišnjicu početka NATO kampanja na SR Jugoslaviju, beogradske gradske vlasti su najavile otkrivanje spomen-obeležja posvećenog „žrtvama rata i branioциma otadžbine od 1991, do 1999“. Povodom ove najave oštro su reagovalе organizacije civilnog društva, javnost, kao i porodica žrtava, ističući da je reč o relativizaciji zločina, prekrajanju istorijskih činjenica i vredanju dostojanstva žrtava.⁷⁹ „*Zahtevamo da se prekine cinično*

76 Danas, „*Zbog torture Srbija treba da plati 360 000 dinara Bošnjaku*“, 10. septembar 2012.

77 Slobodna Evropa, *Slučaj Splićanina Ivica Bačića otvorio put za ratne odštete*, 26. septembar 2012.

78 Večernje novosti online *Tadić: NATO bombardovanje je zločin* 24. mart 2012.

79 E-novine „*Cinično prekrajanje istorije*“ 17. februar 2012.

prekranjanje istorije, koje zločince agresorskih vojski države Srbije predstavlja kao branioce zemlje. Smatramo sramnim da se podiže spomenik učesnicima u agresorskim ratovima Srbije, iza kojih su ostajale žrtve, ubijene, osakaćene, silovane, kao i uništeni i opljačkani domovi”, stoji u saopštenju koje su tim povodom objavile Žene u crnom⁸⁰.

U intervjuu za Radio Slobodna Evropa, zamenik predsednika Skupštine grada Beograda Zoran Alimpić, povod protesta javnosti zbog izjednačavanja žrtava i zločinaca, izjavio je: *„Svi spomenici u svetu posvećeni vojnicima u ratovima, na neki način su i spomenici ljudima koji su ubijali, koji su pucali. Pa, to se podrazumeva. Svako ko bude tamo palio sveću ili polagao venac, razumeće to na svoj način”*.⁸¹ Uprkos protestima javnosti, 24. marta 2012. godine, na Savskom trgu u Beogradu, gradski čelnici Beograda predvođeni gradonačelnikom Draganom Đilasom otkrili su spomen-obeležje. Tri sedmice potom, spomenik je korodirao i onda je uklonjen. Predstavnici gradskih vlasti su izjavili da tu nije u pitanju propust, već da je reč o *„konceptualnoj instalaciji”*⁸².

Odnosi Srbije sa zemljama u okruženju (posebno sa državama nastalim raspadom bivše Jugoslavije) u tesnoj su vezi sa suočavanjem sa sopstvenom ratnom prošlošću i odgovornošću za krvoproliće iz devedesetih. Taj proces u se u Srbiji odvija vrlo sporo, nekonzistentno i uz stalne opstrukcije. Pogotovo nakon izbora Tomislava Nikolića za predsednika Republike, koji je u nekoliko intervjuua i izjava poništio (inače, vrlo skromna) postignuća Srbije u oblasti regionalnog pomirenja. Svojim izjavama da je *„Vukovar srpski grad”* i da *„u Srebrenici nije bilo genocida”,* Nikolić je izazvao burna reagovanja u Hrvatskoj i BiH.⁸³ Ovo je rezultiralo regionalnim bojkotom Nikolićeve inauguracije. Od regionalnih predstavnika prisustvovali su samo predsednik Crne Gore Filip Vujanović i predsednik manjeg BiH entiteta Milorad Dodik. Predsednik Hrvatske Ivo Josipović je izjavio da

80 Isto

81 Radio Slobodna Evropa, *Beograd podiže spomenik žrtvama i ubicama devedesetih* 16. februar 2012.

82 Danas, *„Rđa namerno izazvana”,* 11. april 2012.

83 Burne reakcije na Nikolićev stav o Vukovaru 25.maj2012. Al Jazeera Balkan.

se neće susresti sa Nikolićem dok se ne promene njegovi stavovi o prošlosti. Do susreta dvojice predsednika još nije došlo.

Premijer Dačić je u septembru bio u zvaničnoj poseti Bosni i Hercegovini. U Sarajevu se 12. septembra susreo sa članom Predsedništva Bakrom Izetbegovićem i tom prilikom izjavio da će Srbija poštovati državu Bosnu i Hercegovinu.⁸⁴ Takođe, dvojica državnika su izrazili potrebu za bližom saradnjom dve države.⁸⁵ Dan posle, 13. septembra održan je zajednički sastanak srbijanske i vlade Republike Srpske u Banjaluci. Tom prilikom su potvrđeni „specijalni odnosi” Beograda i Banjaluke.⁸⁶

U odnosima prema Crnoj Gori, premijer Dačić je, za razliku od BiH, bio dosta konkretniji. Premijer je istakao važnost saradnje dve države i naglasio da ovu saradnju ne bi trebalo da opeterećuju emocije.⁸⁷ Takođe, ponovio je i da Srbija u potpunosti poštuje crnogorsku nezavisnost.⁸⁸

Kad je reč o procesuiranju ratnih zločina, premijer se oglasio pri susretu sa šefom tima za istraživanje trgovine organima na Kosovu, Robertom Vilijsom. Dačić je tim povodom podržao istraživanje zločina i naveo da će srbijanske institucije pružiti punu podršku ovom istraživačkom timu. Premijer, međutim, nije pomenuo i spremnost tih istih institucija da se aktiviraju na istraživanju, privođenju i procesuiranju osoba koje su u ime Republike Srbije počinile zločine na Kosovu.

84 „Srbija će poštovati državu BiH”, Press, 12. septembar 2012.

85 „Dačić i Izetbegović: Važni smo jedni drugima”, Kurir, 13. septembar 2012.

86 „Dačić o vezama Srbije i RS: I grlili i ljubili, a ponajmanje radili”, Kurir, 16. septembar 2012.

87 „Dačić: Bez nostalgije u odnosima sa Crnom Gorom”, Press, 13. septembar 2012.

88 „Dačić: Poštujemo crnogorsku nezavisnost”, Press 14. septembar 2012.

II – PRAVOSUĐE

Spora reforma

Reforma pravosuđa koja je sprovedena u Srbiji tokom 2009. godine, a počela je da se primenjuje 1. januara 2010, dobila je negativnu ocenu međunarodne zajednice. Srbija je u međuvremenu donela i izmenila čitav niz zakona u cilju efikasnog sprovođenja pravosudne reforme, jačanja pravosudnih organa i njihove samostalnosti i nezavisnosti, efikasnijeg suđenja, ali sama reforma još uvek nije završena.

Sporo reformisanje pravosuđa, odrazilo se najneposrednije na porast korupcije u Srbiji. Najnovija studija Transparensi internešenela za 2011, pokazuje da Srbija zaostaje u borbi protiv korupcije. Manjkava reforma pravosudnog sistema, kršenje antikorupcijskih zakona i uticaj političkih stranaka na rad javnog sektora izdvojeni su u studiji kao glavne prepreke u borbi Srbije protiv korupcije. Na listi Transparensi internešenela Srbija je na 86. mestu među 182 zemlje sa indeksom percepcije korupcije (CPI) 3,3 odsto. U poslednje dve godine Srbija je bila na 71. mestu sa CPI 3,5 odsto.⁸⁹

Da je reforma pravosuđa u Srbiji doživela fijasko, odnosno da je potrebno sve početi ispočetka, saglasili su se učesnici skupa "Pravosuđe u zamci korupcije i partijske države", održanog u Beogradu u organizaciji Fondacije Konrad Adenauer. Član Saveta za borbu protiv korupcije Danilo Šuković povodom sve češćih primedbi koje zbog neuspele reforme pravosuđa dolaze iz Brisela upozorio je: "Popravke u hodu više ne mogu doneti rezultate, reforma pravosuđa nije uspela zbog sprege političkih partija, tajkuna, izvršne vlasti, kriminala i pravosuđa, koja je zarobila društvo, i pravosuđe kumuje endemskoj korupciji koja zahvata sve društvene oblasti".⁹⁰ On je naveo i da su reformu pravosuđa sproveli nestručni kadrovi i da je set pravosudnih zakona donet bez prethodne analize stanja u pravosuđu, da je sudstvu potreban samostalni budžet, što je predviđeno Strategijom za borbu protiv korupcije iz 2005. godine, a koja je ostala mrtvo slovo na

89 http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/features/2011/12/06/feature-04.

90 Danas, 26. april 2012.

papiru. Šuković je naveo da je za uspešnu reformu pravosuđa potrebno sprovesti nadzor sudija uz obavezu poštovanja njihove nezavisnosti, kao i disciplinske postupak kojima će se ispitati sudije i tužioci koji su imali propuste u radu.⁹¹

Tokom 2011. godine disciplinskom tužiocu Visokog saveta sudstva (vss) podneto je 168 prijava, a podnosioci su u gotovo svim slučajevima bile stranke nezadovoljne postupkom. S druge strane, disciplinski tužilac je samo u jednom slučaju predložio disciplinskoj komisiji pokretanje postupka i taj slučaj je u 2012. godini okončan razrešenjem sutkinje Apelacionog suda, koja je kasnila osam godina sa izradom presude.⁹² Po ovom istraživanju Transparentnosti Srbija i Balkanskog fonda za demokratiju, stranke u sudskim sporovima u Srbiji godišnje prosečno podnesu oko 5000 pritužbi. U istraživanju se još navodi da je od početka 2012. godine došlo do rapidnog porasta disciplinskih prijava. Samo u prvih osam meseci podneto je oko 200 prijava, što je više nego u celoj 2011. godini. Među njima je bilo i desetak slučajeva u kojima su podnosioci prijava bili vršioci funkcija predsednika sudova, ili javnih tužioca. Pet slučajeva je okončano tako što su podneti predlozi disciplinskoj komisiji i ona je donela prvostepene mere, a u radu je još pet predmeta. Razlozi za mali broj prijava koje podnose predsednici sudova, neki sagovornici koji su učestvovali u ovom istraživanju, vide u tome što vršioci funkcija predsednika suda ne žele da remete međuljudske odnose sa kolegama. Drugi pak, smatraju da su vršioci funkcija predsednika suda svesni da mnoge sudije imaju "političku pozadinu". S druge strane sami vršioci funkcija predsednika suda tvrde da ne postoje politički razlozi za oklevanje, već da nema subjektivne odgovornosti sudija, da je reč o manjim propustima i da bi oni podnosili prijave kada bi bilo većih prekršaja.⁹³

Sudije su, po ovom istraživanju, jedinstvene u stavu da bi trebalo precizno propisati kriterijume za slučajeve kad predsednici sudova moraju da

91 Isto.

92 „Mehanizam odgovornosti sudija 2010-2012”, istraživanje Transparentnost Srbija i Balkanskog fonda za demokratiju.

93 Isto.

podnesu prijave protiv sudija, jer bez kriterijuma svaka prijava bi mogla da se tumači kao lični odnos ili osveta.

Osim porasta korupcije, spora reforma pravosuđa odražava se i na rad sudskih organa i njihovo funkcionisanje. Pred sudovima u Srbiji, nespremnim za lošu reorganizaciju sudstva, našao se veliki broj predmeta koje je trebalo rešiti i to sa smanjenim brojem sudija koji su posle opšteg reizbora ostali na sudijskim funkcijama. Pred tim sudijama se takođe našao veliki broj starih predmeta, koji su morali u što kraćem roku da se završe. Radi efikasnijeg i bržeg rada, ali i kao oblik pritiska, sudije su morale nedeljno i mesečno da izveštavaju o svom učinku, tačnije o broju predmeta koje su u toku nedelje i meseca uspeali da završe. Ovaj način kontrole dodatno je stvorio pritisak na rad sudija koje su, da bi ispunile normu, ubrzano počeli da rade na rešavanju predmeta, što je dovelo da povećanja broja žalbi koje su ulagale stranke u postupku, nezadovoljne prvostepenom odlukom suda.

Posebno je veliki problem u postupku reforme pravosuđa i reorganizacije mreže sudova to što država nije ostvarila nikakve uštede smanjenjem broja sudova i sudija; šta više, država je u period od 2010. godine imala dodatne budžetske troškove. Savet za borbu protiv korupcije nije uspeo da utvrdi troškove nove sudske mreže na osnovu podataka koje je dobio od Ministarstva finansija. U izveštaju Saveta Evrope iz septembra 2010. godine, ukazano je na nepostojanje podataka o finansijskim troškovima nove sudske mreže. Ministarstvo pravde takođe, nema podatke o broju izabranih sudija i tužilaca koji, preko plate, dobijaju naknade za stan, odvojeni život i prevoz. Pojedinačni podaci se znaju: 25.000 dinara je naknada za odvojeni život sudije ili tužioca koji se preselio u drugi grad zbog novog radnog mesta, a isto toliko je prosečna cena za iznajmljeni stan, koji se plaća iz budžeta. To je dodatnih 50.000 dinara na platu samo za jednog preseljenog sudiju, ali tome treba dodati plaćeno putovanje vikendom do kuće i nazad. Nema podataka o ukupnom broju takvih slučajeva. Samo u Apelacionom tužilaštvu u Novom Sadu troškovi stanovanja i odvojenog života pet zamenika tužilaca iznose oko 250.000 dinara mesečno, dakle bez troškova prevoza. Onima koji nisu toliko udaljeni, da bi imali pravo na iznajmljen stan (na primer, od Zrenjanina do Novog Sada, ili od

Beograda do Smedereva i Pančeva), nadoknađuju se troškovi međugradskog ili sopstvenog prevoza, a neki čak imaju službene automobile i vozače. Ima i onih koji putuju od Arandjelovca do Kragujevca, ili od Kuršumlje do Pirota, što nije mala kilometraža. Ovi prevozni troškovi mere se desetinama, možda i stotinama hiljada dinara mesečno, ali tačnih podataka nema. Svaki pojedinačan sud i tužilaštvo slali su Ministarstvu sume koje treba isplatiti za stavku „naknada za zaposlene”, ali to nikada nije zbrojeno i saopšteno, niti je Ministarstvo vršilo bilo kakvu kontrolu. Međutim, revizija reizbora sudija, sama po sebi ne predstavlja dodatni trošak države, obzirom da su bivši sudski radnici koji 2009. godine nisu prošli reizbor, tokom prethodne tri godine redovno dobijali plate.

Iako je Srbija dobila status kandidata za EU 1. marta 2012. godine, Evropski parlament je u Rezolucijom usvojenom 29. marta 2012. godine izrazio veliku zabrinutost, kad je reč o sprovedenoj reformi pravosudnog sistema i borbi protiv korupcije. Evropski parlament je u rezoluciji, pozvao srpsku vladu da pojača napore da bi se osigurala nezavisnost i stručnost sudstva i tužilaštva, kao i doвршила reorganizaciji pravosudnog sistema. Takođe, Parlamentarna skupština Saveta Evrope je 25. januara 2012. godine usvojila Rezoluciju o Srbiji (br. 1858) kojom je konstatovala da je Srbija ostvarila značajan napredak u poštovanju preuzetih obaveza; međutim, izražena je zabrinutost zbog političkog uticaja skupštine i predsednika Republike na pravosuđe, a zbog nedostataka nezavisnosti u pravosuđu naglašena je potreba da se osnaže institucije i povrati poverenje građana u sudstvo. Istom rezolucijom, apelovano je na Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca da završe postupak reizbora sudija i tužilaca po objektivnim, nespornim, transparentnim kriterijumima, u okviru razumnog roka i u skladu sa evropskim standardima. Srbija je tada pozvana da donese i primeni zakone o pravosuđu koji će biti u skladu s evropskim standardima i koji će garantovati da sudije i tužioci budu imuni na politički uticaj.⁹⁴

Društvo sudija Srbije (DSS) kritikovalo je dosadašnji nelegitimni rad vss. Društvo sudija Srbije obratilo se i zaštitniku građana, Saši Jankoviću, sa zahtevom da se preispita rad vss, koji je svojim postupcima nereizabranim sudijama povredio pravo na pravično suđenje i ustavnu zabranu

94 Politika, 17. april 2012.

diskriminacije, (re)izabranim sudijama ugrozio ustavom garantovanu stalnost sudijske funkcije, a građanima Srbije ugrozio pravo na nezavisan i nepristrasan sud. Društvo sudija posebno je apostrofiralo problem legaliteta i legitimiteta rada vss posle ostavke sudije Milomira Lukića i hapšenja sudije Blagoja Jakšića, člana stalnog sastava vss iz redova sudija. Društvo sudija je ukazalo na to da ovi nedostaci u sastavu vss, mogu da utiču ne samo na proces revizija odluka po žalbama neizabranih sudija, već i na izbor predsednika sudova koji je bio u toku.

Zaštitnik građana je povodom pritužbe Društva sudija ocenio da je rad vss u nepotpunom sastavu postao nelegitiman, a u mišljenju koje je tim povodom uputio Skupštini Srbije, zatražio je da ovo telo prestane sa radom dok se problem sa kvorumom ne reši. Janković je u svom mišljenju takođe, naveo da odluke koje je vss doneo u krnjem sastavu, treba da budu poništene. Zaštitnik je u saopštenju pozvao i druge nadležne organe da preduzmu sve što je potrebno kako bi se sastav vss uskladio sa odredbama Ustava, a pre svega, da se obezbedi neophodna većina sudija u njegovom sastavu. Janković je istom prilikom ukazao i na položaj Predraga Dimitrijevića, člana vss, koji uprkos odluci Agencije za borbu protiv korupcije da mu funkcija u ovom telu prestaje po sili zakona, duže od godinu dana učestvuje u radu i donošenju odluka vss.

Zaštitnik građana kritikovao je i izmenjen Zakon o sudijama⁹⁵ po kome je, u toku postupka izbora sudija, vss dobio u nadležnost da odlučuje o izjavljenim žalbama na sopstvene odluke – žalbe su konvertovane u prigovore o kojima treba da odluči isti organ koji je doneo osporavane odluke. Janković je ukazao i na to da vss ne radi javno⁹⁶ kad razmatra predloge

95 Ustavni sud Srbije, krajem 2010. godine održao je javne sednice u pedesetak slučajeva, a onda su po hitnom postupku promenjeni pravosudni zakoni, po kojima je posao preispitivanja odluka prvog saziva Visokog saveta sudstva o izboru sudija, prešao u nadležnost stalnog sastava VSS. Sve žalbe predate Ustavnom sudu prenete su u VSS i „pretvorene“ u prigovore. Mesecima je usaglašavan tekst pravila o postupku preispitivanja, da bi ročišta pred dve komisije VSS počela 15. juna 2011. godine.

96 Pod rukovodstvom Nate Mesarović, rad Saveta je protivno Ustavu bio proglašen tajnim i tek posredstvom Poverenika za informacije od javnog značaja, obelodanjeni su njegovi zapisnici iz kojih se vidi da o sudijama nije bilo razgovarano pojedinačno i sa naporom da se daju argumenti za njihovu stručnost, osposobljenost i dostojnost, već su se pred Savet

svojih komisija, što je suprotno izričitoj zakonskoj odredbi da su sednice Saveta javne, te da vss kandidatima za sudijsku funkciju u postupku revizije ne omogućava u svim slučajevima, podjednako, pristup svim informacijama na koje, kao učesnici u postupku, imaju pravo.⁹⁷ Nakon ovakve reakcije ombudsmana, Ministarstvo pravde je zatražilo da se zakonom suzi nadležnost zaštitnika građana. Takav zahtev, iznet u formi mišljenja na Nacrt zakona o izmenama i dopunama Zakona o zaštitniku građana, potpisao je, u ime Ministarstva državni sekretar Slobodan Homen 19. januara. Prema mišljenju Ministarstva pravde, tekst Nacrta zakona trebalo bi dopuniti odredbom koja bi glasila: "Zaštitnik građana nije ovlašćen da kontroliše rad Narodne skupštine, predsednika Republike, Vlade, Ustavnog suda, sudova, javnih tužilaštava, Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaštva". Međutim, Evropski parlament u nacrtu rezolucije o Srbiji posebno je pozdravio rad zaštitnika građana i zatražio od vlasti u Srbiji da mu obezbede veću političku podršku.

Osim zaštitnika građana i šef delegacije EU u Srbiji, Vensan Dežer, uputio je pismo predsednici vss Nati Mesarović, kojim je izrazio zabrinutost zbog rada ovog tela, kao i zbog nedostatka kvoruma za odlučivanje.⁹⁸ Šef delegacije EU, takođe je napomenuo da EU deli zabrinutost zaštitnika građana o radu vss, te da je Evropska komisija u godišnjem izveštaju o napretku za 2010. godinu ukazala na nedostatke u procesu reizbora nosilaca pravosudnih funkcija, kao i da je Evropska komisija nekoliko puta skretala pažnju srpskim vlastima na ovaj problem. Predsednica vss, Nata Mesarović, nakon reakcija zaštitnika građana i šefa delegacije EU, izjavila je da nepotpun sastav vss ne dovodi u pitanje zakonitost postupanja i odlučivanja, pošto je zakonom propisano da savet odluke donosi većinom glasova. Prigovore vss podnelo je 824 neizabраниh sudija i tužilaca. Do 8. decembra 2011. godine, kad je vss razmatrao poslednje predloge komisije, u sudnice je vraćeno samo 78 sudija.

Povodom reakcija zaštitnika građana i predstavnika Evropske komisije, vss je obavestio delegaciju EU da je vss zaključio rad na ročištima o

.....

iznosile liste imena, bez objašnjenja njihovog porekla

97 Politika, 15. januar 2012.

98 Danas. 13. januar 2012.

prigovorima neizabranih sudija i da će odluke o svim prigovorima biti donete do kraja februara, te je vss zakazao izbore za kandidata za izbornog člana vss iz redova sudija apelacionih sudova.⁹⁹

Iako je vss krajem februara izabrao Miroljuba Tomića za novog člana vss, i time stekao uslov za rad u punom sastavu i dalje je nedostajeo jedan izborni član iz redova prekršajnih i osnovnih sudija, koji bi zamenio uhapšenog sudiju Blagoja Jakšića.¹⁰⁰ Izborom sudije Tomića, vss je dobio potrebnu većinu za odlučivanje. vss ima 11 članova, a za većinu je potrebno šest glasova. Pravo glasa ima pet sudija i profesor Predrag Dimitrijević, koji nije bio član prvog saziva vss, pa tako nije učestvovao u donošenju odluka u opštem izboru sudija. vss je ostalo da donese odluke o još 444 prigovora neizabranih sudija, te da predloži kandidate za predsednike svih sudova u Srbiji. Podsećanja radi, svi sudovi u Srbiji, osim Vrhovnog kasacionog suda od 1. januara 2010. godine imaju „vršioce funkcija predsednika”, a zakonski rok za izbor istekao je u martu 2010. godine. Postupak predlaganja kandidata koji je započet krajem 2010. godine, prekinut je kad su žalbe neizabranih sudija prešle u nadležnost vss kao prigovori, pa je počeo iznova krajem 2011 godine.

Međutim, na sastanku koji je održan u Briselu sa predstavnicima Vlade Srbije 1. marta 2012, najbliži saradnici evropskog komesara Štefana Filea, Simon Mordu i Pjer Mirel uputili su niz oštrih kritika na reformu pravosuđa i saopštili su precizne zahteve: neophodna je revizija svih odluka vss koje je ovo telo donelo kada nije imalo kvorum, jer Evropska komisija (EK) sve odluke vss za koje nije postojao kvorum smatra nelegalnim i podržava primedbe ombudsmana Saše Jankovica. Takođe, Brisel je zahtevao od Srbije da predstavnicima EK obezbede prisustvo na svim narednim sednicama vss na kojima će se razmatrati reizbor sudija i tužilaca u postupku revizije. Takođe su insistirali i na pristupu dosijeima sudija u tužilaca koji nisu reizabrani. Evropska komisija kritikovala je i dosadašnje odluke Državnog veća tužilaca (DVT) u procesu reizbora, jer su one u suprotnosti

99 Blic, 19. januar 2012.

100 Suspendovani član VSS koji je bio u pritvoru zbog krivičnog dela zloupotrebe službenog položaja.

sa smernicama EK. Od kvaliteta obrazloženja odluke vss i DVT o reizboru sudija i tužilaca, zavisice i konačan stav Komisije o reformi pravosuđa.¹⁰¹

Bez obzira na ovako loše ocene EK reforme pravosuđa, tadašnja ministarka pravde Snežana Malović, smatra da je EU stav o reformi pravosuđa dala time što je prihvatila kandidaturu Srbije, te da su pojedini mediji objavljivali zastarele informacije o stavu EK, s početka procesa pregovora, kako bi pojedine političke stranke dobile poene za to.¹⁰² Sličan stav o reformi pravosuđa iznela je i republička javna tužiteljka Zagorka Dolovac koja smatra da je reforma pravosuđa bila veliki izazov za Srbiju, ali da je Srbija pratila "glas Evrope" i blagovremeno reagovala na sugestije.¹⁰³

Prva sednica, u drugom sastavu vss, posle tri meseca pauze, održana je 8. marta 2012 godine, kad se odlučivalo o prigovorima 18 sudija iz Beograda. Osim odlučivanja o prigovorima neizabranih sudija, vss će preispitivati i odluke o izabranim sudijama i to o onima koji su prvi put izabrani na sudijsku funkciju nakon 1. januara 2010. godine. U približno isto vreme, Ustavni sud Srbije održao je prvu javnu sednicu po žalbama neizabranih tužilaca i sudija čije je prigovore odbacilo Državno veće tužilaca i vss. Na odluke Visokog saveta sudstva po prigovorima sudija stiglo je 136 žalbi, a na odluke Državnog veća tužilaca 123 žalbe.

Ubrzano radeći na ispravljanju grešaka koje su nastale u postupku reforme pravosuđa, vss u martu usvaja predlog pravilnika za preispitivanje odluka prvog saziva saveta, koji je izabrao sudije sa trogodišnjim mandatom. Prema predlogu ovog pravilnika, dve komisije vss biće zadužene da stave pod lupu odluke svojih prethodnika koji su utvrdili da su sadašnji "trogodišnjaci" stručni, osposobljeni i dostojni da uđu u sudnice. Svaka od komisija imaće po tri člana iz reda sudija, a u njihovom radu neće učestvovati članovi koji su učestvovali u prvom izboru sudija.¹⁰⁴

Takođe, sredstva za finansiranje rada pravosuđa prešla su iz državnog budžeta na pravosudni budžet, kojim će upravljati Visoki savet sudstva, što znači da je vss postao direktan korisnik budžeta, odnosno da sredstva za

101 Danas, 1. mart 2012.

102 Politika, 9. mart 2012

103 Novi magazin, 8. mart 2012.

104 Večernje novosti, 20. mart 2012.

finansiranje rada pravosuđa neće biti prebacivana iz Ministarstva finansija. Poseban pravosudni budžet, kojim upravlja Visoki savet sudstva, trebalo bi da doprinese jačanju nezavisnosti sudstva, jer pravosuđe na taj način neće finansijski zavisiti od odluka izvršne vlasti već isključivo od odluka Visokog saveta sudstva, kao najvišeg tela sudske vlasti.¹⁰⁵

U aprilu, nakon boravka u Beogradu i brojnih susreta sa predstavnicima pravosudnih organa, dvoje sudija iz Medela – Udruženja evropskih sudija i tužilaca za demokraciju i slobodu – Simon Gaborio iz Francuske i Hans Ernst Bočer iz Nemačke na konferenciji za novinare izjavili su da su potrešeni stanjem u srpskom pravosuđu nakon reforme.¹⁰⁶ Sudije Simon Gaborio i Hans Ernst Bočer nakon sastanaka sa sudijama, članovima vss, nevladinim organizacijama i drugim državnim institucijama i nakon što su se detaljno upoznali sa svim dokumentima o reformi srpskog pravosuđa, dali su pisano mišljenje o svemu. Oni su konstatovali da “sprovođenje reforme pravosuđa, započeto u Srbiji 2009. godine nije, ni u kom slučaju u saglasnosti sa principima koji su proklamovani i garantovani Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, uprkos mnogim preporukama koje su stizale iz Evropske unije, Saveta Evrope i Venecijanske komisije”. Sudije iz Medala su takođe naglasili da srpski narod, koji ima svoje mesto u zajednici evropskih zemalja koje čine Savet Evrope, zaslužuje bolje od ove reforme. Ovakva reforma zasigurno nije onakva kakvu je želela EU, te da građani Srbije ne mogu imati poverenje u pravosudni sistem koji nije bio u stanju da poštuje najosnovnija prava svojih sudija i tužilaca.

Takođe smatraju, da ova reforma mora biti iznova sprovedena: na takav način da se prevaziđe trenutna kriza u pravosuđu, i tako da ta grana vlasti koja je neophodna za zdravo funkcionisanje svakog demokratskog društva može da nađe put do poverenja građana. Posebnu zabrinutost izrazili su zbog rada vss, koji je ocenjen kao nedovoljno javan i netransparentan, kao i zbog nedostatka kvoruma za odlučivanje u njemu, te su i oni izneli isti stav da se sve odluke koje su donete pred vss moraju revidirati.

Zvaničan izveštaj pravnih eksperata i sudija Medela stigao je krajem juna. U njemu se navodi da postupak reforme pravosuđa mora da

105 Politika, 16. mart 2012.

106 Vreme, 19. april 2012.

se revidira i iznova sprovede po drugačijim modalitetima, odnosno da se prevashodno reši pitanje sudija i tužilaca koji su razrešeni bez poštovanja osnovnih principa. U izveštaju napisanom nakon posete Srbiji, navedeno je i da pravosudni sistem, koji je uspostavljen kao rezultat reformi sprovedenih od 2009. godine, „sa brutalnim razrešenjem znatnog broja sudija i tužilaca”, nikako ne odgovara zahtevima nezavisnog, nepristrasnog pravosuđa koje je u službi građana. I pitanje efikasnosti pravosuđa zaslužuje da bude sveobuhvatno revidirano s obzirom na to da su u očima mnogih, reforme, uključujući i reformu pravosudne mreže i organizacije sudova, dovele do rasula u pravosuđu. Biće potrebno da se preduzmu i mnoge druge mere, kako bi se uspostavilo poverenje u srpsko pravosuđe, kako na nacionalnom, tako i međunarodnom nivou, navodi se u izveštaju pravnih eksperata Medela.

U izveštaju je navedeno i da se pokazalo da su se instance koje su sprovele reviziju ozbiljno oglušile o sve suštinske principe pravičnog postupka. Sa tim u vezi navedeno je prebacivanje tereta dokazivanja (smatra se da sudije i tužioci koji su već obavljale sudijske i tužilačke funkcije tokom opšteg izbora, u skladu sa zakonima, ispunjavaju uslove da budu izabrani), kao i povreda principa kontradiktornosti, jednakosti oružja, javnosti rasprava, nepristrasnosti. sudijama i tužiocima koji su „razrešeni” nisu, međutim, vraćena njihova prava. Postupkom „revizije” nisu poštovani osnovni principi i samo je u manjem broju slučajeva preinačen diskrecioni postupak eliminacije brojnih sudija i tužilaca koji su bili na funkciji 2009. godine. Ovaj postupak predstavljen je kao „lustracija” sudija i tužilaca u periodu posle pada režima Slobodana Miloševića i kao način modernizacije nedovoljno efikasnog pravosudnog sistema. Međutim, evropski eksperti smatraju da nijedan od tih ciljeva nije postignut. Stručnjaci Medela su se, u svom izveštaju osvrnuli i na Ustav Republike Srbije, koga je kritikovala Venecijanska komisija, posebno kad je reč o stvarnoj nezavisnosti sudija i tužilaca. Komisija je „ocenila da je zabrinjavajuće to što Ustav ne garantuje u dovoljnoj meri nezavisnost sudske vlasti i brine se zbog postojanja opasnosti od politizacije sudske vlasti zbog toga što Narodna skupština vrši izbor sudija i članova Visokog saveta sudstva”.¹⁰⁷

107 Politika, 30. jun 2012.

Samo nekoliko dana nakon izveštaja eksperata Medela, Srpska napredna stranka (SNS) najavila je da će jedan od prvih zadataka nove vlade biti revizija postupka izbora sudija, te da svim neizabranim tužiocima i sudijama, ako to žele, treba omogućiti da se vrate na funkcije, a ako ne – onda da dobiju obeštećenje. Taj stav se, inače, poklapa sa preporukama stručnjaka Medela koji su predložili da srpska skupština donese izmene zakona po kojima je vršen reizbor i da se na osnovu toga svi koji žele vrate u pravosuđe.¹⁰⁸ Profesorka Vesna Rakić Vodinelić, povodom ove izjave SNS, ocenila je da će sudstvo time zapasti u još goru situaciju, jer će imati sudije, lojalne sad već bivšoj vlasti, kao i one koji će držati stranu budućoj vlasti. Ona je takođe, izjavila da su izvršne vlasti gotovo uvek sprovodile reforme sudstva radi dobijanja lojalnog kadra, a da najava SNS potvrđuje tu praksu.¹⁰⁹

Odlučivanje o reizboru sudija

Posle tromesečne pauze, od 8. decembra 2011, do 8. marta 2012, nastale zbog nedostatka kvoruma, vss je ubrzao dinamiku odlučivanja o sudbinama neizabranih sudija. Ostalo je nešto više od 200 neizabranih sudija koji nisu znali, da li su pre dve i po godine zauvek ostali bez sudijske funkcije, ili će biti vraćeni na posao ako vss utvrdi da je prvi saziv ovog tela napravio grešku prilikom opšteg izbora sudija. Za nepuna dva meseca (mart – april 2012), Visoki savet sudstva odbio je 200 prigovora neizabranih sudija. Međutim, od juna 2011 godine, kad je počeo postupak preispitivanja ovih odluka, do početka decembra, procenat usvojenih prigovora bio je znatno veći. Od 318 prigovora odbijeno je 235, dok je 74 sudija vraćeno na posao.

Na postupak odlučivanja u vss, u maju je ponovo reagovala predsednica Društva sudija Srbije koja je izjavila da se revizija izbora sudije pretvorila u farsu i trku s vremenom da se do promene vlade zacementira ono što je već urađeno. Ovu tvrdnju ilustruju podaci o broju rešenih slučajeva, gde je uočen drastičan pad pozitivnih odluka vss, sa 42 odsto na prvoj

108 Večernje novosti, 4. jul 2012.

109 Blic, 13. jul 2012.

sednici, na 24 odsto pre suspenzije revizije, odnosno na samo 5 odsto u poslednja tri meseca. Po njenim rečima, vss i Ministarstvo pravde shvatili su da se ukida suviše odluka o neizboru sudija, pa su rešili da se takva praksa mora prekinuti. vss je na 35 sednica, od 836 slučajeva neizabranih sudija, razmatrao 636 prigovora, a pozitivno je rešeno 100 prigovora, ili 16 odsto. Od ukupno 836 sudija koji nisu reizabrani u decembru 2009. godine, njih 132 su uspeli da dokaže da im je sudijska dužnost prestala neosnovano, jer je 32 reizabrano u julu 2010. godine na dopunskom konkursu, a stotini sudija je to uspelo u postupku revizije.¹¹⁰ Osim toga, vss je radio u punom sastavu samo u prvoj od 40 sednica i u punom sastavu doneo je samo 86 odluka, odnosno 11 odsto, a od 752 donete odluke, samo 309 ih je pismeno dostavljeno.

Predstavnici Društva sudija Srbije i Udruženja tužilaca i zamenika tužilaca zatražili su u septembru 2012. godine od vlasti da utvrdi objektivnu odgovornost članova Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca zbog načina na koji je sproveden reizbor sudija i tužilaca. Predstavnici ova dva udruženja posebno su se pozvali na odluke Ustavnog suda, koji je u julu usvojio više od 120 žalbi sudija¹¹¹ koji nisu reizabrani u postupku opšteg izbora sudija 2009. godine, čime su poništene odluke vss. Novi saziv Visokog saveta sudstva okončao je postupak revizije krajem maja 2012. godine i usvojio samo 98 od 752 prigovora neizabranih sudija. Preostalih 650 odbijenih sudija u reviziji reizbora obratilo se Ustavnom sudu Srbije (uss).¹¹²

I dok vss još nije završio preispitivanje odluka o izboru sudija, Ustavni sud Srbije je počeo da održava javne sednice povodom žalbi neizabranih sudija i tužilaca, na odbijajuće odluke Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca. Predstavnici Visokog saveta sudstva nisu se pojavili ni na jednom od šest zakazanih ročišta koje je Ustavni sud Srbije, od 14. marta do 25. aprila održao po žalbama neizabranih sudija. Nešto bolje, pokazali su se predstavnici Državnog veća tužilaca koji su se, tokom istog perioda

110 Danas, 25. maj 2012.

111 Ministarstvo pravde upozorilo da će vraćanje 120 sudija opteretiti državni budžet za 33,6 miliona eura.

112 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=11&nav_category=12&nav_id=625799.

pojavi na devet od 27 održanih ročišta. Dok su u Državnom veću tužilaca objasnili da neprisustvo raspravama Ustavnog suda ne znači nepoštovanje neizabranih nosilaca tužilačke funkcije, u vss nisu želeli da komentarišu navode Ustavnog suda.¹¹³ Dragana Boljević, predsednica Društva sudija Srbije, tim povodom je izjavila da smatra da je ponašanje vss neprimerno visokom državnom organu koji mora da se ponaša na zakonit način i sa poštovanjem prema drugom državnom organu. Po rečima predsednice Društva sudija Srbije, u pogledu revizije reizbora očigledno je da se članovi vss boje neugodnih pitanja sudija Ustavnog suda u vezi sa diskriminacijom izabranih i neizabranih, a i nereizabranih međusobno, u vezi sa primenom evropskih standarda, kao i pitanja s kojom većinom su članovi vss donosili odluke.

Ustavi Sud je sredinom jula 2012, počeo sa održavanjem rasprava po žalbama neizabranih sudija i tužilaca u svakom pojedinačnom slučaju; međutim, kad je sud uočio da svi predmeti imaju iste manjkavosti, da je reč o univerzalnim propustima koji se tiču svih ostalih neizabranih sudija, sud je prestao sa daljim zakazivanjem rasprava i posle održane pripreme sednice o svim spornim pitanjima u vezi s procesnim manjkavostima, doneo je zajedničku odluku. Tako su rešeni svi predmeti neizabranih sudija čije su žalbe do 1. jula primljene u sud, ali i sve ostale žalbe koje su stizale posle 1. jula rešene su na identičan način. Razlog za to je to što svi postupci pred vss, vođeni po prigovorima neizabranih sudija, imaju iste procesne manjkavosti zbog toga što je Visoki savet sudstva radio u krnjem sastavu. Pri tom, vss nije uspeo da dokaže da su te sudije nestručne, neosposobljene i nedostojne. Svim sudijama je vraćen status sudija, ali ih samo vss može rasporediti u sudove za koje ispunjavaju uslove.¹¹⁴ Iako među ponovo izabranim sudijama postoje sudije koje nisu dostojne vršenja ove dužnosti, predsednik uss Dragiša Slijepčević tvrdi da se Ustavnom sudu ne mogu uputiti primedba da se njegovom odlukom u sudove vraćaju nedostojne sudije, jer vss može, pre donošenja odluke o njihovom raspoređivanju u odgovarajući sud, pokrenuti postupak za razrešenje takvih

113 Politika, 28. april 2012.

114 Politika 22. jul 2012.

sudija i tim povodom odrediti njihovu suspenziju do okončanja postupka za razrešenje.

Na spisku sudija o čijem vraćanju je odlučivao uss nalazi se bivši tužilac Časlav Maslarević protiv koga se u Specijalnom sudu vodi postupak zbog navodnog primimanja mita od 30.000 eura. Prema obrazloženju Državnog veća tužilaca, kad je odbijen Maslarevićev prigovor nakon što nije reizabran i u kome su navedeni razlozi zbog kojih ne može obavljati pravosudnu funkciju, DVT je imalo na uvid presudu Višeg suda u Beogradu iz 2010, a po kojoj je Maslarević osuđen na kaznu zatvora u trajanju od četiri godine, izrečena mu je i mera zabrane vršenja poziva u pravosuđu u trajanju od pet godina. Ova presuda je izrečena zbog mita od 500 eura. Nadalje, među sudijama se nalaze i sudije Tatjana Šunjka i Dragomir Milojević kod kojih je zastareo predmet monaha Ilariona. Sudija Paločević koji je takođe na spisku, osuđivan je zbog nasilja u porodici, a njegov kolega iz Kragujevca Ivan Milojević je na izdržavanju zatvorske kazne, kao i tužioci koji su u penziji, Dušanka Manić i Ljubodrag Pljakić. Kad je reč o tužiocima, uss će odlučivati i o Aci Stojev, čija uloga u saslušanju člana zemunskog klana Dejana Milenkovića Bagzija još uvek nije potpuno rasvetljena. Za Stojeva se navodi da je u februaru 2003, odlučio da protiv Bagzija ne podnese tužbu za pokušaj ubistva premijera Zorana Đinđića. On, međutim, tvrdi da je zatražio istragu. Tužioci o kojima će Ustavni sud odlučivati su i Dušan Lončarević i Natalija Perišić. Oni nisu reizabrani, jer je njihov učinak bio nezadovoljavajući. Uvidom u obrazloženje DVT, njih dvoje su bili neažurni u značajnom broju predmeta. Na ovom spisku sudija i tužilaca nalazi se još nepodobnih vršilaca dužnosti, koji reizbor nisu prošli zbog nesavesnog rada i propusta u obavljanju sudijske dužnosti.

Iako je jedan od prvih stavova uss bio da obrazloženja o reizboru moraju biti konkretna i da se odnose na određenog nosioca pravosudnih funkcija, sad ovaj sud donosi isto obrazloženje za sve.¹¹⁵ Da među sudijama koji su vraćene na funkcije ima i onih koji su se ogrešili o dostojnost profesije najbolje pokazuje podatak da je dvadesetak sudija i tužilaca po povratku u sud odmah suspendovano, jer se protiv njih vode krivični postupci. Ovo je donekle potvrdilo sumnje Evropske komisije da je proces

115 Blic, 18. jul 2012.

automatskog povratka sudija u sistem odlukama Ustavnog suda, bio ne-selektivan. Do sada još uvek nisu provereni navodi odluka vss i DVT da su se neki oglušili o pravdu i moral, pa zato EK očekuje od pravosudnih vlasti da to urade.

U julu 2012. godine, Ustavni sud je doneo pozitivnu odluku u slučaju 303 neizabrane sudije, te je nakon toga ostalo da se reši još 350 žalbi neizabranih sudija. U međuvremenu, na predlog Ministarstva pravde Ustavnom sudu je upućen zahtev da se odredi jedinstveni rok za rapoređivanje svih sudija koji mogu da se vrate na posao, jer je više od polovine sudija još uvek čekalo na odluku po žalbi.¹¹⁶ Dodatno vreme vss je zatražio i kako bi se sproveda anketa među neizabranim sudijama i dobila slika o tome, koliki je broj njih spreman da se vrati na sudijsku funkciju, obzirom da vss nije imao podatke o tome. Od broja sudija koji su spremni da se vrate u sud, zavisi i broj dodatnih saradnika koji idu uz svakog sudiju i dodatno pomoćno osoblje, što u mnogome može uticati na dodatno povećanje finansijskih sredstava koje je potrebno obezbediti. vss nije uspeo da dobije od Ustavnog suda novi rok u kome bi se sve sudije vratile na posao.

Predsednica Društva sudija Srbije Dragana Boljević smatra da takva anketa ne može nikog pravno da obavezuje, te da je Društvo sudija Srbije protiv takve odluke vss. Prema podacima Advokatske komore Srbije (AKS), oko trećine neizabranih prešlo je u advokaturu. Od 1. januara 2010. godine, kad su neizabrani zvanično ostali bez funkcija, do početka avgusta 2012, u advokatski imenik upisano je ukupno 269 neizabranih nosilaca pravosudnih funkcija. Ovaj broj je međutim veći, zato što nisu uračunati novi advokati iz vojvođanske komore koja nema te podatke.¹¹⁷

Prve 303 reizabrane sudije i 122 tužioca, vratili su se u septembru u sudove u koje su radili i pre opšteg reizbora. Tužioci koji su reizabrani i vraćeni u sudove, najavili su i tužbe protiv države Srbije povodom postupka reizbora kao i to da će od države tražiti odštetu.

U novembru Ustavni sud usvojio je još 202 žalbe neizabranih sudija i naložio da se oni ponovo izaberu. Ustavni sud je takođe naložio vss da u

116 Sve reizabrane sudije imaju rok od 60 dana da stupe na funkciju, od dostavljanja odluke VSS i DVT.

117 Večernje novosti, 24. avgust 2012.

roku od 60 dana od prijema odluke izvrši izbor podnositelaca žalbi, odnosno neizabranih sudija.

Iako je Društvo sudija Srbije još u avgustu 2012. godine uputilo predlog ministru pravde i državne uprave Nikoli Selakoviću, za izmenu i dopunu Zakona o Visokom savetu sudstva, taj predlog još uvek nije usvojen, jer u Ministarstvu pravde smatraju da nema potreba za tim.

Aktuelni ministar pravde i državne uprave Nikola Selaković, nakon razgovora sa šefom delegacije EU u Srbiji, Vensanom Dežerom, u septembru 2012 godine, najavio je da će država doneti Strategiju pravosuđa i Akcioni plan za njeno sprovođenje do kraja godine. Strategija pravosuđa za narednih pet godina i akcioni plan za njeno sprovođenje za dve godine, predvideće mere koje moraju biti preduzete da bi se negativne posledice reforme pravosuđa u prethodnom periodu otklonile i izbegle. Ministar je naveo da će u izradu strategije biti uključeni svi zainteresovani akteri. Osim Ministarstva pravde, koje će, kako je rekao, imati noseću ulogu, biće uključena sva strukovna udruženja – Društvo sudija Srbije, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, sindikati zaposlenih u pravosuđu, kao i predstavnici nevladinog sektora, naročito oni koji se bave borbom protiv korupcije i organizovanog kriminala, Savet Evrope, predstavnici OEBS i predstavnici Evropske komisije.¹¹⁸

U razgovoru sa delegacijom EU, definisana su tri prioritetna cilja Ministarstva pravde – vraćanje nereizabranih sudija i tužilaca i njihova reintegracija u pravosuđe, rešavanje velikog broja zaostalih, gotovo zastarelih predmeta, kao i izmena postojeće mreže sudova i tužilaštava. Osim toga, minister Selaković dodao je da Državno veće tužilaca i Visoki savet sudstva moraju postaviti jasno definisane kriterijume za ocenu novoizabranih sudija i tužilaca, za jačanje disciplinske odgovornosti samih sudija i tužilaca, kao i za jačanje mehanizama za ocenu te disciplinske odgovornosti.

Vlada Srbije je u aprilu 2013. godine usvojila Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o uređenju sudova, Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o sudijama, kao i Predlog zakona o izmenama i dopunama Zakona o javnom tužilaštvu. Ukoliko predlog zakona o mreži sudova bude ustvojen u Skupštini Srbije, broj sudskih jedinica biće

118 Politika, 1. oktobar 2012.

smanjen sa 102 na 14, a broj osnovnih sudova povećan sa 33 na 73. Broj viših i apelacionih sudova ostaće isti, kao i Vrhovni kasacioni sud i Upravni sud. Predlogom zakona o sudijama predviđeno je da Visoki savet sudstva može Narodnoj skupštini da predloži samo jednog kandidata za sudiju za jedno sudijsko mesto. Ukoliko taj kandidat ne bude izglasan na sudijsku funkciju, vss će morati da predloži novog kandidata, čime se, kako je obrazloženo, otklanja mogućnost politizacije sudstva i mešanja poslaničke većine u odabir sudija. Takođe je iz Zakona o sudijama brisana odredba prema kojoj sudija odgovara za štetu zbog krajnje nepažnje, pa će odgovarati samo za nemar. Predlog zakona predviđa potpuno drugačiji način vrednovanja rada sudija i predsednika sudova koji omogućava da se ocena njihovog rada obavi jasno i transparentno. Tim novinama je predviđeno da vss formira komisije, tako da će sudije viših sudova, koji se nalaze u tim komisijama, ocenjivati sudije nižih sudova. Sudije koje ne budu zadovoljne ocenama, imaće pravo žalbe. Takođe je u određenim slučajevima predviđena mogućnost vođenja upravnog spora.

Evropska komisija će tek za godinu dana analizirati rad sadašnje vlade na poboljšanju stanja u sudstvu.

Politički revanšizam i smena predsednice Vrhovnog kasacionog suda

Nakon promene vlasti, uočljiv je bio politički revanšizam prema prethodnoj vlasti. Pošto reforma pravosuđa nije dala očekivane rezultate, aktuelni minister pravde Nikola Selaković, više puta je najavljavao i obračun sa onima koji su sprovodili reformu, misleći, prvenstveno na predstavnike bivše vlasti iz Demokratske stranke (ds). Podršku ministru Selakoviću dala su i strukovna udruženja sudija i tužilaca koji su takođe delili mišljenje da je reformom pravosuđa naneta ogromna šteta Srbiji i da oni koji su je sproveli treba da odgovaraju za to.¹¹⁹

Savet za borbu protiv korupcije u maju 2012. godine, zatražio je od Vlade Srbije razrešenje predsednice Vrhovnog kasacionog suda Nate

Mesarović, kao i članova prvog saziva Visokog saveta sudstva. Savet je zatražio i preispitivanje uloge ministarke pravde Snežane Malović u spornoj reformi pravosuđa, sprovođenje ove reforme od početka, kao i formiranje nezavisnog budžeta za finansiranje sudstva. U izveštaju Saveta navodi se da je reforma omogućila dominaciju izvršne vlasti nad sudskom, a da „izvršen reizbor sudija predstavlja grubo kršenje ustavnog načela stalnosti sudijske funkcije, kao i da je izvršna vlast zakonom korumpirala članove prvog saziva Visokog saveta sudstva, koji su izuzeti iz izbora i dato im je pravo da bez konkursa, po isteku mandata napreduju u sudove višeg stepena”.¹²⁰

I predstavnici Društva sudija Srbije i Udruženja tužilaca i zamenika tužilaca, zatražili su od vlasti da utvrde odgovornost članova vss i dvt zbog načina na koji je sproveden reizbor sudija i tužilaca. Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije pokrenulo je i akciju prikupljanja potpisa za pokretanje postupka za utvrđivanje pojedinačne odgovornosti članova prvog i stalnog sastava Državnog veća tužilaca (dvt) iz reda tužilaca i njihovih zamenika. Naime, udruženje je više puta postavilo pitanje utvrđivanja odgovornosti članova dvt u postupku reizbora i preispitivanja odluka neizabranih nosilaca javnotužilačkih funkcija, ali se zvanični državni organi nisu oglasili tim povodom.

U Skupštinu Srbije, u januaru 2013. godine stigao je predlog Visokog saveta sudstva kojim se predlaže da parlament po hitnom postupku donese odluku o prestanku funkcije predsednika Vrhovnog kasacionog suda (vks) Nate Mesarović nakon što je Ustavni sud utvrdio da odredba zakona po kojoj je izbrana na tu funkciju nije u skladu sa Ustavom. Kako je navedeno u predlogu vss, hitnost postupanja u tom pitanju je neophodna kako bi se obezbedio zakonit rad Vrhovnog kasacionog suda i Visokog saveta sudstva (vss), kao i uslovi za izbor predsednika vks u skladu sa Ustavom i Zakonom o sudijama. vss je na vanrednoj sednici 23. januara, na predlog ministra pravde i državne uprave Nikole Selakovića, a povodom Odluke Ustavnog suda kojom je utvrđeno da odredbe zakona po kojima je Mesarovićeva izbrana na funkciju nisu u skladu sa Ustavom, odlučio da u Skupštinu uputi predlog za smenu Nate Mesarović.

U obrazloženju Predloga navodi se da je prvi sastav vss na osnovu određenih članova Zakona o vss i Zakona o sudijama utvrdio Predlog odluke o izboru predsednika Vrhovnog kasacionog suda (vks) i predložio Natu Mesarović, vršioca dužnosti predsednika Vrhovnog suda Srbije, za predsednika vks. Skupština je 30. novembra 2009. godine donela odluku o izboru predsednika vks, ali bez pribavljanja mišljenja Opšte sednice vks, što je predviđeno Ustavom. U postupku donošenja predloga, Visoki savet sudstva doneo je odluku o izuzeću Nate Mesarović, predsednice Visokog saveta sudstva, iz učešća u razmatranju i odlučivanju u ovoj stvari.

Nije bez značaja spomenuti vreme donošenja navedene odluke Ustavnog suda o smeni predsednice vks. Postupak pred Ustavnim sudom iniciran je dvema inicijativama za ispitivanje ustavnosti pomenute odredbe Zakona o sudijama. Obe su podnete 2011. godine, a jednu od njih podnela je Srpska napredna stranka (SNS). Ustavni sud odlučuje sam da li će pokrenuti postupak na osnovu inicijativa – jer nije dužan da to učini, za razliku od slučaja kad se postupak pred Ustavnim sudom pokreće predlogom ovlašćenih predlagača. Odluku da, na osnovu inicijativa pokrene postupak ispitivanja ustavnosti Zakona o sudijama, Ustavni sud je doneo 9. oktobra 2012, a meritornu odluku kojom utvrđuje neustavnost odredbe Zakona o sudijama – 20. decembra 2012. Nije suviše podvući da su i odluka o prihvatanju inicijative za ocenu ustavnosti, kao i meritorna odluka donete posle izbora i formiranja nove vlade, a da su inicijative od 2011. do oktobra 2012, počivale u Ustavnom sudu.

U međuvremenu, došlo je do nekoliko smena u samom vss.

U septembru Društvo sudija Srbije, isključilo je iz članstva sudiju Lidiju Đukić, predsednicu Upravnog odbora Društva i sudiju Vrhovnog kasacionog suda, dok je sudija Branka Bančević, članica vss, istupila iz Društva neposredno pre samog isključenja. U dopisu koje je Društvo uputilo Brancki Bančević 28. avgusta, kao razlog za njeno isključenje navodi se da je ona učestvovala u radu vss na način koji je povređivao prava nezabranjenih kolega da nezavisan i nepristrasan tribunal, u pravičnom postupku odluči o njihovom slučaju i koji je stoga bio suprotan standardima pravičnog suđenja, iako su na to ukazivale, ne samo evropske institucije i međunarodna i

domaća stručna javnost, već i državni organi Srbije: poverenik za informacije od javnog značaja, zaštitnik građana i Ustavni sud Srbije.¹²¹

Predrag Dimitrijević je samo mesec dana nakon odlaska dvoje sudija, podneo ostavku na mesto člana vss. Dimitrijević je ostavku podneo, kako tvrdi, iz ličnih razloga. Međutim, Agencija za borbu protiv korupcije svojevremeno je tražila njegovo razrešenje zbog sukoba interesa. Agencija je u decembru 2010. zatražila prestanak funkcije Dimitrijevića, jer je utvrdila da je on, dekan Pravnog fakulteta u Nišu, prihvatanjem druge javne funkcije – člana vss, bez saglasnosti Agencije postupio suprotno Zakonu o Agenciji za borbu protiv korupcije. Skupština nije u decembru 2011, prihvatila predlog Agencije za borbu protiv korupcije za razrešenje Dimitrijevića.

Za novog člana Visokog saveta sudstva iz redova profesora, u novembru, izabran je dr Zoran Stojanović, šef katedre za krivično pravo na pravnom fakultetu u Beogradu.

Rad sudova u Srbiji

Prema podacima Ministarstva pravde više od 8600 predstavki protiv Srbije (nezvanično gotovo 10.000), nalazi se pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu. To Srbiju, među zemljama članica Saveta Evrope, stavlja na šesto mesto po broju predstavki ovom sudu.

Nevena Petrušić, poverenica za ravnopravnost, upozorava da je, ako se gleda kroz prizmu ljudskih prava, ovako veliki broj predstavki jedan od pokazatelja stanja ljudskih prava u Srbiji, ali i niskog stepena delotvornosti njihove zaštite pred domaćim pravosudnim institucijama. Najveći broj predstavki, podnosi se zbog dugog trajanja sudskih postupaka i neizvršenja sudskih odluka. U Ministarstvu pravde takođe potvrđuju da je to jedna od četiri velike grupe predmeta protiv Srbije u Strazburu, dok su među ostale tri tzv. "predmeti rezervista", "kosovskih penzija" i neizabranih sudija. Prema nekim procenama, radni sporovi u Srbiji traju u proseku između tri i pet godina. Dragana Boljević, predsednica Društva sudija Srbije kaže da je svojevremeno čitala procene prema kojima, parnični postupak u Srbiji u proseku traje oko sedam godina, dok je jedna analiza

121 Danas, 22. septembar 2012.

Svetske banke iz 2003. godine pokazivala da procesi za novčana potraživanja, od podnošenja presude do izricanja prvostepene presude u Srbiji traju oko 900 radnih dana. Pred sudom u Strazburu se oko 25 odsto predstavlja odnosi na povredu prava na pravično suđenje u razumnom roku. U Ministarstvu pravde ovo objašnjavaju posledicama loše sprovedene reforme pravosuđa zbog koje su sudovi preopterećeni i ističu da državne službe nisu radile koordinisano.

Ser Nikolas Braca, predsednik Evropskog suda za ljudska prava, posle sastanka sa sudijama Vrhovnog kasacionog suda u septembru, potvrdio je navode da je pred Evropskim sudom oko 9500 predmeta iz Srbije, i da se najveći broj predmeta odnosi na neizvršenje presuda nacionalnih sudova u pogledu isplaćivanja plata radnicima koji su radili u društvenim preduzećima. Predsednik Braca, između ostalog, napomenuo je da Srbija što pre treba da reši probleme koje ima u primeni Evropske konvencije o ljudskim pravima i ponudio pomoć Evropskog suda u sprovođenju ove konvencije.¹²²

Na osnovu ukupno 369 pravosnažnih presuda i odluka Evropskog suda za ljudska prava, država Srbija duguje svojim građanima 642.990 eura za naknadu nematerijalne štete i nešto više od 41 milion dinara za naknadu materijalne štete.¹²³

Ovakvo stanje u pravosuđu u Srbiji, posledica je loše reforme. Promena Zakona o sudskim taksama iz 2009. godine, drastično su povećani iznosi taksi. Time, kao i uvođenjem nove mreže sudova i skraćanjem vremena u kome određeni procesi moraju da budu završeni, država je zapravo želela veštački da smanji broj sudskih procesa, nagomilanih zbog neefikasnosti sudova, a zbog čega su se građani Srbije često obraćali Sudu za ljudska prava u Strazburu. Posledica ovakve politike je, da se sve više ljudi žali na prvostepenu odluku, jer su one donete na brzinu sa mnogo više proceduralnih grešaka.

Međutim, jedan pomak u pravosuđu napravljen je u martu 2012. godine kad je doneta prva presuda za pretnje LGBT populaciji na "Fejsbuku", koja je ujedno i prva presuda za ugrožavanje opšte sigurnosti upućivanjem

122 Danas 28. septembar 2012.

123 Blic, 28. septembar 2012.

pretećih poruka na internetu u Srbiji. Viši sud u Beogradu osudio je Simu Vladičića na tri meseca zatvora i dve godine uslovne kazne, jer je na "Fejsbuk" grupi "500.000 Srba protiv gej parade" pretio pripadnicima LGBT populacije. Ovo je prvi slučaj u kom su pretnje bile upućene svim pripadnicima LGBT populacije, a ne samo jednoj osobi. Vladičić je potvrdio da je u avgustu 2011. godine pretio pripadnicima LGBT populacije, komentari- ma "hoće krv, dobiće krv", "pederska će krv biti prolivena, za bolje i nije", "bebe nek se rađaju, poruka je Severa, nećemo da Srbija bude zemlja pe- dera". On je na suđenju izjavio da "nije shvatio ozbiljnost poruka" koje je uputio nekoliko dana uoči najavljene "Parade ponosa". Organizacije za ljudska prava pozdravile su efikasno donošenje presude, iako smatraju da je ona mogla biti oštrija, s obzirom na to da je Vladičić za ovu vrstu krivič- nog dela dobio minimalno zaprećenu kaznu.¹²⁴

Početak 2012 godine, Veće Apelacionog suda u Beogradu donelo je konačnu presudu za ubistvo Brisa Tatona. Đorđe Prelić i Dejan Puziga- ća, bili su prvostepeno osuđeni na 35 i 32 godine zatvora, ali su im kazne odlukom Veća smanjene na 15 i 14 godina zatvora. Oni su u bekstvu od ubistva Tatona u septembru 2009, i za njima je raspisana međunarodna poternica. Kazne su prepolovljene i Ljubomiru Markoviću i Ivanu Grkoviću, koji su prvostepeno u Višem sudu u Beogradu osuđeni na po 30 godina zatvora. Veće Apelacionog suda je donelo odluku da se kazne prepolove i ostalim optuženima. Veće je utvrdilo isto činjenično stanje, ali i ocenilo da Viši sud u Beogradu u obzir nije uzeo olakšavajuće okolnosti, koje su propisane zakonom. Roditelji ubijenog Tatona, nakon ove presude, najavili su da će tužiti državu Srbiju i da će tražiti naknadu štete zbog ozbiljnih krše- nja pravila bezbednosti tokom sportskog događaja koja je za ishod imala smrt njihovog sina. Suđenje za naknadu štete porodici Brisa Tatona počelo je u oktobru 2012. godine u Višem sudu u Beogardu.

124 Danas, 3-4. mart 2012.

Nove zakonske inicijative i promene

Loša situacija u pravosuđu je posledica i toga što se doneti zakoni ne primenjuju u praksi. Vlatko Ratković, predsednik Zakonodavnog odbora Skupštine Srbije, na predstavljanju časopisa „Izazovi evropskih integracija”, posvećenog unapređenju zakonodavnog procesa izjavio je da se od 25 do 30 odsto zakona ne sprovedi, prvenstveno zbog toga što resorna ministarstva nisu u zakonom predviđenom roku usvojila tzv. sekundarno zakonodavstvo, uredbe i pravilnike koji su važan deo zakona. Imajući u vidu da je u prethodne tri i po godine parlament izglasao više od hiljadu zakona, što je bio pravi „normativni cunami”, može se zaključiti da je reč o 250 do 300 nesprovodivih zakona.

Predsednik Zakonodavnog odbora je, na pomenutoj promociji naglasio da su identifikovani neki od problema u zakonodavnom procesu poput odsustva javnosti prilikom izrade nacrtu zakona, jer „pojedina ministarstva često imaju ekskluzivitet”, kao i izostanka prave analize efekata određenih propisa i, nedovoljne stručnosti osoblje koje radi na izradi zakona.

Sličnog stava je i Mike Falke, vođa Projekta za pravne reforme u Srbiji Nemačkog društva za međunarodnu saradnju (GIZ) koji smatra da je odsustvo analize efekata zakona veliki problem, iako je zakonom obavezna. GIZ, čiji projekat finansira vlada Nemačke, uskoro će dati preporuke za unapređenje zakonodavnog procesa u Srbiji, ali i konkretna rešenja kako da se te preporuke sprovedu u praksi. Ovaj projekat će trajati do 2018, a u prvoj fazi, do 2013. biće urađena sveobuhvatna analizu zakonodavnog procesa i definisane mere za njegovo unapređenje. Smer u kome će se kretati te preporuke, biće potreba da se zakonski i podzakonski akti donose jedinstveno, da se poveća učešće javnosti u procesu donošenja zakona i da se ojačaju normativni kapaciteti posebno unutar resornih ministarstava. Takođe, potrebno je unaprediti i veštine državnih službenika uključenih u izradu nacrtu zakona, ali i pratiti praktičnu primenu već usvojenih zakona.¹²⁵

Tokom 2012. godine u Srbiji je pokrenuta inicijativa za donošenje, izmenu ili dopunu nekoliko važnih zakona: krivični zakon, zakon o

125 Politika, 25. februar 2012.

krivičnom postupku, zakon o parničnom postupku, zakon o detektivima, zakon o vanparničnom postupku, zakon o besplatnoj pravnoj pomoći.

Nova vlast je tako, samo tri godine nakon poslednjih izmena u Krivičnom zakoniku (KZ), uvela novine u ovu oblast. Posebno značajnim se smatra uvođenje deset novih krivičnih dela. Najveće kazne zaprećene su za nameštanje utakmica (desetogodišnja zatvorska kazna), dok umešani u terorizam mogu da provedu u zatvoru do 40 godina. Nova krivična dela iz oblasti terorizma propisana su zato što je bilo neophodno da se KZ usaglaši sa ratifikovanim konvencijama od 2006. Neka krivična dela su i rezultat primedaba EU, Grupe država za borbu protiv korupcije (GREKO), ali i unutrašnjih potreba da se određene oblasti zaštite i inkriminisanjem (uvođenjem krivičnih dela). Karakterističan primer za to je oblast javnih nabavki za koju postoji uverenje da je najkoruptivnija.

Nova krivična dela koja su predviđena ovim nacrtom izmena krivičnog zakona su: ugovaranje ishoda takmičenja, uništenje i oštećenje nuklearnog objekta, javno podsticanje na izvršenje terorističkih dela, vrbovanje i obučavanje za vršenje terorističkih dela, zloupotreba položaja odgovornog lica, ugrožavanje lica pod međunarodnom zaštitom, omogućavanje zloupotrebe ostvarivanja prava u stranoj državi, upotreba smrtonosne naorudžbe, terorističko udruživanje i zloupotreba u postupku javne nabavke.

Kleveta je ovim predlogom zakona dekriminalizovana, te će se o kleveti raspravljati u parničnom postupku. Nacrtom izmena i dopuna Krivičnog zakonika predviđena je „posebna okolnost za odmeravanje kazne za krivično delo učinjeno iz mržnje”.¹²⁶ Nacrtom izmena i dopuna Krivičnog zakonika predviđena je „posebna okolnost za odmeravanje kazne za krivično delo učinjeno iz mržnje” u slučajevima ako je mržnja postojala zbog pripadnosti rasi i veroispovesti, nacionalne ili etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta drugog lica. Razlog za unošenje ove odredbe je potreba za usklađivanjem našeg krivičnog zakonodavstva sa evropskim standardima, ali i pojačana zaštita pripadnika društvenih grupa koje su posebno ranjive ili su meta pojačanih napada.

Iako je Evropska unija više puta poručivala srpskim vlastima da iz krivičnog zakona izbace krivično delo zloupotreba službenog položaja, ovo

126 Izmene predliga zakona na inicijativu YUCOM-a i Gej-strej alijanse.

krivično delo se našlo i u novom predlogu izmena KZ. Izvestilac Evropskog parlamenta Jelko Kacin i Drago Kos iz grupe zemalja Saveta Evrope za borbu protiv korupcije (GREKO), više puta su poručivali srpskim zakonodavcima da u pogledu ovog dela postoje neusklađenosti sa evropskim zakonodavstvom. Glavna primedba se odnosila na to da je previše široko definisano i anahrono.¹²⁷

Na osnovu Zakona o državnoj upravi, Ministarstvo pravde i državne uprave donelo je 11. septembra rešenje o osnivanju radne grupe čiji je zadatak bio da do 15. oktobra 2012. godine izradi radni tekst za izmene i dopune Zakona o krivičnom postupku (ZKP). Kao najvažnija izmena Zakona navodi se ukidanje upotrebe termina "uznemiravanje javnosti" koji je kao razlog, zbog koga tužilaštvo može da zahteva, a sud da odredi pritvor, uveden Zakonikom o krivičnom postupku (koji je stupio na snagu 15. januara 2012). Radna grupa Ministarstva pravde, koja je radila na Nacrtu za izmene i dopune zakona, mišljenja je da je "uznemiravanje javnosti" veoma problematičan osnov da se neko stavi "iza rešetaka" i da postoji bojazan da se proizvoljno tumači.

Što se drugih izmena tiče, planirano je pojačanje načela istine u krivičnom postupku, ali ne na apsolutan način. Osim toga, sud neće morati da se bavi dokazima koji se tiču tužioca i njegove dokazne aktivnosti, ali će morati uvek, bez obzira na inicijativu stranaka, da se bavi činjeničnim stanjem ako je to u prilog odbrane. Na taj način se, kako je naglasio predsednik radne grupe i profesor na Pravnom fakultetu u Beogradu Milan Škulić, iz razloga pravičnosti, izjednačava položaj stranaka u krivičnom postupku. Navedena rešenja su u skladu sa Ustavom, koji propisuje da svako ima pravo da traži da sud raspravi o osnovanosti sumnji i optužbi. Po konceptu tužilačke istrage od 15. januara 2012. godine postupaju specijalizovana tužilaštva za organizovani kriminal i ratne zločine, dok su tužilaštva opšte nadležnosti trebalo da počnu sa primenom januara 2013. godine. Međutim, nakon usvajanja predviđenih izmena u ZKP one će se odnositi na sva tužilaštva. Suština izmena ZKP jeste u tome da istraga ostaje javno-tužilačka, ali se uvodi, odnosno vraća značajnija uloga suda i da se vraća

127 Danas, 19. oktobar 2012.

mogućnost izjavljivanja žalbe na rešenje (naredbu) o sprovođenju istrage.¹²⁸ Tužioci za organizovani kriminal i ratne zločine od polovine januara 2012. godine zaduženi su za prikupljanje dokaza (materijalnih dokaza, veštačenja i saslušanja svedoka) na osnovu kojih će odlučivati da li će da podignu optužnicu protiv neke osobe, a u tom poslu neće imati pomoć istražnog sudije, kao što je do sada bio slučaj.

Likvidacija devetoro Srba koja se 8. avgusta 1995. dogodila u Dvoru na Uni, prvi je krivični predmet u Srbiji u kome je Tužilaštvo za ratne zločine počelo da primenjuje odredbe o tužilačkoj istrazi iz novog Zakonika o krivičnom postupku (ZKP). Novim ZKP prevaziđen je problem prikupljanja dokaza istražnog sudije „za račun” tužioca i data je mogućnost odbrani da preuzima određene pripremne radnje radi prikupljanja dokaza. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević smatra da je novi model istrage veliki izazov za tužilaštvo, ali i da tužilačka istraga otvara prostor za primenu instituta sporazuma o priznanju krivičnog dela, što je veoma važno za poboljšanje kvaliteta rada sudova. Osim specifičnosti prikupljanja dokaza, novine koje će biti na raspolaganju tužilaštvu su i dokazne tehnike, kao što su tajni nadzor komunikacije, tajno praćenje i snimanje, simulirani poslovi, računarsko pretraživanje podataka, kontrola isporuka i prikri-veni islednik.

Pred Ustavnim sudom Srbije, pokrenuta je i inicijativa za preispitivanje ustavnosti član 286. stav 3. ZKP koja glasi: „Po nalogu javnog tužioca policija može u cilju ispunjenja dužnosti iz stava 1. ovog člana pribaviti evidenciju ostvarene elektronske komunikacije korišćenih baznih stanica ili izvršiti lociranje mesta sa kojeg se obavlja komunikacija.” Inicijativu za ocenu ustavnosti ove odredbe pokrenuli su poverenik za informacije i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić i zaštitnik građana Saša Janković. Šabić objašnjava da Ustav Srbije u članu 41. jemči tajnost svih sredstava komuniciranja i predviđa da su odstupanja od garancije nepovredivosti dozvoljena samo na osnovu odluke suda. Razlozi zbog kojih ove institucije traže ocenu ustavnosti ove odredbe isti su oni zbog kojih su svojevremeno, takođe zajednički, pokrenuli postupak za ocenu ustavnosti Zakona o Vojnobezbednosnoj agenciji (VBA) i Vojnoobaveštajnoj agenciji (VOA), a

koji je okončan tako što je Ustavni sud utvrdio da su osporene odredbe neustavne.¹²⁹ Postupajući po odluci Ustavnog suda povodom ustavnosti zakona o VBA i VOA, šef kabineta direktora BIA, Jovan Stojić u januaru 2013. godine je izjavio da je bilo gotovo 52 odsto manje presretanja komunikacija i ostvarivanja uvida u njihov sadržaj nego u isto vreme prošle godine.

Međutim, ombudsman Janković upozorava da, iako Vojno bezbednosna agencija (VBA) i Bezbednosno-informativna agencija (BIA) bez odluke suda više ne zadiru u privatnost komunikacije, policija i dalje prisluškuje građane pozivajući se na Zakon o krivičnom postupku. Odluka Ustavnog suda povodom ove inicijative o ustavnosti odredaba ZKP, još uvek nije doneta.

Tužilaštvo za ratne zločine

Tužilaštvo za ratne zločine u 2012. godinu podiglo je sedam optužnica za krivična dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika iz čl. 144. KZ SRJ kao i za krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142. KZ SRJ, protiv ukupno 29 lica.

U februaru 2012. godine, Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije podiglo je prvu optužnicu po odredbama novog Zakonika o krivičnom postupku protiv dva bivša pripadnika Teritorijalne odbrane (TO) Tenja – Bože Vidakovića, zvanog „Ustaša” i „Trafikant”, bivšeg komandira Četvrtе čete TO Tenja i Žarka Čubrila, bivšeg pripadnika TO pri Štabu TO Tenja za krivična dela ratni zločin protiv jednog ratnog zarobljenika i protiv 18 civila, u periodu od 7. jula do kraja avgusta 1991. godine na teritoriji opštine Tenja u Republici Hrvatskoj. Predmet „Tenja” ustupljen je Tužilaštvu na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske.

Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije u junu je najavilo izjavljivanje žalbu na prvostepenu presudu Sudećeg veća Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, Draganu Joviću, Zoranu Đurđeviću i Aleanu Ristiću, bivšim pripadnicima dobrovoljačke jedinice u sastavu Vojske

129 Blic, 24.septembar 2012.

Srpske Republike BiH, koji su za ratni zločin protiv civilnog stanovništva 14. juna 1992. godine u Bijeljini (BiH) osuđeni na ukupno 40 godina zatvora. Jović je osuđen na 15 godina, Đurđević na 13, a Ristić na 12 godina zatvora. Tužilaštvo će uložiti žalbu posebno u odnosu na kaznu od 15 godina zatvora izrečenu Joviću. Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije podiglo je optužnicu 5. maja 2011. godine. Predmet „Bijeljina” je BiH ustupila Srbiji na osnovu Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima. Prekrivični postupak je prethodno vođen pred Osnovnim sudom u Bijeljini.

Istog meseca Tužilaštvo za ratne zločine dalo je izjavu povodom presude za ratni zločin u Belom Manastitu i najavilo ulaganje žalbe na prvostepenu presudu Sudećeg veća Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu četvorici bivših pripadnika SUP Beli Manastir – Zoranu Vukšiću, Slobodanu Strigiću, Branku Hrnjaku i Velimiru Bertiću, za ratni zločin protiv civilnog stanovništva u opštini Beli Manastir (Hrvatska) u oktobru 1991. godine.

Državno odvjetništvo Republike Hrvatske (DORH) ustupilo je 2008. godine Tužilaštvu za ratne zločine Republike Srbije ovaj krivični predmet Županijskog suda u Osijeku, na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida.

Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu 26. juna objavilo je presudu u slučaju „Lovas” kojom su četrnesterica pripadnika JNA, TO i paravojne formacije „Dušan Silni” osuđeni na ukupno 128 godina zatvora za ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl.142. st.1. KZ SRJ, u saizvršilaštvu, u vezi čl. 22. KZ SRJ, u selu Lovas u Republici Hrvatskoj, tokom oktobra i novembra 1991. godine. „Tužilaštvo je zadovoljno presudom koja predstavlja adekvatnu kaznu za jedan od najmasovnijih ratnih zločina devedesetih na prostoru bivše Jugoslavije. Pravosuđe Srbije je poslalo jasnu poruku poštovanja i izvinjenja žrtvama za sve što se na ovim prostorima dešavalo tih nesretnih godina”, izjavio je posle presude zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić.

Sporazum o priznanju krivičnog dela između Tužilaštva za ratne zločine i Miroslava Jegdića, rođenog brata Bosiljke Mladić, supruge haškog optuženika Ratka Mladića pravosnažno je potvrđen 20. septembra. Miroslav

Jegdić, koga je zastupao branilac Miloš Šaljić, priznao je da je učestvovao u pomaganju u skrivanju Ratka Mladića posle izvršenog krivičnog dela ratnog zločina. Mladić se krio u kući Miroslava Jegdića u Velikoj Moštanici od februara 2006, do prve polovine aprila 2006. godine. Tužilaštvo i Miroslav Jegdić sporazumeli su se o kazni zatvora u trajanju od šest meseci, uslovno na dve godine.

Tužilac za ratne zločine podigao je u septembru optužnicu protiv bivšeg pripadnika paravojne formacije "Šakali" Dejana Bulatovića zvanog "Bula" iz Kraljeva, za ratni zločin protiv albanskog civilnog stanovništva u selima Čuška, Ljubenić i Zahač, 1. aprila i 14. maja 1999. godine. Tužilac je predložio da se ovaj predmet spoji sa predmetom „Čuška“, jer je reč o istom događaju i istom krivičnom delu za koje se već sudi Toplici Miladinoviću i drugima, dok je sudija za prethodni postupak odredio Bulatoviću meru zabrane napuštanja boravišta bez odobrenja suda.

U oktobru (26), potvrđena je proširena optužnica Tužilaštva za ratne zločine rešenjem Odeljenja za ratne zločine Višeg suda u Beogradu protiv Srećka Popovića i drugih zbog krivičnog dela ratni zločin protiv albanskog civilnog stanovništva u selima Ljubenić, Pavljan i Zahač, tokom aprila i maja 1999. godine. Proširenom optužnicom Tužilaštva dvanaestorici okrivljenih stavljeno je na teret lišenje života najmanje 73 lica. Rešenjem suda, a na predlog Tužilaštva, za ove događaje ratnih zločina vodiće se jedinstveni krivični postupak.

Tužilaštvo za ratne zločine u oktobru je podiglo optužnicu protiv Petra Ćirića, za ratni zločin protiv najmanje 193 ratna zarobljenika na farmi „Ovčara“ kod Vukovara, 21. novembra 1991. godine. Optužnicom protiv Petra Ćirića, tužilaštvo je otvorilo četvrti po redu predmet u slučaju "Ovčara". Za ubistvo više od 200 hrvatskih ratnih zarobljenika na farmi „Ovčara“ kod Vukovara 1991. godine, od kojih su identifikovane 193 osobe, Tužilaštvo za ratne zločine je do sada postupalo u ukupno tri predmeta. Od 20 optuženih lica, pravnosnažno je osuđeno 15, na ukupno 207 godina zatvora, dok je pet lica oslobođeno.

Tužilac za ratne zločine Republike Srbije Vladimir Vukčević i glavni državni tužilac Republike Hrvatske Mladen Bajić zajedno sa svojim saradnicima, 17. decembra u Gradskom sudu u Kopenhagenu prisustvovali su i

učestvovali u ispitivanju još dva pripadnika Danskog bataljona mirovnih snaga UN koji su 8. avgusta 1995. godine boravili u kampu u Dvoru na Uni, u vreme kad su nepoznati počinioci u vojnim uniformama u prostorijama škole i ispred škole ubili 12 civila, većinom mentalno ili telesno hendikepiranih osoba. Tužioci Vukčević i Bajić su potom održati radni sastanak kako bi razmotrili dosadašnji rad na predmetima ratnih zločina i razgovarali o daljoj saradnji i njenom unapređenju. Prethodno su, u januaru 2013. godine, predstavnici Tužilaštva za ratne zločine i DORH, u Kopenhagenu prisustvovali i učestvovali u ispitivanju četiri pripadnika Danskog bataljona. Nakon sprovedenih ispitivanja ovih svedoka, u cilju prikupljanja dokaza nastavljena su istraživanja i ispitivanja svedoka ovog zločina na teritoriji Srbije i Hrvatske.¹³⁰

Ratni zločini: domaća i međunarodna pravda

Pažnja medija i javnosti u Srbiji uveliko jenjava kad je reč o procesima za ratne zločine pred domaćim sudovima. Naime, malo ko je i u stručnoj javnosti detaljnije upućen koja suđenja su u toku i kakve su presude donete u 2012. godini (ali i prethodnih) pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, kao i protiv koga su podignute nove optužnice.

S druge strane, postupci pred Haškim tribunalom i presude tog suda, prate se sa velikim interesovanjem, ali uglavnom kad je reč o optuženici-
ma iz vrha bivše političke ili vojne hijerarhije koji se proglašavaju "nacionalnim herojima". Rezultat političkih i (analogno) medijskih komentara, bili su povod brojnim protestima širom Srbije i Hrvatske i jedan od razloga za zahlađenje međusobnih odnosa između ove dve države, pogotovo nakon presude hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču. Osim toga u Srbiji su bile burne reakcije i nakon oslobađajuće presude bivšem komandantu ovk Ramušu Haradinaju.

Reakcije na izrečene haške odluke ukazuju na to da se i dalje ne pravi razlika između tereta optužbi i predočenih dokaza. Drugim rečima, ne zna se ili nema interesovanja za to, šta je pred sudskim većem dokazano a šta nije. Procedura u postupku i uzusi donošenja sudskih odluka – čiji su rezultat presude, takođe su za mnoge nepoznanica. Konačno i najvažnije, ravnodušnost za suđenja za ratne zločine, posebno na domaćem terenu, pokazatelj su da za većinu građana nije najvažnije hoće li krivci biti kažnjeni bez obzira na nacionalni predznak, odnosno koliko je važna individualizacija počilaca tih zlodela. Izostanak katarze u tumačenju sudske (ne)pravde, bilo pred nacionalnim ili međunarodnim sudom je očigledan.

Presude pred domaćim sudovima

Mediji u Srbiji retko su ili tek sporadično, izveštavali o optužnicama, pokrenutim procesima ili presudama za ratne zločine izrečenih pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Ta je činjenica posledica interaktivnog odnosa između medijske procene šta bi moglo zanimati njihove korisnike i konzumente i obrnuto. Ovi potonji nisu zainteresovani, jer ih mediji uglavnom i ne obaveštavaju o suđenjima i presudama pred domaćim sudom smatrajući, valjda, da takve vesti nisu dovoljno "atraktivne", bez obzira ko je i zašto na optuženičkoj klupi ili kome je i zašto presuđeno.

Lovas: U 2012. godini je, dakle, izrečena presuda četrnaestorici pripadnika JNA, lokalne teritorijalne vlasti i paravojne formacije "Dušan Silni" za zločine nad najmanje 70 civila u hrvatskom mestu Lovas 1991. godine. Prvooptuženi Ljuban Devetak osuđen je na 20 godina zatvora, drugooptuženi Milan Devčić na 10, trećooptuženi Milan Radojčić na 13 godina, a Željko Krnjajić na 10 godina zatvora. Osuđena su i četvorica bivših članova JNA – Miodrag Dimitrijević na 10, Darko Perić i Radovan Vlajković na po pet i Radisav Josipović na četiri godine zatvora. Bivši pripadnici paravojne formacije "Dušan silni" Jovan Dimitrijević i Zoran Kosijer osuđeni su na osam, odnosno devet godina zatvora, Saša Stojanović, Dragan Bačić, Petronije Stevanović na osam, šest i 14 godina zatvora, a Aleksandar Nikolaidis na šest godina zatvora. Tokom napada na Lovas, 10. oktobra 1991. godine, 22 civila su ubijena u kućama i dvorištima, a do 18. oktobra ubijene su još 23 osobe u improvizovanim zatvorima. Osuđeni su 18. oktobra 1991. primoravali civile hrvatske nacionalnosti da kao živi štit koračaju kroz minsko polje, pri čemu su poginule 22 osobe, dok je u sporadičnim incidentima stradalo još troje civila. Nakon izrečene presude u toku je žalbeni postupak.

Slučaj Bitići: Početkom maja 2012, Odeljenje za ratne zločine oslobodilo je, na ponovljenom suđenju dvojicu srpskih policajaca za pomaganje u ubistvu braće Bitići. Sreten Popović i Miloš Stojanović optuženi su za pomaganje u ubistvu braće Bitići u Petrovom Selu 1999. Prvom presudom, koju je ukinuo Apelacioni sud, oni su takođe bili oslobođeni optužbe da

su počinili ratni zločin protiv ratnih zarobljenika Ilija, Agrona i Mehmeta Bitićija, koji su američki državljani albanske nacionalnosti. U obrazloženju presude navedeno je da je sud jedino utvrdio da su optuženi preuzeli braću Bitići iz zatvora u kom su izdržali kaznu za prekršaj, a potom ih smestili u prostoriju bez adekvatnih uslova za život kao i da su postupali po naredbi svog komandata Vlastimira Đorđevića. Predsedavajući sudija je rekao i da nije jasno zbog čega se optuženi ne terete za eventualne "radnje mučenja ili nečovečnog postupanja". Tužilaštvo za ratne zločine najavilo je žalbu Apelacionom sudu.

Zvornik: Apelacioni sud u Beogradu uvećao je sa 15 na 20 godina kaznu zatvora Darku Jankoviću, koji je, prema izjavama svedoka, činio monstruozne zločine, a sa godinu i po na tri godine Goranu Saviću, osuđenima za zločin nad civilima u Zvorniku 1992. godine. Istom presudom oslobođen je Saša Ćilerdžić koji je takođe bio okrivljen za zločin u Zvorniku. Oni su, kao pripadnici dobrovoljačke jedinice "Pivarski", sa ostalim saborcima, od maja do jula 1992. godine na lokalitetima "Ekonomija", "Ciglana" i u "Domu kulture" u Čelopeku učestvovali u nečovečnom postupanju, mučenju i ubistvima najmanje 14 muslimanskih civila. Presudom Apelacionog suda potvrđena je prvostepena presuda u delu u kome je okrivljeni Saša Ćilerdžić oslobođen optužbe da je počinio ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Okrivljeni Savić i Janković su proglašeni krivim što su za vreme oružanog sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, kao "pripadnici srpske strane u sukobu", kršeći pravila međunarodnog prava, učinili zločine na poljoprivrednom dobru "Ekonomija", gdje su lica muslimanske nacionalnosti – civile tukli i povređivali njihov telesni integritet. Savić je proglašen krivim i što je u istoj prostoriji, zajedno sa pravosnažno osuđenim Draganom Slavkovićem, oštećenog A. A. teško pretukao".¹³¹

Gnjilanska grupa: Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu osudilo je 11 pripadnika tzv. Gnjilanske grupe ovk zbog zločina nad Srbima 1999, u Gnjilanu. Prvooptuženom Agušu Memišiju izrečena je kazna od 12 godina, dok su šestorica optuženih oslobođena. Od ostalih optuženih kažnjeni su Nazif Hasani (13 godina zatvora), Ahmet Hasani (13), Faton

131 <http://www.e-novine.com>, 2. novembar 2012. "Veće kazne za zločine u Zvorniku".

Hajdari (10), Samet Hajdari (15), Ferat Hajdari (8), Kamber Sahiti (8), Selimon Sadiku (11, ukupno 12), Burim Fazli (12), Sadiku Aliji (8) i Šefket Musliju (5). Oslobođeni su Šemsi Nuhiju, Fazlija Ajdari, Redžep Aliji, Šaćir Šaćiri, Idriz Aliji i Ramadan Halimi. Sudija Snežana Nikolić Garotić rekla je prilikom izricanja presude da su osuđeni krivi za silovanje dve zaštićene svedokinje – C1 i C2, koje su svedočile u Specijalnom sudu. Sud je utvrdio da su one silovane svakodnevno, da su tučene, davljene, kao i da su urinirali po njima nakon silovanja. Osuđeni su im rekli da poruče Srbima koji hoće da se vrate da će “još gore proći”. Na području Gnjilana u tom periodu ubijeno je 80 osoba, a ukupno je 260 zarobljeno, ali su za to prema navodima Tužilaštva za ratne zločine odgovorne i druge jedinice ovk”.¹³²

Beli Manastir: Za ratni zločin protiv civila počinjen 1991, u Belom Manastiru u Hrvatskoj četvorica pripadnika policijske uprave u tom mestu proglašena su krivim 19. juna 2012. Po presudi Odelenja za ratne zločine u Beogradu optuženi Zoran Vukšić osuđen je na maksimalnu kaznu od 20 godina zatvora, Slobodan Strigić na 10 godina, Branko Hrnjak na pet, a Velimir Bertić na godinu i po za ubistvo najmanje šest civila nesrpske nacionalnosti, protivzakonita zatvaranja, zastrašivanje, povređivanje telesnog integriteta i mučenja. Sud je utvrdio da su optuženi od avgusta 1991, do kraja te godine u Belom Manastiru počinili ratni zločin nad civilima, protivzakonita zatvaranja, zastrašivanje, teror, mučenje i nečovečno postupanje. Osuđeni su za ubistvo hrvatskih civila Adama Barića, četiri člana porodice Čičak i ubistvo nenaoružanog starca Ive Maleke. Sud je utvrdio da su optuženi civile tukli pendrekom, terali ih da pevaju četničke pesme, pretili im da će ih “operisati nožem”, izbijali im zube, terali ih da se međusobno tuku i gurali im pištolj u usta. Državno tužilaštvo Hrvatske ustupilo je 2008, srpskom Tužilaštvu za ratne zločine Srbije taj krivični predmet Županijskog suda u Osijeku, na osnovu Sporazuma o saradnji u gonjenju učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida. Nakon izricanja presude, Tužilaštvo za ratne zločine najvilo je žalbe na visinu kazne izrečene trojici od četvorice osuđenih za ove ratne zločine.¹³³

132 Blic, 19. septembar 2012, “Osuđeno 11 pripadnika “Gnjilanske grupe”, prvooptuženom Memišiju 12 godina zatvora”.

133 <http://www.b92.net>, 19. jun 2012. „Krivi za zločine u Belom Mnastiru”.

Podignute optužnice srpskog tužilaštva

Za ratne zločine protiv civila i zarobljenika u hrvatskom mestu Tenja tokom leta 1991. godine Tužilaštvo za ratne zločine podiglo je u februaru 2012, optužnicu protiv dvojice bivših pripadnika lokalne Teritorijalne odbrane Tenje Bože Vidakovića i Žarka Čubrila. Vidaković zvani Ustaša i Čubrilo, bivši komandir 4. čete TO Tenja, optuženi su za ratni zločin nad jednim zarobljenikom i 18 civila, od 7. jula do kraja avgusta 1991. na teritoriji opštine Tenja u Hrvatskoj. Vidakoviću se stavlja na teret ubistvo ratnog zarobljenika, pripadnika MUP Hrvatske Đure Kiša, kog je izveo ispred zgrade Štaba TO. On je žrtvu, kako se navodi u optužnici, vodio, ruku vezanih bodljikavom žicom i pucao mu iz automatskog oružja u glavu i telo u hodniku bioskopske sale "Partizan". Vidaković je, prema optužnici, protivzakonito zatvorio sedam hrvatskih civila a njihova tela pronađena na lokaciji Betin Dvor, a ekshumirana u februaru 1998. Čubrilo je optužen za protivzakonito zatvaranje i ubistvo 11 civila tako što ih je, uz pomoć još dvojice pripadnika TO Tenja, jednog po jednog, ubijao pri izlasku iz tovarnog dela kamiona u koji su prethodno bili ukrcani. Kako navodi Tužilaštvo, Čubrilo je žrtvama pucao u glavu iz automatskog oružja "heklar". Predmet Tenja ustupljen je Tužilaštvu na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, između Tužilaštva za ratne zločine Srbije i Državnog odvjetništva Hrvatske".¹³⁴

Tužilaštvo za ratne zločine podiglo je u 2012, još jednu, novu optužnicu za zločine na Ovčari, protiv Petra Ćirića iz Vrbasa. To je inače, četvrta optužnica zbog ratnog zločina počinjenog nad najmanje 193 zarobljenika na farmi pored Vukovara. "Ćirić se tereti da je rukama i nogama udario po raznim delovima tela ratne zarobljenike koji su bili primorani da kroz špalir protrče priliom ulaska u hangar na "Ovčari", nanoseći im pritom telesne povrede. Drugi događaj koji tužilaštvo stavlja na teret Ćiriću tiče se formiranog streljačkog voda, iz kog je optuženi vatrenim oružjem pucao na zarobljenike kada su oni popisani i u više navrata traktorom odveženi na Grabovo. Pošto ih je streljao, po povratku sa Grabova ispred hangara na

134 Blic, 10. februar 2012, „ Tužilaštvo podiglo optužnice za ratni zločin u Tenji“.

Ovčari Ćirić je učestvovao je i u streljanju poslednje grupe od desetak ratnih zarobljenika, navodi se u optužnici.¹³⁵

Od ukupno 20 optuženih u dosadašnja tri premeta u slučaju "Ovčara" pravnosnažno je osuđeno 15 okrivljenih na ukupno 207 godina zatvora, dok je petoro oslobođeno optužbi.

Ratni profiteri, zakasneo zakon i unosna propaganda

Kazne protiv optuženih i osuđenih za ratne zločine nisu, nažalost, epilog tih slučajeva. Naime, mnogi od njih su, zahvaljujući zločinačkoj prošlosti ili na osnovu nje, profitirali ili još uvek profitiraju, jer im imovina stečena ratnim plenom, tj. pljačkom do danas nije oduzeta. Drugi, pak, zarađuju objavljujući "patriotske memoare", knjige koje se medijski popularišu u srpskoj javnosti.

Još je u julu 2010, tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević, tumačeći primenu Zakona o oduzimanju imovine stečene krivičnim delima ratnog zločina, ukazao da je to Tužilaštvo pošlo od sumnje da su osuđeni pripadnici Teritorijalne odbrane Vukovara i paravojnih jedinica osuđenih za ratni zločin na Ovčari, pljačkom stekli veliko bogatstvo koje se meri desetinama miliona eura. Finansijska istraga, rekao je tada Vukčević, utvdiće da li je njihov kapital nastao tako što su oduzimali nakit i novac ljudima koje su potom streljali na jami Grabovo, što je deo same optužnice, kao i presude za taj ratni zločin. Isto se događalo i u Zvorniku, gde su pojedine "patriote" oduzimale imovinu i iz srpskih kuća. Ta imovina je, kako se sumnja, uvećavana, jer su neki od tih ljudi postajali učesnici u lancu organizovanog kriminala i sticali na desetine kuća, lokala, automobila, bezinskih pumpi... Međutim, iako je Tužilaštvo za ratne zločine podnelo zahtev za pokretanje finansijske istrage protiv 61 okrivljenog, kao i njihovih srodnika u osam predmeta, u nekim postupcima zakonski više nije bilo moguće oduzimati imovinu, jer je od donošenja pravnosnažne presude proteklo više od godinu dana.

Zakon o oduzimanju imovine stečene krivičnim delima propisuje rok od godinu dana od donošenja pravosnažne presude. Kad su vođeni

135 Akter, 26. oktobar 2012, „Nova optužnica za Ovčaru“.

postupci za ratne zločine nije bila ni u najavi mogućnost da će okrivljenima biti moguće oduzimati imovinu. Zakon o oduzimanju imovine stupio je na snagu 2. marta 2009, i tek je tada bilo moguće pokretati finansijske istrage. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević kaže da su neke presude donete u međuvremenu, te da zbog takvog propisa više nije moguće oduzeti imovinu osuđenima u slučaju ubistva najmanje 196 hrvatskih ratnih zarobljenika na Ovčari, osuđenim pripadnicima "Škorpiona" za ubistvo Muslimana u Trnovu kod Srebrenice, kao i za zločin nad albanskim civilima i decom u Podujevu. Imovina se ne može oduzimati ni haškim optuženicima, kao ni onima koji su preminuli u međuvremenu. U nekim od postupaka u Srbiji, na primer, za Ovčaru, okončane su finansijske istrage, ali nije moguće podneti zahteve za oduzimanje imovine zbog isteka roka. U slučaju optuženih za Ovčaru utvrđeno je da su vlasnici nekretnina i zemljišta u Vojvodini. Problem u vođenju finansijskih istraga protiv optuženih za ratne zločine je, dakle, vremenski rok, jer su se poslednji zločini i ratne pljačke dogodile pre gotovo 23 godine".¹³⁶

Ako, pak, ratno profiterstvo nije bilo rezultat direktne pljačke, može se sticati i unovčavanjem "patriotskog" viđenja ratne prošlosti, štampanjem pompezno najavljenih knjiga o tome i objavljivanjem feljtona u srpskim novinama. U Srbiji je, naime, već postala praksa da bivši i sadašnji zatvo-renici, ili osuđenici "memoarski" tumače ratno-kriminalna zbivanja čiji su bili akteri. Na primer, osim već poznatog spisateljstva Vojislava Šešelja iz ševeningenskog pritvora, osuđenik Veselin Šljivančanin, pošto je odslužio dve trećine kazne u Ševeningenu i zatim pušten na slobodu, objavio je kni-gu pod naslovom "Branio sam istinu" u izdanju Večernjih novosti i odmah najavio novu. U markentiškoj prezentaciji te knjige Večernje novosti su istakle da, "U iskrenom haškom dnevniku Veselin Šljivančanin prikazuje gorki put od nacionalnog heroja, optuženika za ratne zločine, do ponovo slobodnog čoveka. U 16 poglavlja autor ispoveda sopstvenu golgotu, dugu i mukotrpnu borbu za svoju i čast otadžbine. Moje oružje je istina, poru-čuje Veselin Šljivančanin, koji detaljno opisuje teške zatvorske dane i bes-poštedno otkriva ponašanje drugih optuženika: Hrvata, Srba, Muslimana, Makedonaca, Albanaca. Autor, takođe, opisuje sramno hapšenje, izdajstvo

136 Blic, 10. januar 2012, „Profiterima sa Ovčare i Lovasa ostaje ratni plen“.

dojučerašnjih drugova, piše o nekorektnosti haških tužilaca, o zaštićenim svedocima, ratnim profiterima, licemerstvu, ljudskim preispitivanjima, o svojoj državi koja ga je zaboravila, o malim ljudima koji su mu pomogli u velikoj nevolji. Dnevnik o 2450 dana u haškom zatvoru je i dokument, i svojstvena hronika, i potvrda da je moć istine ipak jača od svih falsifikata i lažnih optužnica”.¹³⁷

Šljivančanin je osuđen na 10 godina zatvora kao član “vukovarske trojke” zbog pomaganja u zločinima počinjenih nad hrvatskim zarobljenicima na Ovčari kod Vukovara 1991, a pušten je nakon odsluženja dve trećine kazne.

“Vrlo je problematično što svi povratnici iz Haga, doživljavaju u Srbiji, ili u Republici Srpskoj takav doček kao da su heroji i kao da su izvršili neki zadatak, pa im se vremenom, kad napišu te svoje memoare daje takav publicitet kao da je to jedina istina o događajima u kojima su dotični učestvovali. Reč je o tome da rad Haškog tribunala nije imao nikakav uticaj na promene stavova u društvu; pre svih, elite nisu dozvoljavale da se rad Haškog tribunala promovise i posebno to što presude nikad nisu tretirane kao zvanična istina, niti se to promovisalo u medijima, obrazovnom sistemu i drugim institucijama. Veselin Šljivančanin promovise knjigu kao da nije optužen i osuđen za ratne zločine i kao da nije proveo određeni broj godina u zatvoru. To je pre svega, moralno pitanje i upravo je to problem koji je vrlo ozbiljan u društvu, a ne tiče se samo Šljivančanina, nego i svih ostalih optuženih i osuđenih: „Njemu niko ne može zabraniti da objavi knjigu, ali je problem što se ona promovise i dobija medijski odjek, dobija podršku nekog ko ovde kreira javnost”, ocenila je predsednica Helsinškog odbora za ljudska prava Sonja Biserko, zaključujući da je ključni problem u percepciji ratnih zločina u javnosti.¹³⁸

137 Večernje novosti, mart 2012, najava knjige „Branio sam istinu”.

138 <http://www.slobodnaevropa.org>, 3. april 2012, “Knjiga Veselina Šljivančanina: Paradoksalni moral počinilja”.

Trgovina organima

Afera vezana za navodnu trgovini ljudskim organima koji su, po navodima srpskog Tužilaštva za ratne zločine, vađeni otetim i zarobljenim kosovskim Srbima, a zatim prodavani širom sveta tokom ratnih sukoba, i tokom 2012. godine izazivala je medijsku pažnju, ali i reagovanja bivše tužiteljke (Karle del Ponte) i aktuelnog tužioca Haškog tribunala (Serž Bramerc). Ipak, sudskog epiloga, niti konkretnih optužnica u ovom slučaju još nema, uprkos najavljenim svedocima i njihovim potresnim izjavama objavljivanih u srbijanskim medijima.

Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević izjavio je da je "Tužilaštvo za ratne zločine pronašlo svedoka ilegalne trgovine ljudskim organima na Kosovu. Bivši pripadnik Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) spreman je da kao zaštićeni svedok svedoči o trgovini ljudskim organima na Kosovu i na severu Albanije. Imamo osobu koja svedoči o medicinskoj proceduri rađenoj na severu Albanije, odnosno o vađenju organa otetim Srbima tokom konflikta na Kosovu između OVK i srpskih snaga. Svedok je opisao vađenje srca jednom srpskom zatvoreniku, u mestu kod Kukeša (na severu Albanije) krajem devedesetih godina. Srce je kasnije prodato na crnom tržištu, a svedok je ispričao kako su izvađeni organi prebacivani do aerodroma u Tirani".¹³⁹ Zamenik tužioca za ratne zločine Bruno Vekarić potvrdio je za RTVB92 da je pronađen svedok koji je govorio o ilegalnoj trgovini ljudskim organima. Vekarić kaže da je tužilaštvo radilo 16 meseci na tom predmetu".¹⁴⁰

Nakon razgovora s američkim tužiocem Klintonom Vilijamsonom, šefom specijalnog istražnog tima EU o trgovini organima na Kosovu, Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević izjavio je u oktobru 2012, da to tužilaštvo ima važne informacije koje mogu biti dragocene za istragu o trgovini ljudskim organima na Kosovu i Metohiji tokom devedesetih. Vukčević je dodao da u ovom trenutku nije u mogućnosti da prezentuje javnosti nove informacije do kojih se došlo, da je sastanak bio izuzetan i da su se

139 RTVB92, 9. septembar 2012. "Pronađen svedok trgovine organima".

140 Isto.

“dogovorili o načinu delovanja, oblicima saradnje i narednim konkretnim koracima”.¹⁴¹

Vukčević tvrdi da u ovom slučaju Tužilaštvo ima pomoć i podršku haškog tužilaštva i da je Serž Bramerc, od samog dolaska na mesto tužioca Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), bio izuzetno korektan, privržen istini i želji da se svaki zločin rasvetli. Prema njegovim rečima, najveći problem je strah ljudi da govore o ovim događajima s obzirom na činjenicu ko su sve u njega umešani. Vukčević dalje dodaje: “Očekivali smo napade na nas sa različitih strana i takva naša očekivanja su se, nažalost, ispunila. Najvažnije je da je svedok bezbedan, ali i da ima podršku svih naših državnih organa. Imam utisak, da se ovaj zločin spaja sa različitim pristupom kosovskom problemu, i da pojedine države, ali i međunarodni zvaničnici po inerciji reaguju na ovo emotivno, sećajući se loših priča i propagande koja je dolazila iz Srbije devedesetih godina. Danas je neko drugo vreme, posvećeni smo Evropi i njenim vrednostima, Srbija je demokratska država”.¹⁴²

U februaru 2012, bivša tužiteljka Haškog tribunala Karla del Ponte odbacila je optužbe svog naslednika Serža Bramerca da je odgovorna za uništavanje dokaza u slučaju „Žuta kuća”, na severu Albanije, gde su, kako se u medijima mesecima navodi, uzimani, a potom prodavani i presađivani organi zarobljenih kosovskih Srba.

Del Ponteova je za Press ponovila da zna ko je uništio dokaze u trgovini ljudskim organima kosovskih Srba, ali da ona nije imala nikakve veze sa tim. Nakon što je u intervju za Pressov Nedeljnik otkrila da su NATO i UNMIK sprečili istragu o trgovini organima na Kosovu, ponovo su se uzburkale strasti na temu – ko je odgovoran za te zločine i prikrivanje tragova. Karla del Ponte je poručila kako ne može verovati da je iz Bramercove kancelarije optužuju za uništavanje dokaza: “Za to da su dokazi uništeni sam saznala u medijima, kada sam već bila na dužnosti ambasadora Švajcarske u Argentini. Sigurna sam da je kancelarija tužioca sprovela istragu o tome

141 Danas, 18. oktobar 2012, “Vukčević: Imamo važne informacije za Vilijamsona”.

142 Isto.

i da tačno znaju ko je doneo odluku da se unište dokazi, kao što znaju i da ja nisam bila obavještena o tome”.¹⁴³

Međutim, tužilac Haškog tribunala Serž Bramerc tvrdi da su dokazi uništavani u vreme dok je baš Del Ponteova bila tužilac. Iz kancelarije tužioca Bramerca tvrde da su neki predmeti uništeni još 2005, kad je tužilac bila gospođa Del Ponte. Odluku su doneli tadašnji članovi rukovodstva tužilaštva. Bramerc se slaže da to nije bila dobra odluka, ali i da se ne može javno govoriti o internoj proceduri donošenja odluka u tužilaštvu.¹⁴⁴

U razgovoru za nedeljnik Vreme hirurg dr Goran Kronja, profesor na VMA i pukovnik u penziji (i dalje aktivan kao hirurg, iza sebe ima više od 20.000 operacija, od čega 250 presađivanja raznih organa), kaže da na tvrdnje Tužilaštva za ratne zločine gleda kao na, u najmanju ruku, ako ne i na politički motivisane, sa namerom izazivanja senzacije u jednom predmetu koji i dalje nije odmakao dalje od indicija.

Kronja ističe da “tvrdnja svedoka da je srce iz živog čoveka izvadio radi dalje prodaje obična budalaština i ja se čudim Tužilaštvu za ratne zločine da to uzima zdravo za gotovo. Tako izvađeno srce, kako je opisano, bezvredno je: nema tog hirurga koji će presađiti organ bez porekla, bez prethodnih medicinskih nalaza i analiza. Ja sam samo dvaput presadio bubreg koji nisam izvadio sam, nego mi je stigao iz druge i pouzdane medicinske ustanove, sa svim nalazima i analizama. Ljudi, rok trajanja srca je do dvanaest sati od trenutka prestanka rada do ponovne reanimacije, uz najveći trud, pažnju i brzinu intervencije. O sterilnim uslovima i da ne govorim”.¹⁴⁵ Kronja dalje ističe: “Da bi se bilo koji organ prodao nekom primaocu, treba ispuniti niz veoma strogih i složenih medicinskih zahteva, sve i da je organ uzet od mrtvacu (uostalom, jedino bubreg može da se uzme iz živog čoveka)... Svaki presađeni organ primaocu donosi medicinsko stanje davaoca, dakle svaku bolest ili infekciju koju je davalac imao. Zato se analize i rade, ali i radi utvrđivanja genetskih uslova za prihvatanje organa. Primalac organa se pre transplantacije deimunizuje, tako da

143 <http://www.pressonline.rs/>, 3. februar 2012, „Karla: Bramerc zna da je NATO uništio dokaze“.

144 <http://www.pressonline.rs/>, 2. februar 2012, „Bramerc je uništio dokaze“.

145 Vreme, 4. oktobar 2012, „Kasapljenje i medicina“.

prisustvo i bezazlene bakterije ili virusa može da izazove tešku infekciju sa smrtnim ishodom. Ako organ potiče od davaoca čiji organizam nije hirurgu i ostalim članovima transplantacijskog tima poznat do u detalje – od presađivanja nema ništa; organ je, dakle, ako, baš moram tako da kažem, tržišno bezvredan”.¹⁴⁶

Kronja posebno podvlači još jedan važan logistički detalj: “sve se to oko trgovine organima, ‘žuta kuća’ itd, navodno događalo u Severnoj Albaniji tokom kosovskog rata 1999. Najbliži aerodrom je kod Tirane, a organ, ‘bezbedno spakovan’, treba doneti do primaoca što brže. Od Kukeša i Burima (‘žuta kuća’) do Tirane, u to vreme, trebalo je 10 sati vožnje dobrim terenskim vozilom, jer su putevi bili katastrofalno loši. Morali ste da imate šlem na glavi, jer ste udarali o krov džipa stalno... Za eventualni prevoz ljudskih organa helikoptera nije bilo kod albanske strane; samo smo mi leteli tada”.¹⁴⁷

U februaru 2013. godine RTS je objavila da bi se proces za trgovinu ljudskim organima na severu Albanije, koji vodi istražni tim EU, mogao voditi pred međunarodnim tribunalom pod ingerencijom UN. Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević je izjavio: “Proces za trgovinu ljudskim organima na severu Albanije koji vodi istražni tim EU na čelu sa američkim tužiocem Klintom Vilijamsonom mogao bi da se vodi pred međunarodnim tribunalom pod ingerencijom UN. Tokom nedavnog sastanka sa Vilijamsonom u Briselu, on je prihvatio moju ideju da eventualno suđenje bude van teritorije Kosova pred međunarodnim tribunalom pod ingerencijom UN”.¹⁴⁸

Presude i suđenja u Haškom tribunalu

Oslobađajuće presude Haškog tribinala izrečene hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču kao i bivšem komandantu ovk Ramušu Haradinaju, izazvale su buru protesta u Srbiji, žestoka reagovanja i opozicionih i stranaka na vlasti, rasplamsale strasti ionako brojnih

146 Isto.

147 Isto.

148 RTS, 12. februar 2013, “Trgovina ljudskim organima pred sudom EU”.

kritizera međunarodnog ad hoc suda za ratne zločine na prostoru bivše Jugoslavije. Konačnu, oslobađajuću odluku kojom su odbačene sve optužbe protiv generala Gotovine i Markača Žalbeno veće Haškog tribunala donelo je 16. novembra 2012. godine. Ramuš Haradinaj osobođen je po drugi put krivice za ratne zločine 29. novembra 2012, a sudsko veće naložilo je da odmah bude pušten na slobodu, kao i njegovi bivši pomoćnici Idriz Baljaj i Lahi Brahimaj, koji su, takođe, proglašeni nevinim po svim tačkama optužnice.

Prema tekstu koji je objavio sajt RTV B92 nakon oslobađajuće presude hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču, tu presudu "apelaciono veće Haškog tribunala utemeljilo je na jednom, kako je ocenilo, pogrešnom zaključku iz prvostepene presude kojom su oni zbog progona Srba iz Kninske krajine 1995, bili osuđeni na 24 i 18 godina zatvora".¹⁴⁹

Apelaciono veće je preglasavanjem – trojica sudija bila su za, a dvojica protiv – razmatranje prvostepene presude suzilo na pitanje da li su artiljerijski napadi na Knin, Gračac, Obrovac i Benkovac u okviru operacije Oluja, 4. i 5. avgusta 1995, bili protivzakoniti – kako je utvrdilo prvostepeno veće – ili nisu, što je u žalbi tvrdila odbrana. Kako je, obrazlažući konačnu presudu, rekao predsedavajući sudija Teodor Meron, pravosnažnom presudom utvrđeno je da je nalaz prvostepenog veća o nezakovitosti tih napada bio "kamen temeljac" za zaključak da su optuženi učestvovali u zajedničkom zločinačkom poduhvatu vođstva Hrvatske čiji je cilj bilo trajno i nasilno uklanjanje srpskog stanovništva.

Prema prvostepenoj presudi, ti napadi na četiri grada uzeli su za metu "civile i civilne objekte i izazvali deportaciju velikog broja civila iz regiona Krajine", što je bio cilj zločinačkog udruženja na čijem je čelu stajao tadašnji predsednik Hrvatske Franjo Tuđman. Podsećajući da je prvostepeno veće nalaz o nezakovitosti napada utemeljilo na činjenici da su projektili Hrvatske vojske (HV) padali "200 metara od pretpostavljenih vojnih ciljeva u gradovima, apelaciono veće je jednoglasno utvrdilo da je to bila greška".¹⁵⁰

149 <http://www.b92.net>, 16. novembar 2012. "Obrazloženje oslobađajuće presude Gotovini i Markaču".

150 Isto.

“Prvostepena presuda ne sadrži ni naznake da su bilo kakvi dokazi razmatrani pri donošenju takvog zaključka, a u njoj ne postoji ni obrazloženje kako je veće došlo do njega... U takvim okolnostima, Apelaciono veće jednoglasno utvrđuje da je prvostepeno veće pogrešilo kada je primenilo taj standard koji nije bio povezan sa dokazima”, rekao je sudija Meron. Uz protivljenje sudija Karmela Adijusa i Fausta Pokara, većina sudija ustanovila je stoga da “ne može biti utvrđeno van svake sumnje da su četiri grada bila podvrgnuta protivpravnim artiljerijskim napadima”.¹⁵¹

“Pošto je presudilo da artiljerija Hrvatske vojske (HV) nije delovala protivzakonito u napadima na gradove u Krajini, preinačivši prvostepenu presudu, Apelaciono veće je, na osnovu toga, zaključilo i da nije postojao udruženi zločinački poduhvat hrvatskih vlasti u cilju proterivanja Srba. Poništavajući temelj prvostepene presude, većina sudija Apelacionog veća zaključila je, stoga, da se odlazak civila u isto vreme sa zakonitim artiljerijskim napadima ne može kvalifikovati kao deportacija srpskog stanovništva. U navedenim okolnostima, Apelaciono veće ne može utvrditi da su artiljerijski napadi, za koje su Gotovina i Markač odgovorni, dovoljni da se oni proglase krivim van svake sumnje za deportaciju”, rekao je sudija Meron.¹⁵²

Osvrćući se na mogućnost da Gotovina bude kažnjen zbog toga što nije sprečio i kaznio zločine, veće je utvrdilo da raspoloživi dokazi ne ukazuju da je “bilo kakav propust Gotovine bio toliko svebuhvatan da dovede do krivične odgovornosti”, bilo u obliku pomaganja i podržavanja zločina, bilo u obliku komandne odgovornosti”. Veće je utvrdilo da nema osnova ni za komandnu odgovornost Mladena Markača, budući da je i u prvostepenoj presudi utvrđeno da on “nije dao značajan doprinos relevantnim zločinima, niti da je imao efektivnu kontrolu nad specijalnom policijom”. U kritično vreme, Gotovina (55) je bio zapovednik operacije “Oluja” i komandant Vojnog područja Split, a Markač (55) zamenik komandanta hrvatske specijalne policije i ministar unutrašnjih poslova. Apelaciono veće Tribunala iz navedenih razloga je poništilo prvostepenu presudu, kojom je

151 Isto.

152 Isto.

Gotovina bio osuđen na 24 godine zatvora, a Markač na zatvorsku kaznu od 18 godina.

Ukratko, presudu hrvatskim generalima srpska javnost ocenila je skandaloznom, a štampani mediji kao i portali gotovo da su se takmičili žestinom naslova poput: "Sramna haška presuda", "To nije sud to je inkvizicija", "Pirova pobeda", "Haški tribunal skinuo masku" itd. Izjavama, komentarima i saopštenjima u osudi Tribunala priključili su se i političari, stručnjaci, kao i SPC. Usledio je protest studenata, najave šta će Beograd preduzeti na međunarodnom planu i procene, da li će ova haška odluka uticati na proces pred stalnim Međunarodnim sudom pravde povodom tužbe Hrvatske i kontratužbe Srbije za genocid tokom ratnih sukoba na teritoriji bivše SFRJ.

Ispred zgrade Narodne skupštine protestovalo je nekoliko hiljada studenata i izrazilo nezadovoljstvo odlukama Haškog tribunala. Studenti su nosili parole na kojima piše "Ne damo Kosovo", "Svako je nevin dok se ne dokaze da je Srbin", "Hag, pravo sile, a ne sila prava", "Od vaše pravde, nema veće nepravde", "Haški sude dokle više", "Sudije treba da sude po zakonu, a ne po nalogu". Mladići i devojke nosili su zastave Srbije, ali i gradova iz kojih dolaze, svojih fakulteta, i pevali pesme posvećene Kosovu.¹⁵³

Predsednik Republike Srbije Tomislav Nikolić je izjavio da je sasvim jasno da je Tribunal doneo političku, a ne pravnu odluku, te da odluka Haškog tribunala neće doprineti stabilizaciji situacije u regionu i da će otvoriti stare rane, a Srbe u Hrvatskoj, mali broj njih koji je ostao tamo da živi, staviti u poziciju krivaca nad kojima i dalje svako može nekažnjeno da sprovodi svoju "pravdu".¹⁵⁴

Patrijarh srpski Irinej je izjavio da je "oslobađajućom presudom za hrvatske generale, Haški sud skinuo masku s lica i pokazao da je u pitanju politički sud koji „prikriva zločine nad Srbima". On je na parastosu srpskim žrtvama ratova devedesetih godina u Sabornoj crkvi u Beogradu

153 <http://www.blic.rs/>, 4. decembar 2012, " Studenti ispred Skupštine poručili Hagu: "Od vaše pravde nema veće nepravde".

154 Politika, 16. novembar 2012, „ Nikolić: Skandalozna odluka".

takođe, poručio da Srbija ne treba da ide u Evropu „po svaku cenu“, a da može da „očekuje pomoć svoje slovenske braće“.¹⁵⁵

“Na pitanje da li je oslobađajuća presuda Gotovini i Markaču oslabila poziciju Srbije, a ojačala poziciju Hrvatske i može li ona da utiče na odlučivanje Međunarpdnog suda pravde (MSP), profesor međunarodnog prava Tibor Varadi rekao je da oslobađajuća presuda može da bude argument više za Hrvatsku, odnosno argument manje za Srbiju pred Međunarodnim sudom pravde. Međutim, dodao je da MSP isključivo ima nadležnosti za genocid koji nije dokazan nigde u sukobima u Hrvatskoj. On ističe: “Postoje dramatične razlike između prvostepene i drugostepene odluke Gotovini, koje su zasita neobične, međutim, ni prvostepena nije bila presuda koja bi Gotovinu osudila za genocid. I jedna i druga odluka su niže od lestvice koja je vrlo visoko podignuta, a istovremeno, nijedan Srbin nije osuđen pa ni optužen za genocid”. On smatra da će tribunal odbaciti obe tužbe.¹⁵⁶

Predsedavajući Generalne skupštine UN Vuk Jeremić je povodom odluke, kako sam kaže, iskoristio svoja ovlašćenja i u tom telu zakazao javnu raspravu o ulozi međunarodnih ad hoc krivičnih tribunala u ostvarivanju pravde i pomirenju između naroda. U svom saopštenju je naveo: “Odluka Žalbenog veća Haškog tribunala u vezi sa operacijom ‘Oluja’ izazvala je razumljivo ogorčenje u mnogim delovima sveta. Nesporna je činjenica da je oko četvrt miliona Srba prognano sa svojih ognjišta u svega nekoliko dana, a da je sud koji je osnovan da bi istražio ovakva nedela praktično odlučio da za ovaj čin nije bilo ni krivaca niti odgovornih”.¹⁵⁷ U saopštenju dalje stoji: “Čvrsto sam uveren da istinsko pomirenje i okretanje nove stranice u odnosima između zavađenih naroda nije moguće zasnivati na negaciji i veličanju zločina, jer to u suštini predstavlja podsticaj na njihovo ponavljanje. Zato debatu, pod nazivom ‘Uloga međunarodnog pravosuđa u ostvarivanju pomirenja’, zakazujem za 10. april 2013. godine u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija u Njujorku”.¹⁵⁸

155 Politika, 25. novembar 2012, “Patrijarh Irinej: Haški tribunal skinuo masku”.

156 Blic, 22. novembar 2012, “Varadi: Međunarodni sud će verovatno odbaciti tižbe Hrvatske i Srbije”.

157 <http://www.b92.net>, 19. novembar 2012, “Jeremić o Hagu zakazao debate u UN”.

158 <http://www.b92.net>, 19. novembar 2012., “Jeremić o Hagu zakazao debate u UN”.

Završen proces Ramušu Haradinaju

Reagovanja u Srbiji na oslobađajuću presudu bivšem komandantu ovk Ramušu Haradinaju bila su istog, ili sličnog vokabulara kao i nakon odbacivanja optužbi protiv hrvatskih generala. Istina, nakon prvog talasa oštrih kritika na adresu MKSJ, čija je odluka ocenjena "novim šamarom", besa protiv Prištine zbog slavlja priređenog u čast Haradinajevog oslobađanja i sveopšteg nezadovoljstva međunarodnom (ne)pravdom donekle je spušten svađalački ton Beograda. Naime, neminovnost dijaloga sa kosovskim vlastima i dalje saradnje sa Haškim sudom, čime je uslovljeno određivanje datuma Srbiji za pregovore o pridruživanju EU, "uozbiljio" je najave i izjave o prekidu odnosa sa kosovskim zvaničnicima i Tribunalom.

Bivši premijer Kosova Ramuš Haradinaj (44), oslobođen je pred Haškim tribunalom krivice za zločine nad civilima na zapadu Kosova 1998. godine, presudom od 29. novembra 2012. godine. Istovremeno su oslobođeni i njegovi saradnici Idriz Baljaj (41), vođa specijalne jedinice u ovk i Ljah Brahimaj (42), komandant logora u Jablanici, koji su bili optuženi za ubistva, okrutno postupanje i nehumane postupke, kao i za kršenje zakona i običaja ratovanja u improvizovanom zarobljeničkom logoru ovk u selu Jablanica kod Dečana.

Obrazlažući presudu, predsedavajući sudija Bakone Moloto iz Južne Afrike rekao je da je utvrđeno da "ne postoje verodostojni dokazi da je Ramuš Haradinaj znao za zločine u Jablanici". Pretresno veće utvrdilo je da je većina od 16 zarobljenika u Jablanici bila prebijana i mučena, i da je jedan Albanac Skender Kuči umro od posledica prebijanja, ali da ne postoje dokazi o odgovornosti optuženih. Dokazi koje je tokom suđenja prezentiralo tužilaštvo, po presudi, nisu bili dovoljni za utvrđivanje da su u rukama ovk bili ubijeni srpski policajci Nenad Remištar i Ivan Zarić, Romi, Burim Bejta i Agron Beriša, te Albanci Uka Redžepaj, Nesret Aljaj i Pal Krašnići. Kao nedokazane, sudije su odbile i navode optužnice da su Haradinaj, Baljaj i Brahimaj bili protagonisti udruženog zločinačkog poduhvata čiji je cilj bilo uklanjanje nealbanskih civila i Albanaca koje je ovk smatrala neloyalnim. Naprotiv, "dokazima je utvrđeno da je Haradinaj, kad je saznao za pritvaranje i zlostavljanje Skendera Kučija, otišao u Jablanicu i sa

Nazmijem Brahimajem razgovarao o njegovom oslobađanju, rekavši da se ‘takve stvari ne smeju dešavati više zato što štete našoj stvari’, rekao je sudija Moloto. Prvi put, Haradinaj je bio oslobođen u proleće 2008, zajedno sa Baljajem, a Brahimaj je zbog zločina u Jablanici osuđen na šest godina zatvora. Ponovljeno suđenje Haradinaju i saoptuženima počelo je u avgustu 2011. godine”.¹⁵⁹

Vlada Srbije je povodom ove presude izjavila: “Oslobađajućom presudom Ramušu Haradinaju Haški tribunal je naneo težak udarac međunarodnoj pravdi, postavio veliku prepreku procesu pomirenja u regionu i amnestirao stravične zločine i etničko čišćenje Kosova i Metohije, saopštila je Vlada Srbije. Ovakva odluka ohrabruje ekstremiste i dovodi u pitanje osnovne ciljeve međunarodnih misija na Kosovu i Metohiji. Presuda Haradinaju otvara dilemu da li međunarodna zajednica želi da se istraže zločini, kazne krivci i otpočne proces pomirenja ili želi da region zadrži u stanju stalne krize”.¹⁶⁰

Premijer Srbije Ivica Dačić izjavio je da je uprkos tome interes Srbije da nastavi dijalog sa Prištinom zbog svojih evropskih integracija. Upitan šta će Srbija učiniti ako Haradinaj postane premijer Kosova, Dačić je novinarima u Vladi Srbije odgovorio da on ne može birati sa kim će da razgovara, ali je njen interes da nastavi razgovore. “Predstavnici Srbije nisu oni koji određuju sa kim će da razgovaraju”, rekao je Dačić i podsetio da je i Hašim Tači bio u delagaciji 1999. godine u Rambujeu. “Nama je važno da rešavamo pitanja zbog našeg naroda zato što se na nas vrši pritisak”, zaključio je Dačić.¹⁶¹

Oslobođen Momčilo Perišić

Bivši načelnik generalštaba Vojske Jugoslavije general Momčilo Perišić, koji je u septembru 2011, osuđen na 27 godina zatvora, oslobođen je 28. februara 2013, u Haškom tribunalu. Portparol Haškog tribunal Magdalena Spalinska istakla je da se on na prvostepenu presudu žalio: “Perišić

159 Novi magazin, 29. novembar 2012. „Haradinaj oslobođen, stiže u Prištinu“.

160 Večernje novosti, 29. novembar 2012, „Reakcije iz Srbije na oslobađanje Haradinaja“.

161 Isto.

je osuđen na 27 godina zatvora u prvostepenoj presudi 2011. godine. U to vreme većina u pretresnom veću proglasila ga je krivim za pomaganje i podržavanje zločina koji su se desili između 1993. i 1995. godine u Srebrenici i u Sarajevu. Perišić je bio proglašen krivim za svoju ulogu nadređenog u granatiranju Zagreba u maju 1995. godine”.¹⁶²

Konačnu presudu donelo je Žalbeno veće kojim je predsedavao predsednik Tribunala, američki sudija Teodor Meron, a članovi su bili Karmel Adijus sa Malte, Liu Dačun iz Kine, Arlete Ramarson sa Madagaskara i Andresia Vaz iz Senegala.

Perišić je hijerarhijski, bio najviši general jugoslovenske armije optužen pred Haškim sudom. Prema obrazloženju predsedavajućeg Žalbenoga veća sudije Teodora Merona, koji je doneo oslobađajuću presudu za hrvatske generale Antu Gotovinu i Mladena Markača, prvostepeno veće pogrešilo je kad je Perišića osudilo za zločine njegovih podređenih, utvrdivši da Perišić nije imao “efektivnu kontrolu” nad pripadnicima Vojske Jugoslavije (vi) raspoređenih u jedinice vojske pobunjenih hrvatskih Srba, u okviru 40. Kadrovske centra Vojske Jugoslavije.

Perišić se dobrovoljno predao Haškom sudu 2005. godine, na dan kad je objavljena njegova optužnica. Suđenje Perišiću počelo je u oktobru 2008, a završne reči su iznete krajem marta 2011. U toku 198 dana suđenja, pretresno veće je saslušalo 108 svedoka tužilaštva i 28 svedoka odbrane. Na presudu se žalila odbrana, koja je tražila da se general Perišić oslobodi po svim tačkama optužnice. Tužilaštvo, koje je u završnoj reči tražilo kaznu doživotnog zatvora, nije uložilo žalbu.

Ratko Mladić: Prsti u svim zločinima

Nakon 16 godina skrivanja Ratko Mladić je uhapšen krajem maja 2011. godine u selu Lazarevo. Optužnica ga u 11 tačaka tereti za genocid, zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja rata. U dve tačke, Mladić je optužen za genocid u Srebrenici i još sedam bosanskih opština, za zločine protiv čovečnosti – progone na političkoj, verskoj i nacionalnoj osnovi, istrebljivanja, ubistva, kršenja ratnih zakona i običaja, deportacije,

162 <http://www.blic.rs/>, 28. februar 2013. „Oslobođen Momčilo Perišić”.

nehumana postupanja, terorisanje civila i uzimanje talaca. Najavljeno je da će tokom procesa biti saslušano ukupno 413 svedoka. Suđenje Mladiću, bez sumnje jedno od najznačajnijih u istoriji Haškog tribunala, počelo je 16. maja 2012. godine čitanjem optužnice.

Na početku suđenja tužilac Deremont Grum je u uvodnoj reči rekao: "Zločini koje su snage bosanskih Srba izvršile tokom rata u Bosni su bili deo plana da se srpsko stanovništvo razdvoji od nesrpskog, da se teritorija koju su Srbi smatrali svojom etnički očisti i da se povežu srpske teritorije u Bosni i osigura im se veza sa Srbijom". Kako je rekao, "u svim zločinima nad nesrpskim stanovništvom u Bosni, od Markala do Srebrenice, vide se prsti Ratka Mladića". Tezu je potkrepio pozivanjem na dokumente i izjave Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika i samog Mladića i ratne planove sačinjene, kako je podsetio, pre tačno 20 godina. Prve sate u sudnici tužilac Grum je posvetio mapama, pokazujući predratni raspored stanovništva i promenu etničke mape, nakon delovanja snaga pod komandom Ratka Mladića.¹⁶³

Tužilac je tvrdio "da je optuženi već na početku sukoba znao šta će se dogoditi", pozivajući se na Mladićev komentar da će biti teško ostvariti razdvajanje ljudi po nacionalnoj osnovi u Bosni, jer "ljudi nisu ključevi u džepu, pa da ih premeštaš tamo-amo. Lako je to reći, ali teško ostvariti". Tužilaštvo je već za uvodnu reč koristilo zapise iz Mladićevih dnevnika, koji su, kako je objašnjeno, nađeni prilikom pretresa njegove kuće u Beogradu. U interpretaciji američkog tužioca rat u Bosni počeo je kada su "rukovodioci bosanskih Srba počeli napade na svoje sugrađane u Bosni samo zato što su bili druge vere ili nacije". Do kraja rata, snage bosanskih Srba "izvežbale su se" i postale su "stručne za ubijanje ljudi", ocenio je Grum. Na početku procesa tužilac je podsetio na egzekuciju muslimanskih mladića u Trnovu, koju su pripadnici paravojne formacije "Škorpioni" zabeležili i kamerom, a potom se, na ekranu u najvećoj haškoj sudnici pojavio i snimak granatirane pijace Markale u Sarajevu. Tužilac tvrdi da je Ratko Mladić lično kontrolisao granatiranje Sarajeva. "Imao je grad na dlanu", rekao je Grum, ponavljajući rečenicu koju je Mladić, navodno izgovorio pred jednim zvaničnikom UN, da će „učiniti da se grad tresе". Sarajevo je imao kao

163 <http://www.b92.net>, 16. maj 2012, "U svim zločinima Mladićevi prsti".

na dlanu i bio je odgovoran, istakao je Grum. On je podsetio i da je jedan od bosanskih gradova, Bijeljina, zauzet uz pomoć paravojske Željka Ražnatićevića Arkanu”.¹⁶⁴

Tužilac je rekao da su “u funkciji etničkog čišćenja bili i osnivanje logora u kojima su zatvarani, mučeni i ubijani Muslimani i Hrvati... Neke od tih logora, poput Manjače kod Banja Luke, direktno je osnovala Vojska Republike Srpske (VRS), pa nema nikakve sumnje da je Ratko Mladić znao za njihovo postojanje i ono što se u njima dešava”. Tokom suđenja tužilaštvo će, poslednji put pred Haškim tribunalom, pokušati da dokaže i tvrdnju koja je oborena u svim dosadašnjim presudama bosanskim Srbima – da se zločini koji su se dogodili širom Bosne, a ne samo u Srebrenici, mogu kvalifikovati kao genocid. Taj najteži zločin, prema važećoj optužnici protiv Ratka Mladića, izvršen je i nad Hrvatima.¹⁶⁵

Suđenje Ratku Mladiću počelo je pred prepunom galerijom najveće sudnice Haškog tribunala, gde su sedeli novinari i predstavnici udruženja žrtava iz Bosne i obeleženo je incidentima u kojima je optuženi aplaudirao sudu i tužilaštvu i komunicirao sa publikom na galeriji. Mladić je publici, u kojoj su bile i žene iz Udruženja žrtava iz Srebrenice, navodno pokazao naslovnu stranu knjige o kralju Petru, a u jednom trenutku prešao prstom preko vrata kao da preti. Prethodno su one negodovale glasno i komentarisale postupak. Predsedavajući Sudskog veća holandski sudija Alfons Ori upozorio je Mladića da se „suzdrži od neprimerene komunikacije sa nekim na galeriji za publiku i da se koncentriše na suđenje”.¹⁶⁶

Holandski oficir Elko Koster posvedočio je da je general Ratko Mladić pretio svima koji su mu se suprotstavili, a njemu je posle zauzimanja Srebrenice u julu 1995. rekao da će „biti u nevolji”, ako se suprostavi odvođenju Muslimana. Svedok, koji je tada bio poručnik u holandskom bataljonu UNPROFOR u Potočarima kod Srebrenice, izjavio je da su „hiljade” muslimanskih civila posla pada enklave utočište potražile u blizini te baze. Po rečima svedoka, pripadnici VRS su zatim meštane Srebrenice usmeravali ka autobusima koji su pristigli, odvajajući vojno sposobne muškarce koje

164 <http://www.b92.net>, 16. maj 2012, “U svim zločinima Mladićevi prsti”.

165 Isto.

166 Danas, 17. maj 2012, “Mladić pretio porodicama žrtava”.

su upućivali u „belu kuću”. Koster je izneo i kako je sprečio srpske vojnike da jednog dečaka od 15-16 godina odvoje od majke. Na pitanje tužioca da li su i vojnici UNPROFOR pomagali u odvajanju muškaraca, svedok je odgovorio odrečno, naglašavajući da su to činile samo snage bosanskih Srba. U drugom susretu istog dana, general Mladić pitao je Kostera „da li je video neke muslimanske vojnike”, a oficir UNPROFOR odgovorio je, kako je posvedočio, da nije, a da ne bi rekao i da jeste. Svedok je izjavio i da su 13. jula 1995. u Potočarima holandski vojnici UNPROFOR pronašli devet tela ubijenih muškaraca: „Video sam devet leševa, ležali su potrbuške, otprilike u liniji, a na leđima su imali rane od hitaca iz vatrenog oružja”.¹⁶⁷

Na pitanje da li je znao da je prebacivanje muslimanskog stanovništva u Kladanj bilo dogovoreno na sastanku njegovog komandanta Toma Karemansa sa Mladićem, Koster je odgovorio da je saznao da je takav dogovor “u jednom trenutku” bio postignut, ali da je to bilo pošto su autobusi već bili došli u Potočare.¹⁶⁸

Tokom suđenja u avgustu svedok Džon Džordan, koji je bio na čelu grupe međunarodnih vatrogasaca-dobrovoljaca, potvrdio je da su civili u Sarajevu 1992-95, bili izloženi svakodnevnim napadima sa položaja bosanskih Srba oko grada. “Svakoga dana video sam kako se puca na civile dok su obavljali svakodnevne poslove...To je bio njihov svakodnevni život... Ogromna većina među žrtvama koje su njegovi vatrogasci zaticali u zapaljenim zgradama bili su, kako je precizirao, civili”.¹⁶⁹

Sredinom oktobra pred Haškim tribunalom australijski general Džon Vilson svedočio je o nadmoćnosti vojske bosanskih Srba nad odbranom Sarajeva u proleće 1992. godine, navodeći da je ta vojna sila korišćena “preterano, nesrazmerno i neselektivno”, što nije video u 34 godine vojničke karijere, iako je bio u Vijetnamu i u Libanu. On je naveo da je Mladić u potpunosti kontrolisao vojsku bosanskih Srba koja je Sarajevo držala pod opsadom.¹⁷⁰

167 <http://www.rts.rs>, 20. jul 2012, “Oficir: Mladić pretio svima”.

168 Isto.

169 <http://www.pressonline.rs>, 28. avgust 2012, “Vatrogasac o napadima na civile u Sarajevu”.

170 <http://www.sense-agency.com>, 10. oktobar 2012, “ Mladić imao više topova nego vojnika”.

Svedoci su, u februaru 2013, potvrdili i da je komandant Vojske Repunlike Srpske stalno pretio da će sravniti pola Sarajeva. Zvaničnik UN Entoni Banberi rekao je da je 1995, Armija BiH napadala i ubijala vojnike UNPROFOR u Sarajevu. Banberi je prethodno potvrdio da su u aprilu 1995, za dva dana u Sarajevu snajperima ubijena dva francuska vojnika UNPROFOR. On je odbacio tvrdnje odbrane da su se bosanski Srbi tokom celog rata zalagali za prekid neprijateljstava. Banberi je izemđu ostalog izjavio: "Iako su tvrdili da su zainteresovani za mirovni sporazum, prekid vatre i neprijateljstava, bosanski Srbi obično bi pritom postavljali uslove koji nisu bili prihvatljivi ni za vladu u Sarajevu, ni za veći deo međunarodne zajednice. Hteli su mir pod njihovim uslovima, što je bilo neprihvatljivo". On je dodao i da je u UNPROFOR vladalo rašireno uverenje da general Mladić izvrće istinu".¹⁷¹

Edin Suljić, bivši pripadnik sarajevskog Cetra službi bezbednosti (CSB) koji je 5. februara 1994. godine izvršio uviđaj nakon granatiranja Markala, predočio je izveštaj prema kome je u eksploziji minobacačke granate na pijaci, poginulo 67, a ranjene 142 osobe. Suljić je naveo da su balističari tada utvrdili pravac iz koga je granata doletela, a da su zatim građani, koji su živeli na liniji doleta, policiji potvrdili da su čuli zvuk ispaljenja i prelet projektila iz pravca sela Mrkovići. Tamo je bio pozicioniran minobacački položaj Vojske Republike Srpske.¹⁷²

Tokom dosadašnjeg trajanja procesa Mladić je dva puta udaljen iz sudnice, jer se glasno smejao iskazima svedoka – o premlaćivanju, mučenju, silovanjima. Suđenje se nastavlja novim svedočenjima.

171 <http://www.vesti-online.com>, 8. februar 2013, "Zvaničnik UN: Muslimani napadali i ubijali Unproforce".

172 <http://www.slobodnaevropa.org>, 15. februar 2013. „ Suđenje Mladiću: Šta je pokazala istraga o smeru granate na Markale“.

Radovan Karadžić: Cinizam pred sudom

U junu 2012. godine Haški tribunal odbacio je tačku optužnice protiv Radovana Karadžića koji se odnosi na genocid u sedam opština BiH, izuzev Srebrenice. Istovremeno Sudsko veće potvrdilo je da postoji dovoljno dokaza za ostalih deset tačaka optužnice i odbilo zahtev Karadžića da bude pušten na slobodu na polovini suđenja. Bivši predsednik Republike Srpske optužen je za genocid, progon, istrebljenje, ubistva, deportaciju, nehumana dela, terorisanje, nezakonite napade na civile i uzimanje talaca.

Predsedavajući sudija O-Gon Kvon rekao je tom prilikom da dokazi koje su predložili tužioci nisu dovoljni za dokazivanje tačke optužnice da su snage bosanskih Srba u opštinama Bratunac, Foča, Ključ, Prijedor, Sanski Most, Vlasenica i Zvornik pokušale da Muslimane i Hrvate "unište u potpunosti ili delimično kao etničke grupe", što je uslov za genocid, iako ima dovoljno dokaza da su u tim opštinama počinile istrebljenje i progon nerbba. Raspravno veće utvrdilo je da je tužilaštvo, u nedavno okončanom dokaznom postupku, podnelo dovoljno dokaza po svim drugim tačkama optužnice, uključujući i za genocid u Srebrenici, na osnovu kojih bi, ukoliko bi bili prihvaćeni, Karadžić mogao biti osuđen.¹⁷³

Tokom februara pred Haškim tribunalom sveo dočio je Momir Nikolić, koji je 2003. godine priznao krivicu za progon Muslimana iz Srebrenice i osuđen je na 20 godina zatvora. Pri unakrsnom ispitivanju ovog svedoka Karadžić je potvrdio da je on, kao vrhovni komandant, 9. jula 1995, "dao saglasnost" da VRS uđe u Srebrenicu nakon što mu je odobrenje za to telegramom zatražio pomoćnik generala Mladića, Zdravko Tolimir.

Karadžić je rekao da „nema opravdanja” za ubistva muslimanskih zarobljenika, međutim, tvrdio je da za te zločine nije bilo potrebno naređenje budući da su bili posledica „volje za osvetom”. Sugerisući da je „ogromna patološka mržnja” iz prošlosti bila „glavni razlog” za zločine, Karadžić je dodao da za uništavanje nije bila potrebna ničija komanda i da se „to dešavalo po istorijskom automatizmu”, te da su ubistva bila uzrokovana „voljom za osvetom koja se rađala iz haosa”. Karadžić je izjavio da „nije bilo mnogo žrtava prilikom zauzimanja Srebrenice”, 11. jula 1995, na

173 <http://www.rts.rs>, 28. jun 2102, "Odbačen deo optužnice protiv Karadžića".

šta je svedok Nikolić uzvratio da je pod artiljerijskom vatrom Bratunačke brigade VRS „bilo žrtava u gradu”, a zatim u koloni kojom se više hiljada civila kretalo iz Srebrenice ka bazi UNPROFOR u Potočarima.¹⁷⁴

Odbranu od optužbi da je odgovoran za genocid u Srebrenici, progon muslimana i Hrvata širom BiH, terorisanje stanovništva Sarajeva tokom rata u BiH od 1992, do 1995, Karadžić je počeo tvrdnjom da nije imao nikakve informacije o zločinima u Srebrenici, a optužbe o pijaci Markale nazvao „besramnim trikovima”. Radovan Karadžić je rekao da bi trebalo da bude nagrađen za dobra dela tokom rata, umesto što je optužen za ratne zločine u BiH. On je naglasio da Srbi nisu započeli rat u BiH, već da su to učinili muslimani napadima na srpsko stanovništvo gde god je ono bila manjina. Karadžić je dodao da su muslimanske snage u nekim slučajevima, kao što su inscenirani napadi na sarajevsku pijacu Markale, angažovale svoje ljude kako bi ubijali sopstveni narod u cilju antisrpske propagande. Karadžić je negirao i da su snage bosanskih Srba proganjale nesrpsko stanovništvo, a logore u okolini Prijedora, u kojima su muslimani i Hrvati po optužnici bili nezakonito pritvarani, zlostavljani i ubijani, nazvao je „istražnim centrima”¹⁷⁵.

Tokom višednevnog iskaza generala Dragana Miloševića, u februaru 2013, Karadžić se trudio da prebaci odgovornost za sarajevsku opsadu na vojnog zapovjednika Vojske Republike Srpske, Ratka Mladića. Tu tezu pokušao je plasirati i prilikom ispitivanju drugih svedoka.

Počelo suđenje Goranu Hadžiću

Suđenje Goranu Hadžiću (bivšem predsedniku tzv. Republike Srpske Krajine) počelo je 16. oktobra 2012. On je optužen za progon Hrvata i druge zločine nad nesrpskim stanovništvom Istočne Slavonije, od 1991, do 1993. godine. Hadžić se tereti za zločine nad Hrvatima i drugim nesrbima u Istočnoj Slavoniji tokom 1991, i 1992. godine, kao učesnik zajedničkog zločinačkog poduhvata sa Slobodanom Miloševićem, Jovicom Stanišićem,

174 Blic, 16. februar 2012, “Karadžić: za ubistvo muslimanskih zarobljenika nema opravdanja”.

175 Politika, 16. oktobar 2012, “Karadžić: Trebal da budem nagrađen, a ne optužen”.

Frankom Simatovićem Frenkijem, Željkom Ražnatovićem Arkanom, Vojišlavom Šešeljem, Mihaljem Kertesom, Radovanom Stojičićem Badžom, Milanom Martićem i pripadnicima JNA. Prema optužnici, Hadžić i drugi učesnici planirali su, podsticali, naredili, počinili ili pomagali progon nesrba na rasnoj, verskoj ili političkoj osnovi.

Tužilac Stringer istakao je Hadžićevu političku ulogu i odgovornost, najpre kao premijera SAO Slavonija, Baranja i Zapadni Srem, a kasnije i kao predsednika tzv. SAO Krajina, uz ocenu da je Hadžić bio – “Miloševićev čovek na terenu”. Prema njegovim rečima, Hadžić je “dobijao instrukcije od Beograda”, imao je “novac i moć” da ostvari planove iz zajedničkog zločinačkog poduhvata. On je te planove sprovodio tako što je rukovodio ubijanjem, iseljavanjem, hapšenjima, pljačkom, omogućavao da se ta zlodela izvrše, ohrabrivao ih, odnosno nije ništa činio da ih spreči, iako je to mogao i morao. Tužilac je istakao da je Hadžić bio “lice SAO na međunarodnim sastancima” i da je i u domaćoj i međunarodnoj javnosti stalno istupao s porukom da je jedino rešenje za konflikt u Hrvatskoj – razgraničenje između srpskog i hrvatskog naroda. Kao dokaz je priložen snimak sa RTS u kome Hadžić, uoči odlaska na pregovore u Njujork, govori da će jedino ovakvo razgraničenje “garantovati mir”.¹⁷⁶

Tužilac Stringer je rekao da je Hadžić sprovodio diskriminatorske mere prema Hrvatima i drugim nesrbima, da je naredio konfiskaciju hrvatske državne imovine i da se zalagao za granice Republike Srpske Krajine po etničkim linijama od pre Drugog svetskog rata. Takođe je uveo zabranu hrvatskim građanima da ulaze u Krajinu. Haški tužilac je Hadžića imenovao i kao čoveka koji je olakšavao ulazak vojnih i paravojnih snaga iz Srbije u Krajinu, i da je “potpuno bio uključen u razgovore” između civilnih vlasti i tih snaga, to jest da su one bile “integrisane” pod Hadžićevom civilnom vladom. Takođe je rečeno da je Hadžić “često bio u Beogradu”, gde je “išao da dobije oružje” i ukazano na “blisku saradnju” Hadžića i paravojnih formacija Željka Ražnatovića Arkana, kao i na činjenicu da je centar za obuku Arkanovih snaga bio u istoj zgradi u Erdutu, gde je bila smeštena i vlada SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema.

176 Agencija Beta, 16. oktobar 2012, “Počelo suđenje Goranu Hadžiću”.

Tužilac je govorio o odgovornosti Hadžića u vreme pada Vukovara u jesen 1991. godine i rekao da je optuženi blisko sarađivao sa JNA i da ništa nije činio da spreči nehumano postupanje sa hrvatskim zarobljenicima i njihovo ubijanje i mučenje u zatvoreničkim centrima, za koje je rečeno da su postojali i u Srbiji, to jest u Sremskoj Mitrovici i Šidu.¹⁷⁷

Suđenje Goranu Hadžiću, bivšem političkom vođi hrvatskih Srba, odvijalo se uglavnom na sednicama zatvorenim za javnost, iskazima svedoka sa zaštićenim identitetom.

Zanimljivo je svedočenje Željka Šandora, bivšeg pripadnika Zbora narodne garde (ZNG) preko video linka iz Zagreba.

Šandor je zarobljen 19. novembra 1991, na području Vukovara i autobusom je preko Bogojeva, sa drugim zarobljenicima, prebačen u zatvor u Sremskoj Mitrovici, u Srbiji. U izjavi tužilaštvu, svedok je rekao da su ga vojnici JNA prvo "tukli i rukama i nogama" u Bogojevu, a da je potom, u Sremskoj Mitrovici, prošao kroz špalir gde je pretučen "palicama, štakama, nogama, puškama i drškama od metle". Smešten je u prostoriju u kojoj je oko 130 ljudi bilo "poređano kao sardine", tako da se "nisu mogli okrenuti", a prvih mesec dana nije im dozvoljeno da koriste kupatilo. Šandor je dalje, rekao da su morali da stoje pognute glave, sa rukama na leđima kad god su im se čuvari obratili kao i da su satima obavljali besmislene poslove, poput pranja stepenika golim rukama. Šandor je rekao da su u najgorim položaju bili dezertteri iz JNA koji su zatvarani u samice i svakodnevno izlagani psihičkom i fizičkom maltretiranju. Čuvari u zatvoru su nekima od zatočenika sekli genitalije, a Šandor je bio primoran da "jede biber i so" što je izazvalo teška oštećenja usne duplje. Svedok je rekao da je u zatvoru u Sremskoj Mitrovici zadobio teške povrede pluća, rebara, kičme, oštećen mu je sluh i vid, a zbog više pretrpljenih potresa mozga pati od čestih glavobolja. Razmenjen je 14. avgusta 1992. godine, a i sada pati od nesаницe, depresije i ima probleme u svakodnevnoj komunikaciji.¹⁷⁸

U nastavku suđenja saslušan je hrvatski patolog Davor Strinović, a u dokaze je zasebno uveden spisak sa informacijama o žrtvama pogubljenja na poljoprivrednom dobru Ovčara kraj Vukovara 20. novembra 1991.

177 Isto.

178 <http://www.sense-agency.com>, 7. decembra 2012, "Posledice zatočeništva u Srbiji".

godine. Strinović je rekao da je od samog početka bio uključen u proces pronalaska i otkopavanja tela, kao i u kasnije obdukcije i identifikaciju žrtava. Po njegovim rečima, u masovnoj grobnici je pronađeno 200 tela. Prema podacima Komisije za zatočene i nestale, u Hrvatskoj se trenutno 968 osoba, uglavnom Hrvata, vode kao nestali iz perioda sukoba 1991, i 1992. godine, kao i 743 osobe, većinom srpske nacionalnosti, koje su nestale 1995. godine. Po Strinoviću, do sada je ekshumirano blizu 950 tela žrtava poginulih tokom sukoba u Hrvatskoj, a kaže da je, po procenama njegove komisije, u Domovinskom ratu stradalo više od 11.000 ljudi.

Vojislav Šešelj: najduže suđenje u istoriji Haškog tribunala

Krajem marta 2012, završnim rečima Vojislava Šešelja, lidera Srpske radikalne stranke (SRS) okončano je suđenje protiv ovog optuženika, ali ni nakon deset godina otkako je u Ševnigenu, do marta 2013. nije doneta ni prvostepena presuda. Šešelj od 23. februara 2003. godine boravi u pritvorskoj jedinici haškog tribunala.

Tužilaštvo je Šešelju pet puta menjalo optužnicu. Ali, uvek ga je teretilo za ratne zločine u BiH i u Hrvatskoj i učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu. Za to vreme, suđenje je prekidano tri puta, a Šešelj je, čekajući presudu po optužnici za ratne zločine, zaradio tri osude za nepoštovanje suda. Za profesora međunarodnog prava Aleksandra Mezjajeva, ovoliko trajanje postupka je skandalozno: "Ovo je najduže suđenje u istoriji Haškog tribunala. Već neko vreme se ne održavaju ni statusne konferencije u njegovom predmetu, a razlog za to nije ni objašnjen kako treba, barem ne u pravnom smislu. Imajte u vidu da razlog za sazivanje konferencije može da bude i rasprava o zdravstvenom stanju optuženog". Na presudu prvostepenog veća nijedan optuženik nije ovoliko čekao".¹⁷⁹

Glavni tužilac Haškog tribunala Serž Bramerc izjavio je u decembru 2011, da sudski proces protiv Vojislava Šešelja, koji traje devet godina, nije primer kako treba da funkcioniše međunarodno pravo. Bramerc je rekao

179 <http://www.smedia.rs>, 22. februar 2013, „Šešelj u Hagu deset godina – najduže suđenje u istoriji Haškog tribunala“.

da je očigledno da proces protiv Šešelja "nije uspešna priča", jer traje tako dugo i da "nema problem da prizna da to nije primer kako međunarodno pravo treba da funkcioniše". Glavni tužilac je ocenio da za to postoji više razloga. "Bilo je mnogo odlaganja, on je štrajkovao glađu, sam je sebe zastupao i nije olakšavao sudu da se ubrza suđenje".¹⁸⁰

Predsjednik Haškog tribunala Teodor Meron rekao je pred Savetom bezbednosti UN da očekuje da će presuda lideru Srpske radikalne stranke Vojislavu Šešelju biti izrečena do marta 2013. godine. Podnoseći redovan izvještaj o radu Tribunala, Meron je pred Savetom u Njujorku rekao i da mu se često postavljaju pitanja o Šešeljevom zdravstvenom stanju. On je naglasio da Šešelj, kao i drugi pritvorenici u Ševeningenu, uživa najbolju moguću medicinsku negu i da Tribunal "preduzima sve moguće mere" da osigura njegovo zdravlje.¹⁸¹

Gašenje Tribunala 2015. godine

Srbija je hapšenjem Gorana Hadžića ispunila sve obaveze prema Tribunalu u Hagu. Ovim hapšenjem suštinski je okončan proces saradnje sa Tribunalom koji je posebno intenziviran nakon 5. oktobra 2000, od kada je Srbija u Hag poslala 45 osoba, odgovorila na oko 3000 zahteva Tužilaštva, odbrane okrivljenih i sudskih veća za dostavljanje dokumentacije. Najtraženiji begunac Ratko Mladić uhapšen je 26. maja 2011, a izručen 31. maja iste godine. Radovan Karadžić uhapšen je 21. jula 2008, a izručen desetak dana kasnije. Vojislav Šešelj, predsednik SRS, dobrovoljno je otišao u Hag u februaru 2003, a suđenje je počelo četiri godine posle toga.¹⁸²

Podnoseći redovan polugodišnji izveštaj Savetu bezbednosti UN, Meron je rekao da se nada da će presuda Radovanu Karadžiću biti izrečena do kraja 2014. godine, a Goranu Hadžiću godinu dana kasnije. Prvostepena presuda Vojislavu Šešelju – kao poslednja pre okončanja procesa trojici optuženih koji su poslednji uhapšeni – po predsedniku Tribunala, neće biti izrečena "pre jula 2013". Do marta iduće godine, po Meronovim rečima,

180 Blic, 8. decembar 2011. "Suđenje Šešelju loš primer međunarodnog prava".

181 <http://www.vijesti.me>. 7. jun 2012, "Presuda Šešelju očekuje se do marta 2013. godine".

182 Vreme, 21. jul 2011, „Poslednji putnik za Hag“.

neće biti izrečene nepravosnažne presude u predmetima protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića-Frenkija; Stojana Župljanina i Mića Stanišića i šestorice lidera bosanskih Hrvata, predvođenih Jadrankom Prlićem. Završne reči u predmetu protiv Jovice Stanišića i Franka Simatovića, Tribunal je ranije zakazao za sredinu januara. Do oktobra iduće godine, trebalo bi da presudom bude okončan i postupak protiv bivšeg generala MUP Srbije Vlastimira Đorđevića koji je zbog zločina na Kosovu nepravosnažno osuđen na 27 godina zatvora. Pravosnažna presuda petorici oficira Vojske Republike Srpske na čelu sa Vujadinom Popovićem i Ljubišom Bearom, koji su u prvostepenom postupku osuđeni na doživotni zatvor zbog genocida u Srebrenici, očekuje se do jula 2014. godine. Pravosnažnu presudu bivšim političkim, vojnim i policijskim zvaničnicima Srbije, na čelu sa Nikolom Šainovićem, Meron je najavio za oktobar iduće godine. Nasleđe koje Tribunal ostavlja, Meron je nazvao "izuzetno značajnom", naročito zbog "snažne i autoritativne sudske prakse". Tribunal će naslediti sudski međunarodni mehanizam, odnosno privremeno telo Međunarodnog suda, čiji će ogranak biti smešten u Hagu i koje će odlučivati o žalbama u procesima protiv Šešelja, Hadžića, Karadžića i Mladića".¹⁸³

183 <http://www.kurir-info.rs>, 5.decembar 2012, "Meron: Presuda Mladiću kraj Haškog tribunala".

Suzbijanje kriminala: između samozadovoljstva i realnosti

Borba protiv organizovanog kriminala i korupcije glavni je (pred)izborni argument i, barem verbalno, prioritet nove vlade. I prethodna i aktuelna vlast tvrde da su u suzbijanju kriminala postigle ili postižu odlične rezultate. Podsetimo, početkom 2012. demokrate (sa koalicionim partnerima) isticali su da je država u prethodnih nekoliko godina njihove vladavine odnela ogromnu pobjedu nad mafijom, da se nakon skoro 20 godina svi šefovi podzemlja nalaze u domaćim ili stranim zatvorima, kao i da je “zemunski klan” definitivno raskrinkan i uništen.

Borba protiv korupcije, koju sprovodi novoizabrana vlast (što će biti posebna tema), po mnogim ocenama je na prvom mestu uspeha Vlade Srbije u prvih nekoliko meseci od ustoličenja, a podrška javnosti u tome, pokazuju istraživanja, drastično je porasla. Istovremeno, nezavisni analitičari i stručnjaci upozoravaju da ta borba ne može biti laka ni kratkotrajna i da se ne završava samo hapšenjima već utvrđivanjem krivične odgovornosti osumnjičenih i sa njima povezanih ljudi.

U suzbijanja kriminala, prvenstveno organizovanog, činjenica je da je srpska policija u saradnji sa kolegama iz regiona, Evrope i sveta stegla obruč i zadala udarac vodećim mafijaškim grupama. Ipak, preterano je reći da je organizovani kriminal u Srbiji iskorenjen, s obzirom da se uveliko govori o novim generacijama u podzemlju, povezanim sa prethodnicima, između ostalog – o tzv. “trećem prstenu zemunaca”. Takođe, teška dela nasilja, ubistva, razbojništva, pljačke, seksualni delikti ili trgovina ljudima i dalje su svakodnevnosti u medijima.

Luka Bojović i dalje u španskom zarvoru

Tokom 2012. godine najviše se govorilo o izručenju jednog od mafijskih vođa Luke Bojovića, uhapšenog i pritvorenog u Španiji, kao i o hapšenju Darka Šarića, srpsko-crnogorskog narko-bosa koji je već godinama u bekstvu.

Karijeru prestupnika Luka Bojović zvan Pekar (39) započeo je polovinom devedesetih godina. Do "titule" šefa beogradskog podzemlja stigao je za petnaestak godina bavljenja kriminalom. Za vreme ratova u bivšoj Jugoslaviji, Luka se "kalio" kao član paravojne formacije "Tigrovi", kojom je komandovao Željko Ražnatović Arkan. Svoju odanost "komandantu" pokazao je i kojih desetak godina kasnije, kad je na svoju ruku organizovao pravi pravcati lov na ubice i one koje je smatrao organizatorima atentata na Arkana u beogradskom hotelu "Interkontinental" 15. januara 2000. godine. Kad su borbena dejstva prestala, Bojović je uniformu zamenio civilnim odelom, ali se nije odrekao oružja. Zbog nelegalnog nošenja je i uhapšen prvi put 1995. godine.¹⁸⁴

Vrlo brzo posle policijske akcije "Sablja", Bojović je postao šef obezglavljenog „zemunskog klana". Nakon ubistva Željka Ražnatovića, tvrdi se u policiji i podzemlju, Bojović je kao svoj cilj zacrtao osvetu odnosno postao je Arkanov osvetnik koji je želeo da likvidira svakoga za koga se sumnjalo da je umešan u ovo ubistvo. Okupio je i organizovao najbrutalnije ubice i kriminalce "zemunskog klana" koji su bili u bekstvu od ubistva premijera Zorana Đinđića, tvrde policijski izvori, a ovi navodi našli su mesto i u optužnici Tužilaštva za organizovani kriminal.¹⁸⁵

Suđenje Luki Bojoviću u odsustvu počelo je u decembru 2011. godine, a potom je krenulo ispočetka 6. juna 2012. godine zbog promene sudskog veća. Bojović je, posle dve i po godine skrivanja, uhapšen u Valensiji po poternici koju je za njim raspisala Srbija.

Optužnica Specijalnog tužilaštva tereti Bojovića da je posle ubistva premijera Srbije 2003. godine stao na čelo „zemunskog klana" i sa

184 <http://www.telegraf.rs/vesti/77177-ko-je-luka-bojovic-od-arkanovog-tigra-do-kralja-srpskog-podzemlja-i-deo>, 19. Februar 2012.

185 Isto

odbeglim članovima te grupe organizovao i počinio više ubistava. Optužen je za tri ubistva iz 2004. Godine – Branka Jeftovića Jorge, Dejana Živančevića (prilikom atentata na Andriju Draškovića) i Milutina Jovičića (u pokušaja ubistva Zorana Nedovića). Osim Bojovića, optužnicom su obuhvaćeni nekadašnji članovi “zemunskog klana” Vladimir Milisavljević, zvani Budala, koji je takođe u španskom zatvoru, Sretko Kalinić kao i Miloš Simović, koji su uhapšeni posle sedam i po godina skrivanja od srpskih pravosudnih organa. Bojoviću se trag gubi posle hapšenja Sretka Kalinića u Zagrebu i Miloša Simovića na srpsko-hrvatskoj granici. Za njim je u septembru 2010, raspisana međunarodna poternica, dok je Milisavljević na međunarodnoj poternici od marta 2003. godine posle ubistva premijera Zorana Đinđića. Bojoviću i Milisavljeviću će se suditi u odsustvu.¹⁸⁶

Inače, što se tiče zajedničkog procesa, Sretko Kalinić potvrdio je navode optužnice, a Miloš Simović samo delimično. Suđenje ovoj grupi “zemunaca” je u toku.

Ministarstvo pravde Srbije uputilo je Španiji preliminarni zahtev za ekstradiciju Luke Bojovića i još dvojice pripadnika “zemunskog klana” koji su uhapšeni u Valensiji po poternici srpskog Interpola. Tužilaštvo za organizovani kriminal počelo je pregovore oko njihovog procesuiranja. „Tužiocima treba da se dogovore na koji način i gde će biti procesuirani, s obzirom na to da su u Srbiji optuženi za najteža krivična dela”, izjavio je Slobodan Homen, državni sekretar Ministarstva pravde.¹⁸⁷

Prvostepenu odluku doneće španski sud pošto razmotri dokumentaciju i zahtev za izručenje, na koju okrivljeni imaju pravo žalbe, a konačnu odluku o izručenju doneće ministar pravde Španije. On smatra da “realno do izručenja najranije može doći tek za nekoliko meseci, ali s obzirom na važnost ovog predmeta očekujem da španski pravosudni organi efikasno postupaju”.¹⁸⁸

Osvrćući se na postupak koji je protiv Bojovića, Vladimira Milisavljevića i Siniše Petrića pokrenut u Španiji zbog posedovanja arsenala oružja, državni sekretar je istakao da je Tužilaštvo za organizovani kriminal počelo

186 “Suđenje Bojoviću zbog ubistva” Blic, 1. oktobra 2011.

187 “Španiji poslat zahtev za ekstradiciju Bojovića”, “Kurir”, 14. februar 2012.

188 Isto

pregovore sa španskim kolegama oko njihovog procesuiranja. Španski sud je odredio pritvor Bojoviću, Milisavljeviću i Petriću zbog posedovanja oružja, falsifikovanja dokumenata, pripadnosti organizovanoj kriminalnoj grupi i opiranja hapšenju.

Advokati Luke Bojovića pozvali su međunarodnu organizaciju za zaštitu ljudskih prava, Amnesty internešenel da prati ekstradicioni postupak koji je protiv njihovog klijenta, na zahtev Srbije, pokrenut u Španiji, kao i da razmotri status ovog okrivljenog. Zastupnici, naime, tvrde da su srpske vlasti španskim organima dostavile niz netačnih informacija o njihovom klijentu. Borivoje Borović, jedan od Bojovićevih advokata, kaže za Politiku da očekuje pozitivan odgovor ove međunarodne organizacije s obzirom na to da je „ona uvek izlazila u susret njegovim zahtevima u slučajevima kada su bila ugrožena ljudska prava njegovih klijenata”.¹⁸⁹

Bojovićev advokat tvrdi da je srpska policija Španiji poslala neistinitu informaciju da je DNK njegovog branjenika pronađen na mestu jednog od ubistava za koja mu se sudi u odsustvu pred Posebnim odeljenjem Višeg suda u Beogradu. Druga netačna informacija, navodi advokat, poslata je iz srpskog Ministarstva pravde, kojom se tvrdi da se Bojoviću u Srbiji ne sudi u odsustvu. To je, prema Borovićevim rečima, demantovano slanjem spisa sa suđenja koje je počelo u junu.¹⁹⁰

Kako je kasnije objavio Blic, španska policija sumnjiči Luku Bojovića, osim za ubistvo Milana Jurišića u Madridu, za još neka krivična dela počinjena na teritoriji te države. U srpskoj policiji tvrde da ne znaju o kojim novim delima je reč, osim da je u pitanju organizovani kriminal, jer Španci, još drže u tajnosti to za šta konkretno sumnjiče Bojovića i koje se istrage protiv njega vode, rekao je Blicu izvor iz MUP Srbije.¹⁹¹ On navodi da španska policija ispituje i Bojovićeve veze sa srpskim kriminalcima koji “posluju” na teritoriji te države”.¹⁹²

Nove istrage španske policije u vezi s Bojovićem mogle bi da oduže njegovu ekstradiciju Srbiji. Po zakonu postupak ekstradicije može da traje

189 „Bojović traži pomoć od Amnesti internešenela”, Politika, 26. jul 2012.

190 Isto.

191 „Španska istraga odlaže izručenje Luke Bojovića”, Blic 11. septembar 2012.

192 Isto.

godinu dana, znači do februara naredne godine, do kada špansko pravosuđe mora do donese odluku – ili da Bojovića izruče Srbiji ili da njihov sud protiv njega pokrene krivične postupke za dela počinjena u Španiji.¹⁹³

Početakom 2013. godine srpski mediji najavili su da je ekstradicija Bojovića i njegovih saučesnika još neizvesna, jer Luki Bojoviću, Vladimiru Milisavljeviću i Siniši Petriću ističe ekstradicioni pritvor u Španiji u kom su proveli godinu dana od hapšenja 9. februara 2012. godine u Valensiji po poternici srpskog Interpola. Međutim, iako je španski sud doneo prvostepene odluke o njihovom izručenju Srbiji, one još nisu postale pravosnažne, niti su oni odgovarali za krivična dela za koja se terete u toj zemlji, pa će izvesno ostati iza rešetaka do daljeg. Bojovićev branilac iz Srbije Borivoje Borović rekao je da će njegovom klijentu po svemu sudeći španski sud da odredi pritvor zbog krivičnih dela za koja mu se sudi u toj državi, kao i drugoj dvojici. Prvostepene odluke o izručenju sve trojice Srbiji su uslovne i odlažu njihovu ekstradiciju dok se ne okončanju krivični postupci protiv njih koji se vode u toj državi, odnosno dok oni ne odsluže kazne na koje bi eventualno mogli da budu osuđeni. Tek po isunjenju tog uslova, kao i pravosnažnosti odluke o ekstradiciji, zatim odobrenja španskog ministra pravde, oni će moći da budu izručeni iz Španije u Srbiju.¹⁹⁴

U međuvremenu, u Španiji su uhapšeni supruga i brat Luke Bojovića, u zajedničkoj akciji španske i srpske policije. Barbara i Nikola Bojović zajedno sa još 13 uhapšenih sumnjiče se za likvidacije, pranje novca i prodaju kokaina iz Južne Amerike, preko Španije do Evrope.¹⁹⁵ Nakon 20 dana dana pritvora u zatvoru Fontakalent u Alikanteu oni su pušteni na slobodu. Vuk Bojović, otac Nikole i Luke Bojovića, je tim povodom izjavio da je njihovo puštanje „dokaz da je reč o nameštaljki koja je inscenirana odavde, iz Beograda. Dok je bio u pritvoru, Nikola mi je rekao da ne zna zašto su ga uhapsili i da ne poznaje ljude s kojima su ga dovodili u vezu. Sad oboje spremaju tužbu i tražiće odštetu zbog neosnovanog boravka u pritvoru”.¹⁹⁶

193 Isto.

194 Večernje novosti, 8. februar 2012. „Luka Bojović ostaje u pritvoru u Španiji“

195 <http://www.telegraf.rs/vesti/375221-najnovija-vest-uhapseni-zena-i-brat-luke-bojovica>, 11. oktobar 2012.

196 „Barbara i Nikola Bojović slobodni“, Kurir, 31. oktobar 2012.

Bez obzira što još nema sudskog epiloga za Luku Bojovića, u MUP Srbije ocenjuje se da je njegovo hapšenje u Španiji najjači udarac zadat „zemunskom klanu” posle akcije „Sablja”, ali ne i udarac koji je uništio klan. Izvor iz MUP Srbije navodi da su „na slobodi i dalje Bojovićeви saradnici u Beogradu, koji su poslednjih godina oformili kriminalnu grupu koja se bavi istim poslovima kao i nekad čuveni „zemunski klan”, kao i da je policija identifikovala desetak glavnih pripadnika klana, ali u cilju razotkrivanja svih kriminalnih aktivnosti njihova imena su i dalje službena tajna.

Darko Šarić i dalje u bekstvu

Rad Tužilaštva za organizovani kriminal na “slučaju Šarić” traje gotovo četiri godine, podignuto je više optužnica, raspisane su brojne poternice, počela su suđenja u odsustvu optuženika. Naime, narko-bos Darko Šarić je i dalje u bekstvu, uprkos čvrstim obećanjima da će “uskoro” biti priveden pravdi. Ukazujući da je reč o veoma složenom predmetu, specijalni tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević naveo je da je posao na “slučaju Šarić” u međuvremenu rezultirao pokretanjem krivičnih postupaka protiv 58 osoba zbog krijumčarenja narkotika i pranja novca.

“Tužilaštvo, nakon podizanja 12 optužnica, nastavlja da istražuje i druge aktivnosti ove kriminalne organizacije pogotovo one koje mogu dovesti do lociranja i hapšenja njenih pripadnika koji su još na slobodi. Tužilaštvo će taj posao završiti ali ne saopštava i ne najavljuje preko medija svoje buduće aktivnosti”, naglasio je Radisavljević.¹⁹⁷

Specijalno tužilaštvo procesuiralo organizovanu kriminalnu grupu Darka Šarića koju su činili Srbi, Hrvati, Slovenci, Bošnjaci i Crnogorci. Podaci ukazuju da grupa postoji još od 2006. godine, a da je pranje novca nastavljeno i u prvoj polovini 2010. godine, kad je postupak uveliko počeo. Impozantna količina zaplenjene droge, izjave okrivljenih i svedoka, kao i drugi dokazi otkrivaju kako je Darko Šarić uspeo da stane na čelo međunarodnog lanca švercera droge i ulaganja tako zarađenog novca u legalne tokove.¹⁹⁸

197 „Treća generacija zemunskog klana drži najveći deo beogradskog narko-tržišta”, „Blic” 17. april 2012.

198 „Tužilaštvo ne najavljuje aktivnosti u slučaju Šarić”, Novi magazin, 2. februar 2013.

Poslednja u nizu optužnica podignuta je 26. oktobra 2012. godine i odnosi se na količinu od 1725 kilograma kokaina iz argentinske provincije Santa Fe, prevezene do Španije, gde je pretovarena na ribarske čamce. Optužen je Šarić i još 12 osoba. Kako je za Politiku rečeno u tužilaštvu, sve ove optužnice, osim poslednje združene su u jedinstven postupak protiv Šarića. Postupak se vodi protiv 39 okrivljenih zbog krijumčarenja 5754 kilograma kokaina, što je najveća količina droge koji se ikada našla pred srpskim pravosuđem. Do sada su sedmorica okrivljenih zaključili sporazum o priznanju krivice i svi su pravnosnažno osuđeni na višegodišnje kazne zatvora. Od novca zarađenog prodajom droge kupovali su kuće, stanove, luksuzne automobile. Šarićev klan je udžbenički primer kako je moguće organizovati grupu u kojoj su na jednoj strani ljudi niskog obrazovanja i klasičnog kriminalnog profila, angažovani u poslovima u vezi sa drogom, dok su drugu grupu činili visokoobrazovani ljudi sa višegodišnjim iskustvom u poslovima pravne i ekonomske struke, kažu izvori u tužilaštvu.¹⁹⁹

Šarić se okružio ekonomskim stručnjacima, savetnicima i advokatima u cilju nalaženja kanala ubacivanja prljavog novca u privredni sistem Srbije, ali i drugih država u regionu. Među njima su dvojica doktora ekonomskih nauka. Prva optužnica za pranje novca podignuta je u avgustu 2010, za sumu od najmanje 20 miliona eura od kokaina, koji je stavljen u platni promet Srbije ili uložen u zakup poljoprivrednog zemljišta i privatizacije nekoliko vojvođanskih preduzeća. Štetu nanetu privrednom sistemu Srbije nikakav protok vremena ne može da obesnaži, zaključuju u Specijalnom tužilaštvu.²⁰⁰

Početak februara 2013, mediji su bili prepljavljani tvrdnjama da je novcem od šverca narkotika Darko Šarić uspeo da kupi nekoliko luksuznih hotela, restorane, splavove, benzinsku pumpu, stanove u Beogradu i Novom Sadu, poljoprivredne firme, oranice u Vojvodini... Odbegli narko-bos ulagao je mahom preko firmi registrovanih u inostranstvu, iako je država bila u obavezi da kontroliše poreklo tih para. Procenjuje se da je njegova ukupna imovina u Srbiji vredna nekoliko milijardi eura. Međutim, čak i u slučajevima gde je država oduzela Šarićevu imovinu, ostaje pitanje šta s

199 „Protiv Šarićevog klana 12 optužnica“, Politika, 29. januara 2013

200 Isto.

njom – naime, niko se ne usuđuje da kupi objekte za koje je poznato da su bili Šarićevo vlasništvo”.²⁰¹

„Šarić je bio jedan od rekordera u našoj privatizaciji. Međutim, nije previše toga kupljeno na njegovo ime. Naši ljudi odavno osnivaju preduzeća u inostranstvu preko kojih kupuju nekretnine ili druge firme u Srbiji. Najveći problem je raštimovan sistem u državi pored kog sve prolazi”, ocenio je Milan Kovačević, konsultant za strana ulaganja.²⁰²

Šarićev klan demonstrirao je moć ubistvom Radojice Joksovića (32), brata od strica Nebojše Joksovića, svedoka-saradnika protiv Darka Šarića, i nekad njegovog čoveka od poverenja. U julu 2012, Joksović je raznet eksplozivom u svom automobilu “audi 6” u beogradskom naselju Bele vode.

Nebojša Joksović je prvi svedok-saradnik u postupku koji se vodi protiv kriminalne grupe Darka Šarića. Otkad je prvi put svedočio protiv svog prijatelja i školskog druga Šarića, počele su da mu stižu pretnje. Nakon toga prvo su mu “zoljom” razvalili štampariju u Žarkovu, a samo mesec dana kasnije bomba je bačena i na kafić “La principesa”, takođe u Žarkovu.²⁰³

Radojica Joksović ubijen je po klasičnom „mafijaškom receptu”. Njegovom likvidacijom naručioc i želeli da pošalju poruku da svako ko odluči da saraduje s državom preuzima odgovornost ne samo za svoj već i za život članova svoje porodice. „Ovakav način slanja poruka karakterističan je za italijansku mafiju, koja često udara na članove porodice”, objašnjava Marko Nicović, bivši šef beogradske policije.²⁰⁴ Prema njegovim rečima, Šarić i njegovi saradnici ovim ubistvom, osim bivšim prijateljima i saradnicima, poruku šalju i državi, tužilaštvu i svakom ko se usudi da radi protiv njih.²⁰⁵

Nešto pre ovog ubistva, u Predsedništvu Srbije potvrđeno je da je ugrožen i bivši predsednik Boris Tadić, a i on sam je izjavio da se ne oseća bezbedno. Prema procenama organa sigurnosti, koje su objavili mediji, ugroženi su i drugi ljudi iz njegovog tima za borbu protiv mafije. “U Predsedništvu Srbije ističu da su ranije upozoravali na opasnost od osвете klana Darka Šarića. Komentarišući

201 Isto.

202 „Niko ne sme da kupi Šarićevo imovinu”, Blic, 10. februar 2013.

203 Isto.

204 „Raznet brat svedoka protiv Darka Šarića”, Kurir, 4. jul 2012.

205 Isto.

ubistvo zaštićenog svedoka u postupku protiv Darka Šarića, u Nikolićevom kabinetu podsećaju da su već opominjali da takva opasnost postoji. Među prvim informacijama koje smo dobili kada je Tomislav Nikolić preuzeo mesto šefa države bio je podatak da su Boris Tadić i članovi tima koji je radio na borbi protiv organizovanog kriminala ozbiljno ugroženi i da im preti opasnost od Šarićevog klana. Predsednik Nikolić je odmah javno rekao da će Tadić, njegova porodica i ljudi koji su se borili protiv kriminala, biti maksimalno zaštićeni. To je i glavni razlog što Nikolić nije insistirao da se Tadić iseli iz rezidencije koja mu je kao predsedniku države bila dodeljena na korišćenje”, navode u Predsedništvu”.²⁰⁶

„Optuženik za šverc narkotika Darko Šarić naručio je smrt grupe funkcionera koji su se posebno istakli u borbi protiv organizovanog kriminala”, potvrđeno za RTVB92.²⁰⁷

Šarić, kome se sudi u odsustvu po optužnici da je organizator šverca kokaina iz Južne Amerike u Evropu, kako saznaje RTVB92, nudi 10 miliona eura za glave ljudi koje smatra najzaslužnijima za propast njegovog klana. Bivši predsednik Srbije Boris Tadić, ministarka pravde Snežana Malović, direktor BIA Saša Vukadinović, tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević i predsednik Biroa za koordinaciju Saveta za nacionalnu bezbednost Miodrag Rakić – to su ljudi za čije glave optuženi narko bos Darko Šarić nudi 10 miliona eura. Osnovni razlog je, kako se saznaje, odgovornost ovih ljudi za krah Šarićevog klana, za koga tužilaštvo tvrdi da je organizator šverca kokaina. Za RTVB92 je potvrđeno da je jedna strana obaveštajna služba uhvatila kontakte između Šarićevih ljudi i bivših crnogorskih zvaničnika, čija imena nisu poznata, i dostavila ove informacije domaćim bezbednjacima.²⁰⁸

Predsednik Demokratske stranke Boris Tadić izjavio je da se „organizovani kriminal raduje političkim promenama u Srbiji i da od novog predsednika države očekuje garancije da neće biti kompromisa sa organizovanim kriminalom i strukturama oko haških optuženika”. Tadić je istakao da se zbog te spoznaje oseća nebezbedno i da je u Srbiji, dok je on bio predsednik, bilo uspostavljen najbezbedniji sistem”.²⁰⁹

206 Isto.

207 <http://www.pressonline.rs/info/politika/230726/crnogorska-osveta.html>, 10. jun 2012.

208 <http://www.b92.net/> 16. jul 2012. „Šarićeve pretnje ozbiljne”.

209 Isto.

Sindrom Šarić uzdrmao Vladu

Kad su beogradski tabloidi u januaru 2013, objavili da se ministar policije, a sada i aktuelni premijer Srbije Ivica Dačić 2008, godine sreo sa Rodoljubom Radulovićem, visokorangiranim članom Šarićevog klana, te nakon što je javno potvrđeno postojanje snimaka kontakata državnih funkcionera sa pripadnicima najvećeg narko-klana, srpsku političku scenu protresla je nova afera.

“Slučaj Šarić” dodatno se zakomplikovao nakon što je Tužilaštvu za organizovani kriminal i Upravi kriminalističke policije potvrdilo da postoji 130 diskova snimljenih telefonskih i drugih razgovora državnih funkcionera sa pripadnicima narko-klana Darka Šarića. Dodatnu težinu ovoj informaciji dale su i samooptužujuće izjave Miodraga Rakića, koordinатора službi bezbednosti u vreme kad je šef države bio Boris Tadić, ali i Aleksandra Vučića, potpredsednika sadašnje vlade, koji su priznali da bezbednosne službe imaju saznanja da su neki državni funkcioneri komunicirali sa Šarićevim ljudima.²¹⁰

Kontakte s Radulovićem, zvanim Miša Banana, navodno su imali i ljudi iz neposrednog Dačićevog okruženja, poput Branka Lazarevića, bivšeg šefa njegovog kabineta. Sam Dačić, mada je priznao da se sastajao s Radulovićem, žustro je reagovao na ozbiljne optužbe, javno nazivajući čitav slučaj nameštaljkom i tvrdeći da je to napad na njega lično i na Vladu Srbije. Dačić na vanrednoj konferenciji za štampu Socijalističke partije Srbije nije demantovao da se sastajao s Radulovićem pre četiri-pet godina, ali, kako kaže, tada nije raspolagao podatkom da je taj čovek deo Šarićevog kriminalnog klana. Takođe, naglasio je da Raduloviću nikada nije pomagao, te za svoju neobaveštenost optužio bezbednosne gencije i policiju da nisu dobro uradili kontraobaveštajnu zaštitu ministra policije i da ga nisu obavestavali o kriminalnim aktivnostima pojedinih osoba sa kojima se sastajao. On je izjavio da je to „u tišini arhivirano kako bi se iskoristilo za pritiske i ucene kad za to dođe vreme. Nikada nisam počinio krivično

210 <http://www.pressonline.rs/info/politika/230726/crnogorska-osveta.html>, 10 jun 2012.

delo i nastaviću da vodim ovu vladu, jer niko nema pravo da sada zaustavi Srbiju. Pokušava se da se udarom na premijera dovede po pada vlade”.²¹¹

Epilog afere „Dačić – Radulović” je neizvestan. Ne zna se da li je reč o “nameštaljcima” na šta odgovor treba da daju rezultati istrage. “Verujem da premijer Dačić nije počinio krivično delo, a to što ja verujem ne znači ništa, to će morati da kažu nadležne državne insitucije, a ako kažu drugačije...”, rekao je Vučić u emisiji “Stav Srbije” na tv Prva.²¹² Dodao je da je svim službama prosleđen zahtev od tužilaštva za prikupljanje obaveštenja vezanih za taj slučaj i da će službe sve što otkriju dostaviti nadležnom tužiocu. Ako se utvrdi da je neko počinio krivično delo, odgovarće pred zakonom ove zemlje”, on je dodao da se upravo na taj način grade insitucije.²¹³

Vicepremijer Aleksandar Vučić najavio je da se pronalaženje i privođenje odbeglog narko bosa Darka Šarića može očekivati u prvoj polovini 2013. godine, navodeći da se „Šarić ne nalazi tamo gde se ranije govorilo da se skriva”.²¹⁴

Inače, nagađanja o skrovištu Darka Šarića uključuju gotovo sve meridijane – od Latinske Amerike, Južnoafričke Republike, preko Crne Gore i Španije, do Švajcarske.

Početak suđenja za pobunu ISO

U martu 2012. godine konačno je podignuta optužnica protiv Milorada Ulemeka Legije i još sedmorice okrivljenih za organizovanje pobune bivše Jedinice za specijalne operacije MUP Srbije (ISO). Zbog nedostatka dokaza odbačena je krivična prijava protiv Vojislava Koštunice i generala Ace Tomića. Tužilaštvo za organizovani kriminal tereti Milorada Ulemeka Legiju, Zvezdana Jovanovića, Duška Maričića, Veselina Lečića, Miću Petrakovića, Vladimira Potića, Dragoslava Krsmanovića i Dragišu Radića, pripadnike

211 <http://www.e-novine.com/srbija/vesti/78402-Afera-ari-uzdrmla-vladu.html>, 2. februar 2013.

212 <http://www.nadlanu.com>, 2. februar 2013., “Dačić: Viđao sam se sa Radulovićem, nisam bio obavešten da je član Šarićeve grupe”.

213 <http://www.mondo.rs/>, 10. februar 2013. „ Vučić: Verujem da Dačić nije kriv, ali...”

214 Isto.

komandnog sastava "crvenih beretki", za organizovanje oružane pobune, u novembru 2001. godine, zajedno sa vođom "zemunskog klana" Dušanom Spasojevićem. Time su, kako se navodi u optužnici, neposredno ugrozili ustavni poredak i bezbednost zemlje.

Prema tvrdnjama tužilaštva, pripadnici Jedinice za specijalne operacije otkazali su 9. novembra poslušnost i prekinuli sve veze sa komandom i u više navrata odbili zahteve načelnika resora, ministra unutrašnjih poslova i premijera Zorana Đinđića da prekinu sa pobunom. Izneli su zahteve za smenu Dušana Mihajlovića, ministra unutrašnjih poslova, Gorana Petrovića, načelnika Resora državne bezbednosti, i njegovog zamenika Zorana Mijatovića. Zahtevali su i da se hitno donese i zakon o saradnji sa Haškim tribunalom. Dan kasnije su, uz upotrebu borbenih vozila i naoružanja, blokirali auto-put kod Vrbasa, a 12. novembra došli su do Beograda i blokirali most Gazelu sa 24 borbena vozila "hamer", odbijajući naređenja da se vrate u bazu. Na taj način, piše u optužnici, JSO je jasno iskazala spremnost za primenu nasilja ukoliko se ne prihvate njeni ultimativni zahtevi.²¹⁵

Podsetimo, istražni postupak protiv Ulemeka i ostalih pokrenut je 20. septembra 2011. godine, posle sprovedenog prekrivičnog postupka i provera informacija do kojih se došlo u postupcima vođenim za ubistvo premijera i protiv pripadnika "zemunskog klana".

Postupalo se i po krivičnoj prijavi koju je podneo advokat Srđa Popović, punomoćnik porodice Đinđić. Tom prijavom osim pripadnika JSO, bili su obuhvaćeni i Vojislav Koštunica, predsednik Demokratske stranke Srbije i general Aco Tomić, nekadašnji načelnik Uprave vojne bezbednosti. Međutim, krivična prijava protiv njih je odbačena jer, kako je tada obrazložio Miljko Radisavljević, tužilac za organizovani kriminal, nije utvrđeno da je bilo ko, osim optuženih, učestvovao u toj pobuni, izuzev ubijenog vođe "zemunskog klana" Dušana Spasojevića.

"Iz izjava svedoka-saradnika jasno je da je postojao plan da Đinđić bude ubijen, da se JSO izvede na ulice, da bude napravljen 'novi 5. oktobar' koji bi Koštunicu 'izvikao' za predsednika, predložio koncentracionu vladu čiji bi premijer bio Nebojša Čović. Vanredno stanje, uvedeno nakon

215 <http://www.mondo.rs>, 28. januar 2013. „Hapšenje Šarića u prvoj polovini ove godine“.

ubistva Zorana Đinđića, ih je u tome sprečilo. To je osujetilo celi plan”, rekao je za internet portal Autonomija ugledni beogradski advokat Srđa Popović. Dodao je da je nedavno podizanje optužnice za oružanu pobunu JSO i istovremeno povlačenje krivične prijave protiv Vojislava Koštunice koju je 2010. podneo upravo Popović „sramota srpskog pravosuđa i dokaz da u Srbiji očigledno ne postoji volja da se razjasni politička pozadina ubistva srpskog premijera Zorana Đinđića”²¹⁶

“Iz dokaza koji su prikupljeni tokom istrage ne može da se zaključi da je u vreme pobune JSO 2001. godine postojala ideja ili plan o kasnijem atentatu na premijera Zorana Đinđića”, izjavio je u Miljko Radisavljević, tužilac za organizovani kriminal.²¹⁷

Srdja Popović ističe da “ova dva događaja povezuju sami akteri, jer su Ulemek, Spasojević i Jovanović u pobuni Jedinice i u atentatu na premijera imali glavne uloge. U tom smislu o pobuni može da se govori kao o događaju koji je hronološki prethodio i, prema tome, bio uvertira u kasniji atentat na premijera”²¹⁸

Pred Specijalnim sudom za organizovani kriminal 3. oktobra 2012. počelo je suđenje osmorici pripadnika JSO zbog pobune u novembru 2001. a optuženi naveli da nisu krivi ili se nisu izjasnili.

“Prvooptuženi Milorad Ulemek je odluku da ne iznese odbranu obrazložio rečima da je ‘proces – farsa usmerena protiv lidera DSS Vojislava Koštunice’. Ulemek je kritikovao tužilaštvo što nije ranije istraživalo “navodnu pobunu JSO” i napomenuo da se priča o tome pokretala svaki put kada se približavala godišnjica ubistva premijera Srbije Zorana Đinđića i da su to radili “vajni analitičari” i nevladine organizacije, a ne tužilaštvo. Optuženi Zvezdan Jovanović je naveo da je “zadržao pravo da se kasnije izjasni o krivici” dok su se i Dragoslav Krsmanović, Dragiša Radić i Vladimir Potić izjasnili da nisu krivi. Optuženi Mićo Petraković rekao je sudu da je optužnica za njega “logički još zagonetka”, a Veselin Lečić izjasnio se

216 „Radisavljević: Optužnica protiv osam pripadnika JSO”, Večernje novosti, 9. mart 2012.

217 <http://www.autonomija.info/srda-popovic-postojao-je-plan-likvidacije-dindica.html>, 14. mart 2012.

218 „Radisavljević: Optužnica protiv osam pripadnika JSO”, Večernje novosti, 9. mart 2012.

da ne priznaje krivicu i da ne razume, kako blokiranje saobraćaja može da ugrozi bezbednost zemlje".²¹⁹

U nastavku suđenja tokom oktobra 2012, i januara 2013, optuženi su negirali da je bila reč o nezakonitoj oružanoj pobuni, tvrdeći da je miran protest imao za cilj donošenje zakona o saradnji sa Haškim tribunalom, a ne da ugrozi bezbednost države i ustavno uređenje. "Optužnica nije rezultat ozbiljne istrage, već prepričavanje već prepričanih konstruisanih priča. Ona je pokušaj da se izbegne odgovornost za nezakonita postupanja i da se operu biografije pojedinih političara. Milorad Ulemek Legija nije donosio nikakve odluke za protest Jedinice za specijalne operacije", tvrdio je pred sudom bivši zamenik komandanta JSO Zvezdan Jovanović, koji je preuzeo odgovornost za „organizaciju dešavanja” iz novembra 2001. Jovanović je tvrdio da je zahteve formulisao on lično, zajedno sa tadašnjim komandantom JSO Dušanom Maričićem".²²⁰

Uskoro sudska odluka o rehabilitaciji Draže Mihailovića

Sudski postupak za rehabilitaciju Dragoljuba Draže Mihailovića, komandanta četničkog pokreta i Jugoslovenske vojske u otadžbini ušao je u završnu fazu saslušanjem poslednjih svedoka. Prvi osnovni sud u Beogradu 5. oktobra 2012, proglasio je Mihailovića mrtvim i kao datum njegove smrti utvrdio 31. jul 1946. godine, a ta odluka bila je preduslov za okončanje postupka rehabilitacije. Zahtev za rehabilitaciju su 2006. godine podneli Mihailovićev unuk Vojislav Mihailović, profesori Smilja Avramov i Kosta Čavoški, Srpski liberalni savet i Udruženje jugoslovenske vojske u otadžbini. Rasprava o tome treba li vođu četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu zvanično rehabilitovati podelila je Srbiju i sve se više zaoštrava što je proces bliži kraju.

Na ročištu održanom 14. novembra 2012. istoričar Kosta Nikolić rekao je da treba Dražu Mihailovića rehabilitovati, uz ocenu da je postupak koji je vođen protiv njega bio politički montiran.

219 Isto.

220 <http://www.b92.net/>, 3. oktobar 2012. „Ulememek: Farsa protiv Koštunice“.

Nikolić je istakao da Mihailoviću nikad nije uručena presuda i da nije imao pravo na valjanu odbranu. On je takođe demantovao tvrdnje da je Mihailović ratni zločinac i precizirao da u procesu nije dokazano da je on bilo koga ubio, a kamoli počinio bilo kakvo masovno istrebljenje. "U presudi ne piše ni da je je osuđen za izdaju naroda, već za izdaju narodno-oslobodilačke borbe", rekao je Nikolić.²²¹

Ovaj istoričar tvrdi kako nema dokaza za to da je Mihailović saradivao sa Nemcima, već je, kako navodi, samo želeo da zaštiti civile od stradanja.

"Mihailović i njegova vojska nikad nisu potpisali sporazum sa Nemcima, a partizani jesu", rekao je Nikolić i odbacio tvrdnje da bi rehabilitacija Mihailovića mogla da ugrozi proces evropskih integracija Srbije, pošto postoje i evropske konvencije upućene zemljama koje su se suočavale sa totalitarnim režimima, u kojem se pozivaju na suočavanje sa prošlošću.²²²

U nastavku postupka, 25. januara 2013. pred Višim sudom u Beogradu svedočio je istoričar Branko Latas, kog je predložio SUBNOR. Latas je tokom svog istraživanja, kako je naveo, došao do zaključka da je četnički pokret kolaboracionistički, a nikako antifašistički. On je rekao da "Mihailović nije izdao nijednu naredbu za borbu protiv okupatora" i dodao da je 28. oktobra 1941, na sastanku s Nemcima u mestu Divci, ponudio da se četničke snage okupatoru stavljaju na raspolaganje u borbi protiv komunista. Upitan kako objašnjava poternicu koju su Nemci raspisali 1941. za Mihailovićem, Latas se pozvao na Mihailovićeve reči da su to "marifetluci".²²³

Prema iskazu Latasa, Mihailović je izneo Nemcima čitav program delovanja četnika. Poručio im je da se neće boriti protiv njih, pa čak i ako ih napadnu. Ovaj svedok je naveo da je došao do podataka da je za vreme bitke na Neretvi oko 19.000 četnika bilo pod komandom Italijana. Na pitanje sudije, da li je došao do informacija koje su o Dragoljubu Mihailoviću imali Forin ofis i Vašington, on je odgovorio da jeste. „Amerikanci su konstatovali da je za odličnu organizaciju fašista četnika bio zaslužan Draža Mihailović, i da se na strani Pavelića, uz 35.000 ustaša, borilo i 15.000 četnika", rekao je

221 „Zvezdan Jovanović brani Milorada Ulemeka“, Danas, 28, januar 2013.

222 „Završna faza postupka za rehabilitaciju Draže Mihailovića“, Kurir, 14. novembar 2012.

223 <http://www.rtv.rs>, 25. januar 2013. „Nastavljen process za rehabilitaciju D. Mihailovića“.

svedok.²²⁴ Nakon završetka iskaza Branka Latasa Viši sud će, kako je najavljen, odluku o rehabilitaciji Mihailovića saopštiti pisanim putem.

Sudski galimatijas za ubistvo Brisa Tatona

Napad i bestijalno ubistvo francuskog državljanina Brisa Tatona u septembru 2009, još nisu dobili sudski epilog. Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je u januaru 2013, rešenje Višeg suda kojim je odbačen zahtev za ponavljanje krivičnog postupka protiv 14 navijača Partizana optuženih da su, u centru Beograda, u bašti kafea na Obilićevom vencu, bejzbol palicama i šipkama pretukli, a zatim bacili niz stepenište Brisa Tatona nakon čega je, nekoliko dana kasnije, preminuo u Urgentnom centru. Apelacioni sud vratio je predmet Višem sudu na ponovno odlučivanje uz obrazloženje da rešenje ne sadrži odgovarajuće razloge koji bi ukazali na to čime se sud rukovodio prilikom donošenja odluke da odbaci zahtev za ponavljanje krivičnog postupka.

Slučaj tragično nastradalog francuskog mladića (p)ostao je "sudski protivrečan" nakon prvostepene presude kojom su prvooptuženi kao organizatori zločina, Đorđe Prelić i Dejan Puzigaća, osuđeni na 35 i 32 godine zatvora, ali su im kazne odlukom Apelacionog suda smanjene na 15 i 14 godina. Kazne su prepolovljene i Ljubomiru Markoviću i Ivanu Grkoviću, prvostepeno osuđenim na po 30 godina zatvora. Sudskom galimatijasom kao da nema kraja. Naime, pre januarske odluke Apelacionog suda Ustavni sud Srbije odbacio je ustavnu žalbu branilaca pravosnažno osuđenih za učešće u ubistvu francuskog navijača Brisa Tatona, jer je utvrdio da u toku krivičnog postupka okrivljenima nije povređeno pravo na pravično suđenje. Pošto je odbrana u tom slučaju iscrpila sve pravne lekove koje je mogla da uloži u Srbiji, najavila je da će se obratiti Evropskom sudu za ljudska prava Strazburu.²²⁵

Porodica Taton od Srbije traži odštetu od 300.000 eura zbog pretrpljenog straha i duševnog bola. Roditelji ubijenog Francuza smatraju da policija nije učinila ništa da zaštiti Brisa Tatona i druge francuske navijače.

224 „Latas: Draža se nudio Nemcima i ustašama“, Večernje novosti, 25. januar 2013.

225 „Ustavni sud odbio žalbu osuđenih za ubistvo Tatona“, Danas, 16. oktobar 2012.

Korupcija: bez sudskog epiloga

Korupcija i korupcionaške afere mesecima su glavne političke, medijske i teme šire javnosti u Srbiji. Naime, novoizabrane vlasti od početka mandata u junu 2012, najavljivale su oštru borbu protiv korupcije, a krajem prošle i početkom 2013. godine, usledile su brojne istrage i hapšenja. S druge strane, gotovo da nema nijednog visokog zvaničnika Evropske unije (EU), uključujući tela EU poput Evropskog parlamenta, koji nisu ozbiljno upozorili službeni Beograd da bez iskorenjivanja korupcije ne mogu očekivati ni približavanje, a kamoli članstvo u EU.

Dakle, i kad Srbija dobije datum za početak pregovora za ulazak u EU, moraće da otvori najteža poglavlja 23. i 24, koja se odnose na pravosuđe, ljudska prava, slobode medija, pravnu državu i borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije. Suzbijanje ovog vida krupnog kriminala, ukazuju evropski zvaničnici, podrazumeva najpre rešavanje "prethodnih pitanja", a to su systemske reforme, donošenje odgovarajućih zakona i osnaživanje, odnosno kontrolu institucija kako bi mogle garantovati njihovu primenu.

Izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju Jelko Kacin ocenio je: "Ako nova srpska vlada u prvoj godini mandata ne krene u razbijanje systemske korupcije neće moći da preživi mandat niti će ispuniti očekivanja EU da se Srbija reformisala u dovoljnoj meri kako bi postala kompatibilna s članicama Unije". Novi politički lideri, ukazao je Kacin, samo ako krenu u borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije unutar svojih stranaka i u svom najužem okruženju "mogu sačuvati i ojačati poverenje i napraviti od Srbije pravnu državu. Ako se zadovolje 'četvrtom ligom' i ako se budu samo hvalili koliko su ljudi uhapsili, to nije odgovor na naša očekivanja, niti je odgovor na očekivanja građana Srbije, koji su, prema mom shvatanju, glasali za novu vlast kako bi se krenulo u razvojni krug i investicije i da se novac koji je do sada odlazio u privatne ruke ili za političke partije investira za razvoj Srbije i nova radna mesta".²²⁶

226 Danas, 29. avgust 2012, "Vlast da počne da hapsi svoje ljude ako hoće da EU ozbiljno shvati Srbiju".

Krajem marta 2012, Evropski parlament usvojio je Reozoluciju kojom se traži hitna revizija 24 sporne privatizacije i slučaja visoke korupcije. Evropska komisija izrazila je ozbiljne sumnje kad je reč o nezakonitosti ovih privatizacija, a posebno su spomenute velike firme kao što su Sartid, "Jugoremedija", "Mobtel", "C-market", "Luka Beograd", Nacionalna štedionica, "Večernje novosti", "Azotara Pančevo", preduzeće "Nuba invest"...²²⁷

Istrage, privođenja i hapšenja

U kontekstu ovih zahteva i najavljenog obračuna sa korupcijom, nove vlasti, na čelu sa potpredsednikom Vlade Aleksandrom Vučićem, obećale su da neće biti "nedodirljivih" i počele sa otvaranjem istraga, privođenjima i hapšenjima. Istražni postupci pokrenuti su u više slučajeva spornih privatizacija čija je zakonitost i ranije bila pod sumnjom ("Azotara Pančevo", "Agrobanka", "Jugoremedija", "Luka Beograd" itd). Mnoge od otvorenih afera, međutim, zanimljive su, jer su osumnjičeni doskora bili zaštićeni, bilo zbog političke karjere ili rastućeg bogatstva i sumnjivih veza u političkim vrhovima tj. stečene moći. Među ovim potonjim, bez sumnje je najglasnije odjeknulo i iznenadilo javnost hapšenje "najbogatijeg Srbina", vlasnika "Delta holdinga" Miroslava Miškovića i njegovog sina Marka Miškovića sa još sedam osoba. Oni se terete da su zloupotrebom službenog položaja izvlačili veliki novac i imovinu iz privatizovanih putarskih preduzeća (o čemu će kasnije biti reči). Početkom oktobra, Tužilaštvo za organizovani kriminal donelo je odluku o sprovođenju istrage protiv bivšeg ministra životne sredine i prostornog planiranja Olivera Dulića, a sredinom decembra Specijalni sud u Beogradu vratio je na dopunu Tužilaštvu za organizovani kriminal optužnicu protiv njega. Dulić je okrivljen za zloupotrebu službenog položaja zbog sumnje da je bez ikakvog tendera slovenačkoj firmi „Nuba invest” omogućio da dobije posao postavljanja optičkih kablova širom Srbije, bez licence ovlašćene agencije Ratel, iako je reč o poslu koji se meri desetinama miliona eura.

Umesto optužnog predloga protiv bivšeg ministra Olivera Dulića, podignuta je optužnica protiv njegovog saradnika Nebojše Janjića i bivšeg

227 Politika, 16. april 2012. „ Dežer: Rešiti 24 sporne privatizacije“.

generalnog direktora "Puteva Srbije" Zorana Drobunjaka. Do promene kvalifikacije krivičnog dela i zamene optužnog predloga optužnicom došlo je nakon dopune krivične prijave policije koja je Tužilaštvu dostavila podatke o neplaćenim dažbinama državnim i javnim preduzećima u postupku izdavanja građevinskih dozvola za postavljenje optičkih kablova. Optužnica je podignuta zbog sumnje da su osumnjičeni zloupotrebom službenog položaja pribavili imovinsku korist u iznosu većem od 2,5 miliona dinara preduzeću "Nuba invest" u Beogradu, a na štetu budžeta Srbije. Za krivično delo za koje su optuženi predviđena je kazna od dve do 12 godina zatvora. Istražuju se i tokovi 5,6 miliona eura koji su, umesto u investiranje u optičke mreže, završili na računima povezanih preduzeća na Kipru, Sejšelima i u Holandiji. Tužilaštvo za organizovani kriminal još nije dobilo podatke od slovenačkih kolega koje, po zamolnici, proveravaju poslovanje "Nuba holdinga".²²⁸

Nakon istrage u " aferi Azotara", nekadašnji ministar poljoprivrede Saša Dragin uhapšen je 24. novembra 2012, u Novom Sadu a na teret mu se stavljaju malverzacije sa regresiranim đubrivom. U istoj akciji uhapšen je i Zvonimir Nikezić, vlasnik konsultantske kuće "Ces Mekon", jedan od vrlo bliskih ljudi bivšeg premijera Miirka Cvetkovića. Na saslušanje su privedeni i bivši predsednik Upravnog odbora "HIP Azotare Pančevo" Radoslav Vujačić, bivši zamenik direktora "Azotare" Mihajlo Grujić, bivši direktor PKB Milan Veljović itd. U novembru su uhapšeni Pavle Miljković direktor preduzeća "Kargo logistički centar brodogradilišta Beograd" i Zoran Janjušević (49), specijalni savetnik u tom preduzeću, zbog sumnje da su počilini krivično delo zloupotrebe službenog položaja.

Krivičnom prijavom uhapšenima se stava na teret da su učinili niz nepravilnosti u vezi sa prometom regresiranog mineralnog đubriva u toku 2009, i 2010. godine koje je, uredbama Vlade Srbije, bilo namenjeno poljoprivrednim gazdinstvima, zadrugama i preduzećima koja se bave poljoprivrednom proizvodnjom, a u kojima država ima svoj kapital. Tužilac za organizovani kriminal, Miljko Radisavljević tvrdi da su to đubrivo prodavali licima koja na njega nisu imala pravo i omogućili da četiri privatna privredna društva dobiju vestačko đubrivo po povlašćenim cenama i da na

228 www.rts.rs/, 29. oktobar 2012. „Optužnica protiv Dulića“.

taj način pribave imovinsku korist u iznosu od 470 miliona dinara, ili oko pet miliona eura u to vreme, a da za taj iznos istovremeno oštete budžet Republike Srbije.²²⁹

Jožef Kasa, nekadašnji potpredsednik vlade Zorana Đinđića, bivši lider Saveza vojvođanskih Mađara i gradonačelnik Subotice, zbog sumnje da je zloupotrebio službeni položaj uhapšen je 20. novembra 2012. Kao nekadašnji direktor subotičke filijale "Agrobanke" u Subotici Kasa se tereti za malverzacije prilikom odobravanja i korišćenja sredstava banke. U istoj akciji, osim Kase su uhapšeni i njegov tadašnji zamenik Zoran Milošević, vlasnik preduzeća "Azohem", "Mala Bosna" i "Azotara Subotica" Peđa Mališanović i sudski veštak Miomir Paovica.²³⁰

Afera "Agrobanka" otvorila je "pandirinu kutiju" pa su u zbog sumnje u zloupotrebe tokom avgusta 2012, uhapšeni predsednik Upravnog odbora banke Dušan Antonić i još sedmoro njegovih saradnika. Banka je oterana u stečaj davanjem milionskih kredita bez pokrića, pa je država morala da je spasava sa 300 miliona eura. Tužilaštvo za organizovani kriminal podiglo je optužnicu protiv 21 osobe zbog sumnje da su zloupotrebom službenog položaja u aferi „Agrobanka“ oštetili tu banku za više od 5,7 milijardi dinara. Optužnica je podignuta protiv Dušana Antonića, predsednika UO „Agrobanke“ i još 20 okrivljenih zbog nepravilnosti u vezi s odobravanjem kredita i bankarskih garancija u „Agrobanci“. Na optužnici nije Jožef Kasa, koji je uhapšen u novembru prošle godine i u međuvremenu pušten iz istražnog zatvora. Tužilaštvo nastavlja istragu protiv ostalih okrivljenih protiv kojih su donete naredbe o sprovođenju istrage a nisu obuhvaćeni podignutom optužnicom..."²³¹

Otkrivanja korupcionaških afera nizalo se ubrzano u poslednjem kvartalu 2012, kad je na red došla i "Jugoremedija". Jovica Stefanović Nini, bivši generalni direktor tog preduzeća za proizvodnju lekova, uhapšen je 7. novembra. Istovremeno, osim Ninija koji je i vlasnik preduzeća "Jaka 80" iz Makedonije i "MD Nini" iz Niša, privedeni su i bivši direktor

229 *www.alo.rs*, 24. novembar, "Uhapšeni Saša Dragin i Zvonimir Nikezić".

230 *www.telegraf.rs*, 1. januar 2013, „Top 10 afere i hapšenja u 2012: Padali tajkuni, ministri, kradljivci bicikala“.

231 Kurir, 2. februar 2013. „Optužnica: Oštetili Agrobanku za više od pet milijardi!“.

za organizaciona, ekonomska i pravna pitanja "Jugoremedije" Zlatko Marković i direktorka preduzeća "Nini doo", Olga Antić. Oni se sumnjiče da su zloupotrebom službenog položaja na štetu "Jugoremedije" Stefanoviću pribavili korist od oko 7,5 miliona eura.

Vlasnik "Vojvodina puta" Dušan Borovica još je jedan od moćnih ljudi koji su se našli iza rešetaka u 2012. godini. On je uhapšen 11. oktobra zajedno sa direktorom tog preduzeća Zdravkom Iličem i direktorom JKP "8. avgust" Draganom Aleksićem zbog sumnje da su zloupotrebom službenog položaja oštetili budžet opštine Nova Crnja. Predsednik opštine je naložio direktoru JKP "8. avgust", da bez sprovođenja postupka javne nabavke za asfaltiranje parkinga na bazenu u Srpskoj Crnji i potpisanog ugovora između opštine Nova Crnja i "Vojvodina put", izda lažne fakture opštini. Time je preduzeću "Vojvodina put" omogućeno korišćenje goriva i nabavka građevinskog materijala, koje je u iznosu od 3,1 miliona dinara platila opština Nova Crnja. Za isti posao zaključen je ugovor koga su potpisali direktor "Vojvodina puta" i Milankov na osnovu čega je sa računa opštine uplaćeno 3,9 miliona dinara na račun preduzeća "Borovica transport", čiji je vlasnik takođe Dušan Borovica.²³²

Zbog zloupotrebe službenog položaja prilikom gradnje i prodaje stanova u Beogradu, 26. novembra uhapšen je Milisav Čutović, vlasnik firme "MB Konsalting". On se sumnjiči da je prodavao stanove u izgradnji, tako što je od 2004. do 2012. godine od 15 osoba uzeo avans za kupovinu stanova od 567.622 eura, a stanovi nikad nisu izgrađeni, jer je "MB Konsalting" otišao u stečaj.²³³

Intezivni rad policije i hapšenja zbog korupcije, zloupotrebe položaja, mita i organizovanog kriminala i kriminala imali su veliki odjek u javnosti. Mesecima su vesti o borbi protiv korupcije bile udarne vesti domaćih medija i doneli su veliku podršku Srpskoj naprednoj stranci (SNS) i posebno prvom potpredsedniku Aleksandru Vučiću.

232 *www.telegraf.rs*, 1. januar 2013, „Top 10 afera i hapšenja u 2012: Padali tajkuni, ministri, kradljivci bicikala“.

233 Isto.

Hapšenje godine: Miroslav Mišković i sin

Najveći srpski tajkun Miroslav Mišković nije pokazao ambiciju da lično učestvuje u političkom životu Srbije, ali je indirektno kontrolisao domaću političku scenu, finansirajući njene aktere. Kako se korupcija u Srbiji odvija u trouglu između vrhova vladajućih partija, moćnih pojedinaca i svih drugih koji "pokrivaju" pljačku, hapšenje Miškovića je bio događaj godine, a, po oceni medija, najznačajniji adut u "uraganskom obračunu" Vučića sa korupcijom.

Miroslav Mišković, njegov sin Marko Mišković i još sedam osoba uhapšeni su 12. decembra 2012. godine. Svi mediji objavili su tada u udarnim vestima da su Miškovići privedeni, i da im je određen policijski pritvor kao i da je, osim njih, uhapšen i Milo Đurašković, vlasnik "Nibens grupe". Oni se sumnjice za mahinacije u vrednosti većoj od 30 miliona eura, prilikom privatizacije putarskih preduzeća. Policija je, takođe, privela i bivše direktore PZP "Niš" Milutina Gaševića i Zorana Mihailovića, direktora "korporacije" Ristu Ristića, predsednika Skupštine akcionara PZP "Niš" Dejana Jevtića, akcionara PZP "Niš" Zorana Kaitovića, direktora "Delta brokera" Predraga Filipovića i procenitelja "Konzita" Rašo Zdravka. Zbog zloupotrebe službenog položaja i izvlačenje finansijskih sredstva i imovine iz privatizovanih putarskih preduzeća, čime su nezakonito pribavili imovinsku korist za Miroslava i Marka Miškovića, kao i Mila Đuraškovića od više od 30 miliona eura.²³⁴

Nakon hapšenja Miškovića, predstavnici vladajuće koalicije istakli su da je time država poslala jasnu poruku kako "nema nedodirljivih" i da zakon važi za sve. Potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić potvrdio je da je ovaj predmet jedan od 24 na kojima je radila radna grupa. On je u izjavi medijima ocenio da tužiocima neće biti težak posao pošto su, kada je reč o "Nibens grupi", "stvari prilično jasne i čiste".

Miroslavu Miškoviću je, kako se sumnja, u jednoj transakciji, pribavljena imovinska korist od oko milion i po eura za koliko mu je na ime povraćaja kredita isplaćeno više. Prethodno je preduzeće za puteve "Niš" za privatizaciju PZP "Beograd" 2005. godine uzelo 23 miliona eura kredita od

234 www.rts.rs/ 12. decembar 2012. "Priveden Miroslav Mišković".

Miškovićeve firme „Hemslejd trejding limitid” sa Kipra, sa godišnjom kamatom od tri odsto. Međutim, umesto 25 miliona eura kredita sa kamatom, isplaćeno mu je 26,5 miliona eura.²³⁵

Tužilac za organizovani kriminal Miljko Radisavljević rekao je da će u ovom slučaju, kao i u drugim slučajevima koji se vode pred tim tužilaštvom, biti vođena i finansijska istraga. Direktor policije Milorad Veljović rekao je da u ovoj borbi nema zaštićenih. Jednostavno, naveo je tužilac, nije bitno ime i prezime. On je dodao da će “ova borba biti nastavljena istim intenzitetom. Kao poruka javnosti da policija, u saradnji sa tužiocem za organizovani kriminal, ovaj posao radi krajnje profesionalno, odgovorno i u skladu sa zakonom”.²³⁶

Predlozi Miškovićeavih advokata za ukidanje pritvora, uz ponuđeno jemstvo u visini koju odredi sud, kao i predlog da budu u kućnom pritvoru sa elektronskim odašiljačem i uzimanjem pasoša odbijeni su početkom januara 2013, a pritvor im je produžen na još tri meseca. Aleksandar Vučić je izjavio: “Borba protiv korupcije je tek počela. Otvoreno je samo pet od 24 predmeta spornih privatizacija, još 19 nije ni taknuto. Očekujem da se o tim pitanjima nastavi, ali i da se u okviru ovih pet još mnogo toga istraži i da tužilaštva reaguju”.²³⁷

Na hapšenje Miškovića reagovano je i iz evropskih krugova. Tako je iz Evropske komisije (EK) poručeno da je “ohrabrena potezima Vlade Srbije u borbi protiv korupcije”. Portparol komesara za proširenje Štefana Filea je izjavio kako je stav EK da je borba protiv korupcije jedan od glavnih izazova sa kojima se Srbija suočava, te su „ohrabreni pristupom srpske vlade”. Izveštavajući o privođenju biznismena Miroslava Miškovića svetske novinske agencije izvestile su “da je on često bio pominjan od strane vladine Agencije za borbu protiv korupcije, ali i da “neke zapadne diplomate strahuju da je Vlada više motivisana političkim obračunima nego suštinskim reformama”.²³⁸

235 Isto.

236 www.rts.rs/ 12. decembar 2012. “Priveden Miroslav Mišković”.

237 <http://www.naslovi.net/>, 16. decembar 2012, “Vučić: Borba protiv korupcije tek počela”.

238 Novi magazin, 12. decembar 2012, “Reakcije iz sveta na hapšenje Miškovića”.

Javne nabavke: korupcija u državnom okrilju

Zbog korupcije Srbija godišnje, procenjuje se, gubi između 800 miliona i milijardu eura, od čega samo u javnim nabavkama 600 miliona eura. Krajem 2012, direktor Uprave za javne nabavke Predrag Jovanović upozorio je da je za godinu dana broj ponuđača na tenderima za javne nabavke opao za 20 odsto, jer imaju sve manje poverenja u sistem i zakone koji regulišu tu oblast.²³⁹

Korupcija i nedovoljna primena propisa su glavni problemi u javnim nabavkama Srbije, gde se kroz zakonske rupe i parapolitičke grupacije koje rukovode javnim tenderima odlije više stotina miliona eura. Državna revizorska institucija samo je u 2011. godini otkrila neregularnosti u postupcima javnih nabavki u Srbiji u vrednosti od oko 800 miliona eura. Međutim, izostala je i moralna i krivična odgovornost. U državnoj upravi Srbije teško se odriču prakse postavljanja partijskih kadrova kojima je zapravo jedini zadatak da preko tendera namiču pare za stranke.²⁴⁰

Dr Slaviša Joković, konsultant za praćenje javnih tendera smatra da je problem centralizovanih javnih nabavki, kao što su zdravstvo, železnice, školstvo i slično, gde država igra ulogu glavnog dobavljača, ali često i ponuđača, zapravo najpogodnije mesto za manipulacije javnim nabavkama.²⁴¹ On ističe da se kupuju nepotrebne stvari. U startu se daju nerealne procene vrednosti posla. Nabavke se usitnjavaju mimo svake mere. Naručioc insistiraju na karakteristikama koje može da ispuni samo željeni dobavljač. Biraju se izuzeci, ugovori se sklapaju po hitnom postupku. Ovo su samo neke od „crvenih” tačaka na korupcijskoj mapi javnih nabavki u Srbiji. Država u proseku, godišnje na javne nabavke potroši 3,5 milijarde eura. Koliko od tog novca završi u privatnim džepovima, niko pouzdano ne zna. Procene, bazirane na iskustvima drugih zemljama, pokazuju da korupcija „proguta” od 400 do 600 miliona eura godišnje.²⁴²

239 Blic, 18. novembar 2012, „Više poverenja u mito, nego u zakon”.

240 *www.slobodnaevropa*, 21. jun 2012, „Javne nabavke u Srbiji: Korupcija i stotine miliona evra”.

241 16 Isto.

242 Večernje novosti, 7. novembar 2012, „Državno u tuđim džepovima”.

Dalje, Joković ističe da u javne nabavke u Srbiji, iz godine u godinu sve manje veruju i sami ponuđači. U prvoj polovini 2012, na tender se u proseku javljalo samo 2,6 ponuđača. Gotovo trećina, 31 odsto javnih nabavki, obavljena je bez objavljenih javnih poziva. Svake godine je sve manje ponuđača na tenderima, uglavnom po jedan, a najviše tri, jer većina smatra da su oni namešteni”.²⁴³

Autor studije “Korupcijska mapa javnih nabavki” Saša Varinac upozorava da korupcija postoji ne samo u postupku prikupljanja i odlučivanja o ponudama javnih nabavki, već i u njenoj realizaciji. On podvlači da je “u Srbiji bilo primera nabavke nepotrebnog – po sadržini, kvalitetu i količini, zbog čega se u nacrtu novog Zakona o javnim nabavkama koji stupa na snagu 1. aprila 2013, posebna pažnja poklanja planiranju nabavki. Ukoliko se ubuduće namerno odredi nerealno niska ili previsoka cena, ili se javne nabavke namerno ‘usitne’ da bi se primenjivao postupak za javne nabavke male vrednosti, takva ponuda na tenderu ubuduće mora biti odbačena”.²⁴⁴

Skupština Srbije usvojila je krajem decembra Zakon o javnim nabavkama kojim je predviđena delimična centralizacija javnih nabavki za koje će biti zadužena Uprava za zajedničke poslove. Intencija ovog propisa je da omogući javnost javnih nabavki i otvorenu tržišnu utakmicu kako bi se suzbila korupcija u toj oblasti. Zakon predviđa “građanskog nadzornika” koji će nadgledati postupak javnih nabavki čija je vrednost veća od milijardu dinara. Prvi put su uređene nabavke u oblasti odbrane i bezbednosti, a povećane su nadležnosti i ovlašćenja Uprave za javne nabavke.

Aleksandar Vučić: Pohvale i kritike

Angažovanje i gotovo svakodnevno pojavljivanje Aleksandra Vučića u medijima s najavama novih istraga ili hapšenja u korupcionaškim aferama (zbog čega su ga domaći tabloidi nazvali “srpskim Eliot Nesom”) dvojako se tumači. S jedne strane, obasut je pohvalama za upornost, neustrašivost i beskompromisnost, a sa druge, sumnjama i kritikama.

243 Isto.

244 Isto.

Predstavnik Ujedinjenih nacija u Srbiji Vilijam Infante pohvalio je napore Vlade Srbije u borbi protiv korupcije i rekao da je istraživanje UNDP o korupciji bilo referendum o radu Vlade. Istakao je da "Srbija na pravom putu. Vlada je pokazala da je objektivna i neselektivna u borbi protiv korupcije. To i hoćemo, nultu toleranciju protiv korupcije i da nema zaštićenih". Kao dokaz za tu tvrdnju Infante je naveo da je od promene vlasti sredinom 2012. godine otvoreno 150 predmeta u vezi sa korupcijom protiv ljudi iz državnih institucija i van njih". Među tim ljudima su, dodao je Infante, i osumnjičeni iz Srpske napredne stranke, Demokratske stranke i Socijalističke partije. Infante je dodao da poslovni ljudi hoće da znaju da borba protiv korupcije nije privremena kako bi bili sigurni u svoje poslovanje i investicije.²⁴⁵

Erhard Busek, austrijski stručnjak za Balkan je izjavio da "pored Kosova, Evropska unija pažljivo 'snima' i ono što Srbija čini u oblasti reformi, a pre svega u borbi protiv korupcije. Aktivnosti prvog potpredsednika vlade Aleksandra Vučića su veoma vidljive i nailaze na pozitivne reakcije u Uniji izjavio".²⁴⁶ Prvi potpredsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić je za šest meseci na vlasti postao omiljena ličnost ljudima iz sveta politike, kulture, političkih konkurenata, pa i predstavnika međunarodne zajednice. Sa svih strana stižu mu pohvale „za energiju i hrabrost". Ističu njegovu rešenost i odlučnost, a neki ga čak pored sa Zoranom Đinđićem i nazivaju „mladim lavom". Poslednji u nizu onih koji ga hvale je bivši istaknuti funkcioner Demokratske stranke Goran Vesić, koji je „objasnio" da je "Vučićeva akcija protiv korupcije važna ne samo zato što je to zahtev Evropske unije, nego i zato što su tokom deset ili 12 godina stvoreni moćni karteli koji su uticali na sve u društvu.²⁴⁷

Vesna Pešić je izjavila da je "Dačićeva i Vučićeva vlada prva posle Đinđićeve koja iskreno vodi Srbiju u EU i koja na realnim osnovama pokušava da reši kosovsko pitanje. Pohvale su stigle i iz Evropskog parlamenta, posebno od Jelka Kacina koji je rekao da, "iskreno rečeno, moramo da istaknem da su obojica, kako premijer tako i prvi potpredsednik, nastupili

245 RTS, 28. januar 2013, „Borba protiv korupcije za bolju Srbiju“.

246 Večernje novosti, 15. januar 2013, "Busek: Vučiću stižu samo pohvale“.

247 Blic, 28. januar 2013, „Sezona udvaranja Vučiću“.

veoma elokventno, profesionalno i posvećeno. Moje kolege bile su impresionirane njihovom posvećenošću i pripremljenošću za razgovor”.²⁴⁸

Zamenik predsednika Demokratske stranke Bojan Pajtić izjavio je da je poređenje predsednika Srpske napredne stranke Aleksandra Vučića sa ubijenim premijerom i liderom DS Zoranom Đinđićem, “pre svega uvreda za Zorana Đinđića”. Pajtić je rekao da poređenje Vučića sa Đinđićem nije zasnovano na ozbiljnom promišljanju, već na nekim pragmatičnim razlozima. “Ako zaista misle da se može staviti znak jednakosti između Đinđića i Vučića, onda se intelekt te i takve intelektualne elite samo može staviti pod znak pitanja”.²⁴⁹

Kritičari Aleksandra Vučića u borbi protiv korupcije najčešće navode da je reč o njegovoj ličnoj promociji, podizanju vlastitog i političkog rejtinga Srpske napredne stranke. Zameraju mu se preuranjene najave krivičnih postupaka i hapšenja, prejudiciranje odluka tužilaštva i sudskih presuda. Nada Kolundžija, poslanica Demokratske stranke, je istakla: “Kada je reč o borbi protiv korupcije, osim strašne medijske hajke i masovnih hapšenja, ta oblast će moći da se ocenjuje tek kada se dobiju sudski epilozi. Ultrad desnicačke snage se osnažuju, sistematski se preti institucijama, medijima i pojedincima, a vlada samim tim što ne osuđuje, na neki način to podržava”.²⁵⁰

Bivši sudija Vrhovnog suda Srbije Zoran Ivošević ocenio je da potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić vrši pritisak na sud čestim izjavama o tome da li je neko počinio krivično delo ili ne. “Vučić kaže da on misli da neko nije počinio krivično delo, ali da to što je rekao ništa ne znači, nego je bitno šta će reći tužilac i sudija. Ako je to bitno, zašto se onda on izjašnjava o tome da veruje da to nije tačno”. Ivošević je naveo da su sudije zaplašene i u stresnom stanju, jer njihov status još nije sasvim siguran, nema predsednika suda, nego vršioca dužnosti, a stanje u pravosuđu je očajno. “Vučić nije u strukturi pravosuđa i nije ministar pravosuđa, a čak i da jeste, ne bi

248 Isto.

249 *www.blic.rs*, 10. mart 2013, “Pajtić: Uvredljivo je Vučića porediti sa Đinđićem”.

250 *Danas*, 8. januar 2013. “Pokušaj ulaska u istoriju”.

mogao tako da govori". Podvukao je da je Vučić moćan čovek i da njegova reč svakako ima uticaja na sve, pa i na zaplašene sudije.²⁵¹

Miroslav Prokopijević, ekonomista podvlači da su "krupni biznis i politika neraskidivo povezani u Srbiji i stoga se pred svaku antikoruptivnu kampanju postavlja jednostavno pitanje: koliko daleko će se ići, i da li će neko želeti da ispita i one koji se navode kao finansijeri stranaka? Tomislav Nikolić je svojevremeno priznao da su tajkuni poput Milana Beka i Miroslava Miškovića finansirali Srpsku radikalnu stranku (SRS), ali je u suštini finansiranje stranaka ostalo tajna". Stoga je izrazio sumnju da će mnogi i dalje ostati nedodirljivi u obračunu sa korupcijom.²⁵²

Istraživanje CESID i Programa UN za razvoj (UNDP) u januaru 2013, pokazalo je da je podrška građana Vladi Srbije u borbi protiv korupcije drastično porasla u proteklih šest meseci. Udvostručen je broj građana koji misle da je vlada na dobrom putu, a gotovo polovina ispitanika smatra da će ove godine nivo korupcije biti znatno smanjen. Istraživanje, „Stav građana Srbije prema korupciji” obuhvatilo je 597 ispitanika, a čak 32 odsto smatra da je vlada na dobrom putu, što je dva puta više u odnosu na rezultate od sredine prošle godine. Ovo istraživanje pokazalo je da 25 odsto ispitanika smatra da se nivo korupcije smanjio, dok 41 odsto misli da će ove godine taj nivo biti još manji. Ovako optimističan nalaz nije zabeležen ni u jednom od prethodnih pet ciklusa istraživanja, navodi se u izveštaju CESID.²⁵³ Ispitanici u ovom ispitivanju javnog mnjenja, inače, smatraju da su korupciji u Srbiji najpodložniji lekari, a slede policija i državna uprava.

Po anketi "TNS medijum Galup", iz juna 2012, "šampioni" po stepenu korupcije, uz doktore su – političke partije, a slede sudije, tužioci, carina, lokalna administracija, policija, mediji, poreska uprava.

251 *www.blic.rs*, 14. februar 2013., "Ivošević: Vučić svojim izjavama pritiska sud".

252 *www.dw.de*, 21. septembar 2012, „Srbija u borbi protiv korupcije, opet...“

253 *www.rts.rs*, 28. januar 2013., „Raste podrška borbi protiv korupcije“.

Sporne privatizacije: i dalje u fokusu EU

Veliki broj privatizacija u Srbiji, koje su izvršene tokom protekle decenije proglašen je za državnu tajnu. Srbija je od 2002. godine inkasirala približno 11 milijardi eura od privatizacija, a imovina koja je u tajnosti promeni-la vlasnika vredna je nešto više od tri milijarde eura.

Evropski parlament je u rezoluciji od 29. marta 2012. godine pome-nuo 24 sporne privatizacije i pozvao Srbiju da smesta deklasifikuje doku-menta označena državnom tajnom koja se tiču privatizacija.²⁵⁴ I poverenik za informacije od javnog značaja Rodoljub Šabić, tvrdio je da doku-menta vezana za sporne privatizacije ne mogu ni u kom slučaju biti tajna, ne samo zato što je to u suprotnosti sa evropskom praksom, nego i sa zako-nima Republike Srbije. Šabić je takođe naglasio da upozorenje iz EU treba shvatiti krajnje ozbiljno, jer je već poznato da su Rumunija i Bugarska iz-gubile šansu da koriste novac iz fondova EU zbog nezadovoljavajućeg obra-čuna sa korupcijom.

Evropska komisija je proglasila spornim 24 privatizacije na osnovu podataka i izveštaja Saveta za borbu protiv korupcije Vlade Srbije. Policija i tužioc i uveliko su počeli da rade na proveravanju svih navoda i na pri-kupljanju dokaza, a borbu protiv korupcije najavio je i prvi potpredsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić. Po njegovim rečima u periodu od 1. avgu-sta 2012, do 10. marta 2013. godine, u predmetima 24 sporne privatizacije, podnete su krivične prijave i dopune protiv 115 lica, a slobode je lišeno 89 osumnjičenih. Ukupna procenjena šteta je 79 milijardi 841 milion 776 hi-ljada 302, a korist oko 60,2 milijarde.

Vučić je izjavio i da istrage o 24 sporne privatizacije mogu biti značaj-no usporene, da nema dovoljno sudija i tužilaca koji će taj posao raditi, jer je veća gužva u Specijalnom sudu, gde su u toku suđenje Sretenu Jociću za ubistvo hrvatskog novinara Iva Pukanića, Luki Bojoviću za više krivičnih

254 Član 19. rezolucije Evropskog parlamenta.

dela, Darku Šariću za šverc narkotika, ponovljeno suđenje za zločine “zemunskog klana”, suđenja za trgovinu ljudima, suđenja bivšim “crvenim beretkama” za oružanu pobunu. Posebno odeljenje Višeg suda za organizovani kriminal ima ukupno 17 sudija. Od tog broja, njih 14 sudi u redovnim postupcima, dok je dvoje sudija određeno za prethodni postupak. Interesantno je da je u ovo odeljenje privremeno delegirano troje sudija iz Odeljenja za ratne zločine. U Odeljenje za organizovani kriminal u Apelacionom sudu raspoređeno je 11 sudija, podeljenih u dva sudska veća. Evropski parlament je u svojoj rezoluciji kao sporne označio sledeće 24 privatizacije:

1. “Sartid”

Akteri: ALEKSANDAR VLAHOVIĆ, ministar privrede; NEMANJA KOLESAR; GORAN KLJAJEVIĆ, predsednik Trgovinskog suda; DUŠAN MARČIĆEVIĆ, sudija Trgovinskog suda; ŽIVOMIR NOVAKOVIĆ, direktor “Sartida”

“Sartid” je otišao u stečaj i prodat američkom “Ju es stilu” za 21,3 milion dolara 2003. godine, kad su preneti i dugovi preduzeća od 1,7 milijardu dolara na državu. Prve provere ovog posla počele su 2004. godine, a 2009. godine Tužilaštvo pokrenulo istragu. Sumnja se da je pre prodaje u septembru 2003. godine održano više sastanaka na kojima je postignut dogovor da se “Sartid” proda “Ju Es stilu”. Na tim sastancima kojima je, navodno prisustvovao i deo državnog vrha, dogovoreno je da se smederevsko preduzeće proda kroz stečajni postupak, neposrednom pogodbom i bez uključivanja drugih potencijalnih kupaca. Američka kompanija „Ju-Es stil” je na taj način dobila kompletnu novu i staru železaru, koja se nalazi na 300 hektara zemlje, tri livnice, fabriku belih limova u Šapcu (investicija vredna 150 miliona dolara), smederevsku luku od regionalnog značaja, slobodnu carinsku zonu u Smederevu na površini od 21 hektara, fabriku kreča u Kučevu, kao i niz drugih nekretnina. Amerikanci su prošle godine napustili železaru, a država sada traži novog kupca.

U decembru 2012. godine Miroljub Labus, Aleksandar Vlahović, Božidar Đelić i Nemanja Kolesar bili su zbog prodaje "Sartida" na informativnom razgovoru u policiji, u svojstvu građana. Do decembra je ukupno saslušano više od 20 osoba u ovom predmetu. Najavljeno je i saslušanje biznismena Danka Đinića. Labus je u vreme prodaje smederevske železare bio potpredsednik u Saveznoj vladi i ministar za ekonomske odnose sa inostranstvom. Vlahović je bio ministar privrede i privatizacije, Đelić ministar finansija, a Kolesar je bio šef radne grupe zadužene za privatizaciju "Sartida" i šef kabineta tadašnjeg premijera Zorana Đinđića. Đinđić je kao vlasnik Ekonomskog instituta radio procenu ove kompanije.²⁵⁵

U Tužilaštvu za organizovani kriminal u aprilu 2013. godine saslušani su bivši predsednik Trgovinskog suda u Beogradu Goran Kljajević i stečajni upravnik preduzeća "Sartid" Branislav Ignjatović, posle čega su pušteni da se brane sa slobode. Iako je tužilaštvo zatražilo pritvor, sudija za prethodni postupak odredio im je meru zabrane napuštanja boravišta. Kljajević i Ignjatović se sumnjiče da su prilikom prodaje Železare u Smederevu i njenih zavisnih preduzeća zloupotrebili službeni položaj. U vezi sa prodajom "Sartida", Tužilaštvo je pokrenulo istragu i protiv Nemanje Kolesara 30. marta 2013 zbog istog krivičnog dela, kome je posle saslušanja određen pritvor od 30 dana. Takođe je najavljeno da će se protiv trojice okrivljenih – Kljajevića, Ignjatovića i Kolesara, istraga nastaviti u jedinstvenom postupku.

Nemanja Kolesar je osumnjičen da je zloupotrebio ovlašćenja šefa kabineta predsednika vlade, da je inicirao i svojim uputstvima naložio pokretanje stečaja i prenošenje mesne nadležnosti s Trgovinskog suda u Požarevcu na Trgovinski sud u Beogradu, kako bi lakše kontrolisao stečaj. Goran Kljajević je osumnjičen da je kao predsednik Trgovinskog suda samoinicijativno, 27. marta 2003. godine doneo rešenje o skidanju svih hipoteka i zaloge nad imovinom "Sartida" i tako stvorio preduslov da se "Sartid" proda bez tereta i dugovanja.

Saslušanje osumnjičenih je nastavak krivičnog postupka koji je pre nekoliko godina počeo pred Višim sudom u Beogradu, a koji je ustupljen Tužilaštvu za organizovani kriminal. U saopštenju tužilaštva navedeno je

255 Večernje novosti, 22.decembar 2012.

da je obustavljena istraga protiv sudije Dušana Marčićeva zbog toga što je pre ustupanja predmeta na nadležnost Tužilaštvu za organizovani kriminal nastupila apsolutna zastarelost krivičnog gonjenja.

2. „Jugoremedija“

Akteri: JOVICA STEFANOVIĆ, vlasnik makedonske firme „Jaka 80“; ZLATKO MARKOVIĆ, bivši direktor „Jugoremedije“; OLGA ANTIĆ, direktorka „Nini“

„Jugoremediju“ je 2002. godine na aukciji kupio Jovica Stojanović Nini, iako je u tom trenutku bio na Interpolovoj poternici. Usledila je višegodišnja borba radnika za raskid privatizacije, protesti, štrajkovi glađu, privođenja, sukobi. Kad je privatizacija poništena, preduzeće su preuzeli mali akcionari.

Prodaja 42 odsto akcija „Jugoremedije“ je jedini poznat slučaj u kom je Agencija iskoristila zakonsko ovlašćenje da proda akcije na aukciji, zaobilazeći berzu. Agencija je pripremila aukcijsku dokumentaciju, izvršila nadmetanje i izabrala najpovoljnijeg ponuđača, firmu „Jaka 80“ iz makedonskog Radoviša, čiji je većinski vlasnik Jovica Stefanović Nini. Međutim, pošto je reč o prodaji akcija, kupoprodajni ugovor i ugovor o investicionom ulaganju zaključeni su između Akcijskog fonda (ne Agencije, koja je obavila sve radnje prodaje), i kupca. Savet za borbu protiv korupcije smatra da postupanja učesnika u privatizaciji „Jugoremedije“ i na strani države i na strani kupca ukazuju na moguću korupciju i pranje novca.

3. „Mobtel“

Akter: BOGOLJUB KARIĆ, vlasnik „Mobtela“

Savet za borbu protiv korupcije je, analizirajući dokumentaciju od osnivanja ovog preduzeća, zaključio da je kompanija „Mobtel“ osnovana uz ozbiljno kršenje zakona, da je poslovala u privilegovanim uslovima usled bliske veze s vlašću. Korišćenje političkih uticaja i patronata države radi sticanja profita spada u jedan od oblika korupcije, navodi se u

izveštaju i dodaje da taj uticaj korupcije nije prekinut ni posle 2000. godine. Osim toga, sporno je i kako je vlada nenadležno oduzela frekvenciju i preduzeće od prvih vlasnika, porodice Karić, pa formirala „Mobi 63”, a zatim ga prodala norveškom „Telenoru”. Savet je tražio da se pokrene postupak za utvrđivanje odgovornosti svih učesnika u ovoj korupciji u kojoj je država pretrpela ogromnu štetu. Zatražena je i odgovornost rukovodstva PTT, članova upravnog odbora PTT i članovi UO „Mobtela”. Savet je, prilažući sve dokumente zatražio i da se pokrene postupak, makar političke odgovornosti za resorno nadležne ministre zbog nepreduzimanja zakonom propisanih mera zaštite državne imovine.

4. “C-market”

Akteri: SLOBODAN RADULOVIĆ; MILAN BEKO;
MIROSLAV MIŠKOVIĆ; DANKO ĐUNIĆ

Privatizacija „C marketa” je počela u periodu kad još nije bio kompletiran pravni okvir koji je pratio trgovanje na tržištu kapitala, odnosno na berzi. Jedna od najspornijih situacija je bila da se bez potpisivanja prospekta firme, od strane generalnog direktora, firma ne može pojaviti na berzi. Tako je tadašnji direktor „C marketa” Slobodan Radulović obilato koristio tu zakonsku mogućnost, stopirajući izlazak firme na tržište da bi se znalo koliko firma zaista vredi. Na kraju su biznismeni Milan Beko i Miroslav Mišković u decembru 2005 godine kupili 75 odsto akcija „C marketa” za oko 53 miliona dolara. Bivši mali vlasnici „C marketa” od početka su tvrdili da su njihove akcije 2001. procenjene na 133.000 dinara, a otkupljene su po ceni od 25.800.

5. ATP Vojvodina

Akteri: ILIJA DEVIĆ, vlasnik ATP Vojvodina; MAJA GOJKOVIĆ, eksgradonačelnica Novog Sada; LIDIJA TADIĆ, kabinet grada novog Sada; ALEKSANDAR JEFTIĆ, direktor JP "Urbanizam"

Preduzeće je privatizovano 2004. godine, posle čega je kupac Ilija Dević hteo da izgradi novu autobusku stanicu za međumjesni i međunarodni saobraćaj. Iz obimne dokumentacije se vidi da je Dević završio investiciju i dobio dozvole, ali mu je onemogućeno da nova autobuska stanica počne da radi. Bez obzira na zvanične odluke, stara autobuska stanica nije izmeštena, a kupcu nije ostavljena nikakva mogućnost da ostvaruje prihod i shodno tome izmiruje obaveze u realnom roku dogovorenom sa Agencijom. Ugovor je raskinut i ATP Vojvodina se nalazi u stečaju.

6. "Luka Beograd"

Akteri: MILAN BEKO; PREDRAG BUBALO, ministar privrede; MIODRAG ĐORĐEVIĆ, direktor Agencije za privatizaciju; MILKO ŠTIMAC, Komisija za hartije od vrednosti

Akcionari ove firme tvrdili su da su zbog pogrešno urađene procene vrednosti kapitala „Luke“ prodali svoje akcije po devet eura, umesto za 22,18 eura po jednoj deonici. Oni su navodili da su oštećeni za ukupno 71,5 milion eura, a država za oko 49,4 miliona dinara. Kupac tih akcija – firma „Vorldfin“, biznismena Milana Beka, negirala je takve optužbe. Sud je doneo presudu u korist tog preduzeća, gde se u obrazloženju navodi „da se vrednost akcija utvrđuje na tržištu odnosom ponude i tražnje, da su akcionari svojom slobodnom voljom prodali akcije, da je postojala samo jedna ponuda za preuzimanje, te da su akcionari mogli da je ili prihvate ili odbiju“. Još uvek nerazjašnjenom poziciji „Luke“ i dalje „kumuju“ i neraščišćeni imovinski odnosi između tog preduzeća i grada Beograda, odnosno ne zna se šta je čije od zemljišta na priobalju Dunava. Taj spor je još u toku. Savet za borbu protiv korupcije je podneo krivičnu prijavu zbog ovog slučaja protiv 17 osoba.

Savet za borbu protiv korupcije je 2010, podneo krivične prijave protiv 17 osoba uključenih u privatizaciju "Luke Beograd", a zbog sumnje da su državu oštetili za najmanje 21 milion eura. Grad Beograd i "Luka Beograd" se više od sedam godina spore oko prava na raspolaganje lučkim zemljištem od oko 200 hektara.

7. Nacionalna štedionica

Akteri: VUK HAMOVIĆ; VOJIN LAZAREVIĆ;
MLAĐAN DINKIĆ, guverner NBI

Savet za borbu protiv korupcije analizirao je podatke o tome kako su Nacionalnoj štedionici dodeljeni poslovni prostor Narodne banke Jugoslavije (NBI) na besplatno korišćenje, kao i strukturu vlasništva Nacionalne štedionice od njenog osnivanja, privilegije koje je država dodelila ovoj banci. Savet tvrdi da je tadašnji guverner NBI Mlađan Dinkić omogućio Nacionalnoj štedionici, privatnoj banci koju kontrolišu Vuk Hamović i Vojin Lazarević, da besplatno koristi opremu i poslovni prostor bivšeg ZOP i dodelio joj je bez konkursa isplatu velikog dela stare devizne štednje. NBI je istovremeno propustila da utvrdi da povezana lica stiču kontrolni paketa akcija Nacionalne štedionice, kao i da je u jednom danu znatan iznos deviznih sredstava napravio krug između Beča, Moskve i Beograda na osnovu fiktivnog posla i da su na kraju od te transakcije kupljene akcije Banke. Nacionalna štedionica je prodana grčkoj EFG banci 2006. godine. Navode iz ovog izveštaja istraživao je UBPOK, ali slučaj nikada nije procesuiran.

8. Večernje novosti

Akter: MILAN BEKO

Savet za borbu protiv korupcije podneo je Višem javnom tužilaštvu u Beogradu krivičnu prijavu protiv sedam osoba zbog osnovane sumnje da su počinile krivična dela zloupotrebe službenog položaja, prevare, falsifikovanja isprave i udruživanja radi vršenja krivičnih dela. Osobe obuhvaćene krivičnom prijavom sumnjiče se za nezakonit upis akcionarskog

društva NIP „Kompanija Novosti” a. d. u Registar Trgovinskog suda 2002. godine i za kršenje zakona u postupku preuzimanja akcija tokom 2005. i 2006. godine. Posledice tih nezakonitosti do danas nisu otklonjene, tvrdi Savet.

9. Veterinarski zavod – Zemun

Akter: DRAGAN ĐURIĆ, vlasnik “Zekstre”

Ovaj zavod kupio je konzorcijum „Bankoma” i „Zekstre”, vlasnika Dragana Đurića, sadašnjeg predsednika FK Partizan. Sporan je legitimitet firme „Bankom”, koja nije imala odluku osnivača pre podnošenja ponude, pa su pravni zastupnici zaposlenih tvrdili da ta firma praktično nije ni postojala. Rad tenderske komisije, na osnovu koga je doneta odluka da se preduzeće proda „Zekstri” i njenom partneru, ocenjivao je Vrhovni sud (vss) i to dva puta i oba puta je poništio rešenja doneta na osnovu odluke tenderske komisije. Iako je vss dva puta usvajao prigovor konzorcijuma radnika, drugog ponuđača za kupovinu Zavoda, i vraćao postupak na početak, Agencija za privatizaciju je 28. januara 2005. treći put procenila da je ponuda konzorcijuma „Zekstre” i „Bankoma” ispravna. Agencija je sa ovim konzorcijumom istog dana, samo dva sata po objavljivanju novog rešenja, zaključila kupoprodajni ugovor, kako ne bi istekao rok za sprovođenje tendera, što bi čitavu privatizaciju vratilo na početak.

10. “Zastava elektro Rača”

Akter: RANKO DEJANOVIĆ, suprug ministarke Slavice Đukić Dejanović

Izveštaj ukazuje na propuste Agencije za privatizaciju prilikom kontrole izvršenja ugovora o privatizaciji, koji je 2006. godine zaključen s Rankom Dejanovićem, suprugom ministarke zdravlja Slavice Đukić-Dejanović. Osim navodnog kršenja ugovora u delu koji se odnosi na obavezno investiranje, dokumentacija koju je Savet analizirao ukazuje i na nenamensko trošenje sredstava koja je „Zastavi elektro” odobrio Fond za razvoj.

11. "Tehnohemija"

Akteri: VELJKO ŽIŽIĆ; MILAN BEKO

Agencija za privatizaciju je raskinula kupoprodajni ugovor s kupcem „Tehnohemije” bez obzira na to što je ispunio sve ugovorne obaveze, izmirio pet ipo od ukupno šest rata kupoprodajne cene i investirao 60 miliona dinara, što je dvostruko više nego što je ugovorom bilo predviđeno. Sve ovo prvobitno je potvrdila i Agencija, ali je kasnije ugovor ipak raskinula. Savet je ukazao vladi da se veći deo nekretnina „Tehnohemije” nalazi na lokaciji obuhvaćenoj promenama urbanističkog plana Beograda kojima je promenjena namena dela zemljišta u „Luci Beograd”, čime je vlasnicima „Luke” omogućeno da na tom prostoru grade stambeno-poslovne objekte. Da bi ostvarili svoje planove, vlasnici „Luke” nastoje da dođu u posed zemljišta „Tehnohemije” i drugih preduzeća na pomenutoj lokaciji. Savet je preporučio vladi da u svetlu ovih činjenica ispita sumnje na korupciju u postupanju Agencije u „Tehnohemiji”.

12. "Srbolek"

Akter: JOVICA STEFANOVIĆ NINI

Komisija za hartije od vrednosti je 2007. utvrdila da su preduzeća Jovice Stefanovića preuzela kontrolu nad fabrikom lekova „Srbolek”, a da nisu dala ponudu za preuzimanje akcija i naložila mu da proda akcije ili da podnese ponudu. Stefanović je formalno izvršio ovaj nalog, ali je zadržao faktičku kontrolu nad „Srbolekom”. Iako su ostali akcionari zbog ovakvog posla i zbog nezakonitog poslovanja uprave kompanije, podneli krivičnu prijavu protiv Stefanovića i njegovog menadžmenta, tužilaštvo nije postupilo po njihovoj prijavi, tako da je Stefanović nastavio da donosi odluke na štetu preduzeća, njegovih akcionara i Republike Srbije. Jovica Stefanović i direktor „Srboleka” Mladen Lučić su uhapšeni su 8. novembra 2010. godine na osnovu krivične prijave koju je protiv njih podnela Poreska uprava, kao i zbog sumnji na zloupotrebe u poslovanju „Srboleka”. Nad „Srbolekom” je početkom 2011. godine otvoren predstečajni postupak, kao posledica višegodišnjeg štetnog poslovanja Stefanovićeve uprave.

13. "Šinvoz"

Akter: NEBOJŠA IVKOVIĆ

U ovom slučaju, sumnja se baca na nesavesni rad Agencije za privatizaciju prilikom kontrole izvršenja ugovornih obaveza, što je novembra 2007. godine rezultiralo stečajem „Šinvoza“. Agencija za privatizaciju je tri godine omogućavala kupcu da kršenjem zakona i ugovora namerno vodi firmu u stečaj, iako joj je bilo poznato da Nebojša Ivković nije izvršio investicionu obavezu iz ugovora u kupoprodaji kapitala. Tek posle ulaska u stečaj, Agencija je 31. januara 2008. godine raskinula ugovor, posle protesta 15. januara na kom je umro akcionar „Šinvoza“ Radislav Stojanov. Ministar Dinkić je tom prilikom organizovao konferenciju za novinare na kojoj je rekao da postoji osnovana sumnja da je novi vlasnik namerno izazvao stečaj u „Šinvozu“ i najavio da će pokrenuti nadzor nad radom novosadskog ogranka Agencije jer postoji sumnja da su nesavesno poslovali.

14. "Keramika" iz Kanjiže

Akteri: MILAN LUKIĆ; ŽIVORAD VOJINOVIĆ

Sporno je ponašanje policije, koja je šest puta opstruirala sprovođenje sudske odluke i uvođenje većinskih vlasnika i legalnih organa „Keramike“ u preduzeće, zbog čega se godinu dana održavalo nezakonito stanje. „Keramika“ je pre preuzimanja od strane manjinskih vlasnika i nelegalnog rukovodstva bila najznačajniji privredni subjekat u Kanjiži, prosperitetna fabrika s mogućnošću razvoja u značajan brend.

15. "Prosveta"

Akteri: "Media II" d.o.o. (DEJAN PANTOVIĆ, TEODORA PANTOVIĆ)

Savet je ukazao na kršenje zakona i ugovora u privatizaciji nekadašnje najveće izdavačke kuće na Balkanu, i kupca i Agencije za privatizaciju. Savet je utvrdio da kupac firma „Media“ ne samo da nije izvršila ugovorne obaveze, za koje mu je Agencija ostavila više naknadnih rokova nego

što je zakonom predviđeno, već je u međuvremenu prodao deo imovine „Prosvete” i novac zadržao za sebe. Zbog svega ovoga, zaposleni u „Prosveti”, koji su dovedeni na rub egzistencije, obustavili su rad 20. januara 2010. godine i u štrajku ostali više od 9 meseci. Ugovor s kupcem „Prosvete” raskinut je 15. septembra 2010. godine, a nad preduzećem je otvoren postupak restrukturisanja. Agencija za privatizaciju nije preduzela nikakve korake protiv kupca u vezi sa otuđenjem imovine „Prosvete”.

16. Poslovi „Azotare Pančevo”

Akteri: RADOSAV VUJAČIĆ, predstavnik „Srbijagasa”;
„Vikorija logistik”; „Ju point” ZORANA DRAKULIĆA;
„Invej” PREDRAGA RANKOVIĆA PECONIJA

Savetu za borbu protiv korupcije obratili su se zaposleni u pančevačkoj „Azotari”, ukazujući na štetne ugovore koje u ime preduzeća potpisuje privremeni zastupnik kapitala Radosav Vujačić, predstavnik „Srbijagasa” u ovom preduzeću. Zaposleni su Savetu dostavili ugovore iz kojih je, kako tvrde, evidentno da se „Azotara” zadužuje pod nepovoljnim uslovima. Najpre je „Azotara” od preduzeća „Viktorija logistik” pozajmila pšenicu po ceni od 12 dinara po kilogramu, da bi je dvadesetak dana kasnije prodala preduzeću „Ju point”, po ceni nešto nižoj od 9 dinara za kilogram. „Viktorija logistik” d. o.o. iz Novog Sada, prema podacima APR, jedna je od 10 članica „Viktorija grupe”, čiji su vlasnici Evropska banka za obnovu i razvoj sa sedištem u Londonu (24 odsto) i biznismeni Milija Babović, Zoran Mitrović i Stanko Popović sa po 25,33 odsto akcija. Vlasnik „Ju pointa” je Zoran Drakulić. Savet tvrdi i da postoji još jedan štetni ugovor po kome je „Azotara” pozajmila 50.000 tona pšenice po ceni od 12,15 dinara po kilogramu, od Direkcije za robne rezerve, 24. februara 2010. godine. Pšenicu pozajmljenu pod ovakvim uslovima, dvadesetak dana kasnije, „Azotara” je prodala preduzeću „Invej”, Predraga Rankovića Peconija, po ceni nižoj od nabavne (11 dinara po kilogramu) i to sa odloženim rokom plaćanja.

17. "Trudbenik gradnja"

Akter: DRAGAN KOPČALIĆ, vlasnik "Montere"

Izveštaj ukazuje na ozbiljne propuste koje su napravili Agencija za privatizaciju i Ministarstvo ekonomije u kontroli izvršenja ugovora o prodaji jedne od najvećih građevinskih firmi u bivšoj Jugoslaviji, preduzeću „Montera“. „Montera“ je u vlasništvu Dragana Kopčalića. Pošto je izveštaj dostavljen vladi, Agencija za privatizaciju je sprovela kontrolu izvršenja ugovora u „Trudbeniku“. Izveštaj Agencije od 26. novembra potvrdio je navode Saveta, međutim, uprkos nalazima o drastičnom kršenju ugovora od strane „Montere“, Agencija je odbila da raskine ugovor. Agencija nije raskinula ugovor o kupoprodaji, a vlada je 8. jula 2010. godine donela program mera za rešavanje statusa bivših i sadašnjih zaposlenih u „Trudbeniku“. Iako je „Trudbenik“ privatno preduzeće, vlada je otpuštenim radnicima na ime socijalnog programa iz javnih fondova isplatila više od 1,2 miliona eura, kako bi zaustavila njihove proteste i zataškala kršenje zakona u privatizaciji preduzeća.

18. "DelReal"

Akter: MIROSLAV MIŠKOVIĆ

Savet za borbu protiv korupcije je 14. marta 2011, obavestio javnost da je konverzija prava korišćenja na građevinskom zemljištu u pravo svojine na način na koji je definisana aktuelnim zakonom, jedan od najočiglednijih primera sprege između krupnog kapitala i izvršne vlasti, kojom se zakonom stvaraju uslovi za sistemsku korupciju. Kao očigledan primer izneto je Rešenje o konverziji Sekretarijata za imovinsko-pravne poslove Gradske uprave Beograda, kojim je preduzeću „DelReal“ priznato pravo svojine na zemljištu u državnoj svojini bez obaveze plaćanja naknade. Reč je o 16 hektara zemljišta na atraktivnoj lokaciji, koje je ovim rešenjem poklonjeno.

Vlasnik Delta holdinga Miroslav Mišković saslušan je u policiji u svojstvu građanina u vezi sa poslovanjem "Delreal" u decembru 2012 godine.

Ministar pravde Nikola Selaković tada je naveo da “Delreal” nije jedina tema, već da ih ima dosta, kao i da bi bilo zanimljivo da se ispita i slučaj “Nibens grupe”.

U Tužilaštvu za organizovani kriminal nekoliko dana kasnije saslušano je četvoro svedoka u istrazi protiv vlasnika Delta holdinga Miroslava Miškovića i još devet osumnjičenih za malverzacije sa putarskim preduzećima. Svedoci su ispitivani u vezi sa osnivanjem firme Marka Miškovića “Mera invest” i sa prodajom akcija Preduzeća za puteve “Niš”. Svedočili su troje pravnih zastupnika te kompanije Ivan Smiljković, Ilija Dražić i Ana Petković, dok je poslednji saslušan direktor “Mera investa” Živojin Petrović.

Osim oba Miškovića, istraga se vodila i protiv vlasnika “Nibens grupe” Mila Đuraškovića i još sedmorice osumnjičenih da su zloupotrebom službenog položaja izvlačili novac iz putarskih preduzeća i sebi pribavili korist od oko 30 miliona evra.

Miroslav Mišković, i njegov sin Marko, kao i Milo Đurašković, vlasnik “Nibens grupe”, “Šer korporacije” i Preduzeća za puteve (PZP) iz Niša uhapšeni su 12. decembra 2012, zbog malverzacija u privatizaciji putarskih preduzeća. Određen im je policijski pritvor od 48 sati, nakon toga Miroslavu Miškoviću i njegovom sinu Marku sudija za prethodni postupak odredio je 14. decembra 2012 pritvor do 30 dana. Pritvor je određen Đuraškoviću i još četvorici njihovih saradnika.

Miroslav i Marko Mišković, kao i Đurašković terete se da su, od 2005, do kraja 2010. godine, kao suvlasnici u privatizovanom Preduzeću za puteve “Niš”, a preko njega i suvlasnici više preduzeća za puteve – “Beograd”, “Kragujevac”, “Vranje”, “Srem put”, “Bačka put” i drugih, neosnovano iz tih preduzeća izvukli novac i imovinu.

Osumnjičeni su od zajedničkog posla zaradili oko 30 miliona eura, od čega je Marku Miškoviću pripalo između 17 i 19 miliona eura, Đuraškoviću 10 miliona eura, a preduzeću “Hemslejd” 1,2 milion eura.

Protiv Miškovića se, koliko je javnosti poznato, vodi samo jedna krivična istraga, i to zbog zloupotreba u putarskim preduzećima, kojom je obuhvaćen i vlasnik Nibens grupe Milo Đurašković, kao i još osam osoba, uključujući i sina vlasnika Delte holdinga Marka Miškovića. Takođe, prema

dostupnim informacijama, vođene su i predistražne radnje, u okviru kojih je ispitan i Mišković, povodom privatizacija "C-marketa", "Luke Beograd" kao i konverzije zemljišta "Delreala" u Novom Beogradu. Ova tri slučaja jesu na listi od 24 sporne privatizacije EU i Saveta za borbu protiv korupcije Vlade Srbije, dok putarska preduzeća to nisu. Navodno je na njih, kao i na malverzacije sa građevinskim firmama, ukazano kroz usmene razgovore sa evropskim zvaničnicima.

I dok je istraga o ovom predmetu još uvek u toku, Marku Miškoviću u aprilu 2013. godine ukinut je pritvor, ali mu je određen kućni pritvor uz obavezu nošenja elektronske narukvice. Tužilaštvo za organizovani kriminal u aprilu 2013, nije dalo saglasnost na predloge odbrane vlasnika Delta holdinga Miroslava Miškovića i Nibens grupe Mila Đuraškovića da im se pritvor ukine, odnosno zabrani blažom merom. Miškoviću i Đuraškoviću pritvor je produžen do 9. juna 2013, do kad mora da se podigne optužnica ili da oni budu pušteni iz pritvora po sili zakona.

19. "Nuba invest"

Akteri: OLIVER DULIĆ, eksministar;
ZORAN DROBNJAK, direktor "Puteva Srbije"

Ovo je jedini slučaj koji je do kraja istražen i za koji su pronađeni dokazi, dovoljni za podizanje optužnice. Izdavanje dozvole Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja za izgradnju optičkog kabla preduzeću „Nuba invest“ iz Beograda, obavljeno je, kako se tvrdi, u nezakonitoj proceduri, suprotno odredbama Zakona o planiranju i izgradnji i Zakona o telekomunikacijama. U pomenutoj proceduri izostalo je organizovanje postupka javnog nadmetanja, a neobično je da je taj posao, mimo brojnih operatera sa iskustvom i, godinu dana pre svih drugih dobilo nepoznato, novoosnovano preduzeće, koje se pre ovog posla nije bavilo telekomunikacijama, niti je imalo licencu Ratela (Agencija za telekomunikacije).

20. Koncesija za autoput Horgoš–Požega

Akter: VELIMIR ILIĆ, ministar za kapitalne investicije

Analizirana je dodela koncesije za finansiranje, projektovanje, izgradnju, korišćenje i održavanje autoputa Horgoš–Požega. Savet tvrdi da je reč o tome „kako političari i izvršna vlast u Srbiji koriste javna dobra u cilju ostvarivanja partijskih interesa, što se ogleda u činjenici da se javni put gradi do izborne baze resornog ministra, iako njegovo krajnje odredište nema veći privredni, finansijski niti socijalni značaj, sa stanovište opšteg interesa države, dok je završetak Koridora 10 strateški prioritet države”. Savet je takođe ocenio da je tehnička vlada zaključenjem ugovora o koncesiji prekoračila svoje nadležnosti.

21. Izvoz šećera u zemlje EU

Akteri: „MK komerc”; MIROLJUB LABUS, ekspotpredsednik vlade

Evropska unija je 2001. godine omogućila Srbiji izvoz šećera, proizvedenog u našoj zemlji po preferencijalnim uslovima na tržište EU. Kako Evropska kancelarija za suzbijanje prevara OIAF, zbog neadekvatne kontrole porekla robe u Srbiji, nije mogla da utvrdi da li je bilo zloupotreba preferencijalnog statusa, EU je početkom 2003. godine našoj zemlji uvela sankcije na izvoz šećera. Posle analize podataka o izvozu šećera u EU, u periodu 2001–2003. godine, Savet je konstatovao da je u Srbiji potrošeno i izvezeno od 100 do 300 hiljada tona šećera godišnje koji ne postoji ni u proizvodnji ni u legalnom uvozu. Savet je preporučio vladi da hitno utvrdi odgovornost za drastičan obim ulaska u zemlju robe bez carinske kontrole.

22. „Putnik”

Akter: SRBA ILIĆ, vlasnik „Univorld holdings limited”

„Putnik” je privatizovan metodom javnog tendera u maju 2003. godine između ATD „Putnik” kao prodavca, Agencije za privatizaciju i „Univorld holdings limited” (UHL) kao kupca. Agencija za privatizaciju je ugovor

kasnije raskinula, pa je UHL je pokrenuo postupak pred Međunarodnim arbitražnim sudom koji je rešen u korist ove firme. Agencija za privatizaciju, međutim, nije postupila po odluci Međunarodnog arbitražnog suda, niti po zaključku Vlade Srbije.

23. "Srbija-Turist"

Akter: SRBA ILIĆ, vlasnik "Univorl d holdings limited"

"Univorl d holdings limited" (UHL) je 16. septembra 2003. godine s preduzećem „Srbija-Turist“ a. d. iz Niša i Agencijom za privatizaciju zaključio ugovor o prodaji i kupovini društvenog kapitala „Srbija-Turista“. Kao i u slučaju „Putnika“, Agencija je 30. juna 2006. godine raskinula ugovor primenom odredaba člana 41.a Zakona o privatizaciji, iako je ugovor zaključen dve godine pre nego što su ove odredbe stupile na snagu. UHL se i u ovom slučaju obratio Međunarodnom arbitražnom sudu, koji je doneo odluku kojom je utvrđeno da je ugovor i dalje na snazi, a Agenciji i „Srbija-Turistu“ se nalaže da priznaju izvršenje ugovornih obaveza i vrate 997.824 akcija.

24. "Galenika"

Takođe slučaj koji je imao epilog pred Međunarodnim arbitražnim sudom Međunarodne trgovinske komore. U postupku „Valeant farmasutikals internešnal“ (SAD) (bivši ICN farmasutikals INC) protiv države, sud je 11. novembra 2004. godine doneo odluku kojom je ICN ovlašćen da povрати svoj osnovni novčani ulog u „ICN Galeniku“ do iznosa od 50 miliona američkih dolara i da ovo pravo ICN treba da se obezbedi putem likvidacije te kompanije. Odlukom je određeno da svaka stranka u jednakim delovima snosi troškove ove arbitraže u iznosu od 818.000 američkih dolara.

U maju 2013. godine, policija je uhapsila osam osoba osumnjičenih za malverzacije u poslovanju kompanije "Galenika". Među uhapšenima je i doskorašnji direktor kompanije Nenad Ognjenović. U postupku je do sada utvrđeno da je kompanija "Galenika" u poslovanju oštećena za oko 12 miliona eura. Direktor policije Milorad Veljović smatra da će se u daljem

postupku utvrditi da je u pitanju mnogo veća suma i da su se finansijske transakcije odvijale preko "Argobanke".

Osim Ognjenovića uhapšeni su bivši pomoćnik generalnog direktora "Galenike" Goran Orlić, suvlasnik i direktor livnice "Jeremić" Miodrag Jeremić, preduzetnik iz Podunavaca Dragan Pavlović, vlasnik preduzeća "Unihemkom" Željko Jovanović, direktorka privrednog društva "Farmanari" Ljubica Trica, direktor privrednog društva "Trgošped trans" Milan Vladović i sudski veštak Željko Virmančević. Krivičnom prijavom obuhvaćeni su i bivši generalni direktor Velefarm holding kompanije Dragoljub Vučićević i Radosav Sekulić, pod čijem kontrolom su poslovala preduzeća u okviru Habit grupe.

Zatvori: prenatrpani i neadekvatni ²⁵⁶

Zakon o amnestiji koji je usvojen 2012. godine nije imao očekivan efekat – da smanji broj zatvoreničke populacije. Prema podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija 3600 osuđenika bilo bi obuhvaćeno amnestijom, dok se u zatvorima u Srbiji u to vreme nalazilo 11.500 pritvorenih i zatvorenih lica, a kapaciteti zatvorskih ustanova u Srbiji nešto su veći od 7000 mesta. Krajem 2012. godine oslobođeno je 1050 osoba. Međutim, njihova mesta su popunile osobe koje su čekale na izdržavanje kazne zatvora, i to, čak njih 450.

Prenatrpanost zatvora je samo jedan od problema, a davanje amnestije određenom broju osuđenika, nije rešio ovaj problem. Prenaseljenost je i posledica nedovoljne primene instituta uslovnog otpusta, ali i velikog broja pritvorenika. Stiče se utisak da sudovi neretko daju uslovni otpust, a da sa druge strane, veoma često izriču pritvor kao meru. U takvoj situaciji, sa sporim sudskim postupcima i procesima, veliki broj ljudi se nalazi u zatvoru sa veoma malom mogućnošću uticaja na odluke sudova.

Zbog nedovoljnih kapaciteta i velike prenaseljenosti, u zatvorima ne postoji klasifikacija i razmeštaj zatvorenika po kategorijama, osim po

256 Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (HO) godinama sprovodi monitoring zatvorskih ustanova. Tokom 2012. godine Helsinški odbor je uz podršku Ambasade Kraljevine Holandije i Civil Rights Defenders, vršio monitoring sledećih zatvora u Srbiji: KPZ u Nišu, Sremskoj Mitrovici, Požarevcu, Subotici i zatvor za žene u Požarevcu. Osim navedenih zatvorskih ustanova, odbor vrši i monitoring psihijatrijskih ustanova i ustanova za socijalno staranje. Tako je u protekloj godini Helsinški odbor posetio i Dom za decu bez roditeljskog staranja „Duško Radović“ u Nišu, Zavod za odrasla lica ometena u mentalnom razvoju i duševno obolela lica „Male pčelice“ u Kragujevcu i Zavod za vaspitanje omladine u Nišu. Helsinški odbor je i deo tima Nacionalnog preventivnog mehanizma (NPM), koje organizuje i vodi zaštitnik građana. Tokom 2012. godine, u okviru poseta koje je organizovao NPM, Helsinški odbor za ljudska prava vršio je monitoring sledećih ustanova: zatvor u Sremskoj Mitrovici, zatvor za žene u Požarevcu, Okružni zatvor u Subotici, Okružni zatvor u Kragujevcu, Okružni zatvor u Pančevu, dom za decu i omladinu ometenu u razvoju u Veterniku .

kategorijama na osuđena lica, pritvorena i prekršajno kažnjena. Zatvorenici sa manjim kaznama zatvora se uglavnom ne odvajaju od osoba sa većim kaznama, zatim zatvorenici koji su počinila lakše krivično delo od onih sa teškim krivičnim delima, maloletna lica od punoletnih, lica koja su psihički obolela, te lica koja su zavisna od psihoaktivnih supstanci. Ovaj problem je u direktnoj vezi sa neadekvatnim tretmanom tokom izvršenja kazne zatvora. Često se dešava da je čak i polovina osuđeničke populacije, povratnička populacija. Najčešći kriterijum razvrstavanja osuđenika u zatvorima jeste bezbedonosni rizik.

Problem je i nedovoljan broj zaposlenih u svim službama, a posebno u službi obezbeđenja. U nekim zatvorima odnos između zaposlenih u službi obezbeđenja i broja zatvorenika u jednoj smeni iznosi 1:30, što može biti problem u situacijama kad je potrebna brza i adekvatna reakcija zaposlenih u obezbeđenju. Osim toga, radnici službe obezbeđenja veoma često rade produžene ili duple smene, a da pri tome u poslednjih 10 godina nisu imali lekarski ili sistematski pregled.

Posebno slaba karika u zatvorskim ustanovama jeste zdravstvena služba. Ova služba nije pod jurisdikcijom Ministarstva zdravlja, već Ministarstva pravde, tako da se može dovesti u pitanje objektivno i nezavisno postupanje zdravstvenih radnika u zatvorskim ustanovama. Takođe, broj lekara koji rade u zatvorima često nije dovoljan za obavljanje redovnih i vanrednih pregleda i davanja terapije. U mnogim zatvorima zbog deficita zdravstvenih radnika, služba obezbeđenja je dodatno opterećena davanjem dnevne terapije osuđenim licima.

Osim toga, prostorije za boravak i spavanje (nedovoljno kreveta za spavanje ili spavanje na krevetima na tri sprata, vlaga, nedovoljno prirodnog svetla, loša kupatila i higijena), neadekvatna hrana (jednolična hrana bez voća, povrća ili mlečnih proizvoda), neorganizovano slobodno vreme i nedovoljno radno angažovanje osuđenih lica su takođe, ozbiljni problemi.

Uprkos svim navedenim, ozbiljnim problemima, koje treba sistemski rešavati, država je procenila da prioritet imaju kadrovska pitanja u Upravi i zatvorima. U oktobru 2012, došlo je do smene direktora Uprave za izvršenje krivičnih sankcija. Za novog direktora uprave postavljen je Milan

Stevović, a izvršene su i smene u nekoliko zatvora u Srbiji: KPZ u Nišu, KPZ Zabela u Požarevcu i u zatvoru za žene u Požarevcu.

Zakon o amnestiji i alternativni načini izvršenja krivičnih sankcija

Zakon o amnestiji donet je krajem 2012. godine bez javne rasprave. Cilj donošenja ovog zakona jeste smanjenje prenaseljenosti u svim zatvorima. Srbija je 2010. godine usvojila Strategiju za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija.

Tomislav Nikolić je još u predizbornoj kampanji za predsedničke izbore 2012. godine, dao obećanje da će kao predsednik države doneti Zakon o amnestiji

Iako je Zakon o amnestiji bio kritikovan od stručne javnosti u Srbiji, sudija, policajaca ali i žrtava, on je usvojen po ubrzanom postupku i bez javne rasprave. Minister pravde Nikola Selaković smatra da će ovaj zakona omogućiti smanjenje osuđeničke populacije, poboljšati uslove smeštaja (u skladu sa evropskim standardima) i smanjiti državne troškove. Ne postoje zvanični podaci o tome koliko je država ovim zakonom uspjela da ostvari očekivane pozitivne promene nakon nekoliko meseci primene. Međutim, problemi sa prenaseljenošću u zatvorima još uvek postoje i situacija se još uvek nije promenila.

Prema Zakonu o amnestiji, pravo na amnestiju imaju one osobe koja su osuđena na tri meseca zatvora i ona će se automatski, stupanjem na snagu ovog zakona, naći na slobodi. Pravo na umanjenje kazne do 50 odsto imaće lica osuđena na kaznu zatvora od tri do šest meseci. Međutim, Zakon predviđa umanjenje kazne za četvrtinu, zatvorenicima koji su osuđeni na kazne zatvora i duže od šest meseci, kao i amnestiju svih osuđenika preko 70 godina starosti. Zakona predviđa i izuzetke od amnestije, pa taksativno nabroja koji sve počinioci krivičnih dela neće moći da računaju na milost države: osobe osuđene zbog organizovanog kriminala, terorizma, teškog ubistva, teških oblika nasilja, ratnih zločina, trgovci drogom osuđeni za teže oblike neovlašćene proizvodnje i prodaje narkotika, oni

koji su davali ili primali mito i svi koji su više od tri puta pravnosnažno osuđeni na zatvorsku kaznu, a osuda im nije brisana.

Prema podacima (od 15. aprila 2013. godine) Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, od novembra prošle godine, kad je usvojen Zakon o amnestiji, pušteno je oko 2000 osuđenika koji su izdržali devet desetina kazne zatvora.

Direktor uprave Milan Stevović je obavestio skupštinsku Komisiju za kontrolu izvršenja krivičnih sankcija da je "brojno stanje u zatvorima smanjeno sa 11.300 lica lišenih slobode na 10.228".

Međutim, stanje u zatvorima je i dalje alarmantno kad je reč o prenaseljenosti. Nema tačnih i zvaničnih podataka o tome koliki broj osuđenih lica je do momenata stupanja zakona na snagu čekalo na izvršavanje kazne zatvora, te koliki je broj zatvorenika koji je nakon donošenja Zakona o amnestiji otišao na izdržavanje kazne zatvora.

Loša praksa u primeni ovog zakona se ogleda u tome što se pre usvajanja Zakona o amnestiji, veliki broj osuđenih lica koja su čekala izvršenje kazne zatvora, dobrovoljno javljao na izdržavanja kazne, očekujući primenu tog zakona, te su u tom momentu zatvorske ustanove bile dodatno prenaseljene. Na primer, u zatvoru za žene u Požarevcu su dodatno ubacivani kreveti da bi mogao da primi sve žene na izdržavanje kazne. Dnevno je u taj zatvor stizalo i po pet žena, pa su sobe sa jednim krevetom postajale dvokrevetne ili trokrevetne. Tako se u sobama (primer IV paviljona) u kojima je dozvoljeni kapacitet smeštaja za 71 osobu, nalazilo 85 žena.

Druga loša strana ovog zakona jeste to što je njegovom primenom više osoba dobilo skraćenje kazne (gotovo svaka treća), nego što je amnestirano i pušteno iz zatvora. Takođe se može dovesti u pitanje i to koja osuđena lica su dobila amnestiju nakon usvajanja ovog zakona. Na primer, amnestiju je dobio Miladin Kovačević, koji je nagodbom sa tužilaštvom osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 27 meseci, zbog prebijanja američkog studenta Brajana Stajnhauera u Bostonu. Kovačević je trebalo da odsluži kaznu zatvora u januaru 2013. godine, a iz zatvora je pušten u novembru 2012. godine. Na slobodi se ranije našao i Uroš Mišić, koji je na fudbalskim tribinama bakljom palio žandarma Nebojšu Trajkovića, a kazna zatvora mu je isticala u junu mesecu 2013. godine. Sretenu Jociću i akterima ubistva

francuskog navijača Brisa Tatona pomenuti zakon vreme u zatvoru skratio je za 10 odsto.

Zanimljivo je i to da je pomoćnik ministra pravde *Milisav Čogurić* radio na izradi *Zakona o amnestiji*, iako se njegov sin Andrija nalazi na izdržavanju zatvorske kazne za počinjeno krivično delo. Andriju Čorugića Viši sud u Beogradu osudio je 2011. godine na tri godine i šest meseci zatvora za krivično delo nedozvoljene proizvodnje, držanja, nošenja i promet oružja i eksplozivnih materija. Čorugić je odležao oko šest meseci, a s *novim Zakonom o amnestiji* on bi mogao da dobije šansu da iz zatvora izađe gotovo godinu dana ranije od predviđene kazne, jer bi, prema odredbama novog propisa, mogao da dobije umanjeње zatvorske kazne od 25 odsto. Andrija Čorugić ima još jednu presudu koja nije pravosnažna a kojom je osuđen na četiri meseca zatvora zbog ugrožavanja sigurnosti.²⁵⁷

Osim amnestije, postoji i institut uslovnog otpusta, ali država ovaj opšte prihvaćeni međunarodni standard ne primenjuje tako rado i često. Primena ovog instituta, takođe, može rasteretiti prenatrpane zatvore, jer se može primeniti na one osuđenike koji su odslužili 2/3 izrečene kazne zatvora. Sudovi prilikom odlučivanja o uslovnom otpustu zahtevaju preporuku od zavoda u kojem se lice nalazi. Zavodi neretko daju pozitivne preporuke za uslovni otpust, plašeći se da se to lice ponovo ne vrati u zatvor. To ukazuje na loš program resocijalizacije u samim zatvorima.

U periodu donošenja Zakona o amnestiji pojedine žene iz zatvora u Požarevcu, umesto amestije dobile su uslovni otpust. To ne bi bilo sporno da nije reč o ženama koje dugo godina izdržavaju kaznu zatvora zbog ubistva svojih nasilnika i koje su nekoliko godina unazad tražile pomilovanje, a nisu ga dobile, niti su dobile uslovni otpust. Te žene su i nakon donošenja Zakona dobile uslovni otpust, samo nekoliko meseci pre isteka dugogodišnjih kazni zatvora. Ovakvi i slični slučajevi dovode u pitanje razloge neprimene drugih instituta, kad za to postoje zakonski uslovi.

Primena alternativnih načina izvršenja krivičnih sankcija je, takođe jedna od mera koje su propisane Strategijom za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija. Međutim, ovaj način izvršenja krivičnih sankcija ne koristi se potpunosti.

257 Blic, 14. novembar 2012.

Razlog je to što država mora najpre da izmeni Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, te da donese Zakon o probaciji, kojim bi se dodatno definisali način i mogućnosti alternativnog izvršenja krivičnih sankcija. Prema podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, u sedam gradova su otvorene kancelarije za alternativne sankcije, a za još sedam gradova napravljen je plan (Sremska Mitrovica, Požarevac, Užice, Leskovac, Čačak, Smerderevo i Pančevo). Neophodno je što pre otvoriti nove kancelarije, uposliti povrenike i napraviti dobru mrežu i mehanizam za kontrolu alternativnog izvršenja sankcija.

Osim osuđenih lica, u zatvorima se i dalje nalazi veliki broj pritvorenika, oko 2400. Veoma često su to slučajevi nesusnovanog pritvora za koje država mora kasnije da isplati naknadu štete. Potrebno je, takođe zakonom regulisati da sudije još u prvom stepenu mogu da izreknu kaznu kućnog zatvora, kako bi se na taj način uticalo na smanjenje broja osuđenih lica i pritvorenika u zatvorima. Osim toga, potrebno je male kazne zatvora zameniti kućnim zatvorom kako bi se rasteretili zatvori, jer osuđena lica sa malim kaznama zatvora ionako nemaju nikakav tretman u zatvoru.

U alternativne načine izvršenja krivičnih sankcija spadaju: rad u javnom interesu, kućni pritvor, kućni zatvor, zatim kućni zatvor sa elektronskim nadzorom i uslovna osuda sa zaštitnim nadzorom. Najčešći način alternativnog izvršenja krivičnih sankcija u Srbiji je kućni zatvor. Iako je Evropska unija donirala 600 elektronskih narukvica, u ovom trenutku 348 ljudi u Srbiji se nalazi u kućnom zatvoru sa elektronskom narukvicom, a 38 osoba obavlja rad u javnom interesu.

Alternativni načini izvršenja krivičnih sankcija, smanjili bi prenaseljenost u zatvorima i državne troškove. Dan po zatvoreniku državu košta od 1600 do 1800 dinara. U 2012. godini izrečeno je samo 205 alternativnih izvršenja kazni i to rad u javnom interesu. Ovaj način izvršenja kazne najjeftiniji je za državu i najefikasniji za osuđenika sa stanovišta prevaspitanja i svrhe kažnjavanja.

Vlada je u saradnji sa Ministrastvom pravde, državnom upravom i Upravom za izvršenje krivičnih sankcija u aprilu 2013. godine pripremila Nacrt zakona o probaciji u izvršenju vanzavodskih sankcija i mera, Nacrt

zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Strategiju razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji za period 2013-2020. godinu.

Zakon o probaciji regulisaće sva pravila o izvršenju takozvanih alternativnih krivičnih sankcija. Zakonom o probaciji biće precizno određena i mreža poverenika koji će postojati u svakoj opštini u Srbiji i biće zaduženi za prihvatanje bivših osuđenika posle izdržane kazne. Vodiće računa o njihovom povratku u društvo, zaposlenju, zdravstvenoj zaštiti i problemima koje mogu ukazati na opasnost da ponove krivično delo.

**III – SISTEM BEZBEDNOSTI:
SPORO PRILAGOĐAVANJE
STANDARDIMA EU**

Vojna neutralnost Srbije i zajednička bezbednosna i odbrambena politika EU

Srbija je 14. decembra 2006. godine postala članica programa Partnerstvo za mir i na taj način počela proces institucionalne saradnje sa NATO. Srbija je 26. decembra 2007. godine proglasila vojnu neutralnost, i to jednom jedinom rečenicom u Rezoluciji Narodne skupštine Republike Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka. U aprila 2009. godine usvojena je Nacionalna strategija odbrane, a u oktobru iste godine i Nacionalna strategija bezbednosti. Prethodno usvojena politika vojne neutralnosti ni u jednoj od tih strategija ne samo da nije konkretnije razrađena, nego nije čak ni pomenuta. Strategija spoljne politike, kao jedan od najvažniji stateških dokumenata svake zemlje, još uvek nije doneta.

Vojno neutralne zemlje Evrope ne mogu se ni u jednom kontekstu uporediti sa Srbijom. Ogromne su razlike između ovih država i Srbije. One se u kulturološkom smislu oduvek smatraju delom zapadne civilizacije i NATO savez ih tretira kao prijateljske zemlje. Osim toga, reč je o bogatim zemljama koje mogu da finansiraju svoju neutralnost. Većina gore spomenutih vojno neutralnih država članice su EU, čiji osnivački i drugi akti regulišu i oblast spoljne politike, kao i oblast bezbednosti i odbrane, a Ugovorom iz Lisabona bezbednosna i odbrambena politika postala je Zajednička bezbednosna i odbrambena politika (ZBOP).

Sve države, od sporazuma iz Mاستrihta, ratifikacijom preuzimanju obaveze iz svih ugovora, pa i iz Lisabonskog, osim ako ne postoji drugačiji eksplicitan dogovor. Danskoj je, na primer, prema Sporazumu iz Edinburga 1992. godine, dozvoljeno da ne učestvuje u ZBOP. Sve države članice EU moraju da poštuju odredbe Lisabonskog sporazuma. Međutim, neke od tih odredbi, a pogotovu one koje se tiču ZBOP, nisu toliko čvrste i precizno normirane kao one koje se tiču primene nekih zakona u „prvom stubu” Unije. Države imaju obavezu da učestvuju u kreiranju i sprovođenju Zajedničke

spoljne i bezbednosne politike, ali to je sve. Učestvovanje se bazira na saradnji i solidarnosti koje nisu striktno i precizno propisane.

ZBOP, kao i Zajednička spoljna i bezbednosna politika EU (ZSBP), formiraju se tamo gde, prema proceni EU, postoji takva potreba, ali države članice još uvek predstavljaju suverene nosioce spoljne, bezbednosne i odbrambene politike. Tek kada one, u organima EU, „odobre” neku akciju EU u okviru ZSBP i ZBOP, „zajednička politika” stupa na scenu i postaje obavezujuća.

Neki stručnjaci u Srbiji smatraju da su tim novinama male države dovedene u situaciju da prate i podržavaju spoljnu politiku „velikih” članica EU iako se, možda ne slažu sa svim odlukama od „vitalnog interesa”, ali da drugačije ne bi mogao da bude postignut dogovor o „zajedničkoj” politici.

Cilj ove politike jeste obezbeđivanje operativne sposobnosti EU za izvođenje određenih vojnih i civilnih misija širom sveta. Lisabonski ugovor uvodi proširenu listu Peterburških zadataka, koja sada, uz tradicionalne operacije kao što su humanitarne misije, obuhvata misije spasavanja, misije održavanja i nametanja mira, operacije upravljanja krizama, operacije zajedničkog razoružavanja, vojnog savetovanja i pomoći i operacije protiv terorizma. Ugovor formuliše i tzv. „klauzulu zajedničke odbrane”, prema kojoj su države članice EU, koje su prihvatile odredbe Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike, obavezne da pomognu jednoj od članica EU u slučaju da bude napadnuta. Pošto se ne precizira vrsta pomoći koju su ove države dužne da pruže, ova odredba nikako ne može biti upoređena sa članom 5. Ugovora o NATO. Postoji i „klauzula solidarnosti”, koja obavezuje na pružanje eventualne vojne pomoći onoj članici koja je pogođena ljudskom ili prirodnom katastrofom ili terorističkim napadom. Ugovorom je predviđena i „stalna strukturna saradnja”. Ona je otvorena za sve zemlje koje žele da budu deo programa evropskog vojnog naoružanja i da na raspolaganje stave borbene jedinice spremne za trenutnu akciju. Ugovor „klauzulom o solidarnosti” podrazumeva obavezujuću, mada neprecizno definisanu, eventualnu vojnu pomoć između država koje su članice EU.

O tome, u kojoj meri vojna neutralnost stiče novo značenje ulaskom zemlje u EU vode se velike rasprave, između ostalog i zato što se u samom Lisabonskom sporazumu kaže: “uvođenje klauzule o međusobnoj odbrani

ne pogada specifičan karakter politike bezbednosti i odbrane nekih država članica, ali da je pitanje da li će, imajući u vidu samu suštinu klauzule, neutralnost tih država moći da bude očuvana". Ambasador Švedske u Srbiji Krister Asp, ocenio je da u slučaju napada na neku državu EU Švedska ne bi ostala pasivna te da politika neutralnosti u novim okolnostima ne bi bila relevantna. Ove klauzule ni na koji način ne impliciraju da pomoć mora biti ograničena na vojna sredstva. U slučaju eventualnog napada, vojna pomoć napadnutoj članici EU, verovatno ne bi ni morala da bude regulisana ZBOP, da bi bila ostvarena. Iako je Lisabonski sporazum stupio na snagu mesec dana posle usvajanja strateških dokumenata Republike Srbije, u Srbiji nije bilo adekvatne stručne rasprave o novinama koje taj document donosi u oblasti bezbednosti i odbrane. U Srbiji je malo poznata činjenica da se u Lisabonskom ugovoru potvrđuje da NATO i dalje ostaje osnova kolektivne bezbednosti onih svojih članica koje su istovremeno i članice EU. To se ne odnosi na one članice EU koje nisu članice NATO, ukoliko one to ne žele.

U Srbiji nije dovoljno poznata činjenica da ZBOP za sada ne pretenduje na to da postane odbrambena funkcionalna struktura koja može da bude alternativa NATO. ZBOP nema zajednički lanac komandovanja, te ne može biti alternativa učlanjenju u NATO kako su to neki političari i analitičari u Srbiji pokušali da predstave.

Kao što je već spomenuto, članstvo u ZBOP ne znači da članice moraju da se odreknu vojne neutralnosti. Ipak, neke odredbe ZBOP, pre svega one vezane za zajedničke interese i misije, poput funkcionisanja EULEX, nisu u saglasju sa načinom na koji je Srbija definisala svoju vojnu neutralnost i spoljnu politiku, na šta je i prethodna vlada, prilikom popunjavanja upitnika EK, obratila pažnju u poglavlju 31.²⁵⁸

Pre usvajanja politike vojne neutralnosti treba dati odgovor na suštinsko pitanje: da li je vojno neutralna Srbija, bez obzira na sve bilateralne sporazume o saradnji u oblasti odbrane, u stanju da sama odgovori na sve bezbednosne izazove, rizike i pretnje novog veka. Globalizacijom su do

258 Jan Litavski: "Kontroverze vojne neutralnosti Srbije", tromesečnik "Novi Vek", CEAS, br.1, avgust 2012.

<http://ceas-serbia.org/root/tromesecnik/novi-vek-broj-02.pdf>.

izražaja došli mnogi transnacionalni procesi, poput razvoja komunikacija, saobraćaja, slobodnog i liberalnog tržišta i poroznosti granica između država. Takođe, javljaju se nove pretnje bezbednosti država, kao što su države u procesu raspadanja, međunarodne terorističke organizacije i organizovane transnacionalne kriminalne grupe. Većina država političkog Zapada smatra da u takvim okolnostima ne mogu same da odgovore na navedene pretnje, pa svoju bezbednost i odbranu pokušavaju da osiguraju putem zajedničkog delovanja, kooperacije i članstva u savezima.

Pojam vojne neutralnosti u gorepomenutim okolnostima podrazumeva da Srbija razvija sistem odbrane koji joj omogućava da se oslanja na sopstvene vojne snage. To podrazumeva redefinisanje strategije bezbednosti i odbrane. Osim toga, otvaraju se mnoga značajna pitanja o odbrani zemlje, poput onih vezanih za organizaciju vojske i njenog brojnog stanja, za razmatranje ponovnog uvođenje redovne vojne obaveze, kao i za druge obimne studije koje zahtevaju velike izdatke. Ukoliko Srbija želi da bude shvaćena kao ozbiljna vojno neutralna država, mora imati samostalne vojne snage koje će obezbediti njeno nesmetano funkcionisanje. To podrazumeva ogroman budžet za sistem odbrane, za koji prezadužena i demografski ugrožena Srbija nema uslove.²⁵⁹

Za Srbiju, koja nije u procesu NATO integracija koje su u zemljama Istočne Evrope odigrale bitnu ulogu u reformi sistema bezbednosti tih zemalja, je veoma bitno da nastavi proces evropskih integracija i preuzimanje obaveza koje prizilaze iz ZBOP, zato što to podrazumeva i sprovođenje preko potrebnih reformi u sektoru bezbednosti (jačanje insitucija demokratskog nadzora sektora bezbednosti, reformu pravosuđa itd), koje samoproglášena vojna neutralnost ne iziskuje. Tanja Mišćević, bivša državna sekretarka u Ministarstvu odbrane (MO), ističe: „Iako prvenstveno zahteva ekonomsku integraciju, Evropska unija u svojoj Zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici od budućih članica traži i usklađivanje sa pravilima koja postoje u ovoj oblasti. Sadržina, koncept i logika ovih pravila veoma je raznorodna, zasniva se i na standardima i na političkim kriterijumima,

259 Jan Litavski: „Kontroverze vojne neutralnosti Srbije“, tromesečnik „Novi Vek“, CEAS br.1, avgust 2012.

<http://ceas-serbia.org/root/tromesecnik/novi-vek-broj-02.pdf>.

ali i na međunarodnim i regionalnim sporazumima i aranžmanima. Zbog toga je veoma važno razumeti i samu logiku ove zajedničke politike EU i obaveze koje iz nje proističu, i to pre nego što Srbija dobije datum za otvaranje pregovora o članstvu u Uniji.²⁶⁰ Specifične odredbe o spoljnoj politici i zajedničkoj bezbednosti ukazuju na to da aktivnosti Unije na međunarodnoj sceni počivaju na načelima, usklađuju se sa ciljevima i vode se u skladu sa opštim odredbama o spoljnoj politici Unije (prema članu 23. Ugovora o EU).

Nadležnosti Unije u oblasti spoljne i bezbednosne politike pokrivaju sve oblasti spoljne politike, kao i sva pitanja koja se odnose na bezbednost Unije, uključujući u to i postepeno utvrđivanje politike odbrane koja može voditi zajedničkoj odbrani. Isključeno je usvajanje akata koji imaju zakonodavni karakter, te Sud pravde Evropske unije nema nadležnosti u vezi sa odredbama koje se odnose na ovu oblast. Evropski parlament i Komisija u ovoj oblasti imaju specifične uloge utvrđene osnivačkim ugovorima. U okviru načela i ciljeva iz svoje spoljne aktivnosti, Unija vodi, utvrđuje i sprovodi spoljnu politiku i zajedničku bezbednost, koja se zasniva na razvoju uzajamne političke solidarnosti država članica, na identifikovanju pitanja od opšteg interesa i na realizaciji visokog stepena konvergencije akcija država članica (član 24).... Takvo uređenje ove politike rezultat je dogovora između država članica, ali ono što je posebno zanimljivo za državu koja želi da postane članica EU jeste, kako se uskladiti sa obavezama u ovom segmentu delovanja Unije.

Ovde nije reč o tome kako prihvatiti tehničke standarde koji, na primer, postoje u oblasti poljoprivrede ili trgovine, jer zapravo EU i nije razvila takve standarde u oblasti odbrane i bezbednosti (ili, preciznije, nije razvila previše takvih standarda). Dodatno, neophodno je da neke obaveze iz ove zajedničke politike budu usvojene i sprovedene u ranim fazama integracije, kao što je politički princip demokratske i civilne kontrole sektora bezbednosti, dok neke mogu čekati kasnije faze pristupanja Uniji.

260 Tanja Miščević: "Obaveze prema Zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici u daljem procesu evropske integracije Srbije", tromesečnik "Novi Vek", CEAS, br.2, novembar 2012.

<http://ceas-serbia.org/root/tromesecnik/Novi-vek-broj-2-Tanja-Miscevic.pdf>.

Republika Srbija, kao država koja želi da što pre dobije datum otvaranja pregovora za članstvo u EU, mora biti svesna šta je u tom smislu čeka od procesa evropske bezbednosne integracije. Neki od ovih uslova već su bili predmet reformi i ocena Evropske komisije, ali neki od njih (zapravo, najveći broj zahteva ili obaveza) biće otvoreni tokom pregovora, kada bude otvoreno pregovaračko poglavlje 31, koje se odnosi na Zajedničku spoljnu, bezbednosnu i odbrambenu politiku.

Prva grupa obaveza – politički kriterijumi: Opšta obaveza svake od budućih članica EU jeste poštovanje evropskih vrednosti, u koje svakako treba ubrojati i opštu demokratizaciju i zabranu diskriminacije. Svakako najznačajniji zahtev u ovom smislu, u oblasti bezbednosti jeste civilna i demokratska kontrola snaga bezbednosti (oružanih snaga, policije i bezbednosnih službi, civilnih i vojnih). Ova se obaveza smatra demokratskom tekovinom razvijenih evropskih društava, a time postaje i politički kriterijum za svaku državu koja želi da postane članica EU.

Pravna osnova za ovakvu kontrolu u Srbiji je ustanovljena i ustavnom odredbom prema kojoj su oružane snage pod demokratskom i civilnom kontrolom, a Skupština mora odobriti njihovu upotrebu van granica države. Ove odredbe su dalje razrađivane u okviru zakona (Zakon o vojsci, o odbrani, o osnovnim načelima osnivanja službi bezbednosti, o VOA i VBA, o upotrebi vojske u multinacionalnim operacijama i drugim), u okviru stratejskih dokumenata (strategije odbrane, nacionalne bezbednosti), kao i u okviru Odluke o ukidanju obaveznog služenja vojnog roka. Slično je urađeno i u oblasti policije, usvajanjem Zakona o policiji i strategiji razvoja MUP za period 2011–2016. godine. Iako je odgovarajuća, zakonska osnova ima mnogo prostora i za poboljšanja u ovom segmentu, pre svega u smislu jačanja sektora za internu kontrolu MUP i sektora za sprečavanje korupcije. Naročito veliku zabrinutost izazivaju istražne aktivnosti bezbednosnih službi, jer mogu da kontrolišu obaveštajni materijal koji se koristi u krivičnim istragama.

Međutim, ključnu ulogu u demokratskoj i civilnoj kontroli ima Narodna skupština i njeni nadležni odbori za odbranu i unutrašnje poslove i za nadzor službi bezbednosti. Prema oceni Evropske komisije iz mišljenja za status kandidata 1 i najnovijeg Izveštaja o napretku za 2012. godinu,²

ključni problem i slabost skupštinskog nadzora jeste nedostatak resursa, stručnosti i kvalifikovanog osoblja. Ovakvo ograničenje onemogućava da u okviru svoje nadležnosti na pravi način odgovore na zadatke, te je njihov rad uglavnom reaktivan i ograničen na periodična i rutinska saslušanja. Tako će, u svim narednim fazama naše integracije, ovo pitanje i dalje biti predmet analize Evropske komisije i zahtevati angažovanje ne samo Skupštine, već i nadležnih ministarstava i službi, što nikako ne sme biti zanemareno.

Još jedno pitanje ima veliki značaj za političke kriterijume, a vezano je za opšte pravilo o nediskriminisanju i, naravno, ima svoje značajno mesto i u sektoru bezbednosti. To je pitanje položaja žena u uniformi. U ovom segmentu ne postoji standard niti u EU, niti pak u NATO, ali ovo jeste opšti pravac demokratizacije i korišćenja svih raspoloživih kapaciteta. Zato se kao veoma važno pitanje preporučuje implementacija Rezolucije Saveta bezbednosti UN 1325, koja se bavi ženama u oblasti bezbednosti u sukobima, ali i u mirnodopskim uslovima.

Obaveza sprovođenja u ovom slučaju ne postoji, ali činjenica da je na osnovu ove Rezolucije Srbija 2011. godine usvojila Nacionalni akcioni plan i uspešno započela sa njegovom implementacijom, predstavlja element proaktivnosti koji se veoma ceni u procesu evropske integracije.

Druga grupa obaveza – direktne obaveze u oblasti odbrane i bezbednosti. Nekoliko je segmenata koje pokriva pregovaračko poglavlje 31, a svi ovi segmenti veoma su raznorodni. Moguće je posmatrati ih kao obaveze vezane za trgovinu naoružanjem i vojnom opremom, multisektorske obaveze vezane za ovu trgovinu, zabranu proliferacije oružja za masovno uništenje, ali i unapređenje namenske industrije i istraživanja u ovoj oblasti i, konačno, doprinos misijama EU. Kao prevashodno ekonomska integracija, EU je veoma zainteresovana i za trgovinu naoružanjem i opremom, ali se u ovom slučaju suočava sa oskudnom legislativom na međunarodnom nivou, kao i složenim i često suprotstavljenim pravilima koja postoje na regionalnom i nacionalnom nivou. Rešenje za ovo pitanje Unija vidi u usvajanju sporazuma o trgovini naoružanjem, o čemu su se vodili razgovori tokom juna 2012. godine, i to na osnovu izveštaja generalnog sekretara UN.³ EU u ovom momentu podržava rad na izradi sporazuma o trgovini

naoružanjem, sa osnovnim ciljem da se definišu standardi uvoza, izvoza i prometa naoružanja.

Članice EU naglašavaju značaj koherentnog i efikasnog sistema kontrole ugovornih strana, a akcenat se stavlja na sistem izdavanja dozvola, poboljšanje kontrole na granicama i nadzor nad prometom naoružanja, povećanje transparentnosti registra naoružanja i pomoći državama u borbi protiv ilegalne trgovine naoružanjem. Naravno, kako su ovo pregovori u okviru UN, oni će i za Srbiju, kao članicu svetske organizacije, biti obaveza i bez pritiska Unije. U ovom trenutku, Srbija takođe ima obavezu dostavljanja podataka UN Registru konvencionalnog oružja, što ona redovno čini.

Sprečavanje krijumčarenja naoružanja, ali i sprečavanje širenja nelegalnog oružja i opasnih materija sastavni je deo i drugog segmenta pitanja vezanih za trgovinu oružjem u okviru pregovaračkog poglavlja 31, koje se odnosi na trgovinu robom dvostruke namene. Kako je ova roba i u opštem režimu u kome važe pravila konkurencije, primena odredaba veoma je strogo kontrolisana. Osnovni propis jeste uredba Saveta 6 iz 2009. godine, koja definiše robu dvostruke namene kao predmete koji mogu biti upotrebljeni u civilne i vojne svrhe, uključujući u to i kompjuterske programe i tehnologiju. Izvoz ove robe na teritoriju države koja nije članica EU podleže izdavanju posebnih izvoznih dozvola (preciznije određeno aneksom uz ovu uredbu), koje su neophodne i u slučaju kada je reč o izvozu u državu koja je pod embargom UN ili OEBS. Obaveza traženja izvoznih dozvola postoji i ako je reč o izvozniku koji je posrednik, a ne o državnom preduzeću, s tim što država u odnosu na njih može svojim propisima proširiti kontrolu koju ova uredba ustanovljava. Takođe, država može proširiti potrebu izdavanja izvoznih dozvola i na druge robe ukoliko je to potrebno zbog javne bezbednosti ili zaštite ljudskih prava, a o tome mora obavestiti Evropsku komisiju.

‘Izvozne dozvole izdaje nadležna institucija države u kojoj je izvoznik ili posrednik registrovan, što znači da takva institucija u državi mora postojati i biti u stanju da izdaje dozvole. Ova institucija dodatno mora pratiti i listu proizvoda dvostruke namene, za koje dozvolu izdaje sama EU (lista je definisana Aneksom II ove uredbe), jer za njih države nisu nadležne. Takođe, postoji mogućnost da druga članica zahteva da dozvola ne bude

izdata, zbog važnih bezbednosnih interesa. Najozbiljniji zahtev u ovom segmentu, ali i najveća manjkavost koja u ovom trenutku postoji u Srbiji i na koju u narednom periodu treba naročito obratiti pažnju, jesu pravila o izvozu vojne tehnologije i opreme. Zajednički stav Saveta 944/2008/CFSP, kojim se definišu zajednička pravila o kontroli izvoza vojne tehnologije i opreme, zamenjuje režim Pravilnika o izvozu naoružanja, koji je u EU funkcionisao od 1998. godine i koga se pridržavala i Srbija. Izmena koju donosi zajednički stav Saveta iz 2008. godine, pokušava da usavrši postojeće instrumente u sistemu kontrole izvoza naoružanja, jer ih proširuje i na usluge posrednika, pitanja tranzita i transakcija, kao i na oblast transfera tehnologije.

Kriterijumi koje je neophodno ispuniti u procesu izdavanja izvoznih dozvola ponovljeni su, a insistira se na nastavku redovnog izveštavanja, kao i na usvajanju Zajedničke liste vojne opreme EU, kao referentnog dokumenta i za tumačenje embarga na izvoz naoružanja. Iako prihvata Zajedničku listu vojne opreme, Srbija nije prihvatila ovaj Zajednički stav Saveta, tako da će to biti veoma važan segment budućih reformi i uskladjivanja u ovoj oblasti.

Dva vrlo važna međusektorska pitanja u bliskoj su vezi sa trgovinom naoružanjem i vojnom opremom, ali i sa pitanjima odbrane i bezbednosti. Prvo je pitanje javnih nabavki u oblasti odbrane i bezbednosti,⁷ kojima se regulišu nabavke naoružanja, vojne opreme, radova i usluga u oblasti bezbednosti i odbrane. Ovom direktivom članice EU postale su obavezne da raspišu javni konkurs (tender) na nivou EU za sve ugovore snabdevanja ili usluga koji prevazilaze iznos od 412.000 eura, odnosno pet miliona eura za ugovore o izvođenju radova. Dva su razloga za ovakav zahtev: prvo je pitanje interoperabilnosti evropskih snaga (ista oprema i zajedničko delovanje), a drugo je vezano za potrebu zaštite podataka na nivou Unije. Od ovakvog načina ugovaranja nabavki i radova, članica EU može odstupiti samo ako dokaže da to može ugroziti njene bitne bezbednosne interese (što potvrđuje i Lisabonski sporazum u članu 346), ali je takvo izuzeće pod kontrolom Evropske komisije i Međunarodnog suda pravde.

Zaštita podataka ima veoma visoko mesto u sistemu odbrane i bezbednosti EU, i to ne samo zbog javnih nabavki. Način postupanja sa tajnim

podacima i određivanje pravila za njihovo korišćenje utvrđivanjem minimalnih standarda bezbednosti (personalne i fizičke), definisan je odlukom Saveta EU.⁸ Tajni podaci, u skladu sa ovom odlukom, određeni su kao svi podaci i materijali koji imaju bezbednosnu kvalifikaciju EU, za čiju zaštitu je, na nivou EU zadužen Generalni sekretarijat Saveta i čije neovlašćeno otkrivanje može da izazove različiti stepen štete za Uniju ili njene članice.

U oblasti zaštite tajnih podataka obaveze Srbije počele su zaključivanjem Sporazuma o uključivanju u misije EU,⁹ prema kome je Srbija prihvatila način zaštite i obezbeđivanja tajnosti, koji je u skladu sa pravilima Unije. To, sa druge strane, podrazumeva i postojanje celokupne strukture koja je za ostvarivanje ove obaveze neophodna, naročito u slučaju učestvovanja u misijama održavanja mira EU. Kako je ovakvu strukturu teško postići u kratkom roku, do njenog potpunog ustanovljenja problemi u pristupu tajnim podacima regulišu se u skladu sa Sporazumom o bezbednosnim procedurama za razmenu tajnih podataka, koji predviđa tehničke aranžmane za svako pojedinačno uključivanje vojnika, policajaca ili civila u ove misije EU.

Treba posebno naglasiti da veoma važno pitanje za odbrambenu industriju Srbije predstavlja stvaranje uslova za učešće na tenderima u Uniji, za koje je, kako je naglašeno, potrebno poštovanje tajnosti podataka. Ovo pitanje je u direktnoj vezi sa oblašću industrijske bezbednosti, koja podrazumeva zaštitu podataka, što je obavezno za ona preduzeća sa kojima EU ima ugovor ili pregovara o zaključivanju ugovora. Ovo pitanje u Srbiji još uvek nije regulisano zakonskim propisom, što domaća preduzeća ograničava u aktivnostima na tržištu EU, ali predstavlja i ozbiljnu manjkavost u usklađivanju sa pravom EU.

Opasnost od širenja oružja za masovno uništenje (Weapons of Mass Destruction, WMD) jedan je od bezbednosnih izazova koji konstatuje svaka strategija, pa i Strategija bezbednosti EU. Dodatno, Evropski savet je usvojio i Strategiju EU protiv širenja oružja za masovno uništenje, koja treba preventivno da deluje kako bi sprečila programe čiji je cilj razvoj, širenje i isporuka WMD. Ova strategija promovise sveobuhvatni pristup borbi protiv širenja svih vrsta naoružanja. To se odnosi i na domen kontrole izvoza robe dvostruke namene, borbe protiv krijumčarenja lakog i streljačkog

naoružanja, biološkog ili hemijskog naoružanja. Strategija protiv širenja WMD zasnovana je na multilateralizmu, jer objedinjuje pravni okvir u konvencijama, ali i delovanju međunarodnih organizacija. Kada je o WMD reč, obaveza Srbije u odnosu na Strategiju EU u ovoj oblasti počela je zaključivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, jer je njegov član 3. predvideo ovakvu obavezu kao bitan element sporazuma (njeno nepoštovanje bilo bi osnova za suspenziju SSP).

Takođe, Srbija je pristupila najznačajnijim međunarodnim konvencijama i organizacijama koje se bave pitanjima atomskog, hemijskog i biološkog naoružanja, a 2006. godine pristupila je i Inicijativi za borbu protiv proliferacije oružja za masovno uništenje. Ono što još uvek nedostaje i što je neophodno uskladiti u ovom domenu jeste uključivanje u međunarodne kontrolne režime: Vasenarski sporazum (Wassenaar Arrangement), Režim kontrole tehnologije projektila (Missile Technology Control Regime – MTCR), Grupu nuklearnih snabdevača (Nuclear Suppliers Group), kao i Konvenciju o hemijskom naoružanju (Chemical Weapons Convention-CWC).

Obaveze Srbije odnose se i na oblast atomske, hemijske i biološke bezbednosti, naročito u domenu prevencije, ranog otkrivanja i pripreme odgovora na potencijalne pretnje, pre svega terorističkih grupa. Takođe, kontrola hemijskog naoružanja predstavlja važnu obavezu, ali se ona ostvaruje radom i aktivnostima Organizacije za zabranu hemijskog naoružanja (OPCW), čiji rad EU podržava u okviru svoje zajedničke akcije.¹⁰ Posebna pažnja posvećuje se borbi protiv nelegalnog prikupljanja i krijumčarenja lakog i streljačkog naoružanja. Ovo je dobar primer proaktivnog delovanja Srbije i prihvatanja obaveza već u ranim fazama integracije u EU. Naime, Srbija se, prema oceni Evropske komisije, pridržava najvažnijeg akta i mehanizma EU u ovoj oblasti, Strategije EU za borbu protiv nezakonitog nagomilavanja i trgovine streljačkim i lakim naoružanjem i municijom. Naročito je važno primetiti da se Srbija pridržava kontrole proizvodnje i prometa oružja, ali i kontrole viškova zaliha i njihovog uništavanja (prevashodno uz pomoć međunarodnih organizacija i država partnera). Takođe, značajno je postojanje nacionalnog koordinacionog mehanizma za sprovođenje ove kontrole, koji čine predstavnici nadležnih

institucija iz ove oblasti. Ono što u ovoj oblasti ostaje kao nezavršen posao jeste obeležavanje oružja prilikom uvoza, kako je to propisano Protokolom UN – razlog je kodifikacija u skladu sa NATO standardima, koja je u Srbiji usvojena tek nedavno.

Oblast odbrambene industrije i jačanje njene osnove od velikog su značaja i za Uniju i za njene članice, jer je to uslov i za jačanje Zajedničke bezbednosne i odbrambene politike EU. Ne samo zato što je to još jedna od industrijskih grana koja donosi značajan profit, već i zato što se i putem odbrambene industrije i inovacija u tehnologiji Unija može potvrditi i na globalnom tržištu i povećati svoj uticaj u svetu. Centralno telo koje treba da ojača ovaj segment i da uskladi aktivnosti članica jeste Evropska odbrambena agencija (European Defence Agency, EDA), čiji je cilj jačanje odbrambenih sposobnosti i promocija istraživanja i razvoja u oblasti odbrane i saradnje u domenu naoružanja.¹¹ Osnovni prioriteti EDA jesu otkrivanje i uklanjanje eksplozivnih naprava, medicinska podrška, obaveštavanje, osmatranje i izviđanje, helikopteri, sajber-odbrana, multinacionalna logistička podrška, razmena informacija, strategijski i tehnički menadžment, goriva i energenti. Kako su ovo prioriteti koji odgovaraju i namenskoj industriji i potrebama Vojske Srbije, uspostavljanje saradnje sa EDA predstavlja jedan od njenih značajnih prioriteta.

Za uspostavljanje ove saradnje neophodno je zaključivanje tehničkog aranžmana, za šta je Upravni odbor EDA (koji čini 26 ministara odbrane članica EU, a predsedava mu Visoka predstavnica za CFSP) dao zeleno svetlo u martu 2012. godine. Zaključivanje ovog aranžmana staviće Srbiju u vrh partnera u oblasti israživanja i razvoja namenske industrije u regionu, ali i u Evropi, kao jedinu u regionu Zapadnog Balkana, a, uz Norvešku i Švajcarsku, treću u Evropi sa ovakvim sporazumom. Ključne oblasti potencijalne saradnje između Srbije i EDA odnose se na istraživanje i razvoj tehnologija (u skladu sa Evropskom strategijom istraživanja i tehnologije u oblasti odbrane)¹², razvoj i nabavku naoružanja i vojne opreme, kao i razvoj Evropske odbrambene tehnološke i industrijske baze.

Konačno, kao vrhunac zajedničke aktivnosti, ali i dokaz operativnih sposobnosti, za svaku državu koja želi da postane članica Unije predviđeno je i uključivanje u operacije i misije upravljanja krizama, kao i učestvovanje

u borbenim grupama Unije. Smatramo da ne samo što ovakva operativna aktivnost predstavlja dokaz preuzimanja standarda i mera koji postoje u EU, već je politička korist ovakvog angažovanja višestruka. Pravni osnov za ovakvo uključivanje Srbije postavljen je potpisivanjem Sporazuma o uspostavljanju okvira za učestvovanje Republike Srbije u operacijama EU za upravljanje krizama (tzv. Okvirni sporazum) i Sporazuma o bezbednosnim procedurama za razmenu i zaštitu tajnih podataka. Osnovu čini i unutrašnje pravo Srbije, koje dopušta slanje snaga odbrane u multinacionalne operacije. Međutim, sam pravni osnov ne znači mnogo ukoliko ne postoji neopodna interoperabilnost sa oružanim snagama onih država koje u ovim operacijama učestvuju – mora postojati operativna i materijalna standardizacija, poznavanje stranih jezika i opštih procedura. EU ne definiše niti utvrđuje šta je to interoperabilnost za potrebe svojih operacija, već se vodi pravilima koja su definisana u okviru NATO.

Da bi zaista mogla ostvariti zahtev za učlanjenje u EU, Srbija mora poštovati pravila iz partnerskog odnosa sa NATO. Realizovanjem partnerskih ciljeva u okviru Partnerstva za mir, deklarisanjem jedinica i razvojem programa Koncepta operativnih sposobnosti, moguće je operativno uključivanje u misije EU. Naglašavamo da je reč o veoma efikasnom i "praktičnom pristupu, jer se kapaciteti ne dupliraju, već osnažuju".²⁶¹

EU, EK i sistem bezbednosti u Srbiji 2012–2013.

Početak marta 2012, Srbija je dobila status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji. Dobijanje datuma za početak pregovora je odloženo i odluka će zavisiti od primene sporazuma Beograda i Prištine, parafriranog 19. aprila 2013. godine.²⁶² U godišnjim izveštajima Evropske komisije o napretku Srbije u procesu evropskih integracija, u poređenju sa drugim obla-

261 Tanja Mišćević: "Obaveze prema Zajedničkoj bezbednosnoj i odbrambenoj politici u daljem procesu evropske integracije Srbije", tromesečnik "Novi Vek", "CEAS" br.2, novembar 2012.

<http://ceas-serbia.org/root/tromesecnik/Novi-vek-broj-2-Tanja-Miscevic.pdf>.

262 Radio Slobodna Evropa, 19. april 2013. Brisel: Beograd i Priština parafrirali sporazum o severu Kosova <http://www.slobodnaevropa.org/content/eston-beograd-i-pristina-parafrirali-sporazum-o-severu-kosova/24962174.html> .

stima uočljiva je neproporcionalno nedovoljna zastupljenost i izostanak kritičkog osvrta na pitanja stanja u sistemu bezbednosti i potrebi reformi sistema bezbednosti²⁶³ (RSB). Delovi Izveštaja za 2012. godinu objavljeni u oktobru koji se odnose na sistem bezbednosti²⁶⁴ i RSB se nalaze u okviru sledećih poglavlja:

Politički kriterijumi: Demokratija i vladavina prava Civilna kontrola snaga bezbednosti

Ostvaren je neznatan napredak u civilnoj kontroli snaga bezbednosti. U skladu sa poslovnikom iz 2010. godine, u julu je ustanovljen poseban skupštinski odbor za civilnu kontrolu snaga bezbednosti. Skupštinski nadzor je u praksi ostao ograničen. Potrebno je razjasniti pravni okvir za praćenje komunikacija koje vrše bezbednosne i obaveštajne službe. Odredbe Zakona o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji koje su dopuštale da osetljivi podaci u vezi sa komunikacijama građana budu nadzirani bez sudskog naloga Ustavni sud je proglasio neustavnim u aprilu 2012. godine. Postoje tvrdnje da je nejasna pravna situacija dovela do zloupotreba. Ostaje da se donese zakon o pristupu državnim bezbednosnim dosijeima.

Poglavlje 24: Pravda, sloboda i bezbednost

Potrebno je uspostaviti nadležnost policije za sprovođenje određenih posebnih mera nezavisno od bezbednosno-obaveštajnih službi u skladu sa standardima EU. Uopšteno govoreći, Srbija je umereno napredovala u pogledu policijske saradnje i borbe protiv organizovanog kriminala.

Zaključak: Srbija je ostvarila određeni napredak u oblasti pravde, slobode i bezbednosti. Srbija je aktivno uključena u međunarodnu policijsku i pravosudnu saradnju, a službe za sprovođenje zakona generalno, imaju dovoljan kapacitet za sprovođenje standardnih istraga. Potrebni su dodatni naponi na povećanju kapaciteta za obavljanje složenih istraga i jačanje saradnje između službi za sprovođenje zakona i pravosuđa. Treba

263 Izveštaj "Sektor bezbednosti kao Prvi glas Srbije", "CEAS" mart 2013.

<http://ceas-serbia.org/root/prilozi/Izvestaj-sektor-bezbednosti-Srbije.pdf>.

264 Za potrebe ovog izveštaja termin "sistem bezbednosti" podrazumeva vojsku, policiju, obaveštajne i bezbednosne službe.

povećati učinak uspešnih primera proaktivnih istraga i pravosnažnih presuda u predmetima organizovanog kriminala. Generalno, pripreme u oblasti pravde, slobode i bezbednosti umereno su napredovale.

Poglavlje 31: Spoljna, bezbednosna i odbrambena politika

Što se tiče zaštitnih mera, u februaru 2012, Srbija je ratifikovala sporazum iz maja 2011. sa EU o zaštitnim postupcima za razmenu i zaštitu poverljivih informacija. Što se tiče zajedničke spoljne i bezbednosne politike (ZSBP), u februaru 2012, Srbija je ratifikovala sporazum iz juna 2011. kojim se osniva okvir za učešće Srbije u operacijama za civilno i vojno upravljanje krizama. Srbija učestvuje u operaciji „EU Navfor-Atalanta” u Somaliji i u operaciji EUTM u Somaliji, sa po jednim članom u svakoj. Srbija je učestvovala na konferenciji EU Battlegroup (Borbena grupa) u aprilu 2012. Nakon dodeljivanja statusa kandidata, Srbija je počela da učestvuje na sastancima Vojnog odbora EU u martu 2012.

Zaključak: Srbija je značajno unapredila svoju usaglašenost sa EU deklaracijama i odlukama Saveta u oblasti ZSBP i pokazala je kontinuiranu posvećenost učešću u operacijama civilnog i vojnog upravljanja krizama. Generalno, pripreme u oblasti spoljne, bezbednosne i odbrambene politike su uveliko u procesu.²⁶⁵

Gotovo svi drugi delovi iz ovogodišnjeg Izveštaja o napretku Srbije, kao i oni prethodnih godina, u srpskim medijima dobijali su mnogo veći prostor nego oni koji se direktno ili indirektno odnose na sektor bezbednosti.

Sistem bezbednosti u izbornoj kampanji 2012. godine i tokom prvih meseci novih vlasti

Bez obzira na očite potrebe za nastavkom reforme sistema bezbednosti u Srbiji, na koji ukazuju i ocene EK, tokom izborne kampanje za predsedničke i parlamentarne izbore 2012. godine, politički učesnici gotovo nijednom nisu pomenuli nastavak reforme sistema bezbednosti, niti su

265 CEAS, Delovi godišnjeg izveštaja Evropske komisije za 2012. godinu vezani za sektor bezbednosti <http://ceas-serbia.org/root/index.php/sr/home-sr/93-preuzeto/486-delovi-godisnjeg-izvestaja-evropske-komisije-za-2012-godinu-vezani-za-sektor-bezbednosti>.

mediji smatrali da je to tema o kojoj bi tokom kampanje trebalo da razgovaraju sa učesnicima. Rezultati izbora doveli su do promene u raspodeli političke moći. Stranke koje čine vladajuću većinu uopšte nisu spominjale reformu sektora bezbednosti kao jedan od prioriteta, ni tokom izborne kampanje, niti se išta navodi među prioritetima u programu nove vlade.

Do završetka predsedničkih izbora izveštavanje medija o brojnim temama bilo je prilagođeno okolnostima kampanje. Teme su uglavnom nametali učesnici izbora, a među njima stanja u sektoru bezbednosti nije bilo. Mediji su, nažalost, mnogo manje nego što je bilo moguće, koristili pravo i novonastalu priliku da problematizuju i druge teme za koje sami smatraju da zavređuju pažnju i da bi javnost trebalo da čuje šta o njima misle učesnici izbornih procesa. Nažalost, velika većina medija u Srbiji nije stanje u sektoru bezbednosti, rezultate reforme sistema bezbednosti i eventualne dalje korake, prepoznala kao teme od opšteg društvenog interesa.²⁶⁶

Nakon što je formirana većina u Skupštini Srbije, donet je niz problematičnih zakona i odluka koji se odnose na sistem bezbednosti. One su mahom u suprotnosti sa demokratskom praksom i ranije postignutim nivoom demokratske kontrole sistema bezbednosti.

Izmene zakona o osnovama uređenja službi bezbednosti usvojene su bez šire stručne i ekspertске rasprave. U zakonskom predlogu predviđeno je da u buduće sekretara Nacionalnog saveta za bezbednost (NSB) imenuje predsednik Srbije, a ne da na to mesto, po automatizmu dolazi šef kabineta predsednika, kao što je do tada bio slučaj. Time je proširen mandat predsednika Srbije, koga bi trebalo da određuje isključivo Ustav Srbije. Za koordinatora rada svih obaveštajnih službi, što je glavna nadležnost sekretara NSB, postavljen je ministar odbrane Aleksandar Vučić, čime je urušena autonomija rada civilne bezbednosno-informativne agencije, BIA. Eksperti sa kojima je razgovarano za potrebe ovog izveštaja ukazuju i na to da je Aleksandar Vučić, ministar odbrane, uveliko proširio ono što se uobičajeno smatra „koordinacijom rada službi bezbednosti”, ili ono što se smatra političkom odgovornošću za koordiniranje rada službi, bez uplitanja

266 Izveštaj "Sektor bezbednosti kao Prvi glas Srbije", "CEAS" mart 2013.

<http://ceas-serbia.org/root/prilozi/Izvestaj-sektor-bezbednosti-Srbije.pdf>.

u sadržaj aktivnih operacija. Uobičajen nivo političke koordinacije se, pre svega odnosi na pažnju da se aktuelni predmeti i obrade ne preklapaju, te da se informacije o njima adekvatno razmenjuju.

Dobra demokratska praksa, koja je postojala u Srbiji, da predsednik skupštinskog odbora za nadzor sektora bezbednosti dolazi iz redova opozicije, napuštena je, a na čelo oba skupštinska odbora zadužena za odbranu, bezbednost i nadzor obaveštajnih i bezbednosnih službi došli su predstavnici novoformirane vladajuće većine.

Gotovo u isti mah došlo je i do smena čelnika Bezbednosno-informativne agencije i Narodne banke Srbije. Iako su mandati čelnika ova dva tela bili za godinu dana duži od mandata vlade (5 godina), upravo da bi se štitila nezavisnost rada ovih institucija, negativni trend iz vremena predsedničkog mandata Borisa Tadića, koji je „skratio mandat”, odnosno podneo ostavku na mesto predsednika godinu dana ranije, nova Vlada je nastavila. Na mesto guvernera Narodne banke Srbije postavljen je visoki kadar SNS Jorgovanka Tabaković, koja je „zamrzla” svoju funkciju i položaj u stranci, dok je na mesto direktora BIA, bez ikakvog objašnjenja Vlade, zbog čega se smenjuje Saša Vukadinović, za vreme čijeg mandata su uhapšeni haški begunci Ratko Mladić i Radovan Karadžić, postavljen Nebojša Rodić, osoba kompromitovana učešćem u izbornim krađama tokom 1996. godine.²⁶⁷

Formalna nezainteresovanost i ćutanje o stanju u sistemu bezbednosti koje je postojalo u predizbornom period, sa jedne strane, i brzina kojom se ušlo u izmene zakonodavstva koji određuje rad sistema bezbednosti nakon formiranja nove vladajuće većine, sa druge strane, jasno potvrđuju da reforma sama po sebi nije ni bila cilj, već da je posredi bila namera da se kontrola nad sektorom izmesti iz nadležnih institucija i da se sektor bezbednosti stavi pod jači stranački patronat.

Zvaničnici Evropske unije izrazili su bojazan da će izmena Zakona o NBS ograničiti nezavisnost centralne banke, posebno naglasivši da je Srbija kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, kao i da je nezavisnost institucija jedno od temeljnih načela EU, ali se javno nisu osvrtni na loše zakonodavne i političke poteze novih vlasti koji se tiču sistema bezbednosti.

267 Izveštaj “X Faktor Srbija”, “CEAS” april 2013.

http://ceas-serbia.org/root/images/CEAS_IZVE%C5%A0TAJ_-_X_FAKTOR_SRBIJA.pdf

Glavni izazovi u Ministarstvu unutrašnjih poslova i u policiji

Zvaničnici EU na sve veće probleme u sistemu bezbednosti nisu reagovali i kad je postalo jasno da u Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP) postoje delovi koji deluju mimo formalnog komandnog sistema na čijem je čelu ministar policije i predsednika Vlade, Ivice Dačića. Sagovornici intervjuisani za potrebe ovog izveštaja, smatraju da u MUP rade i ljudi koji ne poštuju formalni lanac subordinacije i vrlo verovatno deluju po nalogima iz BIA i/ili kabineta ministra odbrane, Aleksandra Vučića, zbog čega Vlada Srbije, između ostalog, mesecima nije mogla da imenuje novog generalnog direktora (glavnog operativca) policije.

U MUP su i tokom mandata prethodne vlade bila očita ogromna partijska trvenja oko suštinske kontrole nad policijom, što je dovelo do toga da je tek nedavno reizabrani direktor policije Milorad Veljović više od godinu dana bio na funkciji vršioca dužnosti direktora policije, jer nije postojala saglasnost oko njegovog reizbora, ili smene. Ista partijska trvenja, umesto instucionalnog jačanja MUP, rezultirala su time da Niš i Novi Sad, veliki gradovi u Srbiji, tri godine nisu imali načelnika policije. Niš je tek u martu 2013. godine dobio načelnika policije, Novi Sad ga još uvek nema. Nivo kriminala je u oba grada u tom periodu porastao. Postoje ozbiljne indicije da su u Nišu i Vranju u povećani broj nerasvetljenih teških incidenata direktno umešani i pripadnici MUP.

Krajem 2012. godine predsednik Srbije Tomislav Nikolić i prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić sami su pokrenuli aferu navodnog neovlašćenog praćenja listinga njihovih telefonskih razgovora, Uprave kriminalističke policije MUP. Oni su sami aferu kasnije i sasvim zatvorili iako nikad nije dobila jasan epilog. Ostaje, naime, nejasno da li je kriminalistička policija, i ko tačno, radio nešto protivzakonito i, ako jeste, da li je neko za to kažnjen ili je afera zaustavljena zato što se eventualno ušlo u trag nezakonitim aktivnostima nekoga od njih dvojice.

Zakon o osnovama uređenja vojnih službi bezbednosti menjan je ponovo u zimu 2013. godine, tek pošto je Ustavni sud Srbije proglasio neustavnim neke odredbe Krivičnog zakona. Na te su odredbe već više od godinu i po dana ukazivali poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti i zaštitnik građana, koji su tim povodom i predali zahtev za ocenu ustavnosti određenih odredbi KZ.

Bez obzira na gorenavedeno, sveobuhvatno rešenje popravljavanja stanja u oblasti nadzora elektronskih komunikacija, koje su Janković i Šabić izneli u 14 tačaka u leto 2012. godine, ni vladajuća većina ni opozicija nikad nisu ozbiljnije razmatrale.²⁶⁸

Premijer, ministar unutrašnjih poslova Srbije i predsednik sps Ivica Dačić, glavni pregovarač u Briselu, pod istragom je zbog sumnjivih susreta sa Rodoljubom Radulovićem, protiv koga je dosta kasnije podignuta optužnica za šverc narkotika, a koji je trenutno u bekstvu. Ova afera otvorena je u februaru 2013. godine u dnevnim novinama *Informer*, za koje se smatra da ih kontroliše deo vrha Srpske napredne stranke (SNS) i deo vrha BIA. Državni sekretar MUP Srbije Vladimir Božović, kadar SNS, izjavio je krajem marta 2013. godine da se u vezi sa ovom okolnošću radi „vrlo intenzivno bez obzira na ime, prezime, funkciju i položaj i da niko neće biti zaštićen od istrage”. Tokom ove afere ponovo je počelo da se spominje i ime Branka Lazarevića, bivšeg šefa kabineta i najbližeg saradnika tadašnjeg i sadašnjeg ministra policije Ivica Dačića, koji je 2010. godine prešao u Ministarstvo spoljnih poslova (MSP). Navodno, Dačić je raskinuo saradnju sa Lazarevićem zbog njegovih, navodnih ranijih prijateljskih veza sa nekim ljudima koji su došli u sukob sa zakonom, a Lazarevićev prelazak u MSP je organizovan da bi se zataškale neprijatne indicije. Tužilaštvo za organizovani kriminal najavilo je u februaru 2013. godine pokretanje prekrivičnog postupka protiv Branka Lazarevića, kao i protiv još najmanje pet visokih rukovodilaca MUP Srbije, koji su imali kontakte sa Rodoljubom Radulovićem, pripadnikom kriminalne grupe narko-bosa Darka Šarića.

268 Poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, "Faktičko stanje u oblasti zaštite privatnosti u značajnom raskoraku sa ustavnim garancijama" 06.11.2012. <http://www.poverenik.rs/yz/aktuelnosti/1386-konferencija-za-medije.html>.

Kredibilitet ministra unutrašnjih poslova, ali i celog MUP Srbije, dodatno je doveden u pitanje mogućnošću da budu sprovedene adekvatne istrage protiv pripadnika Žandarmerije, posle optužbi koje su došle iz delova samog MUP, a opet putem dnevnih novina *Informer*, da su njeni pripadnici činili kriminalne radnje, pre svega na jugu Srbije. Interesantno je da je tokom ove afere online portal *Pravda*, blizak delu SNS, objavio seriju tekstova u kojima se kritikuje rad policajaca koji su optužili pripadnike Žandarmerije i brani njen komandant. Inače, komandant Žandarmerije Bratislav Dikić, od ranije poznat javnosti po vrlo autoritarnom i samovoljnom ponašanju, oglašavao se i na svom fejsbuk profilu vrlo problematičnim izjavama, koje niko od zvaničnika nije imao hrabrosti da osudi.

Državni sekretar u Ministarstvu unutrašnjih poslova Srbije Vladimir Božović izjavio je krajem marta 2013. godine da se uskoro mogu očekivati prvi rezultati istrage o zloupotrebama u Žandarmeriji. Neposredno pre objavljivanja ovog izveštaja *Informer* je pokrenuo još jednu aferu u kojoj se tvrdi da vrh policije traži smenu specijalnog tužioca za organizovani kriminal Miljka Radisavljevića.

Do kraja maja 2013, ozbiljne indicije o kriminalnim radnjama pripadnika Žandarmerije jos nisu istražene. Čelnici MUP Srbije nisu reagovali na oštre optužbe pripadnika Žandarmerije o njihovom radu, iznošene u intervjuima i na socijalnim mrežama. Poverenik za dostupnost informacija od javnog značaja i zaštitnik građana ukazuju na to da su, do sredine 2013. godine upravo prislušne mogućnosti u Upravi kriminalističke policije i Žandarmerije ostale široko izvan zakonske regulative.²⁶⁹

Kontroverze oko formiranja štabova civilne zaštite

Početak januara 2013. godine načelnik Sektora za vanredne situacije MUP Srbije Predrag Marić najavio je da će posle 25 godina, 2013. godina biti godina podizanja Civilne zaštite u Srbiji. Marić je tada izrazio i zadovoljstvo predviđenim budžetom od 10 miliona dinara koliko je ta služba

269 Tamara Marković-Subota: "Komandant Žandarmerije tajno prisluškivao najbliže saradnike", Blic 22. april 2011. Miloš Vasić: "Izlistavanje listinga", Vreme 8. novembar 2012.

dobila za 2013. godinu, što će omogućiti nabavku novih vatrogasnih vozila, kao i početak podizanja Civilne zaštite u Srbiji.²⁷⁰

Samo nekoliko dana kasnije došlo je do ozbiljnog incidenta prilikom posete Aleksandra Vulina, direktora Vladine kancelarije za Kosovo i Metohiju, Gračanici. Kosovska policija mu je saopštila da ga mora sprovesti sa Kosova, pošto je Vulin, prema navodima agencije *Tanjug*, želeo da poseti policijsku stanicu u Gračanici u koju je tada privedeno više Srba. Ministar unutrašnjih poslova Kosova Bajram Redžepi izjavio je tom prilikom da je razlog za hapšenje devet osoba bilo to što su ta lica navodno na sebi imala obeležja civilne zaštite. Uhapšeni, za koje se tvrdilo da su iz pratnje direktora Kancelarije za Kosovo i Metohiju Aleksandra Vulina, zadržani su na informativnom razgovoru u policijskoj stanici, gde su pripadnici kosovske policije nad nekima od njih vršili nasilje. Inače, oko spomenutog nasilja se s razlogom podigla velika buka u srpskim medijima, ali nikad posle nije izvešteno da su izgređnici kažnjeni.

Komandant štaba Civilne zaštite u Kosovskoj Mitrovici Krstimir Pantić u februaru 2013. godine oštro je reagovao na optužbe komandanta KFOR Folkera Holbauera o legitimitetu, pravnom statusu, aktivnostima, nošenju oružja pripadnika Civilne zaštite i njegovih pretnji da će KFOR odlučno reagovati u slučaju da pripadnici Civilne zaštite postanu pretnja po slobodu kretanja, sigurno i mirno okruženje.²⁷¹ Prema važećem Zakonu o vanrednim situacijama RS, pripadnici Civilne zaštite nemaju pravo nošenja oružja.

Krajem marta 2013. godine Bratislav Rančić, načelnik Uprave za civilnu zaštitu u Sektoru za vanredne situacije MUP Srbije, najavio je da polovinom maja počinje prva obuka pripadnika specijalizovanih jedinica civilne zaštite, te da će pozivi obveznicima biti prosleđeni putem Ministarstva odbrane. Time će, smatra se, praktično početi proces obnove ove službe u Srbiji.

U intervjuu datom dnevnom listu *Politika* Bratislav Rančić ističe: „Na obuku će se pozivati pre svega oni koji su vojni rok služili bez oružja,

270 Blic, 18. novembar 2012. "Održana vežba Civilne zaštite u Mitrovici"

<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/353660/Odrzana-vezba-Civilne-zastite-u-Mitrovici>.

271 Izveštaj "X Faktor Srbija", "CEAS" april 2013.

http://ceas-serbia.org/root/images/CEAS_IZVE%C5%A0TAJ_-_X_FAKTOR_SRBIJA.pdf.

odnosno 'civilno' kako je to tada popularno nazivano. Oni su tokom služenja vojnog roka već prošli kroz odgovarajuću obuku i svi su dobili raspored u rezervi Civilne zaštite. Ne bih želeo da bude nesporazuma, nije u pitanju nikakva mobilizacija, ni vojna vežba, već obuka za humanitarne zadatke u slučaju potrebe.

Ova služba, koja je do pre nekoliko godina bila u nadležnosti Ministarstva odbrane, tokom velike reforme sistema za vanredne situacije prešla je u nadležnost MUP Srbije.

Sada je došlo vreme za osposobljavanje jedinica civilne zaštite, koje bi se u slučaju potrebe mogle angažovati kao dodatna podrška profesionalnim vatrogasno-spasilačkim jedinicama. Mi sada obučavamo specijalizovane jedinice civilne zaštite. Ove godine u planu je obuka 1400 pripadnika civilne zaštite, a na kraju tog procesa specijalizovane jedinice civilne zaštite trebalo bi da imaju više od 11.000 pripadnika širom Srbije. Postoje i jedinice civilne zaštite opšte namene, ali je njihovo organizovanje nadležnost lokalnih samouprava. Nedavno je usvojen Pravilnik o uniformi i oznakama civilne zaštite, oznakama funkcija, specijalnosti i ličnoj karti pripadnika civilne zaštite. Posle mnogo godina Civilna zaštita biće prepoznatljiva po modernim uniformama.

Početak ove godine usvojen je i Pravilnik o obučavanju, nastavnim planovima, programima i normativima nastavnih sredstava i opreme za obučavanje pripadnika civilne zaštite, čime su stvoreni preduslovi za početak obuke. Prvo će se obučavati specijalističke jedinice za zaštitu od požara, i to one u Kruševcu i Valjevu. Rezervisti civilne zaštite iz tih gradova proći će kroz petodnevnu obuku, a zatim će se obuke sprovoditi širom Srbije, i to svake sedmice za po dve jedinice.

Kada je reč o specijalističkim jedinicama civilne zaštite, predviđeno je obučavanje 27 jedinica za zaštitu od požara, odnosno pri svim područnim upravama Sektora za vanredne situacije MUP. Obučiće se i devet jedinica za spasavanje iz ruševina, i to u Užicu, Šapcu, Kikindi, Zaječaru, Vranju, Novom Pazaru, Pirotu, Valjevu i Sremskoj Mitrovici. Beograd i Sombor imaće jedinice za spasavanje na vodi, a Čačak i Prokuplje imaće jedinice za pružanje prve medicinske pomoći. Predviđeno je obučavanje jedinice za

spasavanje na nepristupačnim terenima u Valjevu, a jedinice za radiološko-hemijsko-biološku zaštitu u Kruševcu.

U planu je osnivanje aktivne rezerve civilne zaštite. U tim jedinicama biće angažovano oko 500 ljudi. To bi bio angažman na osnovu ugovora. Pripadnici ovih jedinica trebalo bi da dobijaju stalnu mesečnu nadoknadu, s tim što bi u slučaju potrebe morali da se odazovu na poziv uz mogućnost angažovanja širom Srbije. U ove jedinice primaće se najbolji pripadnici iz specijalizovanih jedinica.²⁷²

S druge strane, na severu Kosova odavno operiše oko 500 pripadnika tzv. civilne zaštite koje kontroliše zvaničnik Vlade Srbije Krstimir Pantić.

Ahtisarijev plan u Annex III, članu . 3.1, koji definiše nadležnosti opština, u tački G. spominje se "local emergency response", za koju se smatra da se vrlo verovatno odnosi na funkciju civilne zaštite.

272 Politika, 27. mart 2013. "Počinje obuka rezervista civilne zaštite",
<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Pocinje-obuka-rezervista-civilne-zastite.lt.html>.

Ostali izazovi u sistemu bezbednosti

Međunarodna organizacija Transparency International u izveštaju, objavljenom u januaru 2013. godine, svrstala je Srbiju u D+ grupu, kao zemlju sa visokim rizikom od korupcije u sistemu bezbednosti, zajedno sa zemljama poput Ukrajine, BiH, Kenije i Meksika.²⁷³

O korupciji u sistemu bezbednosti u Srbiji, čak i u jeku navodne sveobuhvatne borbe protiv korupcije, državni zvaničnici koji navodnu borbu navodno sprovode gotovo uopšte ne govore.

Prof. dr Miroslav Hadžić objavio je esej „Vrtlozi korupcije u sektoru bezbednosti”,²⁷⁴ u kome skreće pažnju na činjenicu da visoka korupcija u sistemu bezbednosti jeste uvod u političku zloupotrebu državnih aparata prinude, ali i njena izravna posledica. Hadžić naglašava: „U predvorju političke i ostale korupcije, pogotovo u postkonfliktnom i postautoritarnom poretku, kakav je ovaj u Srbiji, vazda čuči opasnost od kriminalizacije politike i politizacije kriminala”.²⁷⁵

Krajem 2012. godine, pokrenuta je velika kampanja za borbu protiv korupcije, čiji je glavni nosilac prvi potpredsednik Vlade Srbije zadužen za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije – Aleksandar Vučić, ministar odbrane, koji rukovodi radom radnih grupa formiranih za tu priliku, a koje čine pripadnici MUP Srbije, što je krajnje neuobičajeno. „Heroj” borbe protiv korupcije, kako ga opisuje i većina zvaničnika međunarodne zajednice, Aleksandar Vučić nijednom rečju nikada nije spomenuo systemske izvore korupcije u sistemu bezbednosti, od nedopustivo velike netransparentnosti javnih nabavki, pa dalje. Vlada, na čijem se čelu suštinski nalazi, nije usvojila zakone kojima bi se upravljanje javnim preduzećima,²⁷⁶

273 “Government Defence Anti-Corruption Index”, Transparency International 2013.

http://ceas-serbia.org/root/images/Government_Defense_Anti-Corruption_Index.pdf

274 Miroslav Hadžić: “Vrtlozi korupcije u sektoru bezbednosti”, Peščanik 17. mart 2013.

275 Isto.

276 Kenan Hajdarević: “Dinkićeva verzija departizacije u praksi”, LDP Blog, 27. maj 2013.

<http://istina.ldp.rs/Ostali/17398/Dinkiceva-verzija-departizacije-u-praksi.shtml>

ogromnim izvorima korupcije, popravilo na odgovarajući način. Srbija je i dalje jedina zemlja u regionu koja nema završni račun za budžet.

Izveštaji Državnog revizora o obimu uočenih nepravilnosti u poslovanju javnih preduzeća i zakonom propisane kaznene mere, čije izmene niko zvanično ne najavljuje, su u velikom neskladu. Istovremeno, poslanici nove vladajuće većine u Skupštini Srbije zahtevaju dodatno „zamagljivanje“ budžetskih linija koje se tiču sistema bezbednosti, sa opravdanjem da sadašnji nivo transparentnosti može biti bezbednosna pretnja.²⁷⁷

Srbija je i dalje jedina zemlja u Jugoistočnoj Evropi bez adekvatnog zakonskog okvira koji reguliše privatni sektor bezbednosti (PSB), za koji se trenutno procenjuje da zapošljava između 25.000 i 60.000 ljudi. Nadalje, smatra se da se u posedu PSB nalazi oko 47.000 komada oružja, da godišnji prihod ide i do 180 miliona eura. Ova statistika je još šokantnija ako se uzme u obzir da Ministarstvo unutrašnjih poslova zvanično zapošljava 35.000 policajaca, dok Vojska Srbije zapošljava 28.000 vojnih lica.²⁷⁸

277 Otvoreni Parlament, zapisnik sa sednice Narodne Skupštine 15. aj 2013, o Predlogu odluke o upotrebi i učešću pripadnika vojske Srbije u Misiji EU za obuku vojnih i bezbednosnih snaga Malija, Izveštaju odbora za kontrolu službi bezbednosti o izvršenom nadzoru nad radom službi bezbednosti za 2012. godinu, sa predlogom odluke o usvajanju Izveštaja.

<http://otvoreniparlament.rs/2013/05/15/475940/>

278 Izveštaj "X Faktor Srbija", "CEAS" april 2013.

Stanje u Ministarstvu odbrane i Vojsci Srbije

O stanju u Ministarstvu odbrane (MO)²⁷⁹ ima mnogo manje informacija, delom i zato što se Aleksandar Vučić, verovatno zbog mnoštva funkcija koje obavlja, funkciji ministra odbrane najmanje posvećuje. Među glavnim obeležjima promena u politici Ministarstva odbrane od smene vlasti u Srbiji 2012. godine, su intenzivno naglašavanje vojne neutralnosti Srbije i potrebe jačanja bilateralne sradnje sa Rusijom radi „uspostavljanja ravnoteže” koju je narušila prethodna vlada. Prema saznanjima do kojih je Odbor došao, MO je u vrlo nezavidnom materijalnom položaju. Dve serije promovisanja i penzionisanja viših i visokih vojnih zvaničnika ukazuju na jačanje uloge načelnika Generalštaba vs Ljubiše Dikovića, kompromitovanog tokom sukoba na Kosovu, i njemu lojalnih kadrova. (ovde ili dodati spisak ili nek Sonja vidi)

Kao što je već navedeno i pored ogromnih propusta u demokratskoj kontroli, netransparentnosti korišćenja budžeta, problematičnim kadrovskim rešenjima i drugih problema sektor bezbednosti, pa ni sektor odbrane, gotovo uopšte nisu bili predizborna tema nijedne stranke koja je učestvovala na predsedničkim i parlamentarnim izborima 2012. godine.

Odmah po konstituisanju novog saziva Narodne skupštine Srbije, izmenjen je Zakon o osnovama uređenja službi bezbednosti, pa je za koordinatora svih službi, sa velikim ovlašćenjima, postavljen Aleksandar Vučić, inače novi predsednik SNS, prvi potpredsednik Vlade zadužen za borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije i ministar odbrane, čime je značajno ugrožena autonomija rada BIA, koja je agencija osnovana od Vlade Srbije.

Pri konstituisanju novih skupštinskih odbora za bezbednost i za kontrolu obaveštajnih službi, oba dakle, nadležna i za stanje u Ministarstvu

279 Rad službi koje funkcionišu u okviru Ministarstva odbrane, Vojnoobaveštajne agencije i Vojnobezbednosne agencije obuhvaćen je prethodnom odeljkom.

odbrane i Vojsci Srbije (vs), prekršen je dobar parlamentarni običaj da se vodeća mesta daju opozicionim poslanicima, pa su na čelo tih odbora postavljeni poslanici vladajućih stranka. Na čelo novosnovanog Odbora za kontrolu službi bezbednosti (o čijem je osnivanju izmenama Poslovnika o radu Narodne skupštine pisano u Izveštaju za 2011. godinu) postavljena je Jadranka Joksimović iz rukovodstva SNS, bliska saradnica ministra odbrane i predsednika SNS – Aleksandra Vučića. Na mesto predsednika Odbora za odbranu i bezbednost postavljen je kompromitovani kadar SPS, Dušan Bajatović, takođe i direktor “Srbijagasa”.

Dakle, oba mesta pripala su, mimo demokratske prakse članovima vladajućih stranaka. Ovo je samo jedan od dokaza da nove vlasti nemaju nameru da nastave proces reforme sistema bezbednosti, pre svega njegovo stavljanje pod demokratsku kontrolu, već im je cilj daljnja partijska i/ili lična kontrola ovog sistema.

Kadrovske (ne)promene u VS

Nove vlasti u Srbiji, iako su pokazale očitu spremnost da u sektoru bezbednosti smenjuju kadar koji im nije po volji, pre svega u BIA, ali i u policiji i Ministarstvu unutrašnjih poslova, nisu napravile nijednu personalnu izmenu u vrhu Generalštaba (GŠ) niti u vrhu Vojnobezbednosne agencije, VBA (jedne od dve agencije koje rade u okviru MO), iako su na tim mestima ljudi kompromitovanih profesionalnih karijera, ako ni zbog čega drugog, ono zbog činjenica da su pod njihovom komandom ili u njihovim zonama odgovornosti počinjeni ratni zločini. Štaviše, načelnik GŠ Ljubiša Diković za čijeg su mandata na Kosovu navodno počinjeni mnogi ratni zločini u zoni njegove komandne odgovornosti, unapređen je, kao i svi njegovi najbliži saradnici.²⁸⁰ Predstavnici diplomatske zajednice u Srbiji procenjuju da je i drugim kadrovskim promenama u vs, unapređenjima i

280 RTVB92, 13. februar. 2013. “Nikolić unapredio Dikovića.”

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=02&dd=13&nav_category=11&nav_id=686626.

penzionisanjima, veoma ojačao krug ljudi oko generala Dikovića, koji, po njima, de facto vodi MO²⁸¹.

Period od sredine 2012, do sredine 2013, između ostalog, obeležili su incidenti i po koja proslava: pad jedne borbene letelice sa tragičnim ishodom; nekoliko pripadnika Vojske Srbije izgubili su živote spletom nesrećnih okolnosti zbog tzv. ljudskog faktora; zatim, euforično obeležavanje stote godišnjice "srpske vojne avijatike", i nešto manje euforično obeležavanje 100 – godišnjice Prvog balkanskog rata. U tom ratu Srbi, prema izdavačkoj literaturi za tu priliku,²⁸² ne samo da su se "osvetili Turcima u Kumanovskoj bici za poraz na Kosovu 1389. godine, već su Srbi naneli udarac Turcima od koga Otomansko carstvo nije bilo u stanju da se oporavi".

Generali i političari zajedno, stvorili su ulepšanu sliku o stanju u odbrambenoj sferi, i posebice, o "rezultatima rada u Vojsci i Ministarstvu odbrane". Pomanjkanje kritičkog odnosa prema Vojsci Srbije i "guranje pod tepih" grešaka, traljivosti u radu, i naročito loših odluka političko-vojnog vrha opšta je karakterna crta domaćih generala i političara bez obzira na to kojoj političkoj stranci pripadaju (ili su pripadali) i, bez obzira na to u kojem periodu su držali poluge vlasti.

Vreme ministra odbrane Dragana Šutanovca

Dragan Šutanovac je postao ministar 16. maja 2007. godine godinu dana nakon što je Crna Gora postala nezavisna. Time je vojska Srbije postala "čisto srpska" pod imenom – Vojska Srbije.²⁸³ Novom ministru išao je na ruku i prijem Srbije u veliku NATO-porodicu, Partnerstvo za mir (2006.

281 Blic, 4. januar 2013. Imenovanja, razrešenja i penzionisanja u Vojsci Srbije. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/361119/Imenovanja-razresenja-i-penzionisanja-u-Vojsci-Srbije>.

282 Na primer, separat na 24 stranice objavljen u vojnom magazinu Odbrana, 1. novembar 2012. godine, nadnaslov separata: "Sto godina od Prvog balkanskog rata", naslov: "Savezništvom do slobode".

283 Pukovnik dr Borisav Grozdić, docent na Vojnoj akademiji u Beogradu, je s oduševljenjem zapisao u autosrakom tekstu pod naslovom vrlo patriotskog naboja: "Duhovna vertikalna srpstva": "Danas Srbija ponovo ima vojsku, koja je prestala da postoji 1. decembra 1918. godine kada je stvorena Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca...", magazin Odbrana br. 33, 1. februar 2007.

godine, na samitu u Rigi, dok je predsednik Srbije Boris Tadić u Briselu potpisao tzv. Okvirni dokument 14. decembra 2006. godine).²⁸⁴

Povoljna okolnost za ministra bila je u tome što je na čelu Generalštaba zatekao obrazovanog i sposobnog generala Zdravka Ponoša, oficira modernih politički i vojnih nazora. Ponoš je kao glavni arhitekta i pokretač reforme odbrambenog sistema (prvenstveno je reč o reformi Vojske), otvorio taj preoces, iako Narodna skupština Srbije (u čijoj je nadležnosti bila i ta bitna obaveza) do tada još nije bila donela strategijsko-doktrinarnu dokumentaciju i odgovarajuću zakonsku regulativu. Njegov prilično smeo plan o tome šta, na koji način i kojim ljudskim i materijalnim resursima će da krene u "reformsku avanturu" ubedljivo je izložio tadašnjoj vladi Srbije.²⁸⁵

Dragan Šutanovac se uspešno prilagodio Ponoševom planu i dinamici njegove realizacije sve dok nije došli do njihovog međusobnog sukoba krajem 2008. Načelno govoreći, Zdravko Ponoš je javno uputio vrlo oštre kritike na račun ministra odbrane: prvo, da su zaustavljene vojne reforme; drugo, da Srbija nema politiku odbrane; i treće, da se neracionalno troše sredstva iz vojnog budžeta i da Vojska na kursnim razlikama pri nabavci opreme gubi velika novčan sredstva²⁸⁶.

Međutim, Šutanovac je nastavio reformskim putem, što je potvrdio i jedan među glavnim teoretičarima u Vojsci Srbije u Generalštabu, general dr Božidar Forca koji je u jednom od svojih tekstova konstatovao i sledeće: "Sistem odbrane reformiše se i razvija u tri kompatibilne sfere: strategijsko-doktrinarna, pravno-normativna i organizaciono-funkcionalna..."²⁸⁷

284 Početna strana sajta Ministarstva odbrane: www.mod.gov.rs; sadržaj sajta: odeljak "Međunarodna vojna saradnja", pododeljak "Partnerstvo za mir".

285 Podrobno razrađen plan reforme Vojske Srbije, sa težištem na njenoj prvoj fazi, Zdravko Ponoš je publikovao u časopisu "Vojno delo" 3/2007, pod naslovom "Transformacija Vojske Srbije – izazovi i odgovori". Zatim, veom opširan i iscrpno argumentovan intervju što ga je Ponoš dao nedeljniku Vreme: Filip Švarm i Dejan Anastasijević: "Vojska Srbije po NATO standardima", Vreme, 19. jul 2007.

286 Ljubodrag Stojadinović: "Politika odbrane zemlje ne postoji", Ponošev intervju listu Politika, 24. decembar 2008. godine; Filip Švarm: "Ponos i Ponoš", nedeljnik Vreme, od 25. decembar 2008.

287 Dr Božidar Forca: "Korak napred", magazin Odbrana br. 152, 15. januar 2012.

Svoj reformski vrhunac ministar je postigao okončavanjem profesionalizacije Vojske Srbije. U decembru 2010. godine u Vojsku Srbije upućen je poslednji kontingent mladića koji su služili obavezni šestomesečni rok. Tim povodom Drgan Šutanovac je pred poslanicima Skupštine Srbije 30. novembra 2010. obrazlagao Nacrt odluke Ministarstva odbrane, odnosno Vlade Srbije, o obustavi obaveznog služenja vojnog roka kojom je prilikom istakao: da je “profesionalizacija Vojske Srbije jedna od najsveobuhvatnijih reformi u proteklom periodu”; da je u okviru tog procesa “zaokružen strategijski okvir”; da je “unapređeno vojno školstvo i zdravstvo”; da su “prvi put žene primljene u redove profesionalnih vojnika”; da se “očekuje formiranje univerziteta odbrane”; da su “doneti zakoni o vojnim agencijama – bezbednosnoj i obaveštajnoj”; da je “uspostavljena intenzivna međunarodna saradnja”.²⁸⁸

Šutanovčev nastup u Skupštini bio je ubedljiv i respektabilan. Nacionalna alijansa za lokalni ekonomski razvoj (NALED) proglasila je Šutanovca “reformatorom godine” istakavši da je “jedna od najvećih i najbržih reformi u 2010. godini profesionalizacija vojske Srbije...”²⁸⁹ Međutim, izostala je rasprava o tome da li je Srbiji potreban univerzitet odbrane, odnosno da li je to racionalno rešenje. Formiran odlukom Vlade Srbije 24. februara 2011, Univerzitet odbrane je počeo da radi početkom 2012. godine, a njegov rektor, general dr Miodrag Jevtić je formiranje Univerziteta, osim otalog, pravdao argumentom: “Ovakvi univerziteti postoje u svim većim državama sveta, kao i u više zemalja u okruženju...”²⁹⁰.

Zakon o vojnim obaveštajnim i bezbednosnim službama je tek formalno predložen javnosti, bez gotovo bilo kakve javne rasprave, iako su funkcioneri ovih službi, pa i ministar odbrane slali javnosti suprotne informacije. Skupština Srbije je usvojila zakon gotovo bez ikakvih promena. Praksa je ubrzo pokazala jednu od loših strana koja je otklonjena tek u prvim mesecima 2013. godine. Naime, po tom zakonu, agenti Vojnobezbednosne i Vojnoobaveštajne agencije mogli su – samo na osnovu odobrenja

288 Radenko Mutavdžić: “U vojsku samo dobrovoljno”, magazin Odbrana br. 126, 15. decembar 2010.

289 A. Petrović: “Za bolju Srbiju”, magazin Odbrana br. 126, 15. decembar 2010.

290 Sandra Gucijan: “I budući oficiri studiraju po Bolonji”, Politika, 24. februar 2012.

direktora Vojnobezbednosne agencije (neprikosnoveni, formalno penzionisani general Svetko Kovač!) i, naravno, uz zakonsku podršku telekomunikacionih operatera – da kontrolišu elektronsku komunikaciju svakog građanina Srbije za koga oni utvrde da je “zanimljiv za bezbednosnu obradu”. Na taj način vojne su agencije grubo narušavale jedno od osnovnih ljudskih prava, pravo na privatnost. U februaru 2013 usvojen je Predlog o izmenama i dopunama Zakona o Vojnobezbednosnoj i Vojnoobaveštajnoj agenciji.

Predlog je prošao kroz skupštinsku proceduru i 20. februara 2013. usvojen je Zakon o izmenama i dopunama Zakona o Vojnobezbednosnoj agenciji i Vojnoobaveštajnoj agenciji.²⁹¹ Zakon ima 19 članova. Sa stanovišta zaštite privatnosti građana možda je najvažniji član 8. Zakona kojim je onemogućeno agentima službi da vršljaju po elektronskoj pošti građana bez odgovarajuće odluke “višeg suda”.

Nakon završetka procesa profesionalizacije Vojske, (verovatno najveći uspeh Dragana Šutanovca), vojna reforma je najpre zastala, da bi vrlo brzo nakon toga krenula nizbrdo. Novi ministar odbrane ne pokazuje interes za nastavak reformi.

Svake godine otkako je zauzeo ministarsku osmatračnicu, Dragan Šutanovac je bio izložen žestokoj unakrsnoj kritici zbog toga što je – ne samo po tvrdnjama i dokazima rodbine radnika RTS poginulih prilikom NATO-intervencije 1999. godine, već i po tvrdnjama i dokazima pojedinih uglednih medijskih poslenika i nekih drugih uglednih građana – unesrećenim porodicama uskratio dokumentaciju koju je, po njihovom mišljenju, i on skrivao od javnosti, a prema kojoj bi se tačno moglo utvrditi ko je odgovoran za žrtvovanje ovih ljudi i zarad kog i kakvog cilja su žrtvovani.¹ Veoma slične optužbe exministar je doživljavao i o godišnjicama pogibije gardista Dražena Milovanovića i Dragana Jakovljevića koji su izgubili živote 5. oktobra 2004. godine u topčiderskoj kasarni u Beogradu. Bez obzira na nalaze nezavisne državne komisije i potvrde tih nalaza od drugih kontrolnih tela, da su vojnike ubio treći počinitelj, niko od nadležnih u vs nikad nije kažnjen ni za brojne neupitne proceduralne propuste koji su otkriveni tokom istrage o stradanju vojnika, a kamoli za njihovo ubistvo. Ustavni suda

291 www.parlament.gov.rs.

Srbije (USS) je tek u februaru 2013, posle rovoske borbe advokata porodica, konstatovao da je porodicama stradalih gardista Dragana Jakovljevića i Dražena Milovanovića povređeno pravo na pravično suđenje i pravo na život.

Centar za evroatlantske studije iz Beograda je tom prilikom ocenio: "Ovaj nalaz je velika pobeda porodica i njihovih pravnih zastupnika, koji sada mogu da nastave da traže pravdu i pred sudom u Strazburu. Ovaj nalaz je i novo oruđe svim ozbiljnim političkim akterima i organizacijama civilnog društva da u trajnoj koordiniranoj akciji, koja je svih ovih godina nažalost nedostajala, ne dopuste da ova ubistva ostanu nerasvetljena. Slučaj Topčider se mora rešiti čak i ako se pokaže da su u njemu, protivustavno, učestvovali i strani elementi"²⁹²

Nažalost, ova pitanja kao i pitanje skrivanja Ratka Mladića i uloge vs u njima i dalje ne uspeva da privuče pažnju stručne, šire, a nažalost, ni međunarodne javnosti.

Penzionisani potpukovnik Lakić Đorović je javno tvrdio, naročito posle postavljenja Ljubiše Dikovića za načelnika Generalštaba, da Šutanovac "ne zna šta radi", da "nije dorastao funkciji i bojim se da je samo igračka u rukama Svetka Kovača, raznih generala, pukovnika, političara, biznismena..."²⁹³ Sve Đorovićeve javne nastupe ovdašnje vojna i politička vlast, u prvom redu ministar Šutanovac, odbacila je kao bezvredne, kvalifikujući ih kao klevetu. Međutim, teško da su se Đorovićeve tvrdnje mogle tek tako

292 Saopštenje za javnost "Povodom odluke USS u slučaju Topčider", "CEAS" 24.02.2013.

<http://ceas-serbia.org/root/index.php/sr/saopstenja/841-povodom-odluke-uss-u-slucaju-topcider>.

293 Pošto je Diković koncem 2011. godine bio zauzeo mesto dotadašnjeg načelnika Generalštaba Miloja Miletića, iako su se u javnosti pojavile optužbe da je Diković, kao negdašnji komandant 37. motorizovane brigade ovdašnje vojske, odgovoran za neke teške ratne zločine koje su počinili pripadnici njegove jedinice nad civilnim stanovništvom na Kosovu, novinarka RTS Olivera Kovačević pozvala je u svoju emisiju "Da, možda, ne" i Lakića Đorovića, čoveka koji je o rečenim zločinima svedočio i u Haškom tribunalu. Njegovo izlaganje u emisiji, koje je takođe teško teretilo Dikovića, dakle i političko-vojni vrh koji je tog generala postavio na čelno mesto u Generalštabu, bio je povod novinarki sarajevskog nedeljnika BH Dani Tamari Nikčević da u tom glasilu objavi intervju sa Lakićem Đorovićem; uz dozvolu autorke, *e-novine* su u celini prenele intervju u dva nastavka, 16. i 18. februara 2012. godine.

bagatelisati, budući da je on baš u Miloševićевой ratnoj deceniji bio vojni tužilac, i to autoritativan tužilac, ali koji se nikako nije uklapao u shemu tadašnje (a i potonje) oficijelne politike, pa valjda zato i nije unapređen u viši oficirski čin. S druge strane, olako i grubo odbacivanje izjava i iskaza Lakića Đorovića, koje je on kao svedok Tužilaštva prezentovao i u Haškom tribunalu, više govori o nemoći političkog i vojnog vrha nego o negdašnjem vojnom tužiocu!

Aleksandar Vučić: Bez promena u vojnoj i odbrambenoj politici zemlje

Aleksandar Vučić je – sem drugih visokih državnih funkcija i predsedničke funkcije u Srpskoj naprednoj stranci – postao i ministar odbrane u Vladi Srbije. Primopredaja dužnosti između dotadašnjeg ministra Dragana Šutanovca i novog ministra Aleksandra Vučića obavljena je gotovo u potpunoj medijskoj tišini. To je bio jedan od indikatora da će Vučić, u svojstvu ministra odbrane nastaviti onim stazama koje je već utabao Šutanovac. Međutim, Vučić je tokom godine sve jasnije zagovarao intenziviranje vojne saradnje sa Rusijom, koja je, po njemu, u prethodnom periodu bila marginalizovana u odnosu na saradnju sa drugim partnerima vs. Vučić je više puta isticao činjnicu da je Srbija vojno neutralana i da će to i dalje ostati: „Naša vojska neće biti članica nijednog vojnog saveza, ali smo članica PzM i u okviru tog partnerstva ćemo uspostavljati saradnju”. Na početku mandata najavio je određene kadrovske promene, ali i da su on i predsednik države Tomislav Nikolić zadovoljni načinom na koji posao obavlja načelnik Generalštaba Ljubiša Diković.”²⁹⁴

Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić su u predizbornoj kampanji stidljivo i ne često izjavljivali da će oni, pobede li na izborima “vratiti vojsku” sa profesionalnog na obavezno-regrutni sistem popune jedinica Vojske Srbije. Međutim, jasno je da je tako nešto nemoguće makar iz tri razloga: prvo, to bi podrazumevalo ogromne finansijske troškove; drugo, taj bi potez

294 Vest agencije Beta koju je objavio i dnevni list Danas, 1. januar 2012.

značio reformski sunovrat koji malo ko u inostranstvu shvatio ili prihvatio; i treće, Nikolić i Vučić i njihova stranka bi to teško politički preživeli.²⁹⁵

Umesto reforme surogat reforme

Vojska Srbije (pa i Ministarstvo odbrane, i ceo odbrambeni sistem) je napravila važne korake u tzv. sistemskoj optimalizaciji, što se tek delimično uklapa u reformski proces. Povukla je važne poteze u organizaciono-tehnološko-tehničkom smislu, odnosno u usvajanju organizacionih, tehnoloških i tehničkih standarda u meri u kojoj su materijalne mogućnosti države i vojske to dozvoljavale. Vrhunac je dostignut profesionalizacijom Vojske. Pa ipak, to je samo početak suštinske transformacije, jer "reforma, nadasve, ište i nalaže promene u političkom i kulturnom obrascu društva i oružanih snaga..."²⁹⁶.

Da bi se u sektoru odbrane nastavila reforma bilo bi, osim ostalog, neophodno da političko-vojni vrh države sačini pošten, nedvosmislen bilans o učešću srpskih regularnih i paravojnih formacija u ratovima na tlu bivše Jugoslavije i da ga saopšti javnosi. General Ponoš je još 2007. godine javno rekao da se mora priznati da je "naša vojska" u pomenutim ratovima devedesetih "upotrebljavana" i "zloupotrebljavana"²⁹⁷ i, kako sada stvari stoje, teško je očekivati promene u tom pravcu.

Vojnička tradicija i SPC

Na sajtu Ministarstva odbrane, o rutinskom sadržaju rada jednog tipično rutinskog vojničkog skupa koji bi, po prirodi teme o kojoj se imalo raspravljati, morao imati prvorazredni odbrambeno-bezbednosni, dakle državni značaj: "Redovna analiza operativnih i funkcionalnih sposobnosti Vojske Srbije za 2011. održana je danas u Domu garde u Beogradu...

295 S. Sikavica: "Ipak značajan iskorak", Helsinška povelja, januar – februar 2013.

296 Dr Miroslav Hadžić: "Potraga za bezbednosću", "Dan-Graf" i "Centar za civilno-vojne odnose", Beograd, 2004, str. 47 – 51.

297 Dragana Marković: "Više nema čekanja", Ponešev intervju magazinu Odrana br. 31, 31. januar 2008.

Ocenjeno je da je bezbednosna situacija u Srbiji stabilna i da je Vojska Srbije zadržala dostignuti nivo operativnih i funkcionalnih sposobnosti a da će u narednom periodu unapređivati osposobljenost i interoperabilnost sa povećanjem broja pripadnika Vojske u multinacionalnim operacijama”.²⁹⁸

Kad su se, posle izdvajanja Crne Gore iz državne zajednice sa Srbijom, umne srpske glave najzad odlučile da je “najprimerenije našoj političkoj i vojnoj tradiciji” da i “Dan državnosti i Dan Vojske Srbije obeležavamo na Sretenje, 15. februara”, u znak sećanja na datum donošenja prvog srpskog ustava i, istovremeno, na početak Prvog srpakog ustanka, tadašnji predsednik Srbije, dakle i vrhovnokomandujući njene Vojske, Boris Tadić uzdizao je Karađorđa malte ne do sveca, a Marićevića jarugu do svetilišta. A onda su se Tadić, Šutanovac i njihovi saradnici 2012. godine peredomislili i konstatovali da baš i “nije najbolje rešenje” to da se Dan Vojske slavi istovremeno kad i Dan državnosti, jer na taj način Drugi srpski ustanak, Takovo i Miloš neopravdano ostaju zapostavljeni,

Prvi put Dan Vojske je svečano proslavljen 23. aprila (centralna proslava je ovom prilikom izmeštena iz Beograda i odžana u Leskovcu) čime će se i u buduće obnavljati sećanje na takođe “veliki i značajan datum naše istorije” – na odluku o Drugom srpskom ustanku.²⁹⁹

Osim što je 23. april proglašen za novi Dan Vojske Srbije, javnosti je tada saopšteno da je Vojska “dobila i novo Pravilo službe”. “Profesionalizacija Vojske, uvođenje verske službe, učešće u multinacionalnim operacijama, povećan broj žena u sistemu odbrane, te brojne organizacijsko-formacijske promene vojnih sastava i prilagođavanje svremenim društvenim tokovima, usloveli su izmene jednog od najvažnijih propisa u vojnoj organizaciji – Pravile službe”.³⁰⁰

Gotovo svaka vojna formacija ili specijalna jedinica, kao i ustanove u Vojsci i Ministarstvu odbrane Srbije obeležavaju svoj dan. Prošla, 2012.

298 Vest sa sajta Ministarstva odbrane od 21. mart 2012.

299 Ekipa novinara magazina Odbrana u broju 159, 1. maj 2012. godine: “Obeležen Dan Vojske Srbije” – “Elitni ešaloni” ; Redovna rubrika u listu Danas “Pitanje – odgovor”, 25. april 2012. godine, a pitanje je glasilo: “Da li će (novi) Dan Vojske zaživeti u narodu?”

300 Mirjana Borovina: “Novo Pravilo službe Vojske Srbije” – “Okvir za sliku moderne vojske”, magazin Odbrana br. 161, 1. jun 2012.

godina je u tom pogleda bila izuzetno bogata, jer je Srbija proslavljala stotu godišnjicu ratnog vazduplovstva i stotu godišnjicu Kumanovske bitke, odnosno stotu godišnjicu Prvog balkanskog rata. Tim povodom Medija centar "Odbrana" ponudio je javnosti dve specijalne publikacije. U specijalnom prilogu magazina Odbrana povodom jubileja "srpske vojne avijatike", general-major Ranko Žižak komandant Vazduhoplovstva i Protiv vazduhoplovne odbrane, tekst počeo je sledećim uvodom: "Imamo čast da obeležimo zaista značajan jubilej – vek srpskog vojnog vazduhoplovstva, ali i dvostruku obavezu. Najpre prema mnogobrojnim generacijama vazduhoplovaca koji su u njegov razvoj i izvršenje zadataka ugradili svoje znanje, energiju i radni vek, a mnogi i svoje živote, ali isto tako i obavezu prema generacijama koje dolaze posle nas. Potreba da se bude u korak sa vremenom, savremenim trendovima, novim naučnim i tehnološkim dostignućima kao i kreativnošću i vizionarstvom državnih i vojnih rukovodilaca, omogućila je da se 1912. godine, samo devet godina nakon prvog leta braće Rajt u Srbiji formira Vazduhoplovna komanda sa sedištem u Nišu..."³⁰¹

Na obeležavanju 100-godišnjice Kumanovske bitke okupio se državni i vojni vrh Srbije, pri čemu je glavnu reč imao predsednik države Tomislav Nikolić, koje u prigodnoj besedi izneo: "Na ovom mestu su pre jednog veka, 23. i 24. oktobra uzleteli mladost, snaga i ljubav. Ispunjeni ponosom, potomci vesnika slobode, stojimo na Zebrnjaku, mestu gde je presuđena sudbina Otomanskog carstva..."³⁰²

Na svim svečanostima bila je zastupljena i Srpska pravoslavna crkva (SPC). Nezvanično, Srpska pravoslavna crkva odavno je u kontaktu sa svim kategorijama pripadnika Vojske Srbije.³⁰³ A, otkako je prošle godine i zvanično ušla u kasarne, u sve jedinice i ustanove Vojske Srbije, otkako je u vojnoj formaciji otvoreno mesto i za sveštenika (i drugim crkvama i verskim zajednicama u Srbiji, srazmerno broju njihovih pripadnika u vs), saradnja između Vojske i Srpske pravoslavne crkve prerasla je na još viši nivo.

301 Specijalni separat u magazinu Odbrana, 1. avgust 2012.

302 Specijalni separat u magazinu Odbrana, 1. novembar 2012.

303 Na primer: Dušan Glišić: "Regulisanje verskog života u VSCG" – "Traganje za identitetom", magazin Odbrana br. 6, 15. decembar 2005.

Tako su, na primer, prvi čovek Vojne akademije, general Mladen Vuruna i episkop hvostanski Atanasije početkom 2012. godine potpisali Sporazum o saradnji koji se odnosi na čvršće utemeljenje veronuke u obarzožno-vaspitaom procesu u Vojnoj akademiji.³⁰⁴ Veronauka je ušla u Vojnu gimnaziju (Gimnazija je u sastavu Vojne akademije) kao obavezan predmet još 2007. godine. U Vojnomedicinskoj akademiji u Beogradu, osim prilično prostrane “kapele” i ostalih crkvenih prostorija dograđenih u glavnom holu, holom dominira mozaički lik Svetog Save.

Ovakva simbioza između Vojske i Srpske pravoslavne crkve ne bi bila upitna kada bi se Crkva ograničila na versko aspekt. Međutim, Srpska pravoslavna crkva, ne samo što je konzervativna (protiv je drugosti – etničkoj, verskoj, seksualnoj), već se upliće u sve u sve državne poslove. Pukovnik Stevica Karapandža je izjavio da: “Vršenje verske službe nije predviđeno radi misionarstva crkava i verskih zajednica u vojnoj sredini, već isključivo radi razvoja, izgradnje, održavanja povećanja operativnih sposobnosti Vojske Srbije”!³⁰⁵

„Superiornost” srpske vojske

Vojni zvaničnici veoma često ističu da Vojska Srbije može postići bolje rezultate rukujući tehničko-tehnološki zastarelijim borbenim sistemima (recimo na taktičkim vežbam, ili na gađanjima bojevom municijom) nego armije koje su opremljene najsavremenijom ratnom tehnikom.³⁰⁶ Često se

304 *e-novine*, redakcijski tekst: “Pomoli se i počni”, 4. januar 2012.

305 Mirjana Borovina. “Formacijsko mesto – sveštenik”, magazin Odbrana, 1. jun 2012.

306 U tom je smislu veoma karakterističan “rat protiv NATO” 1999. godine. Tadašnji načelnik Generalštaba VSCG Nebojša Pavković, njegov vrhovni komandant Slobodan Milošević i ceo političko-medijsko-propagandni aparat sa velikim su uživanjem sve do Miloševićevog političkog pada naglašavali kako je Vojska SCG, iako inferiorna u tehnici naoružanju ali superiorna u maštovitosti i veštini ratovanja, namagarčila pilote NATO tako što je pod njihove rakete i bombe – umesto pravih oruđa i tenkova, koje je duboko ukopala i dobro maskirala – podmetnula makete oruđa, transportera i tenkova. Pa ipak, pravi delirijum oduševljenja doživljen je ne samo u vojsci nego uzduž i popreko tadašnje srpsko-crnogorske države kada su raketaši PVO divizion 250. PVO brigade, u noći između 26. i 27. marta 1999. kod sremskog sela Buđanovaca, zastarelim raketnim sistemom “neva” ruske proizvodnje, oborili američkog lovca-bombardera F-117 A koji je bio izrađen u

čuju izjave poput one kako je Srbija u vojničkom smislu “lider u regionu”, odnosno kako je Vojska Srbije “borbeno najsposobnija i operativno najspremnija u regionu”, tako da bi bila u stanju da za kratko vreme zauzme borbeni položaj. Te izjave posebno su karakteristične za desničarske i profašističke nevladine organizacije, te penzionisne generale i pukovnike.

Osim oružja, Vojska Srbije i Ministarstvo odbrane nude usluge Vojne akademije (odnedavno Univerziteta odbrane) i još nekih školskih i vežbovnih kabineta i prostorija. Jedan od prvih poseta novog načelnika Generalštaba, Ljubiše Dikovića bila je poseta oružanim snagama susedne Hrvatske. Reporteri magazina Odbrana tim su povodom zabeležili i ovo: “general Diković je naglasio da Vojska Srbije nudi svoje kapacitete za aktivnu vojnu saradnju, pre svega, Centar za obuku ABHO u Kruševcu i bazu ‘Jug’ kod Bujanovca”.³⁰⁷

Dragan Šutanovac je u intervjuu listu “Danas” pohvalio Vojsku i Ministarstvo rečima: “Ministarstvo odbrane i Vojska Srbije među prvima su unutar svoje strukture uspostavili standarde EU. Naš stalni napredak je svake godine beležila i Evropska komisija, a 14. marta, naš general Nebojša Đukanović bio je prvi zvanični predstavnik Srbije u nekom telu Unije, a to je Vojni komitet EU. Dakle, Vojska Srbije je prva ušla u Evropu...”³⁰⁸ A u redakcijskom tekstu beogradske Politike navedena je i sledeća pohvala Vojsci Srbije: “... Srbija je danas faktor stabilnosti u regionu, a njena vojska oslonac razvijanju dobrih bilateralnih odnosa u Evropi i šire... Danas ni u zemlji ni u svetu niko o našoj vojsci ne misli loše, čini mi se da smo cenjeniji nego ikada.”³⁰⁹

tzv. stelt (nevidljiv) tehnologiji. Pri tome, em je zanimljivo, em je indikativno to da komandant divizion a i glavna ličnost tog čina, tada major a docnije pukovnik, Zoltan Dani nije bio Srbin već Mađar po nacionalnosti, ali je zato nosio srpsko ratno i ime i prezime: Gvozden Đukić!

307 Redakcijski tekst u magazinu Odbrana br. 165, 1. avgust 2012. godine: “General Diković u poseti Hrvatskoj” – “Jačanje regionalne stabilnosti”.

308 Antrfile pod naslovom “Vojska Srbije prva ušla u Evropu” objavljen je u vikend izdanju lista Danas, 17–18. mart 2012. godine, a u okviru intervju a što ga je ovom listu dao tadašnji ministar odbrane Dragan Šutanovac

309 Redakcijski tekst: “Vojska faktor stabilnosti”, Politika, 13. februar 2013. godine; Takođe redakcijski tekst u Politici, 11. mart 2012. godine: “Srbija uskoro u Evropskoj odbrambenoj

Pripadnici(ce) vojske u međunarodnim misijama

Iako Partnerstvo za mir “nema jasno obavezujući karakter u međunarodno-pravnom smislu, već se zasniva isključivo na principu dobrovoljnosti i samostalnog opredeljenja”,³¹⁰ moglo bi se reći da je tzv. Prezentacioni dokument Partnerstva u neku ruku osnov vojno-političke saradnje Srbije, njene Vojske i njenog Ministarstva odbrane sa partnerima na regionalnom i na širem međunarodnom vojno-političkom nivou. U tom dokumentu između ostalog je zapisano: “Srbija u svom Prezentacionom dokumentu izražava spremnost da preuzme deo odgovornosti za stabilan i trajan mir u regionu, učestvuje u mirovnim operacijama sa mandatom UN i dostigne interoperabilnost oružanih snaga sa snagama država članica NATO...”³¹¹

Prema podacima na sajtu Ministarstva odbrane,³¹² raspored pripadnika Ministarstva odbrane i Vojske Srbije u multinacionalnim operacijama na kraju 2012. izgledao je ovako:

1. Demokratska Republika Kongo – MONUSCO – 8 pripadnika: 2 lekara, 4 medicinska tehničara i 2 člana u sastavu štabne grupe; to je sanitetski tim za evakuaciju vazdušnim putem i štabna grupa;
2. Liberija – UNIMIL – 4 oficira, vojni posmatrači;
3. Obala Slonovače – UNOCI – 3 oficira, vojni posmatrači;
4. Kipar – UNFCZP – 46 pripadnika: 1 štabni oficir, 2 vojna posmatrača za vezu u MOLO timu, 6 članova patrole (4 podoficira i 2 profesionalna vojnika) i vod od 37 vojnika u skladu sa postavljenjima u okviru kontigenta Vojske Srbije u UNFCZP;
5. Liban – UNIFIL – 47 pripadnika: 6 štabnih oficira, 5 članova NEP, pešadijski vod od 36 vojnika u skladu sa postavljenjima u okviru kontigenta Vojske Srbije u UNFIL;
6. Bliski istok – UNTSO: 1 oficir, vojni posmatrač;

agenciji”; P. D. : “Srbija partner s Evropskom agencijom za odbranu”, *Danas*, 23. mart 2012.

310 Početna strana sajta Ministarstva odbrane www.mod.gov.rs; sadržaj sajta: “Međunarodna vojna saradnja”, odeljak “Partnerstvo za mir”, pododeljak “Vodič kroz PzM”.

311 Isto.

312 Isto.

7. Uganda – EUTM : 1 oficir sanitetske službe – šef sanitetske službe u okviru mirovne misije;
8. EUNAVFOR – Somalia – Operation ATALANTA: 1 štabni oficir za civilno-vojnu saradnju u Operativnoj komandi;
9. Ukupno: 111 pripadnika/ca.

Broj pripadnika/ca Ministarstva odbrane i Vojske Srbije u međunarodnim misijama nije konstantan; od prvog učešća srpskih pripadnika u ovim misijama, 2007. godine, ne samo da se broj pripadnika menjao iz godine u godinu, već i u toku jedne godine, što, naravno, zavisi od potreba i od mogućnosti Srbije. Odmah nakon što su se pripadnici Srbije uključili u mirovne misije, osnovan je i Centar za mirovne operacije Generalštaba Vojske Srbije u kojem se pripremaju kandidati za ove zadatke. Godina 2012. značajna je i po tome što su od marta te godine u međunarodnim operacijama učestvovala i žene iz sastava Vojske i Ministarstva odbrane. To je načelnik Centra, pukovnik Jelesije Radivojević objasnio na sledeći način: “Prilikom odabira pripadnika vs koji će učestvovati u misijama ima i žena. Dosadašnja praksa je da najmanje dve žene idu u misiju i da su zajedno. Vodi se računa o rodnoj ravnopravnosti. Opšti kriterijumi za odlazak u misiju su zdravstveno stanje, službena ocena, bezbednosna provera , kao i fizička provera, kao i ostali posebni kriterijumi koji su propisani za svaku multinacionalnu operaciju”.³¹³

Pukovnik Radivojević je još izjavio, obajašnjavaju važnost učešća srpskih vojnih delatnika u mirovnim operacijama: “Interesovanje za učestvovanje u misijama je ogromno, a za jedno mesto se prijavi više od 10 pripadnika vs... u misije se ne odlazi da se ratuje za NATO, kako navode pojedini analitičari, već da se naši pripadnici upoznaju sa NATO standardima i obukom i da iste primenjuju u konkretnim situacijama”.³¹⁴ To naravno, nije jedini motiv za veliko interesovanje u ovim operacijama, već i finansijska nadoknada za mnoge predstavlja možda i prevladajući motiv. Pukovnik Radivojević je veoma ubedljivo ukazao na pravac kojim bi trebalo da se odvija naredna, vrlo bitna faza reforme.

313 Ivana Pejčić: “Učešće u misijama nije vojnički turizam”, Danas, 30. jul 2012.

314 Isto.

Vladimir Počučić je u magazinu Odbrana napisao sledeće: "Treba znati da odavno ne postoje klasične multinacionalne operacije. One su višedimenzionalne, teško je odrediti razliku između vojničkih, civilnih ili policijskih zadataka. Zato se interakcija sa svim akterima na terenu odvija neprekidno i na svim nivoima. Srpski 'plavi šlemovi' sreću se sa još jednim izazovom – predrasudom i lokalnog stanovništva i pripadnika ostalih mirovnih kontigenata o ljudima i zemlji iz koje dolaze, što je posledica ranijih sukoba na prostoru SFRJ. Utoliko je njihov zadatak teži, a obaveza veća".³¹⁵ Autor je sažeo neke bitne pukovnikove ocene u podnaslovu: "Prezentovanje javnosti značaja našeg učešća u multinacionalnim operacijama zahtevalo je mnogo energije i znanja da bi se, posle tragičnih ratnih dešavanja, izbeglo nerazumevanje i poistovećivanje odlaska u mirovne misije s 'vojnim turizmom' ili 'plaćenicima'. Takvo nastojanje važno je i zbog interoperabilnosti s ostalim vojskama, upoznavanja drugih naroda i njihove kulture..."³¹⁶

Inače, primetan je trend da se međunarodne operacije u javnosti pogrešno nazivaju „ mirovnim” operacijama. Ovaj trend uspostavljan je za vreme mandata prethodnog ministra odbrane, Dragana Šutanovca sa ciljem da se narodnim poslanicima i širokoj javnosti prilikom obrazlaganja zakona koji su odobravali slanje u misije zamazivale oči o stvarnoj prirodi spomenutih misija – koje su najčešće misije uspostavljanja mira, dakle imaju u sebi i elemente borbenih aktivnosti.

Interesantno je da adekvatne termine za opis prirode misija koriste jedino pripadnici Vojske Srbije. Povodom slanja trupa u misiju Atalanta, pukovnik mr Milivoje Pajović, načelnik Centra za mirovne operacije Vojske Srbije, je izjavio: "Očekujemo angažovanje i naših oficira rečnih jedinica u posadama brodova u Indijskom okeanu. Spremni smo da angažujemo samostalne borbene timove specijalne brigade za zaštitu brodova Svetskog programa za hranu pod pokroviteljstvom UN. Ovi protivteroristički i diverzantski timovi biće u stvarnom iskušenju koje donosi susret sa piratima. Svoje sposobnosti proveravaće u realnom okruženju za koje se, uostalom, i spremaju. Može se lako izračunati kakva će korist za bezbednosne snage

315 Vladimir Počuč: "Povratak budućnosti", magazin Odbrana, br. 174, 15. decembar 2012.

316 Isto.

Srbije biti njihovo iskustvo po povratku u domovinu. Uostalom, reč je o elitnim snagama naše vojske”.³¹⁷

Nažalost, ni pripadnici demokratske opozicije u srpskom Parlamentu ne uočavaju ovu bitnu razliku, pa shodno tome i ne obaveštavaju javnost o pravoj prirodi misija.

Inače, godišnjim Planom upotrebe Vojske Srbije i drugih snaga odbrane u multinacionalnim operacijama u 2013, koji je prošao skupštinsku proceduru, predviđeno je učešće u šest operacija pod mandatom UN i dve pod mandatom EU. Reč je o UN operacijama na Kipru, u Libanu, Obali Slovenače, Liberiji, na Bliskom istoku i u Kongu. Na osnovu potpisanog okvirnog sporazuma sa EU ove godine je planirano učešće u operaciji pomorskih snaga Atalanta i misiji za obuku somalijskih snaga u Ugandi.

Iako se operacija u Maliju nije našla u godišnjem planu, srpski parlament je i nju odobrio u maju 2013. Pun naziv misije je “Trening misija EU za obuku vojnih i bezbednosnih snaga Malija”. U mandatu misije jasno piše da misija EU u Maliju neće izvoditi borbene operacije. Generalštab vs planira da uputi do šest članova sanitetskog tima i do pet instruktora za obuku. Oni će biti u sastavu snaga neke od zemalja EU koja bude određena kao vodeća nacija u misiji. Tim instruktora za individualnu obuku verovatno će voditi pešadijski major iz Centra za mirovne operacije, a instruktori će biti pripadnici vojne policije, a verovatno i neko iz sastava specijalnih jedinica. U medicinskom timu moguće je da budu i pripadnice ženskog pola, i to na pozicijama lekara i medicinskih tehničara u timu za evakuaciju vazdušnim putem. Osim odluke poslanika Skupštine Srbije, potrebno “da se spremnost srpskog tima potvrdi i na predstojećoj Konferenciji za generisanje snaga u Briselu.

Na planu međunarodne vojne saradnje, poseban značaj ima tzv. Program državnog partnerstva između Srbije i američke države Ohajo, odnosno između Nacionalne garde Ohaja i Vojske Srbije. Program se realizuje na osnovu potpisanog Sporazuma o statusu snaga (Status of Forces Agreement – SOFA), koga su 7. septembra 2006. godine u Vašingtonu potpisali ondašnji predsednik Srbije Boris Tadić i tadašnji državni sekretar SAD Kondoliza Rajs. Za početak saradnje uzima se prva poseta tadašnjeg

317 Novi magazin, mart 2013.

komandanta Nacionalne garde Ohaja general-majora Gregori Vajta Vojski Srbije, u septembru 2007. godine. Od tada teku razni oblici saradnje između dveju vojski. Početkom decembra 2012. godine, Vojsku i Ministarstvo odbrane Republike Srbije posetila je delegacija Nacionalne garde Ohaja koju je predvodila brigadni general Marija Keli, komandant Komande specijalnih snaga Nacionalne garde Ohaja.³¹⁸

Vojska Srbije i NATO

Istraživanja iz 2013. godine pokazuju da 14 odsto građana podržava ulazak Srbije u NATO. Istovremeno, 160 proizvoda naoružanja i vojne opreme koje koristi Vojska Srbije ušlo je u kodifikacioni sistem NATO.³¹⁹

Misija NATO Vojne kancelarije za vezu dopunjena je početkom 2012. kako bi javna diplomatija NATO u regionu bila osnažena. Uz Grupu za nadzor i savetovanje u okviru Kancelarije, koja tesno saraduje s odeljenjem za međunarodnu vojnu saradnju u Ministarstvu odbrane Srbije, 2012. godine formirana je Grupa za odnose s javnošću sa ciljem da unapredi prisustvo u javnosti putem saradnje sa drugim ministarstvima, medijima i nevladinim organizacijama.

Brigadni general Ornelo Baron, rukovodilac NATO vojne kancelarije za vezu (MLO) u Beogradu ocenio je u prvom intervjuu datom Centru za evroatlantkse studije u leto 2012. godine da je Srbija posvećena osposobljavanju svojih vojnih jedinica za razmeštanje u okviru multinacionalnih mirovnih operacija na osnovu odluka Saveta bezbednosti UN, ili drugih međunarodnih tela, te da je za to neophodna transformacija odbrambenih struktura u jedan moderan sistem, interoperabilan sa svim međunarodnim partnerima. Baron u spomenutom intervjuu dalje naglašava: "Da bi to postigla, Srbija koristi mehanizme NATO dostupne zemljama članicama PzM. Zbog toga su, u okviru Procesu planiranja i pregleda (PARP) u okviru PzM, postavljeni brojni vojni zadaci, sa naglaskom na razvoju i dostizanju

318 Sanja Savić: "O razlikama u najboljem smislu", magazin Odbrana br. 174, 15. decembar 2012.

319 Ratko Femić: "Briselski sporazum – korak prema NATO?" Novi magazin br.104/105, 25. april 2013.

interoperabilnosti sa NATO snagama. Stoga se tekuća saradnja zasniva na osmišljavanju i sprovođenju aktivnosti u skladu sa dogovorenim ciljevima partnerstva. Ovi ciljevi obuhvataju široki raspon od odbrambenih priprema, informisanja javnosti, upravljanja ljudskim resursima i odbrane od sajber napada, sanitetske podrške, pitanja rodne ravnopravnosti, jedinica za specijalne operacije, vežbi za vazdušne operacije itd. Organizovani su brojni sastanci eksperata iz sedišta NATO i zemalja članica NATO i PzM kako bi Vojsci Srbije bila pružena pomoć u dostizanju ovih ciljeva. Jednom u tri meseca iz Brisela dolazi poseban tim da proceni napredak reformi. Dodatnu podršku daju svi vojni atašei iz NATO zemalja akreditovani u Srbiji.

Vojska Srbije, pri tom, učestvuje u programu Procene operativnih sposobnosti (OCC E&F), u okviru koga je u toku trogodišnji program evaluacije koju sprovodi multinacionalni tim. Obuhvaćeno je gotovo 400 srpskih vojnika iz pešadije, vojne policije i saniteta. Do 2014. godine sve pomenuto osoblje dobiće NATO sertifikate o osposobljenosti za učestvovanje u operacijama u inostranstvu. Proces planiranja i pregleda (PARP) je bio početni korak u procesu proširenja i produbljivanja vojne saradnje sa Srbijom. Aprila 2011. godine Severnoatlantski savet usvojio je zahtev Srbije da joj se odobri Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP) s NATO. U toku je postupak u kome ovaj plan treba da odobri svih 28 članica NATO. Kad plan jednom stupi na snagu, obezbediće opšti okvir za političku saradnju Srbije i NATO u novim oblastima, kao što su spoljnja i bezbednosna politika, ljudska i manjinska prava, borba protiv terorizma, borba protiv korupcije itd. U okviru priprema za IPAP, ambasador NATO za projekte izgradnje integriteta Jan Lukas van Horn poseo je pre nekoliko sedmica Beograd, kako bi se u Skupštini, Ministarstvu odbrane i Generalštabu sastao s visokim zvaničnicima Srbije koji se bave borbom protiv korupcije.

Zamenik pravnog savetnika Edi Grunen nedavno se sastao sa predstavnicima srpskih ministarstava za unutrašnje poslove, spoljnje poslove, odbranu i pravdu kako bi sa njima razgovarao o SOFA (Sporazumu o statusu snaga), veoma važnom dokumentu koji daje okvir za slanje trupa van zemlje tako da one i dalje ostanu pod domaćom jurisdikcijom. Ovo su samo najnoviji primeri saradnje u raznim oblastima...

Reforme sektora odbrane i bezbednosti glavni su elementi saradnje Srbije i NATO. Zajednička Grupa za reformu odbrane Srbije i NATO obezbeđuje podršku srpskim vlastima za reforme i modernizaciju oružanih snaga, razvoj veza s NATO putem PzM i savetovanje o vojnim aspektima reforme sektora bezbednosti. Reforme u Srbiji podržane su serijom treninga i vežbi, čiji je cilj izgradnja moderne, ekonomski održive i demokratski kontrolisane strukture odbrane. NATO u celini, ali i njegove pojedinačne članice, imaju značajnu stručnu bazu koja Srbiji može da pomogne u reformama sektora odbrane i bezbednosti... Drago mi je što je Grupa za reformu odbrane intenzivirala svoje aktivnosti od 2010. godine i što se sastanci redovno održavaju. Svi planirani projekti pomoći za 2011-2012. godinu realizovani su uspešno, na vreme i uz podršku partnerskih država, među kojima su Norveška, Češka, Kanada i druge članice NATO. Posebno bih istakao petogodišnji projekat koji su vodili Norvežani, vredan 9,6 miliona eura. Ovaj projekat pomogao je da 6000 otpuštenih iz sektora odbrane u Srbiji započne mali biznis. U okviru NATO programa Nauka za mir i bezbednost, Srbija je primila donacije za niz projekata saradnje, uključujući u to i studije o smanjenju seizmičkih rizika ili radionice o borbi protiv terorizma. NATO će dodatno pojačati naučnu saradnju sa Srbijom, a ključne oblasti njenog razvoja mogla bi predstavljati nova pitanja bezbednosti u regionu, kao i ekološke inicijative”.

Očekuje se da bi sredinom 2013, Srbija i NATO trebalo da potpišu Individualni akcioni plan partnerstva (IPAP) koji se smatra odličnim okvirom za intenzivnu saradnju u okviru Partnerstva za mir. Predlog IPAP, je navodno već u proleće 2013. dobio saglasnost svih relevantnih ministarstava. Kroz IPAP Srbija može da standardizuje svoje snage, učestvuje u zajedničkim misijama, koristi mogućnost zajedničkih vežbi. IPAP je, za sada maksimalni nivo saradnje u okviru PZM koji ne podrazumeva ulazak u NATO. Sledeći korak bi bio MAP, koji se smatra predvorjem Alijanse. Međutim, i u okviru IPAP ima mnogo mogućnosti za saradnju, a s obzirom na to da Zakon o učešću u multinacionalnim operacijama ne obavezuje više samo na učešće u misijama pod mandatom UN, moguće je očekivati da će Vojska Srbije u budućnosti biti deo neke NATO misije. Indikativno je da se potpisivanje

IPAP uopšte ne spominje u srpskoj javnosti, a među redim medijima koji ovu temu sitematski prate je gotovo jedini nedeljnik Novi Magazin.³²⁰

Povodom navoda o skorom potpisivanju IPAP, Jelena Milić, direktorka Centra za evroatlantske studije iz Beograda je podsetila na problem samoizolacije vs u regionalnoj saradnji, pre svega zbog učešća kosovskih snaga bezbednosti i ocenila: „Srbija ne bi trebalo da se više samoizoluje i da odbija učešće u regionalnim vežbama za reagovanje u vanrednim situacijama u kojima bi učestvovalе kosovske snage, kada to dođe na dnevni red.”³²¹

Srbija i Organizacija dogovora o kolektivnoj bezbednosti

Srbiji je dodeljen status posmatrača pri Parlamentarnoj skupštini zemalja članica Organizacije dogovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB) tokom posete predsednika Vlade Ivica Dačića Moskvi 10. i 11. aprila 2013. Generalni sekretar ODKB Nikolaj Borđuža ocenio je tom prilikom da je rano govoriti i o punopravnom članstvu Srbije u ruskom vojnom savezu i objasnio da Srbiji nije dodeljen status posmatrača „u samoj organizaciji”, već „samo u okvirima delatnosti njenih zakonodavnih organa”. Status posmatrača u samoj ODKB faktički znači učešće zemlje posmatrača u aktivnostima organizacije, ali za Srbiju neće biti takvog statusa”, rekao je Borđuža.

Bezbednosna i odbrambena saradnja Srbije i Rusije

Kako je i naglasio na početku mandata, ministar odbrane Aleksandar Vučić je tokom svoje poste Ruskoj Federaciji u maju 2013, sa srpske strane pristao na podizanje nivoa vojne saradnje dve zemlje. Prilikom susreta sa ministrom odbrane Ruske Federacije Sergejom Šojguom, ministri su pripremili sporazum o saradnji u oblasti odbrane, koji bi trebalo da bude potpisan tokom Šojguove posete Beogradu, početkom oktobra 2013. Tokom spomenutog susreta razgovaralo se i o kupovini borbenih sistema,

320 Ratko Femić: “Briselski sporazum – korak prema NATO?”, Novi magazin” br.104-105, 25. april 2013.

321 Ito.

saradnji odbrambenih industrija u realizaciji zajedničkih projekata i nastupa na trećim tržištima. Interesantno, tema razgovora dva ministra tom prilikom bio je i Regionalni centar u Nišu, koji je navodno humanitarno rusko-srpski centar koji služi za reagovanje u vanrednim situacijama, za koje je u Srbiji zaduženo Ministarstvo unutrašnjih poslova, a u Rusiji posebno ministarstvo, dakle, u oba slučaja to nisu ministarstva odbrane.

Vučić je po povratku iz Rusije obelodanio da će Srbija od Rusije kupiti šest borbenih aviona i raketni sistem, bez javne nabavke što zakon, na žalost, dopušta ali je neuobičajno. Otplata će ići kroz robni kredit koga bi trebalo da odobri ruska strana.³²²

Deo kadra u vs pripada "ruskoj školi", dok su penzionisani kadrovi iz te generacije vrlo aktivni radom u *think tanks* i drugim organizacijama sa kojima MOD blisko saraduje, što nije slučaj kada je reč o saradnji sa organizacijama civilnog društva koje nemaju takvu pozadinu.

Generalno, x-faktor Rusija, od uloge takozvanog Međunarodnog humanitarnog centra u Nišu nadalje, stepena njenog uticaja na politička dešavanja u Srbiji, nije ni približno sitemski i analitički obrađen u meri u kojoj bi to bilo potrebno, pa i u svrhu održivosti dogovora sa Prištinom, ukoliko do njega dođe.³²³

Srbija na međunarodnim tržištima naoružanja i vojne opreme

Za razliku od prethodne tri-četiri godine, 2012. godina nije bila ni približno uspešna sa stanovišta izvoza proizvoda domaće vojne, odnosno namenske, ili odbrambene industrije Srbije.

Povodom tadašnje mogućnosti da se Srbija integriše u Evropsku odbrambenu agenciju ministar Šutanovac je u martu 2012. godine izjavio i sledeće: "Ovih dana očekujemo pismo Ketrin Ešton, visokog predstavnika Evropske unije za spoljnu politiku i bezbednost, na njega ćemo pozitivno

322 "Vučić: Ruski lovci MIG 29 biće plaćeni robnim kreditom", Tanjug, 23. maj 2013.

Marko R. Petrović: "Vojska Srbije kupuje šest novih aviona „mig 29"", Blic 24. april 2013.

323 Izveštaj "X Faktor Srbija", "CEAS" april 2013.

http://ceas-serbia.org/root/images/CEAS_IZVE%C5%A0TAJ_-_X_FAKTOR_SRBIJA.pdf.

odgovoriti. Uz pomoć Vojno-tehničkog instituta, očekujemo da naša vojna industrija počne da proizvodi savremeniju tehniku nego do sada, koja bi mogla da ima kupce i van granica naše zemlje. Mi smo prošle godine izvozom od 250 miliona us dolara postavili rekord, ali očekujemo da taj posao razvijemo još više, jer od proleća ili leta idemo na nova tržišta. Podsećam da smo u poslednje četiri godine višestruko povećali izvoz naoružanja i vojne opreme i da smo, kada se ima u vidu broj zaposlenih, postali sila u izvozu vojne opreme i naoružanja..." "Za četiri godine ugovorena je proizvodnja naoružanja vredna 1,5 milijardi us dolara. Avione, puške, topove i municiju prodajemo i Amerikancima, i Avganistancima, i Iračanima..."³²⁴

Fabrika "Utva" iz Pančeva proizvela je novi vojni vazduhoplov pod "originalnim" nazivom "kobac", o čemu je beogradski Blic objavio sledeći tekst: "Srpska odbrambena industrija postala je bogatija za još jedan tip aviona. Fabrika 'Utva' iz Pančeva je, posle aviona 'lasta', juče predstavila i avion 'kobac', koji će biti namenjen za školsku borbenu obuku i protivteroristička dejstva. Ova letelica bi trebalo da poleti početkom sledeće godine, a ministar Šutanovac kaže da će to biti najbolji proizvod srpske industrije..." U tekstu se dalje kaže da je "'Utva' jedina fabrika u Jugoistočnoj Evropi koja u potpunosti proizvodi vojne letelice..."³²⁵

Tanjug je objavio vest o tome kako je u valjevskoj fabrici "Krušik" ministru Šutanovcu predstavljen novi protivoklopni sistem pod imenom "bumbar", za koje je bilo predviđeno da se već sredinom leta 2012, "nađe u naoružanju naše vojske".³²⁶ Rečeno je, takođe da će se sistem i izvoziti i da će koštati 35.000 eura, a da se isti takav francuski proizvod na međunarodnom tržištu naoružanja prodaje za 90.000 eura.

Aleksandar Vučić je nastavio u gotovo istom stilu i u istom tempu hvalospeve: "Uradićemo sve da ono što proizvedemo u sedam fabrika namenske industrije u Srbiji prodamo širom sveta i obezbedimo više posla za naše ljude, te da fabrike rade, obezbeđujući više novca za investicije. Do sada je samo pet odsto budžeta Ministarstva odbrane izdvajano za investicije. Taj procenat mora da se poveća, a da se ni najmanje ne ugroze

324 M. Milivojević: "Vojska prva ulazi u EU", Narodne novine,,(Niš), 28. mart 2012.

325 A. Savić: "'Kobac' novi avion", Blic, 3. april 2012.

326 Agencija Tanjug, 27. april 2012.

materijalne obaveze prema zaposlenima ili u vezi sa nabavkom materijalno-tehničkih resursa”.³²⁷ Međutim, vojni analitičar Aleksandar Radić je ocenio da će se domaća “odbrambena industrija razvijati onoliko koliko se u nju bude ulagalo”.³²⁸

Nove nerasvetljene pogibije pripadnika Vojske Srbije

Nesreće u Vojsci Srbije tokom 2012. godine nizale su se jedna za drugom u tri letnja meseca, jedna u junu, druga u augustu i, treća u septembru. Udesi u Vojsci (kao i u ostalim segmentima društva), a oni sa tragičnim ishodom posebno, relativizuju se i razvodnjavaju maksimalno.

Dan uoči aeromitinga, u vojnom časopisu Odbrana objavljen je intervju načelnika Vazduhoplovstva i protivvazduhoplovne odbrane, general-majora Ranka Žižaka.³²⁹ Između ostalog on kaže: “Simbolično, godina u kojoj se navršava vek postojanja srpskog vojnog vazduhoplovstva je ujedno i novi početak. U toku 2012. godine u naoružanje Virvo uvodi se naš domaći novi avion za početnu obuku – ‘lasta’, a aero-miting je prilika da ga predstavimo najširoj publici u vazduhu i na izložbi...”

Major Goran Savić je uparvo leteo letelicom “V – 54 lasta” 26. septembra sa potpukovnikom Tomislavom Bećagovićem. Kad su se u vazduhu našli iznad Nove Pazove, “lasta” je otkazala, potpukovnik Bećagović uspeo je da se katapultira i da sa ozbiljnim povredama, preživi, dok major Savić nije bio te sreće: da bi izbegao pad aviona u gusto naseljeni deo grada, major je, po cenu vlastitog života, ipak uspeo da letelicu usmeri u jednu pazovačku baštu.

Stariji vodnik prve klase Nebojša Milić i stariji vodnik Slaviša Marković izgubili su živote na Kopaoniku 1. avgusta 2012, nešto posle 10 časova pre podne.³³⁰ Na mestu nesreće odmah se našao novi ministar odbrane A.

327 Biljana Mijić: “Naoružanje i oprema prioriteta”, magazin Odbrana br. 166, 15. avgust 2012.

328 A. Savić: “Kobac’ novi avion”, Blic, 3. april 2012.

329 Radenko Mutavdžić: “Spektakl dostojan jubileja”, magazin Odbrana, br 167, 1. septembar 2012.

330 K.Ž. i agencije: “Poginula dvojica podoficira VS”, Danas, 2. avgust 2012. godine; Redakcijaki tekst: “Danak opsanoj profesiji”, magazin Odbrana br. 166, 15. avgust 2012.

Vučić u pratnji načelnika Generalštaba Ljubiše Dikovića i ostale genralske i pukovničke svite. Kasetne bombe redovno uzimaju danak i u Srbiji, za šta bi mogao odgovarati i Petar Mihailović, direktor Centra za razminiranje Srbije. Osim toga postavlja se i pitanje, zašto Srbija nije potpisnica konvencije o zabrani kasetne municije.

18. juna 2012. godine na najne očekivaniji način izgubio je živote dvoje kadeta Vojne akademije, Milena Miletić i Filip Milivojević koji su poginuli na rutinskoj taktičkoj vežbi – “Diplomac 2012”. Saopštenje o ovoj tragediji se pojavilo na sajtu Ministarstva odbrane tek nakon dvomesečne pauze u kome je stajalo: “Nakon tragične pogibije kadeta Vojne akademije na intervidovskom poligonu ‘Pasuljanske livade’, načelnik Vojne akademije, u skladu sa Zakonom o Vojsci Srbije i Pravilom o vojnoj disciplini, pokrenuo je disciplinski izviđaj po službenoj dužnosti protiv šest lica (dva pukovnika, dva majra i dva poručnika) radi utvrđivanja odgovornosti...”³³¹ Otac poginulog Filipa Mladenovića, na sahrani svoga sina, okrenuo se načelniku Generalštaba generalu Dikoviću koji je predvodio vojnu delegaciju na tom pogrebu, i sa gorčinom konstatovao: “Stekao sam utisak da vojska nema detektor, što i lopovi koji krađu gvožđe imaju. Zato neka generali okače svoje uniforme na čiviluke!” “On je zatim pozvao prijatelje i članove porodice da skupe novac za detektor metala” i poklone ga Vojsci “kako se slična tragedija više ne bi ponovila”.³³²

Iz dosijea “general Ljubiša Diković”

Fond za humanitarno pravo je optužio generala Ljubišu Dikovića početkom 2012. godine, aktuelnog načelnika GŠ vs, „po komandnoj odgovornosti”³³³ za teške ratne zločine koje su na Kosovu 1999. godine počinili pripadnici jedinice koja je bila pod njegovom komandom; na taj način

godine; M. Galović: “Komisija ispituje uzroke pogibije pirotehničara”, Politika, 3. avgust 2012.

331 Sajt Ministarstva odbrane 14. avgust 2012.

332 D.S.V: “Sahranjeni kadet Vojske Srbije”, Politika, 22. jun 2012.

333 Nataša Kandić: “Provera demokratije prema vojnom uputstvu”, Danas, 11-12. februar 2012; “Dosije Ljubiše Dikovića”, koga je Fond za humanitarno pravo objavio 23. januara

moralno se posredno terete i tadašnji ministar odbrane Dragan Šutanovac i takođe tadašnji predsednik države i vrhovni komandant Vojske Srbije Boris Tadić koji su generala Dikovića postavili na mesto načelnika Generalštava Vojske Srbije.

“Dokazi na kojima se zasniva presuda Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u predmetu Milutinović i drugi, preživele žrtve iz Drenice koje su svedočile u MKSJ ili dale izjavu Fondu za humanitarno pravo, kao i dokumenta sadržana u javnoj Bazi podataka MKSJ, ukazuju na brojne teške i masovne ratne zločine koji su počinjeni prema albanskim civilima u zoni odgovornosti komandanta 37. motorizovane brigade Vojske SRJ, novopostavljenog načelnika Generalštava Vojske RS, general-potpukovnika Ljubiše Dikovića. Tokom NATO bombardovanja, ratni zločini koje su vršili pripadnici VJ/MUP su se ponavljali. Iako je imao obavezu da spreči ratne zločine, komandant 37. motorizovane brigade to nije učinio. Do danas, pripadnici i komandanti jedinica koji su učestvovali u izvršenju ratnih zločina u Ćirezu, Starom Ćikatovu, Baksu, Vrbovcu i Glogovcu, gde je u toku četiri nedelje ubijeno najmanje 200 civila nisu procesuirani...” “Fond za humanitarno pravo smatra da oficir poput Ljubiše Dikovića nije dostojan da bude načelnik Generalštava Vojske Republike Srbije...”³³⁴

“Pod Dikovićevom komandom, od maja 1998. godine, u 37. mtbr, više oficira Vojne bezbednosti, među kojima i potpukovnici Slobodan Stošić i Miodrag Đorđević, obučavali su i uvežbavali grupe ubica, kriminalaca, čak i nekoliko desetina osuđenih ubica iz zatvora u Sremskoj Mitrovici. Od jula 1998. godine odvodili su ih na Kosovo, kao dobrovoljce i pripadnike VJ. Mnoge od osuđenih ubica, po zahtevima vojnih službi i policijskih tajnih službi, sudovi u Srbiji su oslobađali ostatka zatvorskih kazni i puštali na slobodu. Potpukovnik Stošić im je davao uniforme, najubojnija oružja, hemijska i druga sredstva za tihe likvidacije, i značke pripadnika Vojne bezbednosti...”³³⁵

2012. godine, ponovo je otvorio temu ratnih zločina...”

334 Bojan Tončić: “FHP optužuje Ljubišu Dikovića (1)” – “Načelnik Generalštava – heroj ili zlikovac”, *e-novine*, 25. januar 2012.

335 Isto.

Nataša Kandić u intervjuu "Radiju Slobodna Evropa": "Kad je reč o 37. motorizovanoj brigadi, mi smo veoma pažljivo pratili njeno kretanje na osnovu brojnih svedoka koji su o tome govorili, pre svega u Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju. A i svedočenje samog Dikovića, kao svedoka odbrane u Haškom tribunalu, prilično je jasno. Iako u početku tvrdi da je njegova brigada bila u reonu Izbice, nakon predočavanja pojedinačnih dokaza, on priznaje da su njegove jedinice ušle u selo Izbicu. Takođe govori o tome da su imale kontakte sa civilima i da su prekidali dejstva i izvodili civile. Kako ispitivanje teče, u jednom trenutku na pitanje Tužilaštva – svedok Diković vrlo nervozno postavlja pitanje tužiocu: 'Da li vi to mene optužujete za ratne zločine?!...'"³³⁶

Izvodi iz intervjuja što ga je penzionisani potpukovnik Lakić Đorović, vojni tužilac u vreme kada su se događali zločini na Kosovu za koje se optužuje i Ljubiša Diković, dao novinarki Tamari Nikčević koja je intervju objavila u sarajevskom nedeljniku BH Dani: "...Vojna karijera generala Ljubiše Dikovića je vrlo problematična. Kao bivši vojni tužilac, tvrdim da je aktuelni načelnik Generalštaba vs – inače, od 1993, na dužnosti u Užičkom korpusu, potom u šestoj pešadijskoj brigadi koja (je) pokrivala dva granična prelaza prema BiH – u neku ruku suodgovoran za hapšenje Muslimana koji su, bežeći pred Vojskom Republike Srpske, 1994, u Srbiji pokušali da pronađu utočište..."³³⁷ A na pitanje: "Šta znate o ulozi generala Dikovića tokom intervencije NATO snaga na SRJ 1999" – Đorović je odgovorio: "Znam mnogo. Prvo, postojao je plan Grom 98, potpisan od strane tadašnjeg načelnika Generalštaba VJ, Momčila Perišića, po kome je, po prethodnom odobrenju državnog vrha i samog predsednika Republike, vojsci naređeno da u junu 1998, preduzme akcije uspostavljanja reda i čišćenja teritorije Kosova, posebno područja Drenice. Plan je predviđao da se u prvim akcijama uspostavljanja reda angažuje 37. motorizovana brigada iz Raške, koju je vodio Diković..."³³⁸ Đorović je zatim konstatovao da su se pod komandom 37. motorizovane brigade, dakle pod komandom

336 Branka Trivić: "Kandić: Kod nas generali ne odgovaraju", intervju Nataše Kandić Radiju Slobodna Evropa 2. februar 2012.

337 Vidi fusnotu br 21.

338 Isto.

Ljubiše Dikovića, našle borbene grupacije “između 150 i 200” kriminalaca raznih profila, puštenih davno iz zatvora da bi po BiH i Hrvatskoj stekli veliko iskustvo u neverovatnim zločinima, a za “borbene akcije” na Kosovu, tvrdio je Đorović u pomenutom intervjuu, neposredno su ih pripremali pukovnik Miodrag Đorđević i potpukovnik Slobodan Stošić koji su bili neposredno potčinjeni Dikoviću, pa bivši vojni tužilac zaključuje da je “Dikovićeve komandna odgovornost – nesporna”.

U nastavku intervjua Đorović je govorio o tome da se Ljubiša Diković u Hagu pojavio kao svedok odbrane u slučaju “Milutinović, Šainović i ostali”. U vezi sa presudom u tom “slučaju” u paragrafu 644. zapisano je i sledeće: “Diković je prihvatio da su, uprkos njegovim preduzetim merama, neki njegovi vojnici počinili zločine u prvoj polovini aprila. Evidencija Prištinskog korpusa pokazuje da je od 10. do 15. aprila više lica iz Dikovićeve jedinice učestvovalo u ubijanju muškaraca kosovskih Albanaca na području Gornje Kline, nakon čega su se lišavali leševa bacajući ih u bunar...”³³⁹

Državna i medijska odbrana Dikovića – na staklenim nogama

Čim je objavljen “Dosije Diković”, na noge se digla država Srbija, daka-ko, uz odgovarajuću medijsku podršku. Medijska kampanja bila je usmerna protiv Fonda za humanitarno pravo i njenu direktorku Natašu Kandić.

Ne samo da je D. Šutanovac osporavao optužbe iz “Dosijea”, već je navode iz tog javnog dokumenta nazvao “apsolutnim neistinama” i “monstruoznim lažima”³⁴⁰ Kandić je na to odgovorila: “Mislim da je to brzopleto i veoma nepromišljeno od strane ministra Šutanovca. Ni za jedno naše saopštenje, nijedan izveštaj, nikada niko nije rekao, ni u Miloševićovo vreme, da je lažni dokument, tako da prvi put za ovih 20 godina čujem da neko za izveštaj Fonda za humanitarno pravo kaže da je lažan.

339 Isto.

340 N. Tomić: “Diković podnosi tužbu po svih sedam tačaka ‘dosijea’ FHP”, Danas, 26. januar 2012; Branka Trivić: “Kandić: Kod nas generali ne odgovaraju”, “Radio Slobodna Evropa” 30. januar 2012.

Šutanovčeva reakcija je dezorijentisana zato što iza svakog navoda mi damo izvor podataka..."³⁴¹

Blic je krajem januara 2012. godine aludirao na potrebu da se osudi Nataša Kandić, jer da ako tako ne bude, značilo bi da je ona u pravu, "a to je put ka destabilizaciji države", autor komentara Ranko Pivljanin je nastavio: "Ili je pogrešio vrh ove države koji ga je postavio, a sumnjamo da je to moglo biti urađeno bez adekvatnih provera Dikovićevog dosijea i eventualnih nepočinstava, čak i u Srbiji – ili su 'fondovi' negde omanuli. O tome će najverovatnije morati odluku da donese sud, jer je protiv Nataše Kandić najavljena tužba, a od sudske odluke zavisi čast vojske i države, ali i kredibilitet Kandićkinog 'tribunala'! Rialiti rečnikom rečeno, može biti samo jedan!"

Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije, odnosno portparol Bruno Vekarić je, između ostalog, za "Radio Slobodna Evropa" izjavio: "Tužilaštvo za ratne zločine Republike Srbije izvršilo je proveru navoda Fonda za humanitarno pravo uvidom u sve predmete ratnih zločina koje je Fond naveo u 'Dosijeu Ljubiša Diković' i utvrdilo da ne postoji bilo kakav osnov za krivičnu odgovornost načelnika Generalštaba Vojske Srbije generala Dikovića za ratne zločine. Tokom prekrivičnog postupka za događaje na opisanim mestima u dosijeu Fonda, saslušali smo 120 svedoka, među kojima i 10 kosovskih Albanaca, i ni u jednoj od tih izjava se ne pominje general Diković kao čovek koji je tamo uradio nešto loše, naprotiv – pominje se samo kao čovek koji je spasao, odnosno, pomagao tri ili četiri romska deteta koji su bili u to strašno vreme na pogrešnom mestu..."³⁴²

General Diković je dao intervju magazinu Odbrana, 1. februara 2012; nedeljniku Vreme 2. februara 2012; Politici 16. aprila. 2012. godine; najposle i Večernjim novostima, ali godinu dana kasnije, dakle 15. februara 2013. godine. Njegov ključni argument bio je: "Ovih dana mnogo se govorilo o tvrdnjama Fonda za humanitarno pravo iznetim u takozvanom dosijeu Diković Ljubiše. Napisan je niz neistina i mislim da je to udar na Vojsku Srbije kao stabilnu i uglednu instituciju i udar na funkciju načelnika

341 Isto.

342 Branka Trivić: "Slučaj Diković – general za primer ili za sud", Radio Slobodna Evropa, 25. januar 2012.

Generalštaba..."³⁴³ Nataša Kandić i njeni saradnici nisu bili ni svesni koli-ku snagu oni poseduju, jer kako bi drugačije mogli da izvrše udar na jednu respektabilnu vojsku kakva je srpska i na njenog sposobnog, časnog i ugle-nog načelnika kakav je Ljubiša Diković!"

Iako je general Diković podneo tužbu Prvom osnovnom sudu u Beogradu protiv Nataše Kandić "zbog klevete" još krajem marta 2012. go-dine, ona se (tužba) u Prvom osnovnom sudu "kuvala" sve do sredine februara 2013. godine, kada je pomenuti Sud obustavio postupak. U beo-gradskoj štampi stoji da je postupak obustavljen "zbog izmene Krivičnog zakonika Srbije i dekriminalizacije krivičnog dela za koje je general teretio Kandićevu"³⁴⁴

Nataša Kandić žali što je proces obustavljen, a da nije ni počeo: "Lično mislim da je velika šteta što smo Fond za humanitarno pravo, ali i ja lično, izgubili priliku da pred sud iznesemo sve relevantne dokaze do kojih smo došli i koji su obelodanjeni u dosijeu 'Diković'..."³⁴⁵ Nekako u isto vreme kad je postupak obustavljen, načelnik Generalštaba Vojske Srbije dao je intervju beogradskim Večernjim novostima. U intervjuu ni reči o obustav-ljenom sudskom postupku, ni u pitanjima ni u odgovorima.

343 Radenko Mutavdžić: "Čast kao jemstvo", magazin Odbrana, br 153, 1. februar 2012.

344 M.D.Milikić: "Obustavljeno suđenje general Diković protiv Nataše Kandić", Danas, 20. februar 2013.

345 Isto

Zaključci

Iz praktičnih poteza Vlade Srbije ne vidi se namera reformisanja sektora bezbednosti, već pre svega njegovo dalje stavljanje pod partijsku kontrolu. Primetno je i odsustvo namere da se formiraju stalne institucije i mehanizmi za borbu protiv korupcije, koja se, pre svega, preko medija koji kontrolišu delovi ili cele službe bezbednosti, koristi za političke obračune i eliminaciju poslovne konkurencije. Nereformisani sektor bezbednosti, pre svega zbog nedovršenog i pravno neusaglašenog sistema demokratske kontrole i kompromitovanih kadrova, koji je i sam zahvaćen korupcijom, neće biti u stanju da ostvari ambiciozne zadatke koji su mu navodno dati. Isti je slučaj i sa pravosuđem.

Međunarodna zajednica bi morala imati objektivniju sliku u odnosu na dešavanja u Srbiji, a pre svega o haotičnom i opasnom stanju u sistemu bezbednosti. Tim pre što je za normalizaciju odnosa Kosova i Srbije neophodna neodrživost sporazuma. Potrebno je mnogo više i drugačije od aktuelnog pristupa, koji ne garantuje održivost, a već uveliko se urušava ranije postignuta demokratska procedura i prakse u Srbiji.

Nova vlast nije pokazala nameru da se detaljnije posveti rasvetljavanju okolnosti koje su dovele dugogodišnjeg uspešnog skrivanja Ratka Mladića i Radovana Karadžića. Ima dosta indicija da su im u skrivanju pomagali i delovi sistema bezbednosti, pre svega vs. Nažalost, ni međunarodna zajednica ovome ne pridaje više nikakvu zvaničnu pažnju.

Fond za humanitarno pravo upozorava da je u Srbiji uočljiv trend smanjenja broja suđenja za ratne zločine pred domaćim sudovima.³⁴⁶ Nažalost, broj počinjenih zločina snaga bezbednosti države Srbije i njenih prethodnica je izuzetno nesrazmeran sa brojem pravosnažno osuđenih za ratne zločine.

Sve su češće i argumentovanije objektivne pritužbe na politizaciju rada srpskog Tužilaštva za ratne zločine. Slučaj američkih državljana, braće Bitići, ubijenih u Srbiji 1999. godine, i nedavna odluka Apelacionog suda koji je potvrdio odluku kojom su policajci Sreten Popović i Miloš

346 Marija Ristić: "Mali broj suđenja za ratne zločine u Srbiji", *Balkan Insight*, 18.januar 2013.

Stojanović oslobođeni optužbi za pomaganje u njihovom ubistvu u Petrovom Selu, ilustrativan je primer i lošeg rada Tužilaštva.³⁴⁷

Mehanizmi tranzicione pravde, a pre svega obaveza saradnje sa Tribunalom u Hagu, bili su jedini pravno raspoloživi mehanizam, osim penzionisanja, za promenu kadrova u sistemu bezbednosti. Dosledno sprovođenje tranzicione pravde, a pre svega suđenja za rane zločine pred domaćim sudovima i Haškim tribunalom, najbolji je, a ponekad i jedini mehanizam kreiranja suštinskih uslova za reformu sistema bezbednosti. Nereformisan i kriminalizovan bezbednosti je neretko glavna prepreka stabilizaciji i demokratizaciji u postkonfliktnim zemljama.

347 Predmet "BYTYQI (Sreten Popović i Miloš Stojanović)", Fond za humanitarno pravo, <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bitici.html>.

IV – SKUPŠTINA SRBIJE

Ekstremni višepartizam

Parlament Republike Srbije je Titanik; preglomazan je, trom je, njime se teško manevriše i preti mu opasnost od ledenih santi, koje sve teže izbegava. Takav opis srpske skupštine, koga je dao naučni saradnik Instituta društvenih nauka i narodni poslanik Socijaldemokratske partije Srbije Neven Cvetićanin, u autorskom tekstu za nedeljnik *Vreme*³⁴⁸, možda je malo preteran, ali ipak prilično plastično odražava sliku te institucije.

Uz takav opis najvišeg zakonodavnog tela, nije čudno poslovično nisko poverenje građana u parlament, koje je karakteristika celog postokrobarškog perioda i koje se kretalo od pet do 15 odsto, a po nekim istraživanjima bilo je samo dva odsto.

“Skupština je dobroano zaostajala i još zaostaje po popularnosti za institucijama predsednika Republike i republičke vlade, tek vojsku i crkvu da ne pominjemo, kao i rejtinge pojedinih političara”, naveo je Cvetićanin.³⁴⁹

Uprkos nekim pomacima koji su poslednjih godina načinjeni (izvesno upristojavanje poslanika, pošteniji izborni procesi bez izbornih krađa), parlamentarizam u Srbiji se ne razvija dovoljno brzo i sveobuhvato, kako bi to odgovaralo razvijenim demokratijama.

Međutim, u Srbiji je demokratija, sa institucijama koje se ne poštuju, praktično u začetku, a dok god je partokratska država, a Srbija to jeste, parlament će biti glasačka mašina stranačkih centrala, a ne glas onih koji su poslanike izabrali da zastupaju njihove interese.

Novi parlament konstituisan je 31. maja 2012, a prvi dan njegovog rada (23. jul 2012) protekao je u viščasovnoj svađi i međusobnom vredanju predstavnika vlasti i opozicije. Kasnije je situacija bila uglavnom mirna, jer se pokazalo da je vladajuća većina – Srpska napredna stranka, koalicija SPS-PUPS-JS i Ujedinjeni regioni Srbije – stabilna, a opozicija (DS, LDP, DSS) anemična, dezorijentisana i nesložna.

348 *Vreme*, 21. februar 2013.

349 Isto.

Novi sastav Skupštine pokazao je ekstremni višepartizam koji, po oceni analitičara, unosi još veću konfuziju na i inače prilično konfuznu političku scenu Srbije. U parlamentu ima 45 stranaka, više čak i od Indije, koja ima 150 puta više stanovnika.³⁵⁰ U prethodnom sazivu u skupštinu su ušle 22 stranke, a 2004, bilo ih je samo 17. Ako se političkim partijama dodaju razne grupe, udruženja, sindikati, broj stranaka i grupa se umnožava na čak 123.³⁵¹

“Udruživanjem u predizborne koalicije patuljaste stranke su se lukavo dosetile kako da preskoče izborni prag od pet odsto i domognu se parlamenta. Tako je parlament postao “miting point” velikog broja političkih partija koje se posle ulaska u parlament u predizbornim koalicijama razdvajaju na nepredvidiv način, što često nije po ideološkim i političkim kriterijumima i čime se samo povećava politička neizvesnost u zemlji” – smatra Vladimir Goati, predsednik organizacije “Transparentnost Srbija”.³⁵²

Što se broja poslanika tiče, analitičari veruju da bi parlament bio efikasan i reprezentativan i sa 150 poslanika (sada 250), dok drugi dodaju da bi mogao da funkcioniše i sa 100 poslanika, budući da se njihov posao svodi na lojalnost partijskim centralama, a ne građanima koji su ih izabrali. Osim što bi bio efikasniji, parlament s manje poslanika bio bi i racionalniji, a budžet Srbije bi prema nekim procenama bio bogatiji za oko tri miliona eura.³⁵³

To je moguće ostvariti ukрупnjavanjem političke scene, što je propušteno i na prethodnim izborima. Srpska napredna stranka (SNS) je u decembru 2011, (dok je bila u opoziciji) pokrenula inicijativu za smanjenje parlamenta sa 250 na 125 poslanika, što je svojim potpisima podržalo 280.000 građana. Sredinom marta 2012, tu inicijativu prihvatio je skupštinski Odbor za ustavna pitanja,³⁵⁴ ali se dalje od toga nije otišlo, niti se zna kad će, uz objašnjenje naprednjaka da je promena Ustava kompi-

350 Politika, 23. jul 2012.

351 Novi magazin, 21. jun 2012,

352 Blic, 25. jun 2012.

353 Blic, 17, januar 2012.

354 <http://www.kurir-info.rs/vesti/politika/tomislav-nikolic-smanjiti-broj-poslanika-80266.php>.

kovan posao o kome mora da se pozitivno izjasni pdvotrećinska većina poslanika. Osim toga, Ustav se sigurno neće menjati samo zbog smanjenja broja poslanika, već i zbog drugih stvari, a za to je potreban politički konsenzus.³⁵⁵

Zakonodavna aktivnost

Srbija je samoj sebi postavila cilj da harmonizuje kompletan pravni sistem sa evropskim zakonodavstvom do kraja 2012. U prošlom skupštinskom sazivu, sprski parlament je zaista ubrzano radio i s priličnim uspehom doprineo usaglašavnju domaćeg zakonodavstva sa standardima Evropske unije (ako se izostave propisi doneti na brzinu i zbog toga su gotovo neprimenjivi), postajući jedna od najefikasnijih državnih institucija. Zbog tako velikog broja zakona (za tri i po godine više od hiljadu) tadašnja predsednica Skupštine Slavica Đukić Dejanović proglasila je Srbiju "šampionom evrointegacija".

Međutim, raspisivanje parlamentarnih izbora (sredinom marta 2012), umrtvilo je rad parlamenta i „zamrzlo” desetine zakona u proceduri, jer je nepisano pravilo parlamentarnog života da se u periodu između raspisivanja i održavanja izbora skupština bavi, osim izuzetno, uglavnom tekućim stvarima.

Aktuelni saziv Skupštine Srbije, tokom sedmomesečnog rada, od konstituisanja 31. maja do 29. decembra 2012, usvojio je više od 70 zakona i više od 40 drugih akata.³⁵⁶ Ipak, Evropska komisija je u izveštaju iz oktobra 2012, konstatovala "usporenje u zakonodavnoj aktivnosti" i navela da nije bilo daljeg napretka ka uspostavljanju funkcionalne tržišne privrede.³⁵⁷

Stara praksa u Skupštini Srbije da se zakoni često donose na brzinu, bez ozbiljnih priprema, da nekritički podražavaju inostrana rešenja i da su u praksi neprimenjiva, pa se njihovo stupanje na snagu višekratno odlaže, nije mimoišlo ni ovaj skupštinski saziv.

355 Politika, 1. april 2013.

356 Večernje novosti, 29. decembar 2012.

357 <http://www.europa.rs/mediji/najnovije-vesti/1674/>

Klju%C4%8Dni+delovi+Izve%C5%A1taja+o+napretku+za+Srbiju.html.

Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta "Union" Momčilo Grubač ukazao je da su neki od tih zakona izrazito niskog kvaliteta, pojedini potpuno neupotrebljivi i u otvorenoj koliziji sa ljudskim pravima.³⁵⁸ On navodi da su toga svesni i predlagač i zakonodavac, ali da je politički cilj da se donese još jedan zakon neprikosnoven.

Dr Vesna Rakić Vodinelić, profesorka građanskog procesnog prava na Univerzitetu „Union“, koja je i ranijih godina ukazivala na taj problem, smatra da su srpski zakoni neretko rezultat naglih, nedovoljno promišljenih zahvata: „Skupština se nalazi na granici da zloupotrebi pravo da zakone donosi po hitnom postupku. Ovaj sud zasnivam na činjenici da se neki zakoni (koje treba usaglasiti sa pravom EU) donose po hitnom postupku, iako sadrže pravne institute koji se kod nas prvi put uvode ili su nedovoljno poznati“³⁵⁹

Poslanici Skupštine Srbije nemaju dovoljno uticaja na sadržaj zakona za koje glasaju, jer ih parlament uglavnom usvaja nakon što su pripremljeni u Vladi Srbije, navodi se u istraživanju Otvorenog parlamenta „Kako narodni poslanici donose zakone? Analiza zakonodavne aktivnosti u Narodnoj skupštini“³⁶⁰

Čak 37 odsto zakona u Srbiji usvaja se po hitnom postupku. U pretходnom sazivu parlamenta, koji je doneo 807 zakona i 217 drugih akata i razmatrao 22.251 amandman, poslanicima je bilo na raspolaganju manje od pola radnog dana za raspravu i glasanje o svakom pojedinačnom zakonu.

Podaci istraživanja pokazuju i na izrazitu stranačku koheziju pri glasanju. Analiza je pokazala da samo u tri slučaja poslanici nisu glasali kao i većina iz njihove stranke, odnosno ukupno šest poslanika je glasalo protiv dominantnog raspoloženja (SRS – 2, LDP – 1, SPS – 3).

„Ovako površnoj ulozi zakonodavne vlasti njeni nosioci, poslanici, ne pružaju previše otpora, uglavnom zbog preopterećenosti brojem zakonskih akata, nedovoljnih kompetencija i odsustva stručne podrške“, jedan je

358 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/310289/Nasi-zakonodavci-su-losi-prepisivaci>.

359

<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/310289/Nasi-zakonodavci-su-losi-prepisivaci>.

360 Danas, 21.novembar 2012.

od zaključaka ovog istraživanja koje je obavila SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu.³⁶¹

Smena guvernera

Ubrzo po konstituisanju, novi parlament je započeo proceduru za smenu guvernera Narodne banke Srbije (NBS), čime je nagovešteno narušavanje nezavisnosti te institucije, ali i ogoljeno ukazao na to da od gromoglasno najavljivane departizacije nema ništa. Ni upozorenje zamenika šefa delegacije EU u Srbiji Adrijana Martinsa, da Nacrt zakona o izmenama zakona o NBS „budi duboku zabrinutost jer bi odredbe mogle ozbiljno da ugroze principe nezavisnosti NBS”³⁶² nije sprečilo vladajuću koaliciju da početkom avgusta 2012, usvoji te izmene.

Guverner NBS Dejan Šoškić, koji je, kao nestranačka ličnost i profesor Univerziteta u Beogradu, izabran na to mesto 28. jula 2010. godine, predupredio je svoju smenu (pre isteka šestogodišnjeg mandata), podnoseći ostavku istog dana kad je parlament raspravljao o izmenama Zakona. U ostavci je naveo da tim činom želi da spreči da političko iznuđivanje promene na vrhu nezavisne institucije poput NBS, bude jedini razlog za usvajanje lošeg zakona, s mogućim ozbiljnim posledicama na finansijsku stabilnost i kredibilitet države.

Zakon je ipak, sa svim spornim izmenama, usvojen. One su, između ostalog, predviđale da funkcionere centralne banke, uključujući guvernera, bira i razrešava parlament, kao i da će guverner, viceguverneri, direktori nove Uprave za nadzor nad finansijskim institucijama i članovi Saveta NBS biti izabrani u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu zakona.

Predlagači (105 poslanika vladajuće koalicije) su objašnjavali da je tim izmenama trebalo da se obezbedi povećanje nadzora Skupštine nad NBS i izbor svih funkcionera centralne banke u parlamentu, kao i formiranje Uprave za nadzor finansijskih institucija u okviru NBS.

Četiri dana po izglasavanju zakona, (6. avgust 2012), za guvernera je izabrana potpredsednica vladajuće SNS Jorgovanka Tabaković, čije je ime

361 Isto.

362 Blic, 2.avgust 2012.

za tu funkciju bilo u opticaju od samog početka formiranja nove vlasti. Ona je odmah najavila zamrzavanje partijske funkcije, ali time, naravno, nije otklonila sumnje o budućoj povezanosti NBS s vladajućom partijom.

Potonjim izmenama već izmenjenog zakona, nova vlast je, ipak, posredno morala da prizna da je propis o centralnoj banci donela iz političkih razloga. Parlament je, pod pritiskom EU, u naredna tri meseca dva puta menjao Zakon o NBS, obavezno uz obrazloženje da je njihov cilj „usklađivanje sa propisima Evropske unije i obezbeđivanje kontinuiteta u radu organa centralne banke”.³⁶³

Skupština u novom sazivu takođe je smenila i predsednicu Vrhovnog kasacionog suda (vks) Natu Mesarović. Njenu smenu inicirao je ministar pravde i državne uprave Nikola Selaković (član SNS), pošto je prethodno Ustavni sud, opet na inicijativu SNS, proglasio neustavnom odredbu Zakona o sudijama po kojoj je ona izabrana za predsednicu Vrhovnog kasacionog suda.

Tom presudom Ustavnog suda praktično je bio pokrenut postupak za smenu Nate Mesarović, sudije koja je poznata po hraproj presudi ubicama Zorana Đinđića, ali kasnije i po optužbama za neuspehu reformu pravosuđa i za enormne zarade na raznim funkcijama.

Za smenu predsednice vks glasalo je 138 poslanika vladajuće koalicije, dok je protiv te odluke bilo 45 predstavnika DS, LDP, LSV i SVM. Opozicija je tu odluku ocenila kao „pravno nasilje”,³⁶⁴ dok su predlagači tvrdili da nije reč o političkom revanšizmu već o poštovanju odluke Ustavnog suda.

Ponašanje Parlamenta u sličnim situacijama, kako u prethodnom, tako i u sadašnjem sazivu, možda je najtačnije opisano u tekstu „Politička upotreba klimoglavaca” u nedeljniku Vreme: “Nata Mesarović smijenjena je jednakom bahatošću i izvrđavanjem propisa, kao što ju je bahato postavila Skupština Srbije u tadašnjem sazivu i tadašnje Ministarstvo pravde; teško da nas može tješiti to što se neustavnost jedne tada prelazne odredbe ispravlja novom političkom nezakonitošću.”³⁶⁵

363 Večernje novosti, 4. oktobar 2012.

364 Blic, 15.februar 2013.

365 Vreme, 28.februar 2013.

Kosovo – umnožavanje rezolucija

Rezolucija o Kosovu (jedanaesta u poslednjih deset godina), koju je Skupština Srbije usvojila sredinom januara 2013, imala je burnu predistoriju u kojoj su isplivale razlike u državnom vrhu o kosovskom pitanju, pre svega između predsednika države i premijera. Pregovori o Kosovu, koju je nova vlast podigla na politički nivo, stalno su prikazivani kao dramatični (ali bez konkretizacije problema), a premijer Ivica Dačić i vicepremijer Aleksandar Vučić neprekidno su tvrdili da su spremni na izvesne kompromise i ustupke u cilju dobijanja datuma za pristupne pregovore o članstvu u Evropskoj uniji (EU).

Mantra “I Kosovo i Evropa” koju je ponavljala prethodna vlast, vodeći tu politiku uz velike promašaje, nije zvanično napuštena, ali je u potezima i izjavama nove vlasti, Evropska unija dobijala prioritet, uz stalno izražavanu spemnost srpskih pregovarača da spuštaju svoje zahteva do „crvene linije” (što se dogodilo u poslednjoj rundi pregovora 2. aprila 2013), kako bi se u junu 2013. dobio datum za pretpristupne pregovore sa EU.

*Suzana Grubješić, potpredsednica Vlade Srbije za evrpske integracije, izjavila je početkom decembra 2012, da “više nije moguće voditi politiku na dva koloseka – i EU i Kosovo. Sada su se ta dva koloseka ispreplela i postala jedan. To znači da napredovanje Srbije u procesu evropskih integracija najdirektnije i isključivo zavisi od rešavanja kosovskog pitanja”.*³⁶⁶

Dosta problema izazvala je Platforma o Kosovu, koja je krajem 2012, sačinjena u kabinetu šefa države Tomislava Nikolića, i koja je odmah izazvala negativne reakcije i u opoziciji, i u međunarodnoj zajednici, ali – nešto diskretnije – i unutar vladajuće koalicije, odnosno vladajuće SNS, u kojoj i dalje ima zagovornika tvrde kosovske linije. Politički analitičari takođe nisu imali puno lepih reči za tu platformu.

Vladimir Gligorov, ekonomista Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije, ocenio je: “Ovom platformom se dovodi u pitanje ceo proces evropskih integracija, čak mi se čini da je Nikolić i spreman na to, što je ozbiljan rizik. Ako bi se išlo na to što on predlaže, a to je da se donese

366 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:409748-Suzana-Grubjesic-Isprepletana-dva-koloseka>.

zakon o tome kako bi trebalo da bude unutrašnje uređenje takozvane suštinske autonomije, nastao bi veliki problem u odnosima sa EU i postavilo bi se pitanje nastavka pregovora, a time bi bio zatvoren proces napredovanja Srbije prema EU.³⁶⁷

Opozicija je taj dokument ocenila kao populistički i nerealan, uz upozorenje da sadrži i predlog za prekid tehničkog dijaloga sa Kosovom (Dragan Đilas, predsednik DS),³⁶⁸ a za Zapad je posebno bila sporna rečenica "ništa nije dogovoreno dok sve nije dogovoreno" (uzeto iz modela dve Nemačke), jer bi to moglo da znači razvlačenje dogovora o Kosovu u beskraj, odnosno i suspendovanje pregovora Beograda i Prištine. Za predstavnike EU i za Vašington bila su sporna i neka druga rešenja koja se tiču prisustva srpskih institucija na Kosovu.

Platforma je bila i način odmeravanja političke moći i uticaja glavnih aktera aktuelne vlasti, na relaciji Dačić-Vučić-Nikolić. Bilo je ocena da je Nikolić više pisao Platformu za unutrašnjepolitičku upotrebu nego kao osnovu za pregovore Beograda i Prištine. Dnevnik Blic³⁶⁹ je, pozivajući se na izvore bliske vladajućoj koaliciji, naveo da je Nikolić, "vodeći više računa o svojoj političkoj poziciji nego o problemu na stolu, ovim planom pokušao da se distancira od Vlade koja vodi pregovore u konkretnim oblastima", očekujući da Platforma bude odbijena, pa da "ceo vruć krompir pregovora o Kosovu ostane u rukama premijera Ivice Dačića".

Javnost je na kašičicu obaveštavana o tom dokumentu koji je nosio oznaku tajnosti (mada je sa njom Nikolić najpre upoznao ambasadore Rusije, Kine i Velike Britanije i EU u Srbiji), a gotovo do poslednjeg trenutka u državnom vrhu nije bilo ni saglasnosti oko toga da li će se Platforma uopšte pojaviti pred Skupštinom.

Konačno, posle sastanka državnog vrha (16. decembar 2012) i u produžetku odvojenog sastanka premijera Dačića i njegovog prvog potpredsednika Aleksandra Vučića, dokument je ispeglan, rečenica koja je smetala

367 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/360372/Vucic-je-mocniji-od-Dacica-i-popularniji-od-Nikolice>.

368 <http://www.pressonline.rs/info/politika/256061/djilas-platforma-o-kosovu-populistica-i-nerealna.html>.

369 <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/359523/Vlada-ce-ignorisati-Nikolicevu-platformu>.

Zapadu je skinuta, platforma je pretočena u Rezoluciju i posle celodnevnog žustre rasprave u Skupštini, usvojena. Pre toga, Vlada Srbije je skinula oznaku tajnosti sa Platforme o Kosovu, što je zahtevala DS.

U rezoluciji, koju su podržale sve stranke osim LDP, LSV i DSS i samostalnog poslanika Rize Haljimija, za koju je glasalo 175 poslanika dok je 19 bilo protiv, navodi se da je Srbija, kada je reč o dijalogu sa Prištinom „spremna na dodatne ustupke, ali ne na ugrožavanje državnih i nacionalnih interesa”.³⁷⁰

Premijer Ivica Dačić je, obrazlažući dokument, poslanicima poručio da je Srbiji potrebna pragmatična politika (“o Kosovu ne možemo više da pričamo na nivou mita i bajki”), a da će se u pregovorima insistirati na formiranju autonomne zajednice srpskih opština na Kosovu. I u ovom dokumentu se ponavlja da Srbija neće priznati Kosovo, ali je Dačić istakao da Beograd prvi put nudi rešenje za izlazak iz dosadašnjeg paralelizma i paralize institucija na Kosovu.

Zasedanje Parlamenta pratile su i najave protesta ultradesničara okupljenih u pokretu “Nikad granica”, kao i nacionalističke vanparlamentarne Srpske radikalne stranke (SRS). Vlast je oba skupa zabranila, ali su se radikali ipak okupili ispred Skupštine, oko koje su bile razmeštene pojačane policijske snage.

Budžet

Novi parlament se potrudio da budžet, najvažniji finansijski zakon, prvi put posle dugo godina bude donet na vreme. Krajnji rok za njegovo usvajanje je 15. decembar, a novi skupštinski saziv je taj posao obavio 1. decembra 2012. Za budžet je glasalo 138 poslanika vladajuće većine, 69 poslanika opozicije je bilo protiv, a troje poslanika nije glasalo.

Završnica rasprave o budžetu za 2013, kojim je predviđen duplo manji deficit nego godinu dana ranije, nije prošlo bez uobičajeno suprotstavljenih stavova i međusobnog optuživanja vladajuće koalicije i opozicije. Mlađan Dinkić, ministar finansija tvrdio je da je takav budžet temelj

370 <http://www.slobodnaevropa.org/content/skupstina-srbije-odlucuje-o-kosovskoj-rezoluciji/24822196.html>.

ekonomske stabilizacije, a opozicija je navodila da je predloženi finansijski zakon nerealan.

Dinkić je naveo da budžet za 2013, predstavlja radikalna zaokret u vođenju politike javnih finansija u Srbiji, dok su poslanici DS Mirko Cvetković (bivši premijer) i Božidar Đelić na zajedničkoj konferenciji u parlamentu istakli da predloženim budžetom nisu predviđene uštede, da vlast računa na povećanje inflacije, što će dovesti do pada životnog standarda građana, čime je teret krize prebačen na stanovništvo.³⁷¹

Opozicija je smatrala da je usvojeni budžet neodrživ i da će teret krize biti prebačen na građane, dok su vladajuće stranke takve kritike ocenjivale kao neopravdane, uz tvrdnju da je vlada projektovala ostvariv budžet, ali da je sada najvažnije da on bude i realizovan.³⁷²

Oštru polemiku posebno su vodili poslanici opozicione DS i ministar Mlađan Dinkić. Na ocenu demokrata da se vlada prethodnih meseci zaduživala 145 eura u sekundi, ministar Dinkić je odgovorio da je to zasluga prethodne vlade.³⁷³ Treba imati u vidu da je u prethodnoj vladi, koju je vodila DS, Mlađan Dinkić bio ministar ekonomije i regionalnog razvoja, sve dok u februaru 2011, nije razrešen te dužnosti.

Raspravu o budžetu pratila je i jedna bizarnost: u jednom trenutku sednica je bila prekinuta zbog – Twittera. Dinkić je tokom sednice na svoj nalog te društvene mreže postavio fotografiju iz parlamenta na kojoj se vidi poslanička grupa DS u kojoj je u tom trenutku bilo samo nekoliko poslanika.

Demokrate su “tvitovanje budžeta” ocenili nedopustivim i tražili izvinjenje Dinkića koji je izjavio da nije imao nameru nikoga da uvredi: “Pošto vidim da je Skupštinu ili barem jedan njen deo uvredio moj tvit, želim da kažem da sam očekivao da u ovoj raspravi klupe budu dupke pune

371 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1216400/Tvitovanje+Bud%C5%BEeta,+prekinuta+sednica+++>.html.

372 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=12&dd=01&nav_category=11&nav_id=665058.

373 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Poslanici-o-budzetu-izvinjenjima-i-odgovornosti.lt.html>.

kritičara budžeta. Želeo sam da javno zabeležim ono što je bio moj utisak, da u klupama nema nikoga iz nekada najveće stranke”³⁷⁴.

Sezona preletača i etički kodeks

Uoči formiranja nove vlade, stranačka i koaliciona prestrojavanja poslanika u Skupštini Srbije postala su svakodnevna pojava. Pošto je prethodni saziv skupštine doneo Izmene zakona o mandatima, kojima je mandat postao vlasništvo poslanika, a ne (kao do tada) stranke kojoj poslanik pripada, to se sada pokazalo kao nedovršen sistem.

Programski direktor CESID Marko Blagojević je upozorio: “Poslanici su ranije, do poslednjih promena izbornog zakonodavstva, imali vrlo jaku, ‘sijamsku vezu’ sa političkim partijama i to je bilo neodrživo, jer je suprotno svim standardima i principima demokratije. Naravno da je to trebalo menjati, ali je to učinjeno na način koji sada pravi najveću štetu onima koji su taj zakon i preinačili”³⁷⁵.

Blagojević je pojasnio da sad poslanici nemaju veze ni sa biračima, te da je potrebno da se ponovo menja izborni zakon u pravcu da osnaži principijelno ponašanje poslanika, da svaki deo Srbije ima svog predstavnika, a ne samo njeni delovi. Da bi se to dogodilo, rekao je, biračima mora biti pružena mogućnost da biraju kandidate, a ne izborne liste sa 250 anonimusa.

Đorđe Vuković iz CESID smatra³⁷⁶ da uzrok ovog problema nije loš zakon koji poslaniku garantuje slobodan mandat, “kako to sada žele da predstave partije”. On navodi da su problem stranačke liste na kojima se nalaze kadrovi koji ne prolaze ozbiljnu selekciju u strankama. Ključni razlog preletanja iz jedne stranke u drugu je, po Vukoviću, nepostojanje demokratske procedure pri izboru kadrova za izborne liste, odnosno negativna selekcija u kadriranju.

Što se tiče ponašanja poslanika i van poslaničkih klupa (na sednicama je to rešeno Poslovníkom) i želje da srpski parlament po svemu počne bar

374 RTS, 23. novembar 2012.

375 Danas, 25. jul 2012.

376 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/335864/Preletaci-se-sami-nude>.

da liči na evropske, odavno je predviđeno donošenje Etičkog kodeksa ponašanja po modelu Evropskog parlamenta. Zato je u Skupštini Srbije krajem 2011, formirana radna grupa čiji je zadatak bio da sačini predlog tog kodeksa, u kome bi bilo predviđeno da poslanik treba da se ponaša u skladu sa moralnim normama, da ne sme da vređa, psuje, da bude korumpiran, niti da opstruira rad parlamenta, a da, ukoliko ta pravila prekrši, bude sankcionisan i novčanom kaznom

Početakom 2013, formirana je radna grupa za izmenu Nacrta kodeksa, koju čine predstavnici poslaničkih klubova, izuzev Liberalno demokratske stranke koja je odbila da učestvuje u izradi kodeksa, jer smatra da nije potrebno "propisivanje školskih pravila" koja bi mogla "duboko da zadiru u prava poslanika" i da dovedu do toga da opozicija "zbog samovolje vlasti bude unižena".³⁷⁷

Ambicija kodeksa, koji bi trebalo da bude usvojen do kraja 2013, je da bude model ponašanja svih javnih funkcionera, ali stručnjaci su uglavnom sumnjičavi prema budućim efektima tog dokumenta bez suštinskih promena u društvu, promene izbornog sistema, novog parlamenta sa znatno manjim brojem poslanika i to onih koji direktno predstavljaju svoje glasače.

Zaključak i preporuke

- Pokazalo se da je parlament efikasan "proizvođač" zakona, ali to je, u željenim evrointegracijama, faza koja je gotovo završena, pa je pažnja Brisela orijentisana na harmonizaciju donetih zakona, kao i na reformu pravosuđa, u čemu Srbija kasni i zbog čega parlament mora brže da radi na tim pitanjima;
- da bi efikasnije ostvarila svoju zakonodavnu funkciju, Skupština Srbije bi morala mnogo bolje da priprema zakonske akte, a Vlada i ostali predlagači da parlamentu dostavljaju predloge zakona blagovremeno, kako bi se poslanici upoznali sa sadržajem i pripremili za raspravu, kao i da oni sami iniciraju održavanje javnih slušanja;

377 <http://www.dnevnik.rs/politika/po-novom-kodeksu-ponasanja-verovatno-od-septembra>.

- Skupština mora da pronade mehanizam za nadzor nad primenom mera koje je usvojila, kao i da utvrdi posledice za one koji ih ne primenjuju, što je i zaključak skupa „Sistemski pristup u borbi protiv korupcije”, na kome su učestvovali predstavnici nezavisnih regulatornih tela u Srbiji i parlamenta³⁷⁸ (Danas, 20.mart 2013);
- tad se ne bi, kao do sada, događalo da se u godišnjim skupštinskim izveštajima jednostavno kopiraju isti problemi, iako su baš ti problemi među najznačajnijim generatorima korupcije protiv koje je nova vlast proglasila pravi rat. Parlament mora da ima više sluha i poštovanja prema nezavisnim institucijama i njihovim izveštajima koje usvaja. Problem je i u tome što posle usvajanja tih izveštaja Skupština ne prati njihovu primenu;
- čitav politički sistem Srbije, pa i skupština, zahteva prekrajanja, velike popravke i racionalizaciju. Parlament bi u okviru tako popravljenog sistema morao da bude znatno manji, efikasniji i jeftiniji. Nerazumno veliki broj stranaka učestvuje na izborima i one raznim kombinatorikama ulaze u parlament, što bi moralo da se smanji, uz prilagođavanje čitavog izbornog sistema evropskim standardima i utvrđivanje broja poslanika bar približno srazмерно veličini zemlje.

378 Danas,20.mart 2013.

V – NEZAVISNA REGULATORNA TELA

Zaštitnik građana Srbije: porast ugleda u javnosti

Šest godina posle izbora prvog ombudsmana u Srbiji, čiji je početni rad pratio potpuno ignorantski odnos vlasti, ta institucija za sprovođenje prava i zaštite građana postala je značajna, ugledna i, među građanima široko prihvaćena, ali u strukturama vlasti i dalje nedovoljno respektabilna.

Građani, kojima je ovaj oblik zaštite lako dostupan, jednostavan i besplatan, sve se češće obraćaju ombudsmanu za zaštitu nekog od svojih prava, ali još nije obezbeđen dovoljan uticaj preporuka te institucije na celokupni sistem u Srbiji, imajući u vidu da se ne poštuju ni pravno obavezujuće odluke.³⁷⁹

Prema godišnjem izveštaju za 2012, institucija zaštitnika građana ostvarila je više od 15.000 kontakata s građanima i primila više od 4000 njihovih formalnih pritužbi.

Razmatranjem pritužbi utvrđeno je da se najveći broj povreda prava na koje ukazuju građani, bez obzira u okviru kog resora su razmatrana, odnosi na slučajeve povrede načela „dobre uprave“, ekonomska i socijalna prava, kao i povrede građanskih i političkih prava.³⁸⁰

Najveći broj pritužbi odnosi se na rad predstavnika izvršne vlasti, posebno ministarstava (30 odsto svih pisanih pritužbi), kao i na rad organa u oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite, javnih preduzeća, poreskih organa, ustanova u oblasti obrazovanja, socijalne zaštite, pravosudnih organa i organa uprave u lokalnim samoupravama.

U tom izveštaju se navodi da su slabe institucije, premoć političke volje i populizma nad vladavinom prava, medijski ratovi, birokratija

379 <http://ombudsman.yucom.org.rs/odrzana-konferencija-zastitnik-gradana-preporuke-u-praksi>

380 <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Vladavina-prava-jos-u-senci-politicke-volje.lt.html>

i formalizam najveće prepreke potpunijem ostvarivanju ljudskih prava i vladavine prava u Srbiji i veri u njih.³⁸¹

Među najnepovoljnijim trendovima je, kako se navodi, snižavanje suštinske slobode štampe kroz uticaj netransparentnih vlasnika i političko-partijskih interesa.³⁸²

Stanje prava građana prošle godine obeležili su pad u ostvarivanju ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, ali i unapređenje nekih političkih i građanskih prava. U toj godini je takođe, demonstrirana jasna političke volje za borbu protiv korupcije, navodeno je u izveštaju zaštitnika građana.

Sa uspostavljanjem institucije ombudsmana u Srbiji kasnilo se nekoliko godina, a kada je formirana kancelarija, zaštitnik građana se, posebno u početku, suočavao sa nizom problema, poput nedovoljnih kapaciteta i sredstava. Uprkos izazovima, ipak je uspeo da očuva nezavisnost u radu i izgradi ugled te institucije među građanima.³⁸³

Odnos vlasti prema zaštitniku građana kao instituciji i Saši Jankoviću kao njenom predstavniku dobro ilustruju raniji problemi sa smeštajem kancelarije ombudsmana, kao i igre i zatezanja koja su pratila reizbor Jankovića 2012. godine.

Kancelarija zaštitnika građana bila je dve i po godine smeštena na privremenoj adresi i u neadekvatnim prostorijama, u prizemlju stambene zgrade i iznad garaža. Tek kada su te prostorije, u aprilu 2010, obijene i iz njih izneti kompjuteri i ostala oprema (prostorije nisu bile ni obezbeđene), počelo je ozbiljnije da se razmatra preseljenje kancelarije ombudsmana.

Zaštitnik građana je godinu dana ranije, pošto je bilo incidenata u tim prostorijama doneo odluku da se pritužbe primaju u Palati Srbije, gde su smešteni državni organi i republičke uprave, ali je najveći deo zaposlenih morao da ostane u starim kancelarijama.³⁸⁴ U međuvremenu je prostor

381 <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/izvestaji/godisnji-izvestaji>.

382 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1292920/Godi%C5%A1nji+izve%C5%A1taj+ombudsmana+.html>.

383 <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/4501-saa-jankovi-ponovo-ombudsman->.

384 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=926661>.

koji je bio namenjen za kancelariju ombudsmana dodeljen Visokom save-
tu sudstva, a Kancelariji su naknadno date druge prostorije.

Sašu Jankovića, jednog od najupornijih kritičara loših sudova, spore
administracije i samovolje vlasti ³⁸⁵, Skupština je reizabrala tek posle vi-
šemesečnog natezanja, pokušaja smanjenja njegovih ovlašćenja i pod ve-
likim pritiskom javnosti. Pri tom je bio probijen zakonski rok kojim šest
meseci pre isteka mandata ombudsmana mora da se započne procedura
izbora novog, odnosno reizbora starog.

Konačno, Saša Janković je reizabran početkom avgusta 2012, uz po-
držku svih parlamentarnih grupa i uz glasove čak 167 poslanika, uz samo
jednog uzdržanog. Praktično, izabran je konsenzusom, što se retko događa
i u najrazvijenijim državama.

Institucija zaštitnika građana uvedena je u pravni poredak Srbije 2005.
godine, kada je donet Zakon o zaštitniku građana. Postojanje te institucije
potvrđeno je i Ustavom Srbije iz 2006. godine. Za prvog zastitnika građana
izabran je Saša Janković (stupio na dužnost krajem jula 2007), koji je na-
kon pet godina reizabran.

Pokrajinski ombudsman: u fokusu lokalna uprava

Rezultati izbora u 2012. godini odrazili su se i na rad pokrajinskog
ombudsmana, koji je zaprimio veliki broj predstavki građana upravo po-
vodom njih. U ovom periodu, pažnja građana bila je usmerena na izbore i
kampanju, pa su se građani samim tim mnogo manje žalili na rad organa
uprave. Tokom 2012. godine, pokrajinski ombudsman je na osnovu pred-
stavki građana formirao 1248 predmeta, što je približno broju predmeta
koji je formiran i u 2011. godini. Međutim, tokom 2012. godine prestale su
sa radom kancelarije pokrajinskog ombudsmana u Subotici i Pančevu, što
je takođe od značaja za broj primeljnih predstavki.³⁸⁶ Tokom 2012. godine
pokrajinski ombudsman odbacio je znatno manje predstavki nego u pret-

385 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/311465/Partije-opstruiraju-ombudsmana-Zastitnika-gradana-nema-ko-da-zastiti>.

386 Nakon čega je veliki broj predstavki upućivan pokrajinskom ombudsmanu u Novom Sadu.

hodnoj godini, što ukazuje na to da su građani u većem broju prepoznali slučajeve kada je pokrajinski ombudsman nadležan da postupa.

Najčešći razlog za odbacivanje predstavke, kao i ranijih godina jeste nedostatak nadležnosti pokrajinskog ombudsmana da postupa. I dalje je evidentan veliki broj pritužbi na rad pravosudnih i istražnih organa, za čiji rad pokrajinski ombudsman nema kontrolnu nadležnost. Ostali slučajevi kad je pokrajinski ombudsman donosio odluku o odbacivanju predstavki uglavnom su se odnosila na nepostojanje dokaza o mogućnosti povrede određenog prava, kad nisu iscrpljena sva raspoloživa pravna sredstva, odnosno postupci po pravnim lekovima su u momentu podnošenja predstavke bili u toku, kad su predstavke bile nepotpune, a na zahtev pokrajinskog ombudsmana nisu dopunjene, ili je bila reč o ponovljenim predstavkama bez priloženih novih dokaza. Znatno je broj predstavki iz kojih se nije mogao utvrditi organ na čiji se rad pritužba odnosi.

Podnosioci predstavki najčešće su se žalili na nepravilnost i nezakonitost u radu organa uprave i na najrazličitije oblike kršenja prava građana. Do kršenja ovih prava organa uprave, najčešće je dolazilo usled nepoznavanja propisa, nedovoljnoj stručnosti ili zbog loše organizacije rada. Osim toga, u predstavkama građana evidentirani su i slučajevi bahatog ponašanja zaposlenih u organima uprave.

U 2012. godini, najveći broj pritužbi odnosio se na rad organa lokalne samouprave.³⁸⁷ Pritužbe su se uglavnom odnosile na kršenje zakona u oblastima urbanizma i graditeljstva, inspeksijskih organa, matičarskih službi i opštinskih/gradskih poreskih organa. Pritužbe su se odnosile i na rad centara za socijalni rad, škola, dečijih vrtića, istorijskih arhiva, zdravstvenih ustanova itd. Značajan broj predstavki odnosio se na rad javnih preduzeća i privrednih društava koja nisu registrovana kao javna preduzeća, a obavljaju delatnost od opšteg interesa i po tom osnovu imaju isti položaj kao javna preduzeća. Pritužbe su se podnosile i protiv visokoškolskih ustanova i organizacionih jedinica republičkih organa koji se nalaze na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine.

387 Za razliku od 2011. godine kada se najveći broj pritužbi odnosio na rad republičkih organa.

Po broju primljenih pritužbi u 2012 godini, najmanje je onih koje se odnose na rad pokrajinskih organa. Pritužbe su se uglavnom odnosile na rad Pokrajinskog sekretarijata za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju, rad Pokrajinskog sekretarijata za kulturu i javno informisanje, Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova, Pokrajinskog sekretarijata za nauku i tehnološki razvoj i Pokrajinskog sekretarijata za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. Evidentan je i jedan broj pritužbi na rad institucija i organizacija čiji je osnivač AP Vojvodina, među kojima se ističu ustanove u oblasti zdravstvene zaštite.

U 2012. godini, upućene su 64 preporuke, predloga i mišljenja različitim organima, institucijama i javnim službama. Od šezdeset četiri preporuke, predloga i mišljenja, izvršeno je 27 (42,19 odsto od izdatih), delimično je usvojeno ili izvršeno 15 (23,44 odst), nije izvršeno 11 (17,19 odsto) preporuka, mišljenja i predloga, izvršenja su u toku u šest (9,38 odsto) slučajeva, a o pet (7,81 odsto) pokrajinski ombudsman nema povratnu informaciju. Može se zaključiti da je više od 50 odsto preporuka koje je pokrajinski ombudsman uputio izvršeno, što je u okvirima evropskog proseka.

Izmenama Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka utvrđeno je da zaštitnik građana obavlja poslove Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture (NPM) u saradnji s pokrajinskim ombudsmanom i nevladinim organizacijama – udruženjima, koji se zalažu za unapređivanje i zaštitu ljudskih prava i sloboda. Nakon potpisivanja Memoranduma o saradnji u oblasti obavljanja NPM između zaštitnika građana Republike Srbije i pokrajinskog ombudsmana, usledile su zajedničke aktivnosti radi utvrđivanja metoda rada i organizovanja poseta institucijama.³⁸⁸ U okviru NPM, pokrajinski ombudsman učestvovao je u posetama domovina za stare, domovima za lica ometena u mentalnom razvoju, psihijatrijskim bolnicama, policijskim stanicama i kazneno popravnim zavodima. Na teritoriji AP Vojvodine postoje tri specijalne psihijatrijske bolnice,

388 Memorandum o saradnji potpisan je 2011.godine.

dva kazneno-popravna zavoda, tri okružna zatvora, veći broj gerontoloških centara i domova za stare i policijskih stanica.

Tokom 2012. godine pokrajinski ombudsman organizovao je i učestvovao je u organizaciji i pripremama savetovanja o ostvarivanju i poštovanju ljudskih prava, prikupljao je informacije o primeni zakona i drugih propisa u oblasti ljudskih prava i vršio istraživanja u raznim segmentima društvenog života. Pokrajinski ombudsman tim povodom objavio je tokom 2012. godine i nekoliko izveštaja: Vojvođanski učenici o diskriminaciji, Dve godine nacionalnih saveta – II deo, Sprečavanje i zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja u osnovnim školama u AP Vojvodini, Nasilje nad ženama u porodici i Primena posebnog protokola Ministarstva zdravlja Republike Srbije za zaštitu i postupanje sa ženama koje su izložene nasilju.

Pokrajinski ombudsman inicirao je i dva nova istraživanja: Primena principa rodne ravnopravnosti odredbi Zakona o ravnopravnosti polova u jedinicama lokalne samouprave i istraživanje – Eksploatacija dece na internetu. Objavljivanje izveštaja o ovim istraživanjima očekuje se u toku 2013. godine.³⁸⁹

Poverenik za informacije: sve veće poverenje građana

Sve veće poverenje građana u instituciju poverenika za *informacije od javnog značaja* i zaštitu podataka o ličnosti, s jedne strane i uporno "ćutanje" administracije i njen često ignorantski odnos prema zahtevima građana s druge, dve su osnovne karakteristike stanja u toj oblasti.

Povodom podnošenja godišnjeg izveštaja za 2012, poverenik za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti Rodoljub Šabić je izjavio³⁹⁰ da je "postojeći trend dobar kao potvrda rasta poverenja građana u institucije poverenika, ali je alarmantan kao potvrda prisustva velikog broja problema u ostvarivanju prava".

389 <http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/>.

390 <http://www.poverenik.rs/sr/saopštenja/1563-godisnji-izvestaj-poverenika-za-2012-godinu.html>.

Prema tom izveštaju, u 2012, nastavljen je trend sve češćeg obraćanja građana povereniku radi zaštite njihovih prava. Broj od 7570 predmeta (iz oblasti informacija 6037 i iz zaštite podataka 1533) za 25 odsto je bio veći nego u 2011, dva puta veći nego u 2010, tri puta veći nego u 2009, ili oko sedamnaest puta veći nego u 2005. godini (kancelarija poverenika za informacije osnovana je krajem 2004).

Međutim, iako je donošenjem Zakona o pristupu informacijama od javnog značaja ispunjen jedan od formalnih uslova za članstvo u EU i, iako su time obezbeđene suštinske normativne pretpostavke da se zaštiti pravo građana da kontrolišu rad državnog aparata, odgovornost za kršenje tog zakona gotovo da ne postoji.

“Ne znam čime se može pravdati činjenica da u toku 2012. godine, kao uostalom ni 2011, nadležna ministarstva – prvo za državnu upravu, potom pravde – nisu pokrenula nijedan prekršajni postupak protiv prekršioca Zakona o slobodnom pristupu informacijama, iako je sasvim izvesno da je počinjeno više hiljada prekršaja”, izjavio je Šabić povodom podnošenja godišnjeg izveštaja,³⁹¹ dodajući da je poverenik direktno obavestio ministarstva o više stotina najdrastičnijih prekršaja.

Agilni poverenik za informacije, koji je za svoj rad dobio više stručnih i javnih priznanja, prozvao je i Vladu Srbije, navodeći da ona ne obezbeđuje prinudno izvršenje obavezujućih naloga poverenika, iako to u krajnjoj instanci u slučaju potrebe treba da čini.

Naveo je da je zabrinjavajuće (posebno u vezi sa antikorupcijskim nastojanjima) to što u ignorisanju naloga poverenika koji su za njih obavezujući prednjače javna preduzeća. U izveštaju se navodi da Telekom Srbija nije postupio po čak 23 rešenja, a da ga u tome “slede” Železnice Srbije, EPS, Srbija gas...

Najviše žalbi povereniku za informacije od javnog značaja u 2012. godini upućeno je protiv Ministarstva unutrašnjih poslova, uključujući sve policijske uprave – čak 208. Odmah iza MUP, kada je reč o ministarstvima, nalazi se Ministarstvo finansija, protiv koga su povereniku podnete 92

391 <http://www.poverenik.rs/sr/saopštenja/1563-godisnji-izvestaj-poverenika-za-2012-godinu.html>.

žalbe zbog nepostupanja po Zakonu o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.³⁹²

I u oblasti zaštite podataka ličnosti broj građana koji se obraćaju povereniku se povećava (od 83 predmeta u 2009, do 1533 u 2012. godini), ali je ukupna situacija znatno lošija u poređenju sa slobodom pristupa informacijama, pre svega zbog nekompletnog pravnog okvira zaštite podataka.

Poverenik je više puta upozoravao da su neke bitne oblasti – video nadzor, biometrija, bezbednosne provere, privatni sektor bezbednosti – praktično potpuno neuređeni, a u poslednjem izveštaju je naveo da Vlada i drugi državni organi nisu izvršavali ni osnovne zadatke iz Zakona o zaštiti podataka o ličnosti.

Vlada, na primer, s donošenjem Akcionog plana za sprovođenje strategije o zaštiti podataka o ličnosti kasni gotovo dve i po godine, a sa donošenjem Uredbe o zaštiti tzv. naročito osetljivih podataka gotovo četiri godine.³⁹³

Poverenik Šabić je posebno ukazivao – a to je izazvalo veliku pozornost javnosti – na činjenicu da građane Srbije, uprkos donetom Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti, može da “prisluškuje i snima ko i gde hoće”³⁹⁴, navodeći primer Beograda, u kome postoji veliki broj video kamera koje služe za nadzor saobraćaja, trgovina i slično, a da pri tom nije potpuno jasno šta se kasnije dešava s tim snimcima i u koje svrhe se koriste.

U oblasti slobode pristupa informacijama očigledno je napravljen značajan pozitivni pomak, ali u oblasti zaštite podataka o ličnosti gotovo da se nije krenulo od početka. U tom segmentu, odnos društva i države mora da se korenito menja, kao što mora da se menja i odnos prema povereniku kao instituciji, koja od početka ima probleme sa smeštajem, opremom i brojem saradnika.

392 http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/najvise_zalbi_na_mup.55.html?news_id=258739.

393 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/374480/Sabic-Broj-obracanja-gradana-porastao-za-25-odsto>.

394 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/278383/Gradane-Srbije-spijuniraju-na-sve-strane>.

Skupština Srbije je krajem 2004. godine izabrala Rodoljuba Šabića za prvog poverenika za informacije od javnog značaja, a reizabrala ga je krajem 2011.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti: raširenost diskriminacije

Izveštaji koji izlaze iz kancelarije poverenika za zaštitu ravnopravnosti suočavaju Srbiju sa sopstvenom zatvorenošću, predrasudama i netolerancijom, što potvrđuje opravdanost formiranja (mada dosta zakasnelo) tog nezavisnog i specijalizovanog državnog organa.

Prema istraživanjima za 2012, građani Srbije bi u svom okruženju najmanje želeli osobe LGBT populacije i HIV pozitivne, a negativan stav imaju najviše prema Albancima, Hrvatima, Romima i Bošnjacima. Najveća diskriminacija je prema Romima, osobama sa invaliditetom i starima.³⁹⁵

Predstavljajući godišnji izveštaj nadležnom skupštinskom odboru, poverenica za zaštitu ravnopravnosti Nevena Petrušić je navela da polovina ispitanika nije sklona tome da diskriminiše, ali ni da osudi diskriminaciju. Trećina ispitanika osuđuje diskriminaciju, a 18 odsto pokazuje izrazitu sklonost ka diskriminaciji, dok petina ispitanika ne zna da je diskriminacija zabranjena.³⁹⁶

Zabrinjavajuće je što se, prema istom izvoru, 44 odsto pritužbi povereniku u 2012, odnosi na diskriminacije koju sprovode organi vlasti, a najviše pritužbi – 30 odsto – tiču se diskriminacije pri zapošljavanju.

Poverenica je podnela nekoliko tužbi zbog tog oblika diskriminacije – tužbu protiv lanca picerija koje zapošljava isključivo žene, tužbu protiv vlasnika ugostiteljskog objekta čiji su zaposleni odbili da usluže grupu slepe i gluve dece, tužbu protiv jednog privrednog društva koje je oglasom za poslovnog sekretara tražilo isključivo ženu od 25 do 35 godina, “prijatnog izgleda” itd.

395 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/377992/Diskriminacija-u-Srbiji-Picerija-koje-zaposljava-samo-zene-kelneri-ne-usluzuju-slepu-i-gluvu-decu>.

396 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/306875/Najvise-mrzimo-Rome--LGBT--Hrvate>.

Poverenica za zaštitu ravnopravnosti predstavila je sredinom maja 2013, u Narodnoj skupštini prvi Posebni izveštaj posvećen položaju osoba sa invaliditetom. Izveštaj pruža uvid u rasprostranjenost diskriminacije prema tim osobama i ukazuje na najučestalije i najteže oblike diskriminacije kojima je ova marginalizovana i osetljiva društvena grupa izložena.³⁹⁷

Poverenica Nevena Petrušić ukazala je na činjenicu da je broj pritužbi zbog diskriminacije osoba sa invaliditetom upućenih povereniku prošle godine povećan deset puta, navodeći da je ta društvena grupa izložena diskriminaciji u svim oblastima društvenog života: obrazovanju, radu i zapošljavanju, pristupu pravdi, uslugama i informacijama. Osobe sa invaliditetom su, posle Roma i siromašnih, najveće žrtve neravnopravnosti.

Nešto se poboljšala situacija na planu homofobije, mada su predrasude prema seksualnim manjinama u Srbiji i dalje ogromne. Povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije, Nevena Petrušić je izjavila da se u 2013, taj dan obeležava u nešto boljoj atmosferi nego prethodnih godina, čemu doprinose raznovrsne aktivnosti koje se preduzimaju sa ciljem promovisanja tolerancije i poštovanja ljudskih prava.³⁹⁸

Od izuzetne važnosti su poslednje izmene Krivičnog zakonika kojim je uvedeno krivično delo zločina iz mržnje, kao i odluka Ustavnog suda kojom je utvrđeno da je zabrana Parade ponosa 2011. godine bila neustavna, najava usvajanja nacionalne strategije za borbu protiv diskriminacije, koju je inicirala poverenica za zaštitu ravnopravnosti.

Ipak, uprkos izvesnim pozitivnim promenama u stavovima prema LGBT populaciji, i dalje 80 odsto ispitanika ne želi gejeve i lezbijke u svojoj porodici, dok ih gotovo trećina neće za komšije, navedeno je u saopštenju poverenice za zaštitu ravnopravnosti,³⁹⁹ u kome se takođe ukazuje na ulogu obrazovnih ustanova i medija, ali i državnih organa i nezavisnih tela u unapređenju ravnopravnosti i ukidanju diskriminacije u Srbiji.

397 <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/aktuelno/predstavljen-prvi-poseban-izve%C5%A1taj-poverenika-posve%C4%87en-polo%C5%BEaju-osoba-sa-invaliditetom>.

398 <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/aktuelno/me%C4%91unarodni-dan-borbe-protiv-homofobije-i-transfobije> .

399 <http://www.ravnopravnost.gov.rs/sr/aktuelno/me%C4%91unarodni-dan-borbe-protiv-homofobije-i-transfobije>.

Poverenica je tokom 2012, uputila 117 preporuka organima javne vlasti. U toj godini je i prilično povećan broj pritužbi (za trećinu u odnosu na prethodnu godinu) koje građani podnose kancelariji poverenika za zaštitu ravnopravnosti, ali to ne odražava pravu sliku rasprostranjenosti diskriminacije u Srbiji. Diskriminacija je, prema oceni Nevene Petrušić,⁴⁰⁰ mnogo više raširena nego što to potvrđuje broj pritužbi, a građani još nisu spremni da se obrate institucijama i koriste mogućnost za sudsku zaštitu.

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti je uspostavljen na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije iz 2009, a Skupština Srbije je za prvu poverenicu, u maju 2010, izabrala Nevenu Petrušić. Protiv nje je krajem 2012, i početkom 2013. godine vođena žestoka medijska kampanja (tabloid Kurir), a Skupštini Srbije uručena je peticija za njenu smenu s potpisima 140 građana, uglavnom desničarsko-nacionalističkog opredeljenja. Civilno društvo Srbije stalo je u odbranu poverenice, navodeći da su napadi protiv nje pokušaj ugrožavanja nezavisnosti institucije poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Agencija za borbu protiv korupcije: pod pritiskom „političke volje“

U prethodnoj godini, Agencija za borbu protiv korupcije prošla je kroz turbulencije koje su vezane za događaje unutar same institucije (smena direktorke Zorane Marković) i za događaje van nje (republički izbori).

U godišnjem izveštaju Agencije za borbu protiv korupcije vidno mesto zauzimaju događaji u vezi sa smenom direktorke Agencije, koje tadašnji predsednik Odbora, Zoran Stojiljković, ocenjuje kao, u našem društvu retku “spremnost i sposobnost da se o unutrašnjim sporovima otvoreno i javno govori, kao i da se koriguju sopstveni propusti”.

Nakon smene, Tatjana Babić sekretar Odbora Agencije, postavljena je za vršioca dužnosti direktora, u novembru je raspisan konkurs za direktora, a u januaru je, za direktora Agencije, imenovan dotadašnji vd. direktora

400 <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/332053/Poverenici-za-ravnopravnost-za-sest-meseci-stiglo-oko-200-prituzbi>.

Tatjana Babić. Nakon toga raspisan je i konkurs za zamenika direktora, koji je izabran u aprilu 2013. godine.⁴⁰¹

Nakon republičkih izbora 2012. godine i promene vlasti, borba protiv korupcije postala je veoma prisutna tema u javnosti, kojom je nova vlast najavljivala svoju spremnost da ovo pitanje ozbiljno rešava. Takvim iskazivanjem "političke volje", kao i izvršavanjem nekih hapšenja, odnosno najavama hapšenja, data je prednost represivnim merama za rešavanje problema korupcije. Posledica toga je bila dovođenje Agencije za borbu protiv korupcije u fokus javnosti kao institucije koja ne pokazuje rezultate, odnosno koja nema dovoljno ovlašćenja. Time je otvoren prostor za dodatno iskazivanje "političke volje" čak i nekih članova Odbora Agencije koji su zagovarali da se Agenciji daju i takva ovlašćenja kojima bi ona mogla da preuzme i deo ingerencija drugih državnih institucija čija su takva ovlašćenja svrha njihovog postojanja. S druge strane, u drugi plan su gurana ovlašćenja Agencije da primenjuje preventivne mehanizme, koje nema nijedna druga institucija države.

Iako je i prethodna vlast često koristila postojanje Agencije kao paravan za iskazivanje "političke volje" pred međunarodnim pritiscima, nova vlast nastavlja tendenciju nerazumevanja činjenice da nezavisna državna tela kao svrhu postojanja imaju to da, kao javne institucije, vode stalnu brigu o nekom javnom dobru bez upliva političkih programa, ideologija i interesa. Uprkos javno deklarisanom podršci radu Agencije, nova vlast je samoinicijativno i u roku u kome se ne mogu izrađivati ozbiljna dokumenta, produkovala radnu verziju nove Nacionalne strategije za borbu protiv korupcije, ignorišući činjenicu da je Agencija ovaj proces već privela kraju koordinišući čitavu aktivnost, uključivanjem širokih i užih radnih grupa,

401 U aprilu 2013. godine izabrani su novi članovi Odbora umesto onih kojima je mandat istekao. To su: prof. dr Evica Petrović, Zoran Vujičić, prof. dr Božo Drašković i Nikola Stanojević. Članovi Odbora još uvek su: prof. dr Zoran Stojiljković, prof. dr Radmila Vasić, prof. dr Branko Lubarda (koji je na sednici Odbora od 17. aprila izabran za novog predsednika Odbora) i Zlata Đorđević (koja je izabrana za zamenika predsednika Odbora). Skupština Srbije još uvek nije izabrala devetog člana Odbora koga treba zajedno da delegiraju novinarska udruženja. Zbog odsustva procedure oko toga kako se zajednički delegira kandidat, kandidate su, bez dogovora, samostalno predložili UNS (Ljiljana Smajlović) i NUNS (Dragan Janjić).

te da je taj proces obavljen tokom mandata prethodne vlade. O ovom potezu Agencija je obavestena preko medija, o čemu je izdala i saopštenje u kome se, između ostalog, kaže: "Agencija takođe izražava zabrinutost jer je saopšteno da će Savet za borbu protiv korupcije imati nadzornu ulogu u sprovođenju Strategije. To bi značilo da Ministarstvo pravde namerava da ovaj nadzor, koji predstavlja jednu od najznačajnijih nadležnosti Agencije, 'oduzme' Agenciji i prenese ga u nadležnost savetodavnog tela Vlade".⁴⁰² Nakon što je tekst radne verzije Strategije stavljen na uvid Agenciji, Agencija je objavila i Komentare na radnu verziju Strategije, podsećajući javnost da je Ministarstvu pravde i državne uprave već bila dostavila šemu "Minimalni standardi za kvalitetniju strategiju".⁴⁰³

Sama Agencija je u svom godišnjem izveštaju za 2012. godinu ponudila koncept izveštaja "na takav način da prati logičku strukturu svrhe nadležnosti koje je Zakon o Agenciji za borbu protiv korupcije poverio ovom nezavisnom državnom organu": 1) Kontrola raspolaganja javnim resursima (Agencija je dužna da: rešava o nespojivosti javnih funkcija i sukobu interesa, sprovodi kontrolu imovine javnih funkcionera i da vodi registar javnih funkcionera, imovine i poklona, kontroliše finansiranje političkih subjekata); 2) Razotkrivanje nepravilnosti (koje učine pojedinci i/ili grupe, nezavisno od njihovog statusa, zbog kojeg je Agencija dužna da postupa po predstavkama i prijavama pravnih i fizičkih lica); 3) Edukacija (predstavnika javnog sektora i drugih ciljnih grupa, uključujući i opštu javnost, o pitanjima značajnim za antikorupcijsko delovanje); 4) Obezbeđivanje mehanizama za uspostavljanje i unapređenje integriteta u institucionalnom i regulatornom okviru (zbog čega je Agencija dužna da: koordinira proces uvođenja i nadzire sprovođenje planova integriteta u javnom sektoru; nadzire i izveštava o procesu sprovođenja nacionalne antikorupcijske strategije; analizira propise na rizike od korupcije i daje inicijative za izmenu i donošenje propisa radi otklanjanja koruptivnih rizika; sprovodi istraživanja i analize kako bi obezbedila empirijska znanja za formulisanje antikorupcijskih javnih politika); 5) Uspostavljanje i jačanje veza sa okruženjem u kojem radi (zbog čega je Agencija dužna da: saraduje sa predstavnicima

402 www.acas.rs.

403 http://www.acas.rs/sr_cir/praksa-agencije/pracenje-strategije.html.

međunarodne zajednice i međunarodnim telima; saraduje i koordinira rad sa drugim nezavisnim državnim i regulatornim telima; saraduje sa organizacijama civilnog društva; sprovodi antikorupcijske kampanje); 6) Obezbeđivanje sopstvene odgovornosti pred građanima (zbog čega je Agencija dužna da omogući i osigura: zakonito i efikasno postupanje u stvarima iz sopstvene nadležnosti i transparentnost rada i dostupnost informacija u svom posedu); 7) Jačanje sopstvenih kapaciteta (radi delotvornog sprovođenja poverenih nadležnosti).

Saopšteni rezultati u izveštaju pokazuju da je Agencija najviše učinila u sprovođenju svojih preventivnih nadležnosti (planovi integriteta, edukacije, praćenje sprovođenja Strategije itd), dobre rezultate u oblastima rešavanja o sukobu interesa, vođenju registara funkcionera i imovine, kao i u kontroli izveštaja, a nešto lošije rezultate u oblasti kontrole finansiranja političkih subjekata i predstavkama građana.

Nedostatak stručnih kadrova za pojedine nadležnosti, kao što je kontrola finansiranja političkih subjekata i loše vođenje kadrovske politike u Agenciji, doveli su do kašnjenja u obradi podataka vezanih za ovu nadležnost Agencije. S druge strane, za izvršenje pojedinih nadležnosti, ili sprovođenje iniciranih prekršajnih ili krivičnih prijava, odgovornost prelazi i na druge nadležne institucije.

I ove, kao i u prethodne dve godine Agencija je u godišnjem izveštaju izložila preporuke za poboljšanje izvršavanja njenih nadležnosti, od kojih se jedna tiče i inicijative za izmenu Zakona o Agenciji čime bi se formulacije nekih nadležnosti pojasnile i precizirale, neke nadležnosti dodale a neke obaveze dodale drugim državnim institucijama. Inicijativa je zvanično pokrenuta 13. marta 2013. godine,⁴⁰⁴ a poslednji godišnji izveštaj predat je Narodnoj Skupštini Republike Srbije 28. marta 2013. godine.⁴⁰⁵

404 http://www.acas.rs/sr_cir/aktuelnosti/881-podneta-inicijativa-za-izmene-i-dopune-zakona.html

405 http://www.acas.rs/sr_cir/aktuelnosti/896-treci-godisnji.html

Nastavljena je praksa da vlast ne reaguje na godišnje izveštaje nezavisnih državnih organa, odnosno na preporuke koje se u tim izveštajima objavljuju. Ne postoji precizna obaveza organa vlasti da, nakon formalnog “usvajanja izveštaja” nezavisnih organa od strane republičke skupštine, u skladu sa njima i postupaju.

VI – DRAMATIČNA EKONOMSKA SITUACIJA

Uticaj ekonomske krize na izborne rezultate

Vladajuća koalicija na čelu sa Demokratskom strankom (DS) nije uspela da spreči kulminaciju privredne krize, koja je i Srbiju počela da davi još 2008. godine, kad je finansijska kriza počela da trese čitav svet. To je koincidiralo sa izbornom, 2012. godinom, odnosno rokom za redovne parlamentarne izbore kad su istovremeno raspisani predsednički izbori (šest meseci pre isteka mandata predsednika Borisa Tadića).

Učinjen je pokušaj da se do izbora (u maju) bar održi nivo plata u javnom sektoru i penzija, te da se pojačanom javnom potrošnjom, na bazi dodatnih spoljnih zaduženja, održi tražnja na unutrašnjem tržištu i koliko-toliko spase opšta privredna konjunktura, zbog čega je i suspendovan sporazum Srbije sa MMF (februara 2012. godine) – ali se duboka ekonomska depresija i novi porast nezaposlenosti nisu mogli zadržati u prihvatljivim okvirima.⁴⁰⁶ U krajnjoj konsekvenci, takva privredna kriza i neodlučnost tada vodeće Demokratske stranke, u pogledu daljih koraka ka razrešenju kosovskog problema i odlučnije politike približavanja EU – i doveli su prethodnu stranačku koaliciju do sloma, a njenu stožernu stranku, Demokratsku stranku do gubitka vlasti, u leto 2012. godine.

To je, zapravo, doprinelo „prelomnom” izbornom porazu lidera te koalicije, predsednika DS i države, Borisa Tadića – što je polovinom godine konačno rezultiralo ne samo promenom predsednika države, postao je to lider „naprednjaka” Tomislav Nikolić, nego i promenom sastava koalicije koja je popunila novu vladu Srbije, sa novim premijerom Ivicom Dačićem, predsednikom Socijalističke partije Srbije (SPS), na njenom čelu. No, kako se ispostavilo, kao stožerna stranka ove nove koalicije, brzo će se nametnuti Srpska napredna stranka (SNS), koja i ima najviše poslanika u Skupštini

406 U proleće, baš uoči političkih izbora zabeležen je pad bruto domaćeg proizvoda u prvom kvartalu za 1,3 odsto. U tom periodu industrijska proizvodnja je bila manja za oko 6 odsto (međugodišnji nivo). Zatim, došlo je do smanjenja uvoza za 39 odsto, a izvoza čak za 44 odsto.

Srbije, i njen novi lider i „prvi potpredsednik” vlade Aleksandar Vučić, koji je brzo preuzeo gotovo svu vlast, mada je nominalno samo „prvi potpredsednik vlade”, ministar odbrane i koordinator rada obaveštajnih službi.

Ova smena vlasti u najgorim ekonomskim prilikama, može se se, čini se, na duži rok ispostaviti i kao prilično krupna promena modela ekonomske politike koji će biti na snazi u Srbiji narednih godina – bez obzira što su u vladajućoj koaliciji ostali (i „napredovali”), osim predstavnika SPS, i Ujedinjenih regiona Srbije (URS), na čelu sa novim-starim ministrom finansija i privrede Mladanom Dinkićem. No, iako su vladi dve trećine ministara iz predhodne vlade Mirka Cvetkovića, ona je sa premijerskom pozicijom SPS i sa ulaskom SNS u njen sastav ipak bitno promenjena, pa se može očekivati i njen radikalniji zaokret u ekonomskoj filozofiji.

No, promena ekonomske politike – od relativno liberalnog modela tržišne regulacije, uz neodrživo očuvanje visokog učešća javnog privrednog sektora u tržišnom prostoru – ka pojačanom državnom intervencionizmu kao instrumentu „socijalno odgovorne države” – biće ipak ograničena nastavkom generalne orijentacije nove koalicije ka evropskim integracijama, a taj pravac, koji je u početku izgledao taktičke naravi, čini se da je učvršćen majskim sporazumom (2013) Beograda i Prištine u Briselu, u aranžmanu Evropske unije (i SAD).

Zasad je izvesno da je nova koalicija, čim je preuzela vlast, energičnije „zagrizla” u kosovski problem, da bi isposlovala datum početka pregovora o ulasku Srbije u Evropsku uniju, ali je neizvesno koliko je ta koalicija spremna za ponovno pokretanje temeljnih društvenih i privrednih reformi koje su „zamrznute” već više godina, kako bi Srbija napokon okončala razdoblje „simulirane tranzicije” i upodobila svoj sistem sa zemljama Evropske unije.

Ekspozé premijera livice Dačića

Uprkos proklamovanog nastavka politike integracije Srbije u EU, utusak da će se osnovni model upravljanja privredom i potrošnjom promeniti, ne u pravcu uspostavljanja „privatne tržišne ekonomije”, nego više u pravcu „povratka na model socijalne države”, učvrstio je promotivni

ekspoze novog premijera Ivice Dačića, koga je on održao prilikom formiranja nove vlade 26. jula 2012. godine.

Dačić je to i sam istakao, uveren da je to najnoviji svetski trend: „Ulogu države shvatam kao potrebu da se pomogne i građanima i privredi i svim drugima kojima je pomoć potrebna”, „pravda, jednakost za sve, pogotovu za one koji su u vremenima tranzicije ostali bez posla i prihoda za život, biće prioriteti ove vlade”, itd.⁴⁰⁷ U tom smislu ovaj ekspoze bio bi prihvatljiv i na svakom evropskom socijaldemokratskom skupu pre tridesetak godina, kad je bio u modi klasični koncept „države blagostanja” (*welfare state*). Istina je da se o povratku na neki sličan model ekonomske politike, pa i države, ponovo raspravlja u svetu u vremenu „otegnute krize”, naročito u eurozoni, ali ne baš u onim zemljama koje, poput Srbije, imaju pre svega problem velikog budžetskog deficita, to jest država u kojima ni malu, to jest nedovoljnu socijalnu potrošnju – nema ko da finansira, uprkos ogromnom broju socijalno nezaštićenih (pre svega nezaposlenih). A, realna „država blagostanja” mnogo košta, zato je duže od decenije i bila napuštena i u najbogatijim i najrazvijenijim državama sveta.

Nasuprot toj ključnoj razlici između Srbije i zemalja koje su isprobavale model „države blagostanja”, premijer Dačić je u svom promotivnom ekspozeu naglasio: „Sve ono što je u Srbiji zapostavljeno, zaboravljeno, zloupotrebjeno, odbačeno, a vredno, mora da se vrati na svoje zasluženno mesto. Neki čitavi delovi Srbije moraju da ožive. Da dobiju infrastrukturu, privredu, radna mesta i postanu mesta u koja će se ljudi vraćati. Ne tamo da umru, nego da bi tamo živeli”. U ovom stavu, kao i u nizu drugih koje ovde nije potrebno duže citirati, Dačić je najavio povratak na koncept „države koja svima pomaže”, koja naciji pomaže da se fizički obnovi i uveća, koja održava opstanak napuštenih sela i zapuštene provincije, koja u načelu pomaže „i privredu i građane”, naročito siromašne radnike, seljake i tranzicione gubitnike (nezaposlene), koja, navodno zbog toga zadržava u državnom vlasništvu ceo privredni javni sektor („neće se privatizovati EPS, PTT, ŽTP, Aerodrom”, rekao je premijer), suočava se sa „izazovom reindustrializacije”, kako bi Srbija imala „svoju privredu i svoje radnike”, odvaja ogromna sredstva za ulaganja i podsticaje u poljoprivredi, kako bi Srbija

407 Vreme, 2. avgust 2012.

postala „bašta Evrope”, traži od finansijskog sektora da „pomognu” razvojnim investicijama, od centralne banke zahteva fiksni devizni kurs dinara (da zaposlenima i penzionerima ne bi erodirala primanja), koja od privrednika zahteva da isplaćuju plate i ne iznose kapital u inostranstvo, koja vraća bolesnima besplatno zdravstvo i tako redom. Dačić tako vidi i ulogu vlade koja će sve to osigurati „socijalnim dogovorom” sa poslodavcima i zaposlenima, a dogovor sa penzionerima je praktično već postignut, da se ne zamrzavaju ničija primanja, pa ni njihova (već samim koalicionim dogovorom SPS i Partije udruženih penzionera Srbije – PUPS).

Nakon ovakvog ekspozea Ivice Dačića, u leto 2012. godine, među posmatračima se postavilo tugaljivo pitanje – da li premijer svojim promocijskim govorom poziva na zaustavljanje tranzicionog procesa, pošto je on tada eksplicitno rekao: „Promene društvenog poretka nisu dale očekivane rezultate. Srbija je i dalje zemlja izneverenih očekivanja i propuštenih prilika. Učinjene su krupne greške, neke i kriminalne prirode u privatizaciji društvene svojine, upropašćeni su ogromni privredni potencijali zemlje. Stupili smo u sveopšte siromaštvo i pad životnog, ekonomskog, kulturnog i civilizacijskog standarda srpskog društva”.

Naime, u ovom stavu postoji jedna opasna mešavina ideološke manipulacije i gole poluistine. Jer, ne može se baš reći da je Dačić pozvao na povratak u socijalizam, ali se mogao izvući zaključak da kapitalizam nije za Srbiju, to jest neko je mogao razumeti da zapravo privatizacija sama po sebi upropašćava nekakav ogromni privredni potencijal zemlje. Kao da taj potencijal nije bio upropašćen još pre privatizacije. Istina, premijer Dačić je naveo samo da su u tranzicionom procesu „učinjene greške”, ali se stiče utisak da je mislio da je sama tranzicija istorijska greška.

Ipak, Dačić tada nije ponovio reči iz predizborne kampanje, kada je odbacivao pomoć Međunarodnog monetarnog fonda i poručio mu da ide u druge zemlje i tamo vrši neuspele eksperimente, već je odmah najavio da će i njegova Vlada tražiti nastavak pregovora sa Međunarodnim monetarnim fondom i Svetskom bankom, jer je verovatno bio svestan da zasad Srbija mora saradivati i sa „starim kapitalizmom”, kako bi izašla iz finansijskog bunara.

Ivica Dačić je u promotivnom ekspozou 2012. godine, najkonkretniji bio u kritici dotadašnje monetarne politike. Na tu temu on je rekao: „U poslednje vreme došlo je do drastičnog slabljenja nacionalne valute. Nacionalna valuta je, u odnosu na septembar 2008. godine, doživela pad vrednosti od 53 odsto. Plate i penzije su obezvređene, rate stambenih i drugih kredita građana višestruko su uvećane, a i bilansi mnogih preduzeća trajno oštećeni.

Apsurdno je da je to period u kome su devizne rezerve višestruko uvećane. Država jednostavno ne može pred tim da zatvori oči. Neuspeh u odbrani nacionalne valute koji su doživele Narodna banka i Vlada Srbije kao direktnu posledicu imali su osiromašenje građana Srbije i naše privrede.

Srbiji je potreban plan za stabilnu nacionalnu valutu. Taj plan mora biti rezultat koordinisane i zajedničke politike Vlade, monetarnih vlasti i privrede. Efikasnije korišćenje instrumenata monetarne politike, aktivnije privlačenje stranih investicija, sprečavanje odliva deviza sivim kanalima, rad sa našom dijasporom, destimulisanje nepotrebnog uvoza, podsticaj preduzećima koja svojim radom supstituišu uvoz i ozbiljna izvozna strategija najvažniji su elementi ovog plana”.

Da li će se i kako će se Dačićev kabinet držati ovih smernica ekonomske politike, koje je najavio kao program svoje vlade, ostaje da se vidi. U drugom polugođu 2012. godine, kada je ova vlada preuzela vlast, ona se u prvih sto dana ponašala kao „vlada konsolidacije” koja je prinuđena na interventne mere, pa se zasad ne može sa sigurnošću govoriti kakva je doista njena „ekonomska filozofija”. Ako takvu filozofiju uopšte ima i može da uskladi unutar sopstvene, vladajuće koalicije u kojoj koaliraju i dominiraju stare „leve fraze” i ideje klasičnog desničarskog nacionalizma, a napose u kojoj je primetna i stara fascinacija srpske politike Rusijom i njenom navodnom „zaštitnom ulogom” prema Srbiji.

Kako je i zašto je došlo do kulminacije krize u Srbiji

Dakle, u čemu se doista ogledala kriza koja je ponovo dovela građane Srbije do sve raširenijeg siromaštva, neizvesnosti i apatije. Prvo da pogledamo osnovne ekonomske parametre koji dokazuju da se stvari u privredi Srbije tokom 2012. godine, blago rečeno, nisu odvijale nimalo dobro.

Procenjeno je da ukupne ekonomske aktivnosti u 2012. godini, merene bruto domaćim proizvodom i iskazane u cenama iz 2011. godine, imaju realni pad od 1,9 odsto u odnosu na prethodnu godinu. Najveći pad bruto dodate vrednosti zabeležen je u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, uslužnih delatnosti i sektoru usluge smeštaja i ishrane.⁴⁰⁸

Industrija, koja je najvažniji sektor svake savremene privrede i koja preko brojnih veza deluje na celokupnu nacionalnu ekonomiju, zabeležila je 2012. godine novo opadanje, posle duže od decenije veoma sporog oporavka posle katastrofe krajem XX veka. Naime, industrijska proizvodnja je u periodu januar – decembar 2012. godine, u odnosu na isti period 2011. godine, bila manja za 2,9 odsto. Najveći uticaj na pad industrijske proizvodnje u 2012. godini, imale su: proizvodnja osnovnih metala, proizvodnja električne energije, proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda i eksploatacija uglja.⁴⁰⁹ Pri tome valja zabeležiti da ni start velikog projekta Fijat Srbija u Kragujevcu, polovinom godine, sa početnom mesečnom proizvodnjom od oko 10.000-15.000 komada vozila, nije uspeo da amortizuje obustavljanje proizvodnje u železari u Smederevu, koju je na kraju 2012. godine potpuno napustila američka kompanija „USS stil“, pa je proizvodnja praktično obustavljena.

Industrijsku proizvodnju u Srbiji u 2012. godini nije mogao spasti ni start proizvodnje automobila po projektu Fijat Srbija, pa ni rekonstrukcija Pančevačke rafinerije, a to su gotovo jedina dva krupnija industrijska projekta dovršena u toj godini.

408 Tokom četvorogodišnjeg mandata predhodne, Cvetkovićeve vlade stopa BDP se kretala na sledeći način: 2008. godine plus 3,8 odsto, 2009. g. minus 3,5 odsto, 2010. g. plus 1 odsto i 2011. g. plus 1,62 odsto. Vidi: Mirko Cvetković, *Argumenti i predrasude*, Beograd, 2012, str 60.

409 Prema podacima Privredne komore Srbije.

Naime, posle gotovo četiri godine od potpisivanja ugovora o stvaranju novog zajedničkog preduzeća Fijat automobili Srbije (FAS), u kome država Srbija ima udeo od 33 odsto, a italijanska auto industrija Fijat 67 odsto, 4. jula 2012. godine, počela je i serijska proizvodnja potpuno novog modela Fijat 500 L. Kako se procenjuje, do kraja 2012. godine proizvedeno je 30.000 komada ovog automobila, dok je za 2013. godinu planirana proizvodnja od oko 160.000 komada. Fabrika u Kragujevcu odmah je počela da radi u dve smene i do kraja 2012, je uposlila oko 2400 radnika. Ministar finansija Mlađan Dinkić izneo je procenu da će već 2013. godine godinje devizni priliv Srbije od izvoza Fijata 500 L iznositi više od 1,5 milijardu eura.⁴¹⁰

Nakon prodaje NIS ruskoj kompaniji „Gaspromnjeft“, koja je realizovana 2009. godine, stalno se očekivao krupan investicioni korak ove kompanije ka modernizaciji proizvodnje, što je bio i jedan od razloga da je prilikom sklapanja ovog posla sa srpske strane bila prihvaćena relativno niska cena transakcije. Prvi takav doista krupan korak obeležen je 1. novembra 2012. godine, kad je svečano puštena u pogon obnovljena rafinerija nafte u Pančevu.

Vrednost ove investicije obračunata je na 547 miliona eura, od čega je 397 miliona eura utrošeno na izgradnju kompleksa hidrokrekinga, a oko 150 miliona eura uloženo je u modernizaciju fabričke infrastrukture i ekološku zaštitu.

Kako je na svečanom otvaranju revitalizovane Pančevačke rafinerije naglasio generalni direktor Kiril Kravčenko, godišnji obim proizvodnje benzina evro 5 standarda povećan je na 638.000 tona, a dizela na 1,538 milion tona. On je pri tome dodao da će investicije NIS i 2013. godine biti značajne, između 300 i 500 miliona eura. Modernizacija proizvodnje omogućićće NIS ekspanziju izvoza, pa je Gaspromnjeft već 2012. godine kupio značajne lance benzinskih pumpi u Bosni i Hercegovini, Rumuniji i Bugarskoj. Već 2013. godine očekuje se izvoz iznad 600 miliona eura.

Ova dva krupna industrijska posla u Srbiji nisu uspela da pokrenu industrijsku proizvodnju. Da nesreća po državnu ekonomiju bude veća, poljoprivredu je tokom 2012. godine pogodila nezapamćena suša. Zbog

410 Vreme, 27. decembar 2012.

dugotrajne suše i dugog razdoblja izuzetno visokih temperatura, ukupna šteta naneta srpskoj poljoprivredi procenjena je, zbog direktnog umanjivanja prinosa ratarskih kultura, na vrednost veću od 2 milijarde dolara. Ovoj proceni, naravno, trebalo bi pridodati i teške posledice koje će kasnije osetiti stočarstvo i mlekarnstvo, a zatim i cela, u Srbiji inače prilično razvijena prehrambena industrija.⁴¹¹

Naime, prema proračunima stručnjaka Privredne komore Srbije bruto vrednost poljoprivredne proizvodnje je 2012. godine, u odnosu na prethodnu godinu opala za blizu 25 odsto. Kako je procenio Voja Stanković iz PKS, ta vrednost je 2011. godine iznosila oko 5,2 milijarde dolara, a 2012. godine opala je na oko 3,9 milijardi dolara. Ratarstvo i povrtarstvo su doživeli pravu katastrofu – sa padom vrednosti bruto proizvodnje većim od 37 odsto. Na primer, vrednost proizvodnje žita je opala za 37,5 odsto, a povrtarstva čak za 40 odsto. To je izazvalo ogroman porast cena robe na zelenim pijacama Srbije, i do 30-40 odsto.⁴¹²

Stagnacija ili opadanje aktivnosti u većini privrednih oblasti, na jednoj strani, i velika inercija i javne i svake druge potrošnje (dodatno podsticana predizbornim manevrima vlasti), na drugoj strani, rezultirali su novim uzletom inflacije. Procenjeno je da je godišnja stopa inflacije u 2012. godini iznosila 13 odsto, mada neki stručnjaci smatraju da je ona zapravo bila i viša. Ovaj nivo inflacije je u, recesijom zahvaćenoj Evropi bio najviši među državama na kontinentu, što samo upućuje na zaključak da proinflaciona žarišta u tržišnom sistemu Srbije nisu sanirana. Pri svemu tome treba imati u vidu da su cene električne energije, gasa, grejanja i drugih komunalnih usluga veštački održavane na nerealno niskom nivou.

Ni na planu borbe protiv nezaposlenosti, koja sintetiše sve razvojne probleme privrede u Srbiji, tokom 2012. godine ništa nije postignuto. Broj zaposlenih i u 2012. godini bio je manji u odnosu na prethodnu godinu, za 1,1 odsto (broj zaposlenih bio je manji za blizu 20.000 radnika). Pošto je

411 Tek u proleće 2013. izbiće velika afera sa povećanim nivoom aflatoksina u mleku, što je posledica „buđavosti“ velikih količina stočne hrane (kukuruza), koja se javlja posle svake velike suše. Ekonomske štete koje je ta afera izazvala, jer je prepolovila potrošnju i izvoz mleka i kukuruza, još nisu dimenzionisane.

412 Izveštaj Privredne komore Srbije o rezultatima poljoprivrede u 2012. godini.

bila reč o izbornoj godini, vlada je dozvolila da zarade, bez poreza i doprinosa, nominalno budu veće u 2012. godini, u odnosu na 2011. godinu, za 9,3 odsto, a realno za 1,4 odsto (prosečna mesečna plata je bila nešto iznad 300 eura), dok je kupovna moć penzija bila u opadanju.

Glavni izgovor vlade za domicilnu recesiju bio je pozivanje na svetsku finansijsku krizu, a posebnu recesionu krizu u Evropskoj uniji. U 2012. godini ostvarena je razmena sa inostranstvom u vrednosti od 30.366,9 miliona USD – izvoz je iznosio 11.353,6 miliona USD, a uvoz 19013,3 miliona USD. Prema 2011. godini, izvoz je smanjen za 3,6 odsto u odnosu na 2011. godinu, a uvoz, takođe, smanjen za 4,3 odsto. Pokrivenost uvoza izvozom je bila 59,7 odsto i bila je veća od pokrivenosti u 2011. godini. Više od polovine ukupne razmene sa inostranstvom Srbija obavlja sa zemljama EU – u 2012. godini udeo ovih zemalja je u ukupnoj razmeni Srbije sa inostranstvom iznosio 58,1odsto.⁴¹³

Spoljna i domicilna finansijska kriza

Mada ovi pokazatelji idu u prilog gore spomenutom „izgovoru” za pad domaće konjunktore, oni domaću recesiju ne objašnjavaju u potpunosti, jer se u računicu mora uzeti i domaća finansijska kriza, pošto je došlo do stagnacije kreditne aktivnosti poslovnih banaka prema privredi, najviše zbog velikih državnih pozajmica preko neprestanih emisija državnih obveznica nominovanih u dinarima i kamaćenih po relativno visokoj referentnoj kamatnoj stopi centralne banke (koja je predugo bila iznad 15 odsto). Naime, pokušaj da se ubrzanim tekucim devalvacijom dinara u odnosu na devize (u okviru modela fleksibilnog deviznog kursa dinara) stimuliše izvoz, učinio je zaduživanje privrede (koje ide sa deviznom klauzulom, a često i putem „prekogrančnih” kredita) suviše rizičnim, a stare obaveze je „poskupeo” do neizdržive mere. Zbog toga tokom 2012. godine dolazi do snažnog porasta stope nenaplativosti kredita, sve do previsokih 20 odsto, što je ne samo izazvalo znatan porast gubitaka banaka, nego i zadržalo

413 2008. godine Srbija je ostvarila porast BDP od 3,8 odsto, 2009. godine je zabeležen pad od 3,5 odsto, 2010. godine rast od 1 odsto, a 2001. godine BDP je porastao za 1,62 odsto (Mirko Cvetković, *Argumenti i predrasude*, Beograd, 2012.

tekuće kamate na visokom nivou (uz pad kreditnog rejtinga države za jedan stepen).

Tako je došlo do stagnacije zaduživanja privrede u inostranstvu, ali porasta zaduživanja države na međunarodnom finansijskom tržištu. Tako je i došlo do prave eksplozije javnog duga, koji je tokom godine porastao sa, realno oko 49 odsto BDP, na, prema proceni novog ministra finansija i privrede Mlađana Dinkića, blizu 65 odsto bruto domaćeg proizvoda, sa tendencijom daljeg rasta.

Na problem brzog porasta javnog duga i ugroženosti državnih finansija, prvi je, u junu 2012. godine skrenuo pažnju Fiskalni savet Srbije na čelu sa Pavlom Petrovićem, a početkom 2013. godine Fiskalni savet je saopštio da je deficit budžeta Srbije u predhodnoj godini iznosio 217 milijardi dinara ili 6,6 odsto BDP, što je bilo daleko iznad budžetske projekcija. Javni prihodi su bli za oko 25 milijardi dinara manji od planiranih, a najviše su podbacile akcize i prihodi od PDV.

Dakle, ukupno uzev, Srbija se tokom 2012. godine zadužila za oko 4,5 milijardi eura, a najveći deo te sume otišao je na otplate ranije uzetih kredita i popunjavanje budžetskog deficita, jer je samo 20 odsto tog zaduženja odvojeno za javne investicije i državne garancije.

Veliko finansijsko naprezanje Srbije i njene privrede u 2012. godini dramatisovao je i porast gubitaka u bankarskom sektoru, izazvan naglim skokom stope nenaplativosti odobrenih kredita, što samo ilustruje loše finansijsko stanje cele privrede. Kako je saopšteno u Udruženju banaka Srbije, oko 19.000 preduzeća je u docnji sa otplatama kredita, kao 16.000 preduzetnika, sa ukupnim obavezama koje se procenjuju na iznos između 250 i 300 milijardi dinara. Zasad je u docnji dužoj od 90 dana suma otplata od oko 3 milijarde eura, što zajedno sa „rezervisanim sredstvima” u bankama od takođe, 3 milijarde eura, znači da je „blokirano” oko 6 milijardi eura kreditnog potencijala (dok je ukupna kapital banaka u Srbiji samo 5,5 milijardi eura).⁴¹⁴

Ljuljanje banaka pod pritiskom „loših kredita” izazvalo je i relativno neuspešno poslovanje svih banaka u 2012. godini, mada su one zbirno gledajući, ostvarile u toj godini dobit od 8,4 miliona dinara (oko 80

414 Politika, 3. maj 2013.

miliona eura), ta dobit je bila za oko 64 odsto manja od one koju su banke zbirno ostvarile u 2011. godini. Od ukupno 32 poslovne banke koje su poslovale u Srbiji, čak 11 banaka je završilo sa gubicima, a 13 banaka je u proteklih pet godina izgubilo tri puta više novca od tekuće zarade.⁴¹⁵

Ovoj relativno lošoj slici bankarskog sistema naročito negativan doprinos dao je slom Agrobanke, u kojoj je država imala 20 odsto akcija, ali je u ovom slučaju učinila pokušaj veoma skupog „spasavanja” klijenata ove banke. Taj slom Agrobanke, u dva koraka (26. maja, kad je učinjen pokušaj sa osnivanjem Nove Agrobanke i 26. oktobra, kada je ta nova banka likvidirana), predstavlja možda prelomni finansijski događaj godine – ne toliko zbog velikog volumena finansijske operacije koju je izazvao, nego više zbog toga što je ta afera znatno uticala i na širenje svesti da se borba protiv visoke korpucije više ne može odlagati. To saznanje dobro je iskoristila opozicija na majskim izborima, pre svega SNS, jer je prva shvatila da joj ta borba pruža veliki resurs popularnosti.

Mada priča o slomu Agrobanke ad u Beogradu počinje još krajem 2011. godine, kad je Narodna banka Srbije (NBS) nad njom uvela prinudnu upravu, zbog gubitaka u poslovanju od 290 miliona eura, šira javnost je shvatila dimenzije njene propasti, kako smo napomenuli, tek za vikend 26. maja, kada je obelodanjeno da je likvidirana stara i osnovana Nova Agrobanka u potpunom vlasništvu države. U ovoj operaciji koja je odigrana samo nekoliko dana posle izbora, Cvetkovićeva „tehnička vlada” je najpre, 24. maja donela odluku o emitovanju dugoročnih hartija od vrednosti od 85 miliona eura za Novu Agrobanku, sa dospećem 2015. godine, pa je sutradan, 25. maja, tadašnji guverner NBS Dejan Šoškić doneo rešenje o likvidaciji Agrobanke, a Nova Agrobanka je osnovana 26. maja uz pomoć državnih obveznica i „živih” 25 miliona eura iz budžeta, kojima je Vlada Srbije omogućila kakav – takav nastavak svakodnevnog rada ove banke. U zvaničnom saopštenju NBS je tada naglašeno da je „osnivanjem Nove Agrobanke sa državnim kapitalom od 10.417.990.000 dinara zaštićena ušteđevina od 165.367 građana i očuvana stabilnost 4.872 preduzeća”. Ispostaviće se da sve to što je preduzeto nije bilo dovoljno, a iskrsao je i problem sa

415 Blic, 4-5 maj 2013.

stranim suvlasnicima Agrobanke, koji su ovom odlukom praktično bili eksproprisani, pa su zavapili da su izgubili 70 miliona eura.

Pet meseci kasnije, opet uoči vikenda, 27. oktobra 2012. godine nova Vlada Srbije, na čelu sa Ivicom Dačićem donela je odluku o likvidaciji i utapanju depozita i imovine te banke u Poštansku štedionicu. Iz Nove Agrobanke u Poštansku štedionicu preneti su 392,3 miliona eura ukupnih obaveza, od čega će 238,5 miliona eura osiguranih depozita, kako je tada objavljeno, biti pokriveno u kešu iz Agencije za osigurnje depozita. Preneti su i neosigurani depoziti i ostale obaveze, koje su pokrivene hartijama od vrednosti koje je Cvetkovićeva vlada već bila emitovala. Poštanska štedionica je osim toga, stekla oko 60 ekspozitura i 65 miliona eura navodno zdrave aktive. Ona je preuzela i 300 zaposlenih, dok je 500 ljudi izgubilo zaposlenje.

Premijer Ivica Dačić je tim povodom izjavio da bi propast Nove Agrobanke imala ogromne i teške posledice ne samo na finansijsko tržište, već i po građane Srbije i preduzeća koja imaju depozit u Agrobanci, zbog čega je reagovanje vlade, navodno, bilo neophodno.

Ovom akcijom slučaj Agrobanke, međutim, nije zatvoren, kao što ni hapšenja odgovornih nije okončano sa privođenjem glavnog menadžera te banke Dušana Antonića. U pritvor je zbog sumnji za raznovrsne malverzacije dosada smešteno 16 funkcionera banke, ali i neki članovi Upravnog odbora, dok su tabloidi stalno insistirali da je Agrobanka bila „krava muzara” sps i Cvetkovićeve vlade. Neke priče o doista bahatom odobravanju velikih kredita bez gotovo ikakvih, ili sa veoma sumnjivim obezbeđenjima imale su ogroman odjek i doista su izazvale ogorčenje u javnosti, toliko da su samlele svaki kredibilitet – kako nadzornih i kontrolnih organa i firmi, tako i samih institucija vlasti.

Iza Agrobanke, početkom 2013. godine slomiće se i Razvojna banka Vojvodine, pa i KBC banka u Beogradu. Ukupno uzev, likvidacija ove dve banke koštaće poreske obveznike Srbije oko 600 miliona eura. Ipak, mora se priznati, spasen je kredibilitet bankarskog sistema, što, dakako, nije nevažno.

Smena guvernera NBS i eksplozija javnog duga

Slom Agrobanke, pre svega, iskorišćen je kao povod za nasilnu smenu guvernera NBS Dejana Šoškića, neposredno posle uspostavljanja nove koalicije na vlasti, što je bio znak da SNS i njena grupa ne haje za nezavisne institucije i da može, izmenama zakona, da sebi podastre pravo da menja sve nezavisne funkcionere, što je direktno suprotno evropskim zakonima i standardima.

Odlazećem guverneru Šoškiću nije mogla pomoći ni javna intervencija protiv izmena zakona o NBS visokih predstavnika MMF, Svetske banke, Evropske komisije i SAD, jer je cilj vladajuće koalicije bio značajniji i unošniji od njihovog izjašnjavanja za ulazak u Evropsku uniju i najavljivanja novog aranžmana sa MMF. Jedino od čega se nominalno odustalo (na zanimljiv način) je unošenje nove odredbe u zakon – da centralna banka može kupovati hartije od vrednosti koje izdaju država i druga javna tela, to jest da čak može kupovati i trezorske zapise Ministarstva finansija i privrede, kad ovom nedostaju pare za budžetske troškove. Ono što je tu perverzno je to da je upravo stranka ministra finansija Mladana Dinkić podnela amandman na „poslanički projekat zakona”, amandman s kojim se odustalo od ovog ovlašćenja za „štampanja novca” u Vladi, a ne u Zavodu za novčanice. Na kraju je za novog guvernera izabrana dr Jorgovanka Tabaković, profesor ekonomije, ali malo poznata po naučnim radovima, a daleko poznatija kao aktivistkinja SNS (predhodno Šešeljevih radikala).

Povika na Narodnu banku krenula je paralelno sa već spomenutiom „tihom devalvacijom” početkom 2012. godine, kad je ero je od 1. januara 2012. do 31. maja iste godine „poskupeo” u Srbiji za oko 10 odsto. Kad se pogleda međugodišnje razdoblje (od kraja maja 2011, do maja 2012), moglo bi se proceniti da je euro prema dinaru skočio za oko 20 odsto, dok je dolar prema dinaru ojačao čak za oko 37 odsto. Istina, znatan deo tog pada upadljivo je postao vidljiv tek posle izbora.

Na drugoj strani, pojedini analitičari su polovinom 2012. godine smatrali da je eurizacija u Srbiji prirodan proces posle Miloševićevih slomova i hiperinflacije, i govorili da je jedna od njenih dobrih strana što se relativno jednostavno preko plivajućeg deviznog kursa mogu srezati nerealno,

„predizborno” povišene plate i preterana domaća potrošnja bez pokrića, što se u drugim državama mora činiti bukvalnim smanjivanjem plata i penzija, a što obično izaziva velike talase građanskih protesta.

Kad je u leto 2012. godine ustoličena Dačić-Vučić vlada postavilo se pitanje, kako konsolidovati državne finansijske bilanse, a ta rasprava u Srbiji koincidirala je sa velikom evropskom raspravom o planu spasavanja Grčke, pa i niza drugih zemalja sa finansijskim problemima (Španije, Portugalijske, Italije, Kipra). Ta zapravo, svetska rasprava o pitanju kakvu antikriznu ekonomsku politiku voditi i kakvu ekonomsku filozofiju treba primeniti da bi se izašlo iz velike recesione i finansijske krize dobila je veoma jak odjek i u Srbiji – koja se, kao i mnoge druge zemlje, našla u makazama krize javnih finansija i niske privredne aktivnosti.

Kao što je poznato, u svetu je 2012. godine, naročito povodom krize euro zone, u raspravi o pravcima lečenja aktuelnih loših ekonomskih megatrendova iskočila famozna dilema, da li se odricati javne i privatne potrošnje da bi sutra privreda mogla stati na zdrave ekonomske osnove, ili pumpati novac u zamrlu privredu da bi ona oživela, po cenu inflacionih rizika i velikih dugova s kojima će se u nekim boljim ekonomskim vremenima bočiti buduće generacije. Nešto drugačije rečeno, u Evropi, a i u svetu su se formirala dva osnovna pristupa lečenju recesione paralize koja „steže” finansijske tokove i sužava mogućnosti nosilaca ekonomske politike da „podstaknu” novi razvojni ciklus. Prvi je izražen u sloganu „i štednja, i razvoj”, što zapravo znači da je neophodno kontrolisati državni deficit, ali obezbediti i nalivanje privrede i ugroženih državnih ekonomija u euro zoni sa dovoljno novca – i to sa dovoljno jeftinog novca. A da bi ga bilo u obilju i jeftinog, potrebno je da se pokriće novoj emisiji novčanih papira obezbedi solidarno.

U Srbiji je problem izgledao slično – država se mučila s deficitima, a privreda tonula u recesiju. U takvim ekonomskim prilikama, kad je aktuelna vlada postala „tehnička”, krajem maja, na glavnu scenu je izašao Fiskalni savet na čelu sa Pavlom Petrovićem. Ovaj savetodavni organ šokirao je tada javnost procenom da će deficit budžeta, ako se ništa ne preduzme, do kraja godine narasti na oko 210 milijardi dinara, naspram planirane 152 milijarde, pošto je u prva četiri meseca deficit već bio narastao na više od 80 milijardi dinara.

Kako doći do fiskalne konsolidacije

Povodom ovakve crne dijagnoze aktuelnog i budućeg finansijskog stanja države, Fiskalni savet je predložio niz mera, a kao glavne istakao poresku reformu, to jest podizanje obe stope poreza na dodatu vrednost (donje, sa 8 na 10 odsto, a gornje, sa 18 na 22 odsto), zamrzavanje penzija i zarada u javnom sektoru tokom 2012, i 2013. godine (dakle, zamrzavanje prihoda za više od 2 miliona ljudi), kao i „uspostavljanje održivog sistema fiskalne decentralizacije”, kako je nazvana fiskalna „recentralizacija”. Te mere zapravo, ne bi bile kratkoročne, jer, kako je istakao Pavle Petrović, predsednik Fiskalnog saveta, neophodno je da se u 2012, i 2013. godini uštedi oko milijardu eura i još dodatnih 1,1 do 1,2 milijarde eura u periodu od 2014. do 2016. godine. Povodom predloga Fiskalnog saveta, u Srbiji se povela rasprava slična evropskoj – da li stezati javnu potrošnju ili pokušati sa novim podsticajima konjunkturi, što bi podrazumevalo produbljenje zaduženosti Srbije.

Ovu raspravu, u septembru 2012. godine zaustaviće novi-stari ministar finansija Mlađan Dinkić, koji će rebalansirati budžet u skladu sa zatečenim okolnostima, a u projekciji budžeta za 2013. godinu uglavnom će prihvatiti zahteve Fiskalnog saveta. Rebalans budžeta za 2012. godinu predvideo je da se prihodi povećavaju za oko 20 milijardi dinara, a rashodi za oko 25 milijardi dinara. To jest, ukupni prihodi za 2012. godinu su projektovani na oko 830 milijardi dinara, a legalizovani se rashodi od oko 1.033 milijarde dinara, što znači da je utvrđen deficit od oko 200 milijardi dinara, koji je, prema službenim procenama iznosio iznad 6 odsto BDP (ranije je bilo planirano da deficit zauzme 4,25 odsto BDP Srbije za 2012. godinu).

Misija MMF je bila u izviđačkoj poseti Beogradu, baš početkom septembra, i njeno saopštenje (14. septembra) bilo je doista deprimirajuće. U „pismu” Vladi (i srpskoj javnosti), koje je potpisala Zuzana Murgasova, šefica predstavništva MMF za Srbiju, povodom „nacrtu rebalansa za 2012” doslovno je bilo rečeno da je Srbiji potrebna „opipljiva konsolidacija” i da spomenuti nacrt rebalansa „ne bi postigao taj cilj”. Zatim se neuvijeno dodaje: „Misija preporučuje da se razmotri dodatno obuzdavanje potrošnje pre konačnog usvajanja rebalansa budžeta za 2012. godinu”, itd.

Kad je reč o projekciji budžeta za 2013. godinu, koja je takođe iznetta Misiji MMF tokom njene petodnevne posete Srbiji, u spomenutom pismu valja zapaziti još tri stava. Prvi je da MMF procenjuje da će „deficit eksternog bilansa tekućih transakcija dostići dvocifreni nivo tokom 2012. godine”. Drugi zanimljiv stav je da predstavnici MMF očekuju da se „bez odlaganja usvoji jasan i realan srednjoročni program fiskalne konsolidacije radi smanjenja javnog duga ispod 45 procenata BDP u skladu sa odredbama zakona o budžetskom sistemu”, što podrazumeva „široki ambiciozni program strukturalnih reformi”.

Koliko je to bio težak zadatak svedoči procena Fiskalnog saveta da bi se čak 2013. godine, i uz fiskalni deficit od 3,5 odsto, učešće javnog duga u BDP popelo na 62,6 odsto, a sa spuštanjem budžetskog deficita i na nulu, u naredne dve godine, 2016 godine bi to učešće bi i dalje iznosilo čak 57,2 odsto. Treći stav, koji je iznet u pismu Murgasove, upućivao je na zaključak da MMF neće tek tako oprostiti Vladi Srbije što je izmenama zakona o Narodnoj banci „narušila” njenu nezavisnost, jer se „ističe potreba za korektivnim merama koje bi pomogle da se ojača nezavisnost NBS”.

Prvog decembra 2012. godine, dakle posle niza godina u zakonskom roku, ministar finansija i privrede Mlđan Dinkić je u Narodnoj skupštini Srbije dobio podršku i za budžet Srbije za 2013. godinu. Usvojena je projekcija ukupnih budžetskih rashoda u visini od 1067 milijardi dinara, za koje će se sakupiti 956 milijardi dinara ukupnih prihoda – dakle planiran je budžetski deficit od nešto više od 121 milijarde dinara – što je značilo da se u 2013. godini očekivalo smanjenje budžetskog deficita za nešto više od 40 odsto.⁴¹⁶ Budžet za 2013. godinu, osim Ministarstva finansija, koje ga je sačinilo, na kraju je pozitivno ocenio i Fiskalni savet.

Paralelno sa budžetom za 2013. godinu usvojena je i strategija fiskalne konsolidacije do 2020. godine. Njen cilj je da se 2014. godine zaustavi porast učešća javnog duga u BDP zemlje, a da se njegovo spuštanje na zakonski limit od 45 odsto BDP može očekivati, u najboljem slučaju 2018. godine, a realno tek 2020. godine. Već posle prva tri meseca 2013. godine – utvrđeno je da je taj budžet nerealno projektovan i da deficit nezadrži vo napreduje.

416 Vreme, 6. decembar 2012.

Ekonomska i socijalna prava: na udaru krize i tranzicije

Dugotrajna ekonomsko-financijska kriza dovodi do stalnog urušavanja socijalnih i ekonomskih prava građana. O tome svedoče podaci o stopi nezaposlenosti, prosečnoj plati i potrošačkoj korpi. Svaka četvrta osoba ne može da pronađe posao i većina stanovnika uz veli napor zadovoljava osnovne potrebe, poput stanovanja i hrane. U još težem položaju su mladi radnici, nekvalifikovani, neobrazovani, radnici bez iskustva, stariji od 40 godina, kao i određene "osetljive" društvene grupe (žene, Romi, nezaposleni i osobe sa invaliditetom). Nema preciznih podataka o njihovoj situaciji kao što nema ni podataka o beskućnicima.

Srbija je zemlje koja ima najviše predstavki pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu – ukupno 9500. Predsednik tog suda, britanski pravnik Nikolas Braca (Nicolas Bratza) je prilikom posete Beogradu izjavio da se najveći broj predmeta odnosi na neizvršenje presuda o isplaćivanju plata radnicima i neizvršenje isplate dnevnica bivšim vojnim rezervistima. A zaštitnik građana, Saša Janković ukazuje na problem neisplaćenih zarada, što je posledica privatizacije koja se sprovodi restrukturiranjem preduzeća. On je naglasio da građani najviše "grčaju" zbog nedostatka ekonomskih i socijalnih prava, a osnov za njih je ekonomija koja je kod nas u kolapsu.⁴¹⁷

Srbija je potpisnica brojnih konvencija iz oblasti ekonomskih i socijalnih prava i jedna je od zemalja koje su prilikom ratifikovanja osnovnog akta Saveta Evrope u ovoj oblasti – Evropske socijalne povelje – prihvatile najviše obaveza – 88 od 98 paragrafa. Prema oceni Beogradskog centra za ljudska prava, najveći problem je to što Srbija nije prihvatila mogućnost podnošenja kolektivnih žalbi, u konkretnim slučajevima kršenja ekonomskih i socijalnih prava.

417 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=02&dd=23&nav_category=12&nav_id=689333

Srbija je donela Zakon o radu 2005. godine koji je izmenjen 2009; ratifikovana je revidirana Evropska socijalna povelja (2009); usvojen je Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti i Zakon o preofesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom (2009); usvojen je Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kojim je regulisano inkluzivno obrazovanje i olakšan upis dece iz socijalnoosetljivih grupa (2009); objavljen je Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji (2011).

Prema nezvaničnim podacima, u Srbiji 700.000 ljudi radi na crno, dok 100.000 ljudi ne prima platu. Radnici su svakodnevno suočeni sa neadekvatnim uslovima rada za minimalni lični dohodak, ili rade čak i bez ikakve nadoknade, bez uplaćenih doprinosa za zdravstveno i penziono osiguranje, sa prekovremenim radom, socijalnom i ekonomskom nesigurnošću, što ih društveno marginalizuje s objedinjujućim nazivom – prekarijat.⁴¹⁸

Prava radnika u Srbiji narušena su i nakon privatizacija, kojima je deo preduzeća nestao, ostavivši radnike bez posla, ali i bez otpremnina koje bi im pripadale.

Gorući problem su zdravstvo i zdravstveno osiguranje, budući da su narušena i prava radnika čiji poslodavci ne plaćaju doprinose, zbog čega su oni faktički kažnjeni time što ne mogu da koriste zdravstveno osiguranje. Osim toga, rasprostranjena korupcija u zdravstvu takođe podriva sistem.

Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Srbiji pokazuje da je stopa rizika od siromaštva u Srbiji viša nego u EU. Romi su izloženiji riziku od nezaposlenosti. Njihovo siromaštvo je posebno izraženo, jer praktično žive u začaranom krugu zbog toga što je stopa školovanja niža nego u opštoj populaciji.

Osobe sa hendikepom i smetnjama u razvoju, takođe imaju restriktivniji pristup obrazovnom sistemu i tržištu rada. Inkluzivno obrazovanje, koje predviđa uključivanje osoba sa hendikepom u redovno obrazovanje, kao i zakonska obaveza preduzeća da zapošljavaju osobe sa hendikepom su uvedene tek nedavno. Za prave rezultate tih mera će, međutim, biti potrebno vreme. Glavne prepreke su nedovoljna obučenost nastavnog kadra,

418 <http://www.sindikalizam.org/index.php?fullnews=1537>.

kao i neznanje i otpor javnosti. Kada je reč o zapošljavanju osoba sa hendikepom, deo preduzeća i dalje smatra da im je lakše da plate kazne nego da zaposle osobe sa hendikepom.⁴¹⁹

Socijalni dijalog, kao okvir za uređivanje uslova rada, nije funkcionalan, a sindikati, po mišljenju većine građana, ne obavljaju svoju funkciju zaštite prava radnika, pogotovo u privatnom sektoru. Sindikatima nedostaje strategija, kao i posebni štrajkački fondovi i fondovi za bolesne radnike, kao i za one koji ostaju bez posla. Mnogi sindikati su bliži političkim strankama i državi nego svojim članovima, što ih je pretvorilo u "neme posmatrače" bez želje i moći da se bore za prava radnika. Srbija ima najmanje štrajkova i protesta u regionu, uprkos činjenici da njeni građani žive znatno lošije. Sociolog Boris Jašović, osim "tradicionalne nesolidarnosti među sindikatima", razlog za izostanak protesta vidi i u tome što su ljudi mahom usmereni na obezbeđivanje osnovnih egzistencijalnih potreba. On tvrdi da "kad većina radi samo da bi preživela, ne ostaje mnogo prostora za građanski aktivizam". On takođe, ističe da su se u prvom planu nalazila politička pitanja (Kosovo, Evropa) na koja običan čovek teško može da utiče. Više od milion obespravljenih radnika, tvrdi on, po posledicama, je problem koji se ne tiče samo onih koji čine ovu statistiku već i celog društva.⁴²⁰

Osnovna pretpostavka za efektivno uživanje ljudskih prava je njihovo poznavanje. Većina građana Srbije, verovatno nije ni svesna da je sada njihovo pravo na rad, pravične i povoljne uslove rada, socijalno osiguranje i obrazovanje zaštićeno i pred telima Saveta Evrope. Višegodišnja demonizacija nevladinih organizacija koje se bave ljudskim pravima u Srbiji, u mnogome je narušila odnos između civilnog sektora i građana. Mali broj organizacija civilnog sektora se specijalizovao za pitanja socio-ekonomskih prava. Između ostalog i zbog toga što ne postoji ni interes donatora da podrže takve projekte.

419 <http://www.euractiv.rs/ljudska-prava/4515-socio-ekonomska-prava-u-srbiji.html>.

420 Ibid.

**VII – VERSKE ZAJEDNICE:
POVLAŠĆENOST
VEĆINSKE CRKVE**

Institucionalni okvir

Hronični problemi neustavnog karaktera Zakona o crkvama i verskim zajednicama i njegove proizvoljne primene od strane nadležnih institucija još uvek nisu rešeni, kao ni diskriminatorne odredbe podzakonskog akta Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica. Rešenja sadržana u Zakonu o crkvama i verskim zajednicama u suprotnosti su sa odredbama iz člana 9. Evropske konvencija o ljudskim pravima, odredbama člana 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, kao i sa odredbama Ustava Republike Srbije iz članova 43, 44, i 21.

Formalno, prema poslednjem stavu člana 7. Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, „verska organizacija koja nema prijavu i koja ne želi da se upiše u Registar uživa verske slobode na osnovu Ustava i međunarodnih konvencija o ljudskim pravima i slobodi veroispovedanja, u skladu sa čl. 1, 2, i 5. Zakona, osim ako je njeno delovanje u suprotnosti sa članom 3. Zakona”. Međutim, iako registracija nije obavezna za verske zajednice, one koje se ne registruju suočavaju se sa značajnim problemima prilikom otvaranja bankovnih računa, kupovine ili prodaje imovine, zapošljavanja verskih službenika, štampanja i objavljivanja literature, plaćanja Poreza na dodatu vrednost ...

Prema zvaničnim podacima, koji su bili dostupni na zvaničnoj internet prezentaciji nekadašnjeg Ministarstva vera i dijaspore, na osnovu Zakona o crkvama i verskim zajednicama i Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, priznat je pravni subjektivitet sledećim crkvama i verskim zajednicama: Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC), Rimokatoličkoj crkvi, Slovačkoj evangeličkoj crkvi a.v., Reformatskoj hrišćanskoj crkvi, Evangeličkoj hrišćanskoj crkvi a.v., Jevrejskoj zajednici, Islamskoj zajednici, Eparhiji Rumunska pravoslavne crkve Dakija Feliks sa sedištem u Deti (Rumunija) i administrativnim sedištem u Vršcu.

Na osnovu donetih rešenja o upisu u Registar crkava i verskih zajednica, u Registru su upisane sledeće verske zajednice: Hrišćanska adventistička crkva, Evangelička metodistička crkva, Crkva Isusa Hrista svetaca

poslednjih dana, Evanđeoska crkva u Srbiji, Crkva Hristova ljubav, Hristova duhovna crkva, Savez Hrišćanskih baptističkih crkava u Srbiji, Hrišćanska hazarenska verska zajednica, Crkva Božja u Srbiji, Protestantska hrišćanska zajednica u Srbiji, Hristova crkva braće u Srbiji, Slobodna crkva Beograd, Jehovini svedoci – Hrišćanska verska zajednica, Zavetna crkva Sion, Unija reformnog pokreta adventista sedmog dana, Protestantska evanđeoska crkva „Duhovni centar“, Hristova jevanđeoska crkva.

Pojedine verske zajednice sa prethodnog spiska upisane su u Registar tek posle sudske presude, a pojedine se i dalje spore sa Ministarstvom kako pred domaćim sudovima, tako i pred Međunarodnim sudom za ljudska prava u Strazburu. Sticanje pravnog subjektiviteta preduslov je rešenja brojnih problema sa kojima se susreću verske zajednice u svom svakodnevnom funkcionisanju, a jedan od njih je i problem restitucije, odnosno vraćanja bespravno oduzete imovine. Mnogim netradicionalnim verskim zajednicama takođe je oduzimana imovina, ali njihov trenutni pravni (registracioni) status uslovljava mogućnost ostvarivanja prava na restituciju.

Ministarstvo vera i dijasporu, koje je nastalo spajanjem ministarstva vera i ministarstva za dijasporu nakon rekonstrukcije republičke vlade u martu 2011. godine, a na čijem čelu je stajao dotadašnji ministar za dijasporu Srđan Srećković, ukinuto je formiranjem Vlade Republike Srbije nakon parlamentarnih izbora u maju 2012. godine. Nadležnosti nekadašnjeg ministarstva vera, Uredbom o Kancelariji za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama⁴²¹ donetom 2. avgusta 2012. godine, prenete su na novoosnovanu Kancelariju za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama. Odluka da se ukine minsitarstvo vera, iako su u prethodnom, rekonstruisanom sazivu Vlade Republike Srbije resori ministarstva vera i ministarstva dijaspore bili objedinjeni u ministarstvo vera i dijaspore, kritikovana je od strane pojedinih verskih zvaničnika.⁴²²

421 Uredba o Kancelariji za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama: <http://www.vere.gov.rs/KSCVZ/uploads/Dokumenti/UredbaOKancelarijiZaSaranjuSaCrkvamaIverskimZajednicama.pdf>.

422 Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije ocenio je da nije dobro da Srbija ukine ministarstvo vera i da se to može negativno odraziti in a finansijsku stranu crkvenog života. („Loše ukidanje Ministarstva vere“, RTVB92, 22. jul 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=22&nav_category=11&nav_id=628743);

Pomenutom Uredbom predviđeno je da Kancelarijom rukovodi direktor koga postavlja Vlada na pet godina, te da je njegova prva dužnost da u roku od 30 dana od stupanja na snagu Uredbe donese pravilnik o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Kancelariji.⁴²³ Nepoštujući sopstvenu uredbu, Vlada je imenovala direktora Kancelarije tek 6. septembra 2012. godine, a na tu funkciju izabran je Mileta Radojević (rođen 1955. godine u Mirosaljcima kod Lazarevca), član Glavnog odbora Socijalističke partije Srbije, magistar tehničkih nauka i bivši direktor Gradskog saobraćajnog preduzeća (GSP) Beograd.

Nakon burnih rasprava koje su pratile primenu Zakona o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama, Zakona o privatizaciji i Zakona o planiranju i izgradnji, kao i odlaganje imenovanja novog direktora državne Direkcije za restituciju i relativizovanja primene zamenske restitucije, tokom kojih su zvaničnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica upućivali veoma oštre kritike na račun Vlade Republike Srbije, formirana je Agencija za restituciju koja bi, prema najavama, trebalo da olakša i ubrza proces povraćaja imovine.

Podsećanja radi, Direkcija za restituciju osnovana je Zakonom o vraćanju (restituciji) imovine crkvama i verskim zajednicama iz 2006. godine, ali je zbog zbog administrativnih problema i propusta počela sa radom sa više od godinu dana zakašnjenja, odnosno krajem 2007. godine. Agencija za restituciju je, shodno članu 63. stav 2. Zakona o vraćanju oduzete imovine i obeštećenju, 1. marta 2012. godine, preuzela predmete, sredstva za rad, arhivu i zaposlene Direkcije za restituciju.

Prema zvaničnim podacima sa internet prezentacije Agencije za restituciju, odnosno Direkcije za restituciju,⁴²⁴ tokom dvogodišnjeg roka za podnošenje zahteva za restituciju (1. oktobar 2006 – 30. septembar 2008.

„Reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić ocenio je danas da je ukidanjem Ministarstva vera ostala velika praznina, ali da ne očekuje velike promene formiranjem Kancelarija za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama“. („Zilkić: Ukidanjem Ministarstva vera ostala velika praznina“, *Blic*, 2. avgust 2012, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/336169/Zilkić-Ukidanjem-Ministarstva-vera-ostala-velika-praznina>).

423 Član 6. Uredbe o Kancelariji za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama

424 „Direkcija za restituciju“, Agencija za restituciju, <http://www.restitucija.gov.rs/direkcija-za-restituciju.php>.

godine) sve crkve i verske zajednice podnele su Direkciji za restituciju 3049 zahteva za povraćaj imovine.

Srpska pravoslavna crkva, kao najbrojnija verska zajednica u Srbiji podnela je najviše zahteva (1602), a unutar Srpske pravoslavne crkve, od 14 eparhija najviše zahteva podnele su četiri: Bačka, Sremska, Šumadijska i Banatska eparhija (ukupno 1037 zahteva). Od drugih crkava i verskih zajednica najviše zahteva podnela je Jevrejska verska zajednica (520), kao i Rimokatolička crkva (467).

U postupku restitucije u Republici Srbiji, crkvama i verskim zajednicama najviše je vraćeno šuma i šumskog zemljišta (68,49 odsto) i poljoprivrednog zemljišta (21,13 odsto), a znatno manje građevinskog zemljišta (nešto preko 7 odsto od ukupno traženog). Što se tiče objekata, znatno je više vraćeno poslovnih objekata i prostorija (više od 20 odsto), u odnosu na stambene objekte i prostorije (nešto preko 6 odsto).

Ukupno, kad je reč o zemljištu, vraćeno je više od 40 odsto u odnosu na traženo zemljište, a kad je reč o objektima procenat vraćenog, u odnosu na traženo, je 16,31 odsto. Treba imati u vidu da je ovde reč samo o imovini vraćenoj kroz naturalnu restituciju (in natura), dok znatan deo imovine (prema procenama, oko 40-45 odsto) treba biti restituisan kroz novčano obeštećenje.

Islamskoj zajednici, Evangeličkoj metodističkoj crkvi, Hrišćanskoj baptističkoj crkvi, Savezu baptističkih crkava, Hrišćanskoj nazarenskoj zajednici i Crkvi božjoj do 1. marta 2012. godine nije vraćana imovina. Prema obrazloženju Direkcije za restituciju, islamskoj zajednici nije vraćana imovina zbog toga što su obe sadašnje islamske zajednice podnele zahteve za vraćanje identične imovine, u svojstvu pravnih sledbenika Islamske verske zajednice Jugoslavije, koja je kao jedna jedinstvena zajednica postojala u Kraljevini, a i u posleratnoj Jugoslaviji. Osnovno je pitanje koja je od dve postojeće islamske zajednice pravni sledbenik imovine?

S obzirom da postoje dva starešinstva islamske zajednice koja sebe smatraju pravnim sledbenikom Islamske verske zajednice Kraljevine Jugoslavije, odnosno FNRI, koja je imala sedište u Beogradu i na čijem čelu je bio reis-ul-ulema, takođe sa sedištem u Beogradu, kojoj je pravni subjektivitet priznat još Zakonom o islamskoj verskoj zajednici Kraljevine

Jugoslavije iz 1930. godine, osnovno je pitanje koja od ove dve zajednice je njen pravni sledbenik.⁴²⁵

Odnos države i verskih zajednica

Izveštaj američkog Stejt departmenta o stanju verskih sloboda u Republici Srbiji u 2011. godini,⁴²⁶ objavljen 30. jula 2012. godine, izazvao je burne reakcije u javnosti Srbije, prvenstveno zbog ocene da Srbija od svih zemalja u regionu najmanje poštuje verske slobode. Prema ovom izveštaju, Ustav i zakon Republike Srbije ograničavaju verske slobode koje ni srpska vlada u praksi ne poštuje, a, između ostalog, stoji i da su „u Srbiji zabeleženi i slučajevi društvenog maltretiranja i diskriminacije zbog verskih ubeđenja”.

Stejt department podseća da je u Srbiji priznato sedam tradicionalnih crkava i da nema državne religije „ali da Srpska pravoslavna crkva ima povlašćen položaj”. Dodaje se da beneficije poput zdravstvenog i penzionog osiguranja nisu omogućene svima, kao i da je potrebna izmena Zakona o crkvama i verskim zajednicama. U izveštaju je navedeno i da vlast u Srbiji nastavlja da odbija registraciju Baptističkog saveza, Pokreta Hare Krišna, Pentakostne crkve i Protestantske evanđeoske crkve u Subotici.

Bivši ministar vera Srđan Srećković negodovao je povodom izveštaja i ocenio da su verske slobode u Srbiji na najvišem mogućem nivou i da je opšta ocena i stav svih crkava i verskih zajednica da je odnos države Srbije prema njima dobar i tolerantan.⁴²⁷ Ističući da nisu tačni podaci iz izveštaja Stejt departmenta, odnosno da je Pentekostna crkva registrovana još 2006. godine, i da je među prvima u registar upisana i Evanđeoska protestantska crkva, bivši ministar vera Milan Radulović takođe je reagovao na navode Izveštaja. Napominjući da je podela na tradicionalne i konfesionalne crkve uobičajena za evropsko državno-crkveno pravo i ne

425 Isto.

426 „International Religious Freedom Report for 2011 – Serbia”, *U.S. Department of State*, <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm?dliid=192859#wrapper>.

427 „Poštuje li Srbija verske slobode?”, *RTVB92*, 31. jul 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=31&nav_category=12&nav_id=631122.

znači diskriminaciju jednih nauštrb drugih, Radulović je naglasio da se prave vrlo nekorektne analize registrovanja crkava i verskih zajednica, pošto je zakon u pogledu registrovanja liberalniji od bilo kog drugog u Evropi: „Kod nas, na primer, treba 100 potpisa ljudi, a u većini drugih država je taj broj znatno veći. Hare Krišna je još 2006. godine podnosila zahtev, ali po statutu koji su predali, oni nisu crkva ili verska organizacija nego neka vrsta filozofskog društva, društva istočnjačke filozofije, i zato nisu registrovani”.⁴²⁸ U pomenutom konkretnom slučaju Pokreta Hare Krišna, prema svedočenju lidera ovog pokreta, koji u Srbiji deluje od 1989. godine, Miloša Blanuše, u Ministarstvu vera im je rečeno da se registruju kao udruženje građana u Ministarstvu državne uprave, ali da im je tamo rečeno da je to „van pameti” i „da je to namera ministarstva vera da nas se lako otarasi”.⁴²⁹

Napominjući da nije sve u registraciji, povodom spornog Izveštaja beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar izjavio je da su verske slobode u Srbiji garantovane na teorijsko-pravnom polju, ali da problem postoji u praksi. U izjavi dnevniku Danas, beogradski nadbiskup je naveo jedan primer: “Svaki političar donosi odluku po sopstvenom nahođenju, pa tako i u odnosu prema verskim zajednicama. Dešavalo se da odem kod nekog gradonačelnika i da mi on kaže „za našu crkvu smo dali sredstva, videćemo da li ima za druge. To je nedopustivo”. Prema njegovom mišljenju odnosi prema verskim zajednicama se moraju sistematizovati i standardizovati, i zato je neophodna izmena Zakon o crkvama i verskim zajednicama.⁴³⁰ Komentarišući navode Stejt departmenta, muftija srbijanski Muhamed Jusufspahić izjavio je da ga je „sramota takvog mešanja”, jer se u Izveštaju, između ostalog, ne pominje da je u proteklom vremenu izgrađeno stotinak verskih objekata svih verskih zajednica.⁴³¹

428 „Zakon ograničava verske slobode”, *Politika*, 31. jul 2012. godine, <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/SAD-Srbija-ne-postuje-verske-slobode-za-razliku-od-Pristine.lt.html>.

429 „Poštuje li Srbija verske slobode?”, *B92*, 31. jul 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=31&nav_category=12&nav_id=631122.

430 „Ima li verske slobode u Srbiji?”, *Danas*, 31. jul 2012, http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/ima_li_verske_slobode_u_srbiji.55.html?news_id=245106.

431 Isto.

Značaj (ne)registrovanja verske zajednice, a posebno statusa (ne)tradicionalne verske zajednice, izuzetno je važan sa aspekta finansijske podrške koju verska zajednica može očekivati od države.

Prema izveštavanju Ministarstva vera i dijaspore, krajem januara 2012. godine, od ukupno 678.000.000 dinara koliko je predviđeno državnim budžetom, najviše novca namenjeno je Srpskoj pravoslavnoj crkvi, oko 85 odsto, dok udeo od petnaestak odsto dele rimokatolici, muslimani, Jevreji i ostali. Sveštenstvu i monaštvu Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji namenjeno je 55 miliona dinara, a zajedno sa programima za crkveno graditeljstvo Srpska pravoslavna crkva na Kosovu i Metohiji raspolaže sa ukupno 75 miliona dinara iz državne kase. Novac se, kako objašnjavaju u Ministarstvu vera i dijaspore, ne deli procentualno po verskim zajednicama, već se sredstva „osvajaju” na konkursima. Na osnovu obrazloženih projekata crkve dobijaju namenska sredstva, o čijem trošenju polažu precizan račun.⁴³²

Kako je najvljeno i dogovarano prethodne godine, Uredbom o uplati doprinosa za penzijsko i invalidsko i zdravstveno osiguranje za sveštenike i verske službenike,⁴³³ koju je Vlada Republike Srbije usvojila 4. maja 2012. godine, država preuzima obavezu oko plaćanja poreza i doprinosa sveštenim licima u Republici Srbiji. U Ministarstvu rada i socijalne politike napominjano je da, osim Republike doprinose za penzijsko i invalidsko osiguranje može da plaća i lokalna samouprava, pokrajina, pa i crkva ili samo sveštenstvo. Porezi i doprinosi će se plaćati na minimalni iznos zarade. Prema podacima Fonda PIO, u Srbiji služi oko 2000 sveštenika svih konfesija, a najbrojniji su pravoslavni klirici (1700).

Do 1997. godine država je uplaćivala deo poreza i doprinosa koji je tada bio u vrednosti polovine ukupne plate, ali je od 1997. godine ova

432 „Džakovi para kraj oltara”, *Večernje novosti*, 25. januar 2012.

433 Uredba o uplati doprinosa za penzijsko i invalidsko i zdravstveno osiguranje za sveštenike i verske službenike, *Službeni Glasnik RS*, br. 26/2012.

finansijska pomoć obustavljena.⁴³⁴ Najniža osnovica za sveštenike i verske službenike za celu 2012. godinu iznosila je 19.498 dinara.⁴³⁵

Neophodno je napomenuti da je praksa državnog subvencionisanja doprinosa određenog broja sveštenika Srpske pravoslavne crkve neprekidno funkcionisala, preko resornog ministarstva, kroz projekat „Pomoć sveštenstvu i monaštvu na Kosovu i Metohiji”, kojim je obezbeđeno osiguranje svim sveštenicima u ovoj eparhiji, i sličan projekat kojim se uplaćuju doprinosi za sveštenike iz pograničnih i ekonomski nerazvijenih područja.

Postoje i već tradicionalni konkretni oblici finansijske pomoći većinske crkve u Srbiji. Vlada Republike Srbije donela je Uredbu o izdavanju doplatne poštanske marke „Izgradnja Spomen-hrama Svetog Save”,⁴³⁶ kojom je svaki korisnik poštanskih usluga obavezan da plati doplatnu poštansku markicu u iznosu od 10 dinara za izgradnju Hrama Svetog Save, koja je štampana u tiražu od 8,2 miliona. Novu Uredbu potpisao je krajem maja 2012. godine odlazeći premijer Mirko Cvetković, sa datumom važenja od 11. juna do 31. avgusta 2012. godine. Prikupljena sredstva, kako piše u Uredbi, usmeravaju se Svetom arhijerejskom sinodu Srpske pravoslavne crkve za finansiranje građevinsko-zanatskih radova i radova na uređenju enterijera Spomen-hrama Svetog Save.

Prema pisanju određenih medija, u periodu od 11. juna do 31. avgusta 2012. godine prikupljeno je oko 65.000.000 dinara, odnosno oko 650.000 eura, a Vlada Srbije je zbog ove Uredbe bila meta javne kritike: jedan od argumenata bio je da se na ovaj način prinudno od onih koji nisu vernici i pripadnici Srpske pravoslavne crkve naplaćuje novac. Ipak, iz Vlade je poručeno da završetak izgradnje Hrama „nije pitanje vere, religije i vernika”, nego je to nacionalni projekat započet još 1939. godine.⁴³⁷

Od 2001. godine na račun Hrama Svetog Save u Beogradu, samo na ime doplatnih poštanskih markica koje su građani uredbama vlade,

434 „Stižu penzije za mantije”, *Večernje novosti*, 26. april 2012; „Zarade 1.500 evra, a država im plaća staž”, *Blic*, 29. april 2012.

435 „Sveštenici na budžetu crkva odvojena od države”, *Politika*, 15. maj 2012.

436 “Sl. glasnik RS”, br. 53/12.

437 „Uskoro izrada mozaika u Hramu Svetog Save”, *Danas*, 13. januar 2012; „Prikupljeno oko 65 miliona dinara”, *Danas*, 25. septembar 2012.

hteli-ne hteli, bili u obavezi da plaćaju, slilo se više od 462.000.000 miliona dinara. Godinama unazad štampano je najmanje 2,5 miliona markica godišnje, dok je 2001. godine štampan čak 21,200.000 markica. Takođe je iz budžeta Srbije samo 2010. godine za rekonstrukciju ove građevine izdvojeno 51,170.000 dinara, a 2011. godine 6,59 miliona.⁴³⁸ Udruženje „Ateisti Srbije” povodom uredbe podnelo je tužbu Ustavnom sudu, ali i 2006. godine nezadovoljni građani su u dva navrata podnosili inicijativu Ustavnom sudu Srbije za ocenu ustavnosti i zakonitosti uredbe tadašnje vlade o izdavanju doplatnih markica, ali je ona oba puta odbačena uz obrazloženje da je vlada radila u okvirima svojih zakonskih ovlašćenja.⁴³⁹

Osim finansijske podrške, postoje i drugi oblici institucionalne saradnje na ostvarivanju ciljeva zajedničke misije određenih državnih institucija i većinske crkve. Tako su, na primer, patrijarh Irinej i ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić, 18. marta 2012. godine, potpisali Memorandum o saradnju Srpske pravoslavne crkve i Ministarstva unutrašnjih poslova u sprovođenju državne Strategije za borbu protiv droge, najavljujući da bi rehabilitacioni centri Srpske pravoslavne crkve trebalo da postanu deo te Strategije.⁴⁴⁰

Većinska crkva u Srbiji

Kosovo je i dalje dominantna kategorija u idejnom i praktičnom diskursu Srpske pravoslavne crkve. Početkom 2012. godine, nakon što su predstavnici KFOR, na redovnom sastanku u Zvečanu informisali rukovodstvo lokalnih samouprava četiri severne opštine da će Kosovska policijska služba (KPS) obezbeđivati srednjovekovni manastir Devič, rukovodstvo lokalnih samouprava iznelo je stav da je ova odluka neprihvatljiva. Nešto umereniju i realističniju reakciju izneo je episkop raško-prizrenski Teodosije koji je rekao da KFOR već više od 12 godina obezbeđuje pravoslavne

438 „Hram ‘pojeo’ 462 miliona”, *Alo*, 27. jul 2012.

439 „Prikupljeno oko 65 miliona dinara”, *Danas*, 25. septembar 2012.

440 „Saradnja SPC-a i MUP-a u borbi protiv narkomanije”, *Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije*, http://www.mup.gov.rs/cms_lat/aktivnosti.nsf/190312-saradnja.h.

manastire i da odavno najavljuje da će doći vreme kad će se povući.⁴⁴¹ Problem zaštite pravoslavnih hramova na Kosovu i Metohiji aktuelan je nekoliko godina unazad. KFOR je 2010. godine obezbeđivao osam „živih“ manastira: Pečku patrijaršiju, Visoke Dečane, Gračanicu, Svete Arhangele kod Prizrena, Zočište, Gorioč, Devič i Budusavce, što je za Srpsku pravoslavnu crkvu predstavljalo minimum prihvatljivosti. Međutim, KFOR trenutno brine samo o tri manastira: Visoki Dečani (italijanske snage), Pečka patrijaršija (slovenačke snage) i Devič (marokanske snage, koje su zamениli francuske).⁴⁴²

Kosovo je posebno bilo aktuelno u crkvenim krugovima nakon majskih izbora 2012. godine, kada je došlo do pregrupisanja na političkoj sceni, i kada su „radikalnu“ promenu političkih snaga pratile izjave da će tokom mandata „nove“ političke elite biti rešen „životni problem države i crkve“. Spremnost na realističniji pristup u rešavanju gorućeg nacionalnog problema, koja je demonstrirana u prvim izjavama novoizabranog predsednika Republike Srbije Tomislava Nikolića, zaoštrila je retoriku poglavara Srpske pravoslavne crkve koji je prilikom obeležavanja Vidovdana u manastiru Gračanica, obraćajući se okupljenom narodu, ponovo istakao identitetski značaj „srpskog Jerusalima“, koji ne smemo nikada zaboraviti kako ne bi zaboravili sami sebe“, ali i podsetio da dokle god „grdnim sudilištem pevaju gusle i guslari ono će uvek i samo biti naše“.

Predsednik Republike Tomislav Nikolić izjavio je da „nikad više neće biti predsednik u Prištini, a ni predsednik privremenih vlasti u Prištini nikada neće biti predsednik u Kosovskoj Mitrovici“⁴⁴³ te da je neophodno redefinisane državne politike prema najtežem srpskom pitanju i preispitavanje sopstvene pozicije u pregovaračkom procesu, ali prvenstveno postizanje najšireg konsenzusa.⁴⁴⁴ Dan posle pomenute predsednikove izjave,

441 „Zabrinut vladika Teodosije“, *Pravda*, 20. januar 2012.

442 „Crkva i Beograd za odlaganje“, *Danas*, 23. januar 2012.

443 „Nikolić: Nikada više neću biti predsednik u Prištini“, *S Media*, 10. jul 2012, <http://www.smedia.rs/vesti/96030/Tomislav-Nikolic-Kosovo-Nikolic-Nikada-vise-necu-biti-predsednik-u-Pristini-VIDEO.html>.

444 Kako se pomenuta izjava po inerciji mogla povezati sa idejom podele *naše duše i sudbine*, usledilo je veoma brzo saopštenje Predsedništva Republike u kom se potvrđuje

u javnosti je munjevito odjeknula navodna izjava uglednog akademika Dobrice Ćosića da je vreme za „civilizovanu predaju”⁴⁴⁵ južne pokrajine, koja je razbuktala već uzavrele strasti vrha većinske crkve.⁴⁴⁶ Brzo i oštro reagujući na spornu izjavu, patrijarh Irinej je izjavio da „srpska crkva nika da neće dati svoj pristanak, na ono što čujemo u današnjoj štampi, na jedno civilizovano predavanje” Kosova i Metohije. „Ko je to u svetu predavao svoje najvažnije teritorije drugima i to nazivao civilizacijom. Zna se kako se uzimaju, kako se osvajaju teritorije – ratom, otimanjem. Srpska crkva se sa tim nikada neće miriti.”⁴⁴⁷

Ubrzo je došlo do smirivanja strasti između vrha svetovne i duhovne vlasti, a patrijarh je izjavio da Srpska pravoslavna crkva podržava inicijativu predsednika Srbije Tomislava Nikolića za postizanje nacionalnog konsenzusa oko pitanja Kosova i Metohije i najavio da će se Srpska pravoslavna crkva odazvati Nikolićevom pozivu da predstavnik Crkve učestvuje u razgovorima oko najvažnijeg srpskog pitanja: „Tražićemo da se naši političari, pregovarači, svim mogućim sredstvima bore protiv nezavisnosti Kosmeta, kao i za opstanak Srba koji žive u južnoj srpskoj pokrajini.”⁴⁴⁸

Međutim, sporazum o integrisanom upravljanju administrativnim prelazima koji je bio aktuelan krajem novembra 2012. godine, ponovo je izazvao oštre reakcije zvaničnika Srpske pravoslavne crkve i kritike na račun svetovne vlasti. U pismu upućenom predsedniku i Vladi Republike Srbije Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve je izneo stav da je „nedopustivo uspostavljanje granica na administrativnim prelazima između centralne Srbije i Kosova, tim pre što još uvek nije dobijen stav

neprikosnoveni patriotizam predsednika i osporava moguće prejudiciranje izmene statusa južne pokrajine. „Predsedništvo: Ne prejudicirati izmenu statusa južne pokrajine”, *S Media*, 10. jul 2012, <http://www.smedia.rs/vesti/vest/96056/Tomislav-Nikolic-Kosovo-Predsednistvo-Ne-prejudicirati-izmenu-statusa-juzne-pokrajine.html>.

445 „Ćosić: Vreme je da civilizovano predamo Kosovo”, *Press*, 11. jul 2012.

446 Navodnu izjavu o „civilizovanoj predaji” Dobrica Ćosić je vrlo brzo demantovao: „Ćosić: Nisam trgovao Kosovom”, *Večernje novosti*, 11. jul 2012, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:388020-Cosic-Nisam-trgovao-Kosovom>.

447 „Irinej pozvao Srbe na jedinstvo po svim pitanjima”, *Tanjug*, 11. jul 2012, <http://www.tanjug.rs/videodet.aspx?galID=68517&videoID=366750>.

448 „Patrijarh Irinej: Svi da pomognu Nikoliću da sačuva Kosovo”, *Press*, 2. avgust 2012.

Ustavnog suda po tom pitanju”, odnosno da je „uspostavljanje granice između Kosova i Metohije i ostatka Srbije pod maskom integrisanog upravljanja administrativnim prelazima – nedopustivo”. U pismu je postavljeno pitanje „zašto predstavnici države Srbije pregovaraju sa Tačijem, za kojim je raspisana poternica zbog zločina, zašto se ne insistira na istraživanju zločina nad Srbima i procesuiranju zločinaca na šiptarskoj strani pre nego što se nastave pregovori sa Prištinom”. Posle sinodskog pisma, predsednik Tomislav Nikolić je primio tročlanu crkvenu delegaciju koju su činili patrijarh Irinej, mitropolit Amfilohije i episkop Irinej. Iako je iz Predsedništva saopšteno da je „država otvorena za aktivno učešće Crkve u rešavanju kosovskog problema”, u crkvenim izvorima spekulisalo se da se poseta završila bez rezultata, jer državni vrh, navodno tvrdi da nema izbora i da je priča sa granicama završena.⁴⁴⁹

Kosovo je, naravno, pomenuto i u osvrtu patrijarha Irineja na spornu presudu Haškog tribunala u slučaju hrvatskih generala. U besedi koju je održao u baogradskoj Sabornoj crkvi, nakon parastosa srpskim žrtvama ratova devedesetih, patrijarh Irinej je izjavio da je odlukom da oslobodi hrvatske generale Haški sud skinuo masku sa lica i konačno pokazao da je politički sud, lišen osnovnih pravnih i etičkih normi, kome je cilj da krivce proglasi nevinima, a nevine žrtve krivcima. Parastosu su prisustvovali premijer Ivica Dačić, prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić, predsednik Skupštine Nebojša Stefanović, ministri, poslanici, predstavnici izbegličkih udruženja i građani, a patrijarh je ocenio da poziv u evropsku zajednicu naroda treba prihvatiti ukoliko nas prihvataju onakvima kakvi jesmo, sa našom svetom zemljom, kulturom, verom i jezikom, jer prostorno jesmo u Evropi, ali ukoliko će nas uslovljavati Kosovom, nećemo prihvatiti takav poziv. U istoj besedi, tradicionalna retorička nit koja povezuje Kosovo, Evropu i Hag, pojačana je i vezom sa bratskim narodom: „Vratimo se duhovnim vrednostimana kojima nas je vodila naša duhovnost i istorija. Ta vera Srbe je usmerila ka Istoku. Svoj mali čamac treba da vežemo za veliki brod našeg velikog slovenskog bratskog naroda, sa kojim smo povezani krvlju i verom.”⁴⁵⁰

449 „Susret sa Nikolićem bez rezultata?”, *Danas*, 3. decembar 2012.

450 „Ko je kriv za ubistva i progona?”, *Večernje novosti*, 26. novembar 2012.

Snažna veza Srpske pravoslavne crkve i Rusije, ne samo sa Ruskom pravoslavnom crkvom kontinuirano se potvrđuje i učvršćuje na različitim nivoima. Početkom februara 2012. godine, ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin u Patrijaršiji Srpske pravoslavne crkve odlikovan je Ordenom Svetog Save prvog stepena,⁴⁵¹ a, podsećanja radi, isto najviše odlikovanje Srpske pravoslavne crkve uručeno je 2008. godine tadašnjem ruskom ambasadoru Aleksandru Aleksejevu.⁴⁵²

Ruska država i Ruska pravoslavna crkva intenzivno pomažu izgradnju, odnosno završne radove na izgradnji Hrama Svetog Save, a u javnosti su se pominjale prilično velike svote finansijske pomoći. Nakon susreta srpske delegacije i mitropolita Ilariona Alfejeva u Moskvi u septembru 2011. godine, predloženo je da Rusi finansiraju, urade i postave podni mozaik u Hramu Svetog Save, a posao bi trebalo da bude obavljen u narednih osam godina. Preliminarna procena je da će projekat koštati između 30 i 40 miliona eura, a da se realizuje učešćem ruske države i Ruska pravoslavne crkve. Posle uzvratne posete Srbiji, početkom 2012. godine, mitropolit Ilarion Alfejev potvrdio je spremnost Ruske pravoslavne crkve da pomogne nastavak radova, te da će mozaikom biti pokriveno 17.000 kvadratnih metara, a da jedan kvadrat košta od 2000 do 2500 eura.⁴⁵³

Kao i prethodne godine, i 2012, policija je zabranila održavanje Parade ponosa u Beogradu, a crkveni zvaničnici tokom čitave godine ukazivali su na štetnost istopolnih brakova, homoseksualnosti itd. Tako je mitropolit Amfilohije u svojoj uskršnjoj poslanici upozorio na to da se svetinja života obesmišljava čedomorstvom, homoseksualnošću, „proglašenjem beslove-sne pohote za božanstvo i obogotvorenjem samoživosti i samouništenja”. Mitropolit se usprotivio ideji da se ozakoni bračna zajednica osoba istog pola što je označio kao „samoubilački i samouništavajući poriv”.⁴⁵⁴ Patrijarh Irinej je u jednom intrevjuu, u jeku pritisaka da se održavanje Parade ponosa onemogućí, izjavio sledeće: „Ja te ljude ne osuđujem nego ih duboko sažaljevam. Verovatno je to nešto što je jače od njih. To je devijacija

451 „Konuzinu orden SPC”, *Kurir*, 4. februar 2012.

452 „I ‘crkvena diplomatija’ je između Kosova i EU”, *Politika*, 8. februar 2012.

453 „Uskoro izrada mozaika u Hramu Svetog Save”, *Danas*, 13. januar 2012.

454 „Istopolni brak samoubistvo”, *Danas*, 16. april 2012.

ljudske prirode kakvu ne vidimo nigde u prirodi. Ja mislim da je to bolest i da tim osobama treba pomoći da prevaziđu ovu neprirodnu anomaliju. (...) Crkva ne osuđuje grešnika, nego greh. (...) Ove parade vredaju moral apsolutne većine, ne samo hrišćana, već predstavnika drugih velikih religija i ne treba ih dozvoliti. Poštujem slobodu svakoga, ali slobodu koja ne vodi u anarhiju". Zatim se osvrnuo na nemile scene nasilja koje redovno prate svaki pokušaj organizovanja sporne manifestacije: „Nikakvo nasilje, ma od koga dolazilo, ne može se odobriti. Nisam pristalica nikakvog nasilja u ovom slučaju. Ako su u tome učestvovali neki sveštenici, za to nisu imali blagoslov Crkve (...) Po meni, jedan od metoda kojim se može suprotstaviti i to dosta efikasan bio bi da narod toga dana mimoide ulicu u kojoj se ta manifestacija održava, ukoliko bude održana.”⁴⁵⁵

Unutarcrkvene tenzije

Uoči redovnog majskog zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve u javnosti se dosta spekulisalo o eventualnim radikalnim promenama, smenama, odnosno penzionisanjima vladika, prekrajanjima eparhija, uspostavljanju novih organizacionih jedinica i slično. Na početku zasedanja grupa vernika iz Priboja predala je Patrijaršiji peticiju sa više od 4000 potpisa podrške pribojskim sveštenicima koji su, kako ističu inicijatori akcije, u nemilosti vladike Filareta.⁴⁵⁶ Ovaj događaj išao je u prilog pomenutim najavama, ali već tokom drugog i trećeg dana zasedanja Sabora bilo je jasno da se ne može očekivati ništa nalik najavljivanom. U tom duhu glasila je i izjava portparola Srpske pravoslavne crkve episkopa bačkog Irineja da je zasedanje Svetog arhijerejskog sabora završeno „bez ikakvih skandala ili podela među vladikama". Sastav Sinoda ostao je isti, a eparhije buenosajreska i austrijsko-švajcarska nisu dobili svoje vladike (administriraju ih mitropolit Amfilohije i episkop bački Irinej). Podela nekih eparhija nije bila na dnevnom redu, kao ni penzionisanje pojedinih vladika. U Srpskoj

455 „Patrijarh Irinej", *NIN*, 4. oktobar 2012.

456 „Počelo zasedanje Sabora SPC", *Politika*, 16. maj 2012.

pravoslavnoj crkvi navode da su to bile medijske spekulacije, koje nisu ni pominjane tokom Sabora.⁴⁵⁷

Istraga u slučaju raščinjenog episkopa raško-prizrenskog Artemija koji se tereti da je sa saradnicima oštetio Srpsku pravoslavnu crkvu za oko 1,5 milion dinara, prema svedočenju advokata optuženog, čekala je više od godinu dana na angažovanje sudskih veštaka finansijske struke, koji bi utvrdili koliko je manastira do sada obnovljeno u ovoj eparhiji i koliko su rekonstrukcije koštale.⁴⁵⁸ U međuvremenu, u čačanskom selu Loznici, na privatnom imanju Miloja Stevanovića, sledbenici vladike Artemija podižu svoj hram. Njihov domaćin, čačanski privrednik Miloje Stevanović, 2011. godine izopšten je iz Srpske pravoslavne crkve, odlukom Velikog crkvenog suda zbog, kako je navedeno, primanja na imanje odbeglih jeromonaha i monaha, klirika Eparhije raško-prizrenske koji su podržavali vladiku Artemija, kao i „osnivanja monaškog optežića na privatnom imanju bez blagoslova nadležnog arhijereja”.⁴⁵⁹

Zabeležen je i slučaj da je veća grupa sveštenika Eparhije žičke, pojačana policijom, preuzela ovčarsko-kablarski manastir Vaznesenje, čije je sestринство javno saopštilo da napušta ovu eparhiju Srpske pravoslavne crkve i da prelazi u „Eparhiju raško-prizrensku u egzilu” pod duhovno staranje raščinjenog episkopa Artemija.⁴⁶⁰

Nakon što su zvaničnici Srpske pravoslavne crkve uputili „saborski akt sa pozivom da se putem pokajanja vrati sebi i Crkvi”, patrijarh Irinej je javno izneo svoju sumnju da će se monah Artemije pokajati i vratiti Crkvi, ocenivši da je put raskola kojim je on krenuo tragedija za raščinjenog vladiku i Crkvu i da naredni korak može biti njegovo potpuno izopštenje iz SPC. On je podsetio da je Artemije onemogućio Sinodu, koji ima pravo, uvid i nadzor i da ga je zato Sabor privremeno udaljio od rukovođenja eparhijom.⁴⁶¹

457 „Bez promene u Sinodu”, *Danas*, 24. maj 2012.

458 „Istraga protiv Artemija na čekanju”, *Danas*, 17. april 2012.

459 „Artemije dobija svoju crkvu”, *Blic*, 12. maj 2012.

460 „Sabor SPC pozvao Artemija na pokajanje”, *Danas*, 26-27. maj 2012.

461 „Patrijarh vladici preti izopštenjem iz SPC”, *Press*, 15. jul 2012.

Međutim, slučaj raščinjenog vladike Artemija pao je u senku jednog mnogo tragičnijeg slučaja koji je potresao javnost u leto 2012. godine. Slučaj Peranović, sa katastrofalnim ishodom, predstavljao je udarnu temu u javnosti. U javnosti je munjevito prostrujala vest da je Nebojša Zarubac, štićenik neformalnog centra za odvikavanje od droge u Jaderskoj Lešnici kod Loznice, koji je pronađen mrtav u kući sveštenika Branislava Peranovića, upravnika centra, preminuo od posledica premlaćivanja. Šabačka eparhija, u čijoj jurisdikciji je funkcionisao sporni neformalni centar, izrazila je žaljenje zbog smrti Nebojše Zarubca, najavljujući da će, ukoliko se dokaže da je Branislav Peranović ubio štićenika centra, u slučaj uključiti i crkveni sud Eparhije šabačke. Podsetimo, Peranović je javnosti postao poznat još 2009. godine nakon prebijanja štićenika u rehabilitacionom centru „Crna reka” kojim je upravljao, a snimak na kome se vidi kako štićenika tuku lopatama objavljen je na youtube.com. Nakon oštre osude Sinoda Srpske pravoslavne crkve, tada aktivni i, za rehabilitacioni centar nadležni episkop Artemije smenio je Peranovića i rasformirao centar „Crna reka”. Zbog prebijanja štićenika, Opštinsko tužilaštvo u Tutinu podnelo je krivičnu prijavu protiv Peranovića, ali, iako je suđenje završeno krajem 2011. godine, presuda se još uvek čeka. Nakon napuštanja manastira „Crna reka”, Peranović 2010. godine dolazi u Jadersku Lešnicu gde postaje upravnik centra za odvikavanje od bolesti zavisnosti „Sretenje”.

Među reakcijama arhijereja Srpske pravoslavne crkve interesantno je pomenuti izjavu episkopa Porfirija u kojoj se navodi da je sveštenik Peranović razvio privatni biznis i mesečno zarađivao najmanje 50.000 eura, te da episkop nije znao da je Peranović otvorio novi centar u Jaderskoj Lešnici.⁴⁶² Važno je pomenuti i saopštenje episkopa šabačkog Lavrentija, kojim je uputio izvinjenje javnosti koja je tragičnim događajem uznemirena, ali i obrazloženje da je Centar za odvikavanje od droga „Sretenje” formiran po zahtevu roditelja zavisnika: „Mi smo izašli u susret njihovom apelu i osnovali Centar. Da smo odbili da damo blagoslov za rad ovog centra bili bi, verovatno, izloženi kritikama i optužbama da Crkva ništa ne radi, da ne

462 „Vladika Porfirije: Peranović zarađivao 50.000 evra mesečno”, *Politika*, 8. avgust 2012.

razume vreme, da ne brine o svom narodu, da je neaktivna, da je konzervativna, da nije kao crkva u Evropi”⁴⁶³

Srazmerno značaju koji je ovaj tragičan slučaj dobio u javnosti, usledila je i reakcija premijera Srbije Ivica Dačić koji je izjavio da, ono što se dogodilo u centru za odvikavanje od droga u Jaderskoj Lešnici predstavlja nasilje, a ne lečenje i da je to sasvim suprotno od onoga što predviđa protokol koji su potpisali Ministarstvo unutrašnjih poslova i patrijarh Irinej o saradnji na suzbijanju bolesti zavisnosti.⁴⁶⁴

Ovde je neophodno napomenuti da za rad ovakvih centara nije dovoljan samo blagoslov crkve, već i dozvola države i nadležnih ministarstava, odnosno da bi Centre za odvikavanje od droge trebalo obavezno da obilazi inspekcija Ministarstva zdravlja, a centar u Jaderskoj Lešnici nije imao dozvolu za rad. Slučaj Peranović otvara nekoliko pitanja: kako je bilo moguće da Branislav Peranović dobije dozvolu, ako je uopšte ima, za vođenje veoma specifične zdravstvene ustanove; šta o ovakvim privatnim „zdravstvenim” institucijama misli Ministarstvo zdravlja i na koji način obavlja nadzor nad njima?

Srpska pravoslavna crkva i susedi

Odnos Srpske pravoslavne crkve prema Crnoj Gori, kao državi, možda najbolje reprezentuju izjave patrijarha Irineja u intervjuu nedeljniku *NIN*, početkom oktobra 2012. godine: „Crna Gora ide svojim putem, a videćemo gde će otići i da li će postati Italijani, Vatikanci, možda i Albanci. (...) Da nije bilo Mitropolije crnogorsko-primorske ne bi bilo ni Crne Gore”⁴⁶⁵

Pravni status organizacionih jedinica Srpske pravoslavne crkve, pa i nje same u Crnoj Gori, bio je centralna sporna tema tokom čitave 2012. godine. Različita tumačenja još uvek aktuelnog Zakona o verskim zajednicama iz 1977. godine predstavljala su front sukoba između Vlade Crne Gore i Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve. Odbacujući svaku mogućnost registrovanja Srpske pravoslavne crkve na način kako

463 „Vladika Lavrentije: Centar za odvikavanje tražili roditelji”, *Danas*, 14. avgust 2012.

464 „Dačić: Suprotno dogovoru sa SPC”, *Danas*, 15. avgust 2012.

465 „Patrijarh Irinej – Intervju”, *NIN*, 4. oktobar 2012.

to traži crnogorska vlast, mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije je, u pismu premijeru Crne Gore, Igoru Lukšiću, naveo da se zlonamerno i pogrešno tumači Zakon i traži registracija Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, iako je ona vekovima prisutna na tom prostoru. Mitropolit Amfilohije je podsetio da Zakon o verskim zajednicama iz 1977. godine propisuje obavezu prijave, a ne registracije nadležnom državnom organu isključivo za novoformirane verske zajednice, odnosno za one koje formiraju građani nakon stupanja na snagu tog Zakona.⁴⁶⁶

Sporna registracija verske zajednice, odnosno pravnog lica odrazila se i na status sveštenika Srpske pravoslavne crkve, odnosno stranih državljana u Crnoj Gori, jer su zahtevi Srpske pravoslavne crkve za dobijanje dozvole za privremeni boravak svojih službenika u Crnoj Gori smatrani nelegitimnim od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Osmorica sveštenika i monaha Mileševske eparhije u Pljevljima bili su pod pritiskom Ministarstva unutrašnjih poslova da u roku od tri dana napuste zemlju u skladu sa Zakonom o strancima, ali je intervencija mitropolita Amfilohija u susretu sa premijerom Crne Gore i pismeno obraćanje patrijarha Irineja, prolongirala ovu zakonsku proceduru.⁴⁶⁷

Nakon što je krajem 2011. godine potpisao Temeljni ugovor sa Svetom stolicom u Rimu, a ubrzo zatim i sporazume o uređenju odnosa države Crne Gore sa Islamskom zajednicom i Jevrejskom zajednicom, premijer Igor Lukšić najavio je da postoji mogućnost da će sa pravoslavnim crkvama potpisati dva sporazuma, jer je pravoslavna zajednica u Crnoj Gori podeljena.

Prema rečima koordinatora pravnog saveta Mitropolije crnogorsko-primorske Srpske pravoslavne crkve, Velibora Džomića, Mitropolija se zalaže za dijalog sa državom Crnom Gorom, ali da je za nju jedino prihvatljivo „da sporazum sa državom propisuje isti obim prava kao i Temljni

466 „Amfilohije odbacuje mogućnost registrovanja SPC“, *Politika*, februar 2012. godine; „Lukšiću, prekinite progon“, *Večernje novosti*, 19. februar 2012.

467 „Isteruju popove i decu na sneg“, *Kurir*, 12. februar 2012. godine; „Mantije ni privremeno“, *Večernje novosti*, 12. februar 2012; „Politički udar na vernike“, *Večernje novosti*, 13. februar 2012. godine; „Odložen progon srpskih popova“, *Kurir*, 15-16. februar 2012.

ugovor". Koordinator pravnog saveta Mitropolije je u nekoliko navrata isticao da Mitropolija neće, niti može, „prijaviti razgovore sa licima koja su lišena kanonske mogućnosti da budu sveštenici i episkopi”.⁴⁶⁸ Ranije je arhiepiskop cetinjski i mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije ponovio da je „kanonski nepriznata Crnogorska pravoslavna crkva najobičnija sekta”, ali i apelovao na njene pristalice da se vrate u okrilje kanonske pravoslavne crkve u Crnoj Gori.⁴⁶⁹

Drugi hronični problem kanonskog (ne)priznavanja Makedonske pravoslavne crkve i statusa Pravoslavne ohridske arhiepiskopije Srpske pravoslavne crkve u Makedoniji, tokom čitave godine bio je u znaku boravka arhiepiskopa ohridskog i mitropolita skopskog Jovana Vraniškovskog u zatvoru. Naime, pošto je Apelacioni sud uvažio žalbu Javnog tužilaštva i ponovo vratio predmet na razmatranje, u iščekivanju pravosnažnosti odluke Osnovnog suda u Velesu za ponovno suđenje, poglavar Pravoslavne ohridske arhiepiskopije Srpske pravoslavne crkve (čije delovanje vlasti u Skoplju neće da registruju) arhiepiskop Jovan, polovinom januara 2012. godine, prebačen je u zatvor „Idrizovo”. Posle dve oslobađajuće presude, arhiepiskop Jovan je 2011. godine u odsustvu osuđen u Velesu zbog navodne zloupotrebe oko 250.000 eura, dok je bio vladika kanonski nepriznate Makedonske pravoslavne crkve.

Arhiepiskopu Jovanu je ovo treće izdržavanje kazne zatvora u Idrizovu. Po stupanju u liturgijsko i kanonsko jedinstvo sa Srpskom pravoslavnom crkvom, najpre je osuđen na dvoipogodišnju kaznu zbog navodnog raspirivanja rasne, verske i nacionalne mržnje, razdora i netrpeljivosti propovdanjem pravoslavne vere, zatim na istu kaznu zbog prisvajanja 57.000 eura donacija za obnovu Hrama svetog Pantelejmona u Velesu.⁴⁷⁰ Nakon četiri meseca, usledila je odluka suda u Velesu kojom je arhiepiskop Jovan osuđen na dve i po godine zatvora zbog navodne utaje i pronevere. Sveti arhijerejski Sabor Srpske pravoslavne crkve osudio je „sa najdubljom moralnom indignacijom” odluku suda u Velesu, a arhijereji Srpske

468 „MCP želi dijalog sa Podgoricom”, *Politika*, 1. februar 2012; „SPC traži tretman kao katolici”, *Pravda*, 1. februar 2012.

469 *Press*, 8. januar 2012.

470 „Za vladiku kazamat”, *Večernje novosti*, 20. januar 2012.

pravoslavne crkve u zvaničnom obaveštenju ocenili su da je reč o iskonstruisanom kvazisudskom procesu „staljinističkog tipa“, organizovanom „na neskriveni zahtev raskolničke organizacije koja sebe označava nazivom Makedonska pravoslavna crkva“.⁴⁷¹

Tokom godine u nekoliko navrata reaktuelizovano je pitanje prevazilaženja višedecenijskog spora između Srpske pravoslavne crkve i kanonski nepriznate Makedonske pravoslavne crkve. Među potencijalnim posrednicima u pregovorima pominjani su, između ostalih, mitropolit volokolamski Ruske pravoslavne crkve Ilarion Alfejev, zadužen za spoljne poslove Moskovske patrijaršije, koji je izjavio da je ruska crkva spremna da pomogne u nalaženju rešenja za status Makedonske pravoslavne crkve koja sada nije priznata u pravoslavlju.⁴⁷²

Međutim, mnogo zapaženije, prošla je ponuda predsednika Republike Srbije Tomislava Nikolića da posreduje u prevazilaženju spora. Prilikom zvanične posete Makedoniji, predsednik Nikolić je u intervjuu za makedonsku televiziju tv Sitel i list Večer izjavio da Makedonija danas u njemu ima sagovornika u Srbiji i da je spreman da razgovara o odnosu Srpske pravoslavne crkve i Makedonije. Ova izjava izazvala je lavinu i crkvenih i svetovnih reakcija. Između ostalih, reagovao je episkop šabački Lavrentije koji je izjavio da bi problem statusa crkve u Makedoniji trebalo da reše Srpska pravoslavna crkva i kanonski nepriznata Makedonska pravoslavna crkva, bez pomoći državnih organa. Sa druge strane, u Makedonskoj pravoslavnoj crkvi misle da i te kako ima mesta za ulogu predsednika Srbije. Portparol Makedonske pravoslavne crkve – Ohridske arhiepiskopije vladika Timotej pozdravio je poziv predsednika Srbije na razgovore o statusu te crkve i dodao da se problem može rešiti samo dijalogom. On je Nikolićevu poruku ocenio kao pozitivnu, ali je istakao i da uslov koji je predsednik Srbije postavio za to – oslobađanje vladike Jovana Vraniškovskog nije crkveno, već državno pitanje.⁴⁷³

Rasprava započeta predsedničkom ponudom, pretvorila se u unutarcrkveni, odnosno interepiskopski spor u Srpskoj pravoslavnoj crkvi.

471 „Presuđeno po porudžbini MPC“, *Danas*, 14. maj 2012.

472 „Ruska crkva želi da posreduje“, *Danas*, 30. april 2012.

473 „Može li predsednik da rešava crkveni spor“, *Politika*, 20. oktobar 2012.

Komentarišući predsedničku ponudu, episkop šabački Lavrentije je u izjavi za jedan beogradski dnevni list izneo uverenje da bi u Makedoniji takvu inicijativu oberučke prihvatili, a zatim nastavio: „Gotovo sve pravoslavne crkve su autokefalne, pa zašto ne bi bila i makedonska. Samo je to potrebno kanonski urediti. Treba im omogućiti da se samostalno organizuju, a ne da ih neko drugi organizuje. To je bolje i za crkvu”.⁴⁷⁴ Za jedan drugi dnevni list, episkop šabački je potvrdio svoje uverenje: „Makedonska pravoslavna crkva već više decenija deluje samostalno. Tako bi funkcionisala i dalje i nikakvih korenitih promena ne bi bilo. Sada su druga vremena, doba demokratije i trebalo bi da pokažemo dobru volju i ozakonimo njihovo postojanje. To bi učvrstilo međusobne veze. Ako su do sada samostalno funkcionisali, zašto ne bi mogli i dalje”.⁴⁷⁵

Na pomenute izjave episkopa šabačkog Lavrentija usledile su oštre reakcije pojedinih episkopa Srpske pravoslavne crkve, među kojima je najoštrije bio episkop bački Irinej. U oštrom otvorenom pismu episkopu Lavrentiju, Irinej je istakao da je takav stav neprihvatljiv sa aspekta eklisijologije i kanonskog prava, a Lavrentiju preporučio da se povuče, odnosno zatraži konačno četvrto umirovljenje.⁴⁷⁶ Irinej njegovu izjavu ocenjuje kao „krajnje nepromišljenju, neozbiljnu i crkveno-kanonski neprihvatljivu”. Za mitropolita zagrebačko-ljubljanskog i cele Italije Jovana, izjava vladike Lavrentija je „proizvod njegove dobrote i spremnosti da prašta”, ali nije u skladu sa kanonskim uređenjem pravoslavne crkve.⁴⁷⁷

Analizirajući položaj vernika Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj, u uskršnjem intervjuu za Hrvatski katolički radio, mitropolit zagrebačko-ljubljanski i cele Italije Jovan Pavlović izjavio je da Mitropolija ima veoma dobru saradnju sa Katoličkom crkvom, kao i sa vlastima u Hrvatskoj. Napominjući da u Hrvatskoj živi 250.000 vernika Srpske pravoslavne crkve, a u Sloveniji 40.000, mitropolit je istakao da „u mestima gde nemamo vlastitih hramova, Katolička crkva nam izlazi u susret, pa se molitve vrše u katoličkim crkvama i saradnja na ekumenskom nivou je za svaku pohvalu”.

474 „Lavrentije: Dati Makedoncima nezavisnu crkvu”, *Blic*, 23. oktobar 2012.

475 „Od inačenja nema koristi”, *Danas*, 25. oktobar 2012.

476 „Vladika Irinej traži od Lavrentija da se povuče”, *Politika*, 26. oktobar 2012.

477 „Lavrentije greši kada je u pitanju MPC”, *Blic*, 27. oktobar 2012.

On je naglasio da hrvatska država „i pored finansijskih teškoća” pomaže obnovu srpskih crkava i manastira, a pomaže i sveštenicima u siromašnim parohijama. Saradnja s državom po pitanju oduzete crkvene imovine je takođe „vrlo dobra”.⁴⁷⁸

Početak juna 2012. godine, delegacija Svetog arhijerejskog sinoda Srpske pravoslavne crkve, koju su činili episkop sremski Vasilije (Vadić), bački Irinej (Bulović) i šumadijski Jovan (Mladenović), predvođeni patrijarhom Irinejom, bila je u trodnevnoj poseti Mitropoliji zagrebačko-ljubljanskoj. Glavni razlog posete Hrvatskoj bio je otvaranje nove zgrade Srpske pravoslavne opšte gimnazije „Kantakuzina Katarina Branković” i duhovnog centra, ali je poseta iskorišćenja za razgovore sa hrvatskim državnim zvaničnicima i vrhom Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj. Zagrebački mediji danima su ovu posetu najavljivali kao „istorijsku”, zato što je to bio prvi put da je Hrvatsku od proglašenja nezavisnosti posetio ceo Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve.⁴⁷⁹

Međutim, postojale su i izvesni nesporazumi na relaciji između Srpske pravoslavne crkve, sa jedne, i Rimokatoličke crkve ili države Hrvatske, sa druge strane. Vest da su ministar kulture u Vladi Srbije Predrag Marković i njegova koleginica iz Zagreba Andrea Zlatac Violić, 23. marta 2012. godine, potpisali Protokol o povraćaju kulturnih dobara iz Republike Srbije u Republiku Hrvatsku, izazvala je reakciju jednog dela stručnjaka za srpsku nacionalnu baštinu, koji kritikuju dokument koji ozvaničava obavezu države Srbije da Hrvatskoj vrati imovinu Srpske pravoslavne crkve i baštinu prognanih Srba Krajišnika. Srpska pravoslavna crkva je oštro reagovala, napominjući da relikvije i drugi umetnički predmeti mogu biti vraćeni samo crkvama i manastirima Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj iz kojih potiču.⁴⁸⁰

Dolazak pape u Srbiju, povodom obeležavanja XVII veka od potpisivanja Milanskog edikta, u nekoliko navrata je bio aktuelan tokom godine. Mitropolit zagrebačko-ljubljanski i cele Italije Jovan izjavio je da bi poglavar Rimokatoličke crkve papa Benedikt XVI pre eventualne posete Srbiji,

478 „U Hrvatskoj živi 250.000 pravoslavaca”, *Danas*, 16. april 2012.

479 „Doprinos razumevanju”, *Danas*, 08. jun 2012.

480 „Hoće ikone, ali neće Srbe”, *Večernje novosti*, 18. april 2012.

morao da ode u Jasenovac. Mitropolit je ocenio i da je eventualni dolazak rimskog pape na proslavu izuzetno kompleksno pitanje, ne samo zbog toga što se tada u Nišu ne bi pojavio ruski patrijarh. „Kada bi papa došao u Niš, ceo događaj obeležavanja godišnjice Milanskog edikta pao bi u senku, a svi ostali crkveni velikodostojnici praktično bi, u medijskim izveštajima, bili svedeni na papinog skutonošu”.⁴⁸¹

Beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar se jednom prilikom osvrnuo na izjavu mitropolita Jovana rekavši da „nije realno očekivati od Svetog Oca da obiđe Jasenovac dok god dve strane koriste to stratište za međusobna prepucavanja umesto da se bore i izbore za neporecivu istinu”. On je ponovio da papa Benedikt xvi želi da poseti Srbiju, ali je ocenio da je nužan preduslov za to da celo društvo u Srbiji bude spremno na takvu posetu, jer bi papa došao u posetu ne samo kao poglavar Katoličke crkve, već i kao prvi na nivou svih hrišćanskih crkava, ali i kao najviši predstavnik države Vatikan.⁴⁸²

Medijske spekulacije o pregovorima za dolazak pape Benedikta xvi na proslavu 1700-godišnjicu Milanskog edikta konačno je raspršio otac Federik Lombardi, direktor Kancelarije za medije Svete stolice, izjavom da „trenutno nije predviđeno putovanje pape u Niš naredne godine”. Tačku na svako dalje pominjanje te teme stavila je i sama Srpska pravoslavna crkva koja je saopštila da papa Benedikt xvi nikada nije uputio poruku ili signal Srpskoj pravoslavnoj crkvi da želi da poseti Srbiju, kao i da ta tema za Crkvu ne postoji i zatražila je od medija da ne proizvode „lažne slike i utiske”.⁴⁸³

Postoji još jedan interesantan detalj, vredan pomena kada je reč o aktuelnim relacijama. Vest da se episkop zahumsko-hercegovački i primorski Grigorije, tokom molitve za jedinstvo hrišćana u dubrovačkoj katedrali Uznesenja blažene device Marije, kojoj je prisustvovao na poziv dubrovačkog biskupa Mate Uzinića, izvinio Hrvatima u Dubrovniku, i to ne

481 „Mitropolit Jovan: Ako hoće u Srbiju, papa prvo mora u Jasenovac”, *Danas*, 20. avgust 2012.

482 „Hočevar: Crkvi vraćeno 14% imovine”, RTVB92, 23. decembar 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=12&dd=23&nav_category=12&nav_id=671442.

483 „Papa ne planira put u Niš”, *Blic*, 7. septembar 2012.

pominjući konkretno rat i sukobe, naišla je na različite reakcije u crkvenim krugovima u Srbiji. Ambivalentan odnos arhijereja prema gestu vladike Grigorija, možda najbolje reprezentuje izjava samog patrijarha Irineja: „Svako izvinjenje se pozdravlja, ali oprostjenje mora biti obostrano”.⁴⁸⁴

U okviru četvorodnevne posete Mitropoliji dabrobosanskoj patrijarh Irinej posetio je Sarajevo i prisustvovao molitvi za mir u Katedrali srca Isusova, odakle je uputio apel za opstanak hrišćana u tom gradu.⁴⁸⁵ Patrijarh Irinej izjavio je da je hrišćanstvo u ovom gradu „veoma ugroženo” i da nekadašnji srpski narod, koji je činio „glavninu Sarajeva”, više ne živi ovde. U obraćanju novinarima naglasio je da je najtragičnije to što mnogi ne mogu da se vrate, iako su to želeli, ocenivši da je upravo to poseban problem. Navodeći da je ovo njegova treća poseta Sarajevu, patrijarh je naglasio da su prve dve bile u mnogo povoljnijim prilikama za srpski narod u ovom gradu. On je istakao da zna da postoji problem povratka imovine Srpske pravoslavne crkve u Sarajevu, kao što posoji i u Srbiji, ali „ovde se izgleda srpski narod i srpska crkva marginalizuju, jer nije učinjeno ono što je učinjeno drugim crkvama i verskim zajednicama”.⁴⁸⁶

Osim navedene kritike položaja Srba u Sarajevu, neki arhijereji upućivali su kritike na račun Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Episkop zahumsko-hercegovački i primorski Grigorije kritikovao je poglavara Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini reis-ul-ulemu Mustafu Cerića koji je predsednike Srbije i Hrvatske, Borisa Tadića i Ivu Josipovića, uporedio sa Slobodanom Miloševićem i Franjom Tuđmanom. Gostujući na TV1, vladika Grigorije je rekao da su Tadić i Josipović dva najmiroljubivija čoveka na ovim prostorima u poslednjih sto godina. On je kazao da je izjavama o predsedniku Republike Srpske Miloradu Dodiku reis-ul-ulema Cerić izašao iz svakog okvira ljudskog, kulturnog i verskog i da se ponaša kao da je Bosna i Hercegovina njegovo privatno vlasništvo.⁴⁸⁷

484 „Patrijarh Irinej: Bilo bi bolje da je izvinjenje obostrano”, *Press*, 21. januar 2012.

485 „Apel patrijarha da hrišćani opstanu u Sarajevu”, *Blic*, 10. septembar 2012; „Patrijarh na skupu mira u Sarajevu”, *Politika*, 10. septembar 2012. godine.

486 „Hrišćanstvo u Sarajevu je veoma ugroženo”, *Politika*, 11. septembar 2012.

487 „Vladika Grigorije kritikovao Cerića”, *Politika*, 12. januar 2012.

Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik je rado viđen gost Patrijaršije i jedan od političara koji dobija otvorenu i bezrezervnu podršku Srpske pravoslavne crkve. Tokom susreta u Beogradu, patrijarh Irinej i predsednik Republike Srpske Milorad Dodik ocenili su da je crkva jedna od najvažnijih institucija za jačanje srpskog nacionalnog identiteta, a svetovni sagovornik je rekao da je sinergija vlasti Republike Srpske i Srpske pravoslavne crkve na veoma visokom nivou i da se zajednički osmišljavaju naponi da uloga crkve bude što veća u svim generacijama, te da će Republika srpska, kako je dogovoreno, svoju odanost patrijarhu i Srpskoj pravoslavnoj crkvi potvrditi i učešćem u rekonstrukciji vile srpskog patrijarha na Dedinju. Zajedničke ciljeve naglasio je patrijarh Irinej izjavom: „Predsednik Dodik svojom željom, idejama i misijom učvršćuje vezu srpskog naroda sa ove i one strane Drine i doprinosi da se očuvamo kao narod, a i crkva je ta koja tu misiju pomaže i čini sve da ostanemo jedno”.⁴⁸⁸ Impresioniranost političkim entitetom kojim rukovodi Milorad Dodik, patrijarh Irinej je ponovio i prilikom obilaska štanda Republike Srpske na Beogradskom sajmu knjiga: „Republika Srpska danas podržava i predstavlja pred svetom najbolje ideje srpstva uopšte. Mi u Srbiji treba da se ugledamo na Republiku Srpsku u mnogo čemu”.⁴⁸⁹

Nedavno prevaziđen spor sa Rumunskom pravoslavnom crkvom ponovo je aktuelizovan uoči i nakon majskog zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve. U saopštenju o majskom saboru navedeno je sledeće: pojedini episkopi i klirici iz susedne Rumunije i dalje nezvani dolaze u neke gradove i sela istočne Srbije, Timočke i Braničevske eparhije, i tu sveštenodejstvuju. Sabor je tim povodom ponovo uputio protest patrijarhu rumunskom Danilu i njegovom Sinodu, a ukoliko predviđene mere ne pomognu, sabor će biti primoran da raskine odnose sa Rumunskom pravoslavnom crkvom.⁴⁹⁰ Činodejstvovanje četiri sveštenika i jednog đakon Rumunske pravoslavne crkve na teritoriji istočne Srbije, u selima mahom nastanjenih Vlasima, preti da prekinu odnose dve crkve, jer Srpska pravoslavna crkva takvo delovanje smatra neprihvatljivim. Najspornije je

488 „Patrijarh Irinej i Dodik o duhovnom jedinstvu srpskog naroda”, *Politika*, 1. avgust 2012.

489 „Irinej: Srbija da se ugleda na RS”, *Blic*, 25. oktobar 2012.

490 „SPC: Nevini stradaju u Makedoniji i Crnoj Gori”, *Blic*, 26. maj 2012.

delovanje mladog sveštenika Bojana Aleksandrovića, nekadašnjeg klirika Timočke eparhije, a danas protojereja priobalne Dakije Rumunske pravoslavne crkve, koji služi na rumunskom jeziku u vlaškom selu Malajnica, nedaleko od Negotina.⁴⁹¹

Dugogodišnji problem nemogućnosti upisa Rumunske pravoslavne crkve u Registar crkava i verskih zajednica, prevaziđen je 2009. godine, kad su dve crkve pronašle modus za registraciju Eparhije Dakija Feliks, odnosno Rumunske pravoslavne crkve za Rumune na teritoriji srpskog Banata. Tada je Ministarstvo vera i dijaspore izvršilo upis te Eparhije u Registar, time joj dajući značaj kao i svim ostalim tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama. Centar za razvoj civilnog društva u nekoliko navrata je podsećao da je „nepriznavanje Rumunske pravoslavne crkve od strane države Srbije činilac koji je uticao na protivljenje Rumunije da u martu 2012. godine Srbija dobije status kandidata za EU”.

Iako njegovi detalji nisu javno objavljeni, briselski Protokol o poštovanju prava rumunske manjine, potpisan u predvečerje dobijanja kandidature za EU, tiče se i jednog crkvenog pitanja – prava Rumuna istočne Srbije na bogoslužjenja na maternjem jeziku. Protokol potpisan u Briselu 1. marta, zahvaljujući kome je Rumunija dala saglasnost za priključenje Srbije u EU, zadire i u uređenje Srpske pravoslavne crkve, ali i u međucrkvene odnose. Sporazum podrazumeva obavezu Beograda da Rumnima u Timočkoj krajini obezbedi ne samo obrazovanje, medije i lokalnu administraciju, već i crkvene obrede na rumunskom jeziku. Zbog toga Srpska pravoslavna crkva ne gleda blagonaklono na mešanje države u liturgijska pitanja.⁴⁹²

Muslimani u Srbiji

Obustavljanje, ili kako je u medijima plasirano „odlaganje” zbog majskih izbora, inicijative za ujedinjenje islamske zajednice koju su vodili premijer Turske Taip Erdogan, ministar inistranih poslova Turske Ahmet Davutoglu i poglavar Islamske zajednice Turske Mehmed Gomez, vratio je

491 „Šta SPC zamera rumunskim sveštenicima”, *Politika*, 30. maj 2012.

492 „Dunav podelio i crkve”, *Večernje novosti*, 31. maj 2012.

odnose između sukobljenih organizacionih struktura na prethodno stanje. Pomenuta inicijativa objedinjavanja Islamske zajednice u Srbiji i Islamske zajednice Srbije odvijala se u veoma diskutabilnim okolnostima. Osim odsustva transparentnosti čitavog procesa, kao i diskutabilne uloge državnih institucija u kreiranju sporazuma,⁴⁹³ tokom čitavog procesa upadljivo je bilo odsustvo jedne od dve zainteresovane strane, odnosno Islamske zajednice Srbije, a redovni akter u pregovorima bio je reis-ul-ulema Mustafa Cerić, poglavar Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, inače glavni verski autoritet Islamske zajednice u Srbiji, čiji mešihat deluje u okviru Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Položaj muslimana u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa je izuzetno specifičan, jer je oko 60 džamija i 70 imama pod ingerencijom bar četiri organizacione strukture koje su pojedinačno vezane za Prištinu, Novi Pazar, Beograd, pa čak i Rijad.⁴⁹⁴ Niti jedna od pomenutih organizacionih struktura nije se spominjala u sporazumu o objedinjavanju islamske zajednice.

U prvim danima 2012. godine, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić, u intervjuu za dnevni list *Blic*, potvrdio je da Islamska zajednica Srbije, a ni on lično, nisu uključeni u proces pomirenja, ali je istakao da je pomirenje neophodno, te da od države očekuje da bude dobar servis usluga koje će doprineti pomirenju, baš kao što od Turske očekuje da bude nepristrasni medijator. Prema njegovim rečima, do ujedinjenja bi trebalo da dođe po sistemu „preklapanja češlja u češalj” i na taj način bi bile inkorporirane sve institucije jedna u drugu, a da se pritom ne ukida bilo koja. Krovna institucija bi bio Rijaset, a ovaj model, prema mišljenju reis-ul-uleme Adema Zilkića, bio bi prihvatljiv za Albance, Rome, Aškalije, Gorance, Turke i druge, kao i za Bošnjake koji podržavaju Islamsku zajednicu Srbije. Tom prilikom verski poglavar Islamske zajednice Srbije izneo

493 Osim pomenutih turskih zvaničnika, prema pisanju medija, krajem 2011. godine na postizanju sporazuma su se u nekoliko navrata angažovali i Sulejman Ugljanin, ministar bez portfelja u Vladi Srbije, Rasim Ljajić, ministar za rad i socijalna pitanja, bošnjački član Predsedništva BiH Bakir Izetbegović, ali i predsednik Republike Srbije Boris Tadić i ministar inostranih poslova Republike Srbije Vuk Jeremić. („Potpis na jedinstvo u sredu”, *Danas*, 16. oktobar 2011. godine).

494 „Rijad i Kosovo bliži od Ankare”, *Danas*, 7. novembar 2011.

je i lični predlog da se Zukorlić i on povuku iz Islamske zajednice i da na taj način otvore vrata pomirenju.⁴⁹⁵

Interesantno je osvrnuti se na izjavu tadašnjeg državnog sekretara u Ministarstvu vera i dijaspore Bogoljuba Šijakovića, koji je istakao da Ministarstvo nije bilo uključeno „u inicijativu Turske o objedinjavanju islamske zajednice“, dodavši, ipak, da mu se čini da je Turska pretenciozno pokušala da kroz formu objedinjavanja favorizuje upravljачku strukturu sa sedištem u Novom Pazaru, na čijem je čelu muftija Muamer Zukorlić. Šijaković je ukazao na to da ta verska zajednica već nekoliko godina nastupa kao izričit oponent državnoj politici Srbije. Usledile su i veoma oštre ocene: „Sandžački separatisti koje predvodi Zukorlić žele da preseku nacionalnu celinu srpskog naroda, koji bi, s jedne strane, ostao da živi u Srbiji, a s druge strane – u Crnoj Gori i Hercegovini.“⁴⁹⁶

Položaj muslimana u Srbiji i dalje je opterećen organizacionom podelom unutar Islamske zajednice, odnosno postojanjem dve islamske zajednice, a njihovo kontinuirano i uporno istrajavanje na sopstvenim pozicijama dovelo je do stvaranja paralelnih institucija koje samo utvrđuju postojeću distancu i otežavaju postizanje eventualnog pomirenja.

Glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić, već po tradiciji najviše je medijski eksponiran i u nekoliko navrata tokom 2012. godine, naročito svojom kandidaturom za predsednika Republike Srbije, bio je neizostavni lik naslovnih strana i udarnih vesti u Srbiji. Polovinom februara 2012. godine, prema pisanju sarajevskog lista Dnevni avaz, na glavnog muftiju Zukorlića planiran je atentat koji je, navodno naručen iz Sarajeva, a koji je trebalo da izvrši grupa kriminalaca iz Srbije. Prema navodima istog lista policijsko-sigurnosne službe u Srbiji informaciju o pripremi atentata imale su dva meseca ranije, ali nisu upozorile glavnog muftiju.⁴⁹⁷ Zamenik premijera i ministar policije Ivica Dačić potvrdio je da

495 „Zilkić: Zukorlić i ja treba da se povučemo sa svih funkcija“, *Blic*, 3. januar 2012, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/299448/Zilkić-Zukorlić-i-ja-treba-da-se-povucemo-sa-svih-funkcija>.

496 „Šijaković: Crkva treba da ima veću ulogu u javnom životu“, *Politika*, 5. mart 2012.

497 „Ugrožena sigurnost predsednika Mešihata IZ u Srbiji: Pripreman atentat na muftiju Zukorlića!“, *Dnevni avaz*, 17. februar 2012, <http://www.avaz.ba/vijesti/teme/80435->

je dobio pismo predsednika Sabora Islamske zajednice u Srbiji Hajra Tutića u kome se od njega traži utvrđivanje istinitosti o, kako se tvrdi, pretnji atentatom na glavnog muftiju.⁴⁹⁸

Nakon nekoliko dana, Bezbednosno-informativna agencija (BIA) oglašila se zaključkom da nema osnova za tvrdnje o pripremi atentata na glavnog muftiju Islamske zajednice u Srbiji, čime je odgovorila i na zahtev ministra za rad Rasima Ljajića da ispita navode u medijima u Srbiji i regionu o pripremi atentata na Zukorlića, pri čemu je i Ljajić doveden u vezu sa navodnim pripremanjima. U odgovoru, BIA takve tvrdnje karakteriše kao „amaterski pokušaj pojedinaca da destabilizuju prilike u našoj zemlji“.⁴⁹⁹

Početak aprila 2012. godine muftija Muamer Zukorlić obelodanio je da će se kandidovati za predsednika Republike Srbije na izborima zakazanim za 6. maj. obrazlažući svoju odluku uverenjem da su država i društvo na ivici propasti te da bi bilo jako sebično posmatrati tu propast, glavni muftija je najavio autentičan program spasa, koji će biti prihvatljiv za sve građane i koji će podrazumevati sveopšti preporod države. Tom prilikom muftija Zukorlić je najavio da će se odreći funkcije u verskoj zajednici onog trenutka „kada bude pobedio na izborima za predsednika Srbije“.⁵⁰⁰ Kako se i moglo očekivati, usledile su brojne reakcije na najavljenju kandidaturu, a među prvima je reagovao predsednik Sabora Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Safet Softić, koji je napomenuo da postoji odluka da autoriteti i verski službenici ne smeju da promovišu nijednu političku partiju, niti na bilo koji način učestvuju u izbornim kampanjama, ali i podsetio da je svojevremeno jedan broj imama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini razrešen dužnosti zbog bavljenja politikom. S obzirom na to da Mešihat Islamske zajednice u Srbiji, čiji je muftija Zukorlić predsednik, organizaciono i duhovno pripada Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini, Softić

ugrozena-sigurnost-predsjednika-mesihata-iz-u-srbiji-pripreman-atentat-na-muftiju-zukorlica.html.

498 „Ispitivanje pretnji Zukorliću“, *Blic*, 19. februar 2012.

499 „Muftiji niko ne pretil“, *Pravda*, 23. februar 2012.

500 „Zukorlić kandidat za predsednika Srbije“, *S media*, 7. april 2012, <http://www.smedia.rs/vesti/vest/90318/Izbori-2012-Zukorlic-se-kandiduje-za-predsednika-Srbije-Muamer-Zukorlic-Predsednicki-izbori-Zukorlic-kandidat-za-predsednika-Srbije-VIDEO.html>.

navodi da je samim tim i tumačenje njegovog statusa nakon kandidature u nadležnosti Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. „Sabor iz BiH nema nikakvo zvanično obavještenje o odluci muftije Zukorlića i stoga tu odluku ne mogu da komentarišem s aspekta njegove pozicije u Islamskoj zajednici. Lično, sve me je ovo iznenadilo”, naveo je Softić napomenuvši da je odlukom Rijasetu precizirano da nijedan verski autoritet ne može istovremeno obavljati versku i političku funkciju.⁵⁰¹

Sabor Islamske zajednice u Srbiji jednoglasno je podržao odluku o kandidaturi glavnog muftije za predsjednika Srbije, dok je sa druge strane, reis-ul-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić kandidaturu glavnog muftije Zukorlića okarakterisao kao najgrublje narušavanje Ustava Islamske zajednice, ocenivši da je to čin kojim je on izašao iz Islamske zajednice i time prestao da bude sandžački muftija.⁵⁰²

Glavni muftija Zukorlić, prema podacima Republičke izborne komisije, na izborima je osvojio 54.492 ili 1,39 odsto glasova,⁵⁰³ nakon čega je izjavio da u drugom krugu predsjedničkih izbora neće podržati nijednog kandidata i da je na njima da pokrenu inicijativu za razgovor ukoliko žele da imaju korist od glasova koje je on dobio.⁵⁰⁴

Analizirajući izborne rezultate, Rijaset Islamske zajednice Srbije oglašio se saopštenjem za javnost u kojem je konstatovano je da su izbori dali verifikaciju ranijim tvrdnjama da Muamer Zukorlić nema podršku u Sandžaku, tj. da je on sa 20 odsto osvojenih glasova potpuno poražen. Dalje se navodi da se protiv njegove zloupotrebe vere, verskih institucija i simbola, te nasilja, arogancije, uvreda i isključivosti izjasnilo 80 odsto građana u Sandžaku, te da je ovakvo izjašnjavanje Bošnjaka u Sandžaku podrška konceptu koji zastupa upravo Rijaset. Na kraju saopštenja upućen je poziv

501 „Islamska zajednica u BiH iznenađena”, *RTS*, 9. april 2012, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/Region/1079432/Islamska+zajednica+u+BiH+iznena%C4%91ena.html>.

502 „Zilkić: Zukorlić najgrublje prekršio Ustav IZ”, *S media*, 7. april 2012, <http://www.smedia.rs/vesti/90338/Izbori-2012-Islamska-zajednica-Srbije-Adem-Zilic-Zilic-Zukorlic-najgrublje-prekrasio-Ustav-IZ.html>.

503 „I krug: Tadić bolji za 0,26 odsto”, *RTVB92*, 10. maj 2012, http://www.b92.net/info/izbori2012/vesti.php?yyyy=2012&mm=05&dd=10&nav_id=608132.

504 „Zukorlić: neću podržati nikoga”, *S media*, 8. maj 2012, <http://www.smedia.rs/vesti/92608/Izbori-2012-Muamer-Zukorlic-Zukorlic-Necu-podrzati-nikoga.html>.

nadležnim državnim organima Republike Srbije da, u skladu sa Zakonom u najkraćem roku reše pitanje upisa u Registar crkava i vjerskih zajednica i time omogućće jednak pravan status Islamske zajednice Srbije sa drugim vjerskim zajednicama.⁵⁰⁵

Dugogodišnji problem sprovođenja, odnosno imenovanja nastavnika islamske veronauke bio je aktuelan i početkom školske 2012/2013. godine, samo što su ove godine preduzimane radikalnije mere. Naime, isprovociran imenovanjima nastavnika islamske veronauke, a podržan od strane Udruženje nastavnika islamske veronauke koje je takvu meru predlagalo i prethodnog septembra, glavni muftija Zukorlić, odnosno Vijeće za fetve Islamske zajednice u Srbiji, donelo je Fetvu o pohađanju islamske vjeronauke u osnovnim i srednjim školama Republike Srbije, kojom se zabranjuje pohađanje islamske veronauke kod neovlašćenih i nekompetentnih nastavnika, obavezuje svaki roditelj da zaštiti svoje dijete od pohađanja sporne veronauke i omogući detetu pohađanje islamske vjeronauke u džamiji ili mektebu. U poslednjem stavu Fetve napominje se da „direktori i nastavnici koji vrše pritisak na učenike radi pohađanja takve vjeronauke čine zlo, čime se svrstavaju u neprijatelje islama, Islamske zajednice i muslimana”.⁵⁰⁶ U obrazloženju izdavanja fetve navodi se da su Ministarstvo vera, odnosno Komisija za odnose sa verskim zajednicama i Ministarstvo prosvete u potpunosti zanemarili predloženu listu veroučitelja Mešihata Islamske zajednice u Srbiji i iz procesa izvođenja verske nastave isključili gotovo sve veroučitelje te verske zajednice, te da je ono što je za ovu školsku godinu ponuđeno kao islamska veronauka zapravo „krivoverstvo” i „pokušaj vaspitavanja dece da robuju Beogradu i njegovim režimima”. Ministar prosvete Žarko Obradović ocenio je da fetva predstavlja duboko mešanje vere i politike u obrazovni sistem Srbije.⁵⁰⁷

505 „Rijaset Islamske zajednice Srbije: Saopštenje za javnost”, *Mešihat Islamske zajednice Sandžaka*, 8. maj 2012, <http://www.mesihatsandzaka.rs/vijesti/655-rijaset-islamske-zajednice-srbije-saopstenje-za-javnost.html>

506 „Fetva o pohađanju islamske vjeronauke u osnovnim i srednjim školama Republike Srbije”, *Islamska zajednica u Srbiji*, 26. septembar 2012, http://www.islamskazajednica.org/index.php?option=com_ezine&task=read&page=2&category=12&article=6961.

507 „Novi Pazar: Poziv na bojkot vjeronauke”, *Aljazeera*, 4. oktobar 2012, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/novi-pazar-poziv-na-bojkot-vjeronauke>.

Broj evidentiranih i prijavljenih incidenata u Sandžaku, naročito u Novom Pazaru, gde su svojevremeno bili najzastupljeniji, upadljivo se smanjio poslednjih godina i može se zaključiti da su se tenzije osetno smirile, odnosno da su dobile neku institucionalizovanu formu. Međutim, ipak je zabeleženo nekoliko sporadičnih slučajeva: prema izveštavannju Mešihata Islamske zajednice Sandžaka, krajem aprila 2012. godine, u naselju Bajevica verbalno je vređan i fizički maltretiran imam Ahmedin Dervišević, nakon čega je njegov auto zasut kamenicama;⁵⁰⁸ u naselju Mur, u oktobru 2012, u školskom hodniku Osnovne škole „Jošanica“, napadnut je nastavnik veronauke;⁵⁰⁹ prema svedočenju gradonačelnika Novog Pazara Meha Mahmutovića, 1. maja 2012, pristalice muftije Muamera Zukorlića pucali su u pravcu zgrade Opštine Novi Pazar i lomili reklamne panoje na očigled policije, zbog čega je gradonačelnik uputio oštre kritike na neregovanje policije u tom slučaju i pozvao ministra unutrašnjih poslova Ivicu Dačića da objasni ponašanje policije.⁵¹⁰

U Novom Pazaru, 21. septembra 2012. godine održan je protest povodom objavljivanja videa (dela filma) „Nevinost muslimana“, kojim se vređa poslanik Muhamed. Protestnu šetnju glavnim ulicama, koja je počela nakon centralne molitve (džume), a okončana skupom na Trgu Gazi Isa-bega Ishakovića, kome je prisustvovalo nekoliko hiljada ljudi, organizovali su navijači fudbalskog kluba Novi Pazar, „Torcida Sandžak“. Ceo protest protekao je bez incidenata.

Glavni muftija Muamer Zukorlić izjavio je da se Islamska zajednica u Srbiji nije uključila u organizaciju protestnog skupa, ali da ga podržava: „Razumem pravo mislimana da protestuju protiv uvreda. Islamska zajednica nije se odlučila na organizaciju takvog skupa, ali nije ni protiv da se

508 „Saopštenje za javnost“, *Mešihat Islamske zajednice Sandžaka*, 27. april 2012, <http://www.mesihatsandzaka.rs/vijesti/642-saopstenje-za-javnost--placenic-muamera-zukorlica-izazvali-novi-incident-u-novom-pazaru-kada-je-bez-razloga-napadnut-ahmedin-ef-dervisevic-imam-dzamiye-u-bajevici.html>.

509 „Napadnut imam i veroučitelj u Novom Pazaru“, *Mešihat islamske zajednice Sandžaka*, 23. oktobar 2012, <http://www.mesihatsandzaka.rs/vijesti/788-napadnut-imam-i-veroucitelj-u-novom-pazaru.html>.

510 „Pucnji u centru Novog Pazara“, *B92*, 1. maj 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=05&dd=01&nav_category=16&nav_id=605615.

tako izrazi neslaganje sa tim uvredama, ali one ne mogu biti izgovor za nasilje”.⁵¹¹

Rijaset Islamske zajednice Srbije tokom čitave godine marljivo je radio na obnovi starih i učvršćivanju novih ustanova, kako u infrastrukturnom, tako i u institucionalnom pogledu. Početkom maja 2012. godine, zahvaljujući donacijama brojnih dobrotvora, a pre svega vlade Azerbejdžana, obnovljena je Bajrakli džamija i svečano je otvorena zgrada u kojoj će biti smešteni beogradsko muftijstvo, medresa, biblioteka, Fakultet islamskih nauka... Reč je o objektu koji je teško oštećen u požaru u martu 2004. godine. Svečanosti su prisustvovali patrijarh Irinej, beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar, rabin Isak Asijel, predsednik Uprave muslimana Kavkaza Alahšjukjur Pašazade, episkop Ruske pravoslavne crkve u Azerbejdžanu Aleksandar Šiein, potpredsednik Vlade Azerbejdžana Elčin Efendijev, predsednik Srbije u isteku mandata Boris Tadić, kao i predstavnici diplomatskog kora...⁵¹²

Krajem oktobra 2012. godine, dogovorom između gradskih vlasti Beograda i Islamske zajednice Srbije postignuta je osnova za rešenje decenijskog pitanja uređenja muslimanskih grobalja u glavnom gradu Srbije. Prema rečima zamenika reis-ul-uleme muftije Muhameda Jusufspahića, dogovor postignut sa gradonačelnikom Beograda Draganom Đilasom o uređenju postojećih parcela na grobljima i uspostavljanju novih, te njihovom uniformisanju, predstavlja unapređenje odnosa između Islamske zajednice Srbije i Grada Beograda, kao i deo velikih napora da se u mnogim gradovima Srbije muslimanima omogući adekvatnije praktikovanje vere.⁵¹³

Potpisivanjem Memoranduma o saradnji između predstavnika Vlade Republike Srbije, Halal Agencije Srbije, USAID i Klastera „Čuvari tradicije – Pešter, Golija i Kopaonik”, početkom decembra 2012. godine, omogućeno

511 „Miran protest navijača u Pazaru”, *B92*, 21. septembar 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=09&dd=21&nav_category=12&nav_id=644863.

512 „Obnovljena Bajrakli džamija”, *RTS*, 3. maj 2012, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1095712/Obnovljena+Bajrakli+d%C5%BEamija.html>.

513 „Muslimani dobijaju groblja u Beogradu”, *Kurir*, 24. oktobar 2012, <http://www.kurir-info.rs/muslimani-dobijaju-groblaj-u-beogradu-clanak-476456>.

je otvaranje prve specijalizovane prodavnice prehrambenih proizvoda sa halal sertifikatom u Beogradu. Otvaranje halal prodavnice očekuje se početkom 2013. godine.⁵¹⁴

Intenzivna institucionalna saradnja Islamske zajednice Srbije sa drugim tradicionalnim crkvama i verskim zajednicama, kroz učestvovanje na svim skupovima, konferencijama, okruglim stolovima i debatama, potvrđena je i pridruživanjem Rijasetu zahtevu Srpske pravoslavne crkve i pokreta „Dveri” za zabranu izložbe fotografija „Ecce homo”, jer, kako se ocenjuje u saopštenju Mešihata, skrnavi lik Isusa Hrista i vređa hrišćanske vernike. Rijaset smatra da uzori vernika ne smeju i ne mogu biti predmeti fikcija koje su suprotne njihovim stvarnim životima i ulogama u društvu. U saopštenju se konstatuje da „to nije umetnost niti sloboda govora, to je svesno i jasno vređanje vernika i vere. Muslimani se osećaju jednako povređenim skrnavljenjem lika Isusovog kao i kada je to činjeno sa likom Muhameda blagoslovljenog”.⁵¹⁵

Počasnom reis-ul-ulemi Islamske zajednice Srbije Hamdiji Jusufspahiću, početkom decembra 2012, predsednik Republike Srbije Tomislav Nikolić uručio je Sretenjski orden prvog stepena, za doprinos međuverskoj saradnji i toleranciji i za dostojanstveno predstavljanje Srbije i njenih građana u inostranstvu. Na svečanosti u prostorijama Islamskog centra pri Bajrakli džamiji, Predsednik Nikolić je rekao da Hamdiji Jusufspahiću, svom dugogodišnjem prijatelju zahvaljuje u ime svih građana Srbije, ističući da Srbija zna da ceni one koji Srbiju vole i cene. Osim velikog broja imama i verskih službenika Islamske zajednice Srbije, svečanosti, kojom je obeležena i 45-godišnjica Jusufspahićevog postavljenja za imama beogradskog, prisustvovali su vrhovni muftija ruske federacije šejhu-l-islam Talgat Tadžudin, patrijarh Irinej, ministar kulture Bratislav Petković, ministar Sulejman Ugljanin, velikodostojnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica, te predstavnici diplomatskog kora među kojima i ambasador Turske Mehmet Kemal Bozaj. Istog dana, u zgradi Predsedništva Srbije,

514 „Prva halal prodavnica u Srbiji”, *Mešihat islamske zajednice Sandžaka*, 5. decembar 2012, <http://www.mesihatsandzaka.rs/vijesti/818-prva-halal-prodavnica-u-srbiji.html>.

515 „Rijaset IZS traži zabranu izložbe „Ecce Homo””, *Blic*, 3. oktobar 2012, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/345975/Rijaset-IZS-trazi-zabranu-izlozbe-Ecce-homo>.

predsednik Nikolić uručio je Sretenjske ordene drugog stepena arhiman-dritu Srpske pravoslavne crkve Jovanu Radosavljeviću, župniku odžačkom i arhiepiskopu podunavskom Katoličke crkve u Srbiji Jakobu Pfajferu, biskupu Reformatske hrišćanske crkve u Srbiji Ištvanu Čete-Semešiju i dugogodišnjem predsedniku Saveza jevrejskih opština u Srbiji Aci Singeru.⁵¹⁶

Nastavak „odložene” ili uspostavljanje nove inicijative za objedinjavanje ili ujedinjenje sukobljenih organizacionih struktura islamske zajednice, u narednom periodu imaće još jednu prepreku. Dva dana pre isteka mandata, sada već bivši reis-ul-ulema Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini Mustafa Cerić objavio je fetvu kojom proklamuje da „nije *džāi’z* vjerniku ni slušati ni slijediti Adema Zilkića”, ali ni „džumu-namaz klanjati za Ademom Zilkićem zato što nema potrebnu *idžāzu*”.⁵¹⁷

Kako se i moglo očekivati, sadržaj i vreme objavljene fetve izazvali su brojne reakcije, a javnosti se obratio i etiketirani reisu-l-ulema Islamske zajednice Srbije Adem Zilkić koji je izjavio da fetva predstavlja zloupotrebu kuranskih ajeta i svetih normi, flagrantno mešanje u unutrašnja pitanja Islamske zajednice Srbije, kao i zlonamjerno prenebravanje činjenice da on nije samo reis Bošnjaka već svih muslimana Srbije. Nije izostala reakcija ni unutar same Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini; profesor na Islamskom teološkom fakultetu u Zenici, jedan od prvobitnih pet kandidata za poziciju reisu-l-uleme, Halil Mehtić izjavio je da fetva „nema svoje uporište u šerijatskom učenju i kao takva ona nikoga ne obavezuje”, odnosno da predstavlja „jedan u nizu nepromišljenih poteza odlazećeg reisa Cerića (...) nadolijevanje ulja na vatru koja zadnjih godina bukti u Islamskoj zajednici Srbije”, koja je „potpuno samostalna i neovisna zajednica, sa

516 „Nikolić uručio orden beogradskom muftiji Hamdiji ef. Jusufspahiću”, *Mešihat Islamske zajednice Sandžaka*, 6. decembar 2012, <http://www.mesihatsandzaka.rs/vijesti/821-nikolic-urucio-orden-beogradskom-muftiji-hamdiji-ef-jusufspahicu.html>; „Nikolić uručio orden Jusufspahiću”, *B92*, 6. decembar 2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=12&dd=06&nav_category=12&nav_id=666452; „Nikolić Jusufspahiću: Odličje pravom prijatelju”, *Večernje novosti*, 6. decembar 2012, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:409264-Nikolic-Jusufspahicu-Odlicje-pravom-prijatelju>.

517 *Idžāza* – pisana potvrda, ovlašćenje, šerijatski dokument koji daje pravni legalitet u obavljanju bilo koje verske funkcije.

svim svojim zakonodavnim i izvršnim organima". Prema njegovim rečima, novoizabrani reis-ul-ulema Kavazović i zagrebački muftija Hasanović "već su bili isplanirali pokretanje inicijative za izmirenje dviju islamskih zajednica u Srbiji. Nažalost, ova Cerićeva fetva zasigurno usporiće i otežati njihova plemenita nastojanja".⁵¹⁸

Dokle god bude na snazi, fetva će predstavljati veliki kamen spoticanja u budućim pokušajima pevažilaženja spora između sukobljenih organizacionih struktura muslimana u Srbiji, jer njom se osporava legalitet i legitimitet najvišeg autoriteta jedne pregovaračke strane.

Umesto zaključka

Neustavni karakter Zakona o crkvama i verskim zajednicama i njegova proizvoljna primena od strane nadležnih institucija, kao i diskriminatorne odredbe podzakonskog akta Pravilnika o sadržini i načinu vođenja Registra crkava i verskih zajednica, predstavljaju nesavladive prepreke u ostvarivanju verskih prava i sloboda velikog broja građana Republike Srbije.

Problem registracije verske zajednice povlači za sobom ograničenje prava na poslovanje, zapošljavanje službenika i zakonsku zaštitu, kao i preblem restitucije imovine.

Ustavne odredbe o odnosu države i crkve se ne primenjuju, Zakon se selektivno primenjuje, a jaz između privilegovanih tradicionalnih crkava i verskih zajednica, naročito većinske crkve i neregistrovanih verskih zajednica je sve veći. Većina protestantskih crkava ostaje neregistrovana, a nijedna politeistička verska zajednica nije registrovana. Na protestantske verske zajednice se vrše pritisci kako bi se objedinile pod kontrolom onih među njima koje odabira aparat uprave i kojima se na raspolaganje stavljaju imovina i drugi resursi diskriminiranih, a sve u cilju smanjenja realnog broja netradicionalnih verskih zajednica.

Činjenica je da se situacija, kad su u pitanju fizički napadi na sveštenike, vernike i objekte diskriminiranih verskih zajednica, realno popravlja,

518 „Reakcija: Fetva jedan u nizu nepromišljenih poteza Cerića“, *Radio Slobodna Evropa*, 14. novembar 2012, <http://www.slobodnaevropa.org/content/reakcije-fetva-jedan-u-nizu-nepromisljenih-poteza-cerica/24771099.html>.

odnosno da je iz godine u godinu sve manje incidenata inspirisanih međuverskom netrpeljivošću, ali ne bi trebalo smetnuti sa uma da diskriminacija u različitim oblicima ipak postoji.

To što je, na primer, sve manje fizičkih napada na jevrejske objekte, sinagoge i jevrejske opštine, devastiranja jevrejskih grobalja, rušenja nadgrobnih spomenika, ne znači da nema antisemitizma, odnosno da je ispisivanje antisemitskih grafita, objavljivanje spiskova Jevreja i pisanje i slanje pretećih pisama pojedinim članovima jevrejske zajednice, prihvatljivo samo zato što nema žrtava. Broj objavljenih antisemitskih naslova koji su dostupni u knjižarama Srbije je veći od 120, a Savez jevrejskih opština Srbije podneo je na desetine krivičnih prijava i tužbi. Prema svedočenju počasnog predsednika Saveza jevrejskih opština Srbije Aleksandra Nećaka, u jednoj od oslobađajućih presuda Savez jevrejskih opština Srbije dobio je objašnjenje da predmetna knjiga nije izazvala više antisemitizma nego što ga ima, pa je tužba bila odbačena.⁵¹⁹ Na sednici Komisije za praćenje antisemitizma, održanoj 1. juna 2012. godine u Savezu jevrejskih opština Srbije, konstatovano je da u Srbiji jačaju desne, među kojima i ekstremne pronacističke i antisemitske, snage, te da su u Bačkoj posebno aktivne mađarske nacionalističke organizacije, čija su sedišta u toj zemlji, ali deluju i van njenih granica. Na sastanku je, takođe, bilo reči o rehabilitaciji, odnosno pokušajima rehabilitacije pojedinih saradnika okupatora u Drugom svetskom ratu. Stav je Komisije da se tome treba suprotstavljati, pri čemu je ukazano na to da ne treba izjednačavati sve čija se rehabilitacija traži, na primer Nedića, Ljotića i dr. s jedne, i Draže Mihailovića, s druge strane.⁵²⁰

Postoji još jedan detalj vredan pomena: početkom oktobra 2012. godine, svečano je otvorena obnovljena zgrada Hrišćanske baptističke crkve Beograd, odnosno Prve baptističke crkve, koja je taj trenutak čekala od gubitka svoje prve zgrade 1973. godine (vlasti su srušile već delom konfiskovanu zgradu u Bulevaru kralja Aleksandra 264). Nakon četiri godine „podstanarskog” okupljanja u zgradi Reformatske crkve, 1977. godine, uz

519 “Vlasti ne reaguju na antisemitske pojave”, *Danas*, 23. novembar 2012, http://www.danas.rs/dodaci/vikend/vlasti_ne_reaguju_na_antisemitske_pojave.26.html?news_id=251626.

520 „Sastanak Komisije za praćenje antisemitizma”, *CENDO*, 11. avgust 2012, <http://www.cendo.hr/Novosti.aspx?id=1808&a=0>.

pomoć crkava iz Engleske, Sjedinjenih Američkih Država i drugih, crkva je kupila porodičnu kuću na Zvezdari, gde se i sad nalazi, ali su zahtevi za dozvolu za renoviranje te zgrade s ciljem da se prilagodi potrebama bogoslužjenja odbijani sve do 1999. godine, kad je konačno primljen zahtev. Proces izdavanja dozvole za renoviranje i adaptaciju objekta trajao je sve do 2009. godine, kada je konačno započela gradnja.⁵²¹

521 „Otvorenje zgrade Hrišćanske baptističke crkve“, *Prva baptistička crkva*, 7. oktobar 2012, http://baptisti.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=1.

VIII – DISKRIMINACIJA

Posledica ksenofobičnosti i populizma

Bez obzira što je diskriminacija u Srbiji zabranjena i što je proklamovano načelo jednakosti a ljudska prava garantovana, Srbija je daleko od tolerantnog društva koje poštuje različitost. Iako postoji pravni i institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije, u praksi određene društvene grupe i dalje teže ostvaruju prava. Romi su marginalizovani, osobe sa invaliditetom u vrlo maloj meri uključene u društvo, homofobija duboko ukorenjena u društvu, a rodna ravnopravnost često načelna. Pored problema pri zapošljavanju, pristupu zdravstvu ili socijalnoj zaštiti, pripadnici manjina se suočavaju i sa govorom mržnje i nasiljem, a javno mnjenje je u velikoj meri optečeno stereotipima i predrasudama.

Osim netolerantnosti Srbija je i zatvoreno društvo. Posledice radikalnog nacionalizma iz devedesetih ostavile su duboke tragove na vrednosne stavove društva koji se menjaju sporo i uz velike opstrukcije. Nedostatak političke volje da se država značajnije angažuje na reformi obrazovnog sistema, kao i nezainteresovanost medija da učestvuju u promeni stavova generiše nove generacije koje se često identifikuju sa stavovima ekstremnih desničarskih grupa. One su po pravilu ksenofobične i isključive. Vraćanje toleranciji kao važnoj civilizacijskoj tekovini za Srbiju je važan standard u kontekstu integracije u EU, što pokazuju i brojni izveštaji EU, Saveta Evrope i OEBS. Naime, odnos prema manjinama jedan je od ključnih kriterija u procesu pristupanja EU.

Srbija ima odgovarajući zakonski okvir, kao i brojne strategije i akcijske planove u cilju uključivanja manjinskih zajednica u društvo i unapređenje njihovog položaja. Sistem zaštite od diskriminacije, koji je zaokružen uvođenjem institucije poverenika za ravnopravnost, uz veliki otpor konzervativnog političkog bloka i SPC, ali i dela delu javnosti. Donošenje zakona o zabrani diskriminacije (2009) pratile su kontroverze. Povereniku za zaštitu ravnopravnosti je u 2012. podneto 465 pritužbi, što predstavlja, znatno povećanje u odnosu na 2011. i 2010. godinu, kada je podneto 349, odnosno 124 pritužbi. Građani se uglavnom žale na kršenje prava u domenu rada i zapošljavanja, a najviše pritužbi je podneto protiv državnih organa.

Za Srbiju je važno da izradi nacionalnu strategiju za borbu protiv diskriminacije, jer je sprečavanje diskriminacije ključno, a ne samo reagovanje nakon zabeleženih slučajeva diskriminacije. Proces pripreme tog dokumenta je pokrenut na proleće 2012, a Vlada Srbije bi, prema najavama, trebalo da bude usvojena u junu 2013.

Strategija se odnosi na period 2013-2018, pruža presek stanja na planu sprečavanja diskriminacije, prepoznaje devet osetljivih društvenih grupa i daje mere za unapređenje njihovog položaja. Prema najavama, taj dokument će predvideti i konkretne vremenske rokove u kojima treba sprovesti određene mere.

I pored odgovarajućeg zakonskog okvira protiv diskriminacije, zakoni se ne sprovode dovoljno efikasno i kasni se sa donošenjem podzakonskih akata. Srbija još nema razvijene pravne mehanizme protiv diskriminacije, broj procesuiranih dela je nedovoljan, dok se propisi često pogrešno razumeju i tumače. Istraživanje Komiteta pravnika za ljudska prava pokazalo je da je od početka primene Zakona o zabrani diskriminacije, 2009. godine, pokrenut veoma mali broj postupaka pred osnovnim sudovima. Vođeno je ili se vodi ukupno 184 postupaka za zaštitu od diskriminacije.

Broj parničnih postupaka koji se na godišnjem nivou pokrene daleko je veći ali se nedostaci javljaju već kod podnošenja tužbi koje su često nerazumljive ili nepotpune, a takođe se često diskriminacija poistovećuje sa zlostavljanjem na radu. Još nije uspostavljen mehanizam za praćenje pojave diskriminacije, primene zakona i posebnih mera.

Važnu ulogu u borbi protiv diskriminacije i promovisanju ljudskih prava i prava manjina ima nevladin sektor. Nevladine organizacije imale su aktivnu ulogu u uspostavljanju zakonskog okvira protiv diskriminacije. Grupa nevladinih organizacija osnovala je u martu 2005. Koaliciju protiv diskriminacije. Koaliciju protiv diskriminacije čine Centar za unapređivanje pravnih studija, Sivil rajt difenders (Civil Rights Defenders), Labris – organizacija za lezbejska ljudska prava, Mreža odbora za ljudska prava (ĆRIS network), Udruženje studenata sa hendikepom, Gejten LGBT (Gayten LGBT), Praksis (PRAXIS) i Regionalni centar za manjine. Zaštitom ljudskih prava bave se Beogradski centar za ljudska prava, Komeitet pravnika za ljudska prava i Helsinsški odbor za ljudska prava u Srbiji.

Etničke manjine: i dalje na meti nacionalista

Srbija je Ustavom i nizom zakona manje više uredila ostvarivanje ustavno garantovanih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina. Prema popisu iz 2002. godine u Srbiji bez Kosova živelo 1.135.393 pripadnika manjina. Rezultati popisa iz 2011. godine još nisu objavljeni.

Usvajanjem dva ključna zakona za ostvarivanje manjinskih prava Zakon protiv diskriminacije (26. mart 2009) i Zakon o nacionalnim savetima (3. septembar 2009)⁵²² zaokružen je pravni okvir kada je o manjinama reč. Prvi zakon je važan u pogledu jednakosti građana a drugi stvara predušlove za prevazilaženje pravnog vakuma u kojem su se nacionalni saveti našli s obzirom da su mandati većini njih već istekli. Prvi zakon je bio predušlov za dobijanje bele Šengenske liste, a drugi za realizaciju samouprave manjina. Usvojeni su i drugi brojni zakoni kao što su o obrazovanju⁵²³, kulturi⁵²⁴, uspostavljanje jurisdikcije autonomne pokrajine Vojvodine⁵²⁵, Zakon o izmeni zakona o informisanju⁵²⁶, Zakon o udžbenicima⁵²⁷, o registrima rođenja, smrti i venčavanja⁵²⁸, zakon 2011 Population, Household and Housing Census Act⁵²⁹, and the Act Prohibiting Events of Neo-Nazi or

522 Nacionalni saveti je telo koje predstavlja manjinu u oblasti obrazovanja, kulture, informisanja na manjinskom jeziku i oficejna upotreba manjinskog jezika. Nacionalni savet učestvuje u procesu donošenja odluka relevantnih za manjinska prava. Takođe daje mišljenje o nacrtima zakona, merama i drugim pravnim aktima relevantnim za položaj nacionalnih manjina.

523 Sl. glasnik RS, 72/09

524 Ibid.

525 Sl.glasnik RS, 99/09

526 Sl. Glasnik RS,36/09

527 Sl. Glasnik RS, 72/09

528 Sl. Glasnik RS, 20/09

529 Sl. Glasnik RS, 104/09

Fascist Organizations and the Use of Neo-Nazi and Fascist Symbols and Insignia.⁵³⁰

Položaj manjina u Srbiji nije se kvalitativno promenio jer država nema inkluzivnu politiku a implementacija zakona je suočena sa brojnim teškoćama i opstrukcijama. Takođe nedostaje i društveni ambijent koji bi promovisao toleranciju i suživot.

Tokom 2012. godine, većina predstavnika nacionalnih saveta nacionalnih manjina u Srbiji je ocenila da je zakonski okvir za očuvanje njihovih prava dobar. Međutim, oni su istakli da još uvek postoji veliki problem u primeni i sprovođenju ovih prava. Takođe, u prvi plan su došli i primeri kolizije različitih zakonskih odredbi koje onemogućavaju uživanje zagarantovanih prava i koji zahtevaju usklađivanje, ili donošenje adekvatnog seta zakona. U pojedinim delovima zemlja, kao što su Temerin, Novi Pazar i Preševo, došlo je i do eskalacije međuetničkih sukoba i povećanja nepoverenja među zajednicama. Državni organi u većini slučajeva nisu adekvatno reagovali i time su još više pospešili nestabilnost situacije. Političke prilike u kojima se Srbija nalazila tokom 2012. godine, takođe su izazivali specifične efekte na položaj nacionalnih manjina. Pregovorima oko Kosova i zahtevom Beograda da se severnom Kosovu dodeli najširi stepen autonomije, izazvali su slične zahteve u Preševskoj dolini. Maksimalni zahtevi Srbije za Srbe na severu Kosova mogu imati efekat bumeranga za samu Srbiju, pogotovu kada je reč o teritorijlno kompaktnim manjinama kao što su Mađari, Albanci i Bošnjaci.

Položaj nacionalnih manjina tokom 2012. godine, kao i prethodnih, ukazuje da su one još uvek samo objekat i sredstvo u političkim i nacionalističkim pretenzijama da se ostvare što čistije etničke države, što ugrožava opstanak ovih zajednica. Kao glavno sredstvo takve politike jeste spora ili nikakva implementacija zakona, nepovoljna društvena atmosfera, zabrinjavajuća ekonomska situacija. posebno za manjine koje su manje više na ekonomskoj periferiji društva.. U međuvremenu neke manjinske zajednice i same ističu zahteve za teritorijalnim autonomijama, što nema podršku države. To dodatno stvara veću distancu prema tim manjinama jer se na svaku autonomiju gleda kao na separatizam. Ostalo je otvoreno pitanje

koji će koncept prevladati – etnički ili građanski i gde je tačka integracije u društvima jugoistočne Evrope.

Politička participacija

Od 91 registrovane političke stranke u Srbiji, 52 su stranke nacionalnih manjina. Bošnjaci imaju dvanaest, Romi sedam, dok Albanci i Mađari imaju po 6 stranaka. Interese vlaške manjine predstavljaju četiri stranke, s tim što jedna od njih nema nikakve veze sa vlaškom zajednicom. Bunjevce i Bugare zastupaju po tri stranke, Hrvate, Rusine, Slovake i Rumune po dve, dok Crnogorci, Makedonci i Goranci imaju po jednu političku partiju.

U januaru 2012. godine, formirana je dvanaesta stranka bošnjačke nacionalne manjine u Srbiji – Bošnjačka narodna stranka.⁵³¹ Time je svakih desetak hiljada Bošnjaka u Srbiji dobilo „svoju” stranku (u Srbiji je 136 087 Bošnjaka, koji čine 1,82 posto ukupne populacije).

Koliko će izborna borba bošnjačkih partija za ulazak u republički parlament biti teška govori i podatak da Mađari kao najbrojnija nacionalna manjina (293 299 pripadnika, odnosno 3,91 posto stanovništva Srbije) imaju šest registrovanih stranaka.

Mađari, najbrojnija nacionalna manjina kako u Vojvodini, tako i u čitavoj Srbiji, u poređenju sa ostalima, imaju najviše predstavnika u pokrajinskim organima vlasti, naročitu u poslednjih 12 godina. Oni, uz čelnu poziciju u vojvođanskom parlamentu, imaju i nekoliko sekretarijata: za upravu i propise, privredu, zdravstvo i obrazovanje. U gotovo svakoj trećoj opštini od ukupno 45 vojvođanskih opština, Mađari preko svojih nacionalnih ili drugih stranaka učestvuju u vlasti. Takođe, Mađari imaju i svoju poslaničku grupu u Skupštini Srbije.⁵³²

Pored Bošnjaka i Mađara, svog predstavnika u nacionalnom parlamentu imaju i Albanci, kao i još neki pripadnici pripadnici manjina koji su članovi poslaničkih grupa koalicija.

Prema Zakonu o Narodnoj Skupštini, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da koriste svoj maternji jezik pri radu u Skupštini. U 2012.

531 *Politika*, „ Zašto su Bošnjaci manjina sa najviše partija”, 25. januar 2012.

532 *Novosti*, Čardaš po Ustavu, 04. mart 2012.

godini, kao i u prethodne dve godine, nijedan predstavnik manjina u nacionalnom parlamentu nije iskoristio ovo pravo.

Zakonski režim u Srbiji omogućava strankama nacionalnih manjina da se za mesta u parlamentu natiču prelaženjem tzv. „prirodnog praga“ na izborima, nasuprot izbornom pragu od 5 posto koji važi za nacionalne stranke. Takođe, za registrovanje manjinske stranke potrebno je hiljadu potpisa, dok je za ostale potrebno 10 hiljada potpisa građana. Ovaj pozitivan zakonski okvir, koji u prvom redu ima za cilj pozitivnu diskriminaciju i povećanje učešća predstavnika manjinskih nacionalnih zajednica, je tokom parlamentarnih izbora 2012. godine zloupotrebjen. Stranka *Nijedan od ponuđenih odgovora* (NOPO), koja u svom osnivačkom aktu nema cilj zaštitu interesa određenje nacionalne zajednice, se upisala u registar kao partija vlaške nacionalne manjine. Kako sam predsednik NOPO-a Nikola Tulimirović priznaje, na izbornoj listi ove stranke, od oko stotinu kandidata, predloženo je svega troje Vlaha. „*To je bio jedini način da se registrujemo, jer su novim zakonom male stranke drastično diskriminisane. Mi svakako štitimo prava vlaške nacionalne manjine. Niko nema prava da nas prebrojava koje smo nacionalnosti*“, rekao je Tulimirović.⁵³³

Tulimirović je rekao da je lista, čiji je nosilac Đorđe Vukadinović, u potpunosti poštovala zakonsku obavezu i da ne postoji formalna prepreka da budu stranka manjina. Međutim, Zakonom o političkim strankama, političkom partijom nacionalne manjine smatra onu „čije je delovanje posebno usmereno na predstavljanje i zastupanje interesa jedne nacionalne manjine i zaštitu i unapređenje prava pripadnika te nacionalne manjine u skladu sa ustavom, zakonom i međunarodnim standardima, uređeno osnivačkim aktom, programom i statutom političke stranke“.⁵³⁴

Republička izborna komisija je i pored pravnih i materijalnih nedostataka, dozvolila ovoj partiji upis u registar kao stranci nacionalne manjine. Na parlamentarnim izborima održanim u maju 2012. godine, NOPO je osvojio jedan poslanički mandat i ovu stranku sada u Skupštini Srbije predstavlja njen predsednik Nikola Tulimirović.

533 Novosti, Pod maskom manjina, 21. april 2012.

534 Zakon o političkim strankama

Upotreba jezika manjina i obrazovanje

Nacionalne manjine u Srbiji nemaju jedinstven položaj i stepen standardizacije svog maternjeg jezika. Sa jedne strane, Mađari imaju standardizovan jezik, obrazovanje na sopstvenom jeziku, kao i lična dokumenta i ostvaruju pravo upotrebe maternjeg jezika u zajednicima u kojima čine preko 15 posto stanovništva. Osim mađarske nacionalne zajednice, većina ostalih ima probleme u ostvarivanju nekih od zakonom garantovanih prava.

U skladu sa svojim statusom, predstavnici Mađara u Srbiji prvi su pokrenuli pitanje, ne samo prava manjinskih zajednica, već i tačke integracije različitih zajednica. Tako je Tibor Varadi, akademik i profesor međunarodnog prava, izjavio je da je mađarski jezik bio mnogo zastupljeniji na novosadskom Pravnom fakultetu u periodu pre režima Miloševića. Do tada se nastava na tom fakultetu održavala i na mađarskom jeziku, a funkcionisao je i lektorat na mađarskom jeziku. Ukidanje mađarskog bilo je u suprotnosti sa osnovnim pravom da javna uprava i pravosuđe funkcionišu i na mađarskom jeziku. Predstavnici Naučnog društva vojvođanskih Mađara izjavili su da žele da Pravni fakultet, Nacionalno veće Mađara i to društvo sklope sporazum o izvođenju nastave iz rimskog prava, međunarodnog privatnog prava i građanskog prava i na mađarskom jeziku.

Međutim, Savezi studenata Novosadskog univerziteta i Pravnog fakulteta ranije su oštro kritikovali izjavu predsednika Nacionalnog saveta Mađara Tamaša Korheca da mađarski nije zastupljen na pravnom fakultetu, kao i da je drastično opao broj naučnih radnika Mađara na Pravnom fakultetu. Ovi savezi su kazali da Korhecove tvrdnje nisu tačne.⁵³⁵ Ovakve reakcije pokazuju da u okviru većinske srpske zajednice ne postoji zadovoljavajući stepen razumevanja za integracijom.

Vlasi u istočnoj Srbiji, iako u pojedinim opština čine i do 35 posto stanovništva, nemaju obrazovni sistem na svom jeziku, kao ni njegovu službenu upotrebu u organima lokalnih institucija. Glavni problem je u tome što do početka 2012. godine, vlaški jezik nije bio standardizovan, i kao takav, nije mogao da se službeno koristi. Sa druge strane, Rumuni u Banatu,

535 Politika, Varadi: Vratiti mađarski u nastavu na Pravnom fakultetu, 28.02.2012.

koji koriste standardizovani rumunski jezik, svoj maternji jezik upotrebljavaju u organima lokalne samouprave i na njemu imaju sistem obrazovanja. Ova činjenica je posebno došla do izražaja prilikom zamerki koje je Rumunija iznela na račun položaja Vlaha u Srbiji, a u svetlu dodeljivanja statusa kandidata Srbije za članstvo u EU. Sami Rumuni u Srbiji ne žele da se mešaju u identitetsko određenje Vlaha. „Srbija pruža evropske standarde, pa i više od toga, kada je reč o zaštiti kulturnog identiteta nacionalnih manjina. Vrlo smo zadovoljni tim segmentom brige o pravima manjina, a zahvaljujući tome mi imamo sistem obrazovanja u Srbiji”, izjavio je Marčel Dragan, sekretar Nacionalnog saveta Rumuna.⁵³⁶

Nacionalni savet Vlaha, na sednici održanoj u Petrovcu na Mlavi 24. januara 2012., ozvaničio je vlaško pismo sa azbukom od 35 slovnih znakova. Dr Siniša Čelojević, predsednik Odbora za službenu upotrebu jezika i pisma Nacionalnog saveta Vlaha, kaže da je usvojena varijanta vlašskog pisma koju je prethodno, na predlog udruženja građana „Gergina” iz Negotina, već usvojio Izvršni odbor Nacionalnog saveta Vlaha i da je reč o pet dodatnih znakova na srpsku azbuku, karakterističnih za vlaški jezik.

„Bitno je da mi stavljamo tačku na višegodišnje rasprave o tome da li Vlasi, koji žive u istočnoj Srbiji, južno od Dunava, treba da govore vlaškim ili rumunskim jezikom. I da više ne postoje prepreke da mi već sada možemo da otpočnemo sa štampanjem časopisa i druge literature na vlaškom jeziku. Time bismo, istovremeno, predstavili bogatstvo vlašskog govornog jezika, koje se razlikuje od rumunskog, kao što se razlikuje i naše vlaške poreklo”, rekao je Čelojević.

Članovi Udruženja „Gergina” su napravili i vlaško-srpski frazeološki rečnik, koji na stručan način predstavlja već dobro poznate izraze i fraze, kako među vlaškim, tako i među srpskim stanovništvom ovog dela Srbije. Osim toga, članovi Udruženja užurbano rade i na kompletiranju vlaško-srpskog jezika.⁵³⁷

Regionalna televizija „Bor” pokrenula je emitovanje emisija titlovanih na vlaškom jeziku. Titlované emisije, koje su posvećene muzičko-folklornom stvaralaštvu i očuvanju kulturne baštine nacionalnih manjina,

536 Novosti, Čardaš po Ustavu, 4. mart 2012.

537 Politika, Usvojena vlaška azbuka sa 35 slova, 1. februar 2012.

rađene su u okviru projekta „50 godina tradicije”, koji je finansiralo Ministarstvo kulture.⁵³⁸

Tokom 2012. godine, Bošnjačka nacionalna vijeća je tražila od najviših državnih institucija da se u obrazovni sistem sandžačkih Bošnjaka uvede bosanski jezik sa elementima nacionalne kulture, kao i kompletna nastava na bosanskom jeziku. Još 2009. godine, „starije” BNV u tehničkom mandatu je dostavilo Ministarstvu prosvete *Elaborat o modelu obrazovanja za sandžačke Bošnjake u Srbiji*. Tada su tu inicijativu pokušali da ospore lideri Bošnjačke kulturne zajednice. Čelnici BKZ su kasnije postali lideri BNV koje država ne priznaje. „*Nažalost, i nepriznato BNV i BNV u tehničkom mandatu, odnosno opcije koje stoje iza njih, preko pitanja upotrebe bosanskog jezika žele da zadovolje svoje dnevnopolitičke potrebe*”, ocenjuje Sead Biberović, programski koordinator organizacije Urban In.⁵³⁹

Bošnjačka nacionalna zajednica se suočavala sa najvećim problemima kako u pogledu obrazovanja na maternjem jeziku, tako i u vezi sa upotrebom bosanskog jezika u organima lokalne samouprave. Od 21. februara 2013. godine uvedena je pripremna nastava na bosanskom jeziku u nekoliko škola u opštinama Novi Pazar, Sjenica, Tutin i Prijepolje. Oko 500 đaka u 12 pripremnih razreda slušaće dva puta nedeljno predmet bosanski jezik i književnost, a u pripremi su i predavanja na tom jeziku za predmete istorije, muzičkog i likovnog.

„*Praktično, đaci će slušati srpski jezik prema postojećem rasporedu, plus četiri, pet časova bosanskog jezika. Deca koja se izjasne za bosanski, od 1. septembra slušaće srpski jezik i književnost kao nematernji, sa dva časa nedeljno*” izjavio je Džudžević i najavio da će bosanski predavati nastavnici koji su do sada predavali srpski, a u međuvremenu su završili obuku i dobili su sertifikate.⁵⁴⁰

U opštini Priboj bilo je najvećih problema pri upotrebi bosanskog jezika u okviru organa lokalne samouprave. Prema popisu iz 2002. godine, u ovoj opštini je živelo 18,33 posto Bošnjaka. Zakon garantuje da u svakoj

538 Politika, TV Bor emisije titluje na vlaškom jeziku, 29. februar 2012.

539 Danas, Obrazovanje na bosanskom jeziku, 28. avgust 2012.

540 Šumadija press, 21. februar 2012. <http://www.sumadijapress.co.rs/index.php/od-danas-u-skolama-bosanski-jezik/>

lokalnoj samoupravi, u kojoj manjina ima preko 15 posto ukupnog stanovništva, ta nacionalna zajednica ima pravo na službenu upotrebu svog jezika i pisma. Međutim, još 2002. godine, od kada postoji to zakonom zagarantovano pravo, opštinske vlasti Priboja nisu postupile u skladu sa pozitivnom pravnom normom. Nakon brojnih neuspješnih građanskih zahteva upućenih opštinskim vlastima, 22. avgusta 2008. godine, Sandžачka demokratska partija je podnela Ustavnom sudu predlog za ocenu ustavnosti i zakonitosti spornog člana opštinskog statuta (član 5). Na sednici Ustavnog suda, 5. novembra 2009. godine predlog je odbačen zbog formulacije samog predloga. Zaštitnik građana je uputio 31. marta 2010. godine preporuku opštinskoj upravi Priboj da se član 5 Statuta dopuni odredbom kojom će bosanski jezik i latinično pismo biti uvedeni u službenu upotrebu. Rok za ispunjavanje preporuke je bio 60 dana. Međutim, opštinske vlasti nisu uputile odgovor Zaštitniku građana, a član 5 je ostao nepromenjen.⁵⁴¹ U međuvremenu, prema rezultatima popisa iz 2011. godine, broj Bošnjaka u opštini Priboj je spao ispod 15 posto.

Velikih problema sa obrazovanjem ima i albanska nacionalna manjina na jugu Srbije. Riza Halimi, poslanik u SS i jedan od albanskih lidera sa juga Srbije kao problem ističe sadržaj udžbenika iz kojih uče albanska deca, i što RTS nema emisiju na albanskom jeziku.⁵⁴² I dalje postoji problem u dostavljanju udžbenika na albanskom jeziku. Mnogi razredi su još uvek prinuđeni da određene predmete izučavaju samo iz beleški koje zapisuju tokom časova.

Ostvarivanje prava nacionalnih manjina u oblasti kulture

Prema Zakonu o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (član 18, stav 1), nacionalni saveti utvrđuju koje su ustanove u oblasti kulture od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta određene nacionalne manjine. U praksi se pokazalo da

541 Beogradski centar za ljudska prava, *Ostvarivanje prava nacionalnih manjina*, 2013., Beograd

542 *Novosti*, Čardaš po Ustavu, 4. mart 2012.

je najveći nedostatak ove odredbe nedostatak kriterijuma kojima bi se bliže odredilo koje ustanove i na osnovu kojih činjenica nacionalni saveti mogu proglasiti ustanove od posebnog značaja. Ovakva „rupa“ omogućila je određene primere zloupotrebe ovog zakona. Najdrastičniji takav primer dogodio se u Subotici gde su nacionalni saveti Hrvata i Roma utvrdili kao ustanovu od posebnog značaja za očuvanje, unapređenje i razvoj posebnosti i nacionalnog identiteta – Zoološki vrt „Palić“.

Kada je reč o prenosu vlasništva i učešća predstavnika nacionalnih manjina u upravnim odborima ustanova kulture, primećen je problem u neusaglašenosti legislative. Iako su Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina i Zakon o kulturi doneti isti dan, imaju protivrečne odredbe o učešću manjina u upravljanju kulturnih institucija. Dok Zakon o nacionalnim savetima predviđa da svaka nacionalna manjina ima pravo da ima po jednog predstavnika u upravnom odboru, Zakon o kulturi predviđa jednog predstavnika za sve nacionalne manjine. Sama praksa je u ovom slučaju šarenolika. Tako, na primer, u upravnom odboru Dečijeg pozorišta Subotica učestvuje po jedan član koje imenuju saveti mađarske, hrvatske, bunjevačke i romske nacionalne manjine. Sa druge strane, u upravnom odboru Istorijskog arhiva Pančeva mađarski i rumunski nacionalni savet su predstavljeni jednim predstavnikom kojeg zajedno biraju.⁵⁴³

Deklaracija o položaju sandžačkih Bošnjaka

Sredinom februara 2012. godine, Bošnjačko nacionalno vijeće je uputilo na adrese brojnih evropskih institucija i ambasada evropskih zemalja u Beogradu nacrt teksta deklaracije o položaju i ostvarivanju prava sandžačkih Bošnjaka. U ovom dokumentu se tvrdi da u Srbiji postoji višedecenijsko i konstantno osporavanje prava Bošnjacima na njihov nacionalni identitet i onemogućavanje ostvarivanja kolektivnih nacionalnih prava. Nabraja se da su Bošnjacima uskraćena prava na službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma, na obrazovanje i informisanje na svom jeziku, na zaštitu i unapređenje bošnjačkog kulturnog nasleđa.

543 Beogradski centar za ljudska prava, *Ostvarivanje prava nacionalnih manjina*, 2013., Beograd

Usvajanje konačnog teksta deklaracije prvobitno je bilo planirano za 15. februar 2012. godine. Iako je Esad Džudžević, predsednik BNV i narodni poslanik, nastojao da deklaracija bude dokument koji podržavaju sve bošnjačke strukture, ovaj njegov potez naišao je na različite ocene među Bošnjacima. Muftija Muamer Zukorlić, kao i predsednik nepriznatog BNV Samir Tandir zagovornici su teze da su Bošnjaci obespravljani, ali smatraju da poziv nije potreban.

„Džudžević je narodni poslanik i član partije koja je deo vladajuće koalicije u Srbiji. On i njegovi politički istomišljenici snose odgovornost za celokupno stanje u Sandžaku, za obespravljenost i diskriminaciju Bošnjaka i ekonomsku zaostalost ove regije. Zato je njegovo sadašnje insistiranje na internacionalizaciji ovog pitanja i pozivanje na nekakav skup o pravima Bošnjaka licemeran potez”, rekao je Tandir.⁵⁴⁴

Rasim Ljajić, lider SDPS i ministar rada i socijalne politike, kaže da se Bošnjacima ne osporava pravo na poštovanje nacionalnog identiteta. *„Postoje problemi koji su identični sa problemima svih drugih građana u Srbiji i oni su vezani za siromaštvo, ekonomsko-socijalni status. Prava iz domena identiteta se poštuju uz sve međunarodne standarde u toj oblasti”,* kaže Ljajić.⁵⁴⁵

S druge strane, Esad Džudžević, predsednik BNV, ističe da je zakonski okvir kojim se ta prava regulišu dobar, ali da je problem što se ne sprovodi. *„Nemamo pravo na bosanski jezik. U pet opština – Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici, Prijepolju i Priboju – gde je više od 15 posto bošnjačkog življa, treba da bude zastupljen bosanski jezik. Tražimo da nazivi ulica budu napisani na oba pisma, kao i da vlada obezbedi novac za izlaženje „Sandžačkih novina”. Od vlade zahtevamo i da obezbedi novac za zaštitu kulturnih objekata”,* kaže Džudžević.⁵⁴⁶

Narodni poslanik LDP iz Priboja, Kenan Hajdarević osudio je Deklaraciju o slobodama i pravima Bošnjaka u Srbiji. Smatra da je taj predlog „zakasneo, neiskren i nelegitiman”. *„Zakasneo, zato što su stranke i koalicije*

544 Politika, Koja prava Džudžević traži za Bošnjake, 27. januar 2012.

545 <http://www.sandzaklive.rs/index.php/sandzak-politika/123-rasim-ljajic-prava-bosnjaka-nisu-ugrozena> 1. februar 2012.

546 Novosti, Čardaš po Ustavu, 4. mart 2012.

okupljene oko Sulejmana Ugljanina u vlasti na republičkom nivou već šest godina, a o kršenju prava Bošnjaka počinju da pričaju samo nekoliko meseći pre izbora. Neiskren jer dolazi od političke opcije koja je odlučujuće uticala, u pojedinim momentima, na uskraćivanje prava Bošnjaka u Srbiji trulim političkim nagodbama i dilovima. Nelegitiman jer ga je uputila institucija koja je izabrana pre osam godina, a čiji mandat je istekao izborom za BNV u junu 2010. godine. Tim dokumentom, njeni autoru pokušavaju da zamaskiraju svoje nečinjenje u prethodnom periodu svoje vlasti, da održe stvorene paralelne institucije i time dezavuišu domaću i međunarodnu javnost” ističe Hajdarević.⁵⁴⁷

Hajdarević je u deset tačaka pobrojao sve optužbe na račun vlasti koju je predvodila Ugljaninova koalicija. Optužuje ih za falsifikovanje rezultata referenduma za Ustav Srbije 2006. godine, za stvaranje paralelne Islamske zajednice, ekonomsko devastiranje opština Novi Pazar, Tutin i Sjenica, za glasanje u Skupštini Srbije za Rezoluciju o Srebrenici, učestvovanje u lokalnoj vlasti u opštini Priboj koja neće da uvede bosanski jezik u službenu upotrebu, izbegavanje učešća na konstitutivnoj sednici novog saziva BNV, davanje podrške predsedničkom kandidatu Velimiru Iliću, učestvovanje u glasanju za Zakon o statističkoj regionalizaciji Srbije, izostanku podrške Deklaraciji o kršenju ljudskih prava i diskriminaciji Bošnjaka i Sandžaka koje su donošene od 2006 – 2011. godine i da su učestvovali u opstruiranju verske nastave na području Sandžaka.⁵⁴⁸

Ministar za manjinska prava Milan Marković rekao je da deklaracija BNV u kojoj se kritikuje položaj Bošnjaka u Srbiji „njihova (predizborna) kampanja”. *„Bošnjaci u Srbiji uživaju sva prava. Ta nacionalna zajednica ima dva ministra u vladi. Na koga se oni to žale, sami na sebe? Oni koji sada govore o tome su poslanici i deo vlasti poslednje tri vlade”*, izjavio je Marković⁵⁴⁹

BNV je sredinom marta 2012. godine rešilo da usvoji Deklaraciju o položaju Bošnjaka, ali na regionalnom nivou. U saradnji sa srodnim bošnjačkim institucijama, Bošnjačkim savjetom Crne Gore i Vijećem kongresa

547 <http://vesti.krstarica.com/raska-oblast/deklaracija-je-nelegitimna/> 9. februar 2012.

548 Ibid.

549 Press, Marković: Kampanja Bošnjaka, januar 2012.

bošnjačkih intelektualaca iz Bosne i Hercegovine, Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji je potpisalo *Deklaraciju o položaju i pravima Bošnjaka u Sandžaku (Crnoj Gori i Srbiji) i odnosima sa Bosnom i Hercegovinom*, u Sarajevu 28. juna 2012. godine. Deklaracija podržava i priznaje integritet i suverenitet pomenutih država (Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije), a od nadležnih organa traži rasvetljavanje zločina počinjenih nad Bošnjacima tokom ratova 90-tih i zadovoljenje uslova tranzicione pravde prema žrtvama. U tekstu je izražen i zahtev da se u budućim procesima decentralizacije u Crnoj Gori i Srbiji, Sandžak definiše kao posebna administrativna oblast. Takođe, insistira se i na poštovanju prava bošnjačke manjine, posebno u oblasti obrazovanja i upotrebe službenog jezika.⁵⁵⁰

Sukobi i intervencije

Pored problema s kojima se susreću nacionalne manjine na prostoru čitave jugoistočne Evrope, a pod senkom tranzicije i nedavnih konflikata, manjine u Srbiji su tokom 2012. godine postale značajna meta nacionalističkih pretenzija na Balkanu.

Intenziviranjem pregovora između Beograda i Prištine, Srbija je sve otvorenije isticala svoj plan za teritorijalnom autonomijom severnog Kosova (poput stausa republike srpske). Isti zahtev su postavili i Albanci iz Preševske doline koji su tražili da budu zastupljeni u pregovorima Beograd – Priština. Položaj Albanaca na jugu Srbije i Srba na severu Kosova je čitavu deceniju taoc činjenice da Srbija ne priznaje novu realost na Kosovu. Obe zajednice su živele u iščekivanju dogovora što je stvorilo svojevrsni politički a na severu Kosova i pravni vakum. Tokom čitave 2012. godine Albanci na jugu Srbije su intenzivirali svoje akcije i zahteve. Tokom predizborne kampanje početkom 2012. godine Ivica Dačić, tada ministar policije, je radikalizacijom svoje retorike proizveo tenzije u tom regionu. Krajem 2012. godine, albanske lokalne vlasti u Preševu su podigle spomenik Oslobođilačkoj vojsci Preševa, Bujanovca i Medveđe (OVFBM). Vlasti u Beogradu su hitno zahtevale da se ovaj ovaj spomenik ukloni, a kao razlog su navele

550 Saopštenje BNV 29. jun 2012. <http://www.bnv.org.rs/vijesti/potpisana-deklaracija-o-polozaju-i-pravima-bosnjaka-u-sandzaku/>

da je podignut nelegalno. Premijer Ivica Dačić je izjavio da će, ukoliko opština sama ne ukloni spomenik, to uraditi država. Sa druge strane, bivši komandat ove formacije zapretio je da će on i njegovi saborci uzeti puške u ruke, ukoliko Vlada pokuša da sruši spomenik.⁵⁵¹ Nakon mesec dana krize, 20. januara 2013. godine pripadnici Žandarmerije su uklonili spomenik, što su posmatrali brojni građani Preševa.⁵⁵² Narednih dana održani su protesti Albanaca u Preševu.

U kontekstu nastojanja Srbije da dobije status kandidata za članstvo u EU, Rumunija i Bugarska su aktivirale pitanja položaja bugarske i vlaške manjine.

U septembru 2012. godine u medijima se pojavila informacija da postoji mogućnost da će Bugarska usloviti Srbiju i Makedoniju na putu evro-integracija zbog nekih otvorenih bilateralnih pitanja. *„Ima naznaka da će neki bugarski poslanici u Evropskom parlamentu pokretati pitanje prava bugarske nacionalne manjine u Srbiji. Na to ćemo odgovoriti jer Srbija može da bude uzor mnogim zemljama po pitanju prava nacionalnih manjina”*, izjavila je povodom te najave Suzana Grubješić, potpredsednica Vlade Srbije za evropske integracije.⁵⁵³

Bugarski šef diplomatije Nikolaj Mladenov je izjavio da bi Bugarska trebalo da definiše smernice za politiku prema svojim susedima u okviru evrointegracija zemalja Balkana. Međutim, nije izneo detalje o pomenu-tim smernicama. Potpredsednica bugarske Vlade Margarita Popova je na tribini u Bosilegradu, obraćajući se pripadnicima bugarske manjine, izjavila da Srbija neće postati članica EU ukoliko ne reši problem bugarske manjine.⁵⁵⁴ Bugarska je ranije pokrenula pitanje nerešenog spora između SPC i Bugarske pravoslavne crkve zbog zahteva Bugara da u našoj zemlji bogosluženje slušaju na maternjem jeziku.

Rumunija je tokom odlučivanja o statusu kandidata iznela zahtev da Srbija Vlahe treba da tretira kao Rumune. Predsednik Rumunije Trajan Basesku je u dva navrata posetio istočnu Srbiju, gde se založio da svima

551 RTS: Preševo, spomenik i pretnje 26. decembar 2012. <http://www.rts.rs>

552 Aljazeera, Preševo: Uklonjen spomenik albanskim borcima, 20. januar 2013.

553 Press, Grubješić: Bugari greše, Srbija poštuje manjine, 18. septembar 2012.

554 Press, Gribješić: Bugari greše, Srbija poštuje manjine, 18. septembar 2012.

koji se izjašnjavaju kao Vlasi-Rumuni bude omogućeno da se školuju na rumunskom jeziku. „*Svima koji se izjašnjavaju kao Vlasi-Rumuni potrebne su škole na rumunskom, ali i crkve i mediji na maternjem jeziku*”, kaže Basesku.⁵⁵⁵

Primedbe Rumunije na položaj vlaške manjine, predsednik Srbije Boris Tadić ocenio je 28. februara 2012. kao neopravdane, dodajući da nije iznenađen stavom Rumunije, jer je o tome mnogo puta razgovarao sa predsednikom Trajanom Baseskuom. Prema diplomatskim izvora iz Evropske komisije, šef rumunske diplomatije Kristijan Đakonesku je praktično do kraja sastanka čvrsto zahtevao da se Vlasi definišu kao rumunska manjina u Srbiji.

„Spremni smo sa prijateljima iz Rumunije da razgovaramo o tome da li su Vlasi Rumuni ili ne, ali u Srbiji je to pitanje ljudskih prava. Svako u demokratskoj zemlji ima pravo da se o nacionalnoj pripadnosti na popisu izjasni u skladu sa svojim osećanjima. Ovo je pitanje individualnih ljudskih prava, a jedno od osnovnih individualnih prava jeste da vas niko ne prisiljava da se protiv svoje volje izjasnite kao deo nekog kolektiviteta. Srbija i Rumunija imaju dugu istoriju prijateljskih odnosa, ali primedbe koje su sada iznete nisu opravdane”, rekao je Tadić.⁵⁵⁶

Grupa poslanika Skupštine Srbije 24. februara 2012. godine je posetila Bukurešt. Poslanici iz Rumunije, kako vlast tako i opozicija, insistirali su na tome da su Vlasi zapravo Rumuni i da ovo pitanje mora da se reši. Na sastanku parlamentaraca u Bukureštu dogovoreno je da se formira komisija dve strane, koja će se baviti ovom temom.

„Rekli smo im da Srbija nikome ne brani da bira kako će da se izjašnjava, ali takođe ne može nikoga da tera koju će nacionalnu pripadnost istaći. U skladu sa Ustavom i međunarodnim konvencijama, svako ima pravo da se izjasni kako želi. Govorili su o pitanju Vlaha u kontekstu evropskog puta Srbije, ali mislim da je to više pritisak i da neće blokirati kandidaturu”, rekao je Miletić Mihailović, poslanik SPS i potpredsednik Nacionalnog saveća Vlaha.

555 Politika, Vlasi nisu iznenađeni stavom Rumunije, 29. februar 2012.

556 Politika, Tadić: Primedbe Rumunije su neopravdane, 29. februar 2012.

Teodor Bakonski, pređašnji šef rumunske diplomatije, rekao je ranije za „Novosti” da se njegova zemlja zalaže da Srbija dobije kandidaturu, ali je naglasio i problem manjina. *„Evropske integracije su najbolji način da se poboljša standard manjina u svim zemljama EU”*, izjavio je Bakonski.⁵⁵⁷

Sa druge strane, Radiša Dragojević, predsednik Nacionalnog saveta Vlaha, ističe da Vlasi nemaju problema u Srbiji i da je to političko uslovljavanje Rumunije, sa kojim vlaška manjina nema veze. *„Ne postoji problem u položaju vlaške manjine u Srbiji, već vlasti u Bukureštu traže od zvaničnog Beograda da nas proglasi Rumunima, čemu se naša zajednica protivi. Mi smatramo Srbiju za maticu i, sem nekih zajedničkih korena, nemamo nikakve veze s Rumunijom. Rumunija želi da ima cifru od 100 hiljada Rumuna u Srbiji, ali i da nam nametne svoj jezik kao maternji. Prema popisu iz 2002., Vlaha je u Srbiji bilo 41 hiljada, dok je prema poslednjem popisu ta brojka uvećana za 60 posto. Mi ne branimo onim Vlasima koji žele da se izjasne kao Rumuni da to učine. Kao manjina u Srbiji, mi nemamo problema, pa čak ni sa Rumunima, niti smo obespravljani”*, kaže Dragojević.⁵⁵⁸

Sa zahtevom Bukurešta ne slažu se ni Rumuni koji žive u Srbiji. U Nacionalnom savetu Rumuna navode da se ovo telo nije bavilo ovom idejom. *„Ustav Srbije garantuje da svaki građanin ima pravo da se slobodno izjasni kom narodu pripada. Subjektivno je osećanje da li se neko smatra Rumunom ili Vlahom i to treba poštovati. Zato zahtev Rumunije nije opravdan”*, kaže Marčel Dragan, sekretar Nacionalnog saveta Rumuna.⁵⁵⁹

Prema rezultatima popisa iz 2002., u Srbiji živi nešto više od 40 hiljada Vlaha. Vlaški jezik, međutim, govori 54 800 građana, i razliku čine građani koji su se izjasnili kao Srbi, a kojima je maternji jezik vlaški. Procene govore da je broj Vlaha u 19 opština istočne Srbije proteklih godina porastao i da ih je sada oko 64 hiljade. Rumuna je daleko manje (30 419) i oni su naseljeni u Banatu.

U Ministarstvu za lokalnu samoupravu, ljudska i manjinska prava kažu da je objedinjavanje manjinskih zajednica nemoguće, jer propisi svim građanima garantuju da se izjasne kao pripadnici manjine po svom izboru.

557 Novosti, Sada se Vlasi dosetili, 25. februar 2012.

558 Danas, Vlasi odbacuju zahtev Bukurešta da budu Rumuni, 25-26. februar 2012.

559 Novosti, Rumunija krši prava Vlaha, 1. mart 2012.

Zagovornici obespravljenosti Vlaha u Srbiji potežu argument da nemaju škole na svom jeziku, što ne važi i za banatske Rumune koji se uredno školuju na rumunskom. Najveći problem je u tome što vlaški jezik nije standardizovan i kao takav ne može da se izučava u školama.

Identičan stav o odnosu prema Srbiji, međutim, nemaju svi Vlasi. Vlaho-Rumuna je u Timočkoj Krajini oko 1 500 i insistiraju na tome da je njihov jezik rumunski. Reč je o desetak stranaka i udruženja, koja su više puta tražila pomoć od Bukurešta. Rumunija je, između ostalog, uoči poslednjeg popisa bezuspešno tražila da se izbriše kategorija „Vlah”.⁵⁶⁰

Radiša Dragojević, predsednik vns, je na konferenciji održanoj u Medija centru u Beogradu 20. septembra 2012. godine, izneo svoje viđenje problema. Prema popisu iz 2002. u 19 opština u Srbiji živi oko 45 000 Vlaha. Nezvanični podaci najnovijeg popisa govore da se ta brojka uvećala 62 posto. Takođe, prema popisu iz 2002., oko 57 000 lica se izjasnilo da im je maternji jezik vlaški. Izrazio je uverenje da i ta brojka srazmerno uvećana na poslednjem popisu, što će pokazati konačni rezultati popisa. Ali i te brojke su daleko od pravog stanja, jer postoje procene da u istočnoj Srbiji živi oko 200 000 Vlaha. Vlasi su tek na početku ostvarivanja svojih prava. Naglašava, ipak, da su odnosi Vlaha sa ostalim etničkim grupama, uključujući tu i Srbe, dobri. U institucionalnom smislu, ne samo u kontekstu vlaške nacionalne manjine, Srbija je otišla korak nazad. Ukinuto je ministarstvo za manjinska prava, a državna kancelarija je u fazi formiranja, što je ipak niži institucionalni nivo. Istakao je zadovoljstvo što je Savet Evrope konačno priznao postojanje posebne, vlaške nacionalne manjine. „Mi uvažavamo i dobro saradujemo sa Rumunskim nacionalnim većem, a što se tiče Rumunije, nju smatramo samo za dobrog suseda. Srbija je naša matična zemlja, dok je naš maternji jezik vlaški”, rekao je Dragojević. Usvojeno je vlaško pismo (u oba alfabeta – ćirilicom i latiničnom) i u procesu je donošenje rečnika. To je proces normiranja jezika i preduslov je za uvođenje obrazovanja na vlaškom jeziku.

Sporazum koji su 1. marta 2012. godine, uoči Samita šefova država i vlada članica EU potpisale Srbija i Rumunija svojim odredbama treba da

560 Novosti, Rumunija krši prava Vlaha, 1. mart 2012,

omogućiti bolji položaj i prava rumunske manjine u Srbiji i srpske manjine u Rumuniji.

Sporazum ističe pravo „slobodnog, ličnog izbora u pogledu pripadnosti određenoj nacionalnoj manjini“, ali i precizira buduće poteze Vlade Srbije, kao i SPC i RPC. Dokumentom je zagarantovan i reciprocitet u pravima manjina u obe države. Srbija i Rumunija su se saglasile da svi problemi između dve crkve treba da budu rešeni između njih samih i da dijalog treba da počne što pre. Sporazumom je predviđeno da će biti „preduzete mere za obezbeđivanje obrazovanja, pristup medijima, javnoj upravi i verskoj službi na maternjem jeziku pripadnicima rumunske nacionalne manjine u istočnoj Srbiji“. Dogovor dve države garantuje da će manjine imati udžbenike na maternjem jeziku.⁵⁶¹

Radikalizacija mađarske manjine

Krajem 2012. i početkom 2013. godine, intenzivirali su se i međuetnički sukobi u Temerinu, između Srba i Mađara. Napadi su vršeni na pripadnike obe etničke grupe. Međutim, prilikom hapšenja i procesuiranja osumnjičenih počilaca, policija i sudski organi su bili mnogo ekspeditivniji prema pripadnicima mađarske zajednice osumnjičenih za napad na Srbe. To je stvorilo dodatnu tenziju i dovelo do žešćih i učestalijih sukoba. Takođe, i mediji, na oba jezika, nisu pomogli u smirivanju strasti. Objavlivanjem imena i događaja koji se odnose samo na pripadnike svoje zajednice, i izbegavanje demantovanja netačnih podataka, stvarali su iskrivljenu sliku u okviru svoje etničke grupe. Pored etničkih sukoba, događali su se i sukobi koji su sa obe strane sačinjavale izmešane srpsko-mađarske grupe, a opet, u medijima, ovakvi incidenti su prikazivani kao međuetnički.⁵⁶²

U proteklih godinu dana, više od 20 hiljada Vojvođana je zatražilo mađarsko državljanstvo, 2 hiljade je i dobilo pasoš Mađarske. Kako u Vojvodini živi blizu 300 hiljada Mađara, broj onih koji su do sada zatražili dvojno državljanstvo manji je nego što se očekivalo. Ali pošto je postupak jednostavljen i podrazumeva mnogo manje dokumentacije, pretpostavlja se

561 Blic, Srbija i Rumunija juče potpisale sporazum, 2. mart 2012.

562 <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br92.pdf>

da će u narednom periodu doći i do cifre od 80 hiljada zahteva. U ministarstvima pravde i spoljnih poslova Mađarske do sada je iz celog sveta stiglo oko 180 hiljada zahteva za dobijanje državljanstva.⁵⁶³

Međutim, izuzimajući primer Temerina, Tamaš Korhec, predsednik NSM, kaže da Srbija u poređenju sa najrazvijenijim evropskim zemljama obezbeđuje manjinama položaj koji bi on lično ocenio ocenom sedam ili osam. „Srbija može da bude ponosna na pravni okvir zaštite identiteta koji pruža manjinskim zajednicama, prvenstveno u obrazovanju, razvoju i očuvanju kulturnog identiteta. Problem je što neki zakoni i propisi još uvek teško funkcionišu u praksi, kao što je vođenje sudskih sporova na jezicima manjina”, kaže Korhec.⁵⁶⁴

Međutim, u incidenti u pomenutim mađarskim mestima, kao i diskriminatarno postupanje sudstva. Dovelu je do radikalizacije mađarske manjine. Neonacisti iz većinski mađarskih mesta Sente i Ade odlazili su u naznačenom periodu u Temerin i tamo izazivali antisrpske incidente.

Mađarska ultradesničarska, antisemitska stranka Jobbik osnovala je 2. marta 2013. u Subotici svoju podružnicu za Vojvodinu, na čijem je čelu nastavnik iz Sente Győri Endre.

Na skupu mađarskih vođa iz Vojvodine, Rumunije i Slovačke u Martelju (Mártély) u Mađarskoj, 23. marta 2013, čelnik najjače mađarske stranke u Vojvodini, Saveza vojvođanskih Mađara (SVM), g. Pásztor se po prvi put založio za mađarsku teritorijalnu autonomiju u Vojvodini. Takav zahtev SVM nije do sada iznosio u vojvođanskoj javnosti, već su se za njega zalagale ostale mađarske stranke: Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara, Demokratska stranka vojvođanskih Mađara, Građanski savez Mađara i Pokret mađarske nade.

563 Novosti, Traže 20 000 mađarskih pasoša, 4. mart 2012.

564 Novosti, Čardaš po Ustavu, 4. mart 2012.

Napetosti u Sandžaku

I u Sandžaku je tokom 2012. godine dolazilo do etničkih tenzija i političkih napetosti između Bošnjaka i države Srbije. Opštinske vlasti su 4. avgusta 2012. godine postavile spomen-ploču Aćifu Hadžiahmetoviću, poznatijem kao Aćif Efendija, u centralnoj pešačkoj zoni u Novom Pazaru. Ploča je postavljena bez sprovođenja propisanog postupka i odobrenja nadležnog organa. Njenom otkrivanju prisustvovali Sulejman Ugljanin (SDA) i državni sekretar u Ministarstvu prosvete Muhedin Fijuljanin. Ministarstvo pravde i državne uprave naložilo gradskim vlastima 28. avgusta 2012. godine da imaju trinaest dana da uklone spornu ploču.⁵⁶⁵ Aćif Efendija je kontroverzna ličnost. Dok ga deo Bošnjaka posmatra kao nacionalnog heroja koji je zaštitio Bošnjake od četnika Draže Mihailovića, dotle da srpska zajednica smatra za zločinca koji je počinio odmazde nad Srbima u regionu Sandžaka tokom Drugog svetskog rata.

Nerešeni politički problemi su eskalirali na stadionima. Tokom utakmice osmine finala Kupa Srbije održane u Novom Pazaru 24. oktobra 2012. godine, huligani iz navijačke grupe „Ekstremi”, istakli su transparente kojima veličaju „Žutu kuću”, objekat u Albaniji u kojem je, prema izveštaju Dika Martija, vršena transplantacija organa srpskih zarobljenih civila. Javnost, policija i tužilaštvo su promptno reagovali i procesuirali osumnjičene.⁵⁶⁶ Na utakmici održanoj 5 novembra 2012. godine, navijači FK „Novi Pazar” su na tribinama istakli transparent „Stadion Aćif Efendija” čime je opet bila uzburkana sandžačka i srbijanska javnost.⁵⁶⁷

565 Danas, Ukaz u gradskoj upravi, a niko ne zna, 28. avgust 2012.

566 Blic Sport, Skandal u Novom Pazaru: Transparent „Živela Žuta kuća”, 24. oktobar 2012.

567 Press, Navijači Novog Pazara slave ubicu Srba, 5. novembar 2012.

Zaključci

I pored odgovarajućeg pravnog okvira, neophodnih zakona, država nema inkluzivnu politiku za manjine. Štaviše, na delu je i dalje diskriminatorski odnos prema skoro svim manjinama. Implementacija zakona je i dalje problematična zbog odsustva političke volje. Osim toga, institucije, posebno sudstvo, slabo funkcionišu što dodatno otežava položaj manjina.

Položaj manjina u Vojvodini je daleko bolji nego u užoj Srbiji kada je reč o manjinskoj infrastrukturi i funkcionisanju institucija. Vojvodina je imala drugačije iskustvo suživota i interkulturalnosti, koje je značajno narušeno devedesetih godina., pre svega Hrvata i Mađara.

Postoje suštinske razlike u tretiranju manjinskih prava između Vojvodine i Srbije. U Vojvodini se poštuju manjinska prava u obrazovnoj, medijskoj, kulturnoj i religijskoj sferi. Međutim, poslednjih godina u porastu su incidenti protiv Mađara pre svega u Temerinu, Bečeju, Novom Sadu, Srbobranu i Subotici. To je dovelo do radikalizacije mađarske manjine.

Kao odgovor na ove incidente (16. februara 2013) postignut je dogovor da se u opštinama u kojima je dolazilo do međunacionalnih incidenata angažuju, po potrebi, i pripadnici Žandarmerije i da se pojača policijska kontrola u sredinama u kojima je povećan broj krivičnih dela radi očuvanja lične i imovinske bezbednosti građana.

U centralnoj Srbiji manjinsko pitanje je postalo aktuelno tek nakon promena 2000 godine. Tek tada počinje primena Zakona u sferi obrazovanja, pa je tako uvedena nastava na rumunskom (za pripadnike vlaške manjine) i bosanskom jeziku (april 2013). Beograd i dalje radi na podvajanju unutar bošnjačke zajednice i održavanja tenzija u Sandžaku.

Rumunska pravoslavna crkva je izložena diskriminaciji. Srpska pravoslavna crkva oštro se protivi da rumunski sveštenici obavljaju versku službu u Srbiji.

Nakon što su Srbi dobili teritorijalnu autonomiju na severu Kosovu, treba očekivati slične zahteve i nekih manjina u Srbiji. Mađari su već postavili zahtev za teritorijalnom autonomijom, kao i Albanci iz Preševske doline (9. marta 2013, Deklaracija svih albanskih odbornika iz skupština opština Preševo, Bujanovac i Medveđa). I Bošnjaci u Sandžaku su takođe 14. marta 2013, inicirala Bošnjačka demokratska zajednica) postavili isti zahtev. Svi ovi zahtevi se pozivaju na princip reciprociteta sa srpskom teritorijalnom autonomijom na Kosovu.

Žene: u okviru patrijarhalnog stereotipa

Žene predstavljaju većinsko stanovništvo i čine 51.4 odsto populacije u Srbiji. Iako normativno gledano žene i muškarci imaju jednaka prava u Srbiji, žene su izložene strukturalnoj, indirektnoj i direktnoj diskriminaciji i marginalizaciji, čiji su ključni uzroci čvrsto ukorenjeni tradicionalni i patrijarhalni stereotipi o ulozima i obavezama žena i muškaraca u porodici i društvu. Organi državne uprave kroz organizacionu strukturu i način rada i dalje uglavnom primenjuju stereotipe o rodnim odnosima, a porodično nasilje se tretira kao privatni odnos muškarca i žene, odnosno roditelja i dece.

Ustav Republike Srbije u članu 15 proklamuje ravnopravnost polova i razvijanje politike jednakih mogućnosti. Republika Srbija je potpisnica UN Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena⁵⁶⁸, mnogobrojnih Konvencija Međunarodne organizacije rada⁵⁶⁹ kao i revidirane evropske socijalne povelje i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava. Republika Srbija je 2009. godine usvojila Zakon o ravnopravnosti polova⁵⁷⁰, međutim mnogobrojne odredbe zakona koje se odnose na uspostavljanje ravnopravnosti polova u političkom, ekonomskom i kulturnom životu ne primenjuju se u praksi, o čemu svedoče statistički podaci državnih organa i civilnog sektora. Takođe, Zakon o diskriminaciji⁵⁷¹ u članu 20 zabranjuje diskriminaciju u odnosu na pol ili zbog promene pola. Zakonom je zabranjeno i nasilje, eksploatacija, izražavanje mržnje, omalovažavanje, ucenjivanje i uznemiravanje u odnosu na pol, kao i javno zagovaranje, podržavanje i postupanje u skladu s predrasudama, običajima i drugim društvenim obrascima ponašanja koji su zasnovani na ideji predodređenosti ili

568 *Službeni list SFRJ (Međunarodni ugovori)*. 11/81.

569 *Konvencija Međunarodne organizacije rada* 100, 111, 89 i 156.

570 *Službeni glasnik RS*, 104/09.

571 *Službeni glasnik RS*, 22/09.

nadređenosti polova, odnosno stereotipnih uloga polova. Zakon o radu⁵⁷² zabranjuje stavljanje u nepovoljniji položaj osoba koje traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol. Februara 2009. godine usvojena je i Nacionalna Strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti za period 2010-2015. kojom se utvrđuje celovita politika države u cilju eliminisanja svih oblika diskriminacije žena, a prioriteti su ekonomija, obrazovanje, zdravlje, suzbijanje nasilja nad ženama, kao i pitanje rodnih stereotipa u medijama. I nakon višegodišnjih napora 2010. godine je usvojen Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu.

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji je u 2012. godini radio na povezivanju i osnaživanju žena iz civilnog sektora iz zemalja Zapadnog Balkana. U poslednjih godinu ipo dana posebno su identifikovani problemi po pitanju prava žena u Novom Pazaru i Bujanovcu, i tu spadaju: nezaposlenost, isključenost iz javnog života, nasilje u porodici, žensko zdravlje, tradicionalne rodne uloge, stereotipi u medijima i javnom diskursu, ignorisanje pitanja ravnopravnosti žena u široj zajednici, podređenost žene u raspodeli porodične imovine.⁵⁷³ U gradskom veću i u Bujanovcu i u Novom Pazaru nikada nije bila ni jedna žena.

Diskriminacija žena u ekonomskoj sferi

U Srbiji postoji prikrivena rodna nejednakost na tržištu rada u smislu veće stope nezaposlenosti žena. Prisutna je tradicionalna podela zanimanja na „muška” i „ženska”, kao i nejednaka zarada za iste poslove u odnosu na muškarce. Istraživanja u fokus grupama koja su izvedena u okviru Programa za razvoj Ujedinjenih nacija, pokazuju da su žene često zlostavljane na radu, posebno u malim i srednjim preduzećima, da rade u lošim uslovima, bez zaštite na radu i garantovanih prava kao i da se otpuštaju radi trudničkog bolovanja ili porođaja.⁵⁷⁴ Prema podacima Nacionalne

572 *Službeni glasnik RS, 24/05, 61/05 54/09.*

573 Saveti za rodnu ravnopravnost u Bujanovcu i Novom Pazaru postoje samo normativno gledano, bez velikih pozitivnih efekata u radu. U Bujanovcu ne postoji nijedna organizacija civilnog društva koja se bavi pitanjima zaštite prava žena.

574 „Od ranjive do održive grupe: prevazilaženje siromaštva žena putem samozapošljavanja”

službe za zapošljavanje Srbije⁵⁷⁵, u posebno neravnopravnom položaju su samohrane majke, starije radnice otpuštene kao višak radne snage, nezaposlene ili mlađe žene, Romkinje i žene sa invaliditetom.

Velike ekonomske krize, po pravilu, dovode do osnaživanja konzervativizma u vidu različitih ideologija, pokreta i doktrina.⁵⁷⁶ Društvena regresija, nemogućnost stvaranja civilnog društva i povratak religije vrše konstantan pritisak na žene kako su one jedino odgovorne za pad nataliteta. To dalje znači, da ne treba da se zapošljavaju, školuju, specijalizuju, prekvalifikuju, napreduju u službi već da rađaju decu. Ako se tome doda i permanentno pravljen slika o tome da muškarci više zarađuju, ostvaruju veću ekonomičnost i efikasnog rada, onda je sasvim logično da žena ostaje kod kuće. Iza ovakve predstave stoje država i političke partije, gotovo bez ikakvog preuzimanja odgovornosti niti pokušaja da merama socijalne politike, olakšaju brigu o deci i starima i time stvore uslove za povratak žena na posao.⁵⁷⁷

Da mit o većim zaradama muškaraca, uopšteno gledano, nije samo ženska fikcija već stvarno stanje u Srbiji, nedvosmisleno govori pojava izrazite feminizacije i pauperizacije društvenih delatnosti. Tako u zdravstvu, prosveti, kulturi, nauci, tekstilnoj i kožnoj industriji, žene čine bazu i srednji nivo, kao najbrojnije i sa najmanjim zaradama.⁵⁷⁸ U slabo plaćenim obrazovanim institucijama, u javnom sektoru radeći kao nastavnice žene su u većini, odnosno žene su dva do tri puta prisutnije kao nastavno osoblje u osnovnim školama (2003-2006. godine), dok su u srednjim školama zastupljene sa 50 odsto.⁵⁷⁹ U Srbiji je posebno marginalizovan položaj seoskih žena, jer njihov rad uglavnom nije plaćen i društveno vrednovan, iako žene skoro u potpunosti obavljaju poslove značajne za održavanje seoskog domaćinstva i preživljavanje višegeneracijske porodice. Oko

.....

Udruženje poslovnih žena, Popović-Pantić i Petrović, 2007.

575 <http://www.nsz.gov.rs/live/trazite-posao/svi-poslovi>

576 „Ekonomski položaj žena u tranziciji – slučaj Srbija“, Ljiljana Arsenović, Libela, 18. decembar 2012.

577 Isto.

578 Isto.

579 „Žene i muškarci u Srbiji“, Republički zavod za statistiku Srbije, Beograd, 2008.

55 odsto od ukupnog stanovništva živi na selu i u većini su žene. Ruralna domaćinstva su izložena najvišem riziku od siromaštva i u 2007. godini činila 71 odsto siromašnih⁵⁸⁰. Izrazito patrilinarni obrazac svojinskih odnosa u seoskoj porodici u Srbiji dolazi do izražaja u vlasničkim odnosima nad imovinom i kućom. Patrilokalni tip nastanjivanja i nasleđivanja imovine, kao dominantni obrazac života na selu, po kojem se domaćinstvo zasniva i organizuje u kući muža, razlog je što žene nisu vlasnice poljoprivrednog imanja (84 odsto su u vlasništvu muškaraca), ni kuća u kojima žive (88 odsto su u vlasništvu muškaraca) i uglavnom ne poseduju sredstva za poljoprivrednu proizvodnju.⁵⁸¹

U skladu sa evropskim vrednostima i tekovinama, Strategija unapređivanja položaja žena i rodne ravnopravnosti u Srbiji⁵⁸², takođe, promovise politiku zapošljavanja koja doprinosi usklađivanju radnih uslova i porodičnog života kao evropski model ravnoteže karijere i porodice. Promovisanje slobodnog izbora fleksibilnih oblika rada poboljšanjem socijalne zaštite i usluga nege i staranja, uz stvaranje jednakih mogućnosti za njihovo korišćenje, ističe se kao jedna od važnih aktivnosti u cilju podsticaja zapošljavanja žena. Prepreke koje otežavaju prisustvo žena na tržištu rada su i na vrednosnom planu i obrascima porodičnog života. Tradicionalni stereotipi u situaciji povlačenja univerzalnih programa u socijalnoj zaštiti, kada se briga o deci, starima i drugim osetljivim grupama organizuje privatno, najčešće bez subvencija državnih programa koji su nekada pratili porodicu, naglašavaju lošu perspektivu nezaposlenosti.

Na tržištu rada u Srbiji diskriminisano je 61 odsto žena, od čega se tek svaka deseta obratila za pomoć nekoj organizaciji, instituciji ili pojedincu.⁵⁸³ Među najčešćim oblicima diskriminacije su raspitivanje o bračnom statusu i planovima za materinstvo, nametanje takozvanih „ženskih” poslova koji nisu u opisu radnog mesta i komentarisanje fizičkog izgleda.

580 Drugi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjivanje siromaštva u Srbiji, 2007.

581 „Porodica i položaj žene u ruralnoj Srbiji”, Dr Ljubica Rajković, 2002.

582 Tekst Strategije: <http://www.cmv.org.rs/wp-content/uploads/2012/12/NACIONALNA-STRATEGIJA-ZA-POBOLJ%20ANJE-POLO%20BDAJA-%20BDENA-I-UNAPRE%20IVANJE-RODNE-RAVNOPRAVNOSTI.pdf>

583 „Žene diskriminisane i kad rade i kad traže posao”, EurActiv.rs, 26. septembar 2012.

Diskriminaciju najviše trpe žene zaposlene u privatnom sektoru, radnice „na crno” i one koje nemaju stalni ugovor o radu.⁵⁸⁴ Seksualnom nasilju bilo je izloženo 22.1 odsto žena, od čega 79.5 odsto komentarisano, 15.2 odsto nedozvoljenom fizičkom kontaktu, 8.3 odsto uslovljavanju napredovanja seksualnim odnosima, 3.1 odsto je bilo izloženo pornografskim materijalima na poslu, a 2.8 odsto je prinuđeno na seksualni odnos, odnosno silovano.⁵⁸⁵ Trudnoća i materinstvo su razlog diskriminacije i za žene koje rade, pa je svaka treća žena koja je tokom istraživanja radila i bila u drugom stanju bila diskriminisana, a neki od načina diskriminacije su neodgovarajuća promena radnog mesta, otkaz, prevremeno prekidanje porodijskog odsustva ili neredovna isplata nadoknade za porodijsko.⁵⁸⁶

Na oko pola miliona nezaposlenih od kojih polovinu čine žene, samo kontinuirano sadejstvo svih učesnika počev od obrazovnih do socijalnih, od medijskih do političkih, mogu da naprave pomak na neki duži vremenski rok, kada je ekonomski položaj žena u pitanju. Prevažilaženje posledica tranzicije i uspostavljanje ekonomske stabilnosti u Srbiji, a time i bolje perspektive zapošljavanja žena direktno zavise od spremnosti države da se pozicionira u odnosu na Evropske integracije i uspostavljanje vrednosti koje na tom putu stoje.

Nasilje nad ženama

U Srbiji je svaka druga žena bila izložena nekom obliku nasilja u porodici – psihološkom, ekonomskom, fizičkom ili seksualnom, upozorio je program Ujedinjenih nacija za razvoj.⁵⁸⁷ Postojanje nasilja nad ženama u privatnom i javnom životu predstavlja prepreku održivom razvoju, i prevenciji i borbi protiv rodno zasnovanog nasilja mora se prići kao najozbiljnijem pitanju ugrožavanja ljudskih prava. Neophodno je i usklađivanje nacionalnih propisa sa međunarodnim aktima, kao što su Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena i Deklaracija UN

584 Isto.

585 „Diskriminacija žena na tržištu rada u Srbiji”, Viktimološko društvo Srbije, 2012.

586 Isto.

587 „Svaka druga žena izložena nasilju”, B92, 6. mart 2013.

o eliminisanju nasilja nad ženama, što je od ključnog značaja za postavljanje standarda zaštite žrtava nasilja.

Glavni problemi u sistemu zaštite žena od nasilja u Srbiji su odsustvo evidencije broja žena izloženih nasilju, blage kazne i nepovezanost sistema, odnosno institucija. Nevladine organizacije koje se bave pitanjem nasilja nad ženama i pružanjem podrške ženama⁵⁸⁸ zalažu se za uspostavljanje sistema koji bi omogućio uvid u broj žena izloženih nasilju, kako bi mogla da im se pruži adekvatna usluga i zaštite. Takođe, politika kazni je blaga – postoji dosta uslovnih presuda, a u tim slučajevima ne postoji nikakav nadzor, što zapravo može da znači da nasilnik može da i dalje čini nasilje. Preventivne mere zaštite od nasilja su sporadične, stihijske, neplanske i najčešće nekoordinisane. Godine 2006. prijavljen je 3.441 slučaj nasilja, a 2012. 8.481.⁵⁸⁹ Taj broj je veći zbog porasta broja nasilnika, ali i jer se žrtve ohrabruju i često prijavljuju nasilnike. Do oktobra 2012. godine u porodičnom nasilju su ubijene 23 žene.⁵⁹⁰

U 2012. godini Srbija je ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Konvencija predstavlja nezaobilazan međunarodno-pravni dokument koji je prevashodno usmeren na zaštitu ljudskih prava žena i ostalih žrtava porodičnog nasilja. Osnovni cilj ove konvencije Saveta Evrope predstavlja uspostavljanje nulte tolerancije u Evropi u odnosu na nasilje nad ženama i nasilje u porodici. Ono što je neophodno jeste usvajanje Akcionog plana za implementaciju Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, i ratifikacija Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

588 poput Autonomnog ženskog centra i mreže Žene protiv nasilja

589 „EU o kvotama, Srbija o nasilju nad ženama“, EurActiv.rs, 8. mart 2013.

590 „U Srbiji 23 žene ubijene u 2012.“, Blic, 26. novembar 2012.

Rodna ravnopravnost

Rodna ravnopravnost je garantovana Ustavom, a Srbija je potpisnica više međunarodnih konvencija i dokumenata kojima se garantuje ravnopravnost muškaraca i žena i zabranjuje diskriminacija na osnovu pola. Srbija je 50. po rodnoj ravnopravnosti među 135 država na listi Svetskog ekonomskog foruma na kojoj prednjače nordijske zemlje dok su na začelju Čad, Pakistan i Jemen.⁵⁹¹ Zemlje su rangirane prema sposobnosti da uklone rodne razlike na četiri ključna sektora – u pristupu zdravstvu, obrazovanju, učešću u političkom životu i ekonomskoj jednakosti. Srbija je prema ekonomskoj ravnopravnosti žena i muškaraca na 67. mestu u svetu, po ravnopravnosti u platama za isti rad je 76, po pristupu zdravstvu 91, po pristupu obrazovanju 61, a po ravnopravnosti u učešću u političkom životu 40. među 135 zemalja.⁵⁹²

Iako čine više od polovinu stanovništva Srbije, žene nisu dovoljno zastupljene u vlasti i na rukovodećim položajima. Srbija nikada nije imala ženu za premijera ili predsednicu, a broj ministarki u Vladi Republike Srbije od 2001. godine varirao je od dve do pet ministarki, što je daleko manje od trećine.⁵⁹³ Zastupljenost žena u organima državne uprave je oko 60 odsto, a u pravosuđu 80 odsto.⁵⁹⁴ Od 2008. do 2012. godine predsednica Narodne skuštine je bila žena, u dva poslednja mandata predsednice Vrhovnog, odnosno Vrhovnog kasacionog suda su žene, predsednica Ustavnog suda od 2007. do 2011. godine bila je žena, Republički javni tužilac od 2008. godine je žena. U Srbiji je krajem 2009. usvojen Zakon o ravnopravnosti polova koji propisuje da svaki treći poslanik u skupštini mora biti žena.

Žene u vojsci i policiji smatraju da nisu ravnopravne sa muškarcima, da im se osporava radna sposobnost, kažu da trpe grube šale kolega i

591 „Srbija 50. u svetu po rodnoj ravnopravnosti”, Euractiv.rs, 24. oktobar 2012.

592 Isto.

593 U vladi Ivica Dačića od 19 članova pet je žena, što je 26,3 odsto. U prethodnoj vladi Mirka Cvetkovića bilo je takođe, pet ministarki, odnosno 18,5 odsto, ali je taj udeo nakon rekonstrukcije vlade smanjen. U sastavu vlada Zorana Đinđića i manjinskoj vladi Vojislava Koštunice bile su po dve žene, a u drugoj Koštuničinoj vladi četiri.

594 „Savet UN za ljudska prava: unaprediti primenu zakona”, EurActiv.rs, 5. februar 2013.

seksualno uznemiravanje, pokazalo je istraživanje Beogradskog centra za bezbednosnu politiku⁵⁹⁵. Žene u bezbednosnom sektoru obavljaju uglavnom administrativne poslove, a vrlo mali procenat operativne.⁵⁹⁶ Takođe, žene sporo napreduju u karijeri pa ih je oko 10 odsto na rukovodećim mestima. Na predstavljanju izveštaja je ukazano da nije prijavljen nijedan slučaj diskriminacije u bezbednosnom sektoru, što ukazuje da ne postoji poverenje u mehanizam zaštite. Istraživanje je pokazalo je da ima pomaka u rodnoj ravnopravnosti pošto je omogućeno školovanje i obuke žena, ali je otkrilo rodnu diskriminaciju kada žene počnu i da rade.

Nacionalni akcioni plan za primenu UN SBR 1325 – Žene, mir i bezbednost (2010-2015) usvojen je u decembru 2010. Njime su predviđene i posebne mere za uvođenje rodne perspektive u rad sektora bezbednosti. Taj dokument pruža osnov za praćenje, analizu i predlaganje mera i aktivnosti za unapređenje položaja i zastupljenosti žena u sektoru bezbednosti i na rukovodećim mestima. Strategijom za poboljšanje položaja žena i unapređenje ravnopravnosti polova za 2009-2015.⁵⁹⁷ utvrđeno je šest oblasti u kojima je potrebno ostvariti napredak: unapređenje ekonomskog položaja, poboljšanje zdravlja, veće uključivanje u procese odlučivanja, u izvršnu vlast i državnu upravu, ravnopravnost u obrazovanju, suzbijanje nasilja i iskorenjavanje stereotipa o polovima u medijima.

U 2009. godini prvi put se izjednačio broj žena i muškaraca koji su doktorirali, a žene čine 44 odsto svih doktora nauka, magistara i specijalista među nastavnicima i saradnicima na visokim školama i fakultetima.⁵⁹⁸

595 Kvalitativna studija „Uvek žena, nikad koleginica“, autorke: Gorana Odanović, Maja Bjeloš, Sonja Stojanović Gajić, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, 2012.

596 Isto.

597 Tekst Strategije dostupan na: http://euintegracije.skgo.org/upload/Document/Doc/2013_01/Nacionalna_strategija_za_poboljsanje_polozaja_zena_i_unapredenje_ravnopravnosti_polova.pdf

598 „Diskriminacija – problem srpskog društva“, EurActiv.rs, 1. avgust 2012.

Preporuke:

- Usvojiti Akcioni plan za implementaciju Nacionalne strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima;
- Ratifikovati Konvenciju Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici;
- Uvesti nova krivična dela (proganjanje, seksualno uznemiravanje, sakaćenje ženskih polnih organa) i nove mere bezbednosti, i pooštriti kazne za pojedina krivična dela;
- Posebnu pažnju obratiti na usluge u nadležnosti lokalne samouprave, kao što su usluge neodložne intervencije, sos telefoni, međusistemski usklađeno planiranje usluga na različitim nivoima, protokole o saradnji institucija i organizacija u zaštiti žrtava nasilja. Pratiti budžetska izdvajanja i efekte primene ovih usluga, kao i podršku koju lokalna samouprava obezbeđuje za specijalizovane ženske organizacije koje pružaju podršku ženama i deci žrtvama nasilja;
- Razviti kvalitetan sistem praćenja i izveštavanja o realizaciji planiranih strateških ciljeva i aktivnosti za sprovođenje Strategije za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskom odnosu, kao i periodičnu procenu efekata koje ove aktivnosti ostvaruju. Izveštaji o aktivnostima, utrošenim budžetskim i sredstvima iz donacija, kao i njihovim efektima, trebalo bi da su javno dostupni;
- Stalno širenje svesti o nedopustivosti nasilja prema ženama (i deci) i povećanje dostupnosti informacija o zaštiti i uslugama, posebno za višestruko diskriminisanu grupu žena;
- Napraviti razvijen nacrt jedinstvene evidencije podataka o nasilju u porodici, kako bi se obezbedilo preciznije sagledanje prirode fenomena, ali i postupanje institucija;
- Neophodno je obezbediti dovoljna i stabilna finansijska sredstva (izdvajanja iz budžeta) za usluge podrške žrtvama, kao i

- finansiranje nezavisnih ženskih organizacija koje su specijalizovane za podršku ženama sa iskustvom muškog nasilja;
- Potrebno je osmisliti afirmativne mere obrazovanja, prekvalifikacije i zapošljavanja za žene koje su bile izložene nasilju i koje su započele samostalni život, koje uključuju sistematsku psihološku i pravnu podršku, ali i adekvatno informisanje potencijalnih korisnica i poslodavaca. Kreirati specijalne programe i treninge koji izlaze u susret potrebama višestruko diskriminiranih grupa žena – žene sa invaliditetom, Romkinje, žene starije dobi i slične kategorije;
 - Pristupiti uvođenju standarda za identifikaciju različitih oblika diskriminacije pri zapošljavanju i tokom rada, kao i efikasnih mehanizama za sprečavanje i sankcionisanje diskriminacije;
 - Potrebno je razviti različite forme podsticaja za poslodavce koji zapošljavaju i zadržavaju na poslu starije žene, kao i žene iz drugih marginalizovanih grupa, uključujući žene koje su izložene nasilju;
 - Obrazovni programi i materijali u sistemu visokog obrazovanja moraju uključiti rodnu perspektivu, rodno osetljiv jezik i odgovarajuću literaturu koja se bavi rodnom problematikom i kritičkim promišljanjem materijala iznetog u udžbenicima;
 - Sve usluge smeštaja za žene (i njihovu decu) žrtve nasilja treba da budu besplatne, bez obzira na njihov radni status;
 - Uz usluge smeštaja za žene i decu žrtve nasilja bitno je pružati i druge potrebne usluge, uključujući obuke, pomoć u zapošljavanju, pravnu i psiho-socijalnu podršku, u cilju iznalaženja dugoročnih rešenja i potpune emancipacije žena;
 - Nužno je smanjiti dužinu trajanja postupka za krivično delo nasilje u porodici pred javnim tužilaštvom, kao i pred sudovima, u skladu sa pravom na suđenje u razumnom roku, kao jednom od osnovnih procesnih ljudskih prava.

Mladi: vršnjačko nasilje sve brutalnije

Mladi u Srbiji postaju sve netolerantniji, što je posledica društvene atmosfere, devastiranog obrazovanja, kao i osećaja sopstvene ugroženosti. Nesposobnost društva u celini da napravi bilans protekle dve dekade, negiranje realnosti i odgovornosti Srbije za ratove iz devedesetih, doprinose frustraciji mladih i prihvatanju stavova koji će se tek pokazati pogubnim za samu Srbiju i njen položaj u regionu. Oni nemaju razumevanja za manjine i za drugačije od sebe, a stepen diskriminacije i nasilja je veoma visok. Učeniци, roditelji, nastavnici i ostalo školsko osoblje nemaju adekvatna znanja, niti osećaju potrebu da se angažuju na promovisanju tolerancije i osećaja za drugog.

Romi su manjinska grupa koja je najviše diskriminisana, pokazalo je istraživanje u kome je učestvovalo više od 800 srednjoškolaca širom Srbije⁵⁹⁹. Na drugom i trećem mestu su različite grupe u zavisnosti od regiona, ali generalni zaključak je da su pripadnici LGBT populacije i osobe sa invaliditetom najčešće označene kao najdiskriminisanije posle romske manjine. Diskriminacija je često uzrok nasilja u školama. Srednjoškolci, međutim, ne vladaju jasnom definicijom diskriminacije ili drugim pojmovima poput LGBT, a diskriminaciju neretko mešaju s drugim pojavama. Većina njih, čak 96 odsto, smatra da su diskriminacija i nasilje povezani. Gotovo 60 odsto srpskih srednjoškolaca nikada nije bilo diskriminisano dok su, s druge strane, gotovo svi bili svedoci diskriminacije. Ukupno 84 odsto učenika primetilo je da je neko u njihovom okruženju bio diskriminisan. Stereotipi i predrasude su, pre svega proizvod porodičnog i životnog okruženja i kulture. Međutim, osobe koje diskriminišu nemaju dovoljno informacija o, recimo, etničkoj grupi ili o onima koji pripadaju nekoj drugačijoj orijentaciji. Većina srednjoškolaca u Srbiji ne bi se družila sa pripadnicima neke manjine, a najmanje poželjni za druženje su Albanci (19 odsto), muslimani (10 odsto) i seksualne manjine (21 odsto). Na nivou Srbije, 30 odsto srednjoškolaca reklo je da bi se sa svima družilo ako im kao ljudi odgovaraju.

599 Istraživanje je sproveo Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM) i Beogradski centar za ljudska prava, a finansirala ga je Delegacija EU u Srbiji.

Nastavnici zaposleni u školama i prosvetni inspektori nisu detaljno upoznati sa Zakonom o zabrani diskriminacije. Takođe, Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje diskriminacije je veoma dugo u proceduri, nije dostupan javnosti i nemoguće je upoznati se s njegovom sadržinom.

Nasilje u školama

Od 2005. do 2012. godine broj krivičnih dela koja su počinili mlađi od 18 godina porastao je više od pet puta, a posebno poražavajuće saznanje je da su nasilnici svake godine sve mlađi i agresivniji. Srbija se, u poslednje četiri godine, pomerila za šest mesta naniže i sada je na 11. mestu od 52 države. Ujedno, istraživanja su pokazala da je sve učestalije vršnjačko nasilje u školama, a da u njemu prednjače učenici završnih razreda osnovnih škola. Prema podacima beogradskog Okružnog suda, 2004. godine maloletnici su izvršili oko 300 krivičnih dela, dok je već 2008. godine taj broj porastao na više od 1200. Samo od 2007. do 2009. maloletnici su izvršili čak 15 ubistava, 36 u pokušaju, 25 silovanja i naneli više od 400 teških telesnih povreda.

Zabrinjava činjenica da se u Srbiji najugroženije osećaju mladi. Četrnaest odsto njih između 18 i 29 godina misli da ih prilično ugrožavaju Romi, 17 odsto je to reklo za policiju, 18 za LGBT populaciju, 27 za male verske zajednice, a čak 37 za državu.⁶⁰⁰

Incidenti među učenicima najčešće se dešavaju posle završetka nastave u smeni, pored škole ili u dvorištu kada nema starijih u blizini. Većina učenika su nemi posmatrači nasilja, tek mali broj njih obrati se nastavnicima ili drugom osoblju za pomoć.⁶⁰¹

Naime, obimna anketa Centra za prevenciju devijantnog ponašanja kojom je obuhvaćeno 3500 učenika iz 24 osnovne škole pokazala je da je

600 Isto.

601 Primeri iz medija koji svedoče o tome: „...Dvojica mladića od kojih je jedan bio naoružan sekirirom upali su, juče, za vreme odmora u dvorište novosadske Tehničke škole „Pavle Savić“. Njihova meta bio je učenik te škole koji je zahvaljujući brznoj reakciji uspeo da izbegne napad...“, *Telegraf*, 27. novembar 2012, „Stravično: Sekirirom jurili učenika po dvorištu novosadske tehničke škole“.

svaki drugi đak doneo ili video da je njegov drug doneo oružje u školu, dok je dve trećine ispitanika bilo izloženo nasilju u poslednja tri meseca. Gotovo polovina ispitanih učenika svedočila je verbalnom nasilju prema nastavniku, dok je svaki peti đak bio izložen verbalnom ili fizičkom napadu predavača. Međutim, čini se da od frapantnog podatka da su škole postale „bastion“ nasilja još više zabrinjava činjenica da trenutno ne postoji gotovo nijedan efikasan mehanizam kontrole i prevencije ovakvih pojava, a izgleda da je upitna i volja za rešavanjem problema.

Vršnjačko nasilje značajno je izraženije u osnovnim, nego u srednjim školama.⁶⁰² 90 odsto osnovaca imalo je neposrednog ili indirektnog iskustva sa vršnjačkim nasiljem, dok je takvo iskustvo imalo 60 odsto učenika u srednjim školama. Gotovo 23 odsto učenika osnovnih i srednjih škola izjavilo je da su bili svedoci nekog oblika nasilja nastavnika prema deci; 60 odsto ispitivane dece smatra da u njihovoj školi nije preduzeta, ili da ne zna da li je preduzeta bilo koja mera na smanjenju, suzbijanju i iskorenivanju nasilja. U najmanjoj meri su se primenjivali propisi o zaštiti dece od nasilja u školama u delu koji se odnosi na obavezu škola da formiraju tim

602 Primeri iz medija koji svedoče o tome: „...U Osnovnoj školi „9. oktobar“ u Prokuplju grupa starijih učenika maltretirala je dečaka P. K, učenika drugog razreda, tako što su ga silom svukli, pa golog zaključali u poljski toalet, izjavio je danas njegov otac...“, Beta, 19. januar 2012, „Osmogodišnjaka skinuli golog i maltretirali“; „...Učenik četvrtog razreda OŠ „Milica Pavlović“ u Čačku duže vreme je izložen nasilju vršnjaka. U poslednjem napadu, školski drugovi su ga davili i naneli mu povrede vratnog pršljena...“, RTS. 28. februar 2012, „Vršnjačko nasilje među desetogodišnjacima“; „...Anđelo V. (13) iz OŠ „France Prešern“ na Miljakovcu, o kome je Press u martu pisao, početkom nove školske godine ponovo je postao žrtva vršnjačkog nasilja. Njega je pre dve nedelje u svlačionici kaišem napao drug iz razreda, a juče ga je drugi učenik u školskom dvorištu toliko udarao pesnicama da po celom telu i licu ima hematome...“, Press, 3. oktobar 2012, „Vršnjačko nasilje: Malog Anđela ponovo prebili u školi“; „...M. N. (15) učenik Tehničke škole „15. maj“, slomio je vilicu vršnjaku iz odeljenja, sa istim inicijalima M. N. Do tuče je došlo tokom malog odmora. Kako saznajemo, M. N. je udario vršnjaka u učionici, u momentu kada je dežurni nastavnik, koji je obilazio učionice, izašao u hodnik.“, Press, 21. decembar 2012, „Učeniku vršnjaku slomio vilicu nasred učionice“; „...U četvrtak uveče, oko 19,20, ispred dvorišta OŠ „Sveti Sava“, u Ulici Vojske Jugoslavije u Požarevcu, N. V. (14), učenika osmog razreda ove škole, pretukla je grupa od šest maloletnika. Oni su, udarajući ga rukama i nogama po telu, naneli teške telesne povrede. Ovi napadači pobešli su sa lica mesta, a povređeni dečak je prebačen u Opštu bolnicu...“, Danas, 4. februar 2012, „Pretučen đak ispred škole“.

za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, pa je tako 70 odsto učenika iz osnovnih i srednjih škola reklo da nema, ili da ne zna da li takav tim postoji u njihovoj školi.

Istraživanje UNICEF pokazalo je da 65 odsto dece bar jednom tokom školovanja doživi neki vid nasilja.

Još jedno istraživanje⁶⁰³ pokazalo je da je gotovo 79 odsto ispitanika, učenika srednjih škola, prisustvovalo tučama, oko 19 odsto njih pljačkama, 9,5 procenata seksualnom zlostavljanju, 24,4 odsto pucnjavi, a više od 57 odsto zastrašivanju. Oko 77 odsto srednjoškolaca boji se da prijavi nasilje zbog straha od osвете, više od 16 odsto njih ne bi nikome prijavilo da trpi nasilje, a gotovo 20 procenata ne zna kako da reaguje kad ih neko fizički napadne.

Među vršnjacima najzastupljenije je verbalno, ali i ima i drugih oblika psihičkog nasilja (vređanje i ismevanje – 40 odsto, ogovaranje, širenje laži, socijalna izolacija – 38 odsto, pretnje i zastrašivanje – 21 odsto), kao i otiimanje i uništavanje imovine, razni oblici prisiljavanja, ucenjivanje, pretnje oružjem i seksualno uznemiravanje.

Vršnjačkog nasilja je uvek bilo, ali je opasno što ono postaje sve brutalnije. Čitav je spektar neprihvatljivog ponašanja među decom, od pretnji, nazivanja pogrđnim imenima, ogovaranja, ignorisanja, omalovažavanja, do fizičkog nasilja, čak i uz upotrebu oružja. Posebno je zabrinjavajuće nasilništvo nad jednim detetom od strane vršnjačke grupe.

Prema istraživanju pokrajinskog ombudsmana, u 299 škola u Vojvodini godišnje se zabeleži gotovo 4900 slučajeva vršnjačkog, najčešće fizičkog nasilja, što znači da je ovoj pojavi u proseku jednom godišnje izloženo svako četvrto dete u Pokrajini. Samo šest odsto dece u osnovnim i 23 odsto u srednjim školama nije imalo iskustvo sa nasiljem među učenicima.

Ispitivanje u okviru programa „Škola bez nasilja”, potvrdilo je da je često nasilje nastavnika nad decom – četvrtina učenika od petog do osmog razreda rekla je da je u poslednja dva-tri meseca doživelo da ih nastavnik vređa, 15 odsto da ih je udario, a 8,5 odsto da im je nastavnik pretio.

Nasilja sve više ima i na internetu. Većina dece ima profile na društvenim mrežama, pa i tu često postaju žrtve. Po 12 odsto desetogodišnjaka

603 Istraživanje Organizacije kreativnog okupljanja „OKO”.

drugari su uznemiravali na Fejsbuku ili telefonom.⁶⁰⁴ Svaki deseti đak pristao je da se vidi sa nekim koga je upoznao na društvenim mrežama. A čak 26 odsto učenika, od 3784 anketirana iz 34 škole, bilo je svedok digitalnog nasilja, ali nisu ništa učinili da ga spreče i prijave.

Nasilje u školama je sve rasprostranjenije, a stepen nasilja, kako vršnjačkog, tako i nasilja nastavnika prema učenicima, ostao je nepromenjen, ako nije i povećan, iako su doneti strateški dokumenti, zakoni i podzakonski propisi, koji sadrže jasna i obavezujuća pravila. U prevenciji nasilja izostaje podrška starijih, nastavnika, roditelja i lokalne zajednice.

Porodično okruženje kao primer

Uzroci nasilja su izvan škole, u porodičnom vaspitanju, socijalnom okruženju u kome deca uče nasilne obrasce ponašanja. Roditelji su u velikoj meri odgovorni za nasilničko ponašanje svoje dece. Osim što nebriгом vaspitanje dece prepuštaju ulici, često su upravo roditelji ti od kojih deca nauče da budu nasilnici. Iako je fizičko kažnjavanje dece zabranjeno u obrazovnim ustanovama i institucijama, ono je i dalje „dozvoljeno” i nekažnjivo u porodičnom domu, a poslednje istraživanje koga su predstavili UNICEF i zaštitnik građana pokazuje da čak 38 odsto roditelja tuče svoju decu. Svaki treći roditelj u Srbiji smatra da je „batina iz raja izašla” i koristi fizičku silu prilikom vaspitanja deteta.

Deca nezaštićena u medijima

U periodu od 20. septembra do 20. oktobra dnevni listovi objavili su 561 tekst o deci, od kojih se 13 odsto odnosi na nasilje nad decom, pokazuju rezultati istraživanja koje su sproveli Udruženje novinara Srbije (UNS) i UNICEF. Od ukupno 74 teksta o nasilju nad decom svaki peti odnosi se na temu nasilja nad decom u porodici, u kojoj su maloletnici žrtve nasilja roditelja, braće ili sestara, odnosno staratelja. Tema svakog četvrtog teksta bilo je nasilje u školi, od čega se gotovo polovina bavila vršnjačkim zlostavljanjem, a druga polovina nasiljem profesora nad decom. Tek

604 Istraživanje Instituta za psihologiju.

u svakom trećem tekstu o nasilju nad decom, identitet deteta zaštićen je u skladu sa etičkim standardima. Predstavnici UNICEF i UNS upozoravaju da gotovo svaki drugi tekst o nasilju nad decom direktno ili indirektno otkriva identitet deteta – u 14,5 odsto tekstova zabeležena je potpuna identifikacija dece imenom i prezimenom, dok je u tekstovima gde nije objavljeno ime i prezime identifikovan roditelj ili njegova škola, ustanova ili mesto stanovanja, a više od polovine tekstova o nasilju nad decom bilo je ilustrirano fotografijama. Iako mediji ne bi smeli da otkrivaju identitet dece – žrtava nasilja, na svakoj petoj fotografiji ona su učinjena prepoznatljivim, a samo u jednom slučaju detetu – žrtvi nasilja zamagljeno je lice. Za razliku od štampanih medija, televizije u dnevnom izveštavanju u znatno manjoj meri prate konkretne slučajeve nasilja nad decom. Televizije obično ne ulaze u rizik izveštavanja o konkretnim slučajevima gde su žrtve nasilja deca, pa u praćenom periodu nije zabeležen značajan broj slučajeva kršenja profesionalnog kodeksa.

Droga u školama

Osnovne škole suočene su sa problemom narkomanije. Đacima su već u tom uzrastu dostupni marihuana i sintetičke droge. U julu 2012. godine na zidu pored Prehrambeno-ugostiteljske škole u Čačku pojavio se grafit sa cenama opojnih sredstava. Cenovnik različitih vrsta droge u čačanskoj školi iznenadio je javnost zbog dostupnosti droge deci i mladima. U policijskoj akciji „Mreža” protiv dilera droge u školama uhapšeno je više od 50 osoba. U istoj akciji čiji je cilj sprečavanje prodaje i rasturanje narokotika u i oko škola u Srbiji, zaplenjeno je ukupno tri kilograma heroina, manja količina kokaina, 10 komada vatrenog oružja, desetak „boksera” i noževa, kao i dva ukradena automobila.

Istraživanje ESPAD⁶⁰⁵ u 37 evropskih zemalja pokazalo je da srednjoškolci u Srbiji manje od evropskog proseka koriste alkohol, cigarete i nelegalne droge. Izuzetak su tablete za smirenje bez recepta, gde je Srbija iznad proseka, kao i povremeno opijanje.

605 Istraživanje se sprovodi u okviru Projekta istraživanja o korišćenju alkohola i drugih droga u evropskim školama (ESPAD)..

U Srbiji među učenicima koji su rođeni 1995. godine, kako pokazuje istraživanje, 20 odsto njih je pušilo cigarete jednom u mesec dana. U korišćenju alkohola najmanje jedanput u mesec dana Srbija je ispod proseka, sa 52 odsto. Po rasprostranjenosti opijanja Srbija je sasvim blizu evropskog proseka, koji je 39 odsto. Problem je što je stopa opijanja u Srbiji osetno porasla u odnosu na prethodno istraživanje 2008.

Obrazovanje mladih

Srednjoškolci u Srbiji su samo u prvom polugodištu školske 2012/2013, prema procenama prosvetara, imali više od 15 miliona opravdanih i neopravdanih izostanaka. Za nastavu najmanje mare u stručnim školama, pa je u Beogradu, na primer, u proseku bilo 70 izostanaka po učeniku.

U poslednjih pet godina opada broj dece koja se ne upisuju ili napuštaju osnovnu školu,⁶⁰⁶ pre svega zahvaljujući uvođenju pripremnog predškolskog programa i romskih asistenata. Povećan je obuhvat dece u opštoj populaciji pripremnog predškolskog programa i iznosi čak 96 odsto, a u romskim naseljima 78 odsto. Najviše dece koja su obuhvaćena osnovnim obrazovanjem i predškolskim programom živi u centralnoj Srbiji čak 59 odsto, 25 odsto u Beogradu, a najmanje u Vojvodini – 16 odsto. Najveće osipanje je u nižim razredima. Gotovo polovina dece koja ne upisuje ili napušta školu migrirala je iz nekog drugog mesta, najčešće sa Kosova. Od dece koja su pohađala školu, 55 odsto njih navodi da su volela da idu u školu, a 43 odsto kaže da im to nije pričinjavalo zadovoljstvo. Više od polovine dece u istraživanju navodi da bi sada volela da pohađa školu.⁶⁰⁷

Osnovnu školu najčešće ne upisuju ili napuštaju deca iz romskih porodica, zatim ona koja dolaze iz siromašnih porodica, deca migranata, pre svega sa Kosova, kao i ona čiji roditelji nisu završili osnovnu školu. Velika krivica zbog osipanja broja dece je na lokalnim samoupravama koje nemaju ažurirane spiskove dece, a ne postoji ni evidencija dece koja odu ili žive u inostranstvu, a prijavljena su na teritoriji opština u Srbiji. Ne postoji razrađena komunikacija da se spiskovi dece između matičnih službi opština

606 Prema najnovijim podacima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

607 Politika, 24.oktobar 2012., „Svako 13. dete ne upiše ili napusti osnovnu školu“.

razmenjuju i da se prati kretanje dece u zavisnosti od prijave boravišta deteta, jer opštine ne dobijaju podatke od MUP o promenama prebivališta dece, osim u Beogradu. Deca ne upisuju ili napuštaju školu zato što nemaju dokumenta, nedovoljno poznaju jezik, zbog neorganizovanog prevoza, odlaska u inostranstvo, sezonskih poslova, prerane udaje, diskriminacije, zbog intelektualnih teškoća u razvoju ili problemima u ponašanju.

Starije osobe: nezadovoljavajuća socijalna i zdravstvena zaštita

Četvrtina starih je na svojoj koži osetila diskriminaciju zbog godina, i to najviše oni između 75 i 84 godine. Najviše se osećaju diskriminisano stari iz južne i istočne Srbije. Više od polovine starih u Srbiji smatra da država nedovoljno brine o njima, oko 77 odsto njih nije i ne želi da bude radno angažovano. Omiljena aktivnost im je gledanje televizije, 60,1 odsto uopšte ne troši novac na kulturna dešavanja, za koja tek četvrtina starih može da izdvoji najviše 1.000 dinara.⁶⁰⁸ Srbija je pretposlednja zemlja u Evropi po učešću radne snage od 55 i više godina na tržištu rada. Starost nije samo lični ili porodični problem nego društvena pojava koja privlači pažnju i zahteva promene počev od razvoja penzionog sistema, različitih državnih i humanitarnih službi i institucija za pružanje pomoći ostarelim, do razvijanja univerziteta za tzv. treće doba, koji bi trebalo da ukazuje na pozitivnu promenu položaja starih ljudi.

Stanovništvo Srbije je među najstarijom populacijama na svetu. Prema popisu stanovništva iz 2002. godine, šestina populacije (1,2 milion) u Srbiji ima 65 i više godina, pri čemu je stanovništvo u gradovima demografski mlađe od stanovništva u seoskim naseljima. Konačni rezultati popisa pokazuju da prosečan stanovnik Srbije danas ima 42 godine i dva meseca i da je dve godine stariji nego pre 10 godina. Istovremeno, procene koje se prave na osnovu popisa stanovništva govore da će do 2030. godine u Srbiji procenat starijih od 65 godina porasti na najmanje 22 odsto. A uz porast životnog veka za 1,4 godine godišnje, sa 69,7 na 71,1 za muškarce i

608 „Tiha diskriminacija starih ljudi u Srbiji”, Blic, 10. januar 2012.

sa 75 na 76,4 za žene, procenat starijih od 80 godina će se više nego udvostručiti. Brojni su razlozi povećanog broja starih u Srbiji: socio-ekonomske promene i ekonomska stagnacija zbog koje su mladi emigrirali, pogotovu devedesetih godina, u druge zemlje, ratovi u okruženju i izbeglištvo, propadanje preduzeća, povećanje nezaposlenosti i siromaštva što se odrazilo i na pad nataliteta. Postojeći trend starenja populacije postavlja zahteve za preventivnim delovanjem s ciljem da se starije osobe zaštite, kako bi im se obezbedila ljudska prava i osigurala dostojanstvena starost.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, u Srbiji ima oko 1,6 miliona penzionera, a gotovo više od polovine njih prima penziju do 20.000 dinara (850.000 penzionera), ispod tog iznosa penziju prima 447.000, dok oko 300.000 prima penziju 30.000 dinara. Privatni sektor je donekle prepoznao interes starijih potrošača, prvo u trgovini kroz razne akcije, popuste za penzionere, ali i kredite kod pojedinih banaka, zatim smeštaj po privatnim domovima, kao i pogodnosti za pomagala i aparate. Interes se prepoznaje i u turizmu, jer je u ponudi sve više aranžmana po banjama i izleta za penzionere. Javni sektor se najsporije prilagođava potrebama, interesima i sklonostima starijih. Strategija za smanjenje siromaštva pokazala je da više od 14 odsto starijih od 65 godina ima potrebe za materijalnom podrškom.⁶⁰⁹ Ukupan socio-ekonomski položaj starijih osoba u Srbiji, kao posebno ugrožene društvene grupe, veoma je nepovoljan. Osobe iznad 65 godina starosti čine skoro četvrtinu ukupnog broja siromašnih, a rizik od siromaštva kod starijih osoba veći je za 40 do 50 odsto u odnosu na ukupnu populaciju. Riziku siromaštva posebno su, pored samohranih majki i domaćica, izložene starije žene u seoskim područjima. Uslovi stanovanja i struktura potrošnje starijih osoba takođe su nepovoljniji u poređenju sa ostalom populacijom. Postojeći sistemi socijalne i zdravstvene zaštite ne zadovoljavaju njihove potrebe, a slabosti postoje i u obezbeđivanju ostalih vidova društvene podrške, pomoći i zaštite u starosti. Pri tom je evidentno da će se starenjem populacije povećati zastupljenost starijih, hronično obolelih i funkcionalno zavisnih osoba, a s obzirom na visoku zastupljenost starijih koji žive sami, često i bez podrške

609 Strategija za smanjenje siromaštva, 2003. godina, str. 111.

porodice, oni će imati sve veću potrebu za uslugama službe za kućno lečenje i palijativno zbrinjavanje.

U Srbiji je 2006. godine usvojena Nacionalna strategija o starenju⁶¹⁰ i ciljevi iz strategije su preneti u druge strateške dokumente. Do sada doneto je više od 20 strateških dokumenata i zakona u različitim oblastima, koji obuhvataju i interese starijih građana. Institucionalnu zaštitu trebalo bi shvatiti kao poslednju meru za one kojima je potrebna stalna zdravstvena nega i pomoć. Zakonski okvir je usklađen sa Strateškim pravcima i dat je usvajanjem novog Zakona o socijalnoj zaštiti⁶¹¹ 2011. godine. Prema preporukama Organizacije Ujedinjenih Nacija neophodno je uvođenje dimenzije starih u sve zakonske dokumente.

Važan strateški cilj Nacionalne strategije o starenju je unapređenje integracije starijih ljudi podsticanjem razvoja međugeneracijskih odnosa i ohrabrivanjem njihovog aktivnog uključivanja u zajednicu. Naročito su vidljive aktivnosti obezbeđivanja učešća svih starosnih struktura u kreiranju politike u lokalnoj zajednici u oblastima rada, obrazovanja, stanovanja, transporta, zaštite životne sredine, zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i slobodnog vremena kao i podsticanje organizovanja volonterskog rada u kome bi zajednički radili mlađi i stariji pomažući jedni drugima. Prema Strategiji o starenju podsticanje integracije starih u društvo moguće je kroz informisanje starih (kampanje u medijima, specijalizovane emisije, brošure, novinske članke i živa reč posebno za starija lica koja žive u samostalnim domaćinstvima) o njihovim pravima i načinima njihovog ostvarivanja u oblasti penzijsko invalidskog osiguranja, socijalne zaštite i drugim oblastima sa ciljem sprečavanja njihove diskriminacije. Zatim bogaćenjem školskih programa sadržajama koji će obrazovati mlade o specifičnostima starosti, resursima starijih lica i njihovim specifičnim potrebama. Obezbeđivanje učešća starijih lica u donošenju odluka kroz učešće u procesu odlučivanja u odgovarajućim organima i telima i promocija i podsticanje samoorganizovanja starijih lica sa ciljem da se kroz ove aktivnosti

610 Nacionalna strategija o starenju Vlade RS: <http://www.minrzs.gov.rs/doc/porodica/strategije/Nacionalna%20strategija%20o%20starenju.pdf>

611 Službeni glasnik RS, br. 24/2011

unapređuju različiti vidovi samopomoći, samozaštite i samopotvrđivanja u starosti su takođe jedni od načina.

Usluge institucionalne i vainstitucionalne zaštite razvijene su prvenstveno u većim gradovima i razvijenim sredinama, pa poseban problem predstavlja teritorijalna neujednačenost pružanja ovih usluga. Osnove za promenu ovakvog stanja predstavlja ideja deinstitucionalizacije i decentralizacije usluga socijalne zaštite, sa ciljem razvoja usluga za stare u lokalnoj zajednici. Položaj i stanje usamljenih samačkih i staračkih domaćinstava u napuštenim i opustošenim selima i naseljima je veliki problem.

U merama za jačanje socijalne zaštite starih lica prema Strategiji za smanjenje siromaštva⁶¹² iz 2003. godine ističe se potreba za deinstitucionalizacijom pomoći u kući i u lokalnoj zajednici. Oblici takve pomoći mogu biti različiti: dnevni centri, koji nude podršku starim građanima dok su članovi njihovih porodica na poslu; dnevni rehabilitacioni centri, u kojima se pruža pomoć onima koji su napustili bolnice, a kojima je potrebno unapređenje funkcionalnih sposobnosti; lična pomoć u kući, koja obuhvata ishranu, ličnu higijenu, pranje odeće i čišćenje kuće, prevoz i slično; medicinska pomoć u kući, namenjena bolesnim starim ljudima itd. Prema Strategiji i iskustvima decentralizovanih sistema socijalne zaštite, ovi i srodni oblici pružanja usluga imaju dve bitne prednosti u odnosu na smeštaj u institucije: starijim ljudima više odgovaraju, jer tako ostaju u svojoj sredini, i jeftiniji su.

Uz ciljanu pomoć siromašnim starim osobama i podršku socijalnoj integraciji, decentralizacija je jedan od važnih ciljeva reforme sistema socijalne zaštite. Ideja je da centralna vlast prenese značajan deo svojih ovlašćenja na niže regionalne i lokalne organe vlasti u sferama planiranja, upravljanja i odlučivanja. Smatra se da centralizovani sistem socijalne zaštite prate problemi poput nedovoljne efikasnosti, sporosti promena, odsustva inovativnosti, nedostatak osetljivosti na promene u okruženju itd. Osnovni cilj decentralizacije socijalnih službi je da se odgovori na nove probleme i krizu socijalne države, koja se vidi u birokratizaciji i neprilagođenosti socijalnih službi i socijalno zaštitnih mera potrebama građana. Dobra zamisao je da se potrebe zadovoljavaju i problemi rešavaju tamo

612 Strategija za smanjenje siromaštva: <http://www.prsp.gov.rs/dokumenta.jsp>

gde i neposredno nastaju – u lokalnom okruženju. Decentralizacija dobija pravi smisao ako je praćena saradnjom sa privatnim sektorom, neprofitnim organizacijama, dobrovoljnim grupama i pojedincima u lokalnoj sredini. Na republičkom nivou se može organizovati samo pružanje jednog, manjeg broja, visokospecijalizovanih usluga. Bez obzira na kom nivou se usluga organizuje, lokalna samouprava iz svojih sredstava trebalo bi da finansira potrebe svojih građana. Decentralizacija socijalne zaštite predviđena je i Strategijom razvoja socijalne zaštite iz 2005. godine.

Pored razvijene institucionalne zaštite starih u koje spadaju: centri za socijalni rad, ustanove za smeštaj korisnika, ustanove za dnevni boravak i pomoć u kući, zdravstvene ustanove i službe i humanitarne organizacije značajan oblik podrške dostojanstvenom starenju predstavljaju i vaninstitucionalni vidovi podrške starima. Institucionalna zaštita ima dugu tradiciju i utemeljenje u mreži institucija, socijalne zaštite i centri za socijalni rad imaju izuzetno odgovornu, složenu i značajnu ulogu u institucionalnom i vaninstitucionalnom sistemu socijalne zaštite. Centri predstavljaju bazičnu osnovu socijalne zaštite (domovi za stare i penzionere i stacionari za osobe koje zahtevaju dugotrajnu negu i zbrinjavanje imaju veliku ulogu u okviru institucionalne zaštite a kućna nega i pomoć u kući i klubovi za stara lica u okviru vaninstitucionalne). Trenutno u Srbiji postoji 46 državnih domova za stara lica i 120 privatnih.

Po rezultatima istraživanja o položaju starih u Srbiji koje je sproveo Zavod za pručavanje kulturnog razvitka, čak 68 odsto starijih od 65 godina u potpunosti se brinu najbliži rođaci.⁶¹³ Istraživanje je pokazalo i da naši stari kaskaju za svojim vršnjacima iz Evrope naročito u aktivnostima koje obogaćuju zlatno doba. U zemljama Evropske Unije kompjuter svakodnevno koristi 59 odsto, a u Srbiji pet odsto starih. Tri puta manje starih volontira u Srbiji nego što je evropski prosek, a u našoj zemlji se stari deset puta ređe odlučuju za dodatne edukacije u zrelijim godinama nego što je to slučaj u SAD. Vaninstitucionalni oblici pružaju socijalnu integraciju starih, razvijaju međusobnu solidarnost i samopomoć u prirodnoj sredini starih, koji ne menjajući svoj dom i lokalnu sredinu uz pomoć i podršku žive kvalitetnije. Neophodno je istaći da su problemi starih odraz, s jedne strane,

613 „Srbija je zemlja starih”, Večernje novosti, 1. oktobar 2012. godine

mogućnosti i potreba koje donosi proces starenja, a, s druge strane, društva koje odgovara na njih.

Po pitanju obrazovanja starih, uprkos prihvaćenoj koncepciji doživotnog obrazovanja, rezultati ostvareni u praksi pokazuju da nije postignut značajniji napredak. Obrazovanje u prihvaćenom konceptu je predviđeno samo za polaznike srednjih godina kao i za neke programe obrazovanja deficitarnih zanimanja. Zanemaruje se činjenica da u proces doživotnog obrazovanja moraju biti uključene starije osobe, odnosno da stalnog učenja i obrazovanja nema bez obrazovanja starijih lica.

Radi obezbeđenja sigurnijih uslova za život starih neophodno je i unapređenje naučnih istraživanja radi praćenja trenda starenja stanovništva i sadržaja i oblika implementacije različitih dostignuća. Neophodno je praćenje i implementacija ostvarivanja naučnog uvida realizacijom više istraživačkih projekata o nedovoljno istraženim problemima: a) o oblicima diskriminacije, zanemarivanja i porodičnog nasilja u populaciji starijih lica; b) o pitanjima socijalne uključenosti, odnosno, specifičnostima života starijih lica, posebno ranjivih grupacija – siromašnim porodicama starijih lica, starijim ženama, starijim invalidnim licima, starijim pripadnicima etničkih manjina, uključujući i specifičnosti života starijih lica u određenim područjima Republike – veliki gradovi, seoska, planinska, nerazvijena područja i slično.⁶¹⁴ Neophodno je uspostavljanje kontinuiteta naučnih i stručnih aktivnosti praćenjem i evaluativnim istraživanjima, s ciljem vrednovanja mera nacionalne i lokalne politike kroz ostvarivanje Strategije o starenju, ispitivanja nivoa i efekata primene određenih zakonskih propisa, odnosno, efekata preduzetih mera u pojedinim određenim delatnostima javnog, nevladinog i neprofitnog i privatnog sektora; u tom kontekstu, uspostavljanje kontinuirane saradnje, podrške i razmene iskustava sa referentnim međunarodnim organizacijama i institucijama u sistemu Ujedinjenih Nacija, naučnim i drugim međunarodnim organizacijama i državama. Kako bi se unapredio položaj starijih osoba bitna je promocija, podrška i podržavanje naučnog i stručnog pristupa kao odgovora na izazove starenja, zatim specijalizacije, edukacije zaposlenih i

614 „Socijalna zaštita i briga o starima“, Branislava Knežić, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 2012.

obuke namenjene starijim licima, s ciljem da se promovisanjem znanja i promenom negativnih stavova o starenju i starosti obezbedi odgovarajući doprinos u ostvarivanju ciljeva socijalnog razvoja.

Nasilje nad starima

U savremenom sagledavanju nasilja prema starijim osobama polazi se od definicije Svetske zdravstvene organizacije sadržane u dokumentu Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju⁶¹⁵ iz 2002. godine, prema kojoj je nasilje prema starijim osobama „svaki pojedinačni ili ponavljajući čin ili nedostatak odgovarajućeg postupanja, koji se događa u bilo kojem odnosu očekivanja i poverenja, a koje uzrokuje štetu, bol, nepriliku i/ili nevolju starijoj osobi”. U Srbiji se sprečavanje i zaštita od nasilja starijih osoba u porodičnom kontekstu nalaze na listi ciljeva definisanih Nacionalnom strategijom o starenju iz 2006. godine, kojom se utvrđuje politika države prema starijim osobama i kreiraju ključni pravci delovanja u cilju unapređenja položaja starijih osoba, u skladu sa preporukama Madridskog međunarodnog akcionog plana za starenje i Regionalne strategije za primenu ovog plana. U Strategiji razvoja socijalne zaštite 2006-2009. (od 2006. godine) starije osobe prepoznate su kao krajnji korisnici buduće unapređene zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja i nasilja u porodici. I Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti 2008 – 2014.⁶¹⁶ predviđa prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama i unapređenje zaštite žrtava, kao jedan od šest ciljeva. U ovom dokumentu starije žene posebno su naglašene u delu koji se odnosi na nasilje prema ženama, zajedno sa ženama iz seoskih sredina i drugih višestruko diskriminiranim grupama.

Nasilje u porodici predstavlja lični, porodični i društveni problem koji značajno utiče na kvalitet života i ima specifične karakteristike u poređenju s nasiljem koje se čini van porodice. Mnogi stariji ljudi koji su zlostavljani ujedno su i izolovani od svojih prijatelja, komšija i drugih članova

615 Svetski izveštaj o nasilju i zdravlju: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/

616 Službeni glasnik RS, br. 15/2009

porodice. Nasilje nad starijima može imati ozbiljne posledice po njihovo psihičko i fizičko zdravlje, a nekad i mala povreda može da napravi trajno oštećenje i ugrozi im život. Istraživanja⁶¹⁷ pokazuju da su dve trećine nasilnika članovi porodice, deca, rođaci, unuci. Najčešće, negovatelj nije obučan za pružanje nege, nema dovoljno finansijskih sredstava, niti je mreža usluga u zajednici dovoljno razvijena. Nivo stresa kod negovatelja povećava se s pogoršanjem stanja starije osobe. Socijalna izolacija starijih osoba često je razlog zlostavljanja starijih, kao i negativan odnos društva prema njima. Starije osobe često se opisuju kao teret za društvo, kao ranjive, slabe i zavisne, što izaziva predrasude i stereotipe. Mnogi stariji ljudi izolovani su upravo zbog mentalnih i fizičkih problema. Migracije mlađih članova porodice, siromaštvo i nezaposlenost, erozija međugeneracijske solidarnosti unutar porodice takođe su faktori rizika za nasilje nad starijim osobama.

Patrijarhalni model porodičnih odnosa, međugeneracijska transmisija nasilja, ali i niz drugih socio-ekonomskih faktora, kao što su opšte osiromašenje društva, ratovi u okruženju, negativni efekti društvene tranzicije i sl. doprineli su povećanju nasilja u porodici na teritoriji Srbije. Iako nema tačnih podataka o obimu nasilja nad starijim osobama u porodici, ocenjuje se da je široko rasprostranjeno. Tamna brojka slučajeva nasilja nad starijim osobama veoma je visoka jer se ono ne prepoznaje, a često ga i same žrtve negiraju i prikrivaju zbog sramote, potrebe da zaštite nasilnika, osećanja da su same krive za nasilje, zbog straha od nasilnika, sumnje u mogućnost da izađu iz situacije nasilja i dr. Među procesuiranim delima nasilja u porodici, oko 10 odsto njih izvršeno je prema starijim članovima porodice.⁶¹⁸ Ovaj podatak samo potvrđuje da se nasilje prema starijim osobama manje prijavljuje i teže otkriva u odnosu na nasilje prema članovima porodice nižeg starosnog uzrasta i nije pokazatelj manje rasprostranjenosti nasilja prema starijim osobama u odnosu na nasilje koje se vrši prema članovima porodice nižeg starosnog uzrasta. U 25 odsto slučajeva, nasilje nad starijim članovima porodice istovremeno je izvršeno i prema drugim

617 „Nasilje nad starijim osobama – studija o nasilju u porodici“, Prof. dr Nevena Petrušić, Nataša Todorović, Milutin Vračević, februar 2012. godine

618 Isto.

članovima porodice s kojima starije osobe žive u istom porodičnom domaćinstvu – najčešće nad njihovom decom ili supružnicima.

Preko 75 odsto starijih osoba koje su bile izložene nasilju u porodici ženskog su pola, što potvrđuje rodnu dimenziju nasilja u porodici, koje se od svih drugih oblika nasilja razlikuje upravo po tome što u neproporcionalno većem obimu pogađa žene.⁶¹⁹ Prosečna starost starijih osoba koje su pretrpele nasilje u porodici jeste preko 70 godina. Više od četvrtine žrtava starije su od 80 godina. Među izvršiocima dela nasilja prema starijim članovima porodice u istraživanom uzorku najviše je muškaraca (preko 90 odsto), dok je udeo žena, kao izvršilaca ovog oblika kriminaliteta, znatno manji (oko 10 procenata). Najveći broj izvršilaca porodičnog nasilja prema starijim osobama ima između 35 i 45 godina, znatno je manji broj izvršilaca starijih od 65 godina, a prosečna starost izvršilaca je oko 55 godina. Izvršioци nasilja nad starijim osobama u porodičnom kontekstu znatno su mlađi od svojih žrtava (u proseku preko 25 godina).

Podaci o odnosu između žrtava i izvršilaca pokazuju da nasilje prema starijim osobama u porodičnom kontekstu najčešće vrše njihova deca i unuci, za razliku od nasilja prema drugim članovima porodice, gde se kao dominantan oblik pojavljuje partnersko nasilje – nasilje prema bračnom odnosno bivšem supružniku. Nasilje nad starijim ženama koje vrše njihovi supružnici „nastavak” je kontinuiranog nasilja kojem su bile izložene i u mlađim godinama. Nasilje prema starijim osobama najčešće se vrši u porodičnom domu žrtve i izvršioca (u oko 90 odsto slučajeva), a znatno ređe na javnom mestu (u oko 10 odsto slučajeva). U poređenju s mestom izvršenja nasilja nad drugim članovima porodice, nasilje prema starijim osobama mnogo se ređe vrši na javnom mestu u odnosu na nasilje prema drugim članovima porodice, što je jedna od specifičnosti nasilja nad starijim osobama, koja doprinosi njegovom težem otkrivanju.

Povod za procesuiranje dela nasilja nad starijim osobama u porodičnom kontekstu predstavlja fizičko nasilje, dok se psihičko nasilje retko prijavljuje, što potvrđuje da je prag tolerancije na psihičko nasilje kada su u pitanju starije osobe veoma visok i da se ono ne smatra nasiljem u odnosu na koje se može očekivati reakcija institucija sistema. Svest o teškoćama u

619 Isto.

dokazivanju psihičkog zlostavljanja, čije posledice nisu lako vidljive, takođe je razlog zbog koga se dela psihičkog nasilja retko prijavljuju i procesuiraju. U istraživanom uzorku nijedan prijavljeni slučaj nasilja u porodici ne odnosi se na seksualno nasilje, iz čega se ne može zaključiti da starije osobe nisu izložene ovom obliku nasilja, već da se ovo nasilje ne prijavljuje. Nasilje nad starijim osobama najčešće se vrši upotrebom fizičke sile, dok se oružje i opasno oruđe (najčešće nož) ređe koristi, što je uzrokovano činjenicom da nasilnici eventualni otpor žrtava mogu da savladaju svojom fizičkom snagom.⁶²⁰

U Srbiji ne postoji redovna praksa razmene podataka između relevantnih institucija i organizacija o izvršenom nasilju u porodici, uključujući i nasilje nad starijim osobama, što naročito umanjuje mogućnost žrtava da ostvare pravo na efikasnu i delotvornu zaštitu od nasilja. Nije utvrđeno ko i na koji način obezbeđuje da starije osobe nad kojima je izvršeno nasilje u porodici dobiju besplatno lekarsko uverenje na osnovu medicinskog ili forenzičko-medicinskog pregleda, adekvatnu zdravstvenu pomoć i negu, kada je ona potrebna, uključujući i psihološku i terapijsku pomoć.

Istraživanje iz 2010. godine koje se bazira na podacima policijskih uprava i centara za socijalni rad u Novom Sadu i Nišu za 2010. godinu pokazalo je da su nasilnici najčešće deca i unuci, u 90 odsto slučajeva muškarcima, starosti od 35 do 45 godina. Po istom istraživanju, prosečna starost žrtava je 70 godina, a četvrtina ima više od 80 godina, dok većinu – 75 odsto čine žene. Način postupanja policije prilikom izlaska na lice mesta nije regulisan posebnim protokolom, tako da su pripadnici policije prinuđeni da se „snalaze” u svakoj konkretnoj situaciji, što otežava njihov rad i otvara mogućnost neadekvatne reakcije, koja može izazvati ozbiljne posledice. Starije osobe su nedovoljno informisane o načinima ostvarivanja prava na zaštitu od nasilja u porodici i o nadležnostima pojedinih institucija. Delovanje nadležnih institucija na lokalnom nivou nije koordinisano i sinhronizovano, tako da ne obezbeđuje adekvatnu i pravovremenu reakciju u slučajevima nasilja nad starijim osobama. Nisu razvijene specifične usluge socijalne pomoći i podrške starijim osobama koje su pretrpele nasilje

620 Isto.

u porodici, uključujući i terapijsko-rehabilitacione usluge prilagođene njihovim potrebama i životnim okolnostima.

Starije osobe predstavljaju specifičnu i ranjivu grupu i kao takve predstavljaju moguće žrtve nasilja, o čemu se malo zna, govori i piše. Ako se o tome i piše, taj fenomen u medijima dobija senzacionalistički karakter. Malo je naučnih istraživanja koja se bave ovom tematikom, bilo da se radi o nasilju u porodici ili o nasilju u institucijama. Postoje široko rasprostranjene predrasude i stereotipi o starijim ljudima. Vrlo često se posmatraju kao pasivni i nemoćni članovi društva koji ne mogu da doprinesu razvoju zajednice i koji, kao takvi, predstavljaju teret za društvo. Upravo isključivanje starijih iz svakodnevnog života lišava zajednicu ogromnog potencijala u kulturnom, socijalnom, naučnom, ekonomskom i profesionalnom pogledu.

Osobe sa invaliditetom: nedovoljna briga

Iako ne postoje tačni podaci o osobama sa invaliditetom, procenjuje se da u Republici Srbiji živi više od 700.000. Od toga čak 70 odsto njih je siromašno. Problem je u tome što društvo ne prepoznaje i ne vidi prepreke koje postoje, a koje su postavljene osobama sa invaliditetom. Veći problem od fizičkih barijera je svest građana i nedovoljna briga lokalnih samouprava za ovu manjinsku grupu. Posebno je težak položaj žena sa invaliditetom koje su višestruko diskriminisanе. U 2012. godini poverenici za ravnopravnost je pristiglo više desetina pritužbi osoba sa invaliditetom, što je 15 odsto od ukupnog broja pritužbi. Svest o potrebama i pravima osoba sa invaliditetom najvažnija je u smanjenju diskriminacije i povećanja samopouzdanja onih koji sa preprekama žive svakoga dana i koji se za svoju samostalnost bore.

Ministarstvo rada i socijalne politike nije donelo akcione planove za sprovođenje Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom, iako je bilo u obavezi da to uradi. Kancelarija Ombudsmana je konačno započela kontrolu rada državnih organa kada je u pitanju položaj osoba sa invaliditetom. Zamenik ombudsmana i njegov tim su utvrdili propuste u radu Sektora za pitanja osoba sa invaliditetom pri Ministarstvu rada i socijalne politike. Naglašeno je da je Ministarstvo rada i socijalne politike načinilo propust u radu zato što nije, u skladu sa Strategijom unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, pripremiло za usvajanje akcione planove za periode 2007 – 2009; 2009 – 2011; 2011 – 2013. godine, čime je onemogućilo delotvorno ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom. Na osnovu kontrolnih poseta koje je Odeljenje Zaštitnika građana za prava osoba sa invaliditetom i stare ostvarilo 2012. godine u sedam gradova u Srbiji i sastanaka koje je organizovalo sa predstavnicima trinaest gradova i opština utvrđeno je da ne postoji stalan i koordinisan rad državnih i lokalnih organa vlasti na primeni Strategije i ostvarivanju njenih ciljeva,

nego da se određene mere preduzimaju povremeno, pojedinačno i neravnomerno, bez jedinstvenog plana i metodologije.⁶²¹

U lokalnim samoupravama većina javnih objekata i površina, a time i usluga, nije dostupna osobama sa invaliditetom. Zaštitnik građana Saša Janković zatražio je od Ministarstva građevinarstva i urbanizma da unapredi Pravilnik o tehničkim standardima pristupačnosti kako bi objekti, javne površine i ustanove bile dostupnije osobama sa invaliditetom. Investitori koji ne poštuju način planiranja i sprovođenja izgradnje objekata i javnih površina onemogućavaju uključivanje osoba sa invaliditetom u lokalnu zajednicu. Većina investitora se ne pridržava propisa uprkos tome što je Ministarstvo građevinarstva i urbanizma uredilo način planiranja i sprovođenja izgradnje objekata i javnih površina kako bi bile dostupne osobama sa invaliditetom.

Novim Zakonom o socijalnoj zaštiti kroz razvoj socijalnih usluga podrške položaj porodica dece sa invaliditetom se u velikoj meri unapredio. Socijalne usluge podrške su neophodne kako bi se dete zadržalo u prirodnom okruženju i kako bi roditelji mogli da obavljaju svoje poslove i obezbeđuju neophodne uslove za život.

U Srbiji ima oko 30.000 gluвих osoba i oko 100.000 nagluvih osoba. Grupa za pravno normativne poslove Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike istakla je da bi Zakon o znakovnom jeziku trebalo da bude usvojen u 2013. godini čime će osobama oštećenog sluha biti omogućeno da u svim postupcima učestvuju jednako kao osobe koje tu vrstu invaliditeta nemaju. Zakonom je od 2006. godine predviđena i obaveza izgradnje pristupnih rampi za sve novoizgrađene objekte i adaptacija postojećih zgrada, posebno institucija od javnog značaja. Stvari se nisu poboljšale ni sa uvođenjem inkluzivnog obrazovanja i slepa i slabovidna deca sve češće idu u redovne škole, ali nemaju stručnu podršku ni udžbenike na Brajevom pismu, kao ni udžbenike koji su štampani sa uvećanim slovima tako da oni budu vidljivi za slabovide. Iako deca u redovnim školama dobijaju besplatno udžbenike, za slepe nisu obezbeđeni besplatni udžbenici na Brajevom pismu.

621 Tekst preporuke možete preuzeti na sajtu Ombudsmana: http://www.ombudsman.rs/attachments/2405_Preporuka%20Akcioni%20plan.doc

Oko 60 odsto porodica dece sa smetnjama u razvoju u šumadijskom okrugu i Kraljevu živi u siromaštvu, a veliki broj njih i u dubokom siromaštvu bez osnovnih sredstava za život.⁶²² Zdravstvena zaštita mnogima od njih nije dostupna u punoj meri. Takođe, deca sa smetnjama u razvoju žive izolovano od lokalne zajednice i često su izložena visokom stepenu predrasuda i neinformisanosti i u porodici i u okruženju.

Ranije su deca sa invaliditetom ulazila u sistem obrazovanja preko Komisija za kategorizaciju, koje su za zadatak imale da uspostave dijagnozu i preporuče specijalni program obrazovanja da bi "ispravili" nedostatak, te su deca uglavnom upućivana u specijalne škole. Donošenjem Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja stvoreni su uslovi da se kroz sistemsku i institucionalnu podršku omogući uspešno uključivanje svakog deteta u proces obrazovanja. Važno je bilo i donošenje Pravilnika o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, čijim je donošenjem prestao rad Komisija za razvrstavanje dece ometene u razvoju i formirane su nove interesorske komisije. U njihovoj nadležnosti je procena potreba za dodatnom podrškom koja pojedinačnom detetu treba da obezbedi uslove za razvoj, učenje i ravnopravno učešće u životu zajednice.

Nedostupnost obrazovnih institucija u prethodnim decenijama je onemogućila njihovo obrazovanje i zastarela su zanimanja kojima mogu da se bave, a takođe njihov broj je ograničen. Neophodno je popraviti sadržaj obrazovnog programa i profile stručnosti prilagoditi zahtevima savremenog tržišta.

Zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Pitanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom je jedno od važnijih kada govorimo o njihovom statusu, jer je zaposlenost put ka većem uključivanju u društvo, i izvoru prihoda što doprinosi većoj samostalnosti osoba sa invaliditetom. Invalidnost je jedan od faktora koji može prouzrokovati socijalnu isključenost i siromaštvo. Osnovni razlog za pojavu isključenosti iz socijalnih tokova, kao i pojavu siromaštva, leži u potcenjivanju osoba sa invaliditetom kao zaposlenih i kao društveno aktivnih učesnika. Zbog toga

622 Danas, „Deca sa smetnjama u razvoju isključena iz društva“, 04.01.2012.

je zapošljavanje veoma važan aspekt uključivanja osoba sa invaliditetom u društvo. Na proces zapošljavanja osoba sa invaliditetom utiče više faktora počev od odobrazovanja do dominantne kulturne matrice koja se odnosi i na osobe sa invaliditetom i njihovu predstavu o sebi i na poslodavce.

Samo 13 odsto osoba sa invaliditetom je zaposleno. To znači da je njihova nezaposlenost tri puta veća od uobičajene. Na evidenciji nezaposlenih u Srbiji ima 19.142 osoba sa invaliditetom, a njih 14.605 aktivno traže posao – 4.712 su žene a 9.893 su muškarci. Najviše lica sa invaliditetom staro je između 40 i 60 godina. Neophodno je poboljšati njihov obrazovni status, ojačati saradnju organizacija osoba sa invaliditetom i pravnih struktura, ali i razvijati socijalno preduzetništvo, koje je jedini način za ozbiljnu promenu u zapošljavanju jedne od najugroženijih kategorija stanovništva.

Zakoni o zabrani diskriminacije i zapošljavanju, barem na papiru, omogućili su jednake mogućnosti za školovanje, zapošljavanje i učešće u društvenom životu osobama sa invaliditetom. Ipak, obavezu zapošljavanja ove manjinske grupe ispunilo je manje od polovine firmi u Srbiji. Iako su firme koje broje do 20 ljudi prema zakonu iz 2009. godine obavezne da zaposle najmanje jednu osobu sa invaliditetom, a one od 50 dve, više od polovine poslodavaca radije se odlučuje za kazne nego da poštuje propise. Ukoliko ne zaposle dovoljan broj osoba sa invaliditetom, poslodavci mogu svoju obavezu da ispune i tako što će u poseban Budžetski fond za podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom svakog meseca uplaćivati bar 50 odsto od iznosa prosečne plate u Srbiji za svaku od ovih osoba koju nisu zaposlili, a imaju i nekoliko drugih opcija. Oni koji se ogluše o ovu obavezu plaćaju trostruki iznos minimalne zarade u Srbiji za svaki mesec nepoštovanja obaveze, uvećan za zateznu kamatu. Međutim, za razliku od privatnih, državni poslodavci uglavnom ne moraju da brinu kako će zaposliti osobe sa invaliditetom, pošto njihov ceh plaćaju poreski obveznici. Iako bi se očekivalo da će država kao primer privatnicima upravo insistirati na tome da javni sektor bude prvi koji će zapošljavati lica sa invaliditetom, nije tako. Nadležna Ministarstva rada i finansija prebacuju odgovornost jedno na drugo u davanju odgovora na pitanje gde se nalazi neutrošen novac iz Budžetskog fonda za profesionalnu rehabilitaciju i podsticanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji je osnovan 2009. godine.

U pogledu kvalifikacione strukture osoba sa invaliditetom, prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje, najviše njih poseduje treći stepen stručne spreme, a nije zanemarljiv ni broj nezaposlenih osoba sa invaliditetom koje nemaju zanimanje, odnosno imaju završenu samo osnovnu školu. Uglavnom rade pomoćne poslove u pekarama, gradskom zelenilu ili na pakovanju robe, dok su se kao jedno od dobrih rešenja pokazale radionice u okviru nevladinih organizacija u kojima proizvode ukrase ili povrće koji se nude trgovinama ili direktno prodaju. Iako država promoviše njihovo zapošljavanje, u Udruženju paraplegičara Beograda tvrde da ni jedna osoba sa invaliditetom još nije zaposlena u nekom ministarstvu, opštini ili gradskoj upravi. Osobama sa invaliditetom je, kako bi se zaposlile, neophodno obezbediti uslove za rad, odnosno omogućiti im pristupačno radno mesto i prilagoditi im sadržaj i način obavljanja posla. Kao dodatni problemi sa kojima se suočavaju prilikom zapošljavanja izdvojene su i prepreke koje im onemogućavaju normalan društveni život, od javnog prevoza, javnih zgrada, pešačkih zona, trotoara koji im nisu pristupačni, pa sve do niza predrasuda kojima su skloni i poslodavci i drugi zaposleni.

Prilikom oduzimanja poslovne sposobnosti i utvrđivanja da li su osobe sa invaliditetom sposobne za rad krše se njihova ljudska prava, a naročito je nehuman postupak oduzimanja poslovne sposobnosti na sudu. Analiza sudskih obrazloženja u slučajevima oduzimanja poslovne sposobnosti pokazala je da se kao kriterijumi uzimaju izgled osobe, oblačenje ili komunikacija u okruženju. Srbija je usvojila neophodne konvencije u domenu oduzimanja poslovne sposobnosti, ali nije uskladila domaće zakone i ne poštuju se sve odluke Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

Romi: ukorenjena nebriga i marginalizacija

U Srbiji, prema poslednjem popisu iz 2011. godine živi oko 700.000 pripadnika romske manjine. Romska zajednica u Srbiji je marginalizovana i diskriminirana u svim društvenim segmentima, a državna politika ne bavi se ovim pitanjem u značajnoj meri. Ono što karakteriše položaj ove etničke grupe su ekstremno siromaštvo, sveobuhvatna socijalna isključenost i segregacija.

Istraživanje Helsinškog odbora za ljudska prava „Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji”⁶²³ pokazalo je da gotovo 37 odsto učenika srednjih škola koji su učestvovali u istraživanju ima ekstremno šovinističke i rasističke stavove prema Romima. Izloženi su verbalnom i fizičkom maltretiranju većinske populacije, a povod za to obično daju političari. Primer je izjava beogradskog gradonačelnika Dragana Đilasa upućena gradonačelniku Larnea, u kojoj kaže „ukoliko su vam Romi toliko dragi, onda ih vodite kod sebe”⁶²⁴

Obrazovanje

Jedan od pokazatelja lošeg položaja Roma je njihova uključenost u obrazovni sistem. U Srbiji, više od 60 odsto Roma nije završilo osnovnu školu, 30 odsto ima osnovno obrazovanje, dok fakultet završi samo 0,3 odsto Roma. Afirmativne mere upisa Roma u obrazovne institucije postoje, ali je njihova primena izuzetno retka. S obzirom da ne postoji volja akademske elite da se afirmativne mere primenjuju, one nisu obavezne. Fakulteti vrlo često smatraju da nisu u obavezi da se pridržavaju tih mera, iako je država napravila ceo set planova. Još jedan od problema sa kojima se Romi susreću u osnovnim i srednjim školama su segregisana odeljenja.

623 Istraživanje dostupno na: <http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/sveske31.pdf>.

624 Telegraf, 6. mart. 2012, „Đilas zahvalio belgijskom gradonačelniku „što mu je otvorio oči”.

Ova odeljenja su isključivo romska, pohđa ih 80 do 85 odsto romske populacije.

Romkinje

Romkinje u Srbiji su dodatno marginalizovane i nevidljive. One su najugroženije stanovništvo i čine dve trećine nepismenih građana. Zvanični antidiskriminacioni planovi vrlo se malo primenjuju na žene u romskoj populaciji. Višestruko su diskriminisane, kako od većinske populacije tako i od same romske zajednice. Iako žene u Srbiji imaju prosečan životni vek od 76,4 godine, ovo ne važi za Romkinje, čiji prosečan vek zbog teškog života iznosi samo 48 godina. Pritom, Romkinje, kao pripadnice najsiromašnije grupe u Srbiji, su takođe i najniže obrazovane, sa najvećim procentom nepismenih i diskriminativnim tretmanom u institucijama. Prema podacima ženske romske mreže Banata, trećina romskih devojčica završi osnovnu školu, četvrtina srednju, a tri odsto fakultet. U porodici i zajednici one se suočavaju sa rodnim predrasudama, a prečesto su i žrtve nasilja. Anкета koju je sprovedla Ženska romska mreža Srbije pokazuje da je 100 odsto ispitanica doživelo neki oblik psihičkog nasilja, a 94 odsto ispitanica i fizičko nasilje. Neke od preostalih 6 odsto žena su iznele „da im muž ponekad udari šamar“, ali to nisu ocenile kao nasilje. Pritom Romkinje su, kao i deca Romi, često na meti napada neonacističkih grupacija.

Pravno nevidljiva lica

Procenjuje se da u Srbiji živi najmanje 6500 pravno nevidljivih lica među kojima su gotovo isključivo pripadnici romske nacionalne manjine. Zbog administrativnih prepreka, višegeneracijske socijalne isključenosti, siromaštva i nepostojanja zakonskih rešenja koja bi im omogućila da dokažu svoj identitet i dobiju izvod iz matične knjige rođenih, ta lica ne mogu da ostvare nijedno od prava koja su garantovana Ustavom i ratifikovanim međunarodnim dokumentima – ne mogu da se zaposle, da uživaju prava iz socijalne i zdravstvene zaštite, da se nesmetano školuju, da budu

upisani kao roditelji svoje dece, niti da uživaju čitav niz drugih prava koja su ostalim građanima Republike Srbije dostupna.

Među brojnim problemima romske zajednice koje imaju kao „pravno nevidljiva” lica, kao što su školovanje i zapošljavanje, spada i ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu. Naime, veliki broj pripadnika romske nacionalnosti ne ostvaruje to pravo iz više razloga. „Pravno nevidljive” osobe nisu u mogućnosti da pribave zdravstvenu knjižicu, jer nisu upisana u matične evidencije, pa ne mogu da prilože potrebna dokumenta uz zahtev za izdavanje zdravstvene knjižice. Veliki broj Roma nema određen jedinstveni matični broj građana. Ipak, određen broj Roma ostvario je pravo na zdravstvenu zaštitu podnoseći zahtev filijali prema mestu faktičkog boravka, uz koji su se prilagale izjave o pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini i boravku u određenoj opštini.

Međutim, većina filijala Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje (RFZO) je ponovo počela da insistira na potvrdi o prijavi boravišta kao neophodnom dokazu za prijavu za zdravstveno osiguranje. Ovakvo postupanje RFZO u suprotnosti je sa članom koji treba da obezbedi zdravstvenu zaštitu Romima koji nisu u mogućnosti da prijave adresu svog prebivališta, odnosno boravišta. Tako da, pripadnicima romske nacionalnosti koja ne poseduju zdravstvenu knjižicu gotovo bez izuzetka je uskraćena mogućnost pružanja besplatne zdravstvene zaštite, pa čak i u hitnim slučajevima. Na primer, porodilje koje nemaju zdravstvenu knjižicu često su primorane da snose troškove porođaja, iako pomoć koja im se pruža tokom porođaja spada u hitnu medicinsku intervenciju. Onima koji iz objektivnih razloga ne mogu biti upisani u matičnu knjigu rođenih u upravnom postupku, trebalo bi omogućiti da to učine u vanparničnom postupku. Zato je Narodna skupština Republike Srbije usvojila 31. avgusta 2012. godine Zakon o dopunama Zakona o vanparničnom postupku, u okviru koga je propisan postupak utvrđivanja vremena i mesta rođenja lica koja nisu upisana u matične knjige rođenih, čime je učinjen prvi korak ka rešavanju problema nekoliko hiljada pravno nevidljivih lica u Srbiji. Propisivanjem navedenog postupka, licima koja ne ispunjavaju uslove za upis u matičnu knjigu rođenih prema pravilima upravnog postupka, biće omogućeno da svoja prava ostvare u posebnom sudskom postupku koji prepoznaje

specifičnosti problema sa kojima se suočavaju. Ovim je uklonjena prva prepreka u ostvarivanju prava na pravni subjektivitet i stvorene osnove za upis u matičnu knjigu rođenih i onih lica koja do sada nisu mogla da dokažu činjenicu svog rođenja.

Potpuno poštovanje prava navedene kategorije osoba će biti moguće tek kada se obezbedi efikasna primena usvojenih rešenja, kao i pratećih propisa koji se odnose na sticanje i utvrđivanje državljanstva, prijavu prebivališta i boravišta i pribavljanje lične karte. Dopunama Zakona o vanparničnom postupku prethodili su višegodišnji zahtevi nevladinih organizacija usmereni na usvajanje sistemskog rešenja, kao i nastojanja da se državi skrene pažnja na težak položaj u kome se nalaze lica koja na osnovu postojećih propisa nisu uspevala da se naknadno upišu u matičnu knjigu rođenih.

Prinudna iseljavanja

Od 2009. do 2012. godine prinudno je iseljeno 675 porodica, odnosno 1639 ljudi na teritoriji Beograda. O iseljenju Romi nisu blagovremeno obavestavani, izostajale su konsultacije i nije im ponuđen adekvatan smeštaj. Prema međunarodnim standardima, iseljenje mora biti poslednja opcija, a činjenica da je neko naseljen na određenoj lokaciji bez dozvole nije dovoljna za iseljenje. Jedan od najvećih problema Roma u Srbiji jeste stanovanje, a da bi se naselja u kojima žive promenila, moraju da se legalizuju. Oko 30 odsto romskih naselja nema vodu, 70 odsto nema kanalizaciju, a u 14 odsto naselja moguće je obavljati građevinske radove. Svaki proces iseljenja treba započeti konsultacijama s Romima, treba uzeti u obzir i to da li među njima ima bolesnih ili dece, voditi računa o njihovoj imovini, pa tek onda doneti odluku o iseljenju.

Tokom 2012. godine bilo je brojnih primera prinudnih iseljenja. Jedan od njih je prinudno iseljavanje iz neformalnog naselja Belvil dvadesetak romskih porodica i naseljavanje na zemljište u blizini Resnika 7. aprila 2012. godine. Tokom naseljavanja održavani su protestni skupovi građana koji su se protivili naseljavanju Roma u njihov deo grada, a došlo je i do nereda i nasilja. Tada je 14 osoba osumnjičeno da su u Resniku izazivali

rasnu netrpeljivost među narodima i etničkim zajednicama koje žive u Srbiji. Optuženi su nakon što ih je policija sprečila da unište kontejnere namenjene romskim porodicama, napali policajce gađajući ih kamenicama, staklenim flašama, palicama i ciglama. Drugi meštani su pisali peticije, bojkotovali školsku nastavu i uputili otvoreno pismo gradonačelniku Beograda u kome su izrazili protest zbog odluke gradske vlasti da se izgradi kontejner-naselje za romske porodice u Resniku.

Rešenje je nađeno tako što je dogovoreno da se umesto planiranih 20, u novoformirano naselje u Resniku preseli 10 porodica, dok će preostale biti smeštene u već postojeće romsko naselje u ovom mestu. Organizacije za ljudska prava najoštrije su osudile rasističke proteste u Resniku. Naglašeno je da rasizam u značajnoj meri ohrabruju populističke izjave političara koji na antiromskom sentimentu sakupljaju jeftine političke poene. Represivne mere i pozivanje na primenu zakona ne mogu da daju očekivane rezultate ako ih istovremeno prate dvosmislene poruke političara koji demagoškim porukama obezbeđuju naklonost birača.

Takođe, 26. aprila 2012. godine Gradska uprava grada Beograda je iselila oko hiljadu Roma koji su stanovali u neformalnom naselju Belvil, kako bi se na ovom prostoru nastavila izgradnja pristupnih saobraćajnica Mostu na Adi. Porodice koje su interno raseljene sa Kosova ili imaju prebivalište u Beogradu smeštene su u kontejnerska naselja na obodu Beograda, dok su porodice koje imaju prebivalište u gradovima širom Srbije proterane u svoja mesta prebivališta.

Četiri romske porodice sa sedmoro dece smeštene su u napušteni magacin u Nišu u kom nemaju pristup vodi i električnoj energiji, dok su higijenski i životni uslovi ispod minimuma koji se smatra dostojnim čoveka. Niške organizacije za zaštitu ljudskih prava pokušale su da direktnom pomoći i razgovorima sa predstavnicima vlasti utiču na rešavanje tog problema. Međutim, nakon više od dva meseca, gradske vlasti Niša i republički organi nisu preduzeli mere kojima bi se tim porodicama obezbedili elementarni uslovi za život – pristup pijaćoj vodi, električnoj energiji i sanitarnim uslovima. Izuzetno loše životne uslove u napuštenom magacinu dodatno su pogoršavale visoke letnje temperature i nepovoljne vremenske prilike.

Prisilna deportacija Roma iz Belvila okončana je krajem aprila 2012. godine, kada je iseljeno svih 250 porodica koliko ih je do tada ostalo, iako je beogradska uprava najavila da će iseliti samo 40. Osim toga, belvilski Romi su dobili i ugovore. U 13 tačaka grad je definisao uslove pod kojima se Romima dozvoljava da besplatno žive u mobilnim stambenim jedinicama – kako su nazvani metalni kontejneri od 15 kvadratnih metara za šestočlane grupe, što podrazumeva 2,5 kvadratna metra po osobi. U članu 11. kojim se reguliše pravo gradskog Sekretarijata za socijalnu zaštitu da jednostrano raskine ovaj ugovor, bez posebnog obrazloženja, stoji i da Korisnik treba da usvoji „pravila lepog ponašanja prema predstavnicima Sekretarijata i drugih nadležnih institucija”.

Mobilne stambene jedinice (MSJ) raspoređene su u ograđena geta na obodima naselja u koje su belvilski Romi deportovani, uprkos protestima meštana. Usvojena je i prateća dokumentacija kojom se Korisniku MSJ izričito zabranjuje da vrši nuždu pored MSJ, kao i „puštanje dece da vrše nuždu pored MSJ”. Ukoliko Korisnik MSJ bude puštao glasnu muziku „u periodu od 13-17:00 i od 22-5:00” smatraće se da krši kućni red što, bez obrazloženja, za sobom povlači gubitak prava na korišćenje MSJ. Korisnik ne sme da prikuplja sekundarne sirovine, ne sme da vrši prepravke na svojoj MSJ, dužan je da smrt člana MSJ kao i druge promene porodično-pravnog statusa prijavi u roku od 30 dana, navodi se u ugovoru. Od 1639 prinudno iseljenih ljudi samo trećina je dobila svoju MSJ i ugovore o lepom ponašanju – sa rokom važenja od 5 godina.

Još jedan slučaj prinudnog iseljavanja desio se u septembru 2012. godine. Oko 80 osoba, odnosno 23 romske porodice, iseljene su iz prostora fabrike „Borac” na Novom Beogradu. Najveći broj porodica koji je živeo u napuštenom prostoru, tu je došao iz nekadašnjeg neformalnog naselja kod Belvila. Iako je Grad Beograd, koji je u potpunosti sprovodio iseljenje, na sebe preuzeo obavezu da, u saradnji sa lokalnim samoupravama osigura adekvatno stambeno i socijalno zbrinjavanje raseljenih stanovnika, najveći broj raseljenih je ostao bez odgovarajuće ili bez ikakve brige.

Amnesti Internešnel je poručio da ova masovna deložacija ukazuje na potrebu za promenama zakona u Srbiji. Međunarodnim standardima jasno je propisano da se prinudna iseljenja mogu sprovoditi samo kao

poslednja mera, odnosno kada su u pravim konsultacijama sa pogođenim ljudima sve druge izvodljive varijante iscrpljene. Jasno je da, kada je reč o stanovnicima Belvila, to nije bio slučaj. Vlasti nisu uspele da, pre prinudnog iseljenja, sprovedu u delo važne mere zaštite, uključujući prave konsultacije sa gotovo 1000 pogođenih ljudi. Vlasti nisu uspele da istraže i sve izvodljive alternative za iseljenje i preseljenje. Nadležni organi su uz to, propustili da ljudima pruže i druge informacije, čak i one koje se tiču razloga za iseljenje, ili da pre prinudnog iseljenja blagovremeno daju obaveštenje ili omoguće pristup pravnom leku. Takođe, pet ili šest lokacija koje su predložile gradske vlasti su izolovana naselja na periferiji Beograda, što ima mnogo nedostataka. Naselja su dosta udaljena od centra grada, gradskim prevozom su loše povezana sa centrima za zdravstvenu zaštitu i školama, i ne nude odgovarajuće mogućnosti za pronalaženje posla.

Brojne su slabosti Strategije za unapređenje položaja Roma i akcionih planova za njeno sprovođenje. Odredbe iz Strategije za unapređenje položaja Roma koje se odnose na stanovanje se ne primenjuju. Nijedno od iseljenja neformalnih romskih naselja nije sprovedeno prema standardima ljudskih prava koji obavezuju Republiku Srbiju, a domaći pravni okvir je neadekvatan u pogledu zaštite ljudskih prava i poštovanja dostojanstva stanovnika neformalnih naselja.

Stanovnici neformalnih naselja žive ispod granice siromaštva. Mnogi od njih nemaju socijalnu i zdravstvenu zaštitu, niti stalan izvor prihoda. Žive u kućama koje su građene od materijala koje većina građana smatra otpadom i u uslovima potpune društvene isključenosti. Pri izuzetno niskim temperaturama stanovnicima neformalnih naselja, a posebno deci i starim licima dramatično je ugroženo zdravlje, ali i život, zbog loše izolacije objekata u kojima stanuju, nedostatka ogreva, hrane i nemogućnosti da rade u izrazito teškim vremenskim uslovima. Kontejneri nisu adekvatno rešenje, zato što ne mogu da obezbede osnovne materijalne uslove za život dostojan čoveka, i zato što segregirana kontejnerska naselja ne doprinose suštinskoj integraciji Roma. Ne promovišu interkulturalnost i suživot različitih etničkih grupa. Nevladine organizacije su izradile Nacrt platforme za ostvarivanje prava na adekvatno stanovanje, koju će uputiti nadležnima organima na razmatranje, kako bi se unapredila ova oblast. U platformi

je prikazano postupanje vlasti pri iseljavanju Roma tokom poslednjih nekoliko godina, kao i međunarodni standardi i pravne odredbe. U nacrtu platforme navodi se i da, u skladu s međunarodnim pravima, treba zabraniti prinudna iseljenja, bilo izmenom postojećih zakona ili novim zakonskim rešenjima.

Govor mržnje u medijima

Romi i Romkinje su izloženi/e otvorenom, veoma prisutnom i rasprostranjenom govoru mržnje, kao i čestim napadima.⁶²⁵ Istovremeno, rasiistički napadi se retko procesuiraju, odnosno mržnja kao motiv počinioca se retko uzima u obzir, a kazne koje se tom prilikom izriču su uslovne ili ispod zakonskog minimuma. Jedan od primera je zabrinjavajuća činjenica da su šestorica vinovnika višednevnog rasističkog nasilja u selu Jabuka 2010. godine osuđeni na uslovne kazne. U Srbiji govor mržnje dobija sve veći prostor i u štampanim medijima, na televiziji i na internetu. Iako je govor mržnje zakonom zabranjen i na internetu, a gonjenje za ovo krivično delo po službenoj dužnosti vodi posebno tužilaštvo za visokotehnološki kriminal, internet se pokazao kao plodno tlo huškačima, koji šire mržnju prema drugim narodima, a sve to čine anonimno. Najčešće žrtve diskriminacije i govora mržnje na internetu u Srbiji su pripadnici manjinskih zajednica, posebno Romi, Albanci, Bošnjaci i LGBT osobe.

Tokom 2012. godine posebnu su pažnju privlačili slučajevi govora mržnje prema Romima u visokotiražnim medijima. Prvi se odnosi na list Politika koji je objavljivanjem sramotnog komentara „Samo su kradljivci revnosni” Ozrena Milanovića, stvorila neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje. U tekstu objavljenog 13. marta 2012. godine izražene su ideje i stavovi koji su uznemirujući, ponižavajući i predstavljaju povredu dostojanstva pripadnica i pripadnika romske nacionalne manjine, čime je

625 Jedan od mnogo primera: „...Mladić romske nacionalnosti A.M. (18) lakše je povređen 6. januara oko 18 sati na nišavskom keju u centru Niša, nedaleko od spomenika slavnom pevaču romske muzike Šabanu Bajramoviću, kada ga je, kako se sumnja, napala i pretukla grupa „skinhedsa”, *Romski mladić pretučen na Badnje veče u Nišu*, Blic, 7. januar 2013.

stvoreno neprijateljsko, ponižavajuće i uvredljivo okruženje zabranjeno čl. 12. u vezi sa čl. 24. Zakona o zabrani diskriminacije. U tekstu je, između ostalog izneto: „Kradljivci ove 'robe' su gotovo po pravilu, otvoreno treba reći, romske nacionalnosti. Sudijska 'bolećivost' može da se nasluti: oglašice se neka nvo ili 'faktor' koji štiti njihova manjinska prava i 'prozvaće' sudiju. Činjenica je da je ova nacionalna manjina, u veoma teškoj materijalnoj situaciji, da živi u bedi, ali i da se ogromna sredstva troše na njihovu 'inkluziju', što im ne daje za pravo da imaju popust pred boginjom pravde”.

U pritužbi Regionalnog centra za manjine protiv lista Politika je navedeno da ovaj tekst podržava predubedenja i negativne stereotipe prema kojima pripadnici romske nacionalne manjine pokazuju sklonost ka vršenju krivičnih dela, što predstavlja povredu dostojanstva svih pripadnika i pripadnica ove nacionalne manjine. Savet za štampu NUNS i UNS nije našao rasizam u tekstu Politikinog urednika.

Takođe, drugi visokotiražni list Blic je 14. decembra 2012. godine pod naslovom „Tri u jedan” objavio rasističku domišljatost, u rubrici Blic vic: „Kako ispričati vic o jednom Romu u jednom cugu? Lako: 'Rom jedinac se okupao čim je došao s posla'”. U jednoj rečenici autor i uredništvo su afirmisali tri uvredljiva, dehumanizujuća stereotipa o Romima, da se „kote”, kako se često komentariše brojnost njihovih porodica (reakcija na prosjakinje s decom u gradskom prevozu), da ne održavaju ličnu higijenu i da ne rade. Dosadašnje iskustvo pokazuje da ovakvi slučajevi prolaze nekažnjeno, primer je malopre pomenut Politikin tekst iz marta ove godine koji opisuje Rome kao nezahvalne kradljivce, a tužioce i sudije kao njihove saučesnike koji se boje nevladinih organizacija i sopstvene senke, pa lopove blago kažnjavaju ili oslobađaju.

Izbori – zloupotreba romskog biračkog tela

Primer velike zloupotrebe Roma predstavljali su izbori u maju 2012. godine. Romima se pretilo ukidanjem socijalne pomoći ako glasaju suprotno, pripremali su se paketi za njih širom Vojvodine i obećavao novac. Romska partija je uputila pismo povodom učestalih incidenta tokom izborne kampanje šefu Misije Evropske unije u Beogradu ambasadoru

Vensanu Dežeru, Misiji OEBS i Kancelariji Saveta Evrope u Srbiji, tražeći zaštitu romskog biračkog tela i aktivista ove stranke. Predsednika Romske partije Srđana Šaina, i još nekoliko aktivista te stranke, u Čurugu je poslednjih dana kampanje napala grupa ljudi koja je sebe predstavila kao aktiviste Demokratske stranke. U pismu je navedeno da je nesumljivo reč o političkom pritisku i kršenju jedne od osnovnih političkih sloboda, što može da dovede do povećanog stepena zahteva za azilom pripadnika romske zajednice u zemlje EU posle izbora u Srbiji.

Zaključci i preporuke

- Nadležni državni organi moraju povećati kapacitete prihvatilišta, prihvatnih centara i ustanova socijalne zaštite kako bi se najugroženijim stanovnicima neformalnih naselja obezbedilo privremeno sklonište od hladnoće tokom zime;
- predstavnici institucija socijalne zaštite obavezni su da formiraju mobilne timove u svojim zajednicama koji će obilaziti stanovnike najugroženijih neformalnih naselja kako bi se na adekvatan način i u što kraćem roku odgovorilo na zadovoljenje njihovih egzistencijanih potreba. Grubim zanemarivanjem potreba najugroženijih građana Republike Srbije još jednom se pokazala duboko ukorenjena nebriga i marginalizacija Roma kojima vlasti svesrdno doprinose, kao i nepoštovanje standarda ljudskih prava kad je reč o pravu na adekvatno stanovanje.
- prema Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Srbija je obavezna da stanovnicima naselja koja su iseljena obezbedi adekvatan alternativni smeštaj koji, između ostalog, podrazumeva održiv pristup bezbednoj vodi za piće električnoj energiji za kuvanje, grejanje, osvetljenje i sanitarijama.

LGBT: najveća distanca

U Srbiji postoji izražen stepen homofobije što potvrđuju podaci da dve trećine građana ne želi da se druži sa osobama drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i da bi polovini populacije smetalo da im LGBT osobe stanuju u susedstvu, 60 odsto građana se protivi tome da gej osoba ili lezbejka budu na rukovodećem mestu u državi, a tri četvrtine je protiv toga da vaspitači dece budu osobe druge seksualne orijentacije. Samo 16 odsto smatra da pripadnici LGBT zajednice treba da imaju ista prava kao i svi ostali. Fizičko nasilje nad LGBT osobama je poraslo za 30 odsto u odnosu na prethodnu godinu.⁶²⁶

O pravima LGBT zajednice doneto je nekoliko zakona, među njima je prvi bio Zakon o radiodifuziji (2002)⁶²⁷, kojim je data obaveza Radiodifuznoj agenciji da spreči širenje govora mržnje i zbog različitosti seksualne orijentacije. Potom je usledilo usvajanje Zakona o radu (2005)⁶²⁸, koji poslodavcima zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualnog opredeljenja, Zakon o visokom obrazovanju, koji takođe garantuje jednaka prava bez obzira na razlike. Donet je i Zakon o mladima⁶²⁹ (2011). godine, koji zabranjuje svaku vrstu seksualne diskriminacije, a izmenama i dopunama omogućeno je da država snosi troškove za operacije promene pola. U toku je izrada strategije protiv diskriminacije u okviru koje će biti planirana primena sistemskih mera. Srbija je u januaru 2012. godine pristupila projektu Saveta Evrope za sprečavanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Cilj projekta je da podrži napore na unapređenju položaja LGBT osoba. U projektu učestvuje šest zemalja – Albanija, Italija, Letonija, Crna Gora, Poljska i Srbija.

626 Info centar GSA, 11. mart 2013.

627 Službeni glasnik RS, br. 42/2002, <http://www.projuris.org/Pogledajte/dooi11.pdf>

628 Službeni glasnik RS, br. 24/2005 i 61/2005, <http://www.procenarizika.co.rs/files/ZAKON%20O%20RADU.pdf>

629 Službeni glasnik RS, br. 50/2011, http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_mladima.html

Pritužbe na diskriminaciju po osnovu seksualne orijentacije koje dobija kancelarija Poverenice za zaštitu ravnopravnosti druge su po broju, i najviše ih podnose nevladine organizacije. Postoji i problem primene preporuka Poverenice, primer je preporuka Ministarstvu prosvete iz jula 2011. da se školski udžbenici revidiraju kako bi se uvažila pitanja seksualne orijentacije koja nije sprovedena. Ministarstvo prosvete još nije donelo akt o tome kako da se postupa u slučaju diskriminacije u školama. Među društvenim preprekama sa kojima se pripadnici LGBT populacije suočavaju jesu zabrane i administrativne prepreke za organizovanje parada ponosa, diskriminacija u pogledu prava na zapošljavanje, kršenje slobode izražavanja, itd.

U poslednje tri godine otkazano je održavanje povorke ponosa zbog bezbednosnih razloga odnosno zbog pretnji organizatorima i učesnicima. Čak 73 odsto građana je protiv javnih demonstracija prava LGBT osoba.⁶³⁰ Težište problema se prebacuje sa onih koji prete i sprečavaju održavanje povorke, na one koju pokušavaju da je organizuju. Zbog otkazivanja povorke ponosa predstavnici nevladinih organizacija su podneli žalbu Ustavnom sudu, ali i Sudu za ljudska prava u Strazburu. Nije bilo reakcije države Srbije na ponašanje onih koji stimulišu nasilje uoči povorke ponosa.⁶³¹

Zabrana povorke je direktna posledica neodgovornosti svih društveno-političkih činilaca zaduženih kako za rešavanje problema homofobije, pretnji i nasilja nad LGBT populacijom, tako i za pripreme povorke ponosa. LGBT zajednica i njena osnovna ljudska prava su još jednom zloupotrebljeni od strane svih učesnika u procesu zarad sticanja političkih poena i ostvarivanja sitnih interesa koji sa poboljšanjem položaja LGBT populacije nisu ni u kakvoj vezi. Zabranom parade država je pokazala nesposobnost da zaštiti ustavna prava građana, i nespemnost da zaštiti ustavno pravo na mirno okupljanje i slobodu govora. U Srbiji postoji Strategija nacionalne bezbednosti kao najbitniji dokument koji planira politiku bezbednosti. U

630 „Propisi ne vrede bez promene svesti o LGBT”, EurActiv.rs, 13. decembar 2012.

631 „...Na bilbordu ispred 12. beogradske gimnazije, gde su postavljene fotografije maturanata, crvenom farбом zaokružena je glava učenika i pored njega, ali i na obližnjem zidu, ispisani su grafiti s homofobnim porukama i pretnjama smrću.” Blic, 4. oktobar 2012.

tom dokumentu ne spominju se bezbednosne pretnje u vezi sa povorkom ponosa, što govori da Srbija bezbednost posmatra u tradicionalnom ključu, a ljudskom bezbednošću se bavi samo deklarativno.

U fokusu tradicionalnog koncepta bezbednosti su bezbednost države, nacionalno jedinstvo i integritet, a u fokusu koncepta ljudske bezbednosti su ljudski život i ostvarivanje ljudskih prava. Koncept ljudske bezbednosti podrazumeva kontinuirani rad, a ne samo reakcije kad se preti fizičkim nasiljem. Kad bi država Srbija praktikovala ovaj koncept, povorka bi se desila sa manje problema. Vlada Srbije treba da donese akcioni plan o zaštiti ljudskih prava uključujući prava LGBT populacije. Brojni nosioci javnih funkcija su često davali opasne izjave koje su bile uperene protiv ove manjinske populacije. Potrebno je pokrenuti programe koji će imati za cilj razvijanje senzibiliteta među državnim službenicima, kako ne bi davali ovakvu vrstu izjava. Takođe, predstavnici Srpske pravoslavne crkve su i ove godine sa vrlo negativnim komentarima govorili o najavljenoj povorci ponosa.

U 2012. godini Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je prvostepenu presudu kojom je vođa Obraza Mladen Obradović bio osuđen na dve godine zatvora zbog učestvovanja u sprečavanju održavanja povorke ponosa oktobra 2010. Predmet je vraćen Višem sudu u Beogradu na ponovno suđenje. Presuda je ukinuta i za još 13 Obradovićevih saradnika iz Obraza, među kojima je i njegova supruga koja je bila osuđena na godinu dana kućnog pritvora. Kao razlog za ukidanje presude se navodi da je ona doneta uz bitnu povredu odredaba krivičnog postupka, jer nije potpuno ni pravilno utvrđeno činjenično stanje.⁶³² U sukobima protivnika gej parade i policije, 10. oktobra 2010. godine u Beogradu je povređena 141 osoba. Privedeno je 207 ljudi. Ukidanje ove presude samo je nastavak katastrofalne prakse kojom Apelacioni sud nastavlja politiku nekažnjivosti, čak i kada su u pitanju najteža krivična dela poput ubistva, silovanja i prebijanja. Ovo je druga sramna odluka Apelacionog suda, budući da je ta institucija u novembru 2012. godine već ukinula prvostepenu presudu na deset meseci zatvora Mladenu Obradoviću zbog rasne i druge diskriminacije.

632 Viši sud u Beogradu je u aprilu prošle godine osudio Obradovića i još 13 osoba zbog izazivanja nereda tokom povorke ponosa u Beogradu 2010. godine

Pred Višim sudom u Beogradu je 1. marta 2012. godine izrečena presuda od tri meseca zatvora, odnosno dve godine uslovno osobi koja je preko Fejsbuka pretela pripadnicima LGBT populacije u Srbiji. Dotična osoba je pripadnicima LGBT populacije pretela u grupi na Fejsbuku koja nosi naziv „500.000 Srba protiv gej parade“. Ova Fejsbuk grupa i danas postoji i posredstvom nje se i dalje šire mržnja i pretnje prema LGBT populaciji. Parada ponosa u Beogradu i 2012. godine nije održana upravo zbog toga što je policija procenila da bi bezbednost učesnika bila ugrožena od strane velikog broja ekstremista. Ova presuda pokazuje izvestan pomak u sudskoj praksi, ali bitno je napomenuti da je sud izrekao minimalnu zaprećenu kaznu, što svakako ne doprinosi poboljšanju odnosa društva prema LGBT populaciji. Pitanje je koliko će to imati uticaja na neke buduće slučajeve, koliko će se sudovi i tužilaštva pozivati na ovu presudu kao na neku vrstu uzora, to pre svega zavisi od samih sudija i tužilaštava.

Pravosnažnom presudom Apelacionog suda u Novom Sadu, iz januara 2013. godine kojom je utvrđeno diskriminatorsko ponašanje i težak oblik diskriminacije protiv M.A. (25) iz Vršca od strane njegovog kolege Daria K. (26) iz Vlajkovca. Diskriminacija je vršena nekoliko meseci u kontinuitetu na radnom mestu u privatnoj firmi u Vršcu gde su obojica bili zaposleni. Ovo je prva pravosnažna presuda u Srbiji po osnovu Zakona o zabrani diskriminacije koja se tiče diskriminacije izvršene na radnom mestu zbog drugačije seksualne orijentacije.⁶³³

Apelacioni sud je u ovom slučaju presudio da je tuženi Dario K. diskriminatorski postupao prema tužiocu M.A. zbog njegove istopolne seksualne orijentacije i da je taj postupak ponavljao tokom šestomesečnog perioda čime je izvršio težak oblik diskriminacije. Ova presuda je doneta po osnovu članova 12, 13 i 21 Zakona o zabrani diskriminacije, a Apelacioni sud se u obrazloženju poziva i na kršenje članova 21, 23 i 25 Ustava Srbije koji zabranjuju diskriminaciju po bilo kom osnovu i garantuju pravo na ljudsko dostojanstvo i psihički integritet. U obrazloženju pravosnažne

633 Pravosnažnom presudom Apelacionog suda je Dariu K. naloženo da oštećenom M.A. isplati 180 hiljada dinara za pretrpljene duševne bolove zbog povreda prava ličnosti, ugleda i časti, kao i da Pravnoj službi GSA nadoknadi sudske troškove u iznosu od 99 hiljada dinara.

presude Apelacionog suda između ostalog stoji da je „nesumnjivo da su reči 'peder' i 'pederčina' izrazi koji u našem jeziku imaju značenje negativnog, omalovažavajućeg, obezvređujućeg i uvredljivog označavanja muške osobe istopolne seksualne orijentacije” kao i da njihovo upućivanje „predstavlja uznemiravajuće i ponižavajuće postupanje koje ima za cilj i predstavlja povredu dostojanstva na osnovu ličnog svojstva – istopolne seksualne orijentacije”. Apelacioni sud je iz činjenice da je nakon saznanja za njegovu seksualnu orijentaciju tuženi češće vređao oštećenog M.A., u više navrata i u dužem periodu, ocenio da takvo ponašanje predstavlja ponovljenu i produženu diskriminaciju, odnosno težak oblik diskriminacije.

Atmosfera nasilja je dominantna u društvu, čak eskalira.. Čak 80 odsto srednjoškolaca u Srbiji odobrava neku vrstu diskriminacije LGBT osoba.⁶³⁴ Od 800 učenika gimnazija i srednjih škola koji su učestvovali u anketi samo 16 odsto njih smatra da LGBT populacija treba da ima prava kao i ostali građani. Čak 70 odsto srednjoškolaca izričito ne želi da se druži sa bar jednom manjinskom grupom, i za njih su kao prijatelji najmanje poželjni pripadnici LGBT populacije, Albanci i Bošnjaci. Prema viđenju ispitanika, Romi su ubedljivo najviše izloženi diskriminaciji, dok posle njih najviše problema te vrste imaju pripadnici LGBT populacije i osobe s invaliditetom.

Evropska konvencija za ljudska prava zabranjuje bilo koji oblik diskriminacije i ističe da je borba protiv diskriminacije i netolerancije jedan od najvažnijih zadataka Saveta Evrope. Preporuke Komiteta ministara Saveta Evrope o merama za borbu protiv diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta iz 2010. godine jedan su od ključnih pravnih instrumenata kojim su obuhvaćeni različiti apsekti prava LGBT osoba – od zdravstva do pitanja azila. Takođe, veoma je važna presuda Evropskog suda za ljudska prava iz 2003. prema kojoj se otpor i netrpeljivost u društvu ne mogu koristiti kao argument za opravdanje uskraćivanja prava LGBT osobama.

634 Istraživanje Beogradskog centra za ljudska prava i YUCOM-a „Stavovi srednjoškolaca u Srbiji o manjinskim grupama, nasilju i diskriminaciji”, 2012.

Zaključci

- Bez promene vrednosnog sistema u društvu i prihvatanja različitosti ne može doći do suštinskog poboljšanja položaja LGBT osoba. Neophodno je uspostaviti vrednosni sistem u kome različitost neće biti shvaćena kao pretnja već kao potencijal.
- Puna implementacija Zakona o zabrani diskriminacije, aktivna kaznena politika koje na raspolaganju imaju različite institucije, nezavisno i snažno pravosuđe, osnova su za suzbijanje nasilja i diskriminacije.
- Obrazovna politika koja u sebi sadrži promociju tolerancije i različitosti jeste način da se ovi problemi leče u korenu, u svom nastajanju. I uz najbolju primenu zakona do bitnijih promena neće doći bez promene stava društva.
- Neophodno je da država i nadležne institucije procesuiraju i sankcionišu sve nasilnike, ekstremističke grupe, organizacije i pojedince koji su u periodu pre najavljene povorke pretili, vršili mobilizaciju i udruživali se radi vršenja krivičnih dela:

IX – MEDIJI

U funkciji vlasti

Prvu godinu mandata Vlade Srbije (jul 2012 – maj 2013. godine) obeležio je povratak i jačanje govora mržnje. Osim toga, iako Ustav i zakoni Srbije garantuju slobodu izražavanja, ponovo se guši alternativno mišljenje (koje se može videti i čuti u izuzetno malom broju medija) i povećava broj napada na one koji pripadaju manjinama i služe se manjinskim diskursom. Mediji su u funkciji politike daljeg devastiranja autonomije Vojvodine i nametnuta im je poropagandna matrica koja je devedesetih dovela do rušenja vojvođanskog rukovodstva i uspostavljanja čvrste centralne vlasti u Beogradu što dovodi u pitanje i bezbednost građana.⁶³⁵

Jezik mržnje u tesnoj je vezi sa incidentima protiv manjina (političkih i etničkih, kao i određenog broja medija i organizacija civilnog društva).⁶³⁶ Ekstremne organizacije dobile su snažan podstrek za ove napade pobedom populističke Srpske napredne stranke (SNS) na predsedničkim izborima i, na toj osnovi formirane vlade, kao i njihov ulazak u druge institucije. Na brojne apele medijskih udruženja i organizacija civilnog društva u kojima se ukazuje na rastući ekstremizam, Vlada nije reagovala.

635 Nezavisno društvo novinara Vojvodine (NDNV) upozorava da su medijske slobode u Vojvodini i Srbiji u celini ozbiljno ugrožene i da novinarstvo doživljava profesionalni sunovrat kakav nije viđen od devedesetih godina prošlog veka. To je naročito vidljivo kad je reč o izveštavanju o aktuelnim zbivanjima u Vojvodini. „U tim izveštajima sve vrvi od nacionalističke propagande, poluistina, laži i falsifikata“, kaže se u saopštenju NDNV (www.ndnv.org). NDNV s pravom ukazuje da takav trend, podele na patriote i izdajnike, ne samo da ugrožava medijske slobode i demokratske procese već može i ozbiljno da ugrozi bezbednost građana Vojvodine i prouzrokuje duboku krizu u kojoj probleme više neće biti moguće rešavati u institucijama sistema.

Slično situaciju opisuje i predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) Vukašin Obradović, koji ocenjuje da je na javnoj sceni i u medijima na delu „legalizacija govora mržnje“. „Nacionalno prebrojavanje ponovo postaje moderno, a predstavnici vlasti nisu se jasno odredili prema ovakvim pojavama. To nas upućuje na zaključak da su ekstremni desničari osetili da je došlo njihovo vreme. Oni su deo bagaža koji smo dobili sa novom vlašću“, kaže Obradović. Tribina: Vraća se atmosfera iz devedesetih godina; www.autonomija.info, 11. februar 2013.

636 Videti delove izveštaja HO koji se odnose na Vojvodinu i ekstremizam

Iako su izuzetno nizak životni standard i velika nezaposlenost, pogodno tlo za bujanje ekstrmeizma i govora mržnje, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji smatra da uzroke jačanje ovih tendencija, treba tražiti u političkoj konstelaciji.

Većina međunarodnih donatora koji su finansirali medije u Srbiji tokom poslednje dve decenije povukla se, uključujući i najvećeg donatora, američku organizaciju IREX koja je u 2012. godini zatvorila kancelariju u Beogradu. Međunarodni donatori fokusirali su se na privatizaciju medija i njihovu finansijsku održivost u budućnosti, smatrajući da će to biti dovoljni preduslovi za medijske slobode. Medijski donatori nisu u dovoljnoj meri uzeli u obzir faktor rizika srpske tranzicije i nezrelosti srpskih elita da iz vremena ratne propagande i strogo kontrolisanih medija u kratkom vremenskom periodu obezbede adekvatne uslove za razvoj pluralizma medijskih sadržaja.

I sam IREX napustio je Srbiju ostavljajući vrlo sumorne zaključke u svom izveštaju *Media sustainability Index 2012*: „Prethodna decenija obeležena je stagnacijom medijskog razvoja u Srbiji. Uzlazni period, posle 2000, trajao je samo u prve tri godine, posle 2003, usledila je dvogodišnja stagnacija, pa permanentno pogoršavanje naredinih šest godina. U 2012, srpski mediji deluju u gotovo istom okruženju kao 2000. godine. U razvojnom smislu srpski mediji su izgubili poslednjih osam godina”. U izveštaju se navodi da su od 2001. godine sloboda govora i profesionalno novinarstvo marginalno poboljšani i da je sad u regionu jedino Makedonija iza Srbije. Po uslovima ekonomskog poslovanja, Srbija je prema izveštaju IREX praktično na istom nivou kao 2001. godine. U izveštaju su potvrđene ocene iz drugih nezavisnih izvora o prevelikoj politiziranosti medija što se ogleda u „prejakom uticaju politike na uređivačku politiku, izbegavanju političara da se civilizovano uredi medijski prostor, preslabom otporu novinara ulozi politike u medijima”.

Vlada izabrana 2012. godine prihvatila je da implementira medijsku strategiju koju je postavila prethodna vlada. Pozitivan napredak kada je reč o medijskim slobodama jeste dekriminalizacija klevete (krajem 2012), što je bio zahtev velikog broja medijskih udruženja i organizacija civilnog društva.

Iz medijske strategije ne vidi se kako će biti garantovan medijski pluralizam, što je jedan od najvećih kamenova spoticanja srpske tranzicije. Internet i novi mediji postaju najznačajniji izvor alternativnog informisanja u Srbiji. Međutim, njihov domet je ograničen i veoma zavisi od plasiranja vesti skinutih sa pojedinih sajtova i blogova u tradicionalnim medijima. Takođe, veliki broj građana je promenio samo formu informisanja, a ne i sadržaj u smislu da tradicionalne medije sad prati isključivo preko interneta.

Motivisanost novinara za istraživačko i analitičko novinarstvo, a to posebno važi za mlade generacije, u ozbiljnom je padu iz godine u godinu. Prema ocenama medijske ekspertkinje profesorke Snježane Milivojević, mediji su već decenijama u stanju letargije što je, po njenom mišljenju “posledica užasne agonije i produžene tranzicije” demokratije koja je negde između konsolidovane i nekonsolidovane. “Bojim se da je ovo permanentno stanje i ovo društvo je prilično nezrelo”, rekla je Milivojević i dodala, da to što se samo na “o-ruk” i u nekim specifičnim situacijama “otvori” razgovor o medijima svedoči o tome da mediji zapravo za javnost nisu važne institucije.⁶³⁷ Ona podseća da su “pošlušnički” mediji iz devedesetih uspeli da prežive autokratski režim, što je takođe jedan od indikatora nezrelosti društva.

Novinari nisu oni koji nameću teme, već to čine uticajne strukture i pojedinci. I pored zakona o dostupnosti informacija i neuporedivo boljim uslovima za istraživačko novinarstvo u odnosu na devedesete, novinari su ostali zakopani u nekim šablonima iz tog vremena kad su mediji bili pod direktnom kontrolom države. Veoma često oslanjaju se na izvore poput „dojava” iz kabineta političara ili tajkuna i tada je uglavnom reč o spinovanim informacijama koje uticajni ljudi, pre svega iz političko-ekonomskog okruženja, koriste kako bi uticali na javno mnjenje u obračunima sa protivnicima. S druge strane, novinari sve ređe izlaze na teren i nisu motivisani da proveravaju informacije.⁶³⁸

Promena stranačkog sastava Vlade Srbije, ogolela je svu nemoć medija da se odupru pritiscima. Do tada uticajna Demokratska stranka izgubila je

637 http://www.b92.net/info/vesti/tema.php?yyyy=2012&mm=06&nav_id=615037.

638 Razgovor Helsinškog odbora sa predstavnicima medija.

tu svoju moć u mnogim medijima. Nezavisno društvo novinara Vojvodine ističe da su sve političke nomenklature u Srbiji sprečavale razvoj profesionalnog i nezavisnog novinarstva, posmatrajući medije isključivo kao sredstvo za vlastitu promociju i propagandu. To je dovelo do toga da onaj ko drži "dizgine vlasti" – ima gotovo potpunu kontrolu nad medijskom sferom. Društvo novinara Vojvodine upozorava da se po ovome što se dešava – „kada kontrolu preuzmu oni koji su živeli i žive od prozvodnje krize i stvaranja neprijatelja”, jasno vidi koliko je to opasno.⁶³⁹

Medijski diskurs prema temama koje su od značaja za srpsku tranziciju nije promenjen ni u 2012. godini. To su teme koje se tiču evropskih integracija, odnosa prema regionalnim pitanjima vezanim za tranzicionu pravdu – pre svega Haški tribunal i sl.

Za analizu dominantnog medijskog diskursa zanimljiva su dva primera: izveštavanje o najvažnijem regionalnom pitanju – kosovskim pregovorima čiji je glavni akter bio predsednik Vlade Ivica Dačić i izveštavanje o borbi protiv korupcije čiji je nosilac prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić.

Iako su prateći postepeni zaokret vlasti u politici prema Kosovu, počeli da menjaju i svoj dominantni diskurs kad je reč o ovoj temi, indikativno je kako su se mediji u tom kontekstu odnosili prema dvema vodećim političkim ličnostima, premijeru Ivici Dačiću i njegovom zameniku, vicepremijeru Aleksandru Vučiću. U jeku dijaloga sa Prištinom, u domaćim medijima otvarane su afere sa ciljem kriminalizacije glavnog pregovarača Beograda, premijera Dačića (tzv. Slučaj „Miša Banana”). Takav odnos prema Dačiću je prvenstveno posledica unutrašnjeg odmeravanja snaga u vladajućoj koaliciji (da bi sastavila vladu pobednička Srpska napredna stranka je morala premijerskom mesto da prepusti partneru koji je na izborima osvojio znatno manje glasova). Osim toga, u slučaju kraha briselskih pregovora Aleksandar Vučić bi ostao „čistih ruku”.

S druge strane, Vučić je od početka imao snažnu podršku medija u vrlo problematičnom načinu vođenja borbe protiv korupcije. Kako je vreme, odmicalo sve više se pokazivalo da je reč o populističkoj kampanji naprednjaka i da iza borbe protiv korupcije stoje, pre partijski interesi, a

639 www.ndnv.org.

ne sistemska rešenja i proces koji bi na duge staze doveo do ozbiljnog napretka. Svaka kritika Vučića bila je primana sa neprijateljstvom u javnom diskursu. Novinar Vremena Filp Švarn zapazio je da se oko borbe protiv korupcije stvara isti konsezus kao u vreme antibirokratske revolucije koja je dovela Slobodana Miloševića na vlast.

Kad je reč o tradicionalnim medijima, paradoksalno je da u poslednjih nekoliko godina, od kada su srpski mediji „oslobodjeni”, *Radio Slobodna Evropa* igra i dalje značajnu ulogu i u informisanju građana koji žele da čuju alternativno mišljenje o pojedinim temama, a pre svega informacije iz regiona koji drugi mediji ne pružaju ni u dovoljnoj meri niti na adekvatan način.

Kada je reč o slobodnom protoku informacija kroz kablovski sistem, slučaj tv Al Džazira Balkan pokazuje da, pre svega od „političkih okolnosti i zahteva” zavisi da li će neka televizija moći da se emituje kroz kablovski sistem ili ne. Iako je već početkom 2012. godine objavljena najava da je ovaj program pušten u kablovski sistem (početak rada je bio reklamiran i preko bilborda u Beogradu), to se desilo tek na kraju 2012. godine, odnosno nakon formiranja nove vlade. Prema saznanjima Helsinškog odbora to nije učinjeno ranije upravo da bi se preudhitriilo eventualno širenje alternativnog medijskog sadržaja, najpre u vreme izborne kampanje, a potom u prvim mesecima nove vlade.

Govor mržnje u socijalno-političkom kontekstu

Izbori 2012. godine vratili su u Vladu populističku Srpsku naprednu stranku i Aleksandra Vučića koji je bio ministar informisanja (mart 1998 – oktobar 2000), u vreme najveće sistemske represije nad nezavisnim medijima u Srbiji. Vučić je 1995. godine izabran i za generalnog sekretara Srpske radikalne stranke „udarne pesnice” ratnog režima tokom devedesetih, poznate po širenju šovinizma i govora mržnje protiv opozicije i nevladinih organizacija. Sam Vučić je u samo nekoliko dana nakon genocida u Srebrenici za skupštinskog govornicom izjavio da će za jednog Srbina biti ubijeno 100 Muslimana.⁶⁴⁰

640 <http://www.youtube.com/watch?v=UGqv9CJbd3U>.

Period Vučićevog mandata na mestu ministra informisanja obeležili su: ubistvo vlasnika Dnevnog telegrafa i Evropljanina, novinara Slavka Ćuruvije, sistemska kampanja protiv tih listova, zabrana rada medija, privođenje i zadržavanje u pritvoru urednika i novinara, uvođenje cenzure u vreme NATO intervencije (Vučić je bio glavni cenzor i držao redovne sastanke sa urednicima), zabrana novinarima nezavisnih medija da izveštavaju sa sednica državnih organa (uključujući i Skupštinu Srbije), krivično gonjenje novinara i izricanje zatvorskih kazni novinarima, uvođenje izrazito represivnog zakona o informisanju.

U izveštaj Helsinškog odbora⁶⁴¹ za 1999. godinu navodi se: „Za vreme rata gotovo svi mediji su izveštavali na sličan način, sa manje više vulgarnom i/ili ostrašćenom retorikom. (...) Kada se rat završio, situacija se značajno promenila; većina dnevnih listova – Glas javnosti, Blic, Danas, pa čak i Večernje novosti, počeli su da mnogo objektivnije pokrivaju događaje. Deo tv i radio stanica, posebno u unutrašnjosti, takođe se priključio ovom posleratnom trendu. I što su mediji bivali profesionalniji, to je vlast postajala represivnija. Ubrzo su počela drakonska novčana kažnjavanja, zabrane brojeva, pretnje novinarima. U ovom izveštaju su navedeni i objašnjeni slučajevi ovakvog vida državne represije, kao i slučajevi, odnosno pravila po kojima se sprovodi državna propaganda kroz državne, tačnije rečeno partijske medije (RTS, Politika, Borba, Politika ekspres, itd).

Recidivi devedesetih kad je reč o ponašanju prema medijima i alternativni u Srbiji osetili su se već na početku mandata nove vlade, kad je novoizabrani pomoćnik ministra kulture zadužen za medije Dragan Kolarević, neposredno pre postavljenja na to mesto⁶⁴² pozvao na „kulturnu revoluciju” i objavio spisak nepodobnih „nosioca i izvršioaca pogubne antisrpske politike u Srbiji”. Poimence je prozvao brojne javne ličnosti. Tekst je objavljen 13. avgusta 2012. godine na sajtu nacionalističkog i konzervativnog portala *Novi standard*.⁶⁴³ Slične spiskove, tokom čitave 2012, i početkom 2013, nastavile su intenzivno da objavljuju ekstremne desničarske organizacije, a ljudi iz Vlade nikad nisu jasno osudili te napade.

641 *Vreme*, http://www.vreme.com/arhiva_html/467/15.html#Uvod.

642 Vest o njegovom postavljenju objavljena je 18. avgusta 2012.

643 <http://www.standard.rs/dragan-kolarevic-vreme-je-za-prvi-srpski-kulturni-ustanak.html>.

S obzirom na novu realnost nakon izbora, i nemogućnost da se mediji odupru pritiscima, Vučić je postao jedna od najomiljenijih ličnosti u srpskim medijima. Ovo su u razgovoru za Helsinški odbor, potvrdili novinari beogradskih medija. Glavni urednici veoma paze da se ne zamere Vučiću i da mediji koje uređuju ne odu predaleko u kritici jednog od najmoćnijih ljudi u Srbiji. Tako je došlo do paradoksalne situacije da su čak i pojedini mediji koji su bili na udaru u vreme dok je Vučić bio ministar informisanja, prema njemu postali veoma blagonakloni. Nekad eksplicitno represivne mere, zamenili su kvazi prijateljski razgovori između urednika i lidera Srpske napredne stranke.

Ulazak populističke Srpske napredne stranke u insitucije nakon izbora 2012. godine predstavlja snažnu podršku delovanju ekstremističkih grupa i gušenju slobode govora koja je često parćena jezikom mržnje i pozivom na nasilje prema nosiocima alternative. Reč je o pokušaju da se ljudi koji alternativno misle zastraše i prestanu da iznose javno svoje stavove.

Jedan od primera, koji ovo ilustruje, jeste ono što se dešavalo u emisiji *Utisak nedelje*, emitovanoj 20. januara 2013, na Televiziji B92 u kojoj su učestvovali ministar pravde Nikola Selaković, predsednik Srpskog narodnog pokreta Naši Ivan Ivanović, poslanik LDP Miljenko Dereta i predsednica i Helsinškog odbora Sonja Biserko. Vođa ekstremističke grupe Naši Ivan Ivanović poručio je da će svima koji kažu da je Kosovo nezavisno biti mučeni, sakaćeni i ubijani. On je, naime, nekoliko puta tokom emisije eksplicitno potvrdio da stoji iza svoje ranije izjave da „svako ko izjavi da je Kosovo nezavisno neće ostati samo bez jezika, nego i bez glave”. Ivanović je ovo rekao nakon što je Sonja Biserko izjavila da je Kosovo već nezavisno. Sam Ivanović se kasnije „ispravio” i Sonji Biserko „ublažio” kaznu, rekavši da njoj ne bi letela glava već da bi bila procesuirana, a glava bi, parafraziramo, letela nekim drugima. Ova izjava je opasna, jer je pokret koji vodi Ivanović pokazao da ne preza od nasilja.

Članovi pokreta Naši, izazivaju incidente i saraduju sa organizacijama kojima je cilj „jačanje duha i vojna obuka polaznika”. Tako je, prema zvaničnim informacijama sa sajta www.nasisrbija.org, organizacija Narodni sabor u Moskvi, u okviru obuke „Dobrovoljac”, insistirala da gostima iz SNP Naši održi „kratku obuku u sklapanju i rasklapanju kalašnjikova”.

Takođe polaznici kursa „Dobrovoljac” (2012, leto) boravili u Apatinu u sportsko-vojnom kampu koga je organizovalo udruženje Patriotski front.

Međutim, u ovom slučaju, najviše uznemirava ponašanje ministra pravde Selakovića u spomenutoj emisiji. On je, umesto da zaštiti Sonju Biserko, izjednačio nju i predsednika pokreta Naši. Činjenica da je ministar pravde dozvolio da se u njegovom prisustvu izgovaraju pretnje ubistvom, sakaćenjem ljudi i mučenjem jasno svedoči da ministar podržava aktivnosti pokreta Naši. Ministar je prećutao ove pretnje i čak otišao korak dalje u njihovoj relativizaciji, kad je zaključio svoje „izalganje” rečima da su Biserko i Ivanović isti. Ministar Selaković je na ovaj način stao na stranu nasilnika.

O celom slučaju, informisani su i premijer Ivica Dačić i prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić iz čije stranke i dolazi Selaković. Kuća ljudskih prava i demokratije u Beogradu tražili su od njih da javno osude nastup ministra Selakovića i da će tek tad poverovati u iskrenost njihovih reči da državni organi moraju da zaštite sve građane kojima se preti na taj način. Traženo je i da „jasno i javno kažu da niko zbog javno izgovorenih reči ne sme da bude ubijen, da ne sme da mu bude prećeno smrću i nasiljem, i da državni organi, pre svega pravosudni sistem moraju da zaštite sve građane kojima se preti na ovaj način”.

Ovo pismo, međutim, ostalo je bez ikakvog odgovora. Ono je trebalo da bude i test za novu vladu za njen odnos prema medijskim slobodama i suprtstavljanju ekstremističkim grupama u Srbiji. Naprotiv, u poslednjim mesecima došlo je do eksalacije govora mržnje. Represivne mere protiv govora mržnje, ne mogu doneti bitne rezultate; naprotiv, neophodno je da nosioci bitnih funkcija stalno nude alternativu i osuđuju u javnom govoru i ponašanje, poput ponašanja ministra Selakovića u pomenutoj emisiji.

Opasna tendencija izjednačavanja ekstremista i organizacija civilnog društva i medija koji su kritični prema ekstremizmu ispoljava se i u najavama ekstremista da će podneti tužbe „za širenje govora mržnje” protiv veće grupe profesionalnih medija i nevladinih organizacija. Ova taktika zloupotrebe zakona trebalo bi da ima iste efekte kao i u Rusiji, gde vlasti sprovode niz zakonskim mera protiv zaštitnika ljudskih prava optužujući ih da su

špijuni. Tako je, pomenuti Pokret *Naši*, uputio apel⁶⁴⁴ Radiodifuznoj agenciji i Vladi Srbije „da zaustave govor mržnje koji prema srpskom narodu širi medijska kuća RTVB92, zloupotrebljavajući svoju nacionalnu frekvenciju, skrenuvši pažnju na novi tekst aktiviste organizacije Kvirija, Predraga Azdejkovića, pod naslovom 'Četiri jahača Kačavende'”.⁶⁴⁵ U apelu⁶⁴⁶ se navodi da je ta organizacija više puta dostavljala tužilaštvu materijalne dokaze o skandaloznom i nedopustivom govoru mržnje RTVB92 prema Srbima.

Ovakvi pokušaji ekstremističkih organizacija, bez jasne osude ljudi iz vlasti, predstavlja ozbiljnu pretnju slobodi govora. Za to postoji nekoliko razloga koji proizilaze iz šireg konteksta. Organizacija *Naši* nije bez uticaja u društvu. Naprotiv, ima jako uporište u Srpskoj pravoslavnoj crkvi kao i podršku uticajnih konzervativnih krugova u Srbiji koji imaju upliva i na samu Vladu i koncentrisani su oko predsednika Srbije Tomislava Nikolića. Drugo, reč je o organizaciji čiji članovi su vinovnici nasilnih incidenata. I treće, treba imati na umu, političku prošlost vladajućih stranaka, SNS (ranije SRS) i SPS, koje su devedesetih kreirale ratnu propagandu i sprovodile represivne mere nad medijima i novinarima.

Govor mržnje

Intenzivna kampanja koju karakterišu pretnje i govor mržnje tokom 2012. i, posebno u prvim mesecima 2013, vođena je protiv Nezavisnog društva novinara Vojvodine, Radio televizije Vojvodina (RTV) kao i njihovih rukovodstava. Oni su targetirani kao nosioci autonomaške politike u Vojvodini, što nas navodi na zaključak da cela kampanja protiv njih ima političku pozadinu i ne može da se posmatra van političkog konteksta i stava Vlade Srbije prema pokrajini.

644 Objavljen 18. aprila 2013. na naslovnoj strani sajta organizacije *Naši*.

645 Tekst se odnosi na penzionisanog vladiku SPC Vasilija Kačavendu za koga postoje ozbiljne optužbe da je učestvovao u raznim kriminalnim radnjama.

646 <http://nasisrbija.org/index.php/2013/04/18/snp-nasi-traze-reakciju-rra-zbog-govora-mrznje-medijske-kuce-b92/>.

Ovi napadi pokazuju rastući trend u prvim mesecima 2013. Nezavisno društvo novinara Vojvodine se tim povodom više puta obraćalo čelnicima Vlade i predsedniku Srbije, ali nije bilo odgovora.⁶⁴⁷

Prema rečima generalnog sekretara NDNV Nedima Sejdimovića tokom januara i februara 2013, Udruženje je bilo izloženo svakodnevnoj medijskoj hajci. Ova matrica se ponavlja. Tako je protiv novinara i predsednika NDNV Dinka Gruhonjića i njegove porodice vođena i kampanja mržnje i pretnji i 2007. godine koju je tada predvodila, u međuvremenu zabranjena neonacistička organizacija *Nacionalni stroj*. Prostorije NDNV, u centru Novog Sada obijene su 14. februara 2013, po šesti put. U nekoliko navrata otkidana je i tabla sa natipsom Društva. Svi incidenti su prijavljeni policiji. Programskoj direktorki RTV Sandi Savić prećeno je da je „prate od rođenja“, da o njoj znaju više nego ona sama, kao i da se vrati u Beograd ili „još bolje u Split“.⁶⁴⁸

Matricu napada (uključujući i političku pozadinu i reakcije na govor mržnje) najbolje ilustruje sledeći primer: U tekstu „Da li su naši tv novci“⁶⁴⁹ stalnog tv komentatora u listu *Pečat*⁶⁵⁰ Midoraga Zarkovića objavljenom u tom nedeljniku, tvrdi se da su u rukovodstvu *Radio televizije Vojvodina* antisrpski jurišnici i osvedočeni srbomrsci. Uz tu i druge uvrede tekst obiluje klevetama i fabrikovanim informacijama na račun autora i menadžmenta RTV, kao i predsednika NDNV Dinka Gruhonjića. Ilustracija stava kojim *Pečat* na javnu scenu vraća govor mržnje i ratnu propagandu devedesetih je završni deo teksta : “Na osnovu uvida u nacionalnu pripadnost većine rukovodilaca, od kojih su neki pomenuti u tekstu, ali i na osnovu uvida u program novosadske tv teško je izbeći da iza tog zločina stoji razgoropađeni hrvatski lobi”.

647 O hajci protiv rukovodstva NDNV obavešteni su predsednik Tomislav Nikolić, premijer Ivica Dačić i prvi potpredsednik Aleksandar Vučić ali nikada nije bilo njihove reakcije.

648 O ovome se detaljno govorilo na tribini: Vraća se atmosfera iz devedesetih godina, održanoj 11. februara 2013, www.autonomija.info).

649 <http://www.uns.org.rs/sr/desk/media-news/15086/di-su-nasi-tv-novci!.html>.

650 Glavni urednik *Pečata* je Milorad Vučelić , urednik *Radio televizije Beograd* u vreme najveće ratnohuškačke propagande te tv kuće. *Pečat* inače redovno objavljuje ovakvu vrstu tekstova.

U istom tekstu se kaže da su “novopridošli rukovodioci” Informativnog programa RTV “sve sami antisrpski jurišnici”. Tvrdi se da je vojvođanski javni servis “od jula 2011, potpuno u rukama protivsrpskih kadrova, čija je ostrašćena mržnja prema naciji u čijoj državi žive i deluju bespogovorno dokazana”. Na meti ove nacionalističke poternice su Sanda Savić, Danica Vučenić i Dinko Gruhonjić, ugledni medijski profesionalci i dobitnici prestižnih novinarskih nagrada.

Televizija Vojvodine uputila je apel državnim institucijama, podsećajući da takve kvalifikacije mogu ozbiljno da ugroze rad pokrajinskog javnog servisa, ali i bezbednost zaposlenih zato što se ponovo prebrojavaju nacionalna krvna zrnca novinara, kao u vreme kad je na čelu novosadske TV bio sadašnji direktor i glavni urednik *Pečata* Milorad Vučelić. „RTV proizvodi program i na devet jezika nacionalnih zajednica, tako da samo možemo da pretpostavimo kako se oni osećaju posle podsećanja na vreme bujanja pogubne nacionalne histerije”, kaže se u saopštenju RTV objavljenom 18. januara 2013.⁶⁵¹

Zvanični Beograd nije reagovao na ove i slične napade, iako su najvažnijim predstavnicima vlasti upućeni apeli sa raznih strana sa zahtevom da osude te napade. O vezi politike i napada na RTV svedoči i izjava-zahtev potpredsednika Socijalističke partije Srbije (SPS) i predsednika Odbora SPS za Vojvodinu Dušana Bajatovića da ta stranka traži da se promeni uređivačka politika u Radio-televiziji Vojvodina. Bajatović je rekao da je uređivačka politika u toj medijskoj kući podređena jednoj političkoj stranci, precizirajući da je reč o Demokratskoj stranci (DS). “Ukoliko se hitno ne promeni uređivačka politika, tražićemo smenu svih rukovodećih ljudi u RTV”, rekao je Bajatović na konferenciji za novinare. Bajatović je kazao i da SPS traži da se dostavi spisak 20 najvećih plata u RTV. On je rekao da će taj podatak tražiti i preko poverenika za dostupnost informacijama od javnog značaja.⁶⁵²

651 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/rtv:-govor-mrznje-u-tekstu-o-radio-televiziji-vojvodine-u-pecatu-sledi-tuzba_364902.html.

652 Objavljeno 8. marta 2013. <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/371323/Bajatovic-Rukovodioci-u-RTVu-imaju-vecu-platu-od-mene-sto-je-priznacete-jako-tesko>.

Programska direktorka RTV Sanda Savić, komentarišući ovu Bajatovićevu izjavu kaže da je reč o direktnom političkom napadu: „Izašle su senke na svetlo dana i sve je sada jasno. Mi smo sve vreme pod velikim pritiskom raznih političkih grupa i očekujem te pritiske i dalje”.⁶⁵³

Nezavisno udruženje novinara Srbije upozorilo je da “ovakvim nacionalističkim pamfletima (kao tekst u *Pečatu*) podstiču se ultradesničarske organizacije koje poslednjih meseci sistematski prave spiskove nepodobnih medija i organizacija, optužujući ih za navodnu antisrpsku delatnost. Time se u Srbiji ponovo stvara klima podela na “patriote” i “izdajnike” kakvu smo imali tokom devedesetih, kada su ljudi koji su imali drugačije mišljenje bili izloženi bespoštednoj harangi”.⁶⁵⁴

Generalni sekretar Nezavisnog društva novinara Vojvodine Nedim Sejdinović kaže da tekst u *Pečatu* treba posmatra u dva konteksta. „Prvo, kao proces koji se već dugo vodi protiv Vojvodine i zalaganja za njena prava, a, s druge strane, to vidi kao jedan u seriji tekstova koji se odnosi i na kritiku NDNV, kao organizacije civilnog društva, odnosno konkretno na Dinka Gruhonjića”,⁶⁵⁵ kao nekog ko se prepoznat da se zalaže za otvaranje debate o položaju Vojvodine i decentralizaciji Srbije”.

Na osnovu podataka iz istraživanja koje saopštava RTV, i koji se odnose na vreme objavljivanja teksta u *Pečatu*, gledanost te televizije porasla je za 80 odsto, dok je radijska slušanost skočila sa osmog na treće mesto. Te rezultete treba posmatrati i u kontekstu da RTV radi u veoma neuslovnom prostoru, bez adekvatne tehnike, sa zastarelom opremom, uz loše regulisanu pretplatu i sa problemima u naplati pretplate.⁶⁵⁶

Za razliku od beogradskih državnih institucija, pokrajinske vlasti su reagovala na napade na rukovodstvo *Radio televizije Vojvodina* i NDNV. Predsednik pokrajinske vlade Bojan Pajtić povezuje to sa prekomponovanjem

653 <http://www.autonomija.info/odbor-za-informisanje-osudio-napade-na-rtv-i-na-ndnv.html>.

654 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/rtv:-govor-mrznje-u-tekstu-o-radio-televiziji-vojvodine-u-pecatu-sledi-tuzba_364902.html.

655 *Danas*, 21. januar 2013.

656 www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=7489&Itemid=1&month=3&year=2013.

višenacionalnih vlasti u multietničkim sredinama i dovođenjem na vlast isključivo nacionalističke stranke, što se dešava u poslednjim mesecima 2012. On je ocenio da je NDNV na udaru zbog toga što ima u svom nazivu Vojvodinu, što deluje na teritoriji Vojvodine i zbog toga što se u njemu nalaze pripadnici različitih nacionalnosti. "Mi sa gađenjem osuđujemo svaki napad na nezavisno novinarstvo i svaki napad na ljude zbog toga što se krste na drugačiji način, što govore drugačijim jezikom i pripadaju drugoj nacionalnosti", kazao je Pajtić.⁶⁵⁷

Odbor za informisanje Skupštine Vojvodine osudio je napade na novinare i govor mržnje i pretnje koje su upućene rukovodstvima RTV i NDNV i ocenio da se na taj način ugrožava i politička stabilnost Vojvodine. Međutim, na glasanju je bio uzdržan pokrajinski poslanik Srpske napredne stranke Damir Zobenica, koji je rekao da se u suštini slaže sa zaključcima, ali da ima "nekoliko manjih primedbi" (15. mart 2013).⁶⁵⁸

„Nacionalno prebrojavanje novinara” izazvalo je i reakcije međunarodnih organizacija.⁶⁵⁹

Međutim, reakcija na tekst u Pečatu predsednice Udruženja novinara Srbije (UNS) i Saveta za štampu (samoregulatornog tela za praćenje etičkog kodeksa u štampanim medijima) bila je neprimerena. Iako je UNS izrazio žaljenje što *Pečat* ne ume da kritikuje profesionalni rad svojih kolega bez denunciranja njihove nacionalne pripadnosti i političkih uverenja, Ljiljana Smajlović je svoj stav iznela u nedeljniku *Vreme*. Ona tendenciozno izjednačava novinare okupljene oko NDNV i RTV i ekstremističke organizacije, tj.

657 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/pajtic-neprihvatljivi-napadi-na-nezavisno-novinarstvo_371641.html.

658 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/odbor-za-informisanje-osudio-napade-na-rtv-i-na-ndnv_377970.html.

659 Šefica odeljenja za medije misije OEBS Dragana Nikolić – Solomon apelovala je na državne organe da preduzmu "sve što je u njihovoj moći da se ovakav javni diskurs zaustavi. Potrebno je razlikovati slobodu medija od diskriminacije i govora mržnje. Treba znati gde su granice jednog demokratskog društva" (Beta, 21. januar 2013). Amensti Internešnl je konstatovao da „konstantni verbalni napadi protiv predsednika NDNV Dinka Gruhonjića, kao i drugih članova tog udruženja predstavljaju oblik diskriminacije, govora mržnje i u nekim slučajevima podsticanja na nasilje. Primarni motiv za te napade je etničko poreklo, odnosno nacionalnost, a članovi NDN opisani su i kao 'antisrbi' (www.amnesty.org).

vinovnike nasilja. Ona piše: „... neretko i naše kolege novinari nastupaju pre svega kao simpatizeri određenih političkih i finansijskih projekata. I po tome se autor iz 'Pečata' i predsednik NDNV veoma malo razlikuju. Njihovi su oponenti uvek 'jurišnici', s tom razlikom što su Gruhonjićevi protivnici 'fašisti', 'šovinisti' i 'genocidni' manijaci, odnosno 'dželiti', dok su za (Miodraga) Zarkovića jurišnici po pravilu 'antisrpski'. Dan ili dva pre izlaska Pečata, Gruhonjić je sa jedne beogradske tribine objašnjavao da je medijska scena Srbije 'zmijsko leglo' i da su na uredničkim mestima u većini državnih medija i dalje 'ratni huškači, saučesnici u srpskim zločinima'. Rekla bih da su i Gruhonjićeva borba za multikulturalnu i Zarkovićeva za srpsku Vojvodinu jednako bezobzirne prema principu nepristrasnosti u novinarstvu. Njih dvojica jednako vole teške reči i neodmerene optužbe", piše Ljiljana Smajlović.⁶⁶⁰ Za nju su isto, na primer, novinarka RTV Danica Vučinić (dobitnica brojnih profesionalnih nagrada) i Milijana Baletić, jedna od perjanica srpske ratne propagande. Za nju je sasvim normalno i da se novinari i mediji koji dobijaju sredstva iz inostranstva nazivaju stranim agentima što je inače izraz koji ekstremističke organizacije koriste u targetiranju protivnika.

Stav koji je u *Vremenu* iznela Smajlovićeva jeste jedan od najboljih primera „normalizacije” ekstremizma u Srbiji i izjednačavanja onih koji kritikuju govor mržnje, onih koji su izloženi ozbiljnim pretnjama, a i fizičkim napadima i, s druge strane, ekstremista koji inciraju i učestvuju u nasilju. Reč je u istoj poruci koju šalju predstavnici Vlade Srbije, pre svega Srpska napredna stranka.

U reakciji na tekst Ljiljane Smajlović, gneralni sekretar NDNV situaciju u srpskom novinarstvu opisuje: „Dugo već na ovim prostorima, među tzv. umerenim nacionalistima, pa i onima koji sebe ne nazivaju tako, kao i u velikom delu javnog mnjenja, opstaje blesava teza da je istina – uvek na pola puta. Recimo, u studio se pozove jedan koji se zalaže za ubijanje i opravdava zločine i jedan koji tvrdi da su ubijanje i mržnja nešto što je nedopustivo i kažnjivo. I tu se nekako, u tom traganju za istinom, iskristališe nekakav srednji put po kojem je ubijanje sasvim okej, ali se baš ne sme preterivati. Poziv na linč je takođe opravdan, ali treba precizno odrediti

660 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1094343>.

pravu metu, stvoriti moralnu paniku, a već će se naći neko ko će ispaliti metak”.⁶⁶¹

Prema rečima predsednika NUNS Vukašina Obradovića na delu je „intelektualizacija” govora mržnje, odnosno njegova legalizacija kroz fraze, kako su „svi spiskovi isti” i kako je reč o slobodi izražavanja. On je ocenio da u odsustvu rezultata, vlast s jedne strane „hrani” narod pravim i izmišljenim lopovima, a sa druge strane „Hrvatima”, „nesrbima” i „izdajnicima”⁶⁶².

* * *

Srpska nacionalistička propagandna matrica iz osmadesetih i devedesetih koja je stvarala atmosferu priprema za vođenje rata, nikad nije nestala iz medijskog diskursa u Srbiji. Okosnicu te matrice čini to, da Srbi ne snose odgovornost za rat, da Srbima pretili opasnost od drugih naroda Balkana, negiranje ili umanjeње zločina nad Bošnjacima i Hrvatima, kao i tumačenje svih zahteva za decentralizacijom Srbije kao separatističkih, koji vode daljem razbijanju Srbije.

Srpske elite nikada nisu prihvatile narativ o odgovornosti srpskih institucija i rukovodstva Srbije u započinjanju rata u bivšoj Jugoslaviji, a procesi tranzicione pravde u kreiranju novog istorijskog narativa nisu ni započeli. U tom smislu, pobeda Tomislava Nikolića na predsedničkim izborima, ulazak naprednjaka u institucije i stvaranje koalicione vlade ratnih stranaka SPS-SNS,⁶⁶³ vodila je tome da se pomenuta matrica ponovo nametne medijima.

Osim na primeru Vojvodine, to se dobro vidi u izveštavanju o Haškom tribunalu i o prošlosti. U tom smislu, vrlo je zanimljiv primer jedne od najgledanijih *talk-show* emisija na televiziji sa nacionalnom frekvencijom *TV Prva* – „Veče sa Ivanom Ivanovićem”. Kad je voditelj gotovo prvi put odstupio od svog uobičajenog šablona vođenja emisije (u kojoj su se ne retko

661 Nedim Sejdinović: „Osrednja istina”, *www.autonomija.info*, 27. januar 2013.

662 Tribina: Vraća se atmosfera iz devedesetih godina; 11. februar 2013; *www.autonomija.info*.

663 Današnje rukovodstva SNS čine isti ljudi koji su bili sve vreme rata na najvišim funkcijama u Srpskoj radikalnoj stranci. Aleksandar Vučić je bio poslanik SRS, a od 1995, i generalni sekretar te stranke. Nikolić je od osnivanja bio „broj dva” u SRS.

mogli čuti grubi vicevi na račun manjina ili, recimo, žena) i doveo u emisiju⁶⁶⁴ poslednjeg predsednika SFRJ i bivšeg predsednika Hrvatske Stjepana Mesića, navukao je gnev javnih ličnosti i gledalaca i primio niz pretnji. Bio je izložen javnom šikaniranju – hajka je počela na tviteru nakon što je voditelj Ivan Ivanović najavio gostovanje Stjepana Mesića, a eskalirala tokom i nakon emitovanja. Među tim pretnjama, kako su preneli i tradicionalni mediji, bilo je i pretnji smrću.⁶⁶⁵ Optužbe na tviteru, kako su preneli neki sajtovi, da je doveo u emisiju čoveka „kome su ruke krvate do lakata” i koji je saučesnik u ubijanju Srba došle su i od Dragana J. Vučićevića urednika tabloida *Informer*⁶⁶⁶.

Ivanović kaže da, „s obzirom na to u kakvoj zemlji živimo, nije čudno što se ovakve stvari dešavaju.” Nemam ništa posebno da prokomentarišem. Živimo u zemlji prepunoj nasilja i ove pretnje nisu iznenađenje. One govore o našem civilizacijskom nivou. Nadam se da ćemo kao društvo shvatiti da nas mržnja samo kvari i usporava u životu.”⁶⁶⁷ Međutim, i sam Ivanović je dve sedmice pre Mesića⁶⁶⁸ ugostio bivšeg oficira JNA Veslina Šljivančanina, koji je služio kaznu za ratni zločin pomaganja u mučenju hrvatskih

664 Emitovana 7. decembra 2012.

665 Prema pisanju Blica (9. decembar 2012) neke od pretnji koje su stizale voditelju glasile su: „Ti si sapun za pranje ustaškog obraza”, „Ivane, sada se slobodno može reći da si samo duh koji hoda Srbijom. Znači, smatraj da te nema... Bedo od čoveka.”

666 Vlasnik i urednik jednog od štampanih listova – Informer Dragan J. Vučićević : “Ivan Ivanović je slika i prilika pokvarenog srpskog licemera. Takvi kao on su upropastili ovu zemlju. Ne mogu da verujem da puštas Mesića da širi ustaške laži u udarnom terminu nacionalne TV! Možete li da zamislite da u udarnom terminu na RTL u Zagrebu gostuje Bora Jović i širi srpsku propagandu?! Bruka i sramota šta nam rade! Tuđmanovska lažovčina Stjepan Mesić truje srpsku decu ustaškom propagandom! Sram te bilo, Ivanoviću! (...)Pa, taj čovek koji sedi preko puta tebe je saučesnik u ubijanju Srba. Ruke su mu krvave do lakata. (...) Ivan Ivanović večeras zapravo treba da ubedi Srbe kako su Hrvati naša, pametnija braća... Banda lopovska i izdajnička truje naciju!”, napisao je između ostalog Vučićević na svom nalogu. (Tekst Vučićevićevog tvita, preuzet je sa portala <http://www.svet.rs/najnovije-vesti/hajka-na-tviteru-ivana-ivanovica-napali-zbog-stipe-mesica>).

667 <http://www.telegraf.rs/jetset/447402-ivanovic-pretnje-me-ne-iznenađuju-jer-zivimo-u-zemlji-nasilja>

668 Emitovanoj 23. nvoembra 2012.

zarobljenika na Ovčari kod Vukovara. Reč je inače, o gradu u Hrvatskoj koji je tokom rata okupirala srpska vojska. Šljivančanin je najavljen kao major u penziji koji će pričati anegdote iz Haga. Predstavljen je i kao pisac knjiga i kao deda jedne devojčice – u emisiji se pojavila i maloletna unuka Veselina Šljivančanina. Ovo je inače, primer koji predstavlja dominantnu matriču u srpskim medijima.

Komisija za istragu o ubistvima novinara

Vlada Srbije, na predlog prvog potpredsednika Aleksandra Vučića odlučila je 24. januara da formira Komisiju „koja treba da istraži nerešena ubistva novinara u Srbiji Slavka Ćuruvije,⁶⁶⁹ Dade Vuajsinović⁶⁷⁰ i Milana Pantića”.⁶⁷¹ Komisija je kasnije proširena i na istragu ubistva 16 zaposlenih u RTS u vreme NATO intervencije. Inicijator Komisije i njen predsednik je direktor Fonda B92 Veran Matić, a čine je predstavnici službi bezbednosti Srbije, tužilaštva i medija,⁶⁷²

669 Slavko Ćuruvija, vlasnik „Dnevnog telegrafa” i „Evropljanina”, ubijen je 11. aprila 1999. godine i u ovom slučaju biće najviše reči u ovom izveštaju.

670 Novinarica Duge Dada Vuajsinović koja je izveštavala sa ratišta u Hrvatskoj, pronađena je mrtva u stanu na Novom Beogradu, 8. aprila 1994. godine. Godinama je zvanična verzija glasila da je u pitanju samoubistvo lovačkom puškom. Porodica u to nije verovala, obavljana su nova veštačenja i jedno od njih ukazalo je da je, ipak, u pitanju ubistvo, što je tužilaštvo prihvatilo 2009. godine, petnaest godina posle smrti novinarke. Od tada nikakvog pomaka nema.

671 Milan Pantić, dopisnik *Večernjih novosti* iz Jagodine, ubijen je 11. juna 2001. godine u ulazu zgrade u kojoj je živeo, i to tako što je udaren mehaničkim oruđem, poput šipke, u potiljak. Pantić je pisao o aferama u Jagodini, pa se pretpostavlja da je to bio motiv ovog zločina. Zvanična istraga kaže da nema konkretnih tragova osim što je objavljen fotorobot mogućeg ubice, a što nije pomoglo u njegovom otkrivanju. Policija je povremeno saopštavala koliko je stotina informativnih razgovora obavljeno tokom rada na ovom slučaju, ali napredak na slučaju nije napravljen. Niti postoji konkretna sumnja niti koliko je poznato postoji svedočenje o bekstvu izvršioca ili forenzički trag koji bi mogao dovesti do njega.

672 Matić je konferenciji OEBS o slobodi medija u jugoistočnoj Evropi, septembar 2012, najvio da je cilj komisije analiza „svih dosadašnjih istraga, utvrđivanje činjenica o tome zašto su bile neuspešne i postavljanje osnova za naredne istrage”. (<http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Osnovana-medunarodna-komisija-za-ubistva-novinarar.lt.html>) Prvi

Komisija, međutim, nema veliki stepen poverenja u javnosti pre svega zbog podrške Aleksandra Vučića koji je u vreme ubistva Slavka Ćuruvije bio ministar infomrisanja.⁶⁷³ Helsinški odbor ocenjuje da postoje ozbiljni razlozi za to nepoverenje. Komisiju je napustio predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vukašin Obradović, a ona je bila i predmet debate i podele među novinarima na godišnjohj skupštini NUNS održanoj u aprilu 2013. Oštre kritike iznela je i renomirana istoričarka i supruga ubijenog Ćuruvije Branka Prpa, a neposredno nakon osnivanja iz Komisije je izašla i novinarka-urednica nedeljnika *NIN* Vesna Mališić, a kasnije i predsednik NUNS Vukašin Obradović.

Najviše razloga za nepoverenje u rad komisije ima kada je reč o ubistvu vlasnika magazina *Evropljanin* i *Dnevnog telgrafa* Slavka Ćuruvije, budući da je u vreme kada je ubijen ministar informisanja bio Aleksandar Vučić koji, bez sumnje, snosi odgovornost za hajku na Ćuruviju koja je prethodila ubistvu. Dosadašnja analiza slučaja i istraga ukazuju na to da je reč o političkom ubistvu i da iza njega stoji tadašnji režim i država. Ubistvu Ćuruvije prethodilo je uništavanje njegovih listova; vođeni su sudski procesi protiv Ćuruvije zbog kritike tadašnjeg režima u novinama koje je izdavao. Neposredno pred Ćuruvijimo ubistvo u prorožimskom listu *Politika ekspres* (5. aprila 1999) objavljen je tekst "Ćuruvija dočeka bombu", kojim je vlasnik Dnevnog telegrafa targetiran kao izdajnik, a tekst je čitan i na centralnom dnevniku *RTS*. Ćuruvija je tada, kako su kasnije pisali mnogi mediji, iz vlasti dobio „informaciju” da je u pitanju greška koja se više neće ponoviti zbog čega je odlučio da ostane u zemlji. Osim toga, istragom je utvrđeno da su neposredno pre ubistva, povučeni pripadnici državne bezbednosti koji su tog dana pratili Ćuruviju.

.....

izveštaj Komisija je objavila početkom aprila 2013. i on se može pročitati na http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=703248

673 Vučić se navodno nije aktivno uključivao u rad Komisije, ali je očigledna njegova podrška Komisiji, pre svega kao koordinatora za nacionalnu bezbednost koji kordinira svim bezbednosnim službama u zemlji. Veran Matić ne isključuje i direktnije angažovanje Vučića u radu Komsije: „Aleksandra Vučića još nismo uključivali u aktivnosti Komisije, ali postoji otvorena mogućnost da iskoristimo njegovu trenutnu poziciju i autoritet, naravno, u zakonskim okvirima”. (11. april 2013, <http://nuns.rs/info/news/19061/resicemo-slucaj-ubistva-curuvije.html>)

Branka Prpa koja je do sada saradivala sa svim sudskim i policijskim organima u istrazi o ubistvu Ćuruvije, upozorila je javnost da je istraga završena 2007. godine i sve što je tada trebalo da se učini jeste da Tužilaštvo podigne optužnicu „a ne da se sada alternativnim metodama ponovo istražuje ceo slučaj”.⁶⁷⁴ Komisija po njenim rečima ne može da bude zame na za ono što je Tužilaštvo trebalo da uradi i njeno formiranje predstavlja „populističku predstavu i cirkus koji vredja mrtve ljude”. Na manipulativnost komisije ukazuje i činjenica da nju čini konglomerat pripadnika policije, tajnih službi i novinarske struke.⁶⁷⁵ Advokat Nikola Barović, koji je detaljno upoznat sa slučajem, kaže da je slučaj Ćuruvija – toliko jasan i da je kriminalistički gledano to zadatak za srednju policijsku školu, a ne za velike komisije. On kaže da se zna ko je povukao pratioce koji su pratili Ćuruviju, zna se ko je izdao tu naredbu i ko je bio u centrali tog dana.⁶⁷⁶

Predsednik NUNS Vukašin Obradović napustio je Komisiju, protiveći se ideji da u eventualnom sudskom procesu neki od učesnika ubistva dobiju status zaštićenog svedoka. „Smatram da ne mogu da se amnestiraju ljudi koji su neposredno učestvovali u ubistvu, bilo kao nalogodavci ili kao izvršioци, tako što će im se dati status zaštićenog svedoka. Dolazak do istine na takav način neće imati dobre efekte ni po društvo, ni po slobodu informisanja u Srbiji”, kaže Obradović.⁶⁷⁷ I Branka Prpa smatra da bi davanje statusa „svedoka saradnika”, recimo, Radetu Markoviću (o čemu se spekulisalo u krugovima bliskim komisiji) koji je u vreme ubistva bio na čelu

674 „Ne mislim da s ovom komisijom možemo doći do epiloga jednog političkog i državnog ubistva kao što je ubistvo Slavka Ćuruvije. Ne verujem u parainstitucije koje su potrebne pravnoj državi da zamene institucije čiji su razlog postojanja upravo teška krivična dela kao što su ubistva ljudi. Za to postoji tužilaštvo, istražni organi i sudski sistem i valjda su to institucije koje rešavaju te slučajeve”, rekla je Prpa u emisiji „1 na 1” RTV Vojvodina emitovanoj 29. januara 2013.

675 Prpa objašnjava: „To je banalizacija cele priče i to prosto nije dopustivo”, rekla je Prpa i ocenila da je formiranje komisije za rasvetljavanje ubistava novinara manipulacija „zato što vlast proglašava državu kao nemoćnu da to rasvetli i rehabilituje je”. Ona je, u emisiji „1 na 1” RTV izjavila da je i za vreme „vlasti Borisa Tadića izostala politička volja da se taj proces pravno okonča”, a da „sada postoji politička volja koja se pretvara u cirkus”.

676 *Al Džazira, servis za Balkan* <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/imena-ubica-curuvije-poznata-ali-se-taje>.

677 www.blic.rs.

Državne bezbednosti bilo urušavanje samog koncepta pravde. „To je jedna od monstruoznih zamena teza, da oni koji su rukovodili svim tim akcijama i koji od 1998, stoje iza svih tih političkih i državnih ubistava, sad mogu da dobiju status svedoka saradnika. To je neprihvatljivo i u političkom i u etičkom smislu, jer devastira ideju sankcije za one koji takve zločine izvršavaju”, kaže Prpa.⁶⁷⁸

Brat ubijenog Slavaka Ćuruvije, Jovo, u obraćanju javnosti povodom 14 godina od njegovog ubistva, rekao je da on ne želi da se obraća onima koji su danas na vlasti i koji su ćutali kada je Slavko sa njegovim novinarima bio proganjan, njegove redakcije pljačkane i uništavane, a na kraju je zverski ubijen. Oni su ćutali i bili deo zločinačke Miloševićeve vlasti. Jedan je bio potpredsednik Miloševićeve vlade, drugi ministar za informisanje, a treći, glasnogovornik mržnje i zla Slobodana Miloševića. U vreme terora, pa čak i kad je Slavko ubijen izgovarali su mnoge gnusne laži o njemu⁶⁷⁹.”

Medijska strategija i zakon o informisanju

Opšta ocena medijske zajednice⁶⁸⁰ o Nacrtu zakona o javnom informisanju jeste da je prenормiran, restriktivan i da u pojedinim delovima sadrži nedorečena i kontradiktorna rešenja i da faovrizuje državne medije. Javnu raspravu o nacrtu zakona obeležio je oštar sukob, prenet inače iz prethodnih godina, između medijskih udruženja i privatnih medija s jedne strane, i predstavnika lokalnih javnih servisa i medija na jezicima manjina (finansiranih iz Nacionalnih saveta), s druge strane. Prema postojećem predlogu Zakona predviđeno je da 31. decembar 2014. godine bude krajnji rok za privatizaciju državnih medija, ali se veća sad pominje mogućnost produženja roka, čemu se medijska zajednica oštro protivi.⁶⁸¹

678 *Al Džazira Balkan*.

679 *www.blic.rs*.

680 Medijsku zajednicu čine Medijska koalicija (ANEM, UNS, NUNS, i Lokal Press) i Asocijacija medija

681 Prema zakonu iz 2003. godine, krajnji rok za privatizaciju štampanih medija bio je april 2006. godine, odnosno decembar 2007. godine za elektronske medije. Nijedan rok nije poštovan i država i dalje ima vlasništvo u medijima. U Srbiji je registrovano više od hiljadu medija na 7,1 milion stanovnika. Od tog broja iz budžeta se finansira oko 100

Prema nacrtu zakona predviđena su samo dva javna servisa – Radio-televizija Srbije i RTV Vojvodine.

Medijska zajednica zalaže se i za to da Nacrt zakona mora da sadrži izričitu zabranu budžetskog finansiranja medija od početka 2014. godine i isključivo prelazak na projektno finansiranje. Privatizacija medija ima i podršku Evropske unije – šef delegacije EU u Srbiji Vensan Dežer je povlačenje države iz medija označio kao najvažniji cilj.⁶⁸²

Prema Nacrtu zakona, kako je predloženo i u medijskoj strategiji prethodne vlade predviđeno je projektno finansiranje medija, što podrazumeva da će se mediji javljati na konkurse i aplicirati po osnovu projekata, te da više neće biti direktnih budžetskih sredstava za pojedine medije. Prema rečima medijske ekspertkinje Evropske unije koja je bila uključena i u stvaranje medijske strategije prethodne vlade, Sandre Bašić Horvatin, u 2012. godini za medije je potrošeno iz budžeta 20 miliona eura, ali kriterijumi za trošenje tog novca nisu bili jasni i transparentni. Ona smatra da „Nacrt zakona o javnom informisanju nije protiv njih (javnih servisa), ali svi moraju da imaju iste uslove na tržištu i na taj način se može obezbediti i zaštita javnog interesa i jasan način trošenja novca poreskih obveznika”. Država će na svim nivoima putem projektnog finansiranja obezbediti pomoć medijima i zaštititi javni interes u informisanju, rekla je Bašić Hrvatini.⁶⁸³

Međutim, u postojećem Predlogu zakona, prema ocenama Medijske zajednice nisu jasno utvrđeni kriterijumi za projektno finansiranje. Predlog Zajednice je da većinu u konkursnim komisijama čine eksperti koje delegiraju reprezentativna profesionalna udruženja i medijske asocijacije, te da konkursi za izbor članova komisije moraju da budu uniformni bez obzira na nivo vlasti koja dodeljuje pomoć (nacionalni, regionalni ili lokalni). Jedan od argumenata za privatizaciju medija jeste nelojalna konkurencija

medija.

682 „Ništa ne treba da se radi “na mala vrata” ili prikriveno. Projektno finansiranje treba da bude transparentno i bez diskrecionog prava koje je dosad postojalo”, kaže Dežer. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:425146-Drzava-da-se-povuce-iz-medija>.

683 www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1299216/Javno+slu%C5%A1anje+o+medijima.html

između privatnih i javnih servisa s obzirom da su državnim medijima po starom zakonu zagarantovana budžetska sredstva.

Prema rečima pomoćnika ministra za kulturu i informisanje, Dragana Kolarevića od regionalnih javnih servisa se odustalo jer nije poznato šta je region, ko bi bio vlasnik i kako bi se oni finansirali.⁶⁸⁴

Jedan od medijskih protivnika privatizaciji je gradska televizija *Studio B*. Njen direktor Aleksandar Timofejev tvrdi da će se ta televizija ugasiti ukoliko prestane da dobija budžetska sredstva. Reč je o televiziji, koja inače raspolaže samo kadrovima i veoma zastarelom opremom, ali ne i prostorom tako da redakcija strahuje da se neće pojaviti kupac za tu televiziju koji će biti zainteresovan da nastavi sa emitovanjem sadržaja koji se tiču funkcinisanja grada. Neminovna posledica privatizacije medija svakako će biti i gašenje nekih od njih.

Pitanje privatizacija medija na manjinskim jezicima koji se trenutno finansiraju iz sredstava za nacionalne savete i, kako se pokazalo u praksi, nisu nezavisna u odnosu na njih je nešto osetljivije, budući da je reč o već stečenom pravu manjina i nekoj vrsti garancije njihovog opstanka. Medijski konsultant Goran Cetinić ističe da treba nastaviti proces privatizacije medija, te da je manjinskim programima u Srbiji potreban dugoročan strateški program koji će im osigurati opstanak i razvoj.⁶⁸⁵ Problem programa na manjinskim jezicima ne razlikuje se od problema u drugim državama, smatra Cetinić. Svugde država obezbeđuje finansiranje medija na manjinskim jezicima, a pritom ne želi da bude vlasnik manjinskih medija. Redovno se raspisuju konkursi – uloga države je da kontroliše upotrebu sredstava, odnosno realizaciju ponuđenog programa, istakao je Cetinić. On smatra da država treba da sprovede ozbiljno istraživanje u ovoj oblasti na relevantnom uzorku i da predloži rešenja za kvalitetan i dugoročan život medija. Rezultat zaustavljene privatizacije je, po njemu, безусловna partijska kontrola medijskih programa.

684 www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1299216/Javno+slu%C5%A1anje+o+medijima.html.

685 Okrugli sto: Privatizacija medija na jezicima nacionalnih manjina – deetatzacija i(li) opstanak! http://www.vojvodina.gov.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=2750&Itemid=1.

Nacrt zakona izazvao je i zabrinutost Medijske zajednice kada je reč o odredbama koje se tiču koncentracije vlasništva, iako je taj deo predloga odobrila medijska ekspertkinja EU Bašić Horvatin. (Prema rečima Sandre Bašić Horvatin, za Evropsku uniju je važno „što predloženi zakon sprečava koncentraciju vlasništva u medijima”).⁶⁸⁶ Medijska zajednica, međutim, smatra da se privatnim medijima u vremenu „opšte konvergencije i ukрупnjavanja medija, odmaže uvođenjem neprihvatljivih kontrolnih mehanizama”. Zakon o informisanju zanemaruje činjenicu da su već drugim zakonima regulisani proces registracije ili proces utvrđivanja nedozvoljenog objedinjavanja, te nameće medijima preteran broj odredaba i uslova koji su obaveza državnih organa”. Predstavnici Medijske zajednice smatraju da je Predlog zakona protivan opštim principima slobodnog poslovanja i evropskim standardima u toj oblasti. Zakon je posebno prenormiran u delu koji se odnosi na registar medija, te Medijska zajednica smatra, da obim podataka o osnivaču i povezanim licima daleko prevazilazi ideju transparentnosti vlasništva u medijima. Medijska zajednica smatra da se mora precizno urediti zakonom da distributeri ne mogu istovremeno da budu i osnivači štampanih medija.

Bez obzira na deklarativno zalaganje nove vlade za privatizaciju medija, postoje indicije, da ona ne želi da se odrekne uticaja na medije, koristeći mehanizme finansiranja. Na to ukazuje populistički da se ukine pretplata građana za finansiranje RTS i da se javni servis vrati na budžetska sredstva. Država i dalje ima udeo u vlasništvu Politike i Večernjih novosti.

686 www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1299216/Javno+slu%C5%A1anje+o+medijima.html.

Transparentnost vlasništva i tokova novca u medijima

Transparentnost vlasništva i tokova novca unutar medija, jedno je od ključnih pitanja u medijskoj sferi i u 2012. godini. Prema izveštaju Saveta za borbu protiv korupcije iz 2011. godine, od 30 analiziranih medija, čak 18 je imalo nejasnu vlasničku strukturu.

Primer vlasništva u dnevnom listu *Press* jasno ilustruje ovaj problem. Tek nakon priznanja tajkuna Miroslava Miškovića, javnost je saznala da je on vlasnik tog lista. Vlasništvo u listu *Press* bilo je sve vreme nedokučivo i Agenciji za borbu protiv korupcije. Neposredno pre otkrivanja ovog podatka, načelnik sektora za operativne poslove u Agenciji za borbu protiv korupcije Dragomir Trninić, rekao je da u tom trenutku⁶⁸⁷ ta institucija nema dokaze o vlasničkom udelu Miroslava Miškovića, ili gradonačelnika Beograda Dragana Đilasa u *Pressu*. Predsednica Udruženja novinara Srbije Ljiljana Smajlović smatra da sama činjenica da vlasnici kriju da su vlasnici u medijima jeste neprirodna i govori o lošim namerama, jer se mediji ovde koriste u političkim i poslovnim obračunima.⁶⁸⁸

Miroslav Mišković saopštio je (12. novembar 2012), da se povlači iz *Pressa*, kao najveći pojedinačni vlasnik tog lista (50 odsto). Pre Miškovićevog priznanja, Aleksandar Vučić je pokrenuo pitanje vlasništva u medijima u Srbiji, navodeći da su stvarni vlasnici *Pressa* Mišković i gradonačelnik Beograda Dragan Đilas. Ovakav tajming odaje utisak da Vučić nije pokrenuo pitanje vlasništva nad medijima iz principijelnih razloga u želji da se umanje pritisci na medije i spinovanje medijskih priča. List *Politika* piše da je Vučić zapravo pokrenuo pitanje vlasništva u domaćim medijima „regujući na napise u novinama da je Srpska napredna stranka ‘nudila mesto konzula u Solunu za vlast u Požarevcu’”. Vučić je to demantovao i rekao da je to zapravo „autoprojekcija stvarnih vlasnika novina *Press* Miroslava Miškovića i Dragana Đilasa koji su krenuli na njega”. Afera oko *Pressa* koje se završila Miškovićevim priznanjem da jeste jedan od vlasnika, prethodila je inače, hapšenju Miškovića.

687 14. decembar 2012. godine.

688 *Politika*, 15. decembar 2012.

Sve ovo brzo je dovelo do gašenja lista *Press* (objašnjenje o gašenju lista kao štampanog izdanja bili su finansijski razlozi). Ubrzo nakon gašenja *Pressa* pojavio se novi list *Naše novine*, koji vodi uređivački kolegijum na čelu sa Đokom Kesićem koji je godinama uređivao *Press*. Ko je stvarni vlasnik novog dnevnog lista, ne može da se utvrdi, zbog čega je otvoren prostor za nove špekulacije o vlasništvu.

Prema izveštaju Saveta za borbu protiv korupcije, koji je do sada jedini relevantni dokument tog tipa, oko 160 do 170 miliona eura okreće se godišnje na medijskom marketinškom tržištu, od čega je država bila prisutna sa 40 odsto. Nema indicija da je nova vlada promenila kurs u tom smislu.

Kao primer netransparentnosti tokova novca unutar medija, predsednik Nezavisnog udruženja novinara Srbije Vukašin Obradović navodi i list *Kurir* koji je za samo nekoliko nedelja (od uspostavljanja nove vlade) potpuno promenio uređivačku politiku, iako nije bilo nikakve promene u vlasničkoj strukturi. „Mi na primer ne znamo ko i kako finansira *Kurir*, i ne samo *Kurir* nego i niz drugih medija koji izlaze bez reklame, tiraža i ekonomske cene”.⁶⁸⁹ Stoga, prema njegovom mišljenju, osim regulacije transparentnosti vlasništva nad medijima neophodno je regulisti i finansiranje medija, odnosno transparentnosti finansija, što je daleko teži zadatak.

Novi mediji

Sa stanovišta ljudskih prava i medijskih sloboda, najspornija tačka novopredložene medijske regulative odnosi se na nove medije i odstupa od važeće slobode medijske delatnosti u digitalnom okruženju. Iznete formulacije su dvosmislene i ostavljaju prostor državnim organima da ih tumače dvosmisleno i koriste kao mere represije nad novim medijima. Pri kreiranju ovih zakonskih rešenja nisu uzete u obzir specifičnosti digitalnih tehnologija i novih medija. Na ovo su upozorili predstavnici Share fondacije koja se bavi novim medijima.

Naime, Nacrt zakona o javnom informisanju predviđa dodatnu obavezu registracije svake elektronske publikacije i predviđa široku definiciju

689 *Tanjug*, 14. decembar 2012.

medija koja uključuje samostalno elektronsko izdanje koje se distribuira posredstvom interneta i drugih mreža elektronske komunikacije, a pod koje se hipotetički mogu podvesti sve vrste digitalnih i građanskih medija, uključujući blogove, web i mobilne platforme, forume, tviiter naloge, facebook pageove i druge internet servise koji se bave obaveštavanjem javnosti o pitanjima od javnog interesa. Tokom javne rasprave na ovo su posebno upozorili predstavnici organizacije Share konferencija, ali i piratskog pokreta. Oni upozoravaju da bi ovakav zakon mogao da vodi čak i cenzuri slobodnih blogera. Predstavnici Share konferencije podsećaju da su novi mediji bili izvan okvira medijske regulative i za njihov rad nikada nije bila potrebna bilo kakva registracija, a kamoli dobijanje odobrenja.

Takav pristup je u potpunosti u skladu sa Ustavom Srbije i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima koji predviđaju da je „Svako slobodan da bez odobrenja, na način predviđen zakonom, osniva novine i druga sredstva javnog obaveštavanja”, odnosno predviđa pravo na slobodu izražavanja koje „uključuje slobodu izražavanja mišljenja, i primanja i širenja ideja bez uplitanja javnih vlasti i bez obzira na granice” (čl 10. odeljak 1. EKLP). Međutim i prema postojećoj pravnoj regulativi, novi mediji nisu van pravnog sistema i hipotetički mogu da odgovaraju na više načina. Prema podacima Share fondacije, odgovorni u sajber prostoru suočavali su se sa zahtevima za naknadu štete – prvenstveno nematerijalne, ali i krivičnim postupcima (slučajevi uvrede i klevete), ali nisu bili u režimu tradicionalnih medija. Prema rešenjima u još uvek aktuelnom zakonu od svih digitalnih medija samo bi web prezentacija tradicionalnih medija bila pod okriljem medijske regulative.

Predstavnici novih medija, u razgovorima sa HO, zabrinuti su da novi propisi stvaraju zabunu u vezi sa tim koji mediji na internetu moraju biti registrovani, imati impresum, glavnog urednika i na koje će biti primenjeni isti propisi koji se primenjuju na tradicionalne medije.

Da bi se izbeglo da se novi zakon dvojako tumači i koristi za represiju nad novim i građanskim medijima Share fondacija je predložila amandman kojim se utvrđuje šta se sve ne smatra samostalnim elektronskim medijem. Taj amandman glasi: „Ne smatraju se samostalnim elektronskim izdanjem, elektronske platforme poput internet foruma, društvenih mreža

i drugih platformi koje omogućavaju slobodnu razmenu informacija, stavova i mišljenja njenih članova, niti bilo koje drugo iznošenje informacija, stavova ili mišljenja, putem samostalnih elektronskih publikacija poput blogova, web prezentacija i sličnih elektronskih prezentacija osim ukoliko izdavač ne podnese registracionu prijavu Registru medija u skladu sa ovim zakonom”.⁶⁹⁰

Prednacrt zakona o elektronskim medijima sa komentarima Radiodifuzne agencije do koga su došli predstavnici Share fondacije predviđa dodatnu obavezu registracije svake elektronske publikacije.

Share upozorava da tvorci prednacrta zakona o elektronskim medijima pretenduju da bliže urede pitanje elektronskih publikacija i nadzor nad njihovim sadržajem što bi bilo u ingerenciji RRA, bez bilo kakve ozbiljne prethodne analize.

„Potvrdu tendencije države da u internet medijski prostor uvede mehanizme kontrole i nadzora možemo naći i u Prednacrtu zakona o elektronskim medijima sa komentarima RRA koji predviđa obavezu prijavljivanja elektronskih publikacija kod RRA. Usvajanjem ovog predloga bila bi uvedena obaveza fizičkih i pravnih lica da, pre početka pružanja usluge elektronske publikacije, Agenciji podnese prijavu radi upisa u registar pružalaca usluga elektronskih publikacija. Uzimajući u obzir da elektronska publikacija nije nigde definisana, a da se obaveza odnosi na fizička lica, čini se da bi se takva obaveza odnosila na svaki vid iznošenja informacija od javnog interesa”, upozoravaju predstavnici Share fondacije.⁶⁹¹

690 http://www.shareconference.net/sites/default/files/amandman_zoji_share_22mar13.pdf.

691 <http://www.shareconference.net/en/news/reakcija-share-na-pokusaj-srbije-da-regulise-sajber-prostor-kroz-medijske-zakone>.

Zaključci i preporuke

Govor mržnje na internetu, ali i u tradicionalnim medijima u ozbiljnom je porastu i usmeren je na manjinske grupe (pre svega LGBT) i one koji ispoljavaju manjinski stav. Posebno je intenzivna huškačaka kampanja i pretnje novinarima i medijima u Vojvodini što ima političku pozadinu. Jasno je uočljiva veza između političkog stava Vlade o Vojvodini i hajke na one koji kritikuju centralistički stav vladinih funkcionera. Ovo treba posmatrati i u kontekstu sve većeg broja fizičkih nasrtaja na one koji ispoljavaju manjinski stav pre svega u Vojvodini.

Represivne mere nisu mehanizam koji sprečava govor mržnje na duge staze. Neophodna je edukacija, otvaranje prostora za drugačije mišljenje i stvaranje uslova i „dobre klime“ za medijski pluralizam. Posebno je važno da državni organi imenuju javno pojedince i organizacije koji šire jezik mržnje i da zaštite one koji su na meti hajki koje sadrže ozbiljne pretnje po njihovu bezbednost.

U tom smislu, nedopustivo izjednačavanje ekstremističkih organizacija koje su često vinovnici nasilnih akata i organizacija civilnog društva što pojedinci iz vlasti, ali i javne ličnosti često čine.

U komisijama za dodeljivanje državnih sredstava za medijske projekte morali bi da budu predstavnici medijskih udruženja, ali i organizacija civilnog društva koje se bave ljudskim pravima i demokratizacijom Srbije, što bi bilo preduslov za stvaranje medijskog pluralizma i zaštitu javnog interesa.

Predložena zakonska rešenja stvaraju kontekst u kome bi mogla da budu ugrožene medijske slobode na internetu. Rad novih medija ne sme se ograničavati nikakvim zakonskim merama ili dvosmislenim pravnim propisima koji bi uticali na cenzuru u sajber prostoru.

Postoje ozbiljni razalozci za nepoverenje u rad Komisije koji su izneti u ovom izveštaju. Predstavnici službi kojima rukovodi Aleksandar Vučić koji je u vreme hajke i ubistva novinara Slavka Ćuruvije bio ministar informisaja stvaraju sumnju u iskrene namere ove komisije. Smatramo da u slučaju Ćuruvija nije reč o „traganju za istinom“ već da je problem u pokretanju sudskih postupaka protiv odgovornih. Sumnjamo da u službama bezbednosti i pravosuđu postoje snage koje potiču iz režima Slobodana Miloševića koje ozbiljno opstruiraju prosek okončanja ovog slučaja.

X – DECENTRALIZACIJA VS. CENTRALIZACIJA

Srbija je, kao deo Jugoslavije do 1990. godine imala izrazito decentralizovan sistem (komunalni sistem), sa veoma razvijenim oblicima participacije građana. Taj koncept bio je u velikoj meri u suprotnosti sa tradicionalnim političkim i državnim konceptom srpske političke i intelektualne elite koja je uvek bila sklonija centralizmu. To je važilo, kako za unutrašnje ustrojstvo same Srbije, tako i za političko-državnu organizaciju Jugoslavije.

Memorandum SANU, koji je reafirmisao vekovni koncept koji istovremeno predstavlja blueprint srpskog nacionalnog projekta (1986) krajem XX veka, decentralizaciju tretira kao jedan od osnovnih razloga za krizu Jugoslavije. Rešenje za nju srpska elita je videla u recentralizaciji Jugoslavije nakon Titove smrti.

Dolaskom Slobodana Miloševića na vlast taj koncept je najpre realizovan u samoj Srbiji (antibirokratska revolucija). Ustavom iz 1990, ukinute su autonomne pokrajine Vojvodina i Kosovo, a zatim je recentralizovana i sama Srbija na svim nivoima vlasti i u svim oblastima života. Centralizacijom sistema opštinama je ostavljeno malo nadležnosti, oduzeta im je imovina, finansijski postaju zavisne od države, oduzeta im je mogućnost prikupljanja poreza i, shodno tome u sistemu dolazi do snažnog potiskivanja institucija participacije, kao i do marginalizacije građana.

Međutim, jedan od osnovnih problema društvenog i ekonomskog razvoja Srbije i dalje je centralizam utemeljen tokom režima Slobodana Miloševića⁶⁹² na tezi o jedinstvu Srbije. Vojislav Koštunica, ali i delovi DOS nastavili su sa jačanjem vertikale vlasti. Posledično, međutim, dolazi do otpora "iz baze", koji se ogleda u jačanju lokalnih inicijativa. Srbija još uvek nije postigla društveni konsenzus o tome kako organizovati politički

692 Pitanje državnih granica i etnička homogenizacija definisani su kao primarni interes srpskog naroda. Tokom decenije Miloševićeve vladavine pokazalo se da Srbija počiva na patrijarhalno-autoritarnoj, izrazito monističkoj političkoj kulturi, čije unutrašnje lice predstavlja kolektivizam, egalitarizam, netrpeljivost prema drugom i drukčijem, a spoljašnje lice, etnički nacionalizam i ratništvo.

sistem. Politička, institucionalna i administrativna arhitektura vlasti jedan je od najkontroverznijih tema i 12 godina nakon promena. Nijedna vlada od 2000. godine nije do kraja definisala svoju viziju političko-organizacionog uređenja Srbije. Svaki pojedinačni partner u koalicijama na vlasti na različite načine je gledao na to, tako da su sva rešenja bila neka vrsta kompromisa, kako unutar vladajuće garniture, tako i pritiska EU.

Pokušaj decentralizacije/regionalizma pod pritiskom EU

Pitanje decentralizacije sistema, jačanja lokalne samouprave i afirmacije oblika direktne participacije građana otvoreno je nakon 2000. godine i u tom smislu doneti su i pojedini zakoni. Osim Ustava (2006), koji je i sam u tom pogledu ambivalentan, najznačajniji zakoni u ovoj oblasti su: Zakon o lokalnoj samoupravi (2002 i 2007), Zakon o teritorijalnoj organizaciji, Zakon o gradovima, Zakon o glavnom gradu (sva tri iz 2007), Zakon o finansiranju lokalne samouprave (2006), Zakon o javnim navakama, Zakon o koncesijama, kao i brojni sistemski zakoni kojima se bliže uređuju nadležnosti opština (set zakona iz oblasti komunalnih usluga, obrazovanja, zdravstva, kulture, ekonomskog razvoja, prostornog planiranja i gradnje, stanovanja, brige o deci, ekologiji itd).

Mogu se izdvojiti tri različita, i paralelna trenda: decentralizacija, regionalizam i regionalni razvoj. Međutim, nema zajedničke strategije tako da se sva tri procesa odvijaju disonantno. Proces decentralizacije zagovaraju predstavnici opština i gradova, uz saradnju sa Stalnom konferencijom gradova i opština, kao i nekim međunarodnim organizacijama (pre svih Savet Evrope, OEBS i USAID).

Regionalizam uglavnom zagovaraju predstavnici regionalnih i manjinskih političkih partija iz Vojvodine, Sandžaka i iz Preševske doline,⁶⁹³

693 U sva tri regiona žive tri etničke manjine (Mađari, Bošnjaci i Albanci) koje su izrazito teritorijalno kompaktne i otuda zahtevi za autonomijom. Jedan od razloga je, svakako i njihova neintegrisanost u širu političku, ekonomsku i kulturnu zajednicu što je posledica Miloševićeve politike iz devedestih koju demokratske vlasti nisu promenile. Uprkos pravnom okviru koji zadovoljava evropske standarde, položaj manjina nije se

uz podršku Ministarstva ekonomije i regionalnog razvoja, kao i Ujedinjeni regionu Srbije (URS), partija koja vodi to ministarstvo od 2000. godine.

Evropska unija takođe podržava jačanje planskih, zakonodavnih i institucionalnih okvira i kapaciteta za regionalni razvoj u Srbiji u kontekstu istorijsko-društvenih posebnosti i manjina (Vojvodina, Sandžak, jug Srbije), što je ujedno treći paralelni trend.

Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije 2007-2012, izrađena je 2006. godine. Ona je postavila osnove za kreiranje zakonodavnog i institucionalnog okvira za regionalni razvoj u Republici Srbiji. Nakon toga, 2009. godine je usvojen Zakon o regionalnom razvoju Republike Srbije, a 2010, ovaj zakon je značajnim delom izmenjen i dopunjen. Ovim zakonom se definiše pojam "region" kao statistički funkcionalna teritorijalna celina koja se sastoji od jedne ili više oblasti, uspostavljena za potrebe planiranja i sprovođenja politike regionalnog razvoja.

Odnos Srbije prema regionalizaciji je vremenom varirao, ali na političkoj sceni još uvek dominira koncept unitarne države. Sukobi povodom Statuta Vojvodine (2009) su indikator arhaičnog koncepta države, neshvatanja evropskih principa i otpora prema njihovom usvajanju. Interes za centralizacijom vlasti i moći je snažan motiv za otpor kreiranju regiona po evropskom modelu. Zahtevi pojedinih područja za autonomijom nisu značajnije pokrenuli javnost i političku debatu u Srbiji.

Aktuelni Ustav (2006) koji ne uvažava aspiracije Vojvođana kad je reč o sadržaju autonomije, nije prošao na referendumu u toj pokrajini (samo 42 odsto birača glasalo za). Zbog toga je bio i svojevrsni pokretač mobilizacije građana Vojvodine. Upravo je taj otpor unutar Vojvodine doveo do usvajanja Zakona o utvrđivanju nadležnosti Autonomne Pokrajine Vojvodine (2009). Međutim, odluka Ustavnog suda o neustavnosti brojnih odredaba Zakona, 2012. godine,⁶⁹⁴ jer nisu u skladu sa Ustavom iz 2006, koincidirala

.....

bitno izmenio, jer nisu stvoreni društveni, politički i ekonomski uslovi koji bi obezbedili njihovu jednakost. Osim toga, odsustvo političke volje je bitan preduslov da bi se implementirali zakoni i brojne strategije koje se odnose na manjine. Nacionalni saveti čiji se mandat odnosi na obrazovanje, kulturu i informisanje još nisu postali funkcionalni zbog nedostatka kapaciteta ili zbog ispolitiziranosti.

694 Ustavni sud je o tome odlučivao na inicijativu Demokratske stranke Srbije (DSS).

je sa početkom mandata nove vlasti, odnosno koalicije naprednjaka, socijalista i URS. Osim rušenja vlasti u Novom Sadu i još nekim mestima u Vojvodini, sad je pokrenuto i pitanje ukidanja autonomija Vojvodine.

U domenu decentralizacije postignuti su neki rezultati, međutim, zbog demografskog siromašenja i nedostatka resursa (ljudskih, finansijskih i institucionalnih), mnoge jedinice lokalne samouprave nisu u mogućnosti da na adekvatan način kvalitetno i efikasno realizuju sve nadležnosti koje su im dodeljene Zakonom. Inicijative za regionalni razvoj pokrenute su Strategijom regionalnog razvoja 2007-2012, koja je dala osnovu za dalju izradu zakonodavnog i institucionalnog okvira. Formirano je pet regiona⁶⁹⁵ i stvorene su mnoge institucije koje se bave regionalnim razvojem na različitim nivoima. U toku je i izrada nacionalnog plana i regionalnih strategija koje će biti osnov za kreiranje novih regionalnih politika u Srbiji.

695 Zakon određuje sledeće regione (član 5):1) Region Vojvodine;2) Beogradski region; 3) Region Šumadije i Zapadne Srbije; 4) Region Južne i Istočne Srbije; 5) Region Kosovo i Metohija.

Vojvodina: fasadna autonomija

Srbija nije daleko odmakla u unutrašnjem uređenju Srbije, zbog čega ni Vojvodina još uvek nije dobila odgovarajući status, kao ključnu pretpostavku za njen dalji razvoj, ali i razvoj Srbije. Problemi sa kojima se suočava AP Vojvodina, sa kontinuiranim narušavanjem njenog multietničkog potencijala, kulminirali su u drugoj polovini 2008, negiranjem Nacrta statuta pokrajine. To je bio povod za još jedan talas kampanje protiv ideje decentralizacije, odnosno autonomije Vojvodine. Pokrenuta je i peticija protiv tog statuta koju je potpisalo 75 intelektualaca i akademika.

U opštoj političkoj atmosferi koja je nastala nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, predlog statuta Vojvodine, koji je u skladu sa aktuelnim Ustavu Republike Srbije – što znači i obaveza – dočekan je kao plan za stvaranje “još jedne države u državi”, kao “korak ka samostalnosti” pokrajine.

Od samog početka uspostavljanja nove republičke vlasti počelo je sa udarima na institucionalni sistem i, inače fasadnu autonomiju i ličnosti koje tu autonomiju predstavljaju. Za taj napad nova vlast koristi svu moguću infrastrukturu: i državnu, i partijsku, i medijsku. Očigledna je i namera da se smeni pokrajinska vlast, do sada je smenjena vlast u Novom Sadu i u još nekoliko manjih mesta.

Pokušaj ponavljanja „događanja naroda” pokazuje da se pribegava populističkim metodama, poput onih iz osamdesetih godina, ali je takođe očigledno da više nije lako motivisati građane za takvu političku kampanju. Pozivanje na separatizam Vojvodine i populistički patriotizam samo je još jedna iluzija koja nema objektivnu snagu. Međutim, vlast pokušava da u senci kosovskog sporazuma potpuno uguši vojvođansku autnomiju. Način na koji je došlo do promene vlasti na lokalnom nivou je svojevrsno političko nasilje i banditizam.

Pritisak na premijera Pokrajine Bojana Pajtića, kao i namera da se iznude prevremeni izbori, uz kontinuirano obesmišljavanje autonomije, doveli su do iniciranja Deklaracije o zaštiti ustavnih i zakonskih prava pokrajine koju je Skupština Vojvodine usvojila. Za predlog je glasalo 75

poslanika vladajuće koalicije koju čine Demokratska stranka (DS), Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV) i Savez vojvođanskih Mađara (SVM), a protiv je bio 21 poslanik opozicije.

Tom prilikom predsednik vojvođanske vlade Bojan Pajtić je rekao da Vojvodina više "neće ćutati" i da će nastaviti da insistira na poštovanju svojih ustavnih i zakonskih prava: "Čim podignemo glas i zatražimo da se poštuju naša ustavna i zakonska prava, odmah se digne takva galama s ciljem da se učutkamo... Ali, oni koji misle da će Vojvodina da ćuti, jako greše".⁶⁹⁶

Pokrajinski poslanici opozicionih Srpske napredne stranke (SNS) i

Socijalističke partije Srbije (SPS), kao odgovor na Deklaraciju predali su na pisarnici Skupštine Vojvodine peticiju sa 160.000 potpisa građana, sa zahtevom da se raspišu vanredni pokrajinski izbori, a od Pajtića su tražili da podnese ostavku.

U deklaraciji se, između ostalog, konstatuje pojava višestruke povrede ustavnih principa i zakonskih regulative u odnosu na prava i nadležnosti organa i institucija u AP Vojvodini. Pozivaju se republički organi i institucije da zajedno sa pokrajinskom administracijom i predstavnicima lokalnih samouprava, uz jačanje međusobne saradnje, unaprede nivo poštovanja propisanih procedura, kao i neospornih prava i obaveza.

Poslanici Srpske napredne stranke (SNS) i Demokratske stranke Srbije (DSS) izjasnili su se protiv deklaracije, a posle glasanja su napustili sednicu Skupštine Vojvodine. Poslanik DSS Milenko Jovanov je izjavio da je Deklaracijom "separatistička politika pokrajinske vlasti proglašena zvaničnom" i da će DSS nastaviti borbu protiv takve politike pred Ustavnim sudom Srbije.

Osim DSS, protiv autonomije aktivno su radile ekstremne desničarske grupe u čemu ih država nije ometala. Naprotiv, imale su prećutnu podršku čak i kad su izazivale incidente. Najaktivniji su bili "Naši" ali i pojedinci koji redovno pišu za portal Nova srpska politička misao, Pečat, ali i Fond Slobodan Jovanović. Sve ove grupacije su ideološki bliske DSS i SNS.

Prekranjanje izbornih rezultata

Početak 2012. prošao je u znaku predizbornih tema, kampanja i borbe za glasove građana. Predizbornom kampanjom dominirala je autonomija Vojvodine, kao i nadmetanje među partijama na temu, ko je najdoslednije zastupao interese Vojvodine. Nakon izbora formirana je pokrajinska vlada drugačija (predvođena Demokratskom strankom) od one koja je formirana na republičkom nivou. Posebno pažnju privukla je i smena vlasti na lokalnom nivou u Novom Sadu, kad je u septembru 2012, došlo do promene vlasti i gradonačelnika. Prvu vlast u Novom Sadu, koja je formirana u julu, činili su DS, LSV, SPS i SVM sa 41 odbornikom od ukupno njih 78. Posle najave Ivice Dačića u avgustu, da je Socijalistička partija Srbije spremna na promenu gradske vlasti u Novom Sadu, počelo je prekomponovanje vlasti po ugledu na republičku vladu, ne samo u Novom Sadu, već i u drugim gradovima u Vojvodini. Srpskoj naprednoj stranci su se tako u Novom Sadu pridružila sedam odbornika Socijalističke partije Srbije (SPS), šest odbornika Romske demokratske stranke (RDS) i pet odbornika Demokratske stranke Srbije. Novu koaliciju je podržalo i pet odbornika Pokreta Dveri, koji su u međuvremenu isključeni iz te stranke, tri odbornika Srpskog pokreta obnove (SPO) i jedan odbornik vlaške stranke.

Srpska napredna stranka je preuzela vlast na vanrednoj sednici koja je trajala gotovo 20 sati. Nova većina je formirala vlast sa novom koalicijom (42 odbornika) SNS, SPS, DSS, SPO, RDS i „Novi Sad –odmah” (iz koje su isključeni članova Dveri i NOPO).⁶⁹⁷ Za novog gradonačelnika izabran je Miloš Vučević (SNS). Pokrajinske Izbore u Vojvodini je po treći put dobila Demokratska stranka. Ona je osvojila 56 mandata u Skupštini Vojvodine, a koalicioni partneri su ostali uglavnom nepromenjeni i nakon ovih izbora: SPS-PUPS-JS-SDPS, SVM i jedan poslanik LDP.

697 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Promenjena-vlast-u-Novom-Sadu.lt.html>.

Ćirilizacija i šetnja

Nakon prekomponovanja vlasti većina javnih preduzeća u Novom Sadu dobila je novo rukovodstvo. U stranačkoj raspodeli nova vlast je dodelila resor upravljanja gradskim kulturnim institucijama bivšim članovima pokreta Dveri, koji su isključeni iz stranke nakon lokalnih izbora u maju. Upravni odbor Kulturnog centra Novog Sada (KCNS), smenio je u oktobru, prethodnog direktora KCNS Lasla Blaškovića, a među razlozima sme ne naveden je i taj da je ime institucije ispisano samo na latinici. Novi vd direktora Kulturnog centra Andrej Fajgelj posle promena natpisa sa latiničnog na ćirilčno pismo, najavio je i zamenu natpisa koji se nalazi iznad Likovnog salona, a koji je takođe na latinici.⁶⁹⁸

Povodom slučaja promene table na KCNS, oglasio se i pokrajinski ombudsman, koji je upozorio na to da su u Novom Sadu u službenoj upotrebi, osim srpskog jezik i ćirilčnog pisma, još i mađarski, slovački i rusinski jezik, te da promenjena table na KCNS mora biti ispisana na svim jezicima koji su u službenoj upotrebi u Novom Sadu, a u skladu sa Zakonom o službenoj upotrebi jezika i pisma. Na preporuku ombudsmana, table na KCNS konačno je bila zamenjena u decembru, te je naziv ove ustanove bio ispis an na ćirilici, ali i na ostalim jezicima koji su u službenoj upotrebi u gradu.⁶⁹⁹ Trend ćirilizacije grada nastavio se i posle ovog slučaja, međutim, pokrajinski ombudsman je u svakom narednom slučaju zahtevao doslednost u primeni Zakona o službenoj upotrebi jezika i pisma.

U oktobru, koalicija nevladinih organizacija Građanska Vojvodina održala je protestnu „Šetnju za slobodu” i zajedno sa više hiljada građana obeležila petu godišnjicu od održavanja velikog antifašističkog skupa u Novom Sadu. Predsednik Nezavisnog društva novinara Vojvodine (NDN), Dinko Gruhonjić, rekao je da se Srbija odriče svoga antifašizma, a time i puta u Evropsku uniju, čiji je osnovni temelj antifašizam. On je podsetio da je pre pet godina u Novom Sadu održan veliki protest građana zbog

698 <http://www.slobodnaevropa.org/content/smene-u-novom-sadu-zbog-latininih-natpisa/24730005.html>.

699 <http://www.021.rs/Novi-Sad/Vesti/Promenjena-tabla-na-KCNS-na-zahtev-ombudsmana.html>.

najave neonacista da će marširati Novim Sadom. Kolona od više hiljada građana prošetala je ulicama Novog Sada, a na čelu kolone bio je istaknut transparent “Stop fašizmu”, kao i zastave Novog Sada, Vojvodine, Srbije i Evropske unije. U koloni je bio i transparent “Protiv mržnje. stop fašizmu”, kao i nekoliko zastava u duginim bojama. Pre pet godina, 7. oktobra 2007. godine, Građanska Vojvodina je organizovala protestnu šetnju koja je okupila oko 5000 građana, s ciljem da se suprotstavi nameri neonacista da tog dana organizuju svoj marš u Novom Sadu. Neonacisti su tad, u jednom momentu zasuli kolonu građana kamenicama i tom prilikom nekoliko građana je povređeno, a neonacisti su bili privedeni. Sudski postupak povodom tog incidenta nije još okončan.⁷⁰⁰

Odluka Ustavnog Suda Srbije o nadležnostima Vojvodine

Autonomija Vojvodine je stalna tema sporenja među vodećim partijama, pre svega onih iz Beograda. Dobila je na zamahu nakon što je SNS pobedila na republičkim izborima.

Odluka Ustavnog suda Srbije o nadležnostima (koju je inicirala DSS) koje je Vojvodina dobila na osnovu Zakona o nadležnostima i Statutom APV podstakla je veoma žučnu raspravu. Ona se svela na odbranu Zakona i njegovo osporavanje, odnosno na raspravu za autonomiju i protiv nje.

Zakon o nadležnostima i Statut Vojvodine, Skupština Srbije, usvojila je 30. novembra 2009 godine, a pokrajinski parlament ga je proglasio 14. decembra iste godine. Samo 15 dana od usvajanja ovih akata, predlog kojim se osporava ustavnost i zakonitost 25 odredaba Zakona, kao i ustavnost i zakonitost većine odredbi Statuta, podnela je Ustavnom sudu Srbije (USS) grupa poslanika Demokratske stranke Srbije i Nove Srbije (NS). Prva javna rasprava o osporenom zakonu održana je u Ustavnom sudu u novembru 2011. godine, a druga javna rasprava održana je krajem januara 2012. U međuvremenu, pokrajinska vlast okupljena oko Demokratske stranke, još

700 Blic, 8.oktobar 2012.

je u 2011. godini saopštila da je proces prenosa 153 nadležnosti sa republike na pokrajinu već gotovo okončan.⁷⁰¹

Ustavni sud Srbije je donošenje odluke o nadležnostima Vojvodine prolongirao sve do okončanja izbora i neposredno pre formiranja nove vlade. Tako je i izbor vojvođanske vlade ostao u senci odluke uss. Odluka uss doneta je 10. jula 2012 godine, koja je proglasila neustavnim čak 22 odredbe Zakona o nadležnostima.

Ustavni sud je osporio delove Zakona o nadležnostima Vojvodine na osnovu Ustava Srbije, u kome su taksativno nabrojane oblasti u kojima autonomna pokrajina može imati sopstvene nadležnosti i istovremeno utvrdio da će se zakonom odrediti koja su to pitanja u ovim oblastima od pokrajinskog značaja. Ustavni sud je na sednici 10. jula utvrdio da su neustavne one odredbe zakona kojima se AP Vojvodini prenose nadležnosti u oblastima koje nisu predviđene Ustavom, kao što su nauka i tehnološki razvoj, energetika, lokalna samouprava i organizacija sudske vlasti u Republici.

uss smatra da su neustavne i odredbe kojima se pokrajini prepušta uređivanje čitave oblasti, a ne samo onih pitanja u toj oblasti koja su po svojoj prirodi, od pokrajinskog značaja – vodoprivredna delatnost, šumarstvo, lov, ribolov, zaštita životne sredine.

Osim toga, kako zakonodavna vlast, po Ustavu, pripada isključivo Narodnoj skupštini i njeno vršenje, uključujući i pravo predlaganja zakona, ne može biti ničim ograničeno ili uslovljeno, osim samim Ustavom, Ustavni sud je utvrdio da nisu u saglasnosti sa Ustavom zakonske odredbe koje obavezuju Skupštinu da prilikom donošenja ili izmena bilo kog zakona ubuduće “vodi računa o dostignutom nivou prava građana na pokrajinsku autonomiju”.

Ustavni sud je ocenio da se pravo građana na pokrajinsku autonomiju ne može smatrati individualnim ili kolektivnim ljudskim pravom, čiji se dostignuti nivo garantuje Ustavom, već je reč o ustavnoj garanciji decentralizacije kao rukovodnog principa ustavnog poretka.

Sud je, takođe, ocenio da su pojedinim odredbama Zakona o autonomnoj pokrajini prenete nadležnosti koje mogu biti isključivo u ingerenciji

701 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:365038-Vojvodina-na-pola-puta>.

Vlade kao nosioca izvršne vlasti – vođenje politike u određenoj oblasti društvenog života, donošenje propisa za izvršavanje zakona umesto nadležnog republičkog organa, te je stoga utvrđena neustavnost i ovih odredaba.

Za Ustavni sud je bila sporna i odredba po kojoj AP Vojvodina može osnivati predstavništva u regionima Evrope i u Briselu, jer je pravo predstavljanja u drugim državama isključivo pravo države, koja jedina ima međunarodno pravni subjektivitet, pa se preko predstavništva države zastupaju politički, ekonomski, kulturni i drugi interesi svakog njenog pojedinog dela, pa i autonomne jedinice. Ova odredba je za uss takođe bila sporna, uprkos činjenici da gradovi Kragujevac i Niš imaju svoja predstavništva u Briselu.

Prema Ustavnom sudu, neustavna je i odredba prema kojoj grad Novi Sad nije samo administrativni centar AP Vojvodine, već je i njen glavni grad, jer je pojam "glavnog grada" izraz državnosti koju autonomna pokrajina nema, pa zato prema Ustavu u Republici može postojati samo jedan glavni grad.

Prema važećim zakonima, jedinice lokalne samouprave na kojima tradicionalno žive pripadnici nacionalnih manjina, nadležne su da uvedu ravnopravnu službenu upotrebu jezika i pisma nacionalne manjine, stav je uss. Stoga je uss ocenio neustavnom odredbu Zakona prema kojoj se AP Vojvodini daje nadležnost, ne samo da uredi koji jezici nacionalnih manjina su u službenoj upotrebi u radu njenih organa, već i da umesto jedinice lokalne samouprave propisuje da li će i koji jezici nacionalnih manjina biti u službenoj upotrebi u svakoj pojedinoj opštini i gradu na teritoriji Pokrajine.

Sud je, između ostalog, utvrdio i da deo odredbe člana 4, prema kojoj teritoriju AP Vojvodine čine teritorije jedinica lokalnih samouprava, nije u skladu s Ustavom u delu u kome se kaže "u njenim geografskim oblastima (Bačka, Banat i Srem)".

Ustavni sud je utvrdio i da je u celini neustavan član 27. zakona, po kome AP Vojvodina, preko svojih organa, osniva javno preduzeće za upravljanje Nacionalnim parkom Fruška Gora, koje potom preuzima prava, obaveze, zaposlene i sredstva javnog preduzeća "Nacionalni park Fruška Gora" sa sedištem u Sremskoj Kamenici.

Sud je ustanovio da je neustavna i odredba (član 5. stav 3 stav), prema kojoj "radi zakonitog, uspešnog i nesmetanog obavljanja poslova iz nadležnosti AP Vojvodine", njena vlada, na inicijativu njenog izvršnog organa, "može osnovati Stalnu mešovitu Komisiju, sastavljenu od predstavnika Vlade i izvršnog organa AP Vojvodine".⁷⁰²

Prema odluci Suda, neustavna je i odredba člana 9. Zakona, po kojoj AP Vojvodina može svojim aktom, u okviru zakonskog ovlašćenja za donošenje zakonskog propisa, privremeno urediti izvršavanje zakona na svojoj teritoriji, ukoliko nadležni organ Republike Srbije ne donese propis za izvršenje zakona u roku utvrđenim tim zakonom.

Sa druge strane, Ustavni sud je ocenio da nije protivna Ustavu odredba Zakona o tome da AP Vojvodina može zaključivati međuregionalne sporazume o saradnji, jer oni predstavljaju instrument Ustavom dopuštene saradnje autonomne pokrajine sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama drugih država.

Prema oceni Ustavnog suda nije neustavna ni odredba prema kojoj AP Vojvodina može obezbediti obrazovanje na maternjem jeziku na svim nivoima obrazovanja, jer je reč o Ustavom dopuštenom obezbeđivanju dodatnih prava nacionalnih manjina, koja se u tom slučaju obezbeđuju iz sredstava autonomne pokrajine. Takođe, Sud je našao da nisu sporne ni odredbe o nadležnosti Pokrajine u oblasti prostornog planiranja i razvoja, Nacionalnog investicionog plana, odredba o svojini AP Vojvodine, njeno pravo na ostvarivanje saradnje sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama drugih država. Nisu sporne ni nadležnosti da vrši kontrolu i zaštitu prirodnih resursa i dobara na svojoj teritoriji, da uređuje upotrebu naziva AP Vojvodine, kao i da vrši nadzor nad obavljanjem poslova koje poveri jedinicama lokalne samouprave na svojoj teritoriji.⁷⁰³

Ovakvu odluku uss oštro su kritikovale vladajuće stranke u pokrajini na čelu sa predsednikom vojvođanske Vlade, Bojanom Pajićem. Osim kritika koje je upitila Liga Socijaldemokrata Vojvodine i najavljene žalbe

702 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/ustavni-sud:-neustavna-odredba-o-osnivanju-predstavnistva-u-briselu_330336.html.

703 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/ustavni-sud-obrazlozio-odluke-u-vezi-sa-vojvodinom_330664.html.

Međunarodnom sudu za ljudska prava u Strazburu, i predstavnik Saveza vojvođanskih Mađara, Ištvan Pastor smatra da je odluka o nadležnostima Vojvodine restriktivna i da pokrajini oduzima ključne nadležnosti.

SNS i stranke koje sa njom, na republičkom nivou čine vladajuću koaliciju pozitivno je ocenila odluku *uss*. Demokratska stranka Srbije, koja je pre tri godine i pokrenula proces pred Ustavnim sudom, pozdravila je donošenje odluke koja sprečava rasparčavanje Srbije. Branislav Ristivojević iz *DSS* je nakon odluke izjavio da je i izbor Vlade Vojvodine neustavan, da su brojne odluke iz predhodnog perioda takođe nezakonite i da treba doneti novi statut, dok SNS smatra da treba raspisati nove izbore, jer je Vlada izabrana na osnovu neustavnog zakona, pa i Statuta.

Nevladin sektor je oštro kritikovao odluku Ustavnog suda. Koalicija nevladinih organizacija, Građanska Vojvodina, je u saopštenju za javnost navela da je odluka Ustavnog suda o neustavnosti nadležnosti Vojvodine još jedna uvreda za njene građane, te da se postavlja pitanje da li je ovo još jedna kazna za Vojvođane koji tradicionalno na izborima glasaju drugačije od ostatka Srbije, kao i da li se ovom odlukom sudije Ustavnog suda preporučuju novoj vlasti. Građanska Vojvodina je pozvala organizacije civilnog društva iz Beograda i ostatka Srbije da iskažu svoje mišljenje o presudi Ustavnog suda, ali i da podrže vojvođansku autonomnost kao istorijsku i demokratsku tekovinu.⁷⁰⁴

Odluka Ustavnog suda Srbije podelila je i javnost, ali i stručnjaka – ZA i PROTIV. Tako nekadašnji predsednik saveznog Ustavnog suda, Momčilo Grubač, smatra da je ta odluka posledica “rđavih” odredaba Ustava koje se odnose na autonomiju Vojvodine. Prema njegovoj oceni, Ustav u celini, a naročito u delu koji se odnosi na Vojvodinu, suprotan je stavovima građana te pokrajine. U Vojvodini je na referendum za ustav glasalo samo 40 odsto građana.

Predsednik Zakonodavnog odbora Skupštine Srbije u prethodnom mandatu, Vlatko Ratković takođe smatra da je odluka Ustavnog suda kontroverzna, budući da je veliki broj odredaba zakona, usaglašen sa duhom Ustava i savremenim intencijama u modernom evropskom društvu.

704 http://www.funkhauseuropa.de/sendungen/radio_forum/beitraege/2012/07/vojvodina_uss.phtml.

Bivši visoki jugoslovenski funkcioner Živan Berisavljević ocenio je da će odluka Ustavnog suda Srbije dovesti do “internacionalizacije” pitanja pokrajine, te da će ponovo biti otvoreno pitanje položaja Vojvodine, a da nakon ove odluke u frontu protiv Ustava Republike Srbije više neće biti samo pojedine političke stranke i organizacije civilnog društva, nego i vojvođanske institucije i celokupna stručna vojvođanska javnost. On je ocenio da je važeći Ustav Srbije poguban ne samo za Vojvodinu nego i za celu zemlju, jer je antimoderan i “centralistički po ugledu na neke azijske zemlje”.⁷⁰⁵

Stručnjak za ustavno pravo Ratko Marković, smatra da je odluka uss na mestu i ističe da je Ustavni sud utvrdio očiglednu stvar – da se umesto dograđivanja autonomije Vojvodine tim zakonom utvrđuju delovi buduće države.⁷⁰⁶

U oktobru 2012. godine, tri meseca nakon donošenja odluke uss, poslanici vojvođanske skupštine, sa 65 glasova, usvojili su izmene Odluke o Pokrajinskoj upravi, u skladu sa odlukama uss. Potpredsednik vojvođanske vlade i pokrajinski sekretar za upravu, propise i nacionalne zajednice Andor Deli obrazložio je da su te izmene sačinjene tako što su obavljena usklađivanja prema zakonima u poljoprivredi, nauci i drugim oblastima. Poslanici opozicija su u raspravi naglasili da je reč o formalnim izmenama koje u suštini nisu pravi odgovor na odluku uss.

Nakon usvajanja izmena Odluke o pokrajinskoj upravi, izabrani su novi članovi Pokrajinske izborne komisije, imenovan je novi direktora Garancijskog fonda Vojvodine i članovi Programskog odbora Radiotelevizije Vojvodina.⁷⁰⁷

S obzirom da su nakon izbora 2012. godine dve vlade, republička i pokrajinska formirane od različitih političkih subjekata, normalizacija odnosa između njih je bila gotovo nemoguća. Pored odluke uss i velikih tenzija tim povodom u Vojvodini, u septembru 2012 godine, Vlada Vojvodine je

705 Živan Berisavljević, Tanjug 12. jul 2012.

706 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/odluka-ustavnog-suda-o-vojvodini-podelila-i-strucnu-javnost_330670.html.

707 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/346201/Skupstina-Vojvodine-uskladila-Odluku-o-upravi--sa-odlukom-.Ustavnog-suda>

pokrenula inicijativu za ocenu ustavnosti Zakona o budžetskom sistemu, kojim je, kako tvrde, oštećen pokrajinski budžet.⁷⁰⁸ Ovu inicijativu, poslanici opozicionih stranaka u Skupštini APV različito su ocenjivali. Ipak, niko od njih nije osporio da postoji problem u realizaciji ustavnih garancija vezanih za finansiranje vojvođanskog budžeta, već se ključna primedba odnosi na to, da se kršenje Ustava tolerisalo i prethodnih godina. Pokrajinska vlada je kao osnov pokretanja inicijative pred uss navela da je na osnovu člana 184. Ustava, regulisano da budžet Vojvodine iznosi najmanje sedam odsto u odnosu na budžet Srbije, s tim što se tri sedmine od budžeta pokrajine koriste za finansiranje kapitalnih rashoda, te da je u tom delu napravljen manjak i da je pokrajini od 2007. godine do danas, umesto oko 104 milijarde dinara, uplaćeno samo oko 38 milijardi.

Odnosi između republike i pokrajine su nastavili da se zaoštavaju, pa je usledio niz pregovora između vlade Vojvodine i vlade Srbije, ne samo o finansiranju pokrajine, već i o boljem definisanju njenog položaja. Pokrajinski premijer Bojan Pajtić i ministar finansija Republike Srbije Mlađan Dinkić su saglasni da bi se taj problem najbolje rešio donošenjem zakona o finansiranju Vojvodine. Dinkić je takođe naglasio da bi zakon mogao biti usvojen u prvoj polovini 2013. godine.⁷⁰⁹ Premijer Ivica Dačić je podržao inicijativu da se što pre donese Zakon o finansiranju Vojvodine.⁷¹⁰ Pokrajinska vlada formirala je koordinaciono telo nakon što je republička vlast najavila da će sama pripremiti nacrt zakona, suprotno dogovoru sa pokrajinskim premijerom Pajtićem. Vojvođanski sekretar za finansije, Zoran Radoman najavio je da će pokrajinska vlada samostalno napisati ovaj akt. Potpredsednik vojvođanske vlade, Dragoljub Petrović, koji je na čelu Koordinacionog tela, izjavio je da je telo formirano radi "urgentne akcije, kako bi se prevazišli svi nespornosti koji su nepotrebno opteretili odnose Republike i Pokrajine". Petrović je takođe izjavio da očekuje da će telo učestvovati u radnoj grupi koja će pisati zakon, a naglasio je da će u fokusu

708 Blic, 27. septembar 2012.

709 <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Pajtic-i-Dinkic-za-donosenje-zakona-o-finansiranju-Vojvodine.lt.html>.

710 Večernje novosti, 14 oktobar 2012.

rada Koordinacionog tela biti i ostala sporna pitanja proistekla iz odluke Ustavnog suda Srbije o nadležnostima Vojvodine.⁷¹¹

U junu 2012. godine doneta je još jedna odluka USS u vezi sa Vojvodinom.⁷¹² Sud je naime odbacio inicijativu⁷¹³ za utvrđivanje neustavnosti odluke Skupštine Vojvodine iz 2003. godine, kojom su grb i zastava Vojvodine definisani. Odluka USS smatra da su pokrajinski grb i zastava u skladu sa Ustavom. Uprkos ovoj odluci USS, u novembru, sa jarbola Javnog komunalnog preduzeća "Tržnica" i Javnog gradskog saobraćajnoj preduzeća "Novi Sad", kojima upravljaju kadrovi Demokratske stranke Srbije, skinuta je zastava AP Vojvodine. Predsednik gradskog odbora DSS u Novom Sadu Borko Ilić, izjavio je da ovim činom nije prekršen zakone, jer na preduzećima čiji je osnivač grad nije obavezno isticanje zastave APV. Liga socijaldemokrata Vojvodine, održala je protesni skup povodom skidanja zastava i najavila ponovo postavljanje zastava na mestima na kojima su bile.⁷¹⁴

Tokom marta, zastava Vojvodine paljena je nekoliko puta. Prvo paljenje zastave bilo je u Novom Sadu u blizini policijske stanice. Aktivisti ekstremističkog pokreta "Naši" zapalili su zastavu Vojvodine i ispisali grafite na kojima su čestitali rođendan Ratku Mladiću. Ovom akcijom pod nazivom "Đeneralizacija" aktivisti ovog pokreta započeli su obeležavanje Mladićevog rođendana, a u saradnji sa udruženjem "Ultra četnici".⁷¹⁵ Policija je privela dvojicu od petorice pripadnika SNP "Naši", a počinio su bili saslušani samo na okolnost oštećenja tuđe imovine, dok je za paljenje vojvođanske zastave tužilaštvo procenilo da nema elemenata krivičnog dela. Nekoliko dana kasnije SNP "Naši" spalio je zastavu Vojvodine i u Zrenjaninu, pozivajući tom prilikom sve građane da se uključe u uništavanje

711 Danas, 12 novembar 2012.

712 <http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/330111/Nakon-osam-godina-odluceno-da-su-pokrajinski-grb-i-zastava-u-skladu-sa-Ustavom>.

713 Na inicijativu člana Demokratske stranke Srbije Vladimira Kerlete, Ustavni sud Srbije je 2004. godine pokrenuo postupak za ocenu ustavnosti Odluke o upotrebi istorijskih znamenja Vojvodine, odnosno njenog grba i zastave.

714 Politika, 9 novembar 2012

715 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=03&dd=12&nav_category=12&nav_id=590043.

“antiustavnih, separatističkih simbola”. Tom prilikom su upozorili sve zagovornike ideje o stvaranju “Republike Vojvodine” da im to neće biti dozvoljeno ni po koju cenu.⁷¹⁶

Do paljenja vojvođanske zastave došlo je u trenutku kad je u javnosti najavljeno održavanje Četvrte vojvođanske konvencije u Novom Sadu. Konvencija je održana 1. aprila, pod nazivom “Nova vojvođanska ustavna inicijativa”. Sazivači konvencije bili su Vojvođanski klub, Forum V21, Helsinški odbor, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, „Argus” i regionalni centar za izbegla i prognana lica, Vojvođanska partija, Savez vojvođanskih Mađara, Crnogorska partija i Alijansa vojvođanskih Rumuna. Učesnici Četvrte vojvođanske konvencije, usvojili su Deklaraciju o potrebi formiranja “Savezne Republike Srbije” koju bi činile republike Vojvodina i Srbija. Pojedini učesnici konvencije zatražili su da se Deklaracijom ne traži status republike, već najšira autonomija za Vojvodinu kao pokrajinu u Srbiji, ali su svi učesnici bili saglasni u tome da je potrebno promeniti Ustav Srbije kako bi Vojvodina dobila veća ovlašćenja. Predstavnici SVM su ocenili da rešenje za vojvođansko pitanje ne treba tražiti u statusu republike, već u najširoj autonomiji koja bi uključivala zakonodavnu, izvršnu i delimičnu sudsku nadležnost pokrajine, zbog čega su zatražili da njihov stav uđe u tekst Deklaracije. Ovu stranku zastupali su najviši funkcioneri: Ištvan Pastor, Šandor Egereši i Balint Pastor.⁷¹⁷

Popis stanovništva

U novembru 2012. godine objavljeni su rezultati popisa stanovništva iz 2011 godine. Centar za razvoj civilnog društva (CRCD) se tim povodom oglosio saopštenjem u kome se konstatuje dalji trend smanjenja etničke heterogenosti Srbije. Prema gruboj proceni rezultata popisa stanovništva iz 2011, u saopštenju CRCD navode da se potvrdilo njihovo očekivanje da će opasti udeo manjinske populacije u Srbiji. To znači da se nastavlja trend opadanja stvarne multietničnosti Srbije. Dok većinska srpska populacija

716 Večernje novosti, 27. mart 2012.

717 Politika, 2.april 2012.

beleži demografski pad od 3,6 odsto, kod manjinskih zajednica taj je pad u proseku četiri puta veći i iznosi 14 odsto.

Mađarska manjina, na primer, ima demografski pad od 13,3 odsto, hrvatska 18 odsto, bunjevačka 16,5 odsto, rumunska 15,2 odsto, vlaška 11,8 odsto, rusinska 10,4 odsto. Najstabilnija je i ovog puta slovačka manjina, a jedini porast u broju pokazuju bošnjačka i romska populacija; romska ubedljivo najviše, tj. 36 odsto, dok bošnjačka ima rast od 6,7 odsto. Ubedljivo najveći demografski pad beleže deklarirani Jugosloveni, čitavih 71 odsto, a na drugom mestu su Crnogorci sa padom od 44 odsto. O nacionalnoj pripadnosti nije se izjasnilo 160.346 građana.

Razlozi ubrzanog smanjivanja manjinske populacije, osim onih koji važe za većinsku naciju (negativan prirodni priraštaj, emigracija), mogu biti i sledeći: porast etničke mimikrije i nenasilna asimilacija.⁷¹⁸ Veliki broj pripadnika mađarske nacionalnosti je napustio Srbiju, dok je u periodu od dve godine od primene Zakona o pojednostavljenom postupku sticanja mađarskog državljanstva, ovo pravo ostvarilo blizu 28.000 stanovnika Vojvodine.

Na smanjeni broj stanovnika u Vojvodini ukazalo je i Nezavisno društvo novinara Vojvodine. Oni su u uporednoj analizi rezultata popisa iz 2002, i 2011. godine, ukazali na to da se broj stanovnika od 2002, smanjio za više od 115.000, što negativno utiče i na multietnički karakter pokrajine.⁷¹⁹

Incidenti u Vojvodini

Međunacionalni incidenti u Vojvodini, a posebno u Temerinu, već nekoliko godina su u fokusu ne samo domaće javnosti, već i međunarodne zajednice. Tako je i tokom 2012. godine bilo nekoliko incidenata u Temerinu, ali i u Bečeju. Iako se sa sigurnošću ne može tvrditi šta je uzrok ovih incidenata, oni su tumačeni kao međunacionalni incidenti.

718 Saopštenje CRCD, 30. novembar 2012.

719 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/288776/lz-Vojvodine-nestaju-Madari-i-Jugosloveni>.

Iako pojedini predstavnici lokalnih i centralnih vlasti kritikuju međunarodne incidente, pravosudni organi neretko podbaciju kad je reč o pravičnom suđenju, kao i o doslednoj i jednakoj primeni zakonskih odredbi. U nekim predmetima koji se vode pred Osnovnim i Višim sudom u Novom Sadu, u slučajevima gde su počinioci krivičnih dela pripadnici mađarske nacionalnosti, uočeno je da se protiv njih podnose krivične prijave i vode postupci za izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti iz čl. 317. KZ RS (za koje delo je zaprećena kazna od jedne do osam godina zatvora), a kad je reč o počiniocima krivičnih dela pripadnika srpske nacionalnosti, protiv učinilaca se vodi postupak za učestvovanje u tuči iz čl. 123. KZ RS, za koje krivično delo je zaprećena znatno blaža kazna (novčana kazna, ili zatvor do tri godine). Ima i primera da je protiv učinilaca srpske nacionalnosti – za slična dela – pokretnut samo prekršajni postupak za narušavanje javnog reda i mira, sa izricanjem neznatnih novčanih kazni.

Poslednji procesuirani slučaj iz Temerina privukao je pažnju šire javnosti i rezultirao potpisivanjem peticije (prikupljeno je 1800 potpisa). Potpisnici peticije izrazili su nezadovoljstvo radom organa gonjenja i pravosudnih organa, jer smatraju da državni organi ne postupaju i ne primenjuju propise jednako u svim slučajevima i bez obzira na nacionalnu pripadnost učinilaca, kao i zbog evidentiranih primera primene dvostrukih, pa čak i trostrukih aršina, odnosno postupka, kada je reč o učiniocima istih ili sličnih krivičnih dela različite nacionalne pripadnosti.

Povodom slučaja koji se desio u Temerinu 21. oktobra 2012. godine, kad je u jednom lokalnu došlo do sukoba između pripadnika srpske i mađarske nacionalnosti, Viši sud u Novom Sadu podigao je optužnicu protiv sedmorice Mađara iz Ade, Bečeja i Temerina, zbog krivičnog dela izazivanja verske, rasne i nacionalne mržnje, iz člana 317. st. 2, u vezi stava 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije (KZ RS), a protiv jednog Srbina (iako je u istim događajima učestvovalo 10 do 15 Srba, koji su jurili i tukli uhapšene mladiće mađarske nacionalnosti, a nisu bili čak ni privedeni), podignuta je optužnica samo zbog krivičnog dela nasilničkog ponašanja iz člana 344. KZ RS, za koje je zaprećena kazna zatvora od šest meseci do pet godina.

Posebno je iritirajuće delovalo na mađarsku nacionalnu zajednicu određivanje sudije Zdenke Stakić u ovom krivičnom predmetu. To

potvrđuje i veliki broj potpisnika peticije koja je dostavljena Višem sudu u Novom Sadu, kojom se traži njena zamena ili izuzeće. Poznato je da presuda, koju je sudija Stakić donela 2005. godine, protiv petorice optuženih iz Temerina, koji su osuđeni na ukupno 61 godinu zatvora, izazvala veoma negativne reakcije, kako u Vojvodini, tako i u inostranstvu. Njeno određivanje da sudi u ovom predmetu ukazuje i na neosetljivost Višeg suda u Novom Sadu na reakcije društva, kad je reč o spornim odlukama suda.

Na osnovu ovih presuda u mađarskoj nacionalnoj zajednici rašireno je mišljenje da državni organi vrše diskriminaciju prema pripadnicima mađarske nacionalne manjine, što je u suprotnosti sa odredbama Ustava RS o osnovnim ljudskim i manjinskim pravima i slobodama, zakonskim propisima i međunarodnim obavezama Republike Srbije. Takođe je uočeno da postupajući pravosudni organi nemaju ujednačenu praksu u rešavanju ovakvih i sličnih incidenata do kojih dolazi u Vojvodini, da tužilaštvo vrši kvalifikaciju dela različito u odnosu na pripadnike srpske i mađarske nacionalnosti, te da se za ista krivična dela izriču različite krivične sankcije. Posebno je loša praksa Višeg suda, koji umesto da kontroliše rad nižih sudova, često zauzima iste stavove kao i niži sudovi, te se time dovodi u pitanje postupanje i kontrola rada, kako nižih sudova tako i donošenja samih presuda.⁷²⁰

Uporedo sa incidentima u Temerinu, došlo je i do incidenata u Bečeju. Nakon incidenta koji se odigrao u septembru, podnete se krivične prijave protiv šestorice Bečejeća. Drugi incident se desio već narednog meseca, kada je grupa od tridesetak skinheada, koji su nosili mađarska nacionalistička obeležja, pravila incidente prvo u jednom lokalnu, a nakon toga i u centru grada.⁷²¹

720 Helsinški bilten br. 92.

721 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/Hronika/1185246/Skinhedi+pravili+incidente+u+Be%C4%8Deju.html>.

Polaganje prijemnog ispita

Bruchoši mađarske nacionalnosti imali su primedbe na polaganje prijemnog ispita na maternjem jeziku na Pravnom fakultetu u Novom Sadu. Naime, reč je o onim kandidatima koji su srednju školu završili na mađarskom jeziku, a na prijemnom ispitu je od njih traženo da polažu prijemni iz srpskog jezika i književnosti na mađarskom jeziku. Povodom ovog slučaja oglasila se i Vlada Mađarske, koja je u saopštenju navela da se nada da će prijemni ispiti za pripadnike mađarske nacionalnosti biti ponovljeni. Tamaš Korhec, predsednik Nacionalnog saveta Mađara, u izjavi za dnevni list *Danas*, rekao je da su do sada, godinama u nazad, budući bruchoši prijemne ispite polagali na mađarskom jeziku, ali i na slovačkom i na rumunskom jeziku, te da ne zna zbog čega je sada urađeno drugačije.⁷²²

Rektor Univerziteta u Novom Sadu, Miroslav Vesković, izrazio je sumnju u osnovanost tvrdnji Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine da je Pravni fakultet povredio prava potencijalnih studenata prilikom polaganja prijemnog ispita. Upis pripadnika nacionalnih manjina na fakultete u Srbiji regulisan je fakultetskim propisima, prema kojima kandidati iz manjinskih nacionalnih zajednica imaju pravo da polažu prijemni na maternjem jeziku; to praktično znači da svi kandidati, bez obzira na nacionalnu pripadnost, imaju ista pitanja na testu, ali se za pripadnike nacionalne zajednice test prevede na njihov maternji jezik. U Statutu Pravnog fakulteta regulisano je da se na prijemnom polažu dva predmeta, srpski jezik i književnost i istorija. U konkretnom slučaju, procedura predviđa da oni kojima je srpski jezik maternji, te predmete polažu na srpskom, a oni kojima je mađarski maternji jezik, prijemni polazu na mađarskom.⁷²³

Uprava Pravnog fakulteta se takođe, oglasila navodeći da su na prijemnom svi kandidati imali ravnopravan položaj i jednake uslove, i da prijemni neće biti ponovljen. U dopisu su istakli da su studenti iz redova

722 *Danas*, 11. jul 2012.

723 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/dekan:-fakultet-sprecio-polaganje-prijemnog-bez-polaganja_331677.html.

slovačke nacionalne manjine polagali prijemni na slovačkom jeziku, a kandidati mađarske nacionalnosti na mađarskom jeziku.⁷²⁴

Kandidati slovačke nacionalne manjine nisu imali primedbe na prijemni ispit, a deo kandidata mađarske nacionalne manjine se žalio da pitanja iz književnosti nisu odgovarala onim koja su očekivali. Ta očekivanja su zasnovali na komunikaciji koju su imali sa Savetom vojvođanskih Mađara. Dekan Pravnog fakulteta, Ranko Keča, podsetio je da je fakultet organizovao više ciklusa pripreme nastave koji su bili otvoreni i za kandidate iz redova mađarske nacionalne zajednice. Očekuje se i izveštaj pokrajinskog Sekretarijata za obrazovanje i izveštaj prosvetne inspekcije. Ovo je prvi slučaj da nakon polaganja prijemnog ispita nijedan brucoš, pripadnik mađarske zajednice, nije uspeo da postane student na budžetskom finansiranju.⁷²⁵

U cilju prevazilaženja zaostajanja mađarske nacionalne zajednice u nivou obrazovanja u odnosu na srpsku zajednicu, Nacionalni savet Mađara u školskoj 2012/2013 godini dodelio je 400 stipendija u iznosu od 13.000 do 16.000 dinara brucosima koji su se upisali na visokoškolske ustanove u Vojvodini. Nacionalni savet dodelio je i 85 stipendija studentima-demonstratorima, čija je uloga da pomognu u učenju i snalaženju brucosima. Program stipendija Nacionalni savet Mađara pokrenuo je prošle godine, kad je dodelio 500 stipendija za brucose i 101 stipendiju za demonstratore studentima viših godina studija. Predsednik Nacionalnog saveta Mađara Tamaš Korhec objasnio je da je cilj ovog programa da mađarska zajednica bude poznata po znanju i obrazovnom nivou.⁷²⁶

724 http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/dekan:-fakultet-sprecio-polaganje-prijemnog-bez-polaganja_331677.html.

725 http://rtv.rs/sr_ci/vojvodina/novi-sad/vlada-madarske:-ponoviti-prijemni-na-novosadskom-pravnom-fakltetu_330371.html.

726 <http://www.autonomija.info/nacionalni-savet-madara-daje-400-stipendija-za-brucose.html>.

Zaključci i preporuke

Autonomija Vojvodine, kao i pitanja regionalizacije i decentralizacije su ključna pitanja unutrašnjeg uređenja Srbije. Zbog toga je veoma važno da vlast sa dužnom pažnjom otvori raspravu o ovoj temi.

Preporučujemo da se:

- Podrže zahtevi za izmenu postojećeg ustava Srbije u skladu sa mišljenjem Venecijanske komisije;
- podrže zahtevi za decentralizaciju i regionalizaciju;
- prekine sa nepotrebnim i neproaktivnim optužbama za separatizam;
- prati stanje međuetničkih odnosa u Pokrajini;
- omoguće i stvaraju uslovi da manjine, u meri u kojoj to mogu i kao svojevrsni most između Srbije i EU, doprinose evropeizaciji Srbije;
- otklanjanje diskriminirajućih odredbi iz pojedinih zakonskih rešenja (Zakon o verskim zajednicama, na primer);
- pojačati preventivni rad na otklanjanju incidenata sa etničkom pozadinom, a rad tužilaštva i sudstva učiniti efikasnijim;
- stvara povoljna politička klima za ostvarivanje prava manjina;
- onemogućiti delovanje neonacističkih organizacija.

Jug Srbije: realni problemi tri opštine

Problemi na ovom području i dalje ostaju isti, što ga dugoročno čini nestabilnim. Oni su se radikalizovali proglašenjem nezavisnosti Kosova. Albanci su davno definisali svoje problem, čije rešavanje država Srbija nije ozbiljno razmatrala. Osim toga, jug Srbije, kao i sever Kosova su bili taoci kosovskog pitanja. Ragmi Mustafa, predsednik opštine Preševo, još je 2009. godine sumirao situaciju na sledeći način: „Vlada Srbije ne komunicira sa nama, naši osnovci nemaju udžbenike na svom jeziku, našim akademcima koji su završili fakultete na Kosovu ne priznaju se diplome, našim građanima Žandarmerija brutalno zaustavlja automobile i pretresa im kuće, naši građani ne osećaju slobodu kretanja”⁷²⁷

A, prema oceni Belgzima Kamberija, predsednika Odbora za ljudska prava u Preševu, takođe iz tog vremena i „albanski lideri i Beograd pokušavaju da instrumentalizuju događaje u Preševu”. Kako on kaže, „Albanci optužuju državu za represiju, a država Albance za terorizam, što ide u prilog destabilizaciji regiona čime pokrivaju nemoć da rešavaju praktične probleme.”⁷²⁸

Obrazovanje

Poseban problem predstavlja visoko obrazovanje mladih Albanaca, jer na ovom području ne postoji nijedan fakultet, pa najčešće studiraju u Prištini. Bez mladih, obrazovanih ljudi, dugoročno gledano albanska zajednica će nestati. Mladi Albanci se školuiju na Kosovu ili u Albaniji, ali se njihove diplome ne priznaju u Srbiji. To ima veoma negativan uticaj na ostanak mladih školovanih Albanaca u tri lokalne opštine. Dogovor o priznavanju univerzitetskih diploma postignut je tek nakon što je Beograd zbog dobijanja statusa kandidata započeo dijalog sa Prištinom.

727 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:246068-Hteli-bi-svoju-regiju>.

728 <http://pescanik.net/2009/08/jug-srbije-i-albansko-pitanje/>.

Međutim, uprkos sporazumu o međusobnom priznavanju diploma postoje otpori njegovoj primeni koji često dolaze iz akademskih krugova u Srbiji. Na prištinske diplome se u Srbiji oduvek gledalo sa omalovažavanjem i negirala se stručnost kosovskih profesora. Dekan Pravnog fakulteta u Beogradu Mirko Vasiljević kaže da Srbija neće dobiti nikakav kvalitet tim potezom. „To je moje mišljenje ali i javno uverenje da je kvalitet rada na Prištinskom univerzitetu daleko ispod nivoa koji praktikuju univerziteti u Srbiji. Profesor univerziteta u Kragujevcu Mileta Poskurica, politizujući ovo pitanje smatra da Srbija ne treba da prizna diplome Prištinskog univerziteta, jer bi „jedan takav kapitulantski čin doveo do narednog poteza koji bi možda dosegao i do konačnog priznanja Republike Kosovo i mislim da država u to ne treba da ulazi“.⁷²⁹

Većina mladih Albanaca, kad je reč o visokom obrazovanju,⁷³⁰ odlazi uglavnom na univerzitete na Kosovo⁷³¹ i u Albaniju, a jedan broj pohađa i nastavu na univerzitetu u Tetovu u Makedoniji. Nepriznavanje diploma onemogućilo je njihovo zapošljavanje u državnoj administraciji, zdravstvu i sudstvu. Zbog toga je veliki broj mladih emigrirao u zemlje Zapadne Evrope.⁷³²

729 *www.politika.rs*.

730 Tek nedavno su otvorena odeljenja na albanskom u Medveđi (2009, otvorena odeljenja pravnog i ekonomskog fakulteta niškog Univerziteta) i Bujanovcu (oktobar, 2011). U Bujanovcu je u otvoreno odeljenje subotičkog Ekonomskog fakulteta gde 69 studenata na prvoj godini pohađa nastavu na srpskom i albanskom jeziku. Studenti u Medveđi su se žalili na kvalitet nastave: loš simultani prevod na albanski i velika udaljenost od Preševa i Bujanovca. Zbog svih ovih problema na fakultet u Medveđi se prijavljuje mali broj studenata.

731 Prema podacima Albanaca sa juga Srbije, svake godine se na Univerzitet u Prištini upiše 160 do 200 studenata iz Preševa i Bujanovca (*www.politika.rs*). Oko 1500 mladih protestvovali su 13. oktobra 2011, u Bujanovcu zbog nepriznavanja diploma. Nosili su transparente; „Stop diskriminaciji, Hoćemo znanje i diplome sa Univerziteta u Prištini, Hoćemo pravo i pravdu...“ (*www.b92.net*, Tanjug, 13. septembar 2011).

732 Prema tvrdnjama poslanika Rize Haljimija „broj Albanaca u te tri opštine na jugu Srbije od 2001. godine gotovo se prepolovio i mnoga sela u Kopnenoj zoni bezbednosti uz liniju sa Kosovom potpuno su opustela“. Prema njegovim tvrdnjama, iz tri opštine iselilo se, prema nekim procenama, između 25.000 i 30.000 Albanaca. On kaže i da ukupna nezaposlenost dostiže i 70 odsto.

Predsednik Opštine Bujanovac Šaip Kamberi tražio je od premijera Albanije Salija Beriše još 2008. godine da se angažuje u rešavanju problema u vezi sa UNMIK diplomama. Tadašnji ministar prosvete Žarko Obradović (koji je na toj funkciji i sad) je odbijao priznavanje diploma sa Kosova, navodeći da je to odluka Vlade Srbije „za koju postoji puno razloga”.⁷³³ Tadašnji državni sekretar u ministarstvu za Kosovo i Metohiju (to ministarstvo u sadašnjoj vladi spušteno je na nivo Kancelarije) Oliver Ivanović priznao je da je ta tema stavljena na dnevni red u briselskim pregovorima pre svega kao zahtev Albanaca sa juga Srbije i da je Vlada Srbije uvažila te stavove. S druge strane, kako je izjavio Ivanović, „niko od Srba (...) ili možda samo neznatan broj njih ima nameru da se sa našim diplomama zaposli u institucijama Kosova”.⁷³⁴

I dalje postoje problemi sa udžbenicima na albanskom, ali i nastavnim planovima i programima za kulturu i istoriju u školama u tri opštine na jugu Srbije. Prema nekim saznanjima, unutar Ministarstva za lokalnu samoupravu tokom mandata prethodne vlade (Mirka Cvetkovića) postojale su razlike u rešavanju ovog problema. Tadašnji ministar za lokalnu samoupravu i šef Koordinacionog tela za Preševo, Bujanovac i Medveđu Milan Marković (DS) insistirao je na efikasnijem rešavanju problema udžbenika, dok je ministar obrazovanja Žarko Obradović (SPS) blokirao taj proces. Marković je izjavio da je potrebno brže rešavati problem udžbenika na albanskom jeziku, ali da Koordinaciono telo uprkos svemu ne može da obavlja posao iz nadležnosti drugih organa.⁷³⁵ On priznaje da Albanci imaju pravo na nezadovoljstvo kad su u pitanju udžbenici za osnovne i srednje škole, jer njihova deca već gotovo 20 godina uče iz skripata, nelegalnih udžbenika koji odstupaju od plana i programa. „To je ispod svakog standarda”,⁷³⁶ smatra Marković. Za njega to nije problem samo Albanaca već i Srbije, tj. njihove integracije: „Srbija može da dođe u situaciju da ima

733 www.politika.rs.

734 www.politika.rs.

735 www.b92.net, 14. septembar 2011.

736 www.b92.net.

60.000 građana koji ne mogu da progovore ni reč srpskog, a nisu ni integrisani u institucije.”⁷³⁷

Diskriminacija i politička deklaracija 2012.

Albanci u tri opštine na jugu Srbije i dalje su nezadovoljni svojim položajem. Vlasti u Beogradu i primenjuje dvostruke aršine: odbijaju da za albansku zajednicu obezbede ista prava koja traže za Srbe u severnom delu Kosova.

Albanci na jugu Srbije bojkotovali su popis stanovništva u prvoj polovini oktobra 2011. godine, izražavajući i na taj način nezadovoljstvo postojećom situacijom. Šaip Kamberi, predsednik opštine Bujanovac, istakao je da Albanci nisu učestvovali u popisu stanovništva 2011. godine zbog toga što država administrativnim merama onemogućuje Albance koji su nastanjeni unutar Koptene zone bezbednosti da se snabdevaju ličnim dokumentima, a postoje i slučajevi kada su oni izbrisani iz prebivališta, čime se pokušava veštačka promena stanovništva u ovom regionu.⁷³⁸

Početak 2012. godine predstavnici Albanaca iz Preševske doline uputili su Beogradu poziv da „umesto diskriminacije i represije, preduzme mere da se međunarodno proklamovanim standardima zaštite individualna i kolektivna prava Albanaca u Srbiji. Albanski odbornici su ovom Političkom deklaracijom ponovo pozvali međunarodnu zajednicu, posebno Evropsku uniju, da u kontaktima sa Beogradom upotrebi sve zakonske, političke i diplomatske mehanizme, kako bi se napokon zaustavio proces diskriminacije Albanaca.”⁷³⁹

U Deklaraciji Skupštine svih albanskih odbornika opština Preševo, Bujanovac i Medveđa traži se priključenje Kosovu mesta u kojima žive Albanci, a bazira se na zaključcima referenduma od 1. marta 1992. godine, kad su se gotovo plebiscitarno izjasnili za političku i kulturnu autonomiju sa pravom prisajedinjenja Kosovu.

737 www.b92.net.

738 *Politika*, "Podela vodi u nove konflikte", 6. februar 2012.

739 www.e-novine.org, 2. mart 2012.

Ova politička deklaraciju je reakcija na događaje na severu Kosova i sprečavanje kosovskih institucija da uspostave kontrolu nad celom teritorijom svoje države. Predsednik Partije za demokratsko delovanje Riza Haljimi kaže da oni traže da se u rešavanju problema Albanaca na jugu Srbije koriste isti kriterijumi kao i za rešavanje problema drugih nacionalnih zajednica u zemljama bivše Jugoslavije. Kad je reč o integraciji Albanaca u državne institucije, Haljimi tvrdi da je „jedina stvarna integracija desila se formiranjem multietničke policije, a ostalo je simbolično”.

Predsednik opštine Bujanovac Šaip Kamberi rekao je da Deklaracija samo potvrđuje stavove iz političke platforme iz 2006. godine. Kamberi je rekao da se tom platformom najavljuje mogućnost da će, ako međunarodna zajednica promeni stav i dozvoli promenu granice Kosova, tek tada Albanci sa juga Srbije tražiti da se pripoje Kosovu. Prema njegovim rečima, smisao Deklaracije je da se skrene pažnja na težak položaj Albanaca na jugu Srbije. Traženje rešenja za sever Kosova, po rečima Skendera Destanija iz Demokratske unije, moglo bi da izazove vrlo jasne, i uvek uočljive refleksije i u Preševskoj dolini, u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa.

Mehanizam spojenih sudova bio je i do sada jasno uočljiv, jer bilo šta da se desi na jugu Srbije, po automatizmu izaziva reakcije na severu Kosova i obratno. Nezanemarljiv je i uvek „politički trusni deo” u makedonskom komšiluku, gde još uvek ne postoji stabilna međuetnička infrastruktura u funkcionisanju državnih institucija.⁷⁴⁰

U Vladi Srbije regovali su na Političku deklaraciju albanskih odbornika iz tri opštine u skladu sa svojim predizbornim programima i aktivnostima. Ministar unutrašnjih poslova Srbije Ivica Dačić poručio je Albancima sa juga Srbije da se "ne igraju vatrom", zahtevom da se te opštine priključe Kosovu. Nešto umereniji je bio tadašnji ministar za lokalnu samoupravu Milan Marković (DS) koji smatra da je odluka Albanaca Preševske doline, "deo njihove predizborne kampanje koja je u toku".

740 *Danas*, 2. mart 2012.

Protesti u Preševskoj dolini

Hapšenje petorice bivših pripadnika Oslobođilačke vojske Preševa Bujanovca i Medveđe (OVPMB), osumnjičenih za ratni zločin nad dvojicom srpskih civila, izazvao je proteste u Preševskoj dolini. Naime, žandamerija je 4. maja 2012. godine u Velikom Trnovcu i Breznici, selima nastanjenim isključivo Albancima, uhapsila petoricu bivših pripadnika OVPMB. Riza Haljimi je izjavio da je to “nastavak državnog terora”, a Kamberi je istakao da je “krajnji cilj ovakvih akcija pritisak na Albance da se isele iz ovog područja.”⁷⁴¹

Tim povodom 2000 Albanaca je protestovalo u centru Bujanovca kad je pročitana i Deklaracija Skupštine svih albanskih odbornika opština Bujanovac, Preševo i Medveđa u kojoj se zahteva “prekid procedure od strane državnog tužioca za ratne zločine u Beogradu, jer je proces politički montiran, kao i rasvetljavanje svih krivičnih dela načinjenih nad albanskim civilima”. Takođe se zahteva i “poštovanje amnestije za bivšer borce Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe”⁷⁴²

Zbog takve atmosfere Jonuz Musliju, predsednik skupštine opštine Bujanovac, ističe da “njegovi sunarodnici i on ne doživljavaju Srbiju kao svoju državu, jer , takoreći, ništa nije uradila za njih Albance. Mnogo toga im je obećano, a nije ispunjeno”⁷⁴³

Sloboda kretanja u kontekstu odnosa Beograda i Pristine

Iako je između Beograda i Pristine u međuvremenu postignut niz sporazuma, uključujući i onaj o slobodi kretanja, u regionu još postoje tenzije kad je reč o saradnji među predstavnicima dve vlade, srpske i kosovske. Kosovski ministar za dijasporu Ibrahim Makoli vraćen je sa srpskog graničnog prelaza početkom januara 2012, čime je sprečen da poseti Bujanovac i Preševo i razgovara sa predstavnicima lokalne vlasti o slobodi

741 *Novi magazin*, “Izbori u senci hapšenja”, 10. maj 2012.

742 *Politika*, “Protest u Bujanovcu zbog hapšenja Albanaca”, 6. maj 2012.

743 *Pravda*, Srbija nije naša država, 12. april 2012.

kretanja, osiguranju koje se plaća prilikom prelaska granice, priznavanju diploma.⁷⁴⁴

Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić izjavio je da u centralnu Srbiju s Kosova i Metohije može svako da uđe kao građanin, na osnovu dogovora o slobodi kretanja iz Brisela, ukoliko na administrativnoj liniji priloži odgovarajuća dokumenta, ali ne kao političar. "MUP nije obavešten da je bio dogovoren dolazak kosovskog ministra za dijasporu Ibrahima Makolija. Svako može da dođe kao građanin, ali ne kao ministar za dijasporu",⁷⁴⁵ rekao je Dačić. Prema Dačićevim rečima, Opština Bujanovac nema ovlašćenja da poziva političare i treba da se poštuje procedura. Nismo ni bili obavešteni da će doći, već smo samo dobili informaciju iz Bujanovca". U kontekstu obrazlaganja, zašto ministru Makoliju nije dozvoljen ulazak u Srbiju, Dačić je u izjavi novinarima pomenuo nedavni boravak predsednika Srbije Borisa Tadića i ministra za Kosovo i Metohiju Gorana Bogdanovića u manastiru Dečani i naglasio da tada niko nije osudio napad na kolonu automobila u kojoj je bio predsednik, na automobil Bogdanovića, kao ni na autobus kojim su se prevozili Srbi.

Zatvaranje albanskog pitanja?

Bez obzira na političke aspiracije, razne konkretne ili fiktivne koncepte o podeli, razmeni teritorija ili redefinisaju granica na Balkanu, proglašenjem nezavisnosti Kosova ta tema je završena. Iza tog stava stali su i ključni međunarodni akteri.

Međutim, u nacionalističkim krugovima u Srbiji još uvek postoji uverenje da su takve nagodbe moguće i da je pitanje vremena kad će i međunarodna zajednica na to pristati. Ideje o podeli i razmeni teritorija između Kosova i Srbije aktuelizovale su se tokom 2011. godine, pre svega, izjavama Ivica Dačića, tada ministra unutrašnjih poslova. I kad je postao premijer u novom sazivu vlade u koaliciji sa naprednjacima nastavio je sa tvrdnjom da bi podela Kosova bila najbolje rešenje.

744 *www.b92.net*, 12. januar, 2012.

745 *www.b92.net*.

Povodom prvog susreta novog premijera Ivica Dačića sa Hašimom Tačijem, premijerom Kosova, 20. oktobra u Briselu, srpski premijer je ponovio potrebu o istorijskom dogvoru, čime srpska eliti podrazumeva podelu, odnosno korekcije granica. On je izjavio: "Vreme je za istorijski dogovor. Interes Srbije je da se razgovara bez pritiska sa strane, jer da smo ranije razgovarali, možda bi već i rešili neke probleme".⁷⁴⁶

Istovremeno, i u Prištini, u nekim krugovima ima mišljenja da bi promena granica i teritorijalne celovitosti trebali da budu recipročni, aludirajući na razmenu teritorija. Poslanik Demokratskog saveza Kosova Ljutfi Haziri već duže vreme iznosi ideju o redefinisaniu granica, odnosno o razmeni teritorija i to u skladu sa granicama koje su postojale pre 1956. godine.

Prema toj ideji, Kosovo bi uzelo južne srpske opštine Preševo, Medveđu i Bujanovac, dok bi Srbija vratila Leposavić i nekoliko sela opštine Zubin Potok. On ističe da bi "definisanje granica rešava druge probleme. Putem političkog dijaloga, prihvaćenog, naravno, od obe strane, treba rešiti problem Albanaca na istoku Kosova (jug Srbije) i problem Srba na severu Kosova, postavljajući za princip granice iz 1956, kad je agrarna reforma bivše Jugoslavije, ili kad je velikosrpska politika skrivena pod okripljem komunizma, izvršila promenu teritorija zbog demografske promene na Kosovu".⁷⁴⁷

Ovakve izjave su usamljene na kosovskoj strani, ali služe kao podsećanje Beograda da i Albanci mogu da se posluže istim argumentima. Primena Ahtisarijevog plana na severu Kosova, adekvatno rešenje problema Albanaca na jugu Srbije i dalje napredovanje u sprovođenju Ohridskog sporazuma u Makedoniji trajno rešavaju albansko pitanje na Balkanu. Njihova adekvatna integracija u političku i ekonomsku zajednicu, uz njihovo puno uvažavanje kao ravnopravnih aktera, slobodno prekogranično kretanje obezbedila bi sve njihove nacionalne aspiracije.

Međunarodna zajednica, pre sveih SAD, EU i NATO, uložila je ogroman napor da stabilizuju taj deo Balkana i sudeći po zaključcima sa NATO samita

746 www.b92.net, 20. oktobar 2012.

747 <http://www.slobodnaevropa.org/content/redefinisanje-granica-kosova-za-srbiju-plan-b/24732915.html>.

u Čikagu (2012) njihov cilj je da uspešno završe svoju misiju. U skladu sa procenama neophodnosti prisustva u regionu "KFOR je dobio zaduženje da u bliskoj saradnji sa šefom EU Samjuelom Žbogarom podrži napore EULEX da uspostavi vladavinu prava na celoj teritoriji, uključujući i Sever Kosova".

NATO, osim toga, s velikim oprezom prati kretanja na Kosovu, posebno u delu uz administrativnu liniju u regionu Preševske doline i uz granicu sa Makedonijom. NATO ima u vidu sva upozorenja da se u tom regionu grupišu paravojne formacije, koje su spremne da deluju na širem prostoru, uključujući i sever Kosova. To je bio razlog da Alijansa na samitu u Čikagu ponovi stav da je "u potpunosti posvećena stabilnosti i bezbednosti strateški važnog regiona Balkana" i da "daje punu podršku KFOR". KFOR će nastaviti sa održavanjem slobode kretanja i obezbeđenja sigurnog i bezbednog okruženja za sve građane na Kosovu, u saradnji sa relevantnim faktorima, uključujući Misiju EU za uspostavljanje vladavine prava na Kosovu (EULEX) i sa specijalnim predstavnikom EU i, kao što je dogovoreno, i sa kosovskim vlastima. Takođe se obavezala da održi KFOR kao sposobnu formaciju izvrši svoju misiju".⁷⁴⁸

Međunarodna krizna grupa (MKG) pak, smatra da Beograd treba da pruži dodatne ustupke Albancima na jugu Srbije da se dijalog između Beograda i Prištine ne bi dodatno zakomplikovao. "U suprotnom slučaju, i iz Preševa i iz Prištine će se sve glasnije čuti zahtevi da Srbija da preševskim Albancima dodatna prava, koja traži za kosovske Srbe"⁷⁴⁹.

Osim zaostalosti u privrednom razvoju, među te probleme svrstani su jako prisustvo vojske i Žandarmerije Srbije, koje stvara "atmosferu straha" i brojne teškoće s kojima se stanovništvo suočava u komunikaciji s rodbinom koja živi na Kosovu. Izveštaj takođe konstatuje porast tenzija nakon rušenja spomenika poginulim pripadnicima takozvane Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe u centru Preševa, kao i hronični problemi stanovnika ovog područja. Sem toga, Srbija nije učinila gotovo ništa da sprovede plan iz 2001. godine tadašnjeg predsednika Koordinacionog centra za jug Srbije Nebojše Čovića, koji je pomogao smirivanju tenzija

748 http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm?mode=pressrelease.

749 www.b92.net, 1. februar 2013.

obećanjima o investicijama i olakšicama za zapošljavanje Albancima u javnim preduzećima i organima uprave.⁷⁵⁰

Sve je to, prema izveštaju, osnažilo preševske Albance u zahtevima da dobiju makar onoliko kolektivnih prava koliko Beograd traži od Prištine za kosovske Srbe u tekućem dijalogu koji se odvija pod patronatom EU, a u poslednje vreme učestali su i zahtevi da se predstavnici Albanaca sa juga Srbije direktno uključe u dijalog.⁷⁵¹

Zaključak izveštaja je, da bi Srbija stoga trebalo da učini dodatne korake kako bi sprečila da se Preševo "veže za normalizaciju odnosa s Kosovom i ne postane trajan kamen spoticanja u odnosima sa Albanijom, koji su zahladili nakon uklanjanja spomenika. MKG preporučuje energično sprovođenje Čovićevog plana, uz postepenu demilitarizaciju i veća ovlašćenja za organe lokalne uprave. "Preševo se još nije potpuno otuđilo od Srbije", ističe se u Izveštaju, dodaje da bi Beograd mogao mnogo da dobije ukoliko bi tamošnjim Albancima pružio ustupke čak i izvan postojećeg zakonsko okvira, jer bi to stvorilo dobru volju, koja bi se pozitivno odrazila na dijalog s Prištinom, kao i na položaj kosovskih Srba.⁷⁵²

Zaključci

- Nestabilnost u tri opštine na jugu Srbije, u dvema od njih Albanci čine većinu, potencijalni je okidač destabilizacije Srbije i Kosova, kao i šireg regiona. Osim toga, to je područje, granično prema Kosovu i Makedoniji i jedno od glavnih regionalnih koridora za šverc (oružje, droga, ljudi) što povećava rizik;
- rešavanje pitanja severa Kosova u interesu je same Srbije i smirivanju tenzija na jugu zemlje. Ukoliko Srbija bude zahtevala etničku teritorijalnu autonomiju za sever Kosova, mora da bude spremna i da to isto omogući i za tri opštine na jugu republike;
- sever Kosova i jug Srbije su deo istog problema: zatvaranja alban-skog i srpskog pitanja. Neophodno je primeniti iste principe koji će

750 Isto.

751 Isto.

752 Isto.

omogućiti slobodu kretanja, kako Albanaca tako i Srba, kao i njihovu neometanu komunikaciju sa matičnom državom uz obezbeđivanja njihovih prava, kulture i identiteta. U suprotnom problem etnički kompaktnih manjina rešavaće se etničkim autonomijama u celom region;

- da bi se prekinula izolacija i segregacija albanske zajednice na jugu Srbije, neophodno je početi suštinsku integraciju ove zajednice u širu političku i ekonomsku zajednicu. Osim toga, neophodno je sprovesti suštinsku decentralizaciju kako bi se Albanci aktivno uključili u vršenje lokalne vlasti, ali i na republičkom nivou. Imajući u vidu multietnički karakter regiona, neophodno je angažovanje na izgradnji mera poverenja između Srba i Albanaca;
- što hitnija primena sporazuma o međusobnom priznavanju diploma između Beograda i Prištine, neophodan je korak ka integraciji mladih ljudi u tri opštine na jugu Srbije i njihov ostanak u tom regionu;
- moraju se intenzivirati susreti političara Srbije i Kosova na zvaničnom nivou u interesu građana i rešavanja njihovih problema. Svako protivljenje sastancima te vrste je protivno interesima građana dve zemlje. Ovo je i neophodna korak za normalizaciju odnosa između Kosova i Srbije;
- treba ojačati organizacije civilnog društva koje bi mogle imati važnu ulogu u obnovi poverenja između dve etničke zajednice. Neophodno je što pre početi sa integrativnim programima, pre svega među mladim ljudima i ženama, kako bi počela izgradnja novih temelja multikulturalnosti u kojima će različite zajednice međusobno komunicirati i saradivati umesto što teže samoizolaciji;
- normalizacija odnosa između Srbije i Kosova imaće pozitivan uticaj i na jug Srbije, kao i na normalizaciju odnosa Albanaca i Srba u tom regionu. To bi bio novi pristup međuetničkim odnosima na politički turbulentnom prostoru. To bi značilo da se umesto nasiljem i oružanim sukobima problemi rešavaju kroz institucije sistema u prvom redu lokalne parlamente.

Sandžak: još uvek otvoreno pitanje

Vlasti u Srbiji još uvek ne pokazuju senzibilitet za specifičnost Sandžaka kao multietničke zajednice, gde jedna od njih, bošnjačka još uvek nosi traumatične ožiljke iz devedesetih godina prošlog veka. To istovremeno, znači i da beogradske vlasti ne pokazuju nameru da se ozbiljno pozabave suštinskim problemima ovog regiona. Za njihovo rešavanje naime, nije dovoljno to što su dva Bošnjaka već petu godinu u Vladi Srbije. U samom Sandžaku, međutim, struktura zaposlenih u državnom sektoru ne odgovara etničkoj strukturi tamošnjih opština.

Sandžak i dalje ima ozbiljne ekonomske probleme, što podrazumeva veliki broj nezaposlenih, pogotovo mladih ljudi. Osim obećanja da će se država angažovati na dovođenju investicija, do Novog Pazara nije ništa stiglo ni tokom 2012. godine. Već godinama se odlaže i rešavanje problema "dvojnosti" islamske zajednice, što u Sandžaku permanento sadrži potencijal za konfrontacije i sukobe među samim Bošnjacima.

Rezultati izbora u Sandžaku

Rezultati majskih izbora u Sandžaku nisu, za razliku od političkog zakreta na nivou republike, doneli dramatične promene. Većina Bošnjaka na izborima se opredelila za dve najjače bošnjačke stranke, Stranku demokratske akcije (SDA) Sulejmana Ugljanina i Sandžačku demokratsku partiju (SDP), koju je osnovao Rasim Ljajić, a sada predvodi Rešad Hodžić. Treće mesto zauzela je novoformirana Bošnjačka demokratska zajednica (BDZ) Emira Elfića, u to vreme bliska muftiji Muameru Zukorliću.

U šest sandžačkih sredina (grad Novi Pazar i opštine Prijepolje, Sjenica, Tutin, Nova Varoš i Priboj), na parlamentarnim izborima najviše, 24.242 glasa osvojila je Stranka demokratske akcije. Lista koju su predvodili SDP i Demokratska stranka (DS) 23.697, a BDZ 20.130 glasova. SDA je zadržala dva poslanička mesta u Skupštini Srbije, BDZ je osvojila jedno i tako postala parlamentarna stranka. Socijaldemokratska partija Srbije (SDPS)

Rasima Ljajića i Sandžačka demokratska stranka na izbore su izašli na listi DS i dobile čak devet poslanika. Međutim, među onima koji su ušli u Skupštinu nema predstavnika SDP i sandžačkih Bošnjaka, već je svih devet mesta dobila SDPS, "mlađa" stranka Rasima Ljajića. Mada su Ugljanin i Ljajić bili ministri u prošloj vladi i podržavali Borisa Tadića na predsedničkim izborima, a stranke Rasima Ljajića sklopile predizbornu koaliciju i bili na listi "demokrata", obojica su ušli u novu vladu koju predvode Srpska napredna stranka (SNS), čiji je premijer Ivica Dačić (SPS): Sulejman Ugljanin i dalje kao ministar bez portfelja, a Rasim Ljajić kao potpredsednik i ministar za unutrašnju, spoljnu trgovinu i telekomunikacije.

Po mnogima, najveći gubitnik izbora muftija Muamer Zukorlić ipak je uspeo da u Sandžaku osvoji najviše glasova na predsedničkim izborima. U prvom krugu predsedničkih izbora Zukorlić je osvojio 32.425, Boris Tadić 26.694, Tomislav Nikolić 14.940, Ivica Dačić 8386, Čedomir Jovanović 8185 glasova. U drugom krugu, kandidat DS Boris Tadić je osvojio više glasova od porednika, kandidata SNS Tomislava Nikolića. Bošnjačke stranke izrazile su zadovoljstvo rezultatima izbora u Sandžaku, a glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić zadovoljan je i time što je Boris Tadić izgubio izbore za predsednika. "Ako biram između 'licemernog demokrate' i 'iskrenog četnika', više volim da imam ovog drugog, za kojeg znam šta mi misli", rekao je Zukorlić. On je objasnio da je do sada na sceni bila "maskirana antibošnjačka politika simbolizirana u Borisu Tadiću", koji je "jedno pričao u Beogradu, drugo u Banjaluci, treće u Briselu, četvrto u Ankari". Sada ćemo, smatra Zukorlić, imati jasnu politiku, a onda ćemo morati da se prema toj politici i odredimo, jer će Nikolić "voditi politiku koja će biti jasna i transparentna". "Ja sam se borio za obaranje Borisa Tadića, nisam se borio za dovođenje Tomislava Nikolića, to je ogromna razlika, ali smatram da je ovo bolje rešenje i za Sandžak i za BiH, jer ćete imati potpuno jasnu situaciju i znaćete šta vam predsednik Srbije misli", zaključio je Zukorlić.⁷⁵³

Analitičar Dejan Vuk Stanković smatra da ljudi u Sandžaku nisu bili spremni da se prepuste nekoj vrsti avanture i zato su odlučili da idu

753 Telegraf, 10. jun 2012.

mirnijim putem. Ovi izbori su demistifikovali moć Zukorlića i pokazali njegov realni uticaj.”⁷⁵⁴

Incidenti, od Aćif efendije do navijača

I 2012. godine Sandžak i, posebno muftija Muamer Zukorlić bili su često u medijima Srbije, što zbog različitih izjava, predsedničke kampanje, što navijačkih i drugih incidenata. Ipak, ni 2012, kao ni prethodnih godina u Sandžaku nisu zabeleženi ozbiljniji incidenti, ali je zato bilo, pre svih navijačkih izgređa o kojima su beogradski mediji naširoko pisali, a javnost Srbije dočekivala “na nož”. Na Fejsbuk profilu muftije Islamske zajednice u Srbiji Muamera Zukorlića, koju je otvorila grupa omladinaca iz Sandžaka, na Dan državnosti Srbije, 15. februar, na Sretenje, objavljen je tekst „Sretenje zločinaca”. U tekstu se navodi da je u Prvom srpskom ustanku načinjen genocid nad 100.000 muslimana u Srbiji, koga su izvršili „Karađorđe Petrović i njegovi hajduci”, i da je tom prilikom srušeno 500 džamija u „Beogradskom pašaluku, današnjoj centralnoj Srbiji”. Samir Tandir, tadašnji portparol Islamske zajednice, tvrdi da iza profila na kome se pojavio sporni status ne stoji muftija lično, ali ne krije da on Sretenje ne doživljava kao praznik države u kojoj živi. “Mi smatramo da je period Prvog srpskog ustanka nešto na šta treba baciti dodatno svetlo. Istorijska je činjenica da su u tom periodu počinjeni brojni zločini nad nesrpskim življem. Došlo je vreme da bez emocija razgovaramo o našoj zajedničkoj istoriji. Da se istorija prepusti istoričarima, a ne da se zloupotrebljava u dnevnopolitičke svrhe”, rekao je Tandir.⁷⁵⁵

Slučaj “Sretenje” bio je tek uvod u ozbiljnija razmimoilaženja Beograda i Novog Pazara oko državnih simbola, bliže i dalje prošlosti. U 2012. godini obeleženo je 100 godina od Prvog balkanskog rata koji je doveo do poraza Otomanske imperije i njenog povlačenja sa Balkana. Sandžak spada u teritorije koje su Srbija i Crna Gora nakon Prvog balkanskog rata prisajedinile svojoj državnoj teritoriji. Srbija je 100 godina od Prvog balkanskog rata obeležila na nacionalnom i lokalnom nivou, uz dosta

754 Isto.

755 Press, 16. februar 2012.

skromno učešće bošnjačkog stanovništva, ali i uz relativno "stidljivo" protivljenje nekih Bošnjaka. U Prijepolju, u Domu kulture čiju je obnovu finansirala Turska preko svoje agencije TIKA, održana je glavna svečanost u Sandžaku: „100 godina od oslobođenja Stare Srbije od Turaka”.

Predstavništvo Sandžaka za Skandinaviju, blisko muftiji Zukorluću uputilo je otvoreno pismo bošnjačkim odbornicima u so Prijepolje, kojim su zahtevali da „anuliraju i povuku” svoje glasove za odluku o obeležavanju stogodišnjice oslobođenja Prijepolja od Turaka. Ovo predstavništvo, koje je formiralo Narodno veće Sandžaka, ocenjuje da odbornici Bošnjaka (SDP i SDA) tim svojim glasovima vređaju „nacionalno dostojanstvo i ponižavaju nacionalni i svaki drugi identitet”. Kako piše u pismu, “navodno oslobođenje 1912. godine, u stvarnosti predstavlja srpsko-crnogorsku okupaciju Sandžaka”.⁷⁵⁶ “Niko od sandžačkih Bošnjaka ne smatra da je te 1912. godine oslobođen. Sličan stav ima i sandžački novinar Almir Mehonić. „Srbija i Crna Gora su 1912. ušle u Sandžak”, tako su stari Bošnjaci označavali novu situaciju koja ih je zadesila. Običan bošnjački narod nije mogao preko usta prevaliti da su Srbija i Crna Gora oslobodile Sandžak, kako su njihove komšije – Srbi nazivali taj događaj. Bošnjaci su se preko noći našli u, iz korijena, izmjenjenim uslovima života. Duhovni, ekonomski, politički položaj Bošnjaka više nikada neće biti kao do tada. Od dominantnog naroda, voljom drugih, postali su manjina u novoj državi. To je za sandžačke Bošnjake bio šok od koga se zadugo nisu oporavili i čije posljedice i dan-danas trpe”.⁷⁵⁷

Incidenti na stadionima

Prošla godina obilovala je fudbalsko-navijačko-političkim incidentima. Bošnjak Adem Ljajić, fudbaler italijanskog tima Fiorentina, rođen u Novom Pazaru nije, na prijateljskoj utakmici Srbije i Španije, pevao himnu “Bože pravde” zbog čega je izbačen iz reprezentacije. Svi reprezentativci Srbije su, na zahtev novog selektora Siniše Mihajlovića potpisali kodeks ponašanja koji je podrazumevao i pevanje himne. Ljajić je potpisao kodeks,

756 Danas, 20. avgust 2012.

757 “(Za)okupirani oslobodiocima”, Almir Mehonić, Danas, 31. oktobar 2012.

nije pevao, pa je izbačen iz ekipe, što je podiglo veliku prašinu. Javnost Srbije se podelila, Srbi su uglavnom kritikovali postupak mladog Ljajića, dok su Bošnjaci jednodušno stali uz njega. Bila je to prilika da se povede diskusija o himni Srbije, koja potiče iz vremena kraljevine i u kojoj se više puta pominju srpski rod, brod, zemlje... što se pojedinim pripadnicima etničkih manjina ne dopada. Po izbacivanju iz reprezentacije Ljajić je izjavio da mu je jako žao što je udaljen iz reprezentacije Srbije i rekao da “poštuje sve”, ali da mora “prvo da poštuje sebe”. “Volim Srbiju, hteo sam da igram za Srbiju od svoje 10. godine... Poštujem svakog, ali ako ne poštuju sebe, onda niko više mene ne može da poštuje”, rekao je Ljajić.⁷⁵⁸

Slučaj “Ljajić” izazvao je pravi srpsko-bošnjački internet “rat”, a oglašile su se i političke partije, kao i Bošnjačko nacionalno veće (BNV) u tehničkom mandatu koje je najoštrije osudilo isključenje fudbalera Adema Ljajića iz reprezentacije Srbije. “Nacionalistički postupak čelnika fudbalske reprezentacije i Fudbalskog saveza Srbije, BNV smatra najgrubljim aktom diskriminacije i reliktom prošlosti, koji u vreme evropskog puta Srbije ozbiljno pretilo da ugrozi proces povratka vere Bošnjaka u institucije sistema”, navodi se u saopštenju BNV. Prema mišljenju BNV, na taj način indirektno se šalje poruka Bošnjacima i pripadnicima svih ostalih manjinskih zajednica o njihovoj nepoželjnosti u državnim selekcijama Srbije, bez obzira na njihove profesionalne i druge ljudske kvalitete i sposobnosti. “Bošnjačko nacionalno veće smatra da je obaveza svih građana Srbije da poštuju državnu himnu Republike Srbije, ali i da sam tekst himne ‘Bože pravde’ ne obavezuje pripadnike bošnjačkog naroda da ga izgovaraju i javno slave”, navodi se u saopštenju.⁷⁵⁹ Naravno, druga strana je imala drugačije viđenje, pa su srpske stranke i javnost tvrdili da himna “Bože pravde” nikog ne vređa i svi građani Srbije treba da je prihvate i pevaju.

Na Gradskom stadionu u Novom Pazaru, navijačka grupa “Ekstremi” na utakmici osmine finala između domaćeg tima i beogradskog Rada (24. oktobra) istakli su transparent na kome je pisalo „Rešen rebus, srce, bubreg, pluća, živela žuta kuća”. To je odgovor na raniji “rebus” navijača Rada koji su na Banjici istakli poruku “Nož, žica, Srebrenica”. Isticanje poruke o

758 Kurir, 28.maj 2012.

759 Blic, 30. maj 2012.

“žutoj kući”, aluziji na trgovinu organa oteatih Srba na Kosovu, osudili su svi u Beogradu, ali i u Novom Pazaru, FK Novi Pazar, lokalne vlasti u Novom Pazaru, sve bošnjačke stranke i nevladine organizacije. „Fudbalski klub Novi Pazar se apsolutno ograđuje od parole koja se pojavila na severnoj tribini stadiona za vreme Kup utakmice Novi Pazar – Rad”. „Iako se naši fudbaleri i navijači na gostovanjima stalno susreću sa nacionalističkim, uvredljivim uzvicima i parolama to ne odobrava apsolutno nikome da uzvrati sličnim ili još težim parolama i vređanjima”.⁷⁶⁰

SDP u svom saopštenju ističe da je “izuzetno ružna slika koja se mogla videti na našem stadionu niti ima kakve veze sa sportom niti sa Novim Pazarem”, i dodaje da neće dozvoliti da se na “vulgaran način” poništi dugogodišnji rad na uspostavljanju dobrih međunacionalnih odnosa u Sandžaku.⁷⁶¹

Narodni poslanik Liberalnodemokratske partije (LDP) Kenan Hajdarević smatra nedopustivim isticanje takvih ili sličnih parola na bilo kojim manifestacijama, a posebno na sportskim, ocenivši da do toga ne bi došlo da je država adekvatno reagovala na slične ispade u prošlosti. “Da je država na adekvatan način reagovala na slične ispade koji su se dešavali u prošlosti ovakvi ispadi dela navijača u Novom Pazaru se sasvim sigurno ne bi dogodili”, naveo je Hajdarević.⁷⁶²

Predsednik BDZ i narodni poslanik Emir Elfić postavio je pitanje u Skupštini Srbije zašto državni organi i mediji nisu tako burno reagovali i kad su navijači FK Rada istakli jednako uvredljive transparente na račun muslimana, Bošnjaka i Srebrenice. Prdsednik IO BDZ Sead Šaćirović osudio je pojavu uvredljivih transparentata koji se rugaju bilo čijim žrtvama i pozvao nadležne organe da ispituju ko su nalogodavci incidenta na novopazarskom stadionu.⁷⁶³ Zbog isticanja sramnog transparentna o žutoj kući novopazarska policija je privela sedam navijača FK Novi Pazar. U februaru 2013, novopazarski navijači su ponovo bili na “naslovnim stranama”

760 RTVB92, 25. oktobar 2012.

761 Press, 25. oktobar 2012.

762 Tanjug, 25. oktobar 2012.

763 TV Sandžak, 25. oktobar 2012.

srpskih medija. U ovom gradu je održan završni turnir Kupa Srbije u odbojci, a deo navijača je zviždao tokom intoniranja himne "Bože pravde".

Kulturno nasleđe: pitanje identiteta

Bošnjačko nacionalno vijeće u tehničkom sastavu, čiji je predsednik Esad Džudžević i koga čine većnici bliski SDA i Sulejmanu Ugljaninu, je 2012, proglasilo za "Godinu bošnjačkog kulturnog nasleđa". Tim povodom su postavljene spomen-table u mestima u kojima su živeli mnogi značajni Bošnjaci, a u sandžačkim opštinama je održana izložba "Portreti znamenitih Bošnjaka". Na izložbi su se, između ostalih, našli portreti: Kulina Bana, Huseina Gradaševića, Alije Izetbegovića, Kadrije Gluhavičkog, Isa-beg Ishakovića, Husein-paše Bljanića, Mehmed-šejh Užičanina, Agmet Gurbi-babe, Mehmed Vehbi Šemsikadića, Mehmed Šakir Kurtćehajića, Ali-paše Gusinjskog, Šemsi-paše Biševca, Mehmed-paše Bajrovića, Jusufa Mehonjića, Avde Međedovića, Ferhad-bega Drage, Ćamila Sijarića, Rifata Burdževića Trše, Murata efendije Šećeragića, Ejupa Mušovića, Huseina Bašića. Bili su tu i portreti Aćif efendije Hadžiahmetović i Hasan aga Zvizdića, koji su u zvaničnoj istoriji zabeleženi kao saradnici okupatora u Drugom svetskom ratu.

U centru Novog Pazara Esad Džudžević je u ime BNV, i u prisustvu ministra Ugljanina i nekoliko lokalnih zvaničnika, 4. avgusta otkrio spomen-tablu sa imenom i likom Aćifa Hadžiahmetovića, lidera političke stranke Džemijet, narodnog poslanika u Skupštini Kraljevine Jugoslavije, predsednika i organizatora odbrane Novog Pazara za vreme Drugog svjetskog rata. Zbog saradnje sa okupatorom Hadžiahmetović je streljan nakon što su partizani oslobodili Novi Pazar. Otkrivanje table šokiralo je javnost Srbije, čiji su mediji objavili da je Hadžiahmetović odgovoran za ubistvo 7000 Srba i da je dobio Hitlerovo odlikovanje, pa je čak i vlada raspravljala o ovom slučaju. Ministarstvo pravde i državne uprave naložilo je lokalnoj samoupravi u Novom Pazaru da ukloni tablu Aćif-efendiji u roku od 30 dana. Spomen-tabla još stoji u Novom Pazaru, a BNV je obnovilo zahtev za sudskom rehabilitacijom Hadžiahmetovića.

Među najžešćim kritičarima tog čina bio je prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić, koji je i najavio da će vlasti u Srbiji ukloniti tu tablu. "Država će uvek da se bori protiv fašizma". On je između ostalog ocenio da je Aćif Hadžiahmetović nacistički zločinac i da je postavljanjem tabli u Novom Pazaru dovedena u pitanje antifašistička tradicija Srbije, ali i politika same Vlade.⁷⁶⁴

Mada većina Bošnjaka priznaje Hadžiahmetoviću zasluge za uspešno organizovanu odbranu grada od četničkih napada od 4. oktobra do 7. decembra 1941. godine, pojedinci smatraju da je reč o, najblaže rečeno, kontroveznoj ličnosti. Rasim Ljajić, potpredsednik Vlade Srbije, izjavio je da je "Taj čovek bio zagovornik Velike Albanije, a Novi Pazar je smatrao njenim centrom. On je proterivao Srbe, a negirao Bošnjake. Skidao je ljudima fesoze sa glave i stavljao albanske kape. Dovodio albanske učitelje da drže nastavu samo na albanskom jeziku".⁷⁶⁵ Ljajić smatra da "nije jasno da neko otvara kontrovezne teme i u odnosu među samim Bošnjacima, a da ne govorim o odnosu Srba i Bošnjaka. Ovo je neverovatan amaterizam i šteta koja se pričinjava jednom narodu"⁷⁶⁶

Ramiz Crnišanin, advokat i partizanski borac, posleratni funkcioner KPJ i kopredsednik Sandžačkog intelektualnog kruga, smatra da nema dileme da je Hadžiahmetović bio saradnik okupatora, koji je pokušao da albanizuje Bošnjake. On smatra da "Postavljanje spomen-ploče fašisti, saradniku okupatora, ratnom zločincu Aćifu Bluti, čiji su bojovnici Biko Drešević i drugi 1941. godine nosili srpske glave na bajonetima kroz Novi Pazar, predstavlja vrhunac bezočne drskosti i bezobrazluka". On je podneo dokumente sudu protiv Hadžiahmetovića.⁷⁶⁷ Narodni poslanik Meho Omerović je takođe reagovao: "Služeći Hitleru, osnivajući albansku fašističku organizaciju i boreći se za veliku Albaniju, Aćif Hadžiahmetović je pokazao koliko mu je stalo do Bošnjaka, svaki pokušaj njegove rehabilitacije je pokušaj izjednačavanja žrtava i zločinaca".⁷⁶⁸

764 Press, 24. avgust 2012.

765 Blic, 10. avgust 2012.

766 Isto.

767 Danas, 14. avgust 2012.

768 Vesti, 19. avgust 2012.

Međutim, muftija Muamer Zukorlić insistira na drugačijem vidjenju njegove uloge: "Želim da istaknem da je Aćif-efendija naš heroj. Aćif-efendija je organizovao odbranu ovog grada od četnika. Da nije bilo te odbrane, broj Bošnjaka bi danas bio kao u Priboju, Novoj Varoši i Pljevljima. To dobro mu nikada nećemo zaboraviti i nećemo prihvatiti ni od koga da čine ono što su činili decenijama".⁷⁶⁹ Prema Zukorlićevim rečima, tokom Drugog svetskog rata među Bošnjacima nije postojao profašistički pokret. "Svi znaju, i prijatelji i neprijatelji da nije bilo niti jednog elementa ideološke kolaboracije, već da se radilo o najnužnijem preživljavanju gdje su se naši prvaci na čelu sa Aćif efendijom borili svim mogućim sredstvima da ovaj narod sačuvaju".⁷⁷⁰

BNV, koje je formirano pod patronatom muftije Zukorlić, a koje država ne priznaje, „najoštrije“ je osudilo najavljeno uklanjanje spomen-ploče Adema Hadžiahmetovića – Aćif-efendije. Ova organizacija je pozvala vladu da donese odluku o uklanjanju spomen-kompleksa četnicima na Ravnoj gori, Draži Mihailoviću na Adi Ciganliji, Vuku Kalaitoviću kod Nove Varoši i „druge spomenike i spomen-ploče koje za cilj imaju rehabilitaciju zločinačkog četničkog pokreta i veličanje fašizma”.⁷⁷¹ Tokom Drugog svetskog rata četnici su počinili niz zločina nad Bošnjacima-muslimanima, posebno u Sandžaku i istočnoj Bosni i muslimani se oštro protive njihovoj rehabilitaciji, veličanju i podizanju spomenika. Stoga se otkrivanje spomen tabli Ažif-efendiji može posmatrati i kao bošnjačko-muslimanski "odgovor" na višegodišnju praksu podizanja spomenika četnicima i veličanje Draže Mihailovića. Esad Džudžević, predsednik BNV u tehničkom mandatu, ocenio je da nalogom da se uklone table sa imenom Aćifa Hadžiahmetovića Vlada Srbije šalje lošu poruku Bošnjacima i preuzima odgovornost za posledice. Džudžević je poručio da istoriju bošnjačkog naroda „neće pisati ni Aleksandar Vučić, ni Ivica Dačić, ni SANU” i da je država donošenjem odluke o uklanjanju table „preuzela odgovornost za sve što bi moglo da se dogodi posle toga”.⁷⁷² Stranka demokratske akcije Sandžaka Sulejmana Ugljanina

769 Danas, 14. avgust 2012.

770 Isto.

771 Danas, 13. avgust 2012.

772 Isto.

saopštila je da je Aćif Hadžiahmetović, poznat kao Aćif efendija, bio „legitimni predstavnik Bošnjaka” koji bi trebalo da bude spomenut u istoriji tog naroda, navodi se u saopštenju SDA.⁷⁷³

Islamska zajednica: neuspešni pokušaji pomirenja

Islamska zajednica spada u tradicionalne verske zajednice u Srbiji. Tokom postojanja Jugoslavije, kraljevine i socijalističke države, sedište Islamske zajednice bilo je Sarajevo, sa Rijasetom i reis ul ulemom, kao verskim poglavarem. Raspadom SFRJ, raspala se i jedinstvena muslimanska organizacija na tlu bivše zajedničke države, ali je, po okončanju ratova počeo proces približavanja islamskih zajednica novostvorenih država. Muslimani i islamske zajednice tri bivše republike, Slovenije, Hrvatske i BiH, priznaju Rijaset Islamske zajednice BiH u Sarajevu za sedište, a reisa za poglavara. Ostali delovi bivše SFRJ imaju samostalne islamske zajednice, ali su odnosi sa Rijasetom u Sarajevu uglavnom prijateljski i srdačni. U Srbiji je slučaj specifičan.

Od 2007.godine u Srbiji su registrovane dve islamske zajednice, Islamska zajednica Srbije (IZS) koju predvodi reis ul ulema Adem Zilkić i Islamska zajednica u Srbiji (IZuS), na čijem je čelu glavni muftija Muamer Zukorlić. IZS insistira na svojoj potpunoj samostalnosti, a IZ u Srbiji (nastala je od IZ Sandžaka osnovane 1994. godine) organizaciono je povezan sa Rijasetom u Sarajevu i za vrhovnog verskog poglavara priznaje tamošnjeg reis ul ulemu. Na toj funkciji je Husein ef. Kavazović, koji je 2012. godine zamenio dugogodišnjeg verskog poglavara Mustafu ef. Cerića.

Postojanje paralelnih islamskih zajednica izvor je stalnih tenzija u Sandžaku, a njihova podeljenost zasniva se na političkim, a ne na verskim razlozima. IZS je bliža zvaničnim strukturama Beograda, a Zilkić i njegovi glavni funkcioneri u ovoj verskoj zajednici braća Jusufspahić iz Beograda (Muhamed muftija i Mustafa imam) hvale poteze države na zaštiti i poštovanju prava muslimana. IZ u Srbiji, s druge strane, oštro kritikuje aktuelnu, ali i bivše vlade. Zukorlić vlast Srbije optužuje da su izigrali Bošnjake, da krše ljudska prava muslimana i da traže poltrone među njima. Nije

773 Danas, 7. avgust 2012.

stoga nimalo čudno što zvanični Beograd pojedinim potezima, imenovanje veroučitelja, finansijska podrška, prisustvo državnim skupovima, jasno pokazuje da im je bliža IZ koju vodi Zilkić.

Početakom 2012. godine glavni muftija Islamske zajednice u Srbiji Muamer Zukorlić pozvao je imame i vernike koji su se pre pet godina izdvojili iz te zajednice da joj se vrate: "Želeo bih da oni ovaj poziv razumeju onako kako je i upućen, iskreno, dobronamerno, kao pružanje ruke i davanje prilike da se koliko je to moguće otkloni šteta naneta Islamskoj zajednici u Srbiji, muslimanima i svim građanima ovog prostora". Adem Zilkić je izjavio da jeste za jedinstvo, ali da "način na koji je Zukorlić pozvao na objedinjavanje ne dolazi u obzir i na to se nećemo vraćati".⁷⁷⁴

"Na terenu" su se i prošle godine ponovili problemi sa islamskom veronaukom. Rešad Plojović, potpredsednik Mešihata IZ u Srbiji saopštio je da još 21 nastavnik islamske veronauke sa spiska Islamske zajednice u Srbiji neće moći da predaje u školama. IZ u Srbiji koju predvodi muftija Zukorlić tvrdi da su od 2008, „iz procesa verske nastave isključena” ukupno 92 veroučitelja koji pripadaju njihovoj verskoj organizaciji. Njihova mesta su "zauzeli" kandidati sa liste IZS koju predvodi reis Zilkića, a za koje IZ u Srbiji tvrdi da nemaju odgovarajuće kvalifikacije za predavanje. On tvrdi da "Nema sumnje da je ovakav odnos vlasti prema islamskoj veronauci izraz političkog stava Beograda prema muslimanima, bez obzira ko tu vlast činio. Obračun vlasti sa islamskom veronaukom ima za cilj pripremu bošnjačke dece za asimilaciju i pokrštavanje, što potvrđuje činjenicu da vlast na mesto stručnih i kompetentnih veroučitelja postavlja one koji će decu poučavati krivoverstvu". On podseća je da je IZ bila među sedam tradicionalnih crkava i verskih zajednica koje su učestvovala u vraćanju veronauke u škole, da je sve dobro funkcionisalo do dolaska na vlast Vojislava Koštunice koja je „učinila sve da potisne IZ i to je rezultiralo 2007, pokušajem razbijanja IZ". Plojović je rekao da je talas isterivanja njihovih nastavnika islamske veronauke počeo 2008. godine, da je 2010, iz Komisije za veronauku isključen njihov predstavnik profesor Mevlud Dudić i da je od 103 njihova kandidata u nastavi ostalo još desetak.

774 RTS, 28. januar 2013.

Reis-ul-ulema Islamske zajednice (IZ) Srbije Adem Zilkić odbacio je da islamsku veronauku predaju nestručni kadrovi. "Rijaset IZ Srbije uputio je javni poziv svima koji su zainteresovani da predaju islamsku veronauku. Nije bilo nikakvog uslovljavanja i ko se prijavio stavljen je na spisak, bez obzira kojoj upravljačkoj strukturi pripada, IZS ili IZ u Srbiji. Naše potrebe su za 118 veroučitelja, a prijavilo ih se 147 i mi smo to dostavili Ministarstvu prosvete", objasnio je vrhovni poglavar IZ Srbije i dodao da su vodili računa da budu zastupljeni kadrovi iz sva tri mešihata (srbijanskog, preševskog i sandžačkog).⁷⁷⁵

Islamska zajednica na čijem je čelu Muftija Zukorlić objavila je fatvu kojom učenicima i roditeljima zabranjuje prisustvo časovima veronauke u svim osnovnim i srednjim školama, jer veroučitelji iz Islamske zajednice Srbije Adema Zikliča nemaju dovoljno znanja za izvođenje nastave na časovima islamske veronauke, te da je vlast "ugasila islamsku veronauku".⁷⁷⁶ Štab za zaštitu prava veroučitelja i očuvanje islamske veronauke, koji je formirala Islamska zajednica (IZ) u Srbiji, organizovao je protest ispred zgrade gradske uprave u Novom Pazaru zbog izbacivanja veroučitelja.

Krajem oktobra, IZ u Srbiji obeležila je 19 godina od formiranja Mešihata u Sandžaku koga od početka predvodi muftija Muamer Zukorlić. Proslavi je prisustvovao i odlazeći reis IZ u BiH Mustafa ef. Cerić, koji je objavio fetvu (naredbu) o delovanju i radu reisa Islamske zajednice Srbije Adema Zilkića. "Osećajući odgovornost da jasno kažem da nakon genocida niko nema pravo da slabi i razbija duhovno, nacionalno, kulturno i političko jedinstvo Bošnjaka, uveren da rad i delovanje Adema Zilkića nanosi štetu vernicima i snaži protivnike (IZ u Srbiji), koristeći se šerijatskim ovlastima iz Menšure, pozivajući se na Ustav Islamske zajednice u BiH i sprovodeći zakletvu da ću dužnost reisul-uleme i vrhovnog muftije Islamske zajednice u BiH i Bošnjaka u svetu vršiti savesno i odgovorno, donosim fetvu", navodi se u saopštenju Islamske zajednice. Cerić je u obrazloženju fetve naveo da je Zilkić radio na razbijanju Islamske zajednice, pravio razdor među vernicima i stavio se u službu onih koji su od ranije poznati da ne žele dobro Islamskoj zajednici. Cerić je naveo i da se Adem Zilkić "lažno

775 Danas, 26. septembar 2012.

776 Kurir, 26. septembar 2012.

predstavlja i tako nanosi veliku sramotu” muslimanima u Srbiji, Sandžaku i na Balkanu. “Zbog toga, zahtevam od Adema Zilkića da se izvini muslimanima za nanoseni im duševni bol”, navodi se u fetvi.⁷⁷⁷

Cerić je dužnost reisul-uleme predao Huseinu ef. Kavazoviću, 15. novembra u Gazi Husrev-begovoj džamiji u Sarajevu. Novi reis Kavazović podržao je fetvu protiv Zilkića. Adem Zilkić je ocenio da je fetva koju je objavio reis Cerić zloupotreba kuranskih citata i normi islama. Obeležavanje godišnjice osnivanja Mešihata iz Sandžaka doneo je i jedno iznenađenje. Prijemu organizovanom u Islamskoj zajednici tim povodom prisustvovali su i predstavnici SDA što su mnogi shvatili kao još jedan dokaz približavanja Sulejmana Ugljanina i muftije Zukorlića, višegodišnjih neprijatelja. Zukorlić i iz u Srbiji optuživali su Ugljanina i SDA da stoje iza razbijanja jedinstva iz i stvaranje „paraverske tvorevine”, kako nazivaju Zilkićeve izs. Ugljanin je, pak, o Zukorliću govorio kao o “bivšem muftiji” koji je svojim vođenjem naneo štetu i podelio iz. Ubrzo po ovome, Zilkićeve izs pozvala je iz u Srbiji da „najdirektnije uđu u pregovore oko ujedinjenja”, ako je potrebno i uz prisustvo posrednika, jer „svaka inicijativa je dobrodošla, bez obzira sa čije strane dolazi”. U saopštenju se konstatuje da je „iz prvenstveno misija koja nikada ne sme biti pod uticajem političke ili neka druge organizacije”. Imami i ostali verski službenici u iz Srbije sa svog sastanka su poručili da „i dalje stoje na stanovištu da mir i jedinstvo vernika nemaju alternativu”.⁷⁷⁸

Obe islamske zajednice i njihovi lideri, Zukorlić i Zilkić, zvanično su za ujedinjenje, ali „pod svojim uslovima”. Bošnjacke stranke takođe podržavaju formiranje jedinstvene verske zajednice muslimana, zvanično tvrde da se ne mešaju u stvari islamske zajednice, ali su, nezvanično, itekako upletene. Kako sami Bošnjaci nisu mogli ili nisu hteli da naprave ijedan korak ka približavanju islamskih zajednica, to je pokušala Turska. Na inicijativu Turske, verskog lidera turskih muslimana Mehmeda Gormeza i ministra inostranih poslova Ahmeta Davutoglua, tokom 2011. održano je niz sastanaka, uglavnom u Istanbulu i Beogradu, čiji je cilj bio objedinjavanje islamske zajednice u Srbiji. Mada je na početku bilo naznaka da će turski predlog za ujedinjenje islamskih zajednica na teritoriji Srbije uspeti,

777 RTVB92,13. novembar 2012.

778 Danas, 15. novembar 2012.

inicijativa je doživela neuspeh. Turska inicijativa je navodno podrazumevala da se Zilkić i Zukorlić povuku sa svojih funkcija, da se ne kandiduju za nove, ali i ukidanje Rijasetu.

Ova turska inicijativa naišla je na nerazumevanje dela javnosti Srbije, tradicionalna skeptične prema državi naslednici nekadašnjih otomanskih vladara. U Srbiji mnogi govore o „neosmanizmu” i strahuju od, navodno hegemonističkih pretenzija Turske. Zvanična Ankara nije odustala od pomirenja muslimana u Srbiji i formiranja jedinstvene islamske zajednice i to je bila jedna od tema prve posete Beogradu, početkom februara 2013. godine, od izbora i formiranja nove Vlade Srbije, turskog šefa diplomatije Ahmeta Davutoglua. Turski ambasador u Srbiji Mehmed Kemal Bozaj ističe da Ankara nema „nikakve skrivene planove”, da želi blisku saradnju sa Srbijom koju smatra za ključnu zemlju Balkana, ali želi da vidi pomirene muslimane Srbije. „Pomirenje između islamskih zajednica je ključno za stabilnost i razvoj u regionu. Investitori i kapital oklevaju da dođu u nestabilna okruženja, stoga u cilju obezbeđivanja osnova za atraktivnije poslovanje u Sandžaku, sve političke, ekonomske i verske institucije, kao i lideri treba da budu svesni ove značajne činjenice i tako postupaju. Tokom svojih sastanaka, sa zadovoljstvom sam shvatio da su politički i verski zvaničnici u Sandžaku potpuno svesni ove važne činjenice. Turska bi mogla da bude instrument bilo kakvog pomirenja, kada je naša pomoć potrebna. Radije ne bih naše prošlogodišnje napore nazvao propalim. To je dugotrajni problem i moramo pokazati strpljenje i istrajnost. Dakle, ostajemo snažno posvećeni ovom regionu i pružaćemo podršku i pomoć Sandžaku koji je most prijateljstva i saradnje između Turske i Srbije.”⁷⁷⁹

Uoči posete ministra Davutoglua Beogradu, pojavile su se informaije o mogućem formiranju treće islamske zajednice u Srbiji, koja bi okupila sve nezadovoljne trenutnom situacijom u obe IZ i koju bi predvodio Muhamed ef. Demirović. U njegovoj zvaničnoj biografiji se navodi da je rođen 1978, u Ribariću, opština Tutin. Diplomirao je 2001. godine na islamskom fakultetu u Libanu, sa odličnim uspehom. “Posle fakulteta nastavlja sticanje znanja, kako pred eminentnim islamskim učenjacima u Siriji i Libanu,

tako i na istom univerzitetu kroz postdiplomske studije”.⁷⁸⁰ Na istom fakultetu odbranio je i magistarski rad. Demirović predvodi NVO “Svetionik Islama”, koja organizuje humanitarne akcije, koncerte, predavanja. Iako pokušava da se nametne kao treće, neutralno rešenje, smatra se da Demirović ima podršku SDA i ministra Ugljanina. Demirović je predvodio grupu mladih imama i veroučitelja iz obe IZ u poseti Turskoj, gde su sa tamošnjim zvaničnicima razgovarali o pronalaženju rešenja za podeljenost unutar IZ. Nakon obelodavljanja vesti o ovoj poseti, SDA je podržala “mlade imame”. Predsedništvo SDA podržalo je ujedinjenje islamskih zajednica u Srbiji, a predsednik te stranke Sulejman Ugljanin zamolio je turskog reisa Mehmeda Gormeza da nastavi traženje modela pravednog ujedinjenja i pomirenja.⁷⁸¹

Ovaj stav SDA naišao je na kritike obe IZ. Zamenik reisu-l-uleme Islamske zajednice Srbije i srbijanski muftija Muhamed Jusufspahić je rekao da je Ugljanin sebi dao za pravo da se meša u unutrašnje stvari i kreira ustrojstvo jedne verske institucije.⁷⁸² IZ u Srbiji je optužila Stranku demokratske akcije da se meša u unutrašnje stvari IZ, a lidera te partije Sulejmana Ugljanina da „pošto je potrošio Adema Zilkića i njegovo okruženje sad “u priču uvodi Muhameda Demirovića i njegove pristalice”.⁷⁸³ Ministar bez portfelja u Vladi Srbije Sulejman Ugljanin izjavio je da Vlada ne želi da se meša u unutrašnje stvari islamske zajednice i pozvao da se prevaziđu podele. “Mi ne želimo da se mešamo u unutrašnje stvari islamske zajednice i pozivamo verske lidere da sami reše međusobne nesuglasice i podele”, kazao je Ugljanin.⁷⁸⁴ Oba verska lidera muslimana bili su bliski dvojici bošnjačkih lidera Ljajiću i Ugljaninu. Muftija Zukorlić je bio član SDA u vreme osnivanja stranke, kasnije se priklonio političkoj opciji Rasima Ljajića, a onda je počeo da predvodi svoju političku opciju oličenu u Bošnjačkoj demokratskoj zajednici. Reis Zilkić je 2007. godine, kad je došao na tu funkciju, ima

780 NVO Svetionik.

781 RTS, 5. februar 2013.

782 Beta, 7. februar 2013.

783 Danas, 7. februar 2013.

784 Beta, 7. februar 2013.

podršku Ugljaninove političke opcije, a bio je i na odborničkoj listi SDA u Tutinu, gde je više od dve decenije bio glavni imam.

Bošnjačko nacionalno veće: nastavljen dualizam

Osim što imaju dve islamske zajednice, Bošnjaci u Srbiji imaju i dva nacionalna saveta, to jest bošnjačka nacionalna vijeća, kako ove institucije zovu Bošnjaci. Jedno je ono koje podržava država i naziva ga vijem "u tehničkom sastavu", a drugo je ono koje je nakon izbora za savete nacionalnih manjina 2010, konstituisala "Bošnjačka kulturna zajednica – Muamer Zukorlić (BKZ), koju država, oz "procedruralnih razloga" ne priznaje. Tokom 2011, i 2012, bilo je više najava o održavanju novih izbora za BNV, ali oni nisu održani. Pošto je redovni rok za održavanje novih izbora za nacionalne savete nacionalnih manjina naredne, 2014. godine, veruje se da će Bošnjaci tek tada na birališta. Država je nastavila da priznaje i finansira Bošnjačko nacionalno vijeće, blisko SDA, ono u "tehničkom mandatu". Na čelu ovog BNV je Esad Džudžević, bivši poslanik Ugljaninove koalicije. Drugo BNV, blisko muftiji Zukorliću, predvodi Samir Tandir (BDZ). Oba veća organizuju skupove, tribine, obeležavaju godišnjice bitne za muslimane i Bošnjake.

Tokom prošle godine, BNV koje država priznaje bilo je aktivnije nego inače, a iako su čelnici veća i njima bliske SDA godinama tvrdili da je Srbija učinila puno na poboljšanju položaja manjina i Bošnjaka, iz njihovih izjava i dokumenata usvojenih tokom 2012, stiče se suprotni utisak. BNV je početkom godine usvojilo *Deklaraciju o slobodama i pravima Bošnjaka u Srbiji* i pozvalo na javnu raspravu o ovom dokumentu, u kome se tvrdi da su prava Bošnjaka ugrožena. Ostale bošnjačke političke opcije ignorisale su poziv na javnu raspravu i Deklaraciju, ocenjujući ih kao predizborni trik. Muftija Muamer Zukorlić, izjavio je da ga „delimično raduje promena retorike” Esada Džudževića: “Pre dve godine u izbornoj kampanji za Bošnjačko nacionalno veće, kada sam govorio da su prava Bošnjaka u svim nacionalnim aspektima ugrožena, on mi je odgovarao da sam ja remetilački faktor, koji izaziva probleme”, primetio je muftija Zukorlić i ocenio da je

priča pokrenuta pre izbora, jer „treba ponovo mobilisati narodne mase u Sandžaku tvrdnjom da su Bošnjaci ugroženi i da su im uskraćena prava”.⁷⁸⁵

BNV je 1. marta 2012, usvojilo Rezoluciju o položaju i ostvarivanju prava i sloboda bošnjačkog naroda u Srbiji, koja se zasniva na prethodno usvojenoj Deklaraciji. Rezolucija je upućena Vladi i nadležnim ministarstvima. Ni Vlada ni ministarstva se o ovom dokumentu nisu izjašnjavala. U Rezoluciji se konstatuje da u Srbiji postoji konstantno višedecenijsko osporavanje prava Bošnjacima na njihov nacionalni identitet i traži potpuna primena i ostvarenje njihovih, Ustavom, zakonima i standardima Evropske unije, garantovanih kolektivnih prava, u svim oblastima. Rezolucijom se, između ostalog, traži promena člana 1. Ustava Republike Srbije iz 2006. godine i redefinisanje Srbije kao zajednice ravnopravnih građana i naroda koji u njoj žive. BNV rezolucijom podržava teritorijalni integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine, osuđuje agresiju i genocida nad bošnjačkim narodom i na tim osnovama uređenje i izgradnju posebnog paradržavnog entiteta u njoj, i poziva na reciprocitet položaja i prava Bošnjaka u Srbiji u odnosu na položaj i prava Srba u Bosni i Hercegovini. Rezolucijom se traži i izmena člana 176. Ustava, kojom bi se garantovalo pravo građana na regionalnu autonomiju Sandžaka u okviru Srbije, kao i pravo uspostavljanja prekogranične regije i saradnje sa južnim delom Sandžaka u Crnoj Gori.⁷⁸⁶ U Rezoluciji se navodi da je toj nacionalnoj manjini uskraćeno pravo na nacionalni identitet, kao i pravo na službenu upotrebu bosanskog jezika i pisma, na obrazovanje na tom jeziku, na zaštitu i unapređenje bošnjačkog kulturnog nasleđa i na ravnopravnu zastupljenost u državnim organima i službama sa javnim ovlašćenjima. U tom dokumentu se traži rasvetljavanje teških krivičnih dela nad Bošnjacima tokom devedesetih godina, procesuiranje odgovornih, kao i sprovođenje programa povratka izbeglih, raseljenih i prognanih Bošnjaka. U tekstu deklaracije navodi se i da BNV snažno podržava objedinjavanje islamske zajednice u Srbiji i poziva verske poglavare na dijalog. BNV se “energično protivi procesu rehabilitacije ratnog zločinca Draže Mihailovića i četničkog pokreta, koji duboko uznemirava i vrijeđa bošnjački narod u Sandžaku, a Srbiju nepovratno udaljava od

785 Danas, 2. februar 2012.

786 Sandzaknjuz, 6. mart 2012.

punopravnog članstva u Evropskoj uniji, čiji je sistem vrijednosti utemeljen na ideji antifašizma”⁷⁸⁷

Glavni odbor SDA podržao je Rezoluciju BNV. SDA je pozvala nadležne organe Srbije da uvažavaju legitimne zahteve bošnjačkog naroda sadržane u Rezoluciji i pristupe njihovom rešavanju. “SDA Sandžaka smatra da je položaj Bošnjaka u Srbiji težak i loš i da je odnos državnih organa Republike Srbije prema Bošnjacima i najvišim bošnjačkim predstavnicima neprihvatljiv”, navodi se u saopštenje SDA.

Oba BNV su tokom prošle godine ponovo pokrenula pitanje uvođenja bosanskog jezika u obrazovni sistem i državnu upravu, u čemu su bili delimično uspešni. Na popisu 2011. godine Bošnjaci su uglavnom poslušali prepuruke bošnjačkih partija i udruženja i izjasnili se da su Bošnjaci po nacionalnosti, da im je vera islam, a maternji jezik bosanski. Prema rezultatima popisa iz 2011. bosanski jezik je treći po brojnosti i u Srbiji ga govori nešto više od 138.000 ljudi. U više škola u Novom Pazaru, Tutinu, Sjenici i Prijepolju 2013. godine, počela je pripremna nastava na bosanskom jeziku. Prema rečima predsednika BNV u tehničkom mandatu Esada Džudževića, oko 500 đaka Bošnjaka u 12 oglednih odeljenja, od pripremnog do gimnazija, uče nov predmet, bosanski jezik i književnost. Uvođenje bosanskog, dodao je, predstavlja početak kraja asimilacije Bošnjaka u Srbiji. Džudžević je novinarima nakon prvog javnog časa na bosanskom jeziku u novopazarskoj Gimnaziji rekao da su time učvršćeni poštovanje, tolerancija i suživot Bošnjaka i Srba, i vraćeno poverenje Bošnjaka u državu i društvo. “Mi čvrsto verujemo da će model nastave na bosanskom jeziku samo obogatiti postojeći državni školski sistem, da će učvrstiti samopoštovanje Bošnjaka prema svojoj kulturi, tradiciji i istoriji. Naš cilj je i da pojačamo poštovanje prema sistemu vrednosti kod većinskog srpskog naroda”, rekao je Džudžević.⁷⁸⁸ Iako je uvođenje bosanskog u skladu sa zakonima Srbije, mnogima se to nije dopalo.

Krajem 2012, Bošnjaci su dobili i “krovnu” nacionalnu instituciju – Svetski bošnjački kongres. Jedan od inicijatora osnivanja Kongresa je muftija Muamer Zukorlić, koji je član 30-članog Senata SBK. Osnivačka

787 Rezolucija o položaju i ostvarivanju prava i sloboda bošnjačkog naroda u Srbiji.

788 Beta, 21. februar 2013.

skupština održana je u Sarajevu, 29. decembra, za predsednika je izabran bivši reis Islamske zajednice u BiH Mustafa Cerić. "Danas i ovdje želimo da nas cijeli svijet čuje, a naši susjedi bez predrasuda razumiju. Mi Bošnjaci smo nacija koja ima obavezu na samopoštovnije i pravo poštovanja drugih nacija koje drže do svoje časti i drugih naroda koji su predani jednakosti slobode i bratstva. Bosna je svačija, i ovih i onih, pa tako ni BiH zastava ni himna ni nacionalni ponos nisu ničiji, odnosno sve to može biti i ovih i onih", naglasio je Cerić u obraćanju nakon izbora⁷⁸⁹. "Kongres će raditi na ostvarenju pune slobode Bošnjaka u domovini i dijaspori, očuvanju i afirmaciji suverene i jedinstvene Bosne i Hercegovine, kao i doprinosu regionalnom i međunarodnom miru i stabilnosti", objasnio je muftija Zukorlić.⁷⁹⁰ Prema njegovim rečima, Bošnjaci su većinom rasuti po svetu i jedini su narod na balkanskim prostorima koji nema svoju nacionalnu državu. Zbog toga su oni, kako je rekao, u opasnosti poslednjih 100 godina. Zukorlić smatra da je BiH, kao matična država svih Bošnjaka nedovršena kao država i ucenjena, kako unutar same sebe tako i na međunarodnom i regionalnom planu.

Raskol u Bošnjačkoj demokratskoj zajednici

Pored očiglednog nezadovoljstva stanjem u Sandžaku, birači bošnjačke nacionalnosti na izborima 2012.godine nisu "kaznili" vodeće bošnjačke stranke SDA i SDP, a davno najavljivan "treći put" nije uspeo da se nametne. Mada je ranije bilo najava o mogućem zajedničkom nastupu onih bošnjačkih stranaka koje kritikuju Ugljanina i Ljajca, ne samo da nije došlo do njihovog ujedinjenja već su se neke od tih stranaka međusobno posvađale i unutar sebe podelile. Početkom proleća podelila se treća po snazi bošnjačka stranka BDZ, I to na deo koji predvodi Emir Elfić, koji se, po svojoj prilici, "otrgao kontroli" muftije Zukorlića i deo na čijem je čelu Jahja Fehratović.

Emir Elfić kaže da je do raskola unutar stranke došlo zbog pritiska "nekih interesnih grupa" da radikalizuju stavove te partije."Ta interesna grupa je vrlo često tražila da moji nastupi budu fanatičniji i radikalniji, ali sam ja

789 Al Džazira, 29. decembar 2012.

790 Al Džazira, 29. decembar 2012.

bio sasvim drugačijeg stava”.⁷⁹¹ Elfić, koji je na prošlogodišnjim izborima kao kandidat BDZ osvojio poslanički mandat, navodi da Islamska zajednica u Srbiji “vrši agresiju na Bošnjačku demokratsku zajednicu, u pokušaju radikalizacije stranke i Sandžaka”.⁷⁹² On je od reisa Islamske zajednice u BiH Huseina Kavazovića zatražio da zaustavi “zloupotrebu” Islamske zajednice u Srbiji. Elfić je u otvorenom pismu Kavazoviću ocenio da se radi o klasičnoj zameni teza, “jer se vrši pokušaj preuzimanja stranke, kako bi ista interesna grupa održala politički uticaj nakon neprihvaćenosti u narodu da se jedno versko lice kandiduje na političkim predsedničkim izborima prošle godine”.⁷⁹³

Muftija Muamer Zukorlić izjavio je da je BDZ ostala neokrnjena pošto je “napustio” predsednik Emir Elfić. On smatra da “neprijatelji” stalno stvaraju duple, paralelne, organizacije, kao što su već uradili sa Islamskom zajednicom a sada i sa BDZ. Muftija je ocenio i da su se protiv njega i Islamske zajednice u Srbiji urotili “nemoralna politika, prljavi kapital i novinarska neetika”. Prema njegovim recima, prljavi kapital je “poklopio” sve moralne vrednosti, potkupio nemoralnu politiku i neprofesionalne, neetične medije.⁷⁹⁴

791 Radio Sto plus, 4.april 2013.

792 Blic,31.mart 2013.

793 Blic,31.mart 2013.

794 Radio Sto plus,27.mart 2013.

Zaključci i preporuke

Vlasti Srbije, nažalost, nisu pokazale nameru da se ozbiljnije pozabave Sandžakom. Za rešavanje tamošnjih problema nije dovoljno to što su dva Bošnjaka ušla u vladu i što država stalno obećava investicije i pomoć, već ozbiljno sagledavanje i rešavanje problema. Mada su Bošnjaci značajno zastupljeni u Vladi Srbije, struktura zaposlenih u državnom sektoru u ovom delu Srbije ne odgovara etničkoj strukturi opština u Sandžaku, iako zakonski propisi to nalažu. Prema pojedinim podacima u organima sudstva i tužilaštva u Novom Pazaru je tek 20 odsto Bošnjaka, u policiji Novog Pazara je tek oko 30 odsto pripadnika bošnjačke nacionalnosti, iako ova zajednica ima učešće od oko 80 odsto u ukupnom broju stanovnika.

Iako je predizborne kampanje bila intenzivna, opšti izbori 2012, u Sandžaku su protekli mirno, za razliku od nekih prošlih, kada je bilo ne samo fizičkih sukoba već i oružanih, mrtvih i ranjenih. Između bošnjačkih stranaka i dalje postoje velika podeljenost i animozitet, ali ipak je došlo do smirivanja tenzija. U Sandžaku prošle godine nisu zabeleženi incidenti ni na međnacionalnoj osnovi, ali zato jesu navijački. Problem navijača, huligana i šovinizma na sportskim terenima, Srbija, uprkos upozorenjima UEFA ne uspeva da reši, a ustaljena praksa beogradskih medija i javnosti Srbije da različitim aršinima izveštavaju i reaguju na ispade navijača srpske i bošnjačke nacionalnosti, ne doprinosi smirivanju strasti.

U mnogim oblastima Sandžak deli sudbinu ostatka zemlje. Pre svega se to odnosi na ekonomsku i socijalnu krizu, ali specifičnost Sandžaka je u tome što u toj tradicionalno nerazvijenoj oblasti, dugogodišnja ekonomska kriza ima još veće posledice nego u drugim delovima zemlje. Tako je infrastruktura, posebno putna mreža nerazvijenija u Sandžaku nego u drugim područjima Srbije, a procenat nezaposlenih je gotovo je duplo veći nego na nivou Republike, gde iznosi 27 odsto. U Novom Pazaru je stopa nezaposlenih 55, Tutinu 57, Sjenici 47, Novoj Varoši 46, Prijepolju 51 i Priboju 50 odsto. Stoga je važno da državni organi Srbije više podrže razvoj ovog regiona i to najpre kroz razvoj infrastrukture, smanjivanje izrazito visoke stope nezaposlenosti i podsticanje stranih i domaćih investicija.

Kao pogranična regija u kojoj, posebno u Novom Pazaru ljudi imaju razvijen preduzimački duh, Sandžak bi mogao da popravi ekonomsku situaciju, ali za to mu je potrebna pomoć države, posebno u gradnji puteva. Sandžak kao granični region, koji se nalazi u trouglu između Crne Gore, BiH i Kosova, a u neposrednoj blizini Albanije veoma je pogodan za organizovani kriminal, pre svega za sve vrste i oblika krijumčarenja – pogotovo narkotika. Na nivou države poslednjih meseci se sprovodi borba protiv organizovanog kriminala, ali ne i u Sandžaku. Policija bi morala intenzivnije da se „pozabavi” organizovanim kriminalom u Sandžaku, ispita sporne privatizacije, narko klanove i njihove eventualne veze sa politikom.

Srbija bi zbog specifičnog multietničkog i pograničnog položaja Sandžaka, ali i demografske strukture koja pokazuje da je ovo „najmlađi” deo Srbije, Sandžaku morala da posveti posebnu pažnju. U teškoj ekonomskoj situaciji, pre svega mlađi Bošnjaci, podložni su uticaju ekstremista, čiji uticaj može biti zaustavljen jačanjem zvanične Islamske zajednice, poboljšanjem standarda i obrazovanja. Stabilizaciji prilika bi doprinelo i ujedinjenje islamske zajednice, kao i konačan izbor reprezentativnog BNV.

XI – KOSOVO: PRIHVATANJE REALNOSTI

Iznuđeni iskorak

Potpisivanjem prvog sporazuma o normalizaciji odnosa Beograda i Priština (19. april 2013), učinjen je ozbiljan napredak u pravcu stabilizacije ne samo u međusobnim odnosima, već i u regionu. Tim činom stavljena je tačka na proces raspada Jugoslavije. Prvenstveno, na iluziju da će promena međunarodnih okolnosti u korist Srbije, omogućiti podelu Kosova, što je gotovo do samog kraja bila opcija političke i intelektualne elite u Srbiji. Umesto toga, sporazum praktično garantuje suverenitet Prištine na celoj teritoriji Kosova, a srpsku zajednicu stavlja u okvir autonomije u skladu sa planom Martija Ahtisarija iz 2007. godine.

Uz veliki otpor konzervativnog bloka i sive zone politike, premijer Ivića Dačić, pre svih, uspeo je veštím meandriranjem da balansira između zahteva Brisela i kritika domaće javnosti. Vladajuća kolacija koja je i sama prešla put od suprotstavljanja sporazumu do njegovog prihvatanja, dobila je relevantnu političku legitimaciju za svoj zaokret: Vlada Srbije prihvatila je Sporazum jednoglasno, dva dana nakon što je parafiran u Briselu,⁷⁹⁵ a Skupština Srbije usvojila ga je 26. aprila uverljivom većinom (173 od 250) glasova.

Gotovo je postignut politički konsenzus i u Skupštini – sporazum su podržale i opozicione partije – Demokratska stranka (DS), Liberalno-demokratska partija (LDP), kao i Savez vojvođanskih Mađara (SVM) i Liga socijaldemokrata Vojvodine (LSV). Na margini je ostala jedino opoziciona Demokratska stranka Srbije (DSS) Vojislava Koštunice koja je glasala protiv. Pokazalo se takođe, da antievropske snage u Srbiji kojima, osim DSS pripada i vanparlamentarna Srpska radikalna strana (SRS), kao i različite desničarske grupacije i pokreti, od Dveri do Naših, “1389” i drugih, nemaju potencijal za organizovanje masovnih protesta da, eventualno na taj način ishoduju poništavanje sporazuma. Čak ni otvorena podrška Srpske pravoslavne crkve (SPC) protivnicima sporazuma i konzervativnom bloku nema

⁷⁹⁵ Dačić i Tači parafirali su Sporazum u Briselu 19. aprila 2013.

odgovarajuću mobilizacionu moć, pa je kosovski zaokret izveden, praktično bez velikih potresa.

Protiv parafriranog sporazuma bilo je i rukovodstvo srpskih opština sa severa Kosova. Njihov jedini saveznik u vladajućoj koaliciji u Beogradu, šef kancelarije za Kosovo i Metohiju Aleksandar Vulin dao je ostavku, ali ona nije ugrozila proklamovano jedinstvo državnog vrha. Pretnja referendumom koga su najpre zatražili lideri Srba sa severa Kosova nije proizvela očekivani učinak: sigurni u, po sebe, pozitivan ishod referendumski izazov prihvatili su i Aleksandar Vučić i Ivica Dačić pod uslovom da se organizuje što pre i, što je još važnije – da se u međuvremenu ne obustavlja primena postignutog sporazuma.

Sporazum između Beograda i Prištine pozdravile su i svi relevantni međunarodni akteri i organizacije ali i proevropski deo civilnog društva u Srbiji. Osim toga, izuzetno je značajna podrška predstavnika kosovskih Srba južno od Ibra, tokom celog pregovaračkog procesa. Pri tome se nije štedelo na pohvalama i epitetima, među kojima je “istorijski”, bio najčešći. Briselski parafi Ivica Dačića i Hašima Tačija imaju svakako istorijsku dimenziju kad je reč o odnosima između Srba i Albanaca. Međutim, pred dvojicom lidera i administracijama kojima su na čelu pravi izazovi tek predstoje. Reč je, najpre o interpretaciji, a pogotovo o primeni onog što je dogovoreno.

Činjenica da je Evropska unija iznudila ovaj sporazum od zvaničnog Beograda nikako ne umanjuje njegov značaj. Sam pregovarački proces trajajo je godinama a započela ga je prethodna vlada koju je vodila Demokratska stranka, postizanjem nekoliko tehničkih sporazuma. Osnovu za početak pregovora omogućila je i odluka Međunarodnog suda pravde (2010), po kojoj je kosovska deklaracija o nezavisnosti u skladu sa međunarodnim pravom.

Aktuelna vlada je nastavila politiku prema Kosovu u istom maniru kao i prethodna: popuštanjem na nekim pitanjima u očekivanju da iznudi datum za početak pregovora. U međuvremenu je, pod izgovorom da Srbija „kao ozbiljna država” mora da ispunjava obaveze koje je preuzela prethodna vlast, započet dijalog sa Prištinom. Osim što je uz posredovanje komesarke EU za spoljnu politiku Ketrin Ešton dijalog podignut na premijerski

nivo (Dačić i Tači), ostvareni su i vrlo konkretni rezultati: dogovoreno je regionalno predstavljanje Kosova bez fusnote, uspostavljeno je integrisano upravljanje prelazima, za početak na Jarinju i Merdaru, zatim je dogovoreno prisustvo oficira za vezu u Beogradu (Kosova) i u Prištini (Beograda)... Tako je "nova vlada" SPS i naprednjaka, u čemu je posebno prednjačio predsednik Srbije Tomislav Nikolić, istovremeno kritikovala prethodnu vladu za potpisivanje sporazuma sa Prištinom da bi potom napravila vrlo konkretne korake u vezi sa primenom tih sporazuma.

U širem regionalnom kontekstu, kad je reč o zatvaranju regionalnih pitanja ipak ostaje gorak utisak, pre svega zbog formulisanja novog prioriteta kad je reč o ostvarivanju "srpskog nacionalnog interesa" – a to je Republika Srpska. Premijer Dačić je u tom smislu, ubeđujući javnost da prihvati sporazum sa Kosovom, više puta nagovestio da je novi pijemont srpstva Republika Srpska.

Pregovaračka agonija – od "DA" do "NE i obratno

Nakon serije uspešnih pregovora, od kraja oktobra 2012. do kraja marta 2013, dijalog je zapao u ozbiljnu krizu. Do početka aprila Beograd je naime, morao da donese odluku o sporazumu o normalizaciji odnosa sa Prištinom. To je prvenstveno podrazumevalo odustajanje od strategije podele Kosova, odnosno pristanak na ukidanje paralelnih struktura na severu.

U dramatičnoj završnici, pritisnut rokom koji je Beogradu dala evropska šefica diplomatije Ketrin Ešton, državni vrh Srbije je tragao za spasosnim rešenjem: da Briselu ne kaže NE, a da domaćoj javnosti, naročito uticajnom konzervativno-nacionalističkom bloku predstavi da to nije bilo ni DA. Tradicionalna veština izvrđavanja, manipulisanja i sličnih trikova kupovine vremena pretila je, međutim, neizvesnim ishodom. Beograd je dobio dodatnih desetak dana, da uzme ili ostavi ono što mu je na briselskom pregovaračkom stolu bilo ponuđeno.

Tokom osam rundi direktnih pregovora premijera Srbije Ivice Dačića i premijera Kosova Hašima Tačija, regulisana su neka ključna pitanja, među kojima je najznačajniji dogovor o integrisanom upravljanju granicom, uključujući i dva „najosetljivija“ prelaza, Brnjak i Jarinje.

To je bila prelomna tačka ukupnog pregovaračkog toka. Bez obzira na pozitivne signale da će sporazum brzo biti postignut, sedma runda pregovora (20. mart 2013), koja se odnosila na ključno pitanje – sever Kosova, završila se fijaskom. Nakon celodnevnih pregovara Dačić i Tači su se razišli bez ikakvog pomaka u razgovorima o budućoj zajednici opština na Kosovu, koja bi bila uspostavljena kao kompenzacija za ukidanje sadašnjih, tzv. paralelnih institucija. Osim autonomnosti zajednice, beogradski pregovarači insistirali su i na njenim zakonodavnim i izvršnim funkcijama (prvenstveno kad je reč o pravosuđu i policiji), kao i na tome da na severu Kosova bude zabranjeno prisustvo vojske Kosova. Po oceni uticajnih međunarodnih aktera takav status „zajednice opština” nalikovao bi bosansko-hercegovačkom entitetu, Republici Srpskoj, što se „nikako ne može prihvatiti” (Majkl Kirbi, ambasador SAD u Beogradu). Pogotovo što plan Martija Ahtisarija iz 2007. godine, čije su osnovne premise ugrađene u ustav Kosova, ne predviđaju takve prerogative političko-organizacionih formi srpske zajednice na Kosovu, ti predlozi nisu prihvaćeni.

Nakon neuspeha sedme runde počelo je praktično odbrojavanje, „11 dana pakla”, kako se izrazio Aleksandar Vučić, s obzirom da je za 2. april komesar za spoljnu politiku EU Ketrin Ešton zakazala osmu rundu, uz čvrsti stav da je ona – poslednja. Jednoglasna odluka Vlade da se sporazum ne prihvati, ali istovremeno, da se i dajlog nastavi produžila je agoniju neizvesnosti.

Srpska delegacija se u Briselu 2. aprila 2013. pojavila u proširenom sastavu sa Alaksandrom Vučićem i potpredsednicom Vlade zaduženom za evropske integracije Suzanom Grubješić (uz Ivicu Dačića, članove delegacije standardno čine i šef kancelarije za Kosovo Vlade Srbije Aleksandar Vulin i savetnik predsednika Republike za spoljnu politiku Marko Đurić). I taj dugi briselski dan (pregovori su trajali 14 sati) završio se neuspehom, jer dogovor nije postignut. Zaključujući ga, Ketrin Ešton je saopštila da je na stolu bilo više predloga, ali da je između dve delegacije ostao nepremostiv jaz – „uzak, ali dubok”. Istovremeno ona je naglasila da je to bilo poslednji put da se dve delegacije sastaju formalno: „Oni će otputovati, kako bi

se konsultovali u svojim prestonicama i obavestiti me u narednih nekoliko dana o svojim odlukama".⁷⁹⁶

Nakon sedme runde pregovora, dotadašnja kooperativnost Beograda našla se na najtežem testu: odustajanje od podele Kosova, što je bila suština zahteva Beograda od koje nisu odustali sve do samog kraja. Ivica Dačić je do kraja pregovora ponavljao da je podela najbolje rešenje.⁷⁹⁷

Svestan odgovornosti – bilo da potpiše ili ne – Dačić je u pregovaračku delagaciju Srbije uključio i vicepremijera Aleksandra Vučića.⁷⁹⁸

U unutrašnjepolitičkim previranjima, tokom pregovoračkog procesa, „iskristalisale su se” dve pozicije: na jednoj strani politički pragmatizam, oličan prvenstveno u premijeru Ivici Dačiću i, na drugoj, duboko antievropska, ksenofobična politika uticajnih konzervativnih krugova. Predsednik Tomislav Nikolić, na čiji se uticaj računalo i kad je reč o Aleksandru

796 Poslednju rundu u Briselu obeležile su i neke bizarnosti koje su otuda plasirane u medije. Dačić je na kraju sastanka potvrdio da mu je tokom mučnih sati pregovaranja u jednom trenutku Vučić ponudio ostavku, koju nije prihvatio. Prema nekim izvorima koje su mediji citirali, premijer Dačić i Suzana Grubješić bli su za prihvatanje sporazuma, dok su Vučić, Vulin i Marko Đurić bili protiv, pa je zbog toga Vučić ponudio ostavku.

797 Iznuđeni pomaci koje je Beograd u poslednjih deset godina činio pod pritiskom međunarodnih činilaca, pre svega tehnički pregovori o Kosovu, nisu otklonili suštinsku iluziju srpske elite o mogućem "istorijskom dogovoru sa Albancima". Sporazum bi podrazumevao podelu Kosova. To je u suštini bio plan od početka raspada Jugoslavije. Međutim, Beograd je izbegavao da se javno zalaže za tu opciju i licemerno se krio iza neotuđivosti "južne pokrajine", verifikovanom Ustavom iz 2006. Beograd je kosovsku politiku usklađivao sa onom u Bosni i Hercegovini, čekajući pogodan trenutak kako bi se i zvanično izašlo sa predlogom o podeli Kosova, što je konačno uradio Ivica Dačić u proleće 2011. Posle su i drugi predstavnici tadašnje vlade o tome govorili otvoreno poput, na primer, Vuka Jeremića. I Vladimir Todorić (DS) smatra da bi: „Maksimum koji možemo da dobijemo u ovako nepovoljnoj situaciji je da za zajednicu srpskih opština držimo otvorene mogućnosti i za najbolji i za najgori scenario. zajednica srpskih opština može da bude provizorijum ka integraciji u Kosovo , ali i ka podeli Kosova". (*Blic*, 4. mart 2013.)

798 U intervalu koji je sledio nakon sedmog kruga Dačić je izjavio da je Srbija spremna za kompromis, „ali ne i za poniženje i ucene". Konfuzne i nedorečene izjave predstavnika vlasti stvorile su opštu konfuziju i otvorile su prostor nagađanju o tome hoće li Srbija prihvatiti „briselski ultimatum". Špekulisalo se i o nejedinstvu unutar državnog vrha, uključujući i nesporazume između Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića. Neki mediji, na primer, Naše novine, lansirali su tezu o tenzijama između Nikolića i Vučića. Naime, Vučić je navodno za potpisivanje sporazuma, dok je Nikolića protiv.

Vučiću, predstavlja tu struju u aktuelnoj vlasti. U tom unutrašnjem obračunu koji se odigravao u pozadini briselskih pregovora prevagu su u jednom trenutku odneli konzervativci.

Višemesečna redovnost briselskih susreta Dačića i Tačija vodila je ka tome da je u javnosti postepeno stvarano uverenje da je put ka normalizaciji odnosa sa Prištinom nepovratno otvoren. Za takvo prihvatanje realnosti vladajuća koalicija imala je pokriće u činjenici da joj takav ishod, osim slobodnog protoka ljudi i robe (uprkos svim ograničenjima, procenjuje se da obim legalne trgovinske razmene sa Kosovom, sa pozitivnim saldonom na strani Srbije, iznosi više od 300 miliona eura godišnje) i regionalne stabilnosti, otvara sigurnu evropsku perspektivu.

Premijer Ivica Dačić u aktuelnoj koaliciji očigledno ima najveći osećaj za međunarodne odnose i unutrašnju situaciju i u tom smislu on je najdalje iskoračio na konstruktivan način kada je reč o kosovskom pitanju. On je i najeksplicitnije insistirao na nastavku pregovora sa Prištinom, ističući spremnost da se pregovori sa Prištinom nastave i bez posrednika, „pre svega zato što je problem Kosova problem Beograda, i problem Prištine, i mi moramo da nađemo način da ga rešimo”⁷⁹⁹

Vešto je iskoristio činjenicu da je deo vlasti (socijalisti iz Miloševićevog vremena) pokušao ratom da reši pitanje Kosova. U svom autorskom tekstu za nedeljnik NIN, povodom 10-godišnjice ubistva Zorana Đinđića napisao je: „Možda, zaista ima neke pravde u tome da danas budem najodgovorniji za mirno rešenje, rešenje kroz pregovore...”

Dok je sa jedne strane tvrđeno da Srbiji nije ponuđeno „ništa”, pa se briselski papir ne može prihvatiti, sa druge je isticana neophodnost, ne samo daljeg dijaloga sa Prištinom, već i opstanka Srbije na evropskom putu. Na primer, tokom jednodnevne posete Parizu, premijer Dačić je izjavio da Srbija nema nijednog iskrenog prijatelja na Zapadu, da „smo u živom pesku i živom blatu i da svake godine tonemo sve dublje i dublje”, kao i da je „dijalog sa Prištinom bio takav da je samo nedostajao vagon u kojem bismo potpisali kapitulaciju”. Istovremeno je, međutim, poslao i

799 Ovakav scenario, međutim, najverovatnije bi otvorio put za pregovore o razmeni teritorija što bi za srpsku stranu bilo prihvatljivo.

sledeću poruku – „odbijanje nam ništa ne donosi u dugoročnom smislu, jer sledeći predlog sigurno neće biti ništa bolji”.

Međutim, javni nastupi Aleksandra Vučića bili su sporniji. Njegova uloga u Briselu bila je najviše komentarisana u medijima, jer se tvrdilo da blokira Dačićevu spremnost da (možda ipak) prihvati sporazum. Vučić je navodno, kako su tvrdili mediji, bio uključen u pregovaračku delegaciju na zahtev Brisela i Vašingtona. Ta tvrdnja je izazvala negativne komentare, jer je „na prvi pogled zvučalo ponižavajuće za srpsku stranu – da joj se sa strane diktira sastav pregovaračkog tima”.

I kosovski premijer Hašim Tači imao je interes za nastavak pregovora, jer su i za Kosovo od izuzetnog značaja perspektive koje se time otvaraju. Zato se insistiralo na tome da se tražii nastavak dijaloga i da „proces ne može još uvek da se proglaši neuspešnim”.

Sporazum od 15 tačaka⁸⁰⁰

Beograd je dobio neke ustupke koji ne narušavaju stratešku dimenziju dogovora – definitivno povlačenje Srbije i njenih institucija sa severa Kosova. Ono što je Beograd ocenio kao „maksimum u datim okolnostima”, odnosi se na činjenicu da će u sastav autonomnog entiteta na severu

800 Tekst sporazuma preuzet iz lista Danas:

http://www.danas.rs/danasrs/politika/prevod_sporazuma_koji_je_danas_parafiran_u_briselu.56.html?news_id=259487 . :

1. Biće uspostavljena zajednica opština sa većinskim srpskim stanovništvom na Kosovu. Ta zajednica će biti otvorena za članstvo za bilo koju opštinu pod uslovom da se članovi slažu.
2. Zajednica srpskih opština će biti stvorena statutom. Njen raspad može se dogoditi isključivo odlukom opština koje u njoj sudeluju. Pravne garancije nalaze se u odgovarajućem zakonu i ustavnom zakonu (uključujući i pravilo o dvotrećinskoj većini).
3. Strukture Zajednice biće uspostavljene na istim principima kao postojeći statut zajednice kosovskih opština, na primer:predsednik, potpredsednik, skupština, Savet.
4. U skladu sa ovlašćenjima dodeljenim od strane Evropske povelje o lokalnoj samoupravi i kosovskog zakona, opštine koje sudeluju imaće pravo da sarađuju u kolektivnom ostvarivanju svojih prava putem Zajednice. Zajednica će imati potpuni nadzor nad domenima ekonomskog razvoja, obrazovanja, zdravstva, urbanog i ruralnog planiranja.
5. Zajednica će primenjivati i druga dodatna ovlašćenja koja joj može dodeliti centralna vlast.

Kosova ući samo četiri opštine sa većinskim srpskim stanovništvom (i samo severna Mitrovica) kao i da će zajednica opština imati neke svoje organe – predsednika, potpredsednika i veće. Kao važno dostignuće Beograd ocenjuje i to što će zajednica opština birati regionalnog komandanta policije, kao i da će u severnoj Mitrovici biti uspostavljen i drugostepeni sud. Konačno, tražene su (i dobijene) garancije NATO da kosovske snage bezbednosti neće biti prisutne na severu Kosova bez odobrenja Severnoatlanskog saveza i bez saglasnosti srpske zajednice.

.....

6. Zajednica će imati predstavničku ulogu pred centralnom vlašću i u tu svrhu mesto u savetodavnom veću zajednica. Kako bi ta uloga bila ostvarena, predviđena je funkcija nadzora.
7. Postojeće jedna policijska snaga na Kosovu pod nazivom Kosovska policija. Svi policajci na severu Kosova biće integrisani u okvir Kosovske policije. Plate će isplaćivati isključivo KP.
8. Pripadnicima ostalih srpskih bezbednosnih struktura biće ponuđeno odgovarajuće mesto u kosovskim strukturama.
9. Postojeće regionalni policijski zapovednik za četiri severne općine s većinskim srpskim stanovništvom (Severna Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić). Zapovednik tog regiona biće kosovski Srbin predložen od Ministarstva unutrašnjih poslova Kosova, sa liste koju će predati četiri predsednika u ime Zajednice. (Postojeće još jedan regionalni zapovednik za opštine Južna Mitrovica, Srbica i Vučitrn). Regionalni zapovednik četiri opštine na severu saradivaće sa ostalim regionalnim zapovednicima.
10. Pravosudne vlasti će biti integrisane i radiće u okviru pravnog okvira Kosova. Apelacioni sud u Prištini uspostaviće panel sastavljen od većine sudaca iz redova kosovskih Srba, koji će se baviti svim opštinama gde su Srbi većinsko stanovništvo. Odeljenje tog Apelacionog suda, sastavljeno od administrativnog osoblja i sudija, biće trajno smešteno u Severnoj Mitrovici (Okružni sud Mitrovice). Svako radno telo navedenog Odeljenja biće sastavljeno većinom od sudija iz redova kosovskih Srba. Odgovarajuće sudije sudiće zavisno od prirode slučaja u koji su uključene.
11. U opštinama na severu biće organizovani opštinski izbori u toku 2013. uz posredovanje OEBS-a u skladu sa kosovskim zakonima i međunarodnim standardima.
12. Plan implementacije ovog sporazuma, uključujući vremenski okvir, biće napravljen do 26.aprila. U primeni ovog sporazuma biće razmotren princip transparentnog finansiranja.
13. Dve strane će intenzivirati diskusije o energetici i telekomunikacijama i okončati ih do 16.juna.
14. Dogovoreno je da nijedna strana neće blokirati niti podsticati druge da blokiraju drugu stranu na njenom putu ka EU.
15. Dve strane će uspostaviti odbor za primenu ovog sporazuma uz posredovanje EU.

Suštinski zaokret u višedecenijskoj „kosovskoj politici” u javnosti Srbije primljen je sa prevlađujućim uverenjem da je takav ishod bio neminovan. Kosovskim iskorakom Srbija i njena elita stvorila je i samoj sebi šansu da nakon četvrtvekovnog vođenja iracionalne, hegemonističke politike promeni kurs: „Knin, Vukovar, Bosna, Kosovo... sve su to delovi tog nerešivog... problema, zbog kojeg je bilo dozvoljeno ne baviti se bilo čim drugim”, zapisao je u autorskom tekstu za Politiku premijer Dačić. Aktuelna generacija političkih lidera na vlasti i proevropske opozicije je u prilici da Srbiju povede putem društvenog, ekonomskog i moralnog oporavka i putem obnove narušenog regionalnog nepoverenja. Ako se iskreno opredeli za to, biće to novi kvalitet i za unutrašnji društveni razvoj i napredak Srbije i za stabilnost Balkana.

Medijsko praćenje i veliki lični angažman premijera Dačića i njegovog zamenika Vučića, doprineli su tome da je suočavanje sa realnošću prošlo mirno. Pokušaj organizovanja masovnih demonstracija DSS i SRS i njihovih pratećih saveznika iz desničarskih grupa i organizacija nije do sada pokazao potencijal da ozbiljnije ugrozi koaliciju na vlasti. U svakom slučaju, u velikom je raskoraku sa teškim kvalifikacijama i radikalizovanom retorikom koja je iz njihovih redova pristigla nakon parafiranja sporazuma.

Poslednja nada protivnika sporazuma jeste da neće biti sproveden. Šef poslaničkog kluba DSS Slobodan Samardžić kaže:⁸⁰¹ „Naša jedina nada i šansa jeste da se on (Sporazum) ne sprovede. ako je potpisan, potpisan je, vi ste napravili jedan akt izdaje, u pravom smislu reči, nacionalnih interesa, vi ste se oslobodili tog balasta, te teritorije, tih ljudi, iako ćete im pomagati, ali će to moći kao i Srbima u Rumuniji, Mađarskoj, Bosni, Hrvatskoj, itd. Kad kažem Bosna, mislim na Federaciju, i to je to...”

Najveće razočarenje konzervativnog bloka je Srpska napredna stranka koja je izneverila njihova očekivanja da će dolaskom na vlast raskinuti sa „izdajničkom” politikom Demokratske stranke i njenog lidera Borisa Tadića. Po njima, SNS je zapravo od Zapada „dobila veoma preciznu ulogu koju je samo stranka sa patriotskim odsjajem mogla da ispuni”. Međutim, zalaganje antievropskih političkih prvaka za osnivanje „snažnog patriotskog bloka” (činile bi ga „državotvorne političke stranke i organizacije”) koji bi

801 Izgovoreno u parlamentarnoj raspravi, 13. april 2013, Skupština Srbije.

predstavljao „istinsku opoziciju i novu snagu na srpskoj političkoj sceni”, zvuči više kao vapaj, nego ozbiljna pretnja.

Odlučnost lidera sa severa Kosova da se bez ostatka usprotive postignutom sporazumu, takođe gubi na oštrini. To samo pokazuje da njihov manevarski prostor, kao uostalom i do sada, zavisi od Beograda. Bez materijalne i svake druge pomoći iz Srbije njihovo nezadovoljstvo može tek delimično da ometa i odlaže sprovođenje sporazuma. Odnosno, kao što je i stavljenje parafa na sporazum, tako će i njegovo sprovođenje zavisiti isključivo od ozbiljnosti i iskrene želje vladajuće koalicije u Beogradu da navedeni putem kojim je krenula tokom nekoliko poslednjih meseci.

Izazovi

Najveći izazov za srpsku stranu biće sprovođenje briselskog sporazuma. Prvenstveno, demontiranje paralelnih institucija na severu Kosova, pre svega bezbednosnih struktura čije postojanje Vlada Srbije uporno negira.

Indikativno je, međutim, objavljivanje teksta u provladinom dnevnom listu Politika, „Ima li pripadnika MUP-a na Kosovu?” nakon pete runde pregovora na kojoj se razgovaralo o institucijama na severu Kosova⁸⁰².

U tekstu se navodi da su u dve nepotvrđene intervencije pripadnici Žandarmerije MUP Srbije na severu Kosova pomogli međunarodnim bezbednosnim snagama. List nije mogao u MUP da dobije odgovor na pitanje, da li na severu Kosova postoje bezbednosne strukture Srbije. I prištinski list Tribuna preneo je reči zapadnog diplomate bliskog razgovorima da, “najveći problem ostaje sudbina pripadnika MUP Srbije i sudija koji su položili zakletvu shodno srpskim zakonima”.

Dačić je samo nekoliko dana pre objavljivanja ovog teksta u neformalnom razgovoru sa graničarima, koga su zabeležile kamere, rekao da su “sami Srbi sa severa dostavili podatke o prisustvu MUP-a Prištini”. “Ja treba da ih ubeđujem da mi nemamo policiju, a sami Srbi im dali registarske tablice i podatke. Pa, o čemu mi pričamo”, upitao je on. Ne zna se,

802 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=02&dd=21&nav_category=640&nav_id=688736.

međutim, kako navodi list, da li Dačić, spominjući ovaj slučaj, mislio na najmanje dva potvrđena slučaja, kad je jedinica Žandarmerije MUP Srbije intervenisala na prostoru Kosova pomažući međunarodnim snagama. Prvi put, prilikom hapšenja Slavoljuba Jovića, koji je priveden 31. oktobra prošle godine pod optužbom da je odgovoran za pokušaj ubistva dva vojnika KFOR 1. juna 2011, u Zvečanu, tokom sukoba na barikadi u Rudaru. Pošto se ispostavilo da ga nisu uhapsili ni kosovska policija, ni EULEX ni KFOR, portparol Kosovske policije Besim Hoti je izjavio da je osumnjičeni "kidnapovan" u severnom delu Mitrovice.

Tada je DSS tvrdila da je Jović, koji je kao i njegov brat Nebojša, slovio za "čuvara mosta, uhapsila srpska policija u Zdravstvenom centru u Mitrovici. Jović je sproveden u pritvor u Kraljevu. I prištinski list Koha ditore je tad javio da su pripadnici srpske žandarmerije u krugu bolnice Joviću stavili vreću na glavu i ubacili u crni džip. Druga intervencija Žandarmerije dogodila se u jesen 2012, kada je jedna jedinica ušla na teritoriju KiM i srušila barikadu koju su podigli Srbi sa Kosova na prelazima Jarinje i Brnjak.

Osim demontaže bezbednosnih struktura, jedan od ključnih izazova jeste i stvaranje novih lidera na severu Kosova koji će biti sposobni da sarađuju sa kosovskim institucijama.

Pokušaji opstrukcije pregovora: predsednik Nikolić i konzervativni blok

Kosovski pregovori pokazali su da u okviru vladajuće elite postoje najmanje dve linije. Jedna pragmatična, poput one premijera Ivice Dačića, i one druge koju zastupa predsednik Tomislav Nikolić iza koje se krije antievropski blok, koji je u Srbiji uvek imao jako političko i društveno uporište, i kome Kosovo služi kao pokriće za odustajanje zemlje od evropskog puta. Predsednik Nikolić u tome ima područje Srpske pravoslavne crkve (SPC), dela Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), desničarskih organizacija i partija poput Demokratske stranke Srbije. Oni su zagovarali da se konačno rešenje Kosova zamrzne za neko buduće vreme.

Najozbiljniji pokušaj da se pregovori već u startu zaustave bilo je lansiranje Platforme o za pregovore o Kosovu koju je sačinio predsednik Srbije. Nikolićeva Platforma bila je i u raskoraku sa onim što je ranije urađeno, odnosno postignuto u okviru dijaloga Beograda i Prištine.

Usvajanje Rezolucije u Skupštini Srbije umesto Platforme, predstavljalo je i prvu prevagu pragmatičnijih snaga unutar parlamenta. Premijer Dačić je pokazao distancu u odnosu na ono što sadrži Platforma. To posebno važi za njegov eksplicitni stav da se dijalog sa Prištinom mora nastaviti, jer prekid nije realan i "nije u interesu države", te da rešenje mora biti realistično i "da će Srbija biti zadovoljna ako dobije i 30 odsto zahteva iz platforme".⁸⁰³

U Nikolićevoj viziji⁸⁰⁴ Kosovo je i dalje „južna srpska pokrajina” sa visokim stepenom unutrašnje autonomije za obe srpske zajednice (i južno i severno od Ibra). Platforma sa formulacijama poput one o „prekidu tehničkog dijaloga sa Prištinom”, ili „ništa nije dogovoreno dok se sve ne dogovori” sadržavala je još jednu opasnu poruku: praktično odustajanje Srbije od Evrope.

803 *Politika*, 22. decembar 2012., Dačić smatra da Srbija mora voditi aktivnu, ali realnu politiku, te da je "...dosta bilo politike da je Kosovo Srbija, a u realnom životu je Kosovo sve dalje od Srbije". (*Politika*, 23. decembar 2012.) U istoj prilici, Dačić je sa neuobičajenom otvorenošću govorio o tome da prioritet brige vlasti treba da budu Srbi koji žive na Kosovu, s time da je licemerno da socijalste optužuju za Kosovo oni koji su za vreme bombardovanja (1999) pobjegli iz zemlje, kad je vođen rat i oni koji školuju decu u zemljama EU, a sad kritikuju SPS za politiku koju vodi: „Ako je to tako, vratite se svi, pa da živimo izolovano”, rekao je on između ostalog. Jednom reči, njegova poruka je da "treba spasiti ono što se spasiti može".

804 Tomislav Nikolić je Platformom za pregovore svakako želeo sebi da obezbedi istaknutije mesto u političkom prostoru na kom inače, ima veoma malu ili marginalnu ulogu. Antievropski blok mu je u tome pomogao. Srpska napredna stranka (SNS) je Platformu o Kosovu najavljuвала još od izbora (maj 2012), kao jedan od najvažnijih strateških dokumenata. Ona je lansirana kao državno-nacionalni program za rešavanje praktično jedinog preostalog regionalnog pitanja nakon raspada Jugoslavije, odnos Srbije i Kosova. Sintagma "i Evropa i Kosovo", koja je bila aktuelna od ubistva premijera Zorana Đinđića, Platformom je dobila samo novu formulaciju.

Antievropsku suštinu Platforme kritikovao je i predsednik Demokratske stranke Dragan Đilas koji je rekao, da ovakva kakva je sad, „vodi u prekid procesa evrointegracija”.⁸⁰⁵

Platformu su javno podržali Vojislav Koštunica u ime Demokratske stranke Srbije i politički predstavnici Srba sa severa Kosova. Koštunica i inače ima jak uticaj na Nikolića i u suštini je ideolog bloka koji je stajao iza Platforme.⁸⁰⁶

Platforma je objektivno predstavljala problem za Vladu pa je otuda i njena, ne samo uzdržanost, već i kritike koje su stigle iz jednog njenog dela. Taj dokument je gotovo istog dana kad je objavljen promptno menjan. Iako se negiralo razmimoilaženje unutar državnog vrha, pogotovo kad je reč o relaciji predsednika Republike i premijera (donekle i Aleksandra Vučića), u javnim nastupima razlike se nisu mogle sakriti. Posledično, značaj Platforme je degradiran: tvrdilo se da je reč tek o nacrtu, da Platforma „nije biblija” koja se ne može menjati, da uopšte neće biti razmatrana u Skupštini, a pogotovo ne u Vladi.

Javno razmimoilaženje u državnom vrhu je ipak izbegnuto. Na sednici Vlade (9. januar) kojoj je prisustvovao i predsednik Republike Tomislav Nikolić odlučeno je da Platforma bude tajna. U Skupštinu Srbije je upućena samo Rezolucija o „osnovnim principima za političke razgovore sa privremenim institucijama samouprave na Kosovu i Metohiji”. Početna ideja u izradi platforme bila je njeno usvajanje u Skupštini Srbije, kako bi imala status državno-nacionalne strategije. Umesto Platforme usvojena je Rezolucija, sa nekim elementima iz platforme, verovatno samo za unutrašnju upotrebu i uz isticanje da “Srbija nikad neće priznati nezavisnost Kosova”.

Komentatori su ukazivali na razlike unutar koalicije povodom Platforme. Profesor Predrag Simić kaže da se sad vidi da dileme nisu razrešene ni sa njom, “jer predsednik države i premijer imaju dosta različite stavove”.⁸⁰⁷

805 *Radio-televizija Srbije*, emisija „Okolo magazin”, 25. decembar 2012.

806 Predsednik Demokratske stranke Srbije (DSS) Vojislav Koštunica je zadovoljan Platformom, ističući da je “najvažnije da se u platform utvrdi stav da je Kosovo pokrajina unutar Srbije i da unutar autonomije pokrajine Srbi ostvaruju svoju autonomiju”. *Blic*, 23. decembar 2012.

807 *Politika* 25. decembar 2012.

Kako je stalno potencirao, na njenoj izradi bili bi okupljeni svi relevantni društveno-politički akteri i najznačajnije nacionalne institucije (od Akademije do SPC). Sadržaj Platforme je u suštini, u skladu sa svim varijantama rešavanja kosovskog pitanja u poslednjih dvadesetak godina. Branislav Krstić je početkom devedesetih detaljno razradio taj plan u knjizi „Kosovo između istorijskog i etničkog prava“ (1994). Imao je punu podršku Dobrice Ćosića koji je tada bio predsednik SRJ. U suštini, to je plan od koga se nije odustajalo, samo se čekao pravi trenutak.

Platforma, osim što Kosovo tretira kao „autonomnu pokrajinu“ u okviru Srbije, polazi od pretpostavki koje je u dosadašnjim javnim nastupima iznosio Tomislav Nikolić, između ostalog, i na septembarskom zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.⁸⁰⁸

Jedan od ključnih zahteva Platforme – obustavljanje „tehničkog dijaloga“, s obzirom na to da oni „vode promeni stanja na terenu u korist PIS, kao i slabljenju pregovaračke pozicije Srbije u političkom dijalogu na visokom nivou i potencijalnoj destabilizaciji bezbednosnih prilika“.⁸⁰⁹ Glavna poruka Platforme je da osnovni princip pregovora bude „razgovor o paktu“ i da, „ništa nije dogovoreno sve dok se ne postigne dogovor o svemu“. To praktično poništava sve do sada postignute dogovore i sporazume i ceo „kosovski paket“ bio bi vraćen na početak.

808 Nikolićev govor u UN bio je pun nejasnih i ambivalentnih poruka. On je pre svega kritikovao vladu DS da je dovela Srbiju do ambisa sa koje se pada u „nezavisnost Kosova“ (Nikolićeva interpretacija sopstvenog govora za *TV Prva*, 25. septembar 2012.) S druge strane, on je potvrdio da će Vlada Srbije ispuniti sve preuzete obaveze, uključujući i sprovođenje potpisanih sporazuma iz mandata prethodne Vlade. Istog dana, recimo, novoizabrani šef pregovaračkog tima za Kosovo Dejan Pavićević doneo je u Brisel protokol – pristanak Srbije da počne proces uspostavljanja integrisanog upravljanja granicom sa Kosovom. Većina domaćih komentatora, Nikolićev nastup u UN ocenila je kao kontinuitet sa prethodnom politikom, odnosno, kao ustrajavanje na formuli „i Evropa, i Kosovo“.

809 Osnovna teza je da je Beograd dosadašnjim „ustupcima“ i međunarodnoj zajednici (EULEX) i Prištini, posebno kad je reč o tehničkim pregovorima, „postizala političke dogovore sa Privremenim institucijama samouprave u Prištini (PIS), uz posredovanje Evropske unije, a koji vode promeni stanja na terenu u pravcu jačanja uticaja i legitimiteta PIS u Prištini na području Autonomne pokrajine KiM i afirmaciji njihovog međunarodnog pravnog i političkog subjektiviteta“.

Platforma predviđa uspostavljanje Autonomne zajednice srpskih opština Kosova i Metohije (zso KiM), sačinjene od teritorijalne autonomije četiri opštine iz severnog dela Kosova i drugih opština sa većinskim srpskim i manjinskim stanovništvom (na primer, Gračanica, Štrpce, Gora itd). One bi imale poseban statut o autonomiji, poput onog koga ima Katalonija koji bi bio garantovan najvišim pravnim aktom Pokrajine i javnom deklaracijom predstavnika međunarodne zajednice uključenih u proces.

Po mišljenju Ognjena Pribičevića u platformi postoje tri nerealna zahteva: to je zahtev za autonomnom zajednicom, deo o povezivanju autonomnih regiona, kao i očekivanja da Srbija i Albanija mogu da budu garanti bezbednosti.⁸¹⁰

Platforma je dokument Nikolićevog kabineta u čijem se kreiranju Nikolić oslanjao na krugove koji su od ranije zastupali, u njoj sadržane teze. Opozicioni šefovi poslaničkih grupa u parlamentu tvrde da ni o čemu nisu bili ni konsultovani, ni pitani sve dok im Platforma nije bila uručena. Nikolić je želeo da dobije javnu podršku za dokument čija je izrada, po svedeci, već bila u toku. SANU je javno odbila da kao institucija stane iza Platforme, međutim deo Akademije neformalno stoji iza nje (po sadržini može se zaključiti da su pojedini akademici učestvovali u njenoj izradi).

Upadljivo je svakako bilo ćutanje prvog potpredsednika Vlade i predsednika Srpske napredne stranke Aleksandra Vučića. Procenjuje se da je bliži Dačićevom, nego Nikolićevom stavu. Učestvujući emisiji RTS⁸¹¹ glavni urednik Politike Dragan Bujošević, podsetio je na sastanak državnog vrha održan u Vladi sredinom decembra, kad je predsednik Republike predstavio platformu. Nakon četvorosatnog sastanka, i nakon što je Nikolić otišao, Dačić i Vučić su sami nastavili da razgovaraju još nekoliko sati, do duboko u noć, što, po Bujoševiću, navodi na zaključak da su njih dvojica međusobno usaglasili stav o platformi).

Profesor ustavnog prava Ratko Marković koji je pisao tri ustava Srbije na specifičan način degradira Platformu, koja se ovakva kakva jeste niko ne bi mogla naći u parlamentu: "Ta platforma nije službeni dokument, još manje to može biti pravni akt, to je akt ličnosti koja se zove Tomislav

810 Politika 25. decembar 2012.

811 Radio-televizija Srbije, Emisija „Da.Možda.Ne.” 26. decembar 2012.

Nikolić, a obavlja funkciju predsednika Republike”. Ističe da “predsednik Republike po Ustavu takve akte ne donosi”.⁸¹² On takođe, dodaje da je platforma politički, a ne pravni akt, što znači da niko ne može da snosi nikakve sankcije, ako se ne pridržava onoga što je u njoj napisano.

Najveći zagovornik usvajanja Platforme u skupštini bio je Vuk Jeremić koji smatra da je neophodno da platforma dobije legitimitet u skupštini. Jeremić je poručio bez “jasne državne politike – a legitimitet državnoj politici može dati samo skupština – doći ćemo u situaciju da ćemo u pregovaračkom procesu biti oslabljeni”.⁸¹³ Savetnik Vuka Jeremića, Nikola Jovanović, takođe smatra da je neophodno da Platforma bude usvojena u parlamentu, između ostalog i zbog toga, jer se samo tako može “zadobiti minimum respekta od kosovskih Albanaca i međunarodne zajednice, i ostvariti minimum interesa u vezi sa KiM”.⁸¹⁴

Međutim, indikativan je stav ministra spoljnih poslova Ivana Mrkića koji ukazuje na to da je Platforma od početka bila osuđena na neuspeh. On kaže, “mi smo strancima dali non-pejper, tj. radni papir. Tu nema zaglavlja, nema naslova, nema ničega od toga. To je naše viđenje, naš doprinos rešenju kosovskog pitanja, voleli bismo da tako bude. Hiljadu puta smo doživeli zamerke kako Srbi nikako da kažu šta hoće. Sad smo rekli, i odjednom je ispao veliki problem”.⁸¹⁵

Platforma je, međutim, naišla na razumevanje i među pojedincima iz “demokratskog bloka”. Tako je za direktora Centra za novu politiku Vladimira Todorića⁸¹⁶ platforma – dobar tekst koji pokazuje mnogo fleksibilnosti stav Srbije, pa s čuđenjem konstatuje da su “Platformu svi toliko napali da ispada da je sve išlo perfektno u razgovorima sa Prištinom, dok se nije pojavila platforma”.⁸¹⁷

812 Politika 27. decembar 2013.

813 Politika 26. decembar 2013.

814 Politika 26. decembar 2013.

815 *www.b92.net*, 31. decembar 2012.

816 Todorić je u međuvremenu postao član Demokratske stranke, a odavno je blizak toj partiji.

817 Politika 25. decembar 2012.

Ponašanje poslaničkog kluba Demokratske stranke tokom debate o Platformi i Rezoluciji u skupštini Srbije, bilo je, u najmanju ruku, neuobičajeno. Demokratska stranka podnela je izuzetno sporan amandman koji je predviđeno je da se u prihvati u Rezoluciji prva verzija platforme predsednika Tomislava Nikolića, a koja je predviđala prekid dijaloga sa Prištinom. Demokrate su povukle ovaj amandman tek kad je skinuta oznaka tajnosti sa Nikolićeve platforme. Neodgovornim ponašanjem u Skupštini Srbije tokom debate o Vladinoj Rezoluciji, demokrate su dovodile do velike konfuzije u javnom mnjenju.

Konzervativni blok je ceo tok pregovora doživljavao kao briselski „ultimatum“. Insistirajući na pogubnosti teze da „EU nema alternativu“ i podsećajući na ulogu EU u stvaranju „lažne države Kosovo“, te njenu ucejnivačku poziciju, ovaj blok je podigao tenziju i sa mnogo težim optužbama. To posebno važi za period početkom 2013. godine, kad se približavao rok koga je Srbija imala da prihvati sporazum sa Prištinom. Tad se naročito Nemačka našla na udaru, podsećanjem na „slične“ ultimatumе koje je Srbija imala i 1914, i 1941. godine⁸¹⁸.

Najoštrij zahtev da Srbija odbaci ultimatum dolazio je iz Demokratske stranke Srbije (DSS) koja je poručila da aktuelna vlast ima istorijsku priliku da „na pregovorima u Briselu odbaci ultimatum“, jer EU, nijednoj državi osim Srbiji nije ispostavila „zahtev da treba da prevaziđe svoju prošlost i promeni sopstvenu svest“. DSS je inicirala i peticiju kojom se tvrdi da su vlasti postale saučesnici u postepenom otimanju Kosova i Metohije, „trgujući sa Evropskom unijom po cenu nacionalnih i istorijskih vrednosti Srbije“. Poslanici DSS u Skupštini Srbije bili su jednodušni u osudi pregovaračke politike Vlade, jer smatraju da Srbija na taj način faktički priznaje

818 Osim toga, glavni urednik Nove srpske političke misli Đorđe Vukadinović nalazi paralelu između svojevremenog kvislinškog ponašanja generala Milana Nedića (za vreme Drugog svetskog rata), njegove politike „pragmatizma“ i realizma“ i aktuelnih vlasti. Podsećajući da predstavnici aktuelne vlasti (premijer Ivica Dačić) kritikuju Nedićevu politiku, „nisu svesni da – u najboljem slučaju i u najpovoljnijoj interpretaciji sprovode upravo njegovu politiku ‘pragmatizma’ i ‘realizma’. I da to čine u mnogo manje apokaliptičnim okolnostima – pa onda i sa mnogo manje opravdanja – nego što su bile one u kojima je delovao pomenuti general.

Kosovo kao nezavisnu, susednu državu, odnosno postaje „saučesnik u postepenom otimanju Kosova i Metohije”.

Podizanju tenzije doprinosili su i politički predstavnici četiri srpske opštine sa severa Kosova, koji su eksplicitno tražili da Srbija odustane od postizanja sporazuma sa Kosovom. U protivnom, kako su najavili, počće sa procedurom za stvaranje skupštine severnog Kosova (što bi nalikovalo stvaranju samostalnih autonomnih oblasti – SAO – početkom devedesetih godina prošlog veka u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini). Osim što su nakon jedinstvenog „ne” beogradskih vlasti Briselu (8. aprila), podržali ovakvu odluku, odbornici severnokosovskih opština su na zajedničkoj sednici zaključili da se u srpske sredine na Kosovu i Metohiji vrati ruski kontigent u sastavu KFOR, koji bi „za srpski narod bio garant mira i bezbednosti”.

Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik se aktivno uključio u debatu, tražeći da se odbije briselski ultimatum. Dodik je dan uoči isticanja roka koga je postavila Ketrin Ešton posetio Tomislava Nikolića i na zajedničkoj konferenciji sa njim, potvrdio to svoje opredeljenje. Briselsku ponudu Dodik smatra „lažnim kompromisom”, pa bi, kaže on „bilo očekivano da Srbija odbaci arogantnu politiku Prištine, koju su verovatno ohrabrine velike sile”.

Na medijskoj sceni najveći protivnici sporazuma su nedeljnik *Pečat* i portal časopisa Nova srpska politička misao.

Akcije konzervativnog bloka koji nije odustao od srpske nacionalističke politike iz osamdesetih i devedesetih pokazale su da one više ne mogu da mobilišu građane i izvedu ih na ulicu sa ciljem rušenja vlade ili pritiska na nju da odustane od evropske politike. Snagu ovog bloka, međutim, ne treba podcenjivati, pre svega zbog toga što imaju snažnog potencijalnog saveznika u populističkoj Srpskoj naprednoj stranci što je bilo posebno vidljivo tokom pregovora o Kosovu i pokušaja Tomislava Nikolića da opstruira pregovre.

Slabljenje uticaja Srpske pravoslavne crkve

Vlada Srbije, odnosno, pre svega premijer Ivica Dačić, ušla je u izuzetno oštar i otvoren sukob sa Srpskom pravoslavnom crkvom, opirući se njenim opstrukcijama u postizanju sporazuma sa Prištinom. U tom sukobu SPC koja je imala značajnu ulogu u pokretanju kosovskog pitanja osamdesetih na način koji je vodio sukobu, i ogroman uticaj na sve vlade, doživela je poraz i jasno joj je poručeno da joj nije mesto u politici.

Dva dana uoči isteka briselskog ultimatumu SPC je objavila apel patrijarha Irineja (u ime Svetog arhijerejskog sinoda i vernika SPC), kojim patrijarh poimence poziva trojicu najodgovornijih državnih rukovodilaca – predsednika Republike, premijera i vicepremijera da održe „najvažnija predizborna i neposredno postizborna obećanja da ni pod kakvim uslovima neće predati, izdati, niti prodati Kosovo i Metohiju, istorijsku 'Staru Srbiju'”. Najčešći argument SPC u osporavanju sporazuma najbolje oslikavaju reči patrijarha Irinej, „evropski poziv nećemo prihvatiti ukoliko će nas uslovljavati Kosovom: Ako treba da se odreknemo i odričemo, hvala im na pozivu, ostaćemo da živimo svojim životom, teškim i mukotrpnim, kojim smo živeli 500 godina”.⁸¹⁹

Konstatujući da je apel bio nepotreban, Dačić je, neobično oštrim tonom rekao da crkva ne bi trebalo da poručuje narodu da „svi treba da budemo nabijeni na kolac i da 500 godina trpimo da bismo dočekali da se oblaci sklone s našeg neba”, jer za to vreme, dodao je, narod treba i da preživi. Dačić je pri tom podsetio crkvene velikodostojnike da je njihovo saopštenje nije upućeno iz Peći, već iz Beograda, „što znači da je srpski patrijarh još 1690. godine napustio Kosovo”.

Na mitingu protiv briselskog sporazuma (na kome je bio veoma mali broj ljudi), mitropolit Amfilohije služio je “liturgiju” za upokojenje Vlade i Skupštine, dok je umirovljeni vladika Atanasije (Jevtić) rekao, govoreći o državnom vrhu Srbije, da su “ova trojica na vlasti izdajnici koji veruju u garancije NATO-a”.⁸²⁰ Dačić je precizno odgovorio, da crkva i vlast imaju

819 *Politika*, 7. decembar 2012.

820 “Premijer Dačić kaže da je za zemaljsku politiku, ne interesuje ga nebeska, tako je govorio i (ubijeni premijer Srbije Zoran) Đinđić, a kako je završio neka Bog sudi”, rekao

potpuno odvojene zadatke u državi. Poručio je da niko ne osporava Srpskoj pravoslavnoj crkvi da iznosi svoje mišljenje o potezima vlasti, ali da nije legitimno da crkva upućuje otvorene pretnje državnim organima⁸²¹.

Ideološki saveznici registrovali su, međutim, svojevrсно zatišje u javnom angažmanu SPC, upravo u trenucima kad se primicalo donošenje ključnih odluka i to nije ostalo bez javnih zamerki na račun oportunitizma Crkve. To je podgrejalo i špekulacije o neslozi unutar crkvenog vrha, odnosno postojanju dve suprotstavljene struje. Prema saznanjima *Nedeljnika*, unutrašnju cenzuru obavlja vladika bački Irinej, koji je od javnosti sakrio pismo Svetog arhijerejskog sinoda, upućeno krajem novembra predsedniku Nikoliću, u kome se traži odustajanje od dijaloga sa Kosovom.

SPC smatra da je uspostavljanjem novog (integrisanog) graničnog režima sa Kosovom, njegova nezavisnost de facto priznata, čemu se oštro protivila. Iako i SPC smatra da kosovsku nezavisnost postepeno, korak po korak, uspostavljaju svetski „moćnici“, ona podseća da „nije svejedno koja vlast u Srbiji će to aminovati: Zato taj 'vruć krompir' samorazaranja, utrapljuju, ne 'svojim' evroslinavcima nego onima koje je narod izabrao zbog njihovog nacionalnog opredeljenja“. Da li je ovo pismo autentično nije do kraja razjašnjeno. *Nedeljnik*⁸²² koji ga je objavio, a preneli i drugi mediji, opisao ga je kao „najoštrije u istoriji SPC“, kojim se u osam tačaka traži odustajanje od dosadašnjih ustupaka kad je o Kosovu reč: od integrisanog upravljanja granicom, do otkazivanja gostoprimstva američkoj vojnoj bazi Bondstil. Zvaničnici SPC demantovali su da je pismo ovakve sadržine poslato državnom vrhu, ali su dodali, da je jedno pismo „čija sadržina nije za javnost“ poslato, a podsetili su i da je Memorandum SPC o Kosovu, koji ga tretira kao deo teritorije Srbije napisan još 2003. godine.

.....

je Atanasije. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=10&nav_category=640&nav_id=712599.

821 "Ponekad se zaista zapitam čime je to naš dragi Bog zaslužio da ga ovakvi predstavljaju na zemlji", rekao je premijer Srbije. Dačić je naveo i da je zgrožen retorikom koja se pojavila. "To nije Srbija 21. veka. Želimo da Srbija ide napred, branimo srpski narod gde god oin živi. Ovakve poruke su samo vraćanje nazad", ocenio je Dačić. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=05&dd=10&nav_category=11&nav_id=712710.

822 *Nedeljnik*, 6. decembar 2012.

Perspektiva kosovskih Srba

Sporazum iz Brisela otvorio je šansu da se posle više od jedne decenije, sever Kosova koji je od 1999. godine pod kontrolom Srba, stavi u pravni sistem i da institucije preuzmu suštinsku odgovornost za unapređenje bezbednosne situacije u ovom regionu. Tokom primene sporazuma za sever Kosova mogu se očekivati različite opstrukcije aktuelnih srpskih lidera na severu⁸²³, ali sve je očiglednije da oni gube podršku zvaničnog Beograda za ostanak severa u institucionalnim okvirima Srbije, a samim tim gube i moć da mobilišu stanovništvo u cilju remećenja stabilnosti u regionu. Pozitivan indikator u tom smislu, je i činjenica da podizanjem tenzija, barikada na putevima, kao i drugim incidentima i pretnjama, nisu uspjeli da spreče potpisivanje sporazuma u Briselu.

Institucije na severu Kosova formirane su još 1999. godine, zahvaljujući aktivnoj ulozi zvaničnog Beograda i sve vreme održavane zahvaljujući Srbiji. Zauzimanjem institucija na severu Kosova nakon završetka NATO intervencije, zvanični Beograd je, preko svojih tamošnjih marioneta pokušao da stvori uslove za podelu Kosova. Rada Trajković, koja je prešla put od funkcionerke Srpske radikalne stranke (devedesetih godina), do zagovornice učešća Srba u kosovskim institucijama (ubrzo nakon 2000), već dugo smatra da bi podela Kosova bila najgori scenario. Smatra da Srbija, ako želi dugoročnu strategiju za Kosovo mora da uvaži perspektive u regionu. „Potpuno je jasno da srpsko pitanje treba da se reši, ali na pametan i neishitren način, a ne da se forsira trenutna realnost – mi smo na severu, tu ćemo da povučemo granicu”⁸²⁴ smatra Trajković.

Ovo područje više od decenije, predstavlja jedno od najnebezbednijih regiona u Evropi. Iako lokalni Srbi imaju sve lokalne organe vlasti, uz materijalnu, organizacionu i političku podršku zvaničnog Beograda, niko od njih nije nikada preuzeo odgovornost za izuzetno visok stepen različitih vrsta kriminala. Kosovske vlasti, kao i međunarodna zajednica, takođe nisu

823 Predsednik opštine Zubin Potok Slaviša Ristić izjavio je za Radio Slobodna Evropa da „naš narod neće sprovesti taj Sporazum. Naš patrijarh nam je rekao da je naša Crkva i on lično sto posto uz naš narod na Kosovu i Metohiji i da će podržati svaku našu mirnu borbu i svaki naš miran otpor”. (25. april 2013).

824 www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2012&nav_id=634280.

pokazale spremnost da preuzmu kontrolu nad ovim područjem. Građani su se često žalili da policija EULEX samo zabeleži incidente, ali da nije činila nešto da se vinovnici pronađu, ili da spreči nasilje. Ljudska bezbednost je maksimalno ugrožena, a građani su, pre svega u Severnoj Mitrovici, gotovo svakodnevno suočavaju sa vrlo ozbiljnim incidentima poput eksplozija čija su meta uglavnom bili politički protivnici. Veliki deo incidenata vezano je i za ogroman obrt kapitala u sivoj zoni.

Vlada Srbije, nakon potpisivanja Sporazuma ipak je napravila ustupak Srbima na severu Kosovu: odlučila je da vrati Aleksandra Vulina na mesto šefa Vladine kancelarije za Kosovo. Prema ocenama Rade Trajković, ta kancelarija će najverovatnije biti kancelarija za sever KiM. "Da bi (Vulin) krenuo i na jug (Kosova), (njegove) izjave moraju da budu manje žustre i da manje podsećaju na devedesete",⁸²⁵ kaže Trajković.

Osim toga, predstavnici opština sa severa, pokušali su da Vladi nametnu i organizovanje referenduma na kome bi se građani Srbije, ali i kosovski Srbi izjasnili o Sporazumu. Potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić postavio je ultimatum da će Referendum biti raspisan ako "kosovski Srbi saopšte da su spremni da prihvate rezultate referenduma i ako kažu da će zajedno s nama učestvovati u primeni sporazuma. Vlada može da padne, ali odluku o sporazumu nećemo menjati, jer je to jedina moguća odluka", saopštio je Vučić na konferenciji za novinare u Vladi Srbije⁸²⁶.

Istom prilikom Vučić je poručio da Srbija nema snage da se sili, niti ima snage za nove ratničke podvige i vojne poduhvate. "Ako građani odbiju sporazum na referendumu, onda nema Vlade i nema ko da sprovodi sporazum koji će u tom slučaju pasti, a ja sam spreman da podnesem ostavku",⁸²⁷ rekao je Vučić. Predsednici četiri opštine, Kosovska Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić, predloženi rok Vlade Srbije da se referendum održi u roku od 15 dana smatraju izuzetno kratkim i vrstom pritiska. Radikalni Srbi na severu Kosova gube podršku Beograda na šta ukazuje i Vučićeva izjava (koji je, inače bio zadužen za pregovore sa Srbima na

825 www.b92.net/info/intervju/index.php?yyyy=2012&nav_id=634280.

826 *Radio Slobodan Evropa*, 25. april 2013.

827 *Radio Slobodan Evropa*, 25. april 2013.

severu) da bi “većina građana Srbije na referendumu prihvatila Sporazum i da vlada neće prihvatati ucene manjine”.

I portparol predsednice Kosova Arber Vlahiju poručio je da samo Vlada Kosova može da organizuje referendum na teritoriji te države.

Zajednica srpskih opština kao rešenja za organizovanje Srba na Kosovu proistekla je iz Ahtisarijevog plana.⁸²⁸ Opština Kosovska Mitrovica (severna) je predviđena i planom Martija Ahtisarija mogla bi da bude formirana na jesen nakon lokalnih izbora na Kosovu. Međutim, Srbi na severu pokušavaju sve vreme da ubede javnost u to da će potpisivanjem sporazuma biti ukinute srpske institucije. „Naš stav je jasan – ne želimo integraciju u kosovske institucije, ne želimo da budemo legalne i legitimne mete tzv. kosovskih institucija” – kaže Radenko Nedeljković, načelnik Kosovskomitrovačkog okruga.⁸²⁹ S druge strane, kosovska parlamentarka Rada Trajković, smatra da će briselskim sporazumom Srbi, preko Zajednice srpskih opština dobiti institucije koje će imati svoju nadležnost i kontrolu i na taj se način izvući iz diskriminacije i nadglasavanja u parlamentu Kosova⁸³⁰.

Veoma aktivna u pozivanju Srba da prihvate sporazum, Trajković je rekla da se njegovom primenom na severu Kosova neće ništa promeniti u odnosu na ono što Srbi trenutno imaju, ali da u ovom trenutku “postoje

828 Predsednik Srpske liberalne stranke tokom pregovora: Na pregovaračima je da njenu formu, način organizovanja i funkcionisanje definišu u skladu sa svim specifičnostima koje postoje. U dosadašnjem toku dijaloga njeno postojanje nije dovedeno u pitanja, a ostaje da se iznađu dublja rešenja za njeno funkcionisanje. (www.danas.rs).

829 <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.289.html:422442-Sledi-bitka-za-srpske-opstine>.

830 Ona prenosi sopstveno iskustvo iz Gračanice, kako nije bilo lako u Gračanici nakon odluke da se uključe u kosovske institucije. „Kada sam prolazila Gračanicom, gađali su me, maltretirali. Ja pravim bolnicu u Gračanici, okupi se celo selo, gađaju mene i Kušnera dok smo otvarali bolnicu. A sada, sada svi čekaju da dođem. Ako sam ja tu, oni znaju da ću da se za njih borim ako ih ugrožavaju neki Albanci. Ja o tome otvoreno govorim u kosvoskom Parlamentu, iznosim probleme, bunim se...A bolnica je prepuna. Ona drži zdravlje. Ništa Srbija tu nije napravila, postoji samo ono što sam uradila sa Kušnerom, sa Amerikancima, sa Grcima i sa Francuzima. Tu se radi, tu se žene porađaju. Tu je život. I zato mislim da država odmah polako, institucionalno da odvajaju grupu sa severa koja će da saraduje”, kaže Rada Trajković. (Radio Slobodna Evropa, 25. april 2013).

emocije da se gubi državni krov nad glavom". "Sada svi zajedno treba da učinimo napore da se prihvatanjem ovog sporazuma stanovništvo ne pokrene na iseljavanje, da se nekom galamom u Beogradu stanovništvo još više ne uplaši i ne počne da se iseljava, a posle toga, kada se stabilizujemo, moramo polako da radimo na projektu povratka",⁸³¹ kaže Trajković. Ona je ocenila da lideri Srba sa severa Kosova žele da što snažnijom kampanjom rade na destabilizaciji Srbije, jer misle da destabilizovana Srbija neće primenjivati sporazuma.

Umereniji stav ima i Oliver Ivanović koji kaže da on ne bi bio prestrog, jer ako će Srbija iz dijaloga izvući dobit u vidu daljeg pomaka u evrointegracijama, to će biti plus i za Srbe sa KiM koji su svesni "da samo stabilna i ekonomski prosperitetna Srbija može da im pomogne". Teza da je dijalog doprineo zaokruživanju kosovske države, po njemu, samo je "parola", jer se o kosovskoj nezavisnosti može govoriti tek u trenutku kada ga Srbija bude priznala, a on je uveren da se to neće desiti.

Podrška potpisivanju sporazuma sve vreme su bili predstavnici Srba južno od Ibra koji su odavno u kosovskim institucijama i koji su iz prihvatanja i primene plana Martija Ahtisarija već osetili značajnu korist. Osim Rade Trajković, sporazum podržava i Srpska liberalna stranka koja ima svoje ministre i u Vladi Kosova i čiji se predsednik Slobodan Petrović našao u kosovskoj delegaciji u vreme pregovora.

"Mi smo se za dijalog uvek zalagali, snažno smo ga podržavali i onda kada nismo bili neposredni deo tog procesa. Svi naši resursi su na raspolaganju pregovorima, od čijeg uspeha zavisi kvalitet života Srba na Kosovu, a naša očekivanja su da se rešavajući problem po problem stvaraju i uslovi za naš razvoj", reči su Slobodan Petrovića⁸³².

Najveći izazov u predstjećem periodu implementacije sporazuma, biće svakako podrška aktiviranju onih snaga među kosovskim Srbima koji su spremni da se angažuju na uključivanju institucija na severu u pravni sistem Kosova. Jedan od pririteta je i ostvarivanje komunikacije između Srba na severu i jugu Kosova, budući da „dobra praksa” primene

831 <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/380073/Rada-Trajkovic-Srbi-sa-severa-rade-na-podeli-Kosova>.

832 www.danas.rs/danasrs/politika/ocekujem_dogovor_u_briselu_.56.html?news_id=256881

Ahtisarijevog plana, može pomoći Srbima na severu da lakše i bezbolnije prihvate Sporazum.

Zaključak i preporuke

Premijeri Srbije i Kosova, Ivica Dačić i Hašim Tači postigli su istorijski sporazum koji otvara prostor za stabilan mir u regionu i razvoj dobrosusedskih odnosa. U predstojećem periodu za srpsku Vladu od ključnog značaja je primena sporazuma postignutog sa Prištinom.

Bez podrške Beograda, radikalni Srbi na severu Kosova gube moć da destabilizuju region. Stoga je od izuznog značaja da Vlada što pre, konkretnim akcijama, pokaže volju za sprovođenje Sporazuma i demontažu paralelnih institucija. Osim pitanja, demontaže bezbednosnih struktura, jedan od ključnih izazova jeste i stvaranje novih lidera na severu Kosova koji će biti sposobni da saraduju sa kosovskim institucijama. Ugrađivanjem institucija na severu u kosovski sistem, stvara se jedan od glavnih preduslova za stabilan mir.

Iako je pozitivan ishod pregovora pokazao znake slabljenja konzervativnog bloka, njegovu snagu ne treba podcenjivati. EkspONENT ovog bloka u vlasti, bez obzira na to što je dao saglasnost za sporazum, jeste predsednik Srbije Tomislav Nikolić.

Orgnaizacije civilnog društva mogu biti snažna podrška u sprovođenju nove politike prema Kosovu i sporazuma iz Brisela. One imaju veliki potencijal u izgrađenim vezama sa predstavnicima kosovskih Albanaca, uključujući i predstavnike institucija Kosova i nevladinih organizacija. Uloga civilnog društva je ključna u nadgledanju sprovođenja sporazuma Beograd – Priština kao i u produbljivanju dobrosusedskih odnosa između dva naroda na Balkanu, pre svega u obrazovnom sistemu. Bez promene percepcije građana kad je reč o kosovskim Albancima, i bez razgradnje duboko ukorenjenih negativnih stereotipa nema ni garancije stabilnih odnosa između Srbije i Kosova.

Sporazum Beograda i Prištine u 15 tačkaka

1. Formiraće se Udruženje/Zajednica većinski srpskih opština na Kosovu. Članstvo će biti otvoreno za sve druge opštine, ako se o tome slože članovi.
2. Zajednica će imati osnivački statut. Može biti ukinuta samo odlukom opština koje su u njenom sastavu. Garancije za Zajednicu su važeći zakon i Ustavni zakon.
3. Organizacija Zajednice će biti zasnovana na istim osnovama kao i Asocijacija kosovskih opština, odnosno imaće predsednika, potpredsednika, skupštinu i veće.
4. Opštine članice, u skladu sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi i kosovskim zakonima biće ovlašćene da sarađuju vršeći svoje nadležnosti kolektivno preko zajednice. Zajednica će imati puni nadzor u oblastima ekonomskog razvoja, obrazovanja, zdravstva, urbanog i ruralnog planiranja.
5. Zajednica/Asocijacija ima i dodatne nadležnosti, koje će na nju prenete centralne vlasti u Prištini.
6. Zajednica će imati predstavničku ulogu pri centralnoj vlasti, kao i mesto u lokalnim, savetodavnim telima u tu svrhu. Kako bi se navedeno sprovedo, predviđa se funkcija monitoringa.
7. Policija će biti jedinstvena i to će biti kosovska policija. Čitava policija sa severa Kosova treba da bude integrisana u okvire kosovske policije. Plate će isplaćivati jedino kosovska policija.
8. Pripadnicima drugih bezbednosnih srpskih struktura biće ponuđeno mesto u odgovarajućim kosovskim strukturama.
9. U ovoj tački, koja je bila sporna u poslednjim rundama dijaloga navodi se da će Zajednica preko četiri opštine birati regionalnog komandira policije, Mitrovica će imati drugog regionalnog komandira za Južnu Mitrovicu, Srbicu i Vučitrn. Time je odbačen predlog da ove tri opštine

budu povezane sa opštinama na severu čime bila narušena etnička slika, odnosno u kom slučaju bi Albanci ponovo činili većinu.

10. Predviđa se da pravosudne vlasti budu integrisane i rade u okviru kosovskog pravnog okvira. Apelacioni sud u Prištini će uspostaviti panel u kojem će u većini biti sudije kosovski Srbi koji će se baviti poslovima u svim opštinama sa većinskim srpskim stanovništvom. Odeljenje Apelacionog suda, uključujući administrativno osoblje i sudije, imaće stalno sedište u severnoj Mitrovici. Svaki panel imaće u sastavu većinu sudija koji su kosovski Srbi.
 11. Predviđa se održavanje lokalnih izbora u 2013.
 12. Potpisnici se obavezuju na izradu plana za implementaciju dogovorenog do 26. aprila.
 13. Potpisnici se obavezuju na postizanje sporazuma o telekomunikacijama i energetici do juna 2013.
 14. Dve strane se obavezuju da neće jednu drugu blokirati, niti podsticati druge da blokiraju evropske integracije druge strane.
 15. Predviđa se formiranje komisije za implementaciju, u kojoj će biti predstavnici obe strane, kojima će predstavnici EU pružati podršku.
- Sporazum je parafirao u Briselu premijer Srbije Ivica Dačić uz propratni tekst: "Ovime potvrđujem da je ovo tekst predloga o čijem će prihvatanju ili odbijanju obe strane podneti svoje odluke. I. D."

XII – SRBIJA I SUSEDI

Problematično uz postepeno otopljanje realnosti

Zemlje Zapadnog Balkana uglavnom nisu iskoristile 2012. godinu da naprave krupnije korake u procesu evropskih integracija, zbog čega su odluke odložene za 2013. godinu. Tako je 2013. postala još jedna godina očekivanja i nadanja za region. Hrvatska postaje 28. članica EU u junu 2013. Izvestan napredak je ostvarila i Crna Gora sa kojom je EU u junu 2012. otvorila pregovore o članstvu, i Srbija kojoj je u martu prošle godineodeljen status kandidata, dok Bosna i Hercegovina ozbiljno zaostaje u integracijama za regionom.

Ministri spoljnih poslova, a zatim i lideri EU su u decembru prošle godine izrazili podršku evropskoj perspektivi Zapadnog Balkana, ali, za razliku od odluka donetih u decembru 2011, nisu ponudili uslovne datume za napredak zemalja regiona. To se nije desilo uglavnom zbog nedovoljnog napretka koji su zemlje regiona ostvarile na planu reformi ali i bilateralnih sporova i delom prilika u samoj Uniji. U skoro svim zemljama Zapadnog Balkana su u toku regresivni trendovi koji manifestuju nesposobnost i nedostatak političke volje za suštinskom transformacijom društva.

Dolaskom nove koalicije na vlast ionako slaba regionalna saradnja dodatno je opstruirana, ne samo izjavama čelnih ljudi, posebno predsednika Nikolića, već i izostankom inicijativa koje bi unapredile odnose sa susedima. Retorika novog predsednika posebno je poremetila odnose sa Hrvatskom ali i Bosnom i Hercegovinom. Odnos prema Hrvatskoj odražava stare animozitete koji su u ovoj fazi bili skoncentrisani na obstrukciju njenog članstva u EU. U tome se posebno eksponirao savetnik predsednika Oliver Antić. U odnosu na BiH nisu promenjeni ciljevi a i izjave čelnih ljudi ukazuju da se nije odmaklo od ranijeg stava omalovažavanja Bosne i Hercegovine i izražavanja sumnje u mogućnost njenog preživljavanja kao jedinstvene države.

Zbog reakcija u regionu, a posebno EU, te pregovora sa Prištinom, ministar spoljnih poslova Ivan Mrkic i premijer Ivica Dacic su obavili nekoliko poseta u susedstvu (Hrvatska i BiH) i time, barem po izjavama, najavili konstruktivniju saradnju.

U svom ekspezeu u Skupštini Ivica Dačić je kao mandatar Vlade izneo prioritete Srbije kada je reč o spoljnoj politici. Između ostalog naveo je da Srbija mora da vodi svoju spoljnu politiku na realističkim i pragmatičnim pretpostavkama. Sarađivaćemo, istako je, sa svim zemljama sveta u interesu Srbije. I sa svim evropskim državama, Amerikom, Rusijom, Kinom i svim drugim faktorima koji oblikuju međunarodnu politiku, na bazi očuvanja nacionalnog identiteta i dostojanstva.

Istakao je da Srbija želi da bude faktor mira i stabilnosti u regionu, podržavajući evropsku perspektivu celog regiona. Zalažemo se za bezbednost, stabilnost i dobre odnose na zapadnom Balkanu. Svi nesporazumi, sva otvorena pitanja moraju da budu rešavana na miran način i u duhu saradnje. Založio se za to da se više ne bavimo prošlošću, već budućnošću. Želimo dobre odnose, uz uzajamno poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta svake države.

Istovremeno, Vlada će se u okviru Sporazuma o specijalnim odnosima zalagati za potpuno poštovanje Dejtonskog mirovnog sporazuma i razvijati najjače političke, ekonomske i kulturne odnose i saradnju sa Republikom Srpskom.⁸³³ Odnosi sa Bosnom i Hercegovinom, odnosno Republikom Srpskom i dalje su najproblematičniji. Srbija do sada još nije pokazala podršku za reviziju Dejtonskog sporazuma. I dalje je ostala na floskuli da „podržava sve o čemu se tri naroda dogvore”

Srbija nije bila samo pod pritiskom da postigne sporazum sa Prištinom, već i da ubrza njegovu implementaciju, ali i da unapredi regionalnu saradnju.

833 http://www.b92.net/info/dokumenti/index.php?nav_id=630723

Bosna i Hercegovina: iščekivanje novih okolnosti

Odnosi Srbije i Bosne i Hercegovine su i dalje nepromenjeni. Državnu strategiju prema Bosni i Hercegovini dosledno su sprovodile do sada sve vlade Srbije. Ta strategija se oslanja na nekoliko važnih odrednica: pre svega na šest ratnih ciljeva kako su definisani na 16. sednici Skupštine Republike Srpske (RS) u maju 1992. godine⁸³⁴; kongres srpskih intelektualaca koji je održan u Beogradu 1994. godine; na zaključke sa savetovanja, *Geopolitička stvarnost Srba*, (Institut za geostrateške studije na Fruškoj gori, Novi Sad, 1997), kad je Dejtonski sporazum prihvaćen kao maksimum u datim međunarodnim okolnostima i uspostavljene smernice za sprečavanje povratka izbeglica u RS i ekonomsko i kulturno integrisanje RS u Srbiju. Četvrta važna odrednica je predgovor Dobrice Ćosića dnevničkim zabeleškama Nikole Koljevića *“Stvaranje Republike Srpske”* (Beograd: Službeni glasnik, 2008), zatim Strategija Vlade Srbije za odnose sa Srbima u regionu koju je izradilo Ministarstvo za dijasporu (2009). i knjiga Dobrice Ćosića *“Bosanski rat”* (Beograd: Službeni glasnik, 2012).

Na tom dokumentu se radilo tri godine, a u izradi su učestvovali istoričari, akademici i brojne javne ličnosti.⁸³⁵ Za sprovođenje Strategije sačinjeno je upustvo za njenu implementaciju kojim se savetuje ozbiljno i osmišljeno političko i ekonomsko okretanje Srbije i RS prema Rusiji; sugeriše se omalovažavanje političara iz zemalja koje podržavaju jedinstvenost

834 Oni su poznati kao “šest strateških ciljeva”: prvi cilj je razdvajanje Srba od druge dve zajednice; drugi cilj je koridor između Semberije i Krajine, a treći eliminacija reke Drine kao granice, odnosno ukidanje postojeće granice koja je razdvajala Bosnu i Hercegovinu od Srbije. Četvrti cilj je uspostavljanje granice na reci Uni i reci Neretvi, a peti podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo. Šesti cilj bio je izlaz Srpske republike Bosne i Hercegovine na more.

835 Slobodna Bosna je objavila dokument u kojme se iznose uputstva za sprovođenje strategije koja je definisana u Strategiji Vlade, a koja ima za cilj blokiranje države Bosne i Hercegovine i njeno nestajanje 21. mart 2013.

BiH, korišćenje svih mehanizama kako bi se oba doma parlamenta BiH maksimalno onemogućili u radu, obezvređili i obesmislili na sve moguće načine. Sugerise se sprečavanje donošenja zakona koji se ne smatraju bitnim i ne predstavljaju nikakvu pretnju RS. Ovo je jedno od značajnijih sredstava za dokazivanje teze o nemogućnosti funkcionisanja zajedničkih institucija. Insistiranje na tome da su državna vlast i institucije na nivou BiH nepotrebne, suvišne, nemoguće, skupe i antisrpske.”⁸³⁶ Ponašanje Milorada Dodika poslednjih godina, posebno od usvajanja Deklaracije o nezavisnosti Kosova, jasno ukazuje na verodostojnost dokumenta koji je izašao u Slobodnoj Bosni.

Republika Srpska se percipira kao samostalna država unutar Bosne sa izgledom da se potpuno odvoji. To se manifestuje u izjavama Milorada Dodika, ali i ponašanju drugih predstavnika vlasti. Tokom poslednjih godina odnosi na relaciji Beograd – Banjaluka bili su frekventni. Sarajevo je figuriralo više simbolično i uglavnom pod pritiskom Evropske unije (EU). Predsednik Srbije Boris Tadić je tokom svog mandata uspostavio komunikacije na političkom nivou u gotovo celom regionu, ali to nije pratila sadržajna saradnja na svim ostalim nivoima, posebno kada je reč o Bosni.

Aktuelna vlada pažljivo bira reči kad se izjašnjava o BiH i RS. Međutim sadržaj se nije mnogo promenio, osim što postoji svest da međunarodna zajednica neće dozvoliti raspad BiH. Ministar spoljnih poslova Ivan Mrkić je izjavio da je pozicija Srbije jasna i principijelna. Srbija podržava suverenitet i teritorijalni integritet BiH i sve ono što je dogovoreno Dejtonskim sporazumom. Podržaće i sve ono oko čega se dogovore tri konstitutivna naroda u BiH. Nezavisnost RS, kako je istakao, niko i ne postavlja kao mogućnost i to svakako nije nešto o čemu se razmišlja u Beogradu. Podvukao je da “imamo zajedničku istoriju, skladnu sadašnjost, a težimo zajedničkoj budućnosti. Treba da pravimo projekte i inicijative koji će nas jačati. Srbija je spremna za to i želi najbliže odnose sa Sarajevom”⁸³⁷

Premijer Ivica Dačić je pre posete Sarajevu (u septembru) izjavio da „postoji jasno definisana Bosna i Hercegovina po Dejtonskom sporazumu i Srbija će se toga pridržavati”. Međutim, isto tako, on je dodao kako smatra

836 Slobodna Bosna, 2. mart 2013.

837 <http://www.naslovi.net/2012-12-27/b92/mrkic-srbija-oseca-bih-kao-suseda/4242814>.

da bi Bosna i Hercegovina trebalo da bude država kojoj „nikada ne bi trebalo da padne na pamet da prizna nezavisnost Kosova i Metohije”.⁸³⁸

Milorad Dodik ne propušta priliku da izjavi da je BiH neodrživa tvorevina: „Pripremamo se za raspad BiH, a RS je jedina samoodrživa. Nijedan praznik ne slavimo zajednički sem Prvog maja i Nove godine”.⁸³⁹ Stalno se potencira paralela sa Kosovom i ističe da je „Kosovo izvor nestabilnosti na Balkanu i da Republika Srpska nikad neće priznati njihovu nezavisnost”.⁸⁴⁰ Mladen Ivanić, nekadašnji predsednik vlade RS, ne očekuje velike promene u BiH (ni centralizaciju ni raspad), kao i da će Bosna biti stavljena na listu čekanja za članstvo u EU kao i ostale zemlje Zapadnog Balkana. U tom čekanju vidi priliku da RS ojača i eventualno sačeka neke drugačije okolnosti, kada bi potpuna samostalnost bila opcija. On dalje elaborira da RS može biti zadovoljna Dejtonom, ali ako se proces osamostaljivanja Kosova nastavi, onda i RS u nekoj dužoj perspektivi može da kaže, „ako mogu mogu Albanci, što ne bi mogli i mi”.⁸⁴¹

Pošto se Kosovo tretiralo kao presedan za situaciju u RS i njenu težnju ka samostalnosti, neizvesno je kako će se Beograd i Banjaluka u budućnosti odnositi prema pitanju Kosova. BiH nije priznala Kosovo jer to sprečava RS, a podržava Beograd. Dodik ističe da “u državnom smislu razume da prioritet broj jedan Srbije jeste Kosovo, ali u nacionalnom smislu prioritet broj jedan je RS, jer ovde živi 1,400.000 Srba”.⁸⁴² On zagovara i podelu Kosova što je bio i stav svih prethodnih vlada Srbije, ali i aktuelne. Premijer Dačić i dalje ističe da je to najpovoljnije rešenje. Milorad Dodik je u protekloj godini nekoliko puta boravio u Kosovskoj Mitrovici i podržavao njihovu želju za otcepljenjem.

Slobodan Durmanović, analitičar portala Nova srpska politička misao, smatra da i u Beogradu i u Banjaluci računaju da se u tom strateškom poslu (u vezi sa Kosovom) mogu sresti sa zahtevom Zapada za “ustupak” u

838 “Srbija će poštovati državu BiH”, agencija Anadoluja, 11. septembar 2012.

839 „Srbi budite lojalni”, Kurir, 28. april 2012.

840 “BiH nikad neće priznati Kosovo”, Blic, 14-15 april 2012.

841 “Vehabije su problem BiH”, Pravda, 20. mart 2012.

842 “Nikolić je u pravu za Srebrenicu”, Blic, 6. juni 2012.

BiH, koji bi se zapravo odnosio na “podelu suvereniteta” RS, što može voditi slabljenju dejtonske pozicije RS.⁸⁴³

Ovakvim očekivanjima pogoduju i brojne druge analize, poput, na primer, Fondacije Fridrih Ebert koja je objavila publikaciju „Bosna i Hercegovina 2015, scenarij budućeg razvoja događaja”, u kojoj je kao jedna od mogućih opcija naveden i raspad države. U publikaciji se navodi da nakon 2015. godine i međunarodna zajednica i same zajednice u BiH vide razlaz kao jedino rešenje.⁸⁴⁴

Pojedini politički komentatori i istoričari u Srbiji ocenjuju da bi Srbija i RS najbolje funkcionisale kao dve susedne zemlje koje najprisnije saraduju, jer dele isti etnički i kulturni prostor. Tako Neven Cvjetičanin smatra da “stabilna i ekonomski jaka RS najviše odgovara interesima Srbije, jer je RS jedan od retkih spoljnotrgovinskih partnera sa kojim ostvarujemo pozitivan bilans. Srbija bi u RS imala pouzdanog partnera na kog bi mogla da računa i u svim ostalim pitanjima”.⁸⁴⁵ Istoričar Srđan Cvetković ističe da „Srbin koji ode u RS ne oseća se kao da je u drugoj državi. Formalnopravno, RS je autonomna teritorija u okviru susedne države BiH, ali granice se u procesu evropeizacije omekšavaju i relativizuju, više služe da spajaju nego da razdvajaju. Suštinski nije bitno što su u ovom trenutku to dve države, već što je u pitanju isti narod. U modernom dobu de facto je etničko načelo granice mnogo bitnije od istorijskog. To se odlično vidi na primeru Kosova, a isti je slučaj i sa RS”⁸⁴⁶

Predrag Simić, spoljnopolički analitičar ističe da „odnos Srbije i RS je tema o kojoj se raspravlja ne samo na ovim prostorima već i u međunarodnim krugovima, naročito kroz paralelu sa odnosom Albanije i Kosova”. On ističe da je suština u tome da je bolje imati dva glasa u međunarodnim telima, nego jedan.⁸⁴⁷

843 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/rs-i-srbija-sta-nemogudodik-i-nikolic-q.html> (skinuto 1. mart 2013).

844 “Dejton dva za raspad države”, *Danas*, 4. april 2012.

845 „Najbolje rešenje su dve srpske države na Balkanu”, *Press*, 16. januar 2012.

846 *Ibid.*

847 *Ibid.*

Tomislav Nikolić, predsednik Srbije nakon majskih izbora (2012), je svojim izjavama potvrdio kontinuitet politike Beograda u odnosu na Bosnu, odnosno Republiku Srpsku. Nakon što je poručio kako Republiku Srpsku vidi kao nezavisnu državu, Nikolić je izjavio da Srbija i Republika Srpska zaslužuju bolje političko vođstvo. Na udaru njegovih kritika našli su se i Boris Tadić i Milorad Dodik. On budućnost Republike Srpske vidi samo kao nezavisne države, poručujući jasno da njega Bosna i Hercegovina, kao država i politička realnost ne interesuju. Zatim je izjavio: "Naravno da mi je draža Republika Srpska kao samostalna i nezavisna država, nego Republika Srpska utopljena u federaciju u kojoj gubi jednu po jednu ingerenciju", kao i da "Republika Srpska ne može večito da ostane država u kojoj se građanima ne dozvoljava da na referendumu odluče o svojoj sudbini."⁸⁴⁸

Uoči posete Banjaluci u decembru 2012, Nikolić je poručio da „RS i Srbiju teško ko može da rastavi“. Nikolić je napomenuo da je "Srbija kraj ove godine dočekala sa mnogo promena, da se pozicionirala u odnosu na susede, gledajući ih kao manje ili veće prijatelje, ocenivši da odnos Srbije i RS treba posmatrati u skladu sa Sporazumom o specijalnim paralelnim vezama, koji postoji između Srpske i Srbije, što i podrazumijeva njihovu tešnu saradnju."⁸⁴⁹

U završnici pregovora Beograd –Priština (ključna osma runda) Milorad Dodik je pozvan na savetovanje u Beograd kada su se svi izjašnjavali o dokumentu čije bi potpisivanje Srbije obezbedio datum za početak pregovora sa EU. Dodik je tada izjavio "Tu smo da stanemo iza rukovodstva Srbije i pozovemo na jedinstvo, jer vreme nikada neće oprostiti onima koji nisu jedinstveni... što se nas tiče mi smo za odbijanje ultimatum, naše iskustvo govori da obično kada kažete "ne" na ultimatum ne desi se ništa, a ako kažete "da" dobijate novi ultimatum"⁸⁵⁰.

Međunarodna zajednica pokušavala je (nedovoljno) da podstakne promene unutar Bosne kako bi postala funkcionalna država. Međutim, u tome nije uspela. RS i Milorad Dodik insistiraju na zatvaranju Kancelarije

848 "Nikolić: RS da sama odlučuje o sebi", *www.b92.net*, 16. maj 2012.

849 "Srbiju i RS teško ko može da rastavi", *Vijesti.ba/Srna*, 25. decembar 2012.

850 "Dodik: Srbija treba da odbije ultimatum", *Blic*, 7. april 2013.

visokog predstavnika. Takođe, Dodik ulogu Turske, koja je dosta aktivna u pokušaju rešavanja bosanskog pitanja, vidi kao štetnu. U tome se slažu i određeni krugovi iz Beograda kojima pripada i dr Darko Tanasković koji ističe da Turska „pokušava maksimalno da osnaži poziciju bošnjačkog naroda”. U tom smislu uputio je i kritike na račun Bakira Izetbegovića zbog nastojanja da se ojača uloga Turske u rešavanju unutrašnjih problema.⁸⁵¹

Bosna i Hercegovina je u najvećoj krizi od rata. Bodo Veber, politički analitičar i ekspert za nemačku politiku na Balkanu, smatra da je reč o „konstantnoj eroziji institucionalnog i ustavnog poretka, tog postratnog improvizatorskog provizorija, bez mogućnosti uspostavljanja ikakvog novog poretka, uključujući i onog secesionističkog. Najveću odgovornost za to snose EU i Sjedinjene Američke Države (SAD), dakako, bez oslobađanja domaćih aktera od odgovornosti”.⁸⁵² Veber smatra da “međunarodna zajednica mora ponovo uspostaviti neka osnovna pravila igre. Ništa više. Onda će se političke elite morati suočavati s interesima i frustracijama građana, jer će im nestati autoritet koji crpe iz jednog jedinog izvora – slabosti međunarodne zajednice. Ali, taj zaokret može izvesti samo jedna osoba – nemačka kancelarka Angela Merkel. Naravno, u suradnji s Velikom Britanijom, a uz obnovljeni angažman SAD”.⁸⁵³

Danijel Server je više puta naglasio da je „važno da SAD ostanu angažovane u BiH, ali one, objektivno, nemaju neki veliki interes, osim očuvanja Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države, odnosno da se spreči njen raspad na dva ili tri dela. Sve ostalo Vašington želi da prepusti Evropljanima, jer ima mnogo drugih teškoća”.⁸⁵⁴

851 „Erdogan nije lider Bošnjaka u BiH”, Politika, 20. februar 2012.

852 Aгенicija Anadolija, 13. novembar 2012.

853 Ibid.

854 “Dejtonski sporazum favorizuje nacionaliste”, Radio Slobodna Evropa, 5. april 2012.

Interperetacija prošlosti

Trajni kamen spoticanja u odnosima između dve zemlje bio je i ostaće odnos Beograda prema ratu u Bosni od 1992-1995. Složenost bosanske realnosti manifestuje se najviše na tom planu, jer svaki od tri naroda pravi svoju konstrukciju sećanja, a time gradi i određenu interpretaciju događaja iz devedestih. Karakter rata određuje svaka strana po svom nahođenju. Srpska strana rat u Bosni percipira kao „oslobodilački rat Srba”, uprkos brojnim presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) koje jasno ukazuju na agresiju Srbije na Bosnu. Problem je što ni MKSJ ni Međunarodni sud pravde nisu otvoreno zauzeli stav o agresiji na Bosnu, mada to jasno proizilazi iz svih dokumenta i presuda Haškog tribunala.

Dnevi avaz tim povodom upozorava da se i „danas pokušava zamaglititi istina o tome odakle se i prema kome puca, a u koga su uperene cevi, i danas verbalna artiljerija. Kome se razvlači pamet? Ta propaganda za falsifikovanje istorijskih fakata, negiranje agresije i genocida nije ni bezazlena niti je treba podceniti”.⁸⁵⁵

Sporni su svi datumi i događaji. Tako se u Sarajevu 6. april svake godine obeležava kao dan početka rata u BiH, dok u Republici Srpskoj smatraju da su na taj dan 1992. godine počeli progoni i ubistva Srba u Sarajevu. Srbi uporno tvrde da je Sarajevo grad u kome više nema ni „duha” ni „komšiluka”, tu stoletnu vrednost Sarajeva zamenilo je etničko čišćenje i netolerancija prema drugima i drugačijima.⁸⁵⁶ Povodom obeležavanja 6. aprila Milorad Dodik je poručio Zlatku Lagumdžiji, ministru inostranih poslova BiH da je održavanje prijema povodom početka „opsade Sarajeva” apsolutno neprihvatljivo i da nije usaglašeno sa svim stranama u BiH. U pismu Lagumdžiji Dodik je upozorio da „zajedničke institucije BiH nisu privatno vlasništvo nijednog pojedinca nego prostor gde se zajedno dogovaraju sve politike”.⁸⁵⁷

855 „Ko je počeo rat?”, *Dnevi avaz*, prenela Politika, 7. april 2012.

856 „Kovač: Bošnjačka politika tera Srbe iz Sarajeva”, *Politika*, 2. april 2012.

857 „Datum razdora”, *Večernje novosti*, 7. april 2012.

Drago Kovač, sekretar Ministarstva za ljudska prava i izbeglice BiH, navodi da je u Sarajevu pre rata živelo oko 160.000 Srba, a da ih sad ima oko 8000.⁸⁵⁸ Pri tome malo se ko obazire na uzroke takve situacije, jer su mnogi Srbi napustili Sarajevo pre samog rata, a mnogi i posle Dejtonskog sporazuma. Pri tome, veliki broj Srba živi u Istočnom Sarajevu, a mnogi od njih još uvek rade u Sarajevu. Osim toga, kad je reč o zapošljavanju, treba imati u vidu katastrofalnu ekonomsku situaciju u BiH koja pogađa sve zajednice podjednako.

Pokušaj Beograda da preko slučajeva „Dobrovoljačke” i „Tuzlanske kolone” sa samog početka rata u Bosni (1992) dokaže da su Bošnjaci počeli rat napadima na JNA nije uspeo. Hapšenje Ejupa Ganića u Londonu i Jovana Divjaka u Beču, po Interpolovim poternicama koje je izdala Srbija, te njihovo puštanje na slobodu, bili su pravi fijasko za Srbiju i diskreditacija za njeno tužilaštvo, pre svega, na međunarodnom planu. Međutim, Tužilaštvo Srbije nastavilo je sa tvrdnjama da ima nove dokaze o zločinima u Dobrovoljačkoj. Te tvrdnje su se posebno intenzivirale nakon što je bosnako tužilaštvo u Sarajevu, u slučaju Dobrovoljačke protiv 19 osumnjičenih (među kojima su Ejup Ganić i Jovan Divjak) obustavilo istragu u januaru 2012. Slučaj je vodio međunarodni tužilac Džud Romano. Bruno Vekarić, zamenik tužioca za ratne zločine (u Srbiji) je izjavio da srpsko tužilaštvo nastavlja istragu u ovom predmetu i da je sada mnogo jasnije zbog čega je tužilaštvo BiH odbilo da potpiše Sporazum o međusobnom ustupanju dokaza.⁸⁵⁹

Centar javne bezbednosti Istočnog Sarajeva je tužilaštvu dostavilo navodne dokaze o zločinima počinjenim u Dobrovoljačkoj i prigovor na račun tužioca Dž. Romanija. Milorad Dodik je pak, izjavio da zbog ove odluke RS ne treba da saraduje sa sudom i tužilaštvom BiH, bez obzira na međunarodnu zajednicu koja pokušava da očuva njihov autoritet.⁸⁶⁰

Najveće reakcije ipak je izazvala proslava 20-godišnjice Republike Srpske 9. januara 2012 (9. januar se inače slavi kao državni praznik RS). Tim povodom upriličeno je veliko slavlje u Banjaluci kome su prisustvovali i

858 “Kovač: Bošnjačka politika tera Srbe iz Sarajeva”, Politika, 2. april 2012.

859 Predmet „Dobrovoljačka” odluka nije konačna, Politika, 19. januar 2012.

860 „Odluka koja ruši Bosnu!”, Večernje novosti, 19. januar 2012.

visoki zvaničnici Srbije, uključujući i predsednika Borisa Tadića koji je tom prilikom od Milorada Dodika dobio i orden. Tadić je izjavio da orden za njega predstavlja ličnu obavezu da nastavi da održava „posebne odnose Srbije i RS tako da njeni rezultati budu novi mostovi, univerzitet, naučna saradnja, novi putevi i energetske objekti”.⁸⁶¹ Tomislav Nikolić, tadašnji lider SNS, nije bio na proslavi, jer navodno nije dobio poziv na vreme. Izjavio je da je on dobio orden RS u teža vremena nego što je to danas i dodao da smatra da je Tadić orden primio i u njegovo ime: „U svoje sigurno nije, zato što ne vidim čime je Tadić doprineo stvaranju RS i njenom očuvanju. Mislim da ima mnogo zaslužnijih ljudi od Tadića koji bi trebalo da ponesu taj orden, ako je to orden pojedincu”.⁸⁶²

Čule su se brojne pohvale na račun Republike Srpske poput onih Ivice Dačića da je „RS Pijemont srpstva”⁸⁶³, te Milorada Dodika da je RS srpskom narodu u BiH „zavet da će živeti kao slobodni i dostojanstveni ljudi”.⁸⁶⁴

U sportskoj dvorani Borik u Banjaluci na dan pre svečane akademije povodom obeležavanja 20-godišnjice RS pronađeno je oružje. Od toga je napravljena afera sa tezom da je to bio teroristički plan da se ubije ne samo Boris Tadić i Milorad Dodik, već ceo srpski politički vrh. Insinuiranje su išle na račun muslimanskih terorista (vehabija), a sve sa pretekstom da se MUP Srbije uključi u istragu, što je bila samo još jedna demonstracija da Srbija kontroliše institucije RS. Profesor političkih nauka u Banjaluci Miloš Šolaja smatra da je ovaj slučaj politički motivisan, odnosno „usmeren na političke odnose u BiH” i da je „znatno pogoršao situaciju u BiH i u samoj RS”.⁸⁶⁵ Štampa u Srbiji dala je veliki publicitet ovom događaju koji nikad nije do kraja razjašnjen, bar ne javno. Tako je Kurir pisao da je oko hiljadu agenata iranske obaveštajne službe aktivno na teritoriji BiH sa zadatkom da na bilo koji način izvedu atentat na predsednika Republike

861 “Dodik odlikovao Tadića, Medvedev Dodika”, *Danas*, 19. januar 2012.

862 „Nikolić: Tadiću nezaslužan orden RS”, *Kurir*, 11. januar 2012.

863 *Ibid.*

864 *Ibid.*

865 „Slučaj Borik usmeren ka destabilizaciji RS”, *Politika*, 12. januar 2012.

Srpske Milorada Dodika. On je navodno, kako piše Kurir, osuđen na smrt, jer se protivi priznavanju Palestine.⁸⁶⁶

Milorad Dodik je implicitno ukazivao na umešanost predsednika Bakira Izetbegovića u ovaj pokušaj atentata, objašnjavajući da „nije tajna da Bakir Izetbegović održava kontinuirane kontakte s takvim grupama. Prema nekim našim informacijama veoma je cenjen u radikalnim islamičkim grupama, a ima čak i kontakte s određenim grupama i službama u Iranu”.⁸⁶⁷

U suštini, ceo događaj je bio manifestacija državnog i policijskog jedinstva Srbije i RS, zajedništva i zajedničke „ugroženosti”. Direktori policija RS i Srbije jedinstveno su konstatovali da se otkrivanje oružja u sali „Borik” tretira kao pokušaj terorističkog akta. Osumnjičeni izvršilac, Stanislavljević deportovan je u pritvorsku jedinicu suda BiH, jer je prema zakonu protiv terorizma nadležno državno tužilaštvo. Odluka da se „slučaj Stanislavljević” prebaci na državni sud ima mnogo dublje implikacije, jer ako se pokaže da Stanislavljević nije imao terorističke namere, već je samo bio trgovac oružjem, RS može lako optužiti sud BiH kao „antisrpski”, što ceo slučaj vraća u političku arenu.

Slučaj Jašarević

Teroristički napad na američku ambasadu 28. oktobra 2011. vratio je pitanje verskog ekstremizma u politički i javni fokus. Taj incident je podstakao ponovne rasprave o verskom ekstremizmu u Bosni i posebno o opasnosti koju to ima za region i za Evropu. Ponovo je vraćena teza da je islamski fundamentalizam srušio Jugoslaviju i da Evropa nije na verme shvatila njegovu opasnost. Početkom februara 2012. godine u Evropskom parlamentu održana je rasprava povodom usvajanja rezolucije za BiH. U diskusiji povodom usvajanja rezolucije došla je do izražaja i ta dimenzija. Holandski poslanik Bastijan Belder je tražio da se u izveštaj unese poziv Islamskoj zajednici BiH (IZ BiH) da se „jasno negativno izrazi o rastu

866 „Dodik osuđen na smrt”, Kurir, 13. januar 2012.

867 “Bakir naručuje ubistva!”, Kurir, 14. januar 2012.

vehabizma”.⁸⁶⁸ Međutim, Doris Pak, izvestilac EP za BiH, rekla je da u BiH nema mnogo vehabija i da su izolovani, te da se za taj pokret koriste siromašni, pošto se za članstvo dobija novčana nadoknada. Ona je tražila od verskih poglavara da se jasno ograde od bacanja „senke” na čitavu islamsku zajednicu.⁸⁶⁹ Rezolucija je međutim prihvatila blažu formulaciju kojom se vlasti u BiH pozivaju da se „bore protiv ekstremizma, verske mržnje i nasilja u tesnoj saradnji s međunarodnom zajednicom” i apeluje na „svest, istragu i eliminaciju ekstremističkih pretnji svih vrsta u celoj regiji Zapadnog Balkana”.⁸⁷⁰

Islamska zajednica BiH oštro je reagovala na ovu raspravu, ističući da „izjave parlamentaraca EP Doris Pak i Bastijana Bedlera podsećaju iz BiH i muslimane Bošnjake na stavove, propagandu i psihološki rat srpskih ekstremista kojima su izloženi svo ovo vreme. Ti ekstremistički stavovi, pod plaštom borbe protiv samo njima znane islamske i muslimanske prijetnje Evropi, odgovorni su za teške patnje, zločine i masovna stradanja Bošnjaka, uključujući i genocid”.⁸⁷¹

Izbori u Srebrenici

Povodom lokalnih izbora u Srebrenici u odnosima između Srba i Bošnjaka ponovo su vraćeni u fokus događaji koji su se u ovom gradiću u istočnoj Bosni odigrali 1995. Naime, bošnjački lideru su tražili da se Srebrenica izuzme iz odredaba Izbornog zakona BiH, kako bi se svim Srebreničanima, kao što je to bilo 2008, omogućilo da mogu, bez obzira na to gde žive, glasati na lokalnim izborima u tom gradu. Ovom zahtevu su se pridružile i brojne nevladine organizacije (NVO) i istaknuti pojedinci, jer bi u protivnom, prema njihovom mišljenju, to bio „evidentan novi genocid i aparthejd u BiH koji i političari i međunarodna zajednica prećutno odobravaju”.⁸⁷²

868 „Srpski i evropski strah od vehabija”, *Dans*, 14-15 april 2012.

869 Ibid.

870 Ibid.

871 Ibid.

872 “Bošnjački lideri najvljuju bojkot izbora zbog Srebrenice”, *Politika*, 10. maj 2012.

Na lokalnim izborima pobedio je bošnjački kandidat za predsednika opštine Srebrenica. RS je pokrenula zbog toga niz akcija koje imaju za cilj brisanje sa izbornih spiskova svih onih koji stalno ne prebivaju u Srebrenici.

Građanska koalicija "Prvi mart" je tim povodom ponudila pravnu pomoć svim Srebreničanima kojima Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srpske (RS), odnosno Policijska stanica u Srebrenici, poništava prebivališta i lične dokumente.

Emir Suljagić, predsednik Koalicije, ističe da će najozbiljnije biti razmotrena mogućnost da nakon žalbi tih građana budu pokrenuti krivični postupci protiv postupajućih službenika zbog zloupotrebe položaja.⁸⁷³

U saopštenju Koalicije se ističe da "ovakvi postupci Policijske stanice u Srebrenici, odnosno Okružnog tužilaštva u Bijeljini predstavljaju direktan nasrtaj na Dejtonski mirovni sporazum, odnosno njegov Aneks 7, te na Ustav i zakone BiH koji slobodu kretanja i izbora prebivališta tretiraju kao fundamentalna i nenarušiva prava i slobode. U saopštenju se Kancelarija visokog predstavnika, Delegacija Evropske komisije i Ured Specijalnog predstavnika EU pozivaju da reaguju u skladu sa svojim ovlastima i zaštite vladavinu prava i jednakost svih pred zakonom u RS."⁸⁷⁴

Aktivisti Koalicije ističu da nema ograničenja za građane BiH koji borave u inostranstvu da zadrže status prijavljenog prebivališta u BiH, posebno ako održavaju efektivnu vezu sa zemljom – imaju imovinu, porodicu, vraćaju se u zemlju i slično. Ovakvi slučajevi dodatno pojačavaju frustracije građana Srebrenice zbog postupaka kojima su izloženi posljednjih šest meseci.⁸⁷⁵

Koalicija je pozvala Ured Visokog predstavnika da se oglasi o ovom pitanju, da zaustavi proceduru i iskoristi ovlašćenja pri poništenju svih nelegalnih poništenja MUP RS i Policijske stanica Srebrenica. Koalicija će, ukoliko ne dođe do reakcije međunarodne zajednice, pozvati građane

873 Agencija Fena,

874 Agencija Fena, 25. decembar 2012.

875 Agencija Fena, 4. mart 2013.

široj Republici Srpske da se podignu na noge, te da će blokirati rad Policijske stanice Srebrenica,⁸⁷⁶

Slučaj Srebrenica može se proširiti i na ostala područja RS ukoliko Kolicija bude dobila podršku međunarodne zajednice.

Ekonomska zavisnost Republike Srpske od Srbije

Upozorenja ekonomskih stručnjaka da je RS u katastrofalnoj situaciji potvrdili su i zvanični podaci Zavoda za statistiku RS. Očigledno je da se RS nije organizovala kao ekonomski održiv entitet. RS ima vrlo visoku stopu nezaposlenosti. Polovina mladih ljudi je nazaposlena i zavisi od roditelja. Čak 70 odsto mladih ljudi želi da napusti RS. Spoljnotrgovinski deficit iznosi gotovo milijardu bosnaksih maraka (u prvih šest meseci 2012). U istom periodu smanjen je izvoz za 4,1 odsto, a uvoz povećan za 0,7 odsto. Zaduzenost raste, za 2011. godinu iznosila je 4,2 milijarde bosanskih maraka. U sektoru poljoprivrede, koja inače ima sve uslove da bude ekonomski profitabilna, stanje je katastrofalno. Već tokom 2011, smanjena je proizvodnja mleka za 20 odsto. Prema podacima Zavoda za statistiku u protekli 5 godina smanjen je stočni fond u RS za 21 odsto.

Politička elita svoju nesposobnost pravda tezom "prvo ustav pa tek onda ekonomija", odnosno tek nakon rešenja statusnog pitanja, RS može dokazati da je ekonomski samoodrživa. Ekonomsku pogubnu realnost prekrivaju činjenicom da "RS nikad nije bila stabilnija", te da se "još uvek bori za pravdu u BiH". Aleksandar Džombić, premijer RS, iznosi podatke da je u RS u periodu od 2006, do 2011. godine uloženo oko 1,5 milijardu eura. Kako je istakao, najveći investitor je Srbija koja je uložila više od 770 miliona eura. Osim Srbije, značajna ulaganja su došla iz Rusije, više od 250 miliona eura, Slovenije, 125 miliona eura i Austrije, oko 120 miliona eura. Ovi podaci jasno pokazuju koliko RS zavisi od Srbije. Džombić ukazuje na potencijal koji saradnja na liniji Srbija – RS ima u budućnosti i ističe da je na zajedničkoj sednici dveju vlada jedan od predloga bio da se uradi studija komplementarnosti privreda Srpske i Srbije, kako bi ekonomsko povezivanje bilo još uspešnije i efikasnije.⁸⁷⁷

876 Isto.

877 „Srpska nikad stabilnija“, Večernje novosti, 27. februar 2012.

Osim toga, planirani su brojni ekonomski, infrastrukturni, energetski, obrazovni i kulturni projekti, kako bi reka Drina postala veza za ceo region. U tom pogledu najveći značaj ima projekat "Podrinje". Aleksandar Džombić ističe da je to projekat velikih razmera, a novac će dve vlade tražiti od EU. Plan projekta je da se povežu 24 opštine Srbije i Srpske u predelu Podrinja.⁸⁷⁸

Džombić ističe da je saradnja u oblasti energetike najzančajnija i u tom smislu podvlači da je od suštinskog značaja izgradnja kraka gasovoda "Južni tok" kroz RS.⁸⁷⁹ Milorad Dodik takođe ističe činjenicu da je saradnja sa Srbijom od prvorazrednog interesa, te da je „podignuta lestvica saradnje još sa predsednicima Koštunicom i Tadićem". To se odnosi pre svega na privatizaciju „Telekoma", izgradnju mosta kod Rače, otvaranje škole „Srbija" na Palama, otvaranje pogona „Hemofarm", Komercijalne banke, saradnja u oblasti zdravstvene zaštite, rešavanje statusa studenata (koji su izjednačani sa studentima u Srbiji).⁸⁸⁰

Milorad Dodik koristi svaku priliku da istakne da je cilj RS njena nezavisnost, ali i da se čeka „pogodan tajming za sazivanje referenduma o smaostalnosti". Za sada je, kako ističe, fokusiran na vraćanje nadležnosti RS koje su joj oduzete i na dosledno sprovođenje Dejtonskog sporazuma.⁸⁸¹

Vlada RS je potpisala ugovor o izgradnji četiri hidroelektrane na Drini bez dogovora sa centralnim vlastima u BiH, koja je odmah reagovala.

Udruženje demokratskih pravnika u BiH smatra da je Milorad Dodik, "zloupotrebio svoj položaj i preuzeo nadležnosti države Bosne i Hercegovine". Udruženje je u saopštenju navelo da "slučaj rijeke Drine nije entitetska nadležnost. Drina je najveći izvor pitke vode u Evropi. Gradnjom hidrocentrale ne samo što se uništava ekologija na tom području već se vrši i etničko čišćenje – genocid nad Bošnjacima". Takođe su upozorili da bi hidrocentrala u Pauncima kod Foče potopila obradivo zemljište bošnjačkog stanovništva, što bi moglo da dovede do iseljavanja Bošnjaka u evropske

878 Drinana spaja", Večernje novosti, 5. oktobar 2012.

879 Ibid.

880 „Možemo sami", Večernje novosti, 5. oktobar 2012.

881 Ibid.

zemlje. Istim povodom uputilo je kritike i nemačkoj firmi sa kojom je potpisan ugovor.⁸⁸²

Crna Gora je poslala protestnu notu u kojoj stoji da je BiH prekršila međunarodnu konvenciju o prekograničnom uticaju na životnu sredinu. Dodik je međutim, izjavio da „nemaju ni Crna Gora ni Savjet ministara BiH nikakve nadležnosti oko toga. To je isključiva nadležnost vlasti RS. Napravljena je studija. Sve ono što radimo, radimo na prostoru RS. A na prostoru RS mi smo suvereni i nikakva Crna Gora neće ni protestnim ni bilo kakvim notama uspjeti da to spriječi“.⁸⁸³

Lokalni izbori u BiH

Milorad Dodik je na lokalnim izborima u BiH doživio fijasko, čak je bio izviždan u Trebinju u predizbornoj kampanji, kao i u još nekim mestima, što je bilo nezamislivo pre nekoliko godina. To pokazuje, kako ističe Srđan Puhalo, sociolog iz Banjaluke da polako nestaje strah od Dodika i da se jedan broj ljudi odlučio da javno ispolji svoje nezadovoljstvo. Nepoznanica je koliko je to nezadovoljstvo veliko i koliko je još ljudi spremno da se izloži riziku i javno kaže ono što misli.⁸⁸⁴ Prema istraživanjima rađenim na početku 2012. godine, veliki broj ljudi je nezadovoljan i ekonomskom situacijom, i korupcijom, i nezaposlenošću, ali se još uvijek boje da jasno i precizno imenuju krivca. Problem je, međutim, što građani svoje nezadovoljstvo iskazuju šutnjom, apatijom, letargijom i povlačenjem u sebe, jer misle da oni kao pojedinci ne mogu ništa da promene.

I ovi izbori su pokazali da u BiH ne postoji elementarni nivo političke komunikacije, a politički primitivizam i bahatost su svakodnevna pojava, posebno u vreme predizbornih kampanja. Po bahatosti svakako je Dodik najupečatljiviji, posebno po izjavama o BiH, poput onih „Bosna je trula zemlja, ionako ne zavređuje da postoji. To je jasno“, ili „očigledno da je Bosna u fazi definitivnog raspada, koji naravno može da traje i duže i brže. A što se mene tiče, dabogda se raspala što je moguće prije“.

U velikoj meri ta situacija je i odraz arhitekture koju je nametnuo Dejtonski sporazum, a političke elite do maksimuma isforsirale etnički

882 „Dodik preuzima nadležnosti države BiH“, Vijesti.ba_Fena, 1. oktobaR 2012.

883 Radio BiH, 2. oktobar 2012.

884 Radio Slobodna Evropa, 16. septembar 2012.

princip. Asim Mujkić, profesor na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, ističe: „Živimo u takvom društvu ustavno strukturiranom da se uopće ne prepoznaje, pa je ono partikularno, dakle etničko, preuzelo ulogu općeg – i ono, u cilju svoje dalje homogenizacije, naravno da stalno isključuje one druge, one koji nisu po njegovoj mjeri. I onda ćemo imati naravno i takve izjave koje negiraju državu, negiraju narode, koje imaju rasistički prizvuk, koje negiraju zločine itd.”⁸⁸⁵

Redovni lokalni izbori u BiH održani su 7. oktobra 2012. godine; izabrano je 136 opštinskih skupština (78 u Federaciji BiH i 58 u Republici Srpskoj), 135 načelnika opština, pet gradonačelnika u RS, i skupština Distrikta Brčko. Izbori nisu održani u Mostaru zbog nepostizanja političkog dogovora o izmjenama izbornih odredaba koje se odnose na izbor vijećnika u Gradsko vijeće tog grada.

U RS je, iznad svega, dominirao govor o jačanju državnosti i samostalnosti „Srpske”, a zapostavljani su akutni, veoma teški ekonomski problemi i sve veće siromaštvo stanovnika. U tome je prednjačila Savez nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), naročito njegov lider Milorad Dodik.

U FBIH stranke su se međusobno optuživale za tešku unutrašnju političku situaciju. Najveću odgovornost snosi lider Socijaldemokratske partije (SDP), Zlatko Lagumdžija, koji je menjao koalicione partnere različitih političkih opredeljenja (koalicija sa SDA pa raskid; koalicija sa dve male hrvatske stranke, a protiv HDZ; potom koalicija sa HDZ). Shodno tome, bio je inicijator odgovarajućih kadrovskih promena, što je dovelo do previranja i konfuzije, naročito u institucijama vlasti FBIH. Time se je SDP kompromitovala i biračima više nije predstavljala alternativu etnonacionalnim strankama desnog usmjerenja.

Na ovim izborima naročito su došla do izražaja postojeća unutarnacionalna stranačka previranja, što se posebno ispoljilo kod bošnjačkih stranaka, prije svega SDA i SDP. Ta previranja su se u nešto manjoj meri ispoljila i među strankama u RS, a najmanje u hrvatskom korpusu.

Na ovim izborima pobile su prvobitno osnovane tri etnonacionalne stranke – SDA, SDS i HDZ. Pojedini analitičari smatraju da takvi izborni

885 “BiH posle Dodikovog nastupa: Šta to bješe politička komunikacija”, Radio Slobodna Evropa, 2. oktobra 2012.

rezultati vraćaju BiH u devedesete, budući da su navedene etnonacionalne političke opcije postale dominantne. Ipak, ne bi se moglo reći da je reč o povratku u devedesete, budući da su se etnonacionalne stranke, manje ili više, vremenom transformisale.

Izvesno je da će se rezultati opštinskih izbora reflektovati na rezultate opštih izbora koji će se održati za dve godine. Teško je pretpostaviti da bi se mogli ponoviti oni iz 2010. Rezultati lokalnih izbora doveli su do nesklada između novoizabраниh opštinskih vlasti i vlasti na državnom, entitet-skom i kantonalnom nivou, formiranih na osnovu rezultata opštih izbora 2010 godine.

Dodik: stalna opstrukcija za funkcionalnu BiH

Osim što stalno negira postojanje BiH, Dodik je uradio sve da BiH ne dobije mapu puta za članstvo u NATO. U tome ima podršku Srbije i Rusije. Jedna od Dodikovih provokacija u cilju opstruiranja NATO članstva bio je i zahtev za "demilitarizaciju BiH", odnosno zahtev za ukidanja oružnaih snaga BiH. Dodik ističe ekonomske razloge za svoj zahtev, odnosno da je BiH armija suviše skupa (inače jedna od zajedničkih institucija koja postoji od 2006).

Dodik smatra da RS ne može u NATO bez Srbije, jer tada bi na Drini bila granica. Isto tako on smatra da „RS neće u EU ako to bude moralo po svaku cenu“, jer, kako je istakao, „RS u Rusiji ima dobrog prijatelja“⁸⁸⁶

RS je i uspostavila veoma čvrste veze sa Ruskom Federacijom, pre svega u oblasti privrede i energetike. Međutim, dublje sagledavanje ukazuje na ozbiljnu političku pozadinu. Predsednik Akademije za geopolitičke probleme Ruske Federacije general-pukovnik Leonid Ivašov izjavio je da je BiH, ovakva kakva je sada, privremena pojava i neprirodna koalicija stvorena da bi se prevazišle posljedice rata koji se vodio na njenoj teritoriji". Prema njegovim rečima, prirodan je savez Srpske sa slovenskim narodima Rusije, Ukrajine, Bjelorusije i Srbije, a ovom savezu mogle bi da se pridruže Bugarska i Makedonija i svi ostali slovenski narodi.⁸⁸⁷ Upravo zbog toga Zapad uporno sprema BiH za članstvo u NATO. BiH sigurno nema posebno

886 Govor Dodika u Srebrenici, Vjesti.ba, 24. septembar 2012.

887 "Ruski general "ujedinjuje" RS sa Rusijom!?", Srna, 7. novembar 2012.

veliki vojnopolitički značaj, ali za NATO ima svakako prioritet kao način da se spreči prodiranje Rusije.

Osim otpora NATO članstvu, sve češće su negativne reakcije na ulogu Turske u regionu, ne samo u RS već i u Beogradu. Profesor Nenad Kecmanović je intervjuu za portal Nove srpske političke misli izjavio da bi "ulaskom BiH u NATO, i saveznička turska vojska pod zajedničkom zastavom mogla legalno i legitimno da se ušeta u RS".⁸⁸⁸ Kecmanović zato smatra da je ruska podrška RS više nego dragocena, politički, kao i ekonomski, jer predstavlja balans turskom uticaju na Federaciju.⁸⁸⁹

Izveštaj Valentina Incka visokog predstavnika u BiH Savetu bezbednosti

Visoki predstavnik međunarodne zajednice u BiH Valentin Incko podneo je izveštaj o situaciji u BiH Savetu bezbednosti UN (novembar 2012), koju je ocenio složenijom nego prethodne godine. U prvom redu, zbog političke krize na državnom i federalnom nivou izazvane brojnim smenama i prekomponovanjem vlasti. Istovremeno je ukazao i na negativnu retoriku iz Republike Srpske koja stalno dovodi u pitanje suverenitet i teritorijalni integritet BiH. Incko je istako da je i "nakon što je konačno... formirano Vijeće ministar BiH, te usvojen državni budžet uslijedio novi zastoj, stranačke borbe i pokušaji rekonstrukcije vlasti na državnom i na nivou Federacije BiH, kao i u nekim kantonima. Međutim, ono što najviše zabrinjava jeste rastuća antidržavna i secesionistička retorika".⁸⁹⁰

On je zatražio od Saveta bezbednosti da se posebna pažnja posveti napadima na teritorijalni integritet i suverenitet BiH, kao i da se ti napadi spreče. Ukazao je i na problem zaostajanja BiH za zemljama regiona na evropskom putu, te zaključio da se to više ne sme dozvoliti.

888 <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/ne-raspada-se-samo-bih-nego-i-federacija-bih.html> .

889 Ibid.

890 " Inckov izvještaj o BiH: Najviše brine rastuća antidržavna i secesionistička retorika", Radio Slobodna Evropa, 14. novembar 2012.

I prethodni izveštaj Incka je bio sličan, ali je izostala reakcija međunarodne zajednice. Međunarodna zajednica je preuzela ulogu posmatrača.

Profesor Slavo Kukić smatra da je za ovakav stav međunarodne zajednice još uvek rano, jer nije završila svoj deo posla: „Ova analiza pokazuje da visoki predstavnik i institucije međunarodne zajednice u BiH, koje su garant Dejtonskog sporazuma, koje su tim činom preuzele obavezu za stabiliziranje BiH kao države i društva, ponašaju se kao vanjski promatrači i ne koriste nikako svoje ovlasti koje proizlaze iz Dejtonskog sporazuma kako bi se ti negativni trendovi zaustavili.”⁸⁹¹

Međutim, teško je verovati da će SAD dozvoliti da zbog nekih političara – avanturista propadne mirovni projekat iza koga su stale. Veći je problem EU koja još uvek nema jedinstvenu politiku ni prema BiH, ni prema Kosovu (koga pet članica EU još ne priznaje) tako da su garant mira i stabilnosti u regionu prvenstveno SAD.

Obruč oko Dodika

Dodikov populizam zasnovan na tezi o ugroženosti Republike Srpske očito je iscrpio svoj potencijal. Njegovo sve bahatije ponašanje prema nezavisnim medijima i nevladinim organizacijama takođe pokazuje da polako ide svom političkom kraju. Nezadovoljan nekim izveštavanjima BN Televizije, predsednik RS je u intervjuu za Srpsku novinsku agenciju (SRNA) optužio ovu medijsku kuću da „igra dekadentnu ulogu plaćenika”, pozivajući se na činjenicu da je u njihovom programu gostovao američki ambasador u BiH, Patrik Mun. Dodik je izjavio da su tom prilikom verovatno „pali određeni dogovori i aranžmani”⁸⁹²

Pokušaji da se Dodik diskredituje u vezi sa korupcijom do sada nisu uspeli. Portal seebiz.eu objavio je dopis od 5. novembra 2012. godine, kojim je Glavno tužilaštvo u Minhenu potvrdilo pod brojem spisa 2094/ot, Višem tužilaštvu Minhen I, naložilo pokretanje postupka protiv Hipo Alpe Adria Banke u Banjaluci, kao i protiv Milorada Dodika i Igora Dodika. Oni se terete za pranje novca, kao i uzimanje novca kao političkog reketa,

891 Ibid.

892 “Dodikove vjetrenjače: Ugroženost maska za neuspjeh”, Radio BiH, 5. januar 2013.

odnosno prebacivanje novca Hypo grupe na tajni račun Dodikovog sina za pružanje nezakonitih usluga političke zaštite Dodikove vlasti Hypo Alpe Adria banci u Banjaluci.⁸⁹³

Milorad Dodik je zahvaljujući svom političkom uticaju na pravosuđe u Republici Srpskoj, sprečio da se procesuiru slučaj Dodik – Hypo. Odbijanjem procesuiranja slučaja u Republici Srpskoj, Dodik je zapravo omogućio nemačkom pravosuđu preuzimanje nadležnosti nad ovim slučajem, nakon čega se, otvaranjem predmeta pod brojem 2094/ot, 5. decembra 2012, Milorad Dodik, uz svog sina, našao pod nemačkom istragom „afere Hypo“. Taj slučaj je odjednom prestao da bude u fokusu medija i, za sada, slučaj Hzpo je skinut sa dnevnog reda.

Međutim, Dodik je uspeo gotovo u potpunosti da zaustavi trend prenosa nadležnosti sa entitetskog nivoa na institucije BiH. S obzirom na slabe reakcije međunarodne zajednice to ima pogubne posledice na funkcionisanje BiH kao države i u značajnoj meri usporava njeno kretanje ka evroatlantskim integracijama. Nakon što je RS odustala od referenduma o sudu i tužilaštvu u BiH (2011), nije bilo drugih inicijativa ka labavljenju dejtonskih aranžmana. Za svoju politiku prema Sarajevu imao je podršku Beograda, a mnogi ga smatraju najsposbnijim srpskim političarem

Emil Vlajki koji je i sam tražio ostavku Dodika zbog izuzetno loše ekonomske situacije u RS, ističe da je “Dodikova unutrašnja politika u raskoraku sa rezultatima na vanjskom planu. RS je zapala u teško stanje: visoka nezaposlenost, vladavina sive i crne ekonomije, rasprodaja društvenog bogatstva, kritično stanje u zdravstvu, PIO, željeznicama, šumama, nerazvijenost realnog sektora, milijardsko neplaćanje poreza itd. Pljačkaške privatizacije nisu nikada ozbiljno procesuirane, a lokalni silnici, krijući se iza Dodikovog autoriteta, osiromašivali su narod. Naravno, nije sve Dodikova krivica. Jedan dio toga je naslijeđen, a njegova stranka je daleko od toga da bude kompaktna, kako organizaciono, tako i moralno, i očito ga koči u energičnijim akcijama. Ali, on ne može izbjeći dobar dio komandne odgovornosti za nagomilane probleme”. On, međutim, smatra “da bi odlazak Dodika značio i kraj Republike Srpske, koja bi ostala prazna ljuštura,

893 <http://www.seebiz.eu/ekskluzivno-tuziteljstvo-u-mnchenu-pokrece-istragu-u-slucaju-dodik--hypo/ar-50182/>.

administrativna provincija kojom se upravlja iz Sarajeva. Vidjevši ono što se događa u Srbiji, ovakav bi slijed događaja u RS značio poraz srpstva i, zadugo, kraj nade za bilo koju vrst samostalnosti srpskih građana i prostora sa obje strane Drine”⁸⁹⁴

Odnosi Beograda sa liderom RS Miloradom Dodikom nisu tako srdačni kao što su bili u vreme Borisa Tadića. Urednik portala Buka iz Banjaluke Aleksandar Trifunović ističe da je „jasno da ti odnosi nisu ni blizu onima kakav je bio odnos sa Borisom Tadićem i DS. Prije svega, prva posjeta Milorada Dodika Srbiji završila je konferencijom na ulici, ispred zgrade predsjednika Srbije, a ne unutar same zgrade. I to nije bila zajednička konferencija, nego je samo on davao svoje viđenje iste. To ne treba da nas čudi – Milorad Dodik je bio otvoreno protiv Tomislava Nikolića i reperkusije tog odnosa u predizbornoj kampanji, koji je bio potpuno nepotreban. To miješanje koje se desilo za rezultat ima jedno zaista zahlađenje odnosa. Međutim, RS politički odgovara Srbiji. Kontrola na neki način nad RS ja mislim da će uvijek biti ispred odnosa bilo koje dvije političke ličnosti. Dok god RS odgovara geopolitički Srbiji, mislim da će taj odnos biti kvalitetan. Može on na nivou političara ili ličnosti biti loš, ali je generalno to jedan odnos koji uvijek zadržava stabilnost potpuno odnosa te dvije političke strukture”⁸⁹⁵.

894 “Smrtno proleće Milorada Dodika”, <http://www.nspm.rs/sudbina-dejtonske-bih-i-republika-srpska/samrtno-proljece.html>.

895 <http://www.slobodnaevropa.org/content/otopljavanje-odnosa-bih-srbije/24892384.html>.

Zaključci i preporuke

- Neophodno je da Beograd napusti svoju dosadašnju politiku prema BiH, posebno RS, i da podrži reviziju Dejtonskog sporazuma kako bi BiH postala funkcionalna država;
- da na konstruktivan način rešava sve sporove u procesu sukcesije i da najzad pruži suštinski doprinos pronalaženju i identifikovanju nestalih lica;
- da prestane sa negiranjem genocida u Srebrenici i BiH jer to je stalna opstrukcija unapređenju odnosa;
- da Beograd napusti strategiju koja se zasniva na izjednačavanju i relativizaciji odgovornosti za rat u BiH, i da u tom smislu unapredi saradnju dva Tužilaštva prema sporazumu koji je potpisan u januaru 2013;
- da odustane od optužnica koje je svojevremeno podiglo Vojno tužilaštvo (1993) i da prihvati realnost da je BiH nezavisna država bez očekivanja da će se njen status promeniti u doglednoj budućnosti;
- da prestane sa stalnim spinovanjem o pretnji od „islamskog fundamentalizma” i da se tim problemom bavi na realističniji način. U tom smislu treba da prestane sa istom strategijom u Sandžaku;
- da unapredi svoje odnose sa Federacijom BiH i izbilansira ih sa odnosima sa RS;
- da Savet za Srbe u regionu ne koristi za podrivanje BiH;
- da podrži sve inicijative koje unapređuju odnose sa BiH, posebno sa mladim ljudima;

Hrvatska: stagnacija odnosa

Odnosi između Hrvatske i Srbije su najstroženiji u regionu i imaju veliki uticaj na njegovu stabilnost. Osim toga, Hrvatska je znatno ispred Srbije samim tim što je već članica NATO i na pragu je članstva u Evropsku uniju (EU). Hrvatska ističe da je i njen je interes da Srbije što pre postane članica EU. Međutim, interes Hrvatske za region u ovoj fazi je znatno manji, jer je sva njena energija skoncentrisana na ulazak u EU. Osim toga, kako ističe dr Žarko Puhovski, "Srbija ima vodstvo koje nije u stanju da popravlja odnose. I to bi, bojim se, moglo imati jako loše posledice, pogotovo ako se ima u vidu činjenica da se ulaskom Hrvatske u EU između Srbije i Hrvatske stvaraju nove granice. Za godinu dana će Srbiju zadesiti ono što je nas sa Slovenijom, pa će tako sada za vas kao nekada za nas granice sa EU postati teško propusne".⁸⁹⁶ Puhovski posebno ističe problem koji će se pojaviti onog trenutka kad Hrvatska i formalno postane članica EU i ističe da će "daleko najveća prepreka razvoju odnosa Hrvatske i Srbije u narednih desetak godina biće ulazak Hrvatske u EU, Brisel će tražiti sve teži prolazak granica."⁸⁹⁷

Od predsedničkih i parlamentarnih izbora u Srbiji koji su doveli do promene vlasti u Beogradu, pa do nedavne odluke Haškog tribunala da oslobodi hrvatske generale Antu Gotovinu i Mladena Markača odnosi između dve države kretali su se isključivo silaznom putanjom. Osim toga, pobeda Tomislava Nikolića na predsedničkim izborima u Srbiji, uz ostalo simboliše i drugačiju političku opciju. Neodmerene i provokativne izjave novih vlasti, pre svega Nikolića, poput one o "Vukovaru kao srpskom gradu", izazvalo je nezadovoljstvo Zagreba što su bili sasvim dovoljni razlozi da hrvatski predsednik Ivo Josipović ne dođe u Beograd na Nikolićeve inauguraciju.

Osim tužbe Hrvatske protiv Srbije za agresiju i genocid (i protivtužbe Srbije protiv Hrvatske), nerešenih pitanja iz sukcesije (u kojima itekako

896 Politika, 25. novembar 2012.

897 Blic, 3. januar 2013.

važan Arhiv Jugoslavije niko ne spominje), nestala lica, pitanja hrvatske manjine, te granice na Dunavu dodatno su opteretile odnose dveju zemalja. Odlazak Borisa Tadića i dolazak Tomislava Nikolića sa retorikom koja je odmah "digla region na noge", brzo je ogolio činjenicu da ispod površine tih odnosa nema pravog sadržaja.

Dr Žarko Puhovski, profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu kaže da se "u Srbiji ne razume da ona jednostavno nije tema u Hrvatskoj. Hrvatska je potpuno nezainteresovana za Srbiju i za BiH, osim kada neko napadne Hrvatsku i Hrvate. Hrvatsku zanima Brisel i Slovenija koja je može sprečiti da uđe u EU. Zato postoji mogućnost da Slovenci preteknu Srbe na listi najnevoljenijih suseda".⁸⁹⁸

Treba podsetiti da je nekadašnje srpsko rukovodstvo sa bivšim predsednikom Republike Borisom Tadićem na čelu ipak vodilo računa o osećanjima Hrvata i trudilo se da u napetim situacijama ne doliva ulje na vatru. Kad su u aprilu 2011. godine Gotovina i Markač prvostepeno osuđeni na višegodišnje kazne zatvora, Tadić je poručio srpskoj javnosti da nema mesta likovanju, a Hrvatima da „suočavanje s prošlošću mora biti trenutak kad svi počnu da se ogledaju u tuđoj mucu", te da „svi zajedno treba da uđu u zajednicu evropskog mira, najveći mirovni projekat u istoriji čovečanstva, Evropsku uniju".

Za poboljšanje poremećenih odnosa trebaće dosta dobre volje s obe strane. U Golubiću (obrovački), u Hrvatskoj, održan je peti, jublarni međunarodni naučni skup⁸⁹⁹ (31. jula i 1. avgusta 2012. godine) na kome je razgovarano na temu „Hrvatsko-srpski odnosi; rešavanje otvorenih pitanja" i zaključeno da su, između ostalog, u protekle dve godine hrvatsko-srpski odnosi stagnirali. U tom smislu, ističe se, nedostaju politički poticaji obe strane koji bi unapredili: građanska, ljudska i manjinska prava.⁹⁰⁰

898 Ibid.

899 Učesnici iz Srbije, Hrvatske, Francuske i SAD

900 http://www.centerforhistory.net/index.php?option=com_content&task=view&id=72&Itemid=49.

Prvi zvanični kontakti

Nakon više meseci poručivanja s obe strane da je neophodno uspostaviti veze, došlo je do posete hrvatskog premijera Zorana Milovanovića Beogradu. Ona je više bila na simboličnom nivou i bila je u funkciji najave poboljšanja odnosa. Međutim, tokom same posete Milanovića premijeru Dačiću, predsednik Srbije Nikolić je izjavio da smatra da je pre susreta dvojice premijera trebalo da se on sastane s hrvatskim predsednikom, te da mu poseta Zorana Milovanovića ne deluje iskreno zbog hrvatske tužbe za genocid...⁹⁰¹

Ovakvo ponašanje predsednika Nikolića je presedan i upućuje na mnogo dublji značaj i poruku Hrvatskoj. Nikolić je u međuvremenu bio u poseti gotovo svim susednim zemljama (Mađarska, Turska, Makedonija, Crna Gora, Slovačka) čime je želeo demonstrirati kako je Srbija konstruktivna u odnosima sa svim susedima. Mnogi državni službenici izjavljuju da Srbija sa svima u regionu ima dobre odnose sem, sa Hrvatskom. Odgovornost za to prebacuju na Hrvatsku. Čini se da je plan Nikolića i njegovog okruženja da "što više relaksira odnose sa svim zemljama iz bližeg i daljeg okruženja, kako bi pokazao da Srbija ni sa kim nema probleme sem sa Hrvatskom".⁹⁰² Namera njegove Srpske napredne stranke (SNS) je da izoluje Hrvatsku, da opstruira, ili barem odloži njen prijem u EU, što profesor Oliver Antić (Nikolićev savetnik od najvećeg poverenja) i javno zagovara.

Premijer Srbije Ivica Dačić je tokom Milanovićevog boravka u Beogradu poslao više poruka, poput one da su odnosi Srbije i Hrvatske ključni za stabilnost regiona. U odnosima dve zemlje postoje još nerešena pitanja kao posledica rata iz devedesetih, što se odrazilo i u razgovoru dvojice premijera. Jedna od tema bile su i međusobne tužbe pred Međunarodnim sudom pravde (MSP), ali nije bilo reči o tome kako ih rešiti, kao i najnovije presude Haškog tribunala (oslobađajuće presude generalima Gotovini

901 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1243014/Da%C4%8Di%C4%87%3A+Resetovati+odnose+Srbije+i+Hrvatske.html>.

902 Aleksandar Sekulović „Šta sprema Srpska napredna stranka“, Helsinška povelja, br. 171-172, januar –februra 2013.

iMarkaču).⁹⁰³ Razgovaralo se i o ekonomskoj saradnji koja je na veoma niskom nivou. Dačić je između ostalog rekao: “Želimo da otvorimo to pitanje saradnje Srbije i Hrvatske bez obzira na promene koje će uslediti zbog ulaska Hrvatske u EU”.⁹⁰⁴ Bilo je reči i o približavanju Srbije EU, što Hrvatska podržava.⁹⁰⁵

Povodom te posete Dačić je izjavio da “Srbija želi da bude promoter dobre saradnje i odnosa sa svim državama u našem okruženju. Moramo da budemo svesni da se ne možemo oko svega slagati, ali moramo tražiti tačke koje će nas vući napred”. Potrebno je sada “resetovati te odnose i početi iz početka”.⁹⁰⁶

U februaru 2013. godine je u Beogradu boravio hrvatski pregovarački tim za pristupanje EU, na čelu sa Vladimirom Drobnjakom koji je u Skupštini Srbije govorio o iskustvu Hrvatske na tom putu. Drobnjak je sa puno benevolentnosti i razumevanja uputio potencijalne srpske pregovarače u sve probleme koji će se postaviti pred njima i dao brojne savete kako bi Srbija izbegla neke greške koje je Hrvatska napravila.

Komentatori u Zagrebu, poput kolumniste Marinka Čulića smatraju da je situacija samo trentno pogoršana i da ona ne može imati trajnije posledice: “Mislim da Nikolić, koji, evidentno, ima problema s poznavanjem političkog zanata, treba neko vrijeme da u to uđe i da će, nakon toga, odnosi Hrvatske i Srbije krenuti, otprilike, onom kolotečinom, kao i do sada, možda bez onih tapšanja Tadić–Josipović, od kojih, iskreno, i nije bilo nekakve koristi. Treba reći da su odnosi i dosad bili dovoljno opterećeni, i da bi bilo teško očekivati, i da je Tadić i ostao na vlasti, da bi se tu napravili nekakvi spektakularni pomaci.”⁹⁰⁷

Hrvatska ministarka spoljnih i evropskih poslova Vesna Pusić ponovila je uslove za eventualno uzajamno odustajanje od tužbi pred MSP: “Naša pozicija je i dalje jednaka i smatramo da je to jedna vrsta pozitivne

903 Ibid.

904 Ibid.

905 Ibid.

906 Ibid.

907 <http://www.slobodnaevropa.org/content/odnosi-zagreba-i-beograda-sve-ispocetka/24668261.html>

reakcije, dakle, ako smo u stanju bilatelarno riješiti četiri preduvjeta (pitanje 1100 nestalih, povratak opljačkanih umjetnina, pitanje optuženih za ratne zločine i procesuiranje osumnjičenih za ratne zločine), onda bi jedna i druga strana bila spremna razgovarati i o ovoj temi.”⁹⁰⁸

Isto je novinarima ponovio i hrvatski predsjednik Ivo Josipović: “Ako se ostvare ciljevi zbog kojih tužite, onda sama tužba, naravno, nema smisla, ali još nismo u toj fazi i ovog je trenutak o tome prerano govoriti.”⁹⁰⁹

Profesor Branko Caratan. Smatra da “vodstvo Srbije mora u narednom razdoblju pokazati da odustaje ne samo od nekadašnje nacionalističke retorike, nego od čitavog tog političkog kompleksa. U tom su slučaju, naravno, daljnji iskoraci u popravljaju odnosa između Hrvatske i Srbije mogući i realni.”⁹¹⁰

Osim posete hrvatskog premijera Srbiji, došlo je i do susreta ministara za spoljne poslove Vesne Pusić i Ivana Mrkića u Zagrebu u martu 2013.⁹¹¹ Jedna od važnih tema o kojoj su razgovarali je ponovo bilo odustajanje od tužbi. Ivan Mrkić je izjavio: “Pojednostavljeno rečeno: hodamo ka tački da odustanemo od tužbi, ali potrebno je neki put da pređemo”, i dodao:

“Normalno je da nam je to cilj. Ne bismo voleli da se tim tužbama i procesuiranjima razvijaju stanja koja ne doprinose zdravlju ni jedne od dve nacije.”⁹¹² Vesna Pusić je, međutim, ponovila preduslove za povlačenje tužbi: „Pitanje nestalih je svakako prvo od tih pitanja, tu je pitanje procesuiranja osumnjičenih i optuženih za ratne zločine... Oko tih pitanja se već raspravljaju modaliteti suradnje između ministarstava pravosuđa i

908 Ibid.

909 Ibid.

910 Ibid.

911

Mrkić i Pusićeva sastajali su se više puta “na marginama” međunarodnih sastanaka i skupova. Prvi put u septembru 2012. godine u sedištu Ujedinjenih nacija, potom u Dublinu – tokom zasedanja OEBS, a u januaru i u Čileu, na marginama samita EU i Zajednice država Latinske Amerike i Kariba, kada je i dogovorena poseta Mrkića.

912 <http://www.smedia.rs/vesti/108897/Ivan-Mrkic-Vesna-Pusic-Hrvatska-Mrkic-u-Zagrebu-Ivan-Mrkic-i-Vesna-Pusic-danas-u-Zagrebu-Pitanja-proslosti-buducnosti.html>.

državnih tužilaštava, odnosno odvjetništava. Dakle, to su preduvjeti za raspravljanje o ovoj temi”⁹¹³

Vesna Pusić je istakla da “Hrvatska podržava stav da Srbija treba da dobije datum početka pregovora” i da je “na stanovištu da je put svake zemlje u regionu ka EU koristan ne samo za tu zemlju, već i za region i stabilnost regiona”⁹¹⁴

Oslobađajuće presude Gotovini i Markaču

Oslobađajuće presude koje je Žalbeno veće Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) izreklo nedavno hrvatskim generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču, potom i kosovskom lideru Ramušu Haradinaju otvorile su dugo zanemarivanu, a važnu temu u Srbiji: o karakteru rata na teritoriji bivše Jugoslavije.

Presude su primljene kao još jedan dokaz antisrpskog delovanja Haškog tribunala i vrhunski argument protiv njegovog celokupnog rada i uloge. Predstavnici vlasti su iskoristili priliku da ponovo afirmišu negativan stav prema Tribunalu. Predsednik Nikolić je poslao poruku regionu: “Ako su hteli da nas svađaju, našli su način”. Jer, kako ističe, “ne može da se desi da posle svega ovoga mi nastavimo da sa svojim susedima održavamo odnose kakve smo imali do sada”⁹¹⁵ Rasim Ljajic, ministar u svim vladama od 2000. godine, glavni akter u saradnji Srbije sa Haškim tribunalom, “šokiran” je presudom i smatra da “javnost Srbije ima pravo na ljutnju i bes, jer se radi o selektivnoj pravdi ili nepravdi”⁹¹⁶

Predsednik Nikolić je još izjavio: “Ovo s Hrvatskom ne ide dobro. Predsednik Hrvatske je do ove presude (Gotovini i Markaču) tražio razloge zašto da se ne mirimo. Sve priče da je ljut zato što sam ja rekao nešto o Vukovaru su laž. On je čekao ovu presudu. On bi sada da razgovaramo – ja

913 <http://www.slobodnaevropa.org/content/hrvatska-za-odredjivanje-datuma-srbiji-za-pocetak-pregovora/24918972.html>.

914 Ibid.

915 www.b92.net, 29. novembar 2012.

916 Ibid.

kao predsednik naroda koji je činio zločine i on kao predsednik naroda koji nije ni za šta osuđen”.⁹¹⁷

Rekao je i da je cinično što je general Gotovina pozvao Srbe da se vrate i da Hrvati znaju da je zločin počinjen u “Oluji” strašan, da će ih gristi dok su živi, ali slave što niko nije kažnjen za to. To je narod na pogrešnom putu, narod koji bi sada možda streljao svoje pojedince koji kažu – stanite ljudi, pa to je bio zločin”.⁹¹⁸

Nikolić smatra da treba naći način da sa Hrvatskom saradujemo u ekonomskim i drugim oblastima od zajedničkog interesa, ali “očigledno da s državom koja slavi svoj zločin ne možete iskreno, otvoreno i srdačno da saradujete. Ne može! Ne ide! U čije ime? U ime žrtava, u ime njihove dece?”⁹¹⁹

I civilni, antiratni sektor, uz veoma retke izuzetke, pridružio se Vladi u negativnoj reakciji. Tako ugledna istoričarka Dubravka Stojanović u autorskom tekstu piše: “Posle oslobađajuće presude za akciju ‘Oluja’ gubi se ključni motiv, odnosno ideološki okvir rata koji je njegov uzrok. Rat je sada, bar što se hrvatskog učešća u njemu tiče, ostao samo odbramben i oslobodilački”. Ističe ovdašnju dominantnu tezu i kaže: “Problem je u tome što se jugoslovenski slučaj ne može porediti s klasičnim napadom jedne države na drugu. Na prvom mestu, bio je to rat napravljen u okviru zajedničke države,⁹²⁰ čiji cilj je bilo njeno cepanje, zauzimanje teritorija i stvaranje što čistijih nacionalnih država. Radilo se o posebnom istorijskom trenutku, nastalom neposredno posle pada Berlinskog zida i rušenja dotadašnje podele sveta”.⁹²¹ Vesna Pešić, bivša predsednica Građanskog saveza i bivša članica Liberalno-demokratske partije, pak smatra da ovu “skanda-

917 http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=11&dd=26&nav_category=11&nav_id=663350.

918 Ibid.

919 Ibid.

920 U Srbiji se stalno prenebregava činjenica da je rat vođen na teritoriji Hrvatske i Bosne i Hercegovine, koje je međunarodna zajednica, nakon što je Badenterova komisija uspostavila kriterije za nezavisnost, priznala kao nezavisne države. Kao dan prestanka postojanja Jugoslavije međunarodna zajednica uzima 8. oktobar 1991. godine. To znači, a tako to tumači i Haski tribunal, da je rat imao međunarodni karakter.

921 Dubravka Stojanovic, “Zasto se ne osecam dobro posle presude u Hagu?” <http://pescanik.net/2012/11/zasto-se-ne-osecam-dobro-posle-presude-suda-u-hagu/>.

loznu presudu, koja je urušila kredibilitet Tribunala treba pripisati spoljnom uticaju na sud. Tog uticaja nije bilo u svim slučajevima, ali u nekima, pa i u ovom, jeste.”⁹²² A Vladimir Kecmanović, pisac mlađe generacije ističe da “nijedna haška odluka nema nikakvu pravnu, ili, ne daj bože, moralnu težinu. Političku ima. I zato srpski politički predstavnici imaju pravo i obavezu da se bune.”⁹²³

Ekonomski odnosi

Postoji veliki potencijal za mnogo veću ekonomsku saradnju, ali za to je neophodna konstruktivnija uloga države, posebno Srbije, jer neke stvari određuje politika. Hrvatske firme, nažalost, imaju jako loša iskustva na tenderima, što se može ilustrovati sa nekoliko primera. Hrvatska je, na primer, imala povoljniju ponudu za most kod Beške, ili za “Končarev” tramvaj.

Srpske investicije u Hrvatskoj iznose samo 40 miliona eura, a hrvatske u Srbiji više od 500 miliona eura. Razlozi nedovoljnog prisustva srpskih preduzeća na tržištu Hrvatske su nezavršeni procesi privatizacije srpske privrede, a Hrvatska je te procese okončala uz snažniju podršku države i banaka.

Prema podacima beogradskog Instituta za istraživanje tržišta izvoz Srbije u Hrvatsku je u padu poslednjih meseci, dok uvoz raste. Hrvatska se u 2012. godini popela na 10. mesto spoljnotrgovinskih partnera Srbije. Srbija je za 11 meseci 2012. godine zabeležila izvoz u Hrvatsku od 365 miliona dolara, što je 14,1 odsto manje u odnosu na prvih 11 meseci 2011, dok je uvoz povećan za 14,1 odsto, odnosno na 494 miliona dolara.⁹²⁴

U Srbiji posluju desetine firmi u hrvatskom vlasništvu,⁹²⁵ a na tržištu Hrvatske trenutno postoje samo tri investicije iz Srbije. Sredinom 2008. go-

922 Vesna Pestic, “Presuda Gotovi pod spoljasnjim uticajem”, <http://pescanik.net/2012/11/presuda-gotovini-pod-spoljasnjim-uticajem/>.

923 Vladimir Kecmanovic, “Do sledeceg iznenadjenja”, <http://www.politika.rs/rubrike/Pogledi-sa-strane/Do-sledeceg-iznenadjenja.sr.html>.

924 Politika, 2013.

925 „Idea”, „Štark”, „Frikom”, „Dijamant”, „Grand prom”, „Polet”, „Stražilovo”, „Mivela”,

dine koncern „Svislajon Takovo”, jedan od najvećih konditora u regionu, kupio je fabriku „Eurofud market” iz Siska, takođe proizvođača konditora, u vrednosti od oko 20 miliona eura. „NCA investment grup” je krajem 2010. godine postala većinski vlasnik hrvatske trgovačke kompanije „Magma” za oko 25 miliona eura. U Privrednoj komori Srbije navode da su obe kompanije u problemima na tržištu Hrvatske, a „NCA investment grup” razmatra mogućnost povlačenja sa ovog tržišta.⁹²⁶

Treća srpska investicija u Hrvatskoj je „Tesla štedna banka”, sa osnivačkim kapitalom od tri miliona eura, čiji su vlasnici i osnivači fondovi za razvoj Vojvodine i Srbije. Ova banka će imati posebnu kreditnu liniju namenjenu srpskim povratnicima i revitalizaciji opustošenih područja.

U Privrednoj komori Srbije navode da je razlog neravnoteže u međusobnim ekonomskim odnosima to što je u Srbiji stvoren povoljan ambijent za strane ulagače, dok sa hrvatske strane takva klima, pogotovo za firme iz Srbije, ne postoji. Prethodnih godina je „Delta” Miroslava Miškovića pokušavala da kupi zemljište kompanije „Zagrepčanka” u Zagrebu i mesnu industriju „Improm” iz Križevaca. Nije uspela, uprkos prijateljskim vezama Miroslava Miškovića i Ivica Todorića, vlasnika „Agrokora”. „Denjub grupa” u čijem su sastavu „Imlek” i „Mlekara Subotica” bezuspešno su nastojali da kupe „Karlovačku mlekaru”. a Željko Mitrović, vlasnik „Pinka” je u nameri da posao proširi i u Hrvatskoj naišao na žestok otpor javnosti. Slobodan Vučićević, bivši vlasnik „Grand kafe”, uspeo je da uđe na hrvatsko tržište, ali je ta srpska investicija doživela fijasko.⁹²⁷

Međutim, Goran Masnec, direktor predstavništva Hrvatske gospodarske komore u Beogradu (HGK) kaže da se do sada niti jedna srpska firma nije obratila dopisom ili došla u naše Predstavništvo i rekla “mi ne možemo otvoriti firmu”, ili “mi ne možemo raditi u Hrvatskoj, imamo problema,

.....
 „Kikindski mlin”, „Palanački kiseljak”, samo su neka od preduzeća u Srbiji koja su u vlasništvu hrvatskih kompanija.

926 <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Odnosi-Srbije-i-Hrvatske/Hoce-nasu-privreduali-svoje-gospodarstvo-ne-daju.lt.html>.

927 Ibid.

na nivou grada, opštine, županije, države, ne daju nam otvoriti, ne možemo investirati..."⁹²⁸

U Privrednoj komori Srbije tvrde da će ulaskom Hrvatske u EU srpska preduzeća moći da izvozi svoje proizvode pod mnogo povoljnijim uslovima. Prestaće da važi CEFTA sporazum za trgovinu koji Hrvatska ima sa Srbijom, pa će Hrvatska ukinuti carine za neke proizvode iz Srbije. Međusobna razmena za pojedine proizvode neće biti ograničena kvotama. Međutim, srpska preduzeća moraće da zadovolje standarde za bezbednost za izvoz u EU.⁹²⁹

Hrvatska će od 2014. godine, kao članica EU, uživati u Srbiji bescarinski tretman za određene kategorije poljoprivrednih proizvoda u skladu sa odredbama Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Ali njen izvoz određenog broja poljoprivrednih proizvoda (meso, mleko, maslac, sir, kukuruz, šljive, jagode, trešnje, paradajz, paprike, sirće) biće i dalje pod carinskim opterećenjem do ulaska Srbije u EU. Posebno će biti otežan izvoz cigareta iz Hrvatske u Srbiju, jer je za cigarete iz Hrvatske sadašnja carina u okviru CEFTA sporazuma 10 odsto u okviru kvote od 25 tona i 15 odsto van kvote, dok je carina na uvoz cigareta iz EU 57,6 odsto.⁹³⁰

Kulturne i sportske veze

Obnavljanju kulturnih veza između Srbije i Hrvatske doprinele su privatne inicijative i nevladin sektor. Srpska i hrvatska država uglavnom su bile po strani. Očigledna je potreba na obe strane da se saradnja intenzivira i proširi, ali ekonomska situacija i odsustvo državne podrške značajno ograničavaju tu saradnju. Uprkos tome ona je sve vidljivija i uživa punu podršku šire javnosti.

Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije je finansijski podržalo gostovanje Tomislava Marinkovića, Jasmine Vrbavac i Dejana Simonovića u Hrvatskom društvu pisaca u novembru 2012. Jedna od prvih knjiga koja je objavljena u Srbiji je knjiga Igora Mandića „Romani krize”,

928 <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1054223>.

929 Politika, 2013.

930 Ibid.

(Prosveta, 1996). Beogradska izdavačka kuća „Rende”, (a tu je i srpsko predstavništvo hrvatskog VBZ), daje najslikovitiji pregled savremene hrvatske književne scene, a dela Miljenka Jergovića, Vedrane Rudan, Renata Baretića, Ante Tomića... bez „prevoda” objavljuju srpski izdavači.⁹³¹

U hrvatskom „Arkzinu” štampana je knjiga Vladimira Arsenijevića „U potpalublju” 1998, a naredne godine, „Ovo bi mogao biti vaš srećan dan” Milete Prodanovića. U Srpskom književnom društvu gostovali su hrvatski pisci, a pisci iz Srbije ugošćeni su u Hrvatskom društvu pisaca. Postojala je zajednička inicijativa ova dva društva za osnivanje časopisa „Matoš ekspres”, ali ona nije ostvarena zbog izostanka državne podrške. Kulturna ustanova Parobrod i Dom omaldine Beograda organizovali su u novembru 2012. godine vikend savremene hrvatske pop kulture, dok se manifestacija „Dani srpske kulture” u Hrvatskoj, u organizaciji SKD Prosvjeta, održava od 2006. godine.

Poslednji film snimljen u srpsko-hrvatskoj koprodukciji pre početka rata bio je „Virdžina” Srđana Karanovića (1991). Osamanest godina kasnije Vinko Brešan ponovo spaja hrvatsku i srpsku kinematografiju u filmu „Nije kraj”, dok Janko Baljak 2006. godine pravi prvu nepropagandnu dokumentarnu koprodukciju „Vukovar-poslednji rez”, u produkciji TV B92.

Na koncertu u maju 2012, prvom u Zagrebu posle 30 godina, predstavila se Beogradska filharmonija. Dirigent Zagrebačke filharmonije Miljenko Puljić izjavio je da ovo gostovanje treba da pređe u tradiciju. U okviru ciklusa „Pika-Točka-Tačka” prošle jeseni u sali Kolarčeve zadužbine nastupila je Zagrebačka filharmonija. Koncert je započeo delom „Samba da camera” kompozitora Ive Josipovića, predsednika Hrvatske.

Poslednjih godina intenzivira se pozorišna saradnja. Zagrebačko pozorište „ZeKaEm”, izvelo je nekoliko predstava u Jugoslovenskom dramskom pozorištu (JDP), a JDP je uzvratilo gostovanje. U „Gaveli” su predstave JDP: „Tartif”, „Tako je moralo biti”, „Metamorfoze”, „Drama o Mirjani i ovima oko nje”...

U hrvatskim gradovima zabeležena su i gostovanja Beogradskog dramskog pozorišta, „Ateljea 212” i „Pozorišta na Terazijama” koje već dve

931 <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Odnosi-Srbije-i-Hrvatske/Kulturna-razmena-u-privatnim-rukama.lt.html>.

sezone učestvuje na Festivalu mjuzikla u Opatiji. Tanja Mandić Rigonat režirala je u Rijeci po tekstu Vedrane Rudan predstavu „Dabogda te majka rodila“, a Jug Radivojević „Krčmaricu Mirandolinu“. Oliver Frlić režira u Beogradu i Subotici, Bogdan Diklić režirao „Profesionalca“ u Zagrebu.

Kad je reč o izložbama prisustvo umetnika iz Hrvatske vidljivo je na kolektivnim izlaganjima, poput Oktobarskog salona, dok su u Zagrebu izlagali umetnici iz Srbije u galerijama „Miroslav Kraljević“ i „Nova“ gde je u toku izložba grupe Spomenik. Nezavisna asocijacija „Remont“ predstavila je (2009) svoje umetnike u Puli, a poseta je uzvraćena 2010.

Popularna muzikla je prva prodrila na obe strane. U Beogradu su zabeležena gostovanja poznatih hrvatskih kantautora poput Gorana Karana, Meri Cetinić, Jelene Brezge, Severine, Tereze Kesovije, Josipe Lisac i mnogih drugih. Gostovale su i dalmatinske klape (u okviru promocije hrvatskog turizma). U februaru 2013. godine upriličen je u jednom zemunskom restoranu “mesec dana Hvara”... U Hrvatskoj su gostovali Đorđe Balašević, Bajaga, Neda Ukraden i razne pop grupe, kao i brojni folk pevači.

U oblasti sporta takođe je došlo do pomeranja. Košarkaška Jadranska liga, prvo je zajedničko takmičenje posle rata (osnovana 2001). Neki autoriteti smatraju da je ta liga potrebna svima, kao naslednik prvenstva Jugoslavije, nekad najboljeg nacionalnog šampionata u Evropi. Doduše, za proteklih desetak godina, koliko postoji liga prošlo se kroz različite faze, od tuča do civilizovanog ponašanja. I u ostalim sportovima, već godinama, postoje nekakvi planovi o zajedničkim ligama, ali je bezbednost pod znakom pitanja, bar u fudbalu jer ju je mnogo teže garantovati nego u košarci.⁹³²

Bilo je i transfera igrača iz jedne zemlje u drugu, jedan je izazvao posebnu pažnju. Nekadašnji golman Vojvodine Dragan Žilić prešao je u Rijeku (2005) Osim grupice navijača koja je povremeno skandirala „Žiliću odlazi iz Hrvatske“, ostali su ga lepo prihvatili.

Najnoviji primeri su igranje jednog od najboljih vaterpolista sveta Vanje Udovičića za zagrebačku Mladost i nedavni dolazak hrvatskog reprezentativca Damira Burića u kragujevački Radnički. Ma koliko susreti srpske

932 <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Odnosi-Srbije-i-Hrvatske/Stari-sportski-asovi-za-ugled.lt.html>.

i hrvatske reprezentacije u većini sportova izgledali kao „više od igre”, postoji mnogo primera o njihovoj saradnji na velikim takmičenjima. Jedan od njih je i „porodična atmosfera” među strelcima na Olimpijskim igrama u Londonu. Kada je Ivana Maksimović osvojila srebrnu medalju prve koje su joj poletele u zagrljaj bile su Snježana Pejčić (Hrvatska) i Živa Dvoršak (Slovenija).⁹³³

I broj turista na relaciji Beograd – Zagreb se značajno povećao. Na listi od 15 zemalja čiji turisti dolaze u Beograd treće mesto, odmah iza Nemačka, zauzimaju Hrvati.⁹³⁴

Zaključci i preporuke

- Da se što pre reše problemi nastali kao posledica rata (nestala lica, granični problemi, uzajamne tužbe);
- da Srbija stvori atmosferu i podrži unapređenje kulturnih i ekonomskih veza sa Hrvatskom;
- da učestvuje u što intenzivnijoj razmeni mladih ljudi u različitim programima koji će doprineti zblžavanju mlađih generacija;
- da Srbija prestane sa politikom koja Hrvatsku vezuje samo za ustaški zločin i da se objektivno postavi prema hrvatskoj realnosti;
- da Srbija i Hrvatska sklope međusobni sporazum, nalik onom između Francuske i Nemačke nakon Drugog svetskog rata, kako bi doprinele bržem i dinamičnijem razvoju regiona, kao i prevazilaženju istorijskih opterećenja, pre svega krivotvorenja prošlosti;

933 Ibid.

934 <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Odnosi-Srbije-i-Hrvatske/Hrvatski-turisti-među-najbrojnijima.lt.html>

Makedonija: potencijalno poboljšanje

U drugoj polovini 2012. godine, kao i početkom 2013, Beograd je intenzivirao odnose sa Skopljem. Pozitivne poruke vodećih ličnosti aktuelne administracije, utisak je, u funkciji su nastojanja da se, kad je reč o Makedoniji, „kompenzira” zabrinjavajući trend pogoršanja odnosa u regionu. Krhka regionalna stabilnost i postepena obnova poverenja do čega je došlo tokom predsedničkog mandata Borisa Tadića, ozbiljno je poremećena nakon što je za predsednika Srbije izabran Tomislav Nikolić i i, na osnovu tog izbora formirana sadašnja vlada.

Oprez i naglašena distanca regionalnih lidera bila je očigledna još prilikom Nikolićeve predsedničke inauguracije, kojoj je prisustvovao predsednik Crne Gore, Filip Vujanović kao jedini šef države iz susedstva. Međutim, u narednih šest meseci Nikolić se dva puta sreo sa predsednikom Makedonije Đorđom Ivanovim – u junu u Beogradu i u oktobru u Skoplju, s time što je poseta Makedoniji bila ujedno i njegova prva predsednička poseta nekoj zemlji u regionu. Početkom januara 2013, u Skoplju je boravio i premijer Ivica Dačić.

U tim prilikama u prvom su planu bili, bar kad je reč o zvaničnim i javnim izjavama, prijateljstvo i saradnja, kao i neophodnost rešavanja otvorenih pitanja isključivo dijalogom. Najznačajniji među njima svakako je iskaz Ivice Dačića da „Makedoniji, kad je reč o njenom opstanku, ili identitetu, ne pretili nikakva opasnost sa severa i (od) Srbije”.⁹³⁵ U Makedoniji kojoj susedi, među kojima je tradicionalno bila i Srbija, osporavaju državnost, nacionalni identitet i teritorijalni integritet, ta poruka je sigurno prihvaćena kao dobrodošla. Na isti način je, po svoj prilici, prihvaćena i izjava Tomislava Nikolića uoči posete Skoplju, da su „Makedoniji prepreka na evropskom putu to što odbija da se odrekne imena, grba i zastave”⁹³⁶, koja je, sa druge strane, izazvala proteste Grčke.

935 Politika, 29. januar 2013.

936 Danas, 27-28. oktobar 2012.

U odnosima između Makedonije i Srbije, posmatrano iz Beograda postoje dva otvorena pitanja. Jedno je poluvekovni spor Srpske pravoslavne crkve (SPC) sa Makedonskom pravoslavnom crkvom (MPC), zbog toga što se SPC protivi autokefalnosti MPC. Drugo je sadržano u činjenici da je Makedonija još krajem 2008. godine priznala nezavisnost Kosova (zbog toga je tada makedonskom ambasadoru bilo uskraćeno gostoprimstvo u Beogradu).

Tokom 2012, u državno-crkvenim odnosima došlo je do nekoliko inicijativa na tragu potencijalnog rešavanja dugotrajnog spora, ali je to, kako se čini, dovelo do novih nesporazuma, prvenstveno u odnosima države i crkve u Srbiji, a i u ckrvi samoj.

O geostrateškom značaju Makedonije za Srbiju svedoči i privredno-saobraćajna vizija o izgradnji kanala Dunav – Solun, koja je iznenada reaktivirana u Ministarstvu za prostorno planiranje i urbanizam Vlade Srbije. Ideja stara više od 100 godina nije posebno komentarisana u Makedoniji, ali je u obliku stručnog mišljenja o neizvodljivosti tog projekta vraćena u Beograd.

Unutrašnje prilike u Makedoniji

Za Makedoniju je 2012. godina bila izuzetno teška, povremeno i dramatična. Teška zbog ekonomsko-socijalne situacije, koja je krajem godine eskalira u masovne proteste pred parlamentom i tučom poslanika unutar njega; dramatična zbog serije međuetničkih incidenata koji su povremeno išli opasnom ivicom prerastanja u ozbiljne sukobe.

Još 2004. godine Makedonija je postala kandidat za članstvo u Evropskoj uniji (EU), ali još uvek nije dobila datum za otpočinjanje pregovora o pristupanju. Takođe, aplicirala je i za članstvo u NATO, ali je već dugo „na čekanju“. Članstvo u obe organizacije, što bi doprinelo poboljšanju ekonomske, socijalne i bezbednosne situacije blokira Grčka. Iako se to pitanje povremeno aktuelizira u institucijama EU, kao i u parlamentima pojedinih zemalja članica, sve se svede na to da Makedonija i Grčka međusobni spor reše u bilateralnim kontaktima, što je zapravo začarani krug iz koga se izlaz ne nazire.

Seriya međuetničkih incidenata počela je u proleće 2012, kad je policajac makedonske nacionalnosti u Gostivaru ubio dvojicu Albanaca (zbog svađe oko parking mesta). To je bio povod za desetodnevne nemire u nekoliko makedonskih gradova, prvenstveno u Skoplju i Tetovu sa na desetine povređenih. Situacija se smirila nakon „Marša mira” koga je u Skoplju organizovala grupa građana „Zajedno za mir”, uz podršku više od 70 nevladinih organizacija.

Eskalacija međuetničkog nasilja zapretila je i nakon stravičnog zločina, kad je u aprilu, nedaleko od Skoplja vatrenim oružjem likvidirano pet makedonskih mladića. Sumnja je odmah pala na Albance. Istraga je, međutim, relativno brzo okončana, počinioci su identifikovani kao „islamski fundamentalisti” iz inostranstva i zločin je već i sudski procesuiran. U smirivanju tenzija ovim povodom učestvovali su inače, i predsednici Makedonije i Albanije, Đorđe Ivanov i Bamir Topi, koji je doputovao u Skoplje.

Tenzije su narasle i povodom obeležavanja 100-godišnjice albanske državnosti sa centralnim događajem koji je organizovan u Skoplju. U makedonskoj prestonici, okićenoj albanskim zastavama i drugim simbolima na prigodnoj manifestaciji govorili su premijeri Albanije i Kosova Salji Beriša i Hašim Tači, kao i potpredsednik makedonske vlade Musa Džaferi. Međuetnička napetost ovom prilikom nije rezultirala nasilnim incidentima, ali je, po oceni nekih komentatora, ova proslava proizvela „verovatno najveći etnički jaz u zemlji”⁹³⁷

Srpsko-makedonski crkveni spor

Uoči posete Makedoniji Tomislav Nikolić je izjavio da se višedecenijski spor između SPC i MPC može rešiti samo ako se u rešavanje uključe obe države i o tome otvoreno razgovaraju.⁹³⁸ Prema njegovim rečima, naime, Makedonija sad u Srbiji ima sagovornika sa kojim može da reši taj spor, „a

937 Novi magazin, 29. novembar 2012.

938 „Predlažem da sednemo da razgovaramo. Kakv je odnos Makedonije prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi i kakav je odnos Srpske pravoslavne crkve prema Makedoniji i o tome šta je Makedonska pravoslavna crkva i kako može da postigne ono što želi”, rekao je Tomislav Nikolić; Fonet, 17. oktobar 2012.

taj sagovornik sam ja".⁹³⁹ Svoje „dobre usluge“ Nikolić je ponudio u uvjerenju da on dovoljno poštuje SPC, kao i da SPC poštuje njega „da možemo da rešimo taj problem“.⁹⁴⁰

U ovoj ponudi makedonska javnost je, međutim, prepoznala svojevrsnu trgovačku ponudu. Naime, pretpostavilo se da Nikolić nudi autokefalnost u zamenu za oslobađanje prvog čoveka neregistrovane Pravoslavne ohridske arhiepiskopije (praktično, ispostave SPC u Makedoniji), Jovana Vraniškovskog koji je u Makedoniji u zatvoru zbog pronevere.

Indikativno je takođe, da je tih dana predlog za davanje autokefalnosti makedonskoj crkvi stigao i iz SPC. Episkop šabački Lavrentije je u intervjuu za Blic ocenio da Makedonskoj pravoslavnoj crkvi treba dati autokefalnost, dodajući da bi to moglo da se pokrene već na svetom arhijerejskom saboru SPC, u maju 2013. godine.⁹⁴¹

U najvišim krugovima SPC ova izjava izazvala je pravu buru. Episkop bački Irinej je zatražio da se Lavrentije odmah penzionise,⁹⁴² jer to što priča je „nepromišljeno, neozbiljno i crkveno-kanonski neprihvatljivo“.⁹⁴³ Patrijarh srpski Irinej rekao je da episkop Lavrentije iznosi svoje lično mišljenje i da to nije stav SPC.⁹⁴⁴ Dodao je, međutim, da „smo svi za to da se ovaj spor reši, ali na kanonski način“.⁹⁴⁵

Inicijativa predsednika Nikolića o državnoj intervenciji u međucrkvne odnose nije najbolje prošla ni u SPC. Vladika bački Irinej koji obavlja i funkciju portparola SPC rekao je da je Nikolić govorio u svoje ime, „sponzantano, bez prethodne konsultacije sa predstavnicima naše Crkve“.⁹⁴⁶ Kako dalje kaže episkop Irinej, Nikolić, kao iskusan političar odlično zna ko je

939 Novi magazin, 1. novembar 2012.

940 Isto.

941 „Gotovo sve pravoslavne crkve su autokefalne, pa zašto ne bi bila i makedonska. Samo je to potrebno kanonski urediti. Treba im omogućiti da se samostalno organizuju...“, rekao je episkop Lavrentije; Blic, 23. oktobar 2013.

942 Blic, 26. oktobar 2012.

943 Press, 26. oktobar 2012.

944 Isto.

945 Isto.

946 Pravoslavlje, 1. novembar 2012.

nadležan za rešavanje kanonskih pitanja, pa i „problema višedecenjskog crkvenog raskola u Makedoniji”⁹⁴⁷

Indikativno je, međutim, da je u opširnom odgovoru „makedonskim medijima”, kojim negira „trampu” autokefalnost – za oslobađanje Vraniškovskog, Irinej zapravo posredno dao naslutiti da je upravo o tome i bila reč.⁹⁴⁸

Međudržavni odnosi

U trodnevnu posetu Makedoniji krajem oktobra 2012, Tomislav Nikolić je išao sa dvostrukim ciljem: osim zvaničkog susreta sa makedonskim partnerom, Đorđom Ivanovim (praćenog bizarnim gostovanjem na Rakijadi u jednom makedonskom selu, gde je promovisao i sopstvenu rakiju), Nikolić je, u Kumanovu obeležavao i 100-godišnjicu Prvog balkanskog rata. Od ovog drugog, kao i sve ostale zemlje-saveznice u tom ratu protiv Turske, distancirala se i Makedonija – proslavi je prisustvovala samo ministarka kulture. U beogradskim medijima to je tretirano kao uvreda i „šamar Tomi”⁹⁴⁹

Zvanični boravak u Skoplju bio je najpre, obeležen Nikolićevim „objašnjavanjem” onoga što je prethodno rekao: praktično se izvinjavao Grčkoj koju je označio odgovornom za zastoj Makedonije na evropskom putu, a pazeći da ne uvredi domaćina. Tvrdio je da, kao što je zabrinut da li će Srbija ikad ući u Evropsku uniju, tako je zabrinut i za Makedoniju: „Rekao

947 Isto.

948 Isto. „On (Nikolić) isto tako odlično zna da bi ovakva ‘trampa’ bila neprihvatljiva za obe strane: za Srpsku Pravoslavnu crkvu stoga što bi zapravo bila nagrada goniteljima Arhiepiskopa Jovana i Ohridske Ahiepiskopije, bez ikakvog realnog ustupka sa njegove strane osim odustajanja od ionako vapijućeg bezakonja i državno-policijskog terora, čiji stvarni inspiratori i naručioci jesu upravo raskolnički episkopi... za takozvanu MPC, opet, to bi, psihološki bio njihov poraz pred čovekom koji je njoj veći trn u oku nego čitava jerarhija Srpske pravoslavne Crkve jer je on neućutni živi demanti svih propagandnih laži i besmislica, poput one od opasnosti od ‘posrbljavanja’ ili, u drugoj varijanti, od ‘pogrčavanja’ u slučaju prihvatanja normalnog kanonskog rešenja...”

949 Alo, 29. oktobar 2013.

sam da u tom sporu vidim ponos na kome insistira Makedonija i ponos na kome insistira Grčka.”⁹⁵⁰

Morao je takođe, da objasni i svoj raniji zahtev da Srbija odustane od priznavanja ustavnog imena Makedonije (Republika Makedonija), kao reakciju na makedonsko priznavanje Kosova. Podsetio je sa time u vezi da je tada bio u opoziciji i da je to bila emotivna reakcija. Dodao je da „Srbija ne razmišlja o promeni stava prema imenu Makedonija.”⁹⁵¹

Politički dijalog je uglavnom bio fokusiran na potrebu uzajamne saradnje i pomaganja na evropskom putu kojim idu obe zemlje.

U sličnom duhu protekla je i januarska poseta premijera Ivice Dačića. Njegova eksplicitna izjava kojom je negirao postojanje bilo kakvih pretenzija Srbije prema Makedoniji sigurno je u Skoplju primljena sa odobravanjem: „...Uveravam sve u Makedoniji koji imaju ikakve sumnje, da Srbija ne samo da nema nikakve pretenzije prema Makedoniji, niti njenom teritorijalnom integritetu, suverenitetu i nacionalnom identitetu, već, naprotiv, želimo da nastavimo da budemo najbolji prijatelji makedonskom narodu”, naglasio je on.”⁹⁵²

Kao ni predsednik Nikolić ni Dačić nije potencirao nezadovoljstvo Beograda činjenicom da Makedonija priznaje nezavisnost Kosova. Tokom razgovora sa svojim partenrom, makedonskim premijerom Nikolom Gruevskim samo je zamolio za „uzdržanost dok traju pregovori Beograda i Prištine.”⁹⁵³

950 Press, 27. oktobar 2012.

951 Politika, 27. oktobar 2012. Nikolić je takođe rekao da svojim dolaskom u Skoplje, što je njegova prva regionalna poseta, želi da pokaže da su Srbiji „drugi prijatelji i oni koji su proiznali i oni koji nisu priznali Kosovo”,

952 Danas, 28. januar 2013.

953 Politika, 29. januar 2013.

Ekonomska saradnja Srbije i Makedonije

O značaju međusobne ekonomske saradnje svedoči činjenica da je Srbija Makedoniji drugi spoljotrgovinski partner (Makedonija je Srbiji, sedmi). Tokom 2012, ukupna vrednost razmene iznosila je nepunih 800 miliona dolara. Indikativno je, međutim, da je ukupna međusobna razmena pala za gotovo 7 posto u odnosu na godinu ranije, što je najverovatnije odraz ekonomske krize, karakteristične za obe zemlje. Za Srbiju je takođe važno to što u razmeni sa Makedonijom ima pozitivan saldo, izvozi znatno više nego što iz Makedonije uvozi.

Međusobna razmena se svodi uglavnom na poljoprivredne proizvode: iz Srbije se u Makedoniju izvoze uglavnom žitarice, a iz Makedonije u Srbiju, voće i povrće. U perspektivi, to je bila jedna od tema tokom Dačićeve posete Skoplju, saradnju treba očekivati na zajedničkim projektima poput Koridora 10, železničkog koridora, kao i gasovodnih veza (kad na red dođe izgradnja Južnog toka).

Da li je premijer Vlade Srbije u Skoplju spominjao ožvljavanje stare ideje o izgradnji plovnog puta od Dunava do Soluna, nije poznato. U medijima o tome nije bilo reči. Ova ideja povremeno je bila aktuelna i tokom postojanja Jugoslavije. Tako je sedamdesetih godina prošlog veka Makedonija bila prihvatila obavezu da ne ometa eventualnu realizaciju tog projekta.

Od tada je, međutim, prošlo više od 40 godina. Rukovodilac katedre za hidrotehničke objekte na Građevinskom fakultetu u Skoplju ocenjuje da je za taj poduhvat sada prekasno, jer su dolinu Vardara u međuvremenu zaposele putna mreža i železnička pruga: „Ukoliko bi projekat 'plovni Vardar' oživeo trebalo bi ih izmestiti i obezbediti 'isti nivo usluga' u prevozu putnika i roba, što bi bio veliki trošak za državu”⁹⁵⁴

Zaključci

- Makedonija, kao i Srbija, čeka datum za otvaranje pristupnih pregovora za članstvo u Evropskoj uniji. Ta činjenica upućuje dve zemlje na saradnju u evrointegracionim procesima. U konkretnom slučaju, to je i verifikovano sporazumom šefova diplomatija dve zemlje, potpisanim početkom 2013. godine.
- Za iskrenu saradnju u zajedničkoj težnji za priključivanje EU od presudne je važnosti da aktuelna vlast u Beogradu ozbiljno stoji iza verbalnih poruka upućenih Skoplju o nemanju „nikakvih pretenzija prema Makedoniji”.
- Uprkos takvom opredeljenju, Srbija doprinosi ranjivosti geostrateške pozicije Makedonije zbog tvrdokornog stava Srpske pravoslavne crkve koja se protivi autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve. Iako je tokom 2012. godine bilo nekih pokušaja da se poluvekovni spor počne rešavati to nije rezultiralo konkretnim pomacima u pozitivnom smeru. Odnosno, to i dalje ostaje otvoreno pitanje u odnosima između dve države.

Crna Gora: čvrsta orijentacija

Crna Gora je čvrsto orijentisana na evroatlantske integracije i posvećena jedinstvenom cilju, članstvu u Evropskoj uniji (EU) i NATO. Čak dve trećine građana se izjašnjava za članstvo u Evropskoj uniji, a većina bi glasala i za pristupanje NATO. Crna Gora je sredinom 2012. godine dobila datum za otpočinjanje pregovora o članstvu u EU.

Na trećim crnogorskim parlamentarnim izborima od sticanja nezavisnosti 2006. godine, ponovo je pobedila koalicija Demokratska partija socijalista (DPS) – Socijaldemokratska partija (SDP). Prosrpska opozicija je zabeležila još jedan u nizu izbornih poraza, iako je i ovog puta otvoreno podržavana od Beograda. To se odnosi pre svega na Savet za Srbe u regionu. Predsednik najveće opozicione prosrpske partije u Crnoj Gori, Socijalističke narodne partije (SNP), je član tog tela kojim predsedava predsednik Srbije.

Srpska pravoslavna crkva (SPC) je u funkciji politike Beograda i otvoreno se meša u političke i državne poslove. Ima veliki uticaj na delovanje srpske opozicije. I SPC i prosrpska opozicija stalno lansiraju teze o ugroženosti srpskog naroda u Crnoj Gori. Posebno ističu pitanje srpskog jezika za koji kažu da je jezik drugog reda, jer je crnogorski službeni jezik. Srbija se teško i sporo privikava na crnogorsku nezavisnost, ne oprašta njeno priznanje. Očekuje se da Podgorica i Priština uskoro razmene i ambasadore.

Beograd uporno tretira Crnu Goru kao mafijašku državu i u velikoj meri zloupotrebljava medije koji doprinose takvom imidžu Crne Gore. Takvi napisi u beogradskoj štampi ne prestaju već godinama, naročito su učestali uoči dobijanja datuma za pregovore sa Evropskom unijom i tokom crnogorske predizborne kampanje.

Slučaj crnogorskog književnika i savetnika predsednika Skupštine Andreja Nikolaidisa iz čijeg je teksta izvučena misao da je na proslavi 20-godišnjice Republike Srpske trebalo upotrebiti dinamit, paradigma je za pisanje ovdašnje štampe o Crnoj Gori koja je tim povodom obilovala naslovima tipa „Srbomrzac“, „Crnogorski Bin Laden“ itd. Čak se i provladina

Politika uključila u ovu medijsku kampanju tražeći od vlasti u Beogradu da zvanično reaguje.

Pretenzije Srbije

Srbija revnosno prati politička dešavanja u Crnoj Gori u nadi da će doći do poželjnih promena koje bi odgovarale srpskom nacionalističkom projektu. Beograd se ponaša kao da je Crna Gora nezavisna privremeno. Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je izjavio, u intervjuu TV Crne Gore, da „priznaje zauvek crnogorsku nezavisnost“, ali da „ne priznaje razliku između Srba i Crnogoraca“.⁹⁵⁵ Ovakav stav ide na ruku prosrpskoj opoziciji i Srpskoj pravoslavnoj crkvi i njihovim tvrdnjama o jednom, srpskom narodu u Crnoj Gori.

U radu *Saveta za Srbe* iz regiona redovno učestvuju predsednici opozicionih prosrpskih partija iz Crne Gore. Sa motivacijom brige za Srbe van Srbije, Savet je postao poligon za razradu strategije delovanja prosrpske opozicije u pokušaju podiranja crnogorske nezavisnosti i suvereniteta kroz tezu o teškom položaju srpskog naroda u Crnoj Gori. Tim povodom, Ranko Krivokapić, predsednik crnogorskog parlamenta je izjavio: „Ne može se shvatiti kao dobra namera ako pozivate lidere građanskih partija iz Crne Gore da prisustvuju kao dijaspora. Ti Srbi su domicilni narod u Crnoj Gori. Oni samo imaju drugačije nacionalno osećanje od jednog dela Crne Gore. Ja ne znam da neka druga država ima savet pri predsedniku države za saradnju sa tim narodom u regionu. To ne funkcioniše kao način dobrosusedskih odnosa, da političke subjekte iz jedne zemlje konstituišete u telima druge države. Socijalistička narodna partija je najjača opoziciona partija u Crnoj Gori, a njen predsednik sedi u savetu predsednika druge države“.⁹⁵⁶

Gotovo svaki događaj se koristi za medijsku harangu protiv Crne Gore. Tako, ilustracije radi, list *Press*, povodom godišnjice crnogorske nezavisnosti objavljuje izjave prosrpskih opozicionara u kojima se između ostalog tvrdi da je „Crna Gora postala nezavisna od Srbije, ali nije postala

955 *Politika*, 31. maj 2012.

956 *Danas*, 30. april-1.maj 2012.

nezavisna od svoje kriminalna elite”, „da je crnogorski režim izjednačio jačanje države sa urušavanjem srpskog identiteta”, da je „srpski jezik jezik drugog reda u državnoj administraciji”, da je „od ukupnog broja državnih službenika u Crnoj Gori, Crnogoraca 85 odsto, a Srba 4,2 procenata”, itd.⁹⁵⁷

Veliki publicitet u sbijanskim medijima dobija Nebojša Medojević, predsednik Pokreta za promene (PZP). Medojević, koji je miljenik srpskih vlasti i medija, svojevremeno viđen za ulogu da smeni Đukanovića, je izjavio da je predsedavajući Predsedništva Bosne i Hercegovine Bakir Izetbegović dobio ogroman novac i da će prljavi novac od droge i kriminala formirati novi crnogorsku vladu, aludirajući na Izetbegovićeve sugestije Bosanskoj stranci da učestvuje u formiranju vlade odnosno da uđe u postizbornu koaliciju sa vladajućim strankama koje su dobile najviše glasova, ali joj nedostaju glasovi partija manjinskih naroda.⁹⁵⁸

Visoki funkcioner Demokratske partije socijalista Miodrag Vuković tim povodom kaže da je Medojević to izjavio nekoliko dana pošto se vratio iz Ankare, gde je „molio turske vlasti da utiču na Bošnjake da okrenu leđa Crnoj Gori i prihvate opasne ponude upravo njegove velikosrpske izborne koalicije”.⁹⁵⁹

Opozicioni Demokratski front Crne Gore je čak svoje predizborne plakate izlepio u Beogradu, što je u Crnoj Gori ocenjeno kao zlokobna namera da se Crnoj Gori vrati status 27 izborne jedinice velike Srbije.⁹⁶⁰ Milo Đukanović je u predizbornoj kampanji izjavio da „kritičari Demokratske partije socijalista ne nude ništa novo. Nudi se još jedna obmana koja hoće da Crnu Goru vrati unatrag, da je vrati u ralje velikodržavnog nacionalizma koji želi da poništi crnogorski državni, nacionalni i kulturni identitet”.⁹⁶¹

957 Press, 22. maj 2012.

958 Politika, 26. oktobar 2012.

959 Svedok, 30. oktobar 2012.

960 Danas, 12. oktobar 2012.

961 Politika, 5. april 2012.

Prosrpska opozicija i nevladine organizacije

Dežurna teza prosrpske opozicije u Crnoj Gori, kao i Srpske pravoslavne crkve, godinama je ista – da je srpski narod ugrožen. Prosrpska opozicija u Crnoj Gori ne priznaje crnogorske državne simbole – grb, zastavu i himnu, ni crnogorski jezik kao službeni. Uz podršku Beograda i SPC pokušava da instrumentalizuje pitanje ugroženosti srpskog naroda, srpskog jezika i SPC, a u cilju destabilizacije političkih prilika u Crnoj Gori. Predsednik opozicione Socijalističke partije Crne Gore (SP) Srđan Milić je na konferenciji u Ministarstvu dijaspore Srbije izjavio da je „diskriminacija srpskog jezika u Crnoj Gori najperfidniji projekat aktuelne vlasti, jer gušenjem jezika, oni žele da uguše i identitet srpskog naroda”. Osim toga, i „SPC je izložena velikim pritiscima što unosi nemir i zabrinutost srpskog življa”.⁹⁶²

U pregovorima vlasti i opozicije o promeni Ustava zbog izmene zakona o pravosuđu, što je jedan od uslova EU, opozicija traži da se izjednači srpski i crnogorski jezik odnosno da srpski bude službeni jezik.

Srpski nacionalni savet pozvao je političke partije, nevladine organizacije i pojedince da zajedno učestvuju u obezbeđivanju kolektivnih prava srpskog naroda po međunarodnim standardima. Mreža srpskih nevladinih organizacija traži konstitutivni status za srpski narod, uvođenje dvodomnog parlamenta, kao i da se, umesto predsednika Crne Gore uvede rotirajuće predsedništvo u kome će se smenjivati predstavnici srpskog i crnogorskog naroda. U zajedničkoj deklaraciji 23 nevladine organizacije zahtevano je neodložno rešavanje srpskog nacionalnog pitanja u Crnoj Gori, kao i da srpski jezik bude službeni. Kao i opozicija, i nevladine organizacije traže izmenu zastave, to jest uvođenje trobojke kao i da državni simboli u Crnoj Gori moraju da sadrže deo koji nedvosmisleno ukazuje na to da je Crna Gora država i srpskog naroda. Takođe se traži i formiranje saveća za obrazovanje na srpskom jeziku, kao i prestanak progona sveštenika i vernika Srpske pravoslavne crkve i zaustavljanje pljačke njene imovine.⁹⁶³

Beogradska štampa je burno reagovala na promenu školskih programa iz književnosti u Crnoj Gori, jer su u tamošnjim udžbenicima izostavljeni

962 Press, 28. april 2012.

963 Politika, 11. mart 2012.

srpski pisci. Tvrde da Ministarstvo prosvete Crne Gore vrši čistku srpskih ličnosti i pisaca. Tabloid *Kurir* pod naslovom „Kulturni genocid” zamera što su iz škola Crnogorci izbacili čak i Svetog Savu kao školsku slavu,⁹⁶⁴ što se navodi kao dokaz da državna vlast vrši nasilnu asimilaciju Srba u nacionalne Crnogorce. Provladina *Politika* čak donosi na prvoj strani informaciju o „seči” srpskih pisaca po crnogorskim školama.⁹⁶⁵

Srpska pravoslavna crkva

Srpska pravoslavna crkva već godinama otvoreno agituje i presuđuje o političkim i državnim pitanjima Crne Gore. SPC svojim delovanjem podriva nezavisnost Crne Gore i uporno tvrdi da je srpski narod u Crnoj Gori ugrožen, te da vlast ugrožava i njenu delatnost i njene vernike. SPC ne priznaje crnogorsku naciju i crnogorski jezik i optužuje aktuelnu vlast da joj onemogućava delovanje, navodno proganjajući njene vernike i otimajući njenu imovinu. SPC odbija da se registruje premda su druge verske organizacije to učinile još ranije.

SPC takođe ne priznaje Crnogorsku pravoslavnu crkvu (CPC) koja je ukinuta 1918. godine prilikom nasilnog prisajedinjenja Crne Gore Srbiji, koja ima sve više vernika i pristalica. Mitropolit Amfilohije tvrdi da je Crnogorska pravoslavna crkva najobičnija sekta: „U Crnoj Gori postoji jedna grupa ljudi koji su vaspitavani u komunizmu, odnosno ateizmu i bezbožnosti a koji sada, umesto da se vrate pravoj i istinskoj crkvi, po ideološkim načelima stvaraju neku svoju versku zajednicu koju proglašavaju za Crnogorsku pravoslavnu crkvu. To nije nikakva crkva, već jedna oduđena sekta na lažnim temeljima, a lažnim principima i načelima”.⁹⁶⁶

Poziv Demokratske partije socijalista da se ujedine pravoslavni vernici u Crnoj Gori, u Srpskoj pravoslavnoj crkvi je dočekan na nož, uz stav da je reč o duhovnom i političkom licemerju koje ima za cilj zatiranje pravoslavnog srpskog identiteta i prevođenje njegovih nosilaca u unijatski verski i crnogorski nacionalni identitet. U svojoj stalnoj kolumni u beogradskoj

964 Kurir, 1. oktobar 2012.

965 Politika, 22.mart 2012.

966 Politika, 8.januar 2012.

Pravdi, sveštenik Velibor Džomić, desna ruka Amfilohija, reagujući na taj predlog komentariše na sledeći način „dijalog o nekakvom fuzionisanju kanonske crkve i novoformirane organizacije koja nema nikakve veze sa pravoslavnom crkvom nije moguć”.⁹⁶⁷

Beogradski mediji su oštro reagovali na vest da je crnogorska policija donela rešenje kojim je sedmorici sveštenika eparhije Mileševske SPC, naređeno da napuste Crnu Goru jer nemaju regulisane boravišne dozvole kakve propisuje zakon o strancima.⁹⁶⁸

SPC je podigla metalnu crkvu na Rumiji kod Bara, planini – simbolu multikonfesionalnosti u Crnoj Gori. Crkvu je svojevremeno postavila Vojaska Srbije i Crne Gore. Zahtevi civilnog društva da se ta crkva ukloni ne prestaju, a to je javno zatražio i predsednik crnogorskog parlamenta. Amfilohije je, međutim, na Badnje večer 2011. godine prokleo svakog ko hoće da ruši crkvu, jer to traži samo „lažna i pasja vera”. Sud za prekršaje u Podgorici mu je zbog toga izrekao sudsku opomenu.⁹⁶⁹

Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije reagovao je i povodom govora Ranka Krivokapića evro-poslanicima kojima je, rekao da je SPC „problem u Crnoj Gori jer ne priznaje njenu državnost”, i da iz SPC dolaze „verbalni napadi na LGBT populaciju i perspektivu članstva Crne Gore u NATO”. Mitropolit Amfilohije je zbog toga napisao pismo komesaru za širenje EU Štefanu Fileu i predsedniku Odbora Evropskog parlamenta za međunarodne odnose Elmanu Broku, u kome optužuje predsednika Skupštine Crne Gore Ranka Krivokapića da se meša u crkvene poslove, „urušava pravni poredak zemlje” i „zloupotrebom” vlasti šteti Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori. On je stavove Krivokapića odbacio kao „grube neistine” i „grubo dezinformisanje” evro-poslanika i optužio ga da to radi „iz svojih ideoloških interesa”, radi podrške „neformalnoj zajednici koja sebe naziva Crnogorska pravoslavna crkva”.⁹⁷⁰

Amfilohije je u pismu evropskim zvaničnicima objasnio i svoje stavove o LGBT zajednici, uz konstataciju da je stav SPC zasnovan na „hrišćanskoj

967 *Pravda*, 1. mart 2012.

968 *Pres*, 15. februar 2012.

969 *Politika*, 20. novembar 2012.

970 *www. B92.net* 13. mart 2013,

etici” i da se od “crkve i mitropolita ne može očekivati da propagiraju homoseksualnost”. Dalje ističe da “gospodin Krivokapić nema pravo da u ime svog ateizma, političke ideologije i nacionalnog opredeljenja, pozivajući se na ‘evropske standarde’, urušava pravni poredak, da državne institucije pretvara u ideološko-partijske servise i da progoni crkvu i njeno sveštenstvo, lišavajući ih prava na slobodu verispovesti”⁹⁷¹

Slučaj Nikolaidis

Crnogorski književnik i savetnik predsednika republičke Skupštine Andrej Nikolaidis bio je nedeljama predmet medijske kampanje i linča povodom teksta koga je objavio na portalu e-novina. Istrgnuta je rečenica da je trebalo upotrebiti dinamit na proslavi 20-godišnjice Republike Srpske kojoj je prisustvovao kompletan državni vrh Srbije. Gotovo unisono, beogradski mediji su ga osludili kao „crnogorskog Bin Ladena i srbomrscu”.⁹⁷² U hajci je učestvovala i provladina *Politika* tekstom na prvoj strani lista kojim se tražilo da zvanični Beograd reaguje, što je i učinjeno slanjem protestne note Podgorici.

U odbranu Nikolaidisa stao je jedino beogradski Forum pisaca, koji je u Proglasu javnosti istakao: „Forum pisaca se izričito suprotstavlja hajci na Andreja Nikolaidisa kojoj se posle zvaničnika iz RS i podgoričkog dnevnika Dan priključila i beogradska *Politika*. Namerno izvrćući tekst i selektivno ga citirajući, oni ugrožavaju i dovode u opasnost ovog crnogorskog pisca i novinara. Stavljajući ovu vest na prvu stranu, beogradski dnevnik je jasno pokazao da srpska politička elita nije odustala od svojih hegemonističkih namera prema Crnoj Gori, čemu se Forum pisaca odlučno suprotstavlja. Stoga pozivamo da se odmah obustavi ova fatva i poziv na linč koji su *Politika* i drugi mediji objavili i da se u celosti na uvid javnosti pruži sporni Nikolaidisov tekst kako bi se video njegov pun sadržaj i na taj način dozvolilo svim zainteresovanim da formiraju jasan stav o onome što je Nikolaidis izneo u članku. To je osnovno ljudsko i demokratsko pravo koje se

971 Isto.

972 Kurir, 15. januar 2012.

Andreju Nikolaidisu ovakvim ponašanjem medija ukida, čime se on unapred proglašava krivim”.⁹⁷³

Reagovanje zvanične Podgorice na beogradski proces rehabilitacije Draže Mihailovića

Crna Gora brižljivo čuva i neguje tradiciju i simbole antifašističke borbe crnogorskog naroda. Dan ustanka Crne Gore, 13. juli, obeležava se kao državni praznik, a razni oblici ispoljavanja četništva nailaze na oštra reagovanja i osude i to najpre iz redova aktuelna vlasti.

Povodom beogradskog procesa rehabilitacije Draže Mihailovića javno se oglasio i predsednik crnogorskog parlamenta Ranko Krivokapić. On u pismu podrške predsedavajućem Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine Denisu Bećiroviću, koji je ranije ocenio da četnička ideologija predstavlja direktnu opasnost po nezavisnost, suverenitet i celovitost pre svega Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Crne Gore, konstatuje: „Rehabilitacija Draže Mihailovića i četničkog pokreta bi predstavljala konstantnu opasnost i za Crnu Goru i bilo kakav pakt sa političkim naslednicima Mihailovića bio bi antievropski čin, civilizacijski sunovrat, moralno nedopustiv a politički poguban za Crnu Goru. Proces za rehabilitaciju Draže Mihailovića koji se vodi u Beogradu je opasan pokušaj revizije istine o jugoslovenskim ratovima devedesetih godina prošlog veka-rat u Hrvatskoj, a pre svega u Bosni i Hercegovini bili su praktična realizacija četničkog pokreta. Etničko čišćenje i genocid nad nesrpskim stanovništvom centralni je deo četničkog projekta. Pružanjem legitimacije Draži Mihajloviću naknadno se legitimišu i zlodela njegovih naslednika u Bosni i Hercegovini.”⁹⁷⁴

973 Politika, 18. januar 2012.

974 Politika, 6.aprila 2012.

Zaključci

- Srbija ne odustaje od svoje politike prema Crnoj Gori čiju nezavisnost stalno dovodi u pitanje kroz delovanje SPC i srpske opozicije u Crnoj Gori;
- Srbija mora prihvatiti Crnu Goru kao ravnopravnu nezavisnu državu kako bi se njihovi odnosi pretočili u visok nivo saradnje za koji nesumljivo postoji veliki potencijal.

Slovenija: uzor regionalne saradnje

Odnosi između Srbije i Slovenije su stabilni, u postepenom ali stalnom usponu. Problemi koji su ih opterećivali nakon raspada Jugoslavije, u međuvremenu su najvećim delom rešeni. Naime, Slovenija je nakon višegodišnjeg odugovlačenja pristala da vrati status državljana tzv. „izbrisanim” – građanima, poreklom iz drugih jugoslovenskih republika koji su ostali da žive u njoj; na osnovu presude Suda za ljudska prava u Strazburu tim svojim državljanima slovenačka država isplatiće i po 20.000 eura odštete.

Takođe, u međuvremenu je regulisano i pitanje isplate penzija građanima u Srbiji koji su nekad radili u slovenačkim firmama. Od još uvek otvorenih pitanja ostala su još ona koja se odnose na raspodelu imovine nekadašnje zajedničke države, ali to se rešava u okviru zajedničke komisije za sukcesiju.

Kad je reč o stavu Slovenije prema evrointegracionim procesima u Srbiji, Ljubljana je blagonaklona i spremna da pomogne. To je vidljivo i na osnovu ponašanja izvestioca za Balkan Evropske komisije, Slovenca Jelka Kacina koji je tokom 2012. godine naglašeno smanjio kritičku oštricu prema načinu na koji Srbija ispunjava svoje „evropske uslove”, uz nedvosmislenu podršku potezima koje u tom pravcu čini beogradska administracija, konstituisana nakon predsedničkih i parlamentarnih izbora u maju 2012. godine.

Ekonomska saradnja između dve države je takođe dinamična, iako je u poslednjih nekoliko godina, a to se naročito osetilo tokom 2012, bila u znaku ekonomske krize koja pogađa obe zemlje, a koja je u Sloveniji dovela do izrazite unutrašnje političke nestabilnosti.

O dobrim političkim odnosima svedoči i činjenica da je novoizabrani šef diplomatije Srbije Ivan Mrkić u svoju prvu zvaničnu posetu u tom svojstvu, otputovao u Ljubljanu. Uz obostranu ocenu da su uzajamni odnosi „uzorni i prijateljski”, Mrkić je iz Ljubljane poručio da nova vlada želi snažniju regionalnu saradnju, odnosno „da stvaramo odnose u kojima će Srbija sa svim zemljama imati čvrstu regionalnu saradnju i imati odnose kakvi su sada na nivou Srbije i Slovenije”.⁹⁷⁵

975 „Mrkić i Erjavec: Odnosi Srbije i Slovenije uzorni”, Politika, 27. oktobar 2012.

U nekim komentatorskim analizama potencira se bliskost Beograda i Ljubljane, za koju neki „teoretičari zavere” tvrde da je zapravo reč o zajedničkom nastupu protiv „trećeg”, u ovom slučaju protiv Hrvatske koja se 2013. godine priključuje Evropskoj uniji (EU) kao punopravna članica.⁹⁷⁶

Unutrašnja situacija u Sloveniji

Protekla 2012, bila je za Sloveniju politički izuzetno turbulentna. Počela je u znaku nesporazuma koji su pratili formiranje vlade nakon parlamentarnih izbora, održanih krajem 2011. Naime, na tim izborima neočekivano je najveći broj glasova osvojila stranka Pozitivna Slovenija, koju je na samo nekoliko sedmica uoči izbora osnovao ljubljanski gradonačelnik Zoran Jankovič.

Iako izborni pobednik, stranka Pozitivna Slovenija nije uspela da oformi skupštinsku većinu, pa je u drugom pokušaju tadašnji predsednik Slovenije Danilo Tirk premijerski mandat dao lideru desne Slovenačke demokratske stranke (SDP)⁹⁷⁷, takođe i nekadašnjem premijeru Janezu Janši. Povodom takvog postizbornog raspleta u slovenačkoj javnosti se špekulisalo sa mešanjem inostranih aktera u sastavljanje vlade, između ostalih i američkog

976 Povodom slovenačko-hrvatskog spora zbog potraživanja hrvatskih štetiša od Ljubljanske banke, Slovenija je nastojala da Hrvatsku natera da pristane da se i to pitanje rešava u okviru multilateralnog dijaloga o sukcesiji. Iao u tome nije u potpunosti uspela, slovenački diplomti su u izveštaj o pristupnom napretku Hrvatske uspeli da ubace rečenicu kojom se Hrvatska „ohrabruje” na rešavanje sukcesionih pitanja: „Naglašeni interes srpskih predstavnika da se zaustavljeni dijalog Zagreba i Beograda pokrene upravo otvaranjem sukcesijskih pitanja zagovornici ‘teorije urote’ u Hrvatskoj odmah su protumačili kao komplot Srbije i Slovenije protiv hrvatskih interesa”: „Unapređenje odnosa ili stvaranje privida”, Helsinška povelja, br. 171-172, januar-februar 2013.

977 O ideološkom profilu Janeza Janše i njegove partije svedoče i bizarni detalji iz njegovog prvog premijerskog mandata: prisustvovao je svečanostima odavanja pošte ubijenim vojnicima Jugoslovenske vojske u otadžbini (JKV), a u njihovu čast bio je postrojavao počasni vod Slovenačke vojske. Sa njegovim ponovnim izborom koicidiralo je i osnivanje Ravnogorskog pokreta Slovenije, koga je osnovao funkcioner Janšine stranke Boris Tomšič sa ciljem „da bi u Sloveniji prikazali istinu o JKV, krivici koja je naturena i nepravdi koja je naneta ovim borcima...” Prema tekstu „Janez Janša poštuje četnike”, Pravda, 11-12. februar 2013.

ambasadora Džozefa Musomelija.⁹⁷⁸ Isto tako, bilo je i nagađanja da je Janša izbor i nemačke kancelarke Angele Merkel.

Do smene vlasti u Sloveniji došlo je u vreme kad je i tu članicu Evropske unije (EU) već zahvatila ozbiljna ekonomske i finansijska kriza. Tako je i početak Janšinog mandata, već u aprilu obeležio veliki štrajk povodom njegovih oštrih mera štednja koje su se uglavnom „prelomile” preko smanjivanja plata u javnom sektoru. Međutim, do pravog talasa nezadovoljstva, manifestovanih velikim protestnim okupljanjima u svim većim gradovima Slovenije (Maribor, Ljubljana, Kopar, Celje...) došlo je u jesen 2012. Neke od tih demonstracija eskalirale su u nasilne sukobe policije i građana sa znatnim brojem povređenih. Društveni nemiri i zaoštavanje finansijske krize doveli su početkom 2013. godine do pada Janšine vlade. Na njegovo mesto kao „krizna premijerka” izabrana je Alenka Bratušek, potpredsednica Pozitivne Slovenije Zorana Jankoviča.

Krajem 2013. godine u Sloveniji su održani i redovni predsednički izbori. Za novog predsednika Republike izabran je bivši premijer Borut Pahor, koji je u drugom krugu pobedio dotadašnjeg predsednika Danila Tirka.

Bilateralni odnosi

U nekoliko poslednjih godina odnosi između Srbije i Slovenije razvijaju se u pozitivnom smeru. Tome posebno doprinosi činjenica da Slovenija u znatnoj meri investira u proizvodne pogone u Srbiji i na taj način doprinosi ublažavanju nezaposlenosti koja u Srbiji ima dramatične razmere. Na primer, dok je u robnoj razmeni njen glavni partner EU sa učešćem od 75 odsto, a „ostatak” od 25 odsto rezervisan je za Zapadni Balkan, kad je reč o investicijama odnos je upravo obrnut: 75 odsto slovenačkih investicija plasira se na području bivše zajedničke države, a najveći deo upravo u Srbiju. Robna razmena između dve zemlje iznosi u proseku oko milijardu eura godišnje.

978 Američki ambasador Musomeli pozvao je nakon izbora na sastanak šefove slovenačkih političkih partija; pozivu se jedino nije odazvao izborni pobednik Zoran Jankovič. Taj potez američkog ambasadora oštro je kritikovao predsednik Republike Danilo Tirk koji je izjavio da u Sloveniji „vladu sastavljaju Slovenci, a ne strani ambasadori”. „Amerikanci oborili Jankoviča”, Novi magazin, 19. januar 2013.

„U poslednjih 10 godina Slovenija je u Srbiju investirala oko 1,6 milijardu eura, zaposlila oko 25.000 ljudi i obezbedila kontinuitet mnogih firmi u Srbiji” – izjavio je ambasador Sloveniji Franc But u jednom intervjuu.⁹⁷⁹

Iako je zbog ekonomske krize u obe zemlje i u investicijama došlo do застоја, ipak su slovenački investitori početkom 2013. godine počeli sa još jednom privatizacijom preduzeća u Srbiji, ovog puta u Bajinoj Bašti.

Nakon što je u oktobru u svojoj prvoj diplomatskoj misiji, ministar inostranih poslova Srbije Ivan Mrkić posetio Ljubljanu, nepunih mesec dana kasnije u Sloveniji je gostovao i premijer Ivica Dačić. Osim potpisivanja sporazuma o saradnji policija, posebno kad je reč o organizovanom kriminalu, u fukusu razgovora Janše i Dačića bio je zajednički nastup na trećim tržištima. To prvenstveno važi za Rusiju. Ljubljana verovatno računa na dobre odnose Beograda sa Moskvom i u tome vidi mogućnost za sopstveno približavanje velikom i atraktivnom ruskom tržištu. Pri tom treba podsetiti i na to da je Slovenija već uključena u projekat „Južni tok”.

Zaključci

- Iako Sloveniju, zajedno sa Hrvatskom smatra „secesionističkom republikom”,⁹⁸⁰ odgovornom za raspad Jugoslavije, Beograd je prema Ljubljani uvek bio izrazito blagonakloniji nego prema Zagrebu;
- Tokom nekoliko poslednjih godina međusobni odnosi su stabilni i, zahvaljujući dinamičnoj ekonomskoj saradnji u stalnom usponu;
- Preostali problemi i, iz njih proistekli eventualni sporovi mogu se pojaviti u procesu „ostavinske rasprave” bivše Jugoslavije. Proces sukcesije dugo traje, a prema najavama iz Beograda, aktuelna vlast će pokušati da promeni neke već dogovorene principe;
- Pozitivno je što je prilikom susreta premijera Dačića i Janše dogovoreno da se najmanje jednom godišnje održi sastanak dve vlade, kojom bi se prilikom razgovaralo o spornim stvarima, ako ih bude, kao i o unapređenju međusobnih odnosa.

979 „Nema političke krize u Sloveniji”, Blic, 23. januar 2013.

980 Srpski nacionalisti su praktično „dozvolili Sloveniji da ode iz zajedničke države” 1991 kako bi se lakše obracunali sa Hrvatskom u svom naporu da stvore skraćenu jugoslaviju ili ujedinjene srpske zemlje.

XIII – SRBIJA I SVET

Okretanje ka EU

Politički zaokret nakon opštih izbora u maju 2012. godine nije bitnije uticao na spoljnopolitičku orijentaciju i njenu dinamiku. Nova vlast je nakon početnog kolebanja nastavila evropski put Srbije koji je započela Demokratska stranka (DS) uz, u to vreme veliku opstrukciju Srpske napredne stranke (SNS).

Opređenije za nastavak „evropske politike“ testirano je na, za njih najosetljivijem pitanju: u normalizaciji odnosa sa Kosovom. Evropski zvaničnici su, naime, suštinsku demokratsku tranziciju srbijanskog društva u skladu sa Kopenhaškim kriterijumima, podredili zatvaranju jedinog preostalog regionalnog pitanja. Praktično, dobijanje datuma za otvaranje pristupnih pregovora za članstvo u Evropskoj uniji (EU) uslovljeno je gotovo isključivo konkretnim pomacima u odnosima Beograda i Prištine.

Srpska napredna stranka je kao opozicija žestoko kritikovala vladajuću Demokratsku stranku i njene koalicione partnere zbog toga što je počela tehnički dijalog sa Prištinom. Tvrдила je čak, da će, kad dođe na vlast sve dogovorene sporazume učiniti za javnost transparentnim i, ako se pokažu štetnim za Srbiju, da će ih poništiti.

Stupanjem na vlast SNS je, međutim, za kratko vreme učinila mnogo više. Ne samo da su svi do tada prihvaćeni dogovori potvrđeni „kao preuzete obaveze države“, već je dijalog uz posredovanje evropske komesarke za spoljne poslove Ketrin Ešton podignut na najviši politički nivo – dvojiće premijera, Ivice Dačića i Hašima Tačija. Srbija, istina, u decembru 2012. godine od Evropskog saveta nije dobila datum za otvaranje pristupnih pregovora za članstvo u Evropskoj uniji (EU). Ta „šargarepa“ je pomerena za jun 2013, pod uslovom da Beograd i Priština do aprila pred srbijansku i kosovsku javnost izađu sa rešenjem koje će označiti kraj „paralelizma“ srpskih institucija na Kosovu i reintegraciju severnog dela Kosova u državni i politički sistem Kosova sa nekom vrstom autonomije (predviđene planom Martija Ahtisarja iz 2007).

U dramatičnoj završnici dijaloga koji je od kraja oktobra 2012, do aprila 2013, imao 10 rundi, premijer Srbije Ivica Dačić i Kosova Hašim Tači parafirali su 19. aprila sporazum koji praktično garantuje suverenitet Prištine na celoj teritoriji Kosova, a srpsku zajednicu na severu Kosova stavlja u okvir autonomije u skladu sa planom Martija Ahtisarija. Normalizacija odnosa sa Kosovom otvorila je Beogradu vrata pristupnih pregovora o članstvu u EU, s time što bi datum za njihov početak Evropski savet odredio u junu 2013.

Ovakav rasplet koji Srbiji (i Kosovu) otvara novu perspektivu proizašao je iz odlučnosti ključnih međunarodnih aktera, EU i SAD, da Srbiju liše mogućnosti novih odlaganja, kupovine vremena i izigravanja već dogovorenog, što je bilo svojstveno svim beogradskim vlastima u poslednjih deset godina. Namera svih vlada za poslednjih deset godina bila je da se kosovski konflikt zamrzne, odnosno da se u pogodnom trenutku iznudi podela Kosova. U ekonomsko-finansijskoj iznudici (Srbija je praktično, pred bankrotom),⁹⁸¹ aktuelna vlast je bila prinuđena da pregovore stavi u okvir traženja rešenja za položaj srpske zajednice na Kosovu.

Iznuđena kooperativnost je, sa druge strane, čelnicima novih vlasti obezbedila podršku međunarodnih aktera, pogotovo kad je reč o porukama koje se upućuju javno.⁹⁸²

Utisak je svakako, da su međunarodni zvaničnici itekako svesni biografija svojih sadašnjih sagovornika, njihove ratne (i posleratne) prošlosti, odnosno njihovih „zasluga“ za situaciju u kojoj se Srbija nalazi.⁹⁸³ Tu nji-

981 „Parolu da ‘Evropa nema alternativu’ zamenila je parola da ‘Srbija ne može preživeti bez Evrope’“, kaže profesor Fakulteta političkih nauka u Beogradu, Predrag Simić; Politika 28. decembar 2012.

982 Primer izvestioca za Srbiju Evropske komisije Jelka Kacina je u tom smislu indikativan. Poznat kao dosledan kritičar stanja u Srbiji i ponašanja njenih čelnika, on je među prvima počeo sa pohvalama na račun novoizabrane administracije.

983 Bivši predsednik Republike Boris Tadić, po sopstvenom priznanju, oseća sažaljenje za svoje naslednike na vlasti. Kako je rekao, samo može da zamisli način na koji im se ključni međunarodni akteri obraćaju: „Mi smo imali demokratski legitimitet i to je u razgovorima koji su uvek bili teški ipak uzimano u obzir“, izjavio je on, dodajući da predstavnici aktuelne vlasti nemaju takvu legitimaciju. Intervju počasnog predsednika Demokratske stranke Borisa Tadića RTVB92, u emisiji „Između dve vatre“, 4. mart 2013; američki ambasador u Beogradu Majkl Kirbi je, gostujući na beogradskom Pravnom

hovu objektivnu slabost, po svemu sudeći, oni su bili rešeni da maksimalno iskoriste, pružajući im za uzvrat satisfakciju javnom podrškom.

Nejedinstvo u državnom vrhu

Nova spoljnopolitička i diplomatska aktivnost Srbije nije, međutim, jednoznačna i usklađena na svim nivoima vlasti. Razlike su najuočljivije između premijera i prvog potpredsednika Vlade sa jedne, i šefa države, sa druge strane. Dok su premijer Dačić i njegov zamenik Aleksandar Vučić fokusirani na dijalog na Prištinom, pri čemu skupljaju američke i evropske poene, Tomislavu Nikoliću i dalje stoji na pozicijama konzervativnog bloka i oslanja se na podršku Rusije i drugih lidera koje karakteriše anti-amerikanizam. Njih je, iako je reč uglavnom o nedemokratskim, autoritarnim liderima, uglavnom država nastalih raspadom Sovjetskog Saveza – od ruskog predsednika Vladimira Putina, do šefova država Azerbejdžana, Gruzije, Kazahstana, Uzbekistana, ali i Venecuele (posthumno) – predsednik Nikolić krajem februara 2013, odlikovao visokim ordenima. Predsedniku Belorusije, evropskom „izopšteniku” Aleksandru Lukašenku orden je odneo lično.⁹⁸⁴ Boško Jakšić, komentator Politike, ne bez cinizma, zapisao je: „Dačić i Vučić između Vašingtona, Brisela i Berlina. Nikolić između Belorusije, Azerbejdžana i Uzbekistana. Dok prva dvojica kopaju ne bi li se domogli datuma za početak pregovora sa EU, od trećeg očekujem da u drugom krugu zahvalnice pošalje Severnoj Koreji, Iranu, Kubi i Maliju”⁹⁸⁵

Taj Nikolićev protivrečni gest očigledno nije bio slučajan. Podsećanja radi, do svojevrsnog diplomatskog incidenta došlo je i tokom posete Beogradu hrvatskog premijera Zorana Milanovića, kad je Nikolić taj susret otvoreno kritikovao.⁹⁸⁶ Po oceni nekih komentatora takvim ponašanjem

fakultetu, u odgovoru na pitanje jednog od studenata o “zločinačkoj prošlosti” kosovskog lidera Hašima Tačija, uzvratio da su i “ovde svi lideri zločinci”; prema Naše novine, 13. mart 2013.

984 12. mart 2013., na dan kad je u Beogradu obeležavana 10-godišnjica ubistva Zorana Djindjića

985 „Štimovanje diplomatije”, Politika, 3. mart 2013.

986 “Dok su dvojica premijera razgovarala u Palati Srbija... predsednik Nikolić je okupio novinare inostranih medija i Milanovićev dolazak nazvao neiskrenim, pa čak i pogrešnim,

Nikolić sam sebe gura na marginu i „objektivno postaje sve ozbiljniji teret ako ne već i prepreka”.⁹⁸⁷

Takvu ocenu potvrdio je i Nikolićev nastup u Ujedinjenim nacijama 10. aprila 2013, prilikom rasprave o međunarodnim krivičnim sudovima za, kad je izneo niz negativnih stereotipa i diskvalifikujućih ocena o radu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i njegovim učincima.

Diplomatskoj kakofoniji, ne bez posledica, doprinosi i treći akter – bivši „steroidni” šef diplomatije Srbije, Vuk Jeremić. Odigravši rusku kartu, Jeremić je u septembru 2012, na zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, izabran na jednogodišnju funkciju predsedavajućeg Generalnom skupštinom. Na to mesto je došao umesto predstavnika Litvanije, čije je predsedavanje svetskim forumom bilo prethodno dogovoreno. Na taj način, Jeremić je udovoljio Rusiji, ali je poremetio odnose Srbije sa baltičkim zemaljama. Litvanija je jedina zemlja-članica EU koja još nije ratifikovala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Srbije i EU. Sa ambicijom da po povratku iz Njujorka povрати uticajnu ulogu na domaćoj sceni, Vuk Jeremić radi na sopstvenoj promociji, ne obazirući se na posledice koje takvo ponašanje može imati za Srbiju na međunarodnoj sceni. Nakon što je Jeremić u Ujedinjenim nacijama (UN) organizovao proslavu „srpske Nove godine”, sa izvođenjem „Marša na Drinu”, generalni sekretar UN Ban Ki Mun je bio prinuđen da se izvini. Takođe, Jeremićeva je inicijativa i „svetska rasprava” o učincima Haškog tribunala, u UN koja je održana 10. aprila (datum, kad je 1941. godine osnovana kvislinška Nezavisna država Hrvatska) 2013. Prema tvrdnji dugogodišnjeg dopisnika Vašington posta, SAD i EU su nezadovoljne ponašanjem Jeremića, jer koristi funkciju predsedavajućeg Generalne skupštine za „promociju srpske nacionalne politike”.⁹⁸⁸

tvreći da je trebalo da se najpre on sretne s hrvatskim kolegom Josipovićem; “Sve dublji jaz između Dačića i Nikolića”, *Danas*, 17. januar 2013.

987 „Ako neko vidi Zorana Đinđića”, *Danas*, 16-17. mart 2013; u istom tekstu stoji i sledeća ocena na njegov račun: „Frustriran činjenicom da je pobedivši Tadića munjevito izguran od svojih mladih pulena, konfuziran savetnicima koji se kreću od ljubavi za srpski nacizam do ljubavi za latinoameričke diktatore, Nikolić se tetura i gubi pravac”.

988 Tekst napisan za Foreign policy, prenela Služba za odnose s javnošću Kongresa Bošnjaka Severne Amerike.

Odnos sa Rusijom

Dobijanje datuma za otvaranje predpristupnih pregovora koje je od druge polovini 2012, naglašeni „prioritet svih prioriteta” Vlade Srbije dovelo je u pitanje odnos sa Moskvom. Pretpostavljalo se da će nova vlast Srbiju naglašenije okrenuti prema Istoku i Rusiji. Pogotovo što je još pre sopstvene inauguracije za predsednika Republike, Tomislav Nikolić otputovao u Moskvu, sa udvoričkim izlivima simpatija prema Vladimiru Putinu („samo biste Vi u Srbiji dobili više glasova od mene”).

Primetno odsustvo komentara zvanične Moskve na intenzivirani dijalog između Beograda i Prištine navodi analitičare i komentatore na zaključak da se Srbija u ime evrointegracija distancira od Moskve. Na to upućuje i kritička opaska članice Ruske akademije nauka (u Srbiji i Republici Srpskoj omiljene gošće), Jelene Guskove koja je izjavila da Beograd nije tražio od Kremlja „da bude garant” sporazuma sa Kosovom.

Deo „zahlađenja” mogla bi da predstavlja i izjava ministra finansija Mladana Dinkića (mart, 2013), da će Srbija prepолоviti iznos najavljenih kredita od Rusije, prvobitno planiranih na milijardu dolara. Činjenica da će Srbija od Rusije tražiti samo 500 miliona dolara, upućuje na tačnost nagađanja u javnosti da su ruski krediti izuzetno skupi (uslovi njihovog odobravanja nikad nisu javno objavljivani).

Nagađanja o izvesnom distanciranju od Kremlja, delimično demantuje ekskluzivna informacija Politike, prema kojoj su, upravo u vreme najveće krize u dijalogu Beograda i Prištine, tokom rasprave o budućim nadležnostima zajednice srpskih opština na Kosovu, u martu, Ivica Dačić i Aleksandar Vučić boravili u Moskvi, što je, tvrdi Politika „sakriveno od javnosti”.⁹⁸⁹

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić je „skrajnutost” Moskve u spoljnopoličkoj i diplomatskoj dinamici objasnio činjenicom da se dijalog Beograda i Prištine vodi pod okriljem Evropske unije (kako je rekao, situacija bi bila drugačija da se dijalog vodi pod okriljem Ujedinjenih nacija).⁹⁹⁰ Tek u završnici dijaloga sa Prištinom aktivirana je ponovo „moskovska karta”, kad je predsednik Nikolić telefonirao ruskom predsedniku Vladimiru Pu-

989 „Drama dogovora”, Politika, 23. mart 2013.

990 Televizija B92, emisija „Između dve vatre”, 25. mart 2013.

tinu, a početkom aprila u dvodnevnu posetu Rusiji otputovao premijer Dačić. Izjava ruskog premijera Dmitrija Medvedeva prilikom susreta s Dačićem, da je „privilegija Srbije da rešava kosovsko pitanje”, zvučala je više kao prekor, nego kao podrška. Dodatno objašnjenje Ivice Dačića da je „Rusija veoma ljuta... što je neke stvari u spoljnoj politici Srbije saznavala tek kad se nešto desi (to se navodno odnosilo na 2010. godinu, kad je dogovorom Borisa Tadića i Ketrin Ešton pitanje Kosova izmešteno iz Ujedinjenih nacija i prebačeno u Brisel),⁹⁹¹ navodi na zaključak da je Moskva i o pregovorima o Kosovu nije bila pravovremeno u toku.

Zapostavljanje evropskih standarda

Trka za dobijanje datuma za početak pretpistupnih pregovora u čijoj su senci ostala suštinska pitanja unutrašnje demokratsko-modernizacijske transformacije srbijanskog društva u mnogome je nalik na „estradizaciju evropeizacije”⁹⁹²

Možda i zbog toga što su EU birokrati zahteve prema Srbiji praktično sveli na „uterivanje” u normalizaciju odnosa sa Kosovom, vladajuća administracija u Beogradu je sve druge podrazumevajuće obaveze i uslove, stavila u stranu. O tome uverljivo svedoči učinak Vlade i parlamenta kad je reč o neophodnom prilagođavanju domaćeg zakonodavstva evropskim standardima. Krajem decembra 2012. godine Vlada je objavila izveštaj o ispunjavanju obaveza Nacionalnog programa za integraciju u EU (NPI), iz koga proizlazi da je Srbija u periodu od jula 2008, do 31. decembra 2012. godine, četvorogodišnji plan usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa pravnim normama ispunila 88 odsto, odnosno od 1172 propisa usvojeno ih je 1030.⁹⁹³ Pri tom, međutim, treba imati u vidu da je većina propisa doneta u vreme prethodnog saziva vlade i parlamenta. Ilustracije radi, tokom

991 Politika, 12. april 2013.

992 „...kao da nam estradni menadžeri i poslasitičari u ministarstvima, vlasnici pečenjara u elektroenergetskim preduzećima, predsednici sveta navučeni na internet i 130 kompakt diskova kao glavna enigma srpske politike, nisu dovoljni”. „Estradizacija evropeizacije”, Danas. 15-16. februar 2013.

993 Tanjug 13. februar 2013.

jeseni 2012. godine, kad su i Vlada i parlament nakon konstitisanja radili redovno, od 94 planirana propisa, usvojeno ih je samo 48. Ili, od planiranih predloga 19 zakona koje je, po sopstvenoj dinamici predvidela Vlada Srbije za period od oktobra do decembra 2012, izrađena su samo četiri.⁹⁹⁴

Još je veći problem sprovođenje u praksi tzv. evropskih zakona. Na raskorak između propisa i prakse, pogotovo kad je reč o promociji i poštovanju ljudskih prava u skladu sa evropskim standardima (Zakon protiv diskriminacije, Zakon o savetima nacionalnih manjina i dr), godinama unazad upozoravaju nevladine organizacije, kao i Helsinški odbor za ljudska prava u svojim godišnjim izveštajima.

Prema jednom istraživanju dnevnog lista Politika, koje nije bilo sveobuhvatno, ali je veoma indikativno, zakoni koji se ne sprovode su – zakon o notarima, o pravosudnoj akademiji, o železnici, o kontroli državne pomoći, o energetici, o meteorologiji, o migracijama, o transplantacijama organa i o tajnosti podataka.⁹⁹⁵

Najdrastičniji primer nespremnosti države da prihvati evropske norme i standarde pokazao se početkom 2013, kad je do javnosti stigla informacija da mleko koje se proizvodi i prodaje u Srbiji sadrži znatno više aflatoksina (štetne, kancerogene materije), nego što je to propisima dozvoljeno. Ministar poljoprivrede Goran Knežević tad je rekao da su ti propisi „doneti u prethodnom periodu u nekoj vrsti evrofanatizma”⁹⁹⁶; što je još gore, Vlada je povećavanjem dozvoljene granice aflatoksina u mleku za deset puta (sa 0,05, koliko je dozvoljeno u EU, na 0,5 posto), brzo odustala od „evrofanatizma” i priklonila se „argumentima” ministra i domaćih proizvođača i trgovaca (iako je nakon uzbune u javnosti vrh Vlade na čelu sa vicepremijerom Vučićem tvrdio da će granica dozvoljenog aflatoksina u mleku biti vraćena na „evropski nivo”, po svemu sudeći, to se neće dogoditi u dogledno vreme).

Dolazeći na vlast aktuelna administracija je obećavala i bučno najavljivala „reformu” reforme pravosuđa koju je sprovela prethodna Vlada. Iako je i to jedan od zahteva Brisela, osim što su poništene oluke o

994 Danas, 15-16. februar 2013.

995 Politika, 28. februar 2013.

996 Isto.

neizabranim sudijama i što je smenjena predsednica Vrhovnog kasacionog suda Nata Mesarović, do drugih neophodnih i, od Evrope zahtevanih promena u pravosuđu nije došlo.

Porast evroskepticizma

Svojevrсни paradoks u odnosima Srbije prema Evropskoj uniji predstavlja raspoloženje građana. Naime, dok u dominantnoj političkoj eliti – i vladajućoj i opzicionoj – postoji nikad veća načelna saglasnost o članstvu u Evropskoj uniji kao geostrateškom opredeljenju, evroentuzijazam građana nikad nije bio na nižoj granici. Prema decembarskom istraživanju javnog mnjenja, za ulazak u EU glasalo bi njih samo 41 posto (u pojedinim godinama nakon smene Slobodana Miloševića taj postotak je povremeno prelazio i 70 posto, a nikad do 2012, nije bio ispod 50 posto). Istraživanje koje je rađeno na zahtev Kancelarije za evropske integracije Vlade Srbije, pokazalo je da je pozitivno raspoloženje građana prema EU u drugoj polovini godine, od juna do decembra palo za čak 8 posto).⁹⁹⁷

Narasli evroskepticizam građana Srbije nije lako objasniti. Među razlozima svakako je zamor dugogodišnjim čekanjem na evropsku pristupnicu, sa perspektivom za ulaznicu koja je na još „dužem štapu” (najmanje 10 godina), kao i neverica u brzo popravljjanje životnog standarda. Sa time u vezi je i unutrašnja ekonomsko-finansijska kriza u samoj Uniji koja se „seli” iz zemlje u zemlju – Italija, Španija, Grčka, Kipar... kao i najava jedne od najmoćnijih zemalja, Velike Britanije da će eventualno na referendumu preispitati svoj ostanak u evropskoj porodici. Osim toga, nemali uticaj na raspoloženje ima i spinovanje domaćih medija o navodnom, stalnom ispostavljanju novih uslova Srbiji, što je dugo bila glavna teza domaćih političara. Komentarišući pad evroentuzijazma, Maja Bobić, generalna sekretarka Evropskog pokreta u Srbiji, je izjavila: “Obeshrabrujuće je to što nismo, a pre svega političari, uspeali da bolje komuniciramo s građanima da vizija moderne napredne Srbije jeste evropska Srbija”.⁹⁹⁸ Šef Kancelarije za evropske integracije Milan Pajević je saopštio rezultate istraživanja (ra-

997 Isto.

998 Danas, 30. januar 2013.

đeno za njihovu kancelariju) da se gotovo trećina građana Srbije (31 posto) sad protivi ulasku u EU, dok njih 19 posto ne bi ni glasalo na referendumu o ulasku.⁹⁹⁹

Pretpostavka da je intenziviranje dijaloga sa Prištinom, odnosno procesa koji vodi ka prihvatanju kosovske realnosti, jedan od razloga za porast evroskepticizma, po svemu sudeći, ne stoji. Naime, po jednom drugom istraživanju Ipsos stratedžik marketinga čak 63 posto građana Srbije smatra da je Kosovo nezavisno, a njih 61 posto smatra da premijer Ivica Dačić dobro vodi pregovore sa Hašimom Tačijem.¹⁰⁰⁰

Na sličan zaključak upućuje i to što političkim strankama koje smatraju da Evropska unija „otima” Kosovo od Srbije, kao i da sa Briselom „koji traži priznavanje Kosova kao nezavisne države” treba prekinuti pregovore (o ulasku u EU) ne raste popularnost. Dok vladajućoj Srpskoj naprednoj stranci (SNS) rejting raste, a Socijalističkoj partiji Srbije (SPS) i Ujedinjenim regionima Srbije (URS) koje sa naprednjacima čine vladajuću koaliciju, stagnira, glasovi koje je izgubila Demokratska stranka nisu se prelile strankama izrazito antievropski profilisanim, poput Demokratske stranke Srbije (DSS) Vojslava Koštunice.

Iako neki stručnjaci za ispitivanje javnog mnjenja smatraju da odgovori građana ponekad zavise i od načina i formulacije postavljenog pitanja (što u pojedinim slučajevima dovodi do međusobno kontradiktornih odgovora, na primer, onih o „Kosovu” i „Evropi”) pouzdanih istraživanja o razlozima opadanja proevropskog raspoloženja u Srbiji nema. Primicnije pretpristupnih pregovora verovatno je „aktiviralo” dubinske probleme srbijanskog društva i njegovog tradicionalnog otpora modernizaciji. Pri tome, nije reč samo o dve suprotstavljene orijentacije – proevropskoj i antievropskoj – već i o stvarnim kapacitetima Srbije i njenoj volji da iskorači u pravcu suštinske transformacije.

999 Politika, 1. februar 2013.

1000 Politika, 5. mart 2013.

Novi šef diplomatije

Spoljnopolitičku i diplomatsku aktivnost tokom druge polovine 2012, vodio je novi šef diplomatije, Ivan Mrkić. Za razliku od svog prethodnika (Vuka Jeremića) on je gotovo „nevidljiv“ u javnosti.¹⁰⁰¹ Retko daje intervjuje i generalno, javne izjave. Iako je i njemu jedan od prioriteta blokiranje priznavanja nezavisnosti Kosova, to radi znatno diskretnije.

Kako je i sam profesionalac, zalaže se za reprofesionalizaciju Ministarstva spoljnih poslova, prvenstveno kad je reč o ambasadorima. To bi trebalo biti regulisano novim zakonom o spoljnim poslovima (konkretno, da najmanje 60 posto ambasadora budu diplomate-profesionalci), koji još nije donet.

U ime profesije pismom se obratio diplomatsko-konzularnim predstavnicima Srbije u svetu i to je, praktično bio jedini slučaj koji je „podigao prašinu“ u javnosti. Čelnike diplomatskih misija upozorio je naime, na „pad motivacije“ i „odsustvo inicijative“, što je povezo sa majskom smenom vlasti u Beogradu. Mrkić je diplomate podsetio da je „zadatak diplomatije svuda u svetu“ da, između ostalog, „afirmiše ključne nosioce vlasti“, a da treba da bude „potpuno svejedno koja politička formacija vodi zemlju“.¹⁰⁰²

Iako je tokom njegovog kratkotrajnog mandata znatan broj ambasadora Srbije vraćen u zemlju, većini je zapravo bio istekao mandat.

Konkretni pomaci koje je tokom prve godine mandata novi ministar učinio jeste orijentacija na poboljšanje poremećenih odnosa sa susedima. To prvenstveno važi za Hrvatsku, sa čijom je šeficom diplomatije Vesnom Pusić, uspostavio kontinuiranu saradnju.

1001 „Nisam političar. Ovde sam na usluzi državi i ovoj kući i tokom čitave karijere sam se trudio da se preko mene čuje glas Srbije...“ izjavio je, komentarišući razliku između svog pristupa diplomatiji i pristupa svog prethodnika; a na direktnu paralelu o supstanci na kojoj je on, jer je Jeremić bio „na steroidima“, odgovorio je, „da kažemo... Na potpuno prirodnim sastojcima“; „Umeće prilagođavanja“, Intervju za NIN, 11. oktobar 2012.

1002 „Mrkić: Neće da rade i da promovišu novu vlast“, Danas, 14. novembar 2012.

Evropski savet

Nakon što je u martu 2012. godine Srbija dobila status kandidata, majski izbori su doveli do višemesečnog zastoja u evrointegracionim procesima. Tek u poslednja dva meseca 2012, učinjeni su prvi pomaci, što je bilo nedovoljno da Evropski savet ministara na decembarskom sastanku odredi datum za otpočinjanje pristupnih pregovora za članstvo Srbije u EU.

Istina, u međuvremenu je počeo dijalog Beograda i Prištine na premijerskom nivou što je bilo praćeno i konkretnim važnim pomacima: osim što je Beograd prekinuo sa bojkotom regionalnih skupova kad na njima učestvuje Kosovo, početkom decembra uspostavljeno je integrisano upravljanje granicom i to na, do tada najspornijim prelazima, Jarinju i Brnjaku. To je u zvaničnim krugovima u Beogradu probudilo nadu da će, ako ne u decembru, Srbija dobiti povoljniji izveštaj Evropskog saveta u aprilu 2013, kako bi u junu dobila i datum za početak pristupnih pregovora.¹⁰⁰³

Dugotrajna rasprava ministara spoljnih poslova članica Evropske unije, početkom decembra rezultirala je stavom da se (tek) u proleće 2013, proceni da li Srbija ispunjava sve uslove za početak pristupnih pregovora. Pri tome je vrlo precizno određeno šta se od Srbije očekuje u narednih šest meseci:

- da se zajamči funkcionalnost „jedinstvenog institucionalnog i administrativnog okvira unutar Kosova;
- sprovođenje postignutih dogovora između Beograda i Prištine;
- poštovanje odredaba Sporazuma o energetske zajednici, odnosno dogovor o struji;
- dogovor o telekomunikacijama;
- da se obezbedi uvid u protok novca za srpsku zajednicu na Kosovu i da se uskoro postigne sporazum o načinu na koji će se to odvijati;

1003 „Da to (integrisano upravljanje granicom) nismo uradili govorili bismo o 2014, ili o 2015“, izjavio je za Tanjug, premijer Ivica Dačić, govoreći o evropskoj perspektivi Srbije; Politika 11. decembar 2012.

- da se obezbedi da EULEX bude u stanju da u potpunosti upražnjava svoj mandat na severu;
- puno poštovanje regionalne saradnje u kojoj će svi biti zastupljeni, pa i Kosovo.

Nemačka

Izveštavajući o decembarskoj briselskoj ministarskoj raspravi o Srbiji, i njenom ishodu, Politika je citirala diplomatski izvor koji tvrdi da su to samo „nemački stavovi od A do Š” i da „tu uopšte nema nikakvog odstupanja od njihove tvrde linije”.¹⁰⁰⁴ Taj citat samo potvrđuje tezu da je „Nemačka u prošlosti bila druga violina na Balkanu, a danas... diriguje čitavim orkestrom”, kako je to formulisao poznavalac balkanskih prilika, novinar Tim Džuda.¹⁰⁰⁵

Bivši predsednik Srbije Boris Tadić je bio suočen nemačkim stavovima prilikom posete kancelarke Angele Merkel Beogradu u avgustu 2011. Ona je tad vrlo direktno stavila do znanja šta Srbija, kad je reč o Kosovu, mora da učini ukoliko iskreno želi izvesnu evropsku perspektivu. Suština njene poruke svodi se na faktičko uvažavanje teritorijalnog integriteta Kosova, što nedvosmisleno podrazumeva ukidanje srpskih paralelnih institucija na severu Kosova.

I nova vlast je od početka mandata suočena sa tom nemačkom pozicijom. Kao najjača članica Evropske unije, koju, kad je reč o Srbiji najizrazitije podržavaju Holandija i Velika Britanija, Nemačka presuđuje o tome da li je Srbija učinila dovoljno da bi na putu u Evropu mogla dalje – u konkretnom slučaju da li zaslužuje da joj (na samitu u junu 2013) bude dodeljen datum za početak pristupnih pregovora. Potpredsednica Vlade za evropske integracije Suzana Grubješić to objašnjava na sledeći način: „u Briselu se dešava, a u Berlinu rešava”.¹⁰⁰⁶

Ključnu ulogu Berlina razume i prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić; štaviše, u neformalnoj podeli uloga sa premijerom Dačićem koji je

1004 Politika, 13. decembar 2012.

1005 The Economist, prenela Politika, 4. mart 2013.

1006 Danas, 22. februar 2013.

„na vezi” sa Briselom, važi za onog koji drži „vezu” sa Berlinom (u jednoj televizijskoj emisiji, kad se pohvalio da svake godine uči po jedan novi strani jezik, Vučić je najavio da će 2013, učiti –nemački).

U Berlinu je, u februaru 2013, boravila brojna vladino-parlamentarna delegacija koju su predvodili Aleksandar Vučić i Suzana Grubješić. Iako su nemački zvaničnici naglasili da „Nemci žele Srbiju u EU”, nisu odustali od zahteva na kojima javno insistiraju od avgusta 2011. Na to upućuje i Vučićeva izjava nakon berlinskih razgovora da za dobijanje datuma Srbiji predstoji „hod po žici”.¹⁰⁰⁷ Nemačku rešenost da ne odustaje od jasno definisane pozicije, potvrdili su i nemački parlamentarci koji su, predvođeni zamenikom predsednika poslaničkog kluba CDU-CSU, Andreasom Šokenhofom u martu 2013, doputovali u Beograd. Oni su ponovili ono što su beogradskim zvaničnicima rekli tokom boravka u Beogradu u septembru 2012. Martovska poseta bila je u funkciji provere onog što je u međuvremenu učinjeno.

Zahtevi su sadžani u sedam tačaka, čijim ispunjavanjem Nemačka „može da opravda svoju pozitivnu odluku o započinjanju pregovora o pridruživanju Srbije”. Među uslovima fokus je na tome da Srbija mora da ispolji „jasno vidljivu volju za pravno obavezujuću normalizaciju odnosa sa Kosovom”. Za „ispoljavanje volje”, kako se ističe, „obe strane bi trebalo da budu u mogućnosti da pronađu način da (je) pre početka pregovora jasno iskažu”.¹⁰⁰⁸

U ostalim nemačkim zahtevima sadržano je: ukidanje paralelnih institucija na Kosovu, reformu pravosuđa i borbu protiv korupcije, pomicanje u regionu (bez novih interpretacije istorije, poput onih o negiranju genocida u Srebrenici), otkrivanje i pravno gonjenje počinitelja paljenja nemačke ambasade u Beogradu 2008. godine.

1007 Politika, 23. februar 2013. Istovremeno šef diplomatije Nemačke Gido Vestervele zatražio je od Vučića da se i sam više uključi u rešavanje kosovskog pitanja i na taj način pruži podršku premijeru Dačiću. Iako je, tim povodom Vučić izjavio da nema nameru „da se skriva iza lepih stvari, a da loše budu prepuštene nekom drugom”, on je dodao da je za politički dijalog sa Prištinom u Briselu premijer Ivica Dačić „potpuno dovoljan”. Isto.

1008 Prema Politici, 20. mart 2013.

Šokenhof je prilikom posete Beogradu izdvojio i tri pozitivna događaja, ocenivši ih „istorijski značajnim“: uspostavljen je dijalog Ivica Dačića sa Hašimom Tačijem, potom sastanak predsednika Tomislava Nikolića sa predsednicom Kosova Atifete Jahjagom i konačno, autorski tekst Ivica Dačića za NIN povodom 10-godišnjice ubistva premijera Zorana Đinđića (u kome je napisao da se „deset godina lagalo da je Kosovo srpsko i da je to čak ozvaničeno Ustavom, koji nam danas ni najmanje ne pomaže“).¹⁰⁰⁹

Nemačka je, svo vreme nakon smene Slobodana Miloševića bila i ostala najsolidniji partner Srbije. Osim što je od 2000. godine obezbedila nepovratnu pomoć u iznosu od 1,4 milijarde eura, u Srbiji je otvoreno 250 nemačkih firmi koje imaju oko 20.000 zaposenih; one su do sada investirale 1,5 milijardu eura. Zanimljivo je takođe, da je u ukupnoj ekonomskoj razmeni Nemačke sa svetom (među više od 150 zemalja), Srbija na 16. mestu, a da je, na primer, Hrvatska tek na 49, a Crna Gora na 73. mestu.

Uprkos tome, konzervativni blok uporno radi na obnovi resentimana i negativnih stereotipa koji u javnom mnjenju Srbije postoje kad je reč o Berlinu. Ta pojačana „antipropaganda“ traje još od 2011. godine, praktično od otvorene poruke Angele Merkel o tome šta Beograd mora da uradi na evropskom putu. Retorika u mnogome podseća na onu iz devedesetih godina prošlog veka, s time što se na aktuelnu moć i uticaj Nemačke u EU aludirano njenim nazivanjem „čtvrtnim Rajhom“. Animozitet je medijski spinovan inzistiranjem na „brutalnosti“ Nemačke kad je reč o zahtevima ekonomski posrnutim zemljama od Grčke do Španije i Kipra.

U diskreditaciji Nemačke najagilniji su predstavnici konzervativnog intelektualnog kruga, politički bliskog Demokratskoj stranci Srbije i njenom lideru Vojislavu Koštunici (Vladeta Janković, Dušan Bataković).¹⁰¹⁰ Dodirnu tačku sa nepromenjenom ulogom Nemačke na Balkanu oni nalaze u „kontinuitetu“ politike Berlina od 1914, preko 1941, do 1991, i 1999. godine. Govoreći o tom „talogu istorije“, politički analitičar Miodrag Radojević kaže da su „nas u dva svetska rata bombardovali nemački avioni, a zatim su učestvovali i u bombardovanju 1999. Oni su izazivači raspada Jugoslavije i prvi su priznali Sloveniju i Hrvatsku. I dolazak kancelarke

1009 Isto.

1010 Emisija „Stav Srbije“, Televizija Prva, 31. mart 2013.

Merkel se pamti po ultimatumu da Srbija neće napredovati u evropskim integracijama ako ne prizna Kosovo.¹⁰¹¹ Istoričar Predrag Marković tvrdi pak, da „Nemačka prema Srbiji nije pokazala nijedan prijateljski gest. Prema njegovim rečima, Nemačka daje pomoć i drugima u regionu, pa u tom argumentu o pomoći „ima nečeg ponižavajućeg“; sa приметnom ironijom on kaže „mi vam dajemo pomoć, a vi se ljutite što smo vam razbili državu“.¹⁰¹² Takve javne kvalifikacije i izjave i po oceni nemačkih novinara „vraćaju duhove devedesetih“ u odnose Srbije i Nemačke.¹⁰¹³

Sjedinjene Američke Države

Tokom briselskog dijaloga srpskog i kosovskog premijera uz posredovanje komesarke za spoljnu politiku Ketrin Ešton, u Briselu je redovno boravio visoki zvaničnik američkog Stejt departmana, Filip Riker. To američko tiho prisustvo uverljivo svedoči o značaju Vašingtona kao „pozadinskog igrača“ u završnici rešavanja kosovskog pitanja: Nemačka i Sjedinje Američke Države teže istom cilju kad je reč o pritisku na Srbiju da prihvati novostvorenu realnost u regionu.

Kao i evropski, i američki akteri u javnim istupima pružaju podršku novoj beogradskoj administraciji. To pogotovo važi za Vladu, „koja je pokazala da je dorasla izazovu razmišljanja o najboljoj budućnosti za sve građane“, kako kaže Filip Riker.¹⁰¹⁴ On posebno ističe zasluge premijera Dačića za to, čije je vođstvo, „uključujući njegovu sposobnost da uspostavi radne odnose sa premijerom Tačijem bilo (je) vredno divljenja“.¹⁰¹⁵

Indikativno je takođe da su sureti na visokom i najvišem nivou između Vašingtona i Beograda tokom 2012, i početkom 2013, bili znatno intenzivniji, nego što ih je imala prethodna beogradska administracija u poslednjim godinama mandata Borisa Tadića i „njegove“ vlade. Državna sekretarka Hilari Klinton je (zajedno sa Ketrin Ešton) u oktobru 2012,

1011 „Između Srbije i Nemačke talog istorije“, Politika, 15. april 2013.

1012 Isto.

1013 Isto.

1014 „Vođstvo Dačića vredno divljenja“, Filip Riker, za Danas 30-31. mart 2013.

1015 Isto.

boravila u Beogradu, praktično u svojoj poslednjoj diplomatskoj misiji. U decembru je vicepremijer Aleksandar Vučić boravio u višednevnoj poseti prestonici SAD i tom se prilikom, između ostalog, sreo i sa sekretarom za odbranu Leonom Panetom (nijedan od prethodnih ministara odbrane nije imao susret na tako visokom nivou). Prilikom tradicionalnog molitvenog doručka u Vašingtonu, u februaru 2013, premijer Ivica Dačić se nakratko sreo sa novim američkim državnim sekretarom Džonom Kerijem i, konačno, na ustoličenju novog pape, Franje I, u Rimu 18. marta 2013, predsednik Srbije Tomislav Nikolić je razgovarao sa potpredsednikom SAD Džozefom Bajdenom.

Osim zatvaranja kosovskog pitanja, sudeći po usaglašenim porukama vašingtonskih zvaničnika, SAD smatraju važnim da se Srbija ne koleba u vezi sa svojom evropskom budućnošću. Na to upućuje i činjenica da je Aleksandar Vučić u Vašingtonu dao jedan od svojih „najevropskijih” iskaza: „Ulazak u EU je naš glavni cilj i to je jedini put kojim možemo da poboljšamo standard naših građana i najbolji način da budemo deo jednog šireg demokratskog društva. Možemo da kritikujemo neke EU odluke ali to je kao u porodici...”¹⁰¹⁶

Osim što je podvukla da je „Kosovo nezavisna država” i da se „granice u Evropi neće menjati”, Hilari Klnton je tokom oproštajne posete Beogradu rekla da „Amerika razume ustavna i politička ograničenja zbog kojih vlasti u Beogradu ne žele” da priznaju Kosovo, ali je dodala da „postoji mnogo toga što se može postići ako Srbija i Kosovo budu radili zajedno u korist obe države”.¹⁰¹⁷ Ona je takođe poručila da će SAD podržati Srbiju na putu ka EU.

Predsednik Nikolić je dao veliki značaj susretu sa potpredsednikom SAD Bajdenom (prvi susret na tom nivu nakon četiri godine) i pohvalio se da je trajao duže od protokolom predviđenog. Po rečima Tomislava Nikolića, „informacije koje su stizale u Vašington nisu odgovarale stanju u odnosima između Beograda i Prištine”,¹⁰¹⁸ ali nije detaljnije, čak ni u kasnijim javnim istupima, objasnio na šta se odnosi vašingtonska neinformisanost.

1016 „Vučić u Vašingtonu: EU je jedini izbor Srbije”, Politika 7. decembar 2012.

1017 „Bez ultimatumu SAD i EU”, Danas, 31. oktobar 2012.

1018 „Nikolić: Vašington nije imao prave informacije”, Politika 19. mart 2013.

Turska

Zakupljena ozbiljnim problemima u bliskoistočnom okruženju (Sirija, Izrael, Iran), Turska je uticaj u regionu Balkana tokom 2012, uspešno preputila „mekoj sili“ – televizijskim serijama, koje i u Srbiji, kao i u drugim zemljama u susedstvu uživaju veliku popularnost.

Kad je reč o odnosima sa Beogradom, Ankara je s pažnjom i oprezom pratila smenu vlasti. Naime, tokom predsedničkog mandata Borisa Tadića uspostavljena je redovna i relativno česta komunikacija između Ankare i Beograda i naročito, u okviru trilaterale, sa Sarajevom. Osim toga Turska je bila uključena i u pokušaj prevazilaženja podele unutar islamske zajednice u Srbiji.

Izbor Tomislava Nikolića za predsednika i, na osnovu tog izbora formirana vlada, pobudili su sumnju u mogućnost nastavka politike otpljavanja i saradnje između dve zemlje. Pogotovo zbog toga što uticajni predstavnici ovdašnjih islamologa (predvođeni Darkom Tanaskovićem) upozoravaju na „opasnost“ od turske spoljnopolitičke „strateške dubine”,¹⁰¹⁹ koja, po njima, predstavlja „neosmanizam“ u kontekstu aspiracije za obnavljanje uticaja na Balkanu. Pozivajući se na druge autoritete, oni su, između ostalog, i protivnici priključivanja Turske EU.¹⁰²⁰ Naglašena je i islamofobija koju posebno podgrejava navodni strah od „prirodnog savezništva“ Turske sa Federacijom BiH, u Bosni i Hercegovini, kao i sa Kosovom. Neki čak tvrde da je plan za normalizaciju odnosa Beograda i Prištine nije pravljnjen ni u Briselu ni u Vašingtonu, nego –u Ankari.¹⁰²¹

1019 Spoljnopolitička i diplomatska doktrina turskog ministra spoljnih poslova Ahmeta Davutoglua koja se u Srbiji smatra neosmanizmom, odnosno nastojanjem Turske da na Balkanu ponovo uspostavi dominaciju.

1020 U knjizi razgovora Miloša Jevtića s Darkom Tanaskovićem „Autonomija mišljenja“, Tanasković koji je svojevremeno, osim u Turskoj, bio i ambasador u Vatikanu iznosi razmišljanje pape Benedikta XVI iz vremena kad je bio kardinal, koja mu je on poverio. Po njima, kardinal Racioner je zalaganje nekih evropskih političara da Turska postane članica Evropske unije, smatrao apsurdnim, gotovo kao „političku i istorijsku aberaciju“; jer, kako je navodno tvrdio Racioner, Evropa može ostati Evropa samo ako uspe da očuva svoj istorijski uobličen duhovno-kulturni, hrišćanski identitet. Prema Danas, 2-3 mart 2013.

1021 Svedok, 16. april 2013.

Pokazalo se, međutim, da i u slučaju Turske nove beogradske vlasti poseduju određenu dozu pragmatizma – u prvom redu, u očekivanju da i sa te strane mogu da očekuju neophodne investicije. Sa brojnom privrednom delegacijom Tomislav Nikolić je početkom februara 2013, boravio u Ankari i Istanbulu, gde mu je izuzetno predusretljiv domaćin bio turski predsednik Abdulah Gul. Na zajedničkoj konferenciji za štampu nakon bilateralnog susreta iza zatvorenih vrata Nikolić i Gul su izjavili da je došlo vreme da „Srbija i Turska sarađuju do poslednjeg atoma”, kao i da će turska ulaganja u Srbiju biti pravi „investicioni bum” (kako ga je nazvao Gul).¹⁰²²

Za to Turska kao nesporno ekonomski najjača regionalna sila ima mogućnosti koje do sada nije koristila u dovoljnoj meri. Procenjuje se naime, da dosadašnja ulaganja turskih investitora u Srbiju iznose manje od 100 miliona eura; istovremeno, ulaganja u Rumuniju procenjuju se na 9,5, Bugarsku na oko 4,5, pa čak i na Kosovu oko 1,1 milijardu eura. Ekonomska razmena je isto tako relativno skromna i iznosi u proseku oko 200 miliona eura godišnje. Već nekoliko poslednjih godina postoje najave i planovi o značajnijem investicionom angažovanju turskih privrednika u Srbiji (pogotovu u regionu Sandžaka), poput rekonstrukcije i izgradnje puteva, aerodroma, industrijskog parka na Pešterskoj visoravni, ali konkretnih rezultata još uvek nema.

Na tragu onoga što je prilikom susreta sa Nikolićem rekao turski predsednik Gul je i turski ambasador u Beogradu Mehmet Kemal Bozaj koji u ekonomskim odnosima Srbije i Turske najavljuje „novu stranicu”. Navodeći da se turska investiciona filozofija zasniva na tome da je potrebno biti na pravom mestu u pravo vreme, on kaže da je „Srbija pravo mesto i da je sada pravo vreme”.¹⁰²³ Prema njegovim rečima, turske investitore prvenstveno zanima infrastruktura (Koridor 10 i Koridor 11, aerodrom u Kraljevu, energetske sektor) i transfer tehnologije: „Gledamo na celu Srbiju, na manje razvijene delove, na otvaranje novih radnih mesta. U Novom Pazaru radimo na nekim projektima. Sporo, ali sigurno napredujemo. Kad

1022 Politika, 5. februar 2013.

1023 „Turska očekuje bum u trgovini sa Srbijom”, Politika, 15. april 2013.

kažem sporo, mislim to u odnosu na potencijal Srbije”, kaže ambasador Bozaj.¹⁰²⁴

Osim ekonomske dimenzije, susret Gul – Nikolić imao je i političku. Dogovoreno je tako da se obnove i trilateralni susreti Turska – Srbija – Bosna i Hercegovina, a prvi bi, prema najavi, trebalo da se održati u maju 2013, u Ankari. Ovaj susret je, međutim, ozbiljno doveden u pitanje nakon aprilskog nastupa Tomislava Nikolića u Ujedinjenim nacijama o Haškom tribunalu, kojim su bili ogorčeni članovi Predsedništva BiH, Bakir Izetbegović i Željko Komšić.

Antievropski blok

Antievropski blok, oslonjen na tradicionalni skepticizam srbijanskog društva prema modernim evropskim vrednosima, pluralizmu, demokratiji i ljudskim pravima ostao je tokom 2012, u velikoj meri bez ključnog političkog saveznika. Preuzimajući vlast Srpska napredna stranka i njeni lideri Tomislav Nikolić i Aleksandar Vučić stekli su, naime, uvid u katastrofalnu ekonomsku situaciju i u strahu od bankrota zemlje uspeali da „preskoče vlastitu senku”. U komentaru londonskog Ekonomist stoji: „Novi srpski lideri ponašaju se drugačije nego što su svi očekivali kad su došli na vlast”.¹⁰²⁵

Proklamujući nastavak evropskih integracija, Srpska napredna stranka formalno je napustila taj blok i praktično, parlamentarnu opoziciju evropskom putu svela na Demokratsku stranku Srbije. Njen lider Vojislav Koštunica koji traži bespogovorni prekid procesa približavanja Srbije Evropskoj uniji, uživa podršku uticajnih intelektualnih i medijskih krugova, vanparlamentarnih stranaka (Srpska radikalna stranka i Dveri) i desničarskih organizacija i grupa, kao i njihovog glavnog pokrovitelja, Srpske pravoslavne crkve (SPC).

Predsednik Srbije Tomislav Nikolić spornim izjavama i postupcima često ohrabruje ovaj deo društvene i političke scene Srbije, ali je za sada ipak

1024 Isto.

1025 „Kad je Tomislav Nikolić postao predsednik u maju i Ivica Dačić premijer u julu, nacionalisti u zemlji bili su oduševljeni, liberali razočarani, a ruski establišment zadovoljan...” piše u istom tekstu Ekonomist, a prenosi Politika, 20. decembra 2012.

Ilustracije radi, Nikolić je u oktobru u intervjuu Večernjim novostima rekao da će Srbija, ako joj zvanično postave uslov Evropa ili Kosovo odustati od evropskog puta, jer „kad nam se zvanično ispreči zid, onda politika i Evropa i Kosovo neće biti moguća”.¹⁰²⁶ Međutim, pristankom na integrisano upravljanje granicom sa Kosovom u decembru – što konzervativni blok smatra faktičkim priznavanjem nezavisnosti Kosova – Nikolić je poslao drugačiju poruku. Takođe, pod pritiskom „realnosti” i dvojice drugih ključnih ličnosti u vlasti, Aleksandra Vučića i Ivice Dačića, odustao je od nekoliko bitnih stavova iz Platforme o Kosovu koju je sam napisao.

U očima nacionalista i „patriota” to ga je diskvalifikovalo za ulogu nacionalnog vođe: Član Dveri Boško Obradović je povodom stavljanja graničnih prelaza pod integrisani režim upravljanja, rekao: „Narod je izgubio vođu i poverenje i zato više ne odgovara na pozive na narodne bune mimo izbora”.¹⁰²⁷ On je takođe, dodao da je potrebno povratiti poverenje naroda i autoritet istinske opozicije, a to može samo „ujedinjeni patriotski front na čelu sa DSS, SRS i Dverima, kome će se automatski priključiti brojna patriotska udruženja, dijaspora i intelektualci, kao i mnogi birači SPS i SNS koji nisu za ulazak Srbije u EU po svaku nacionalnu cenu...”.¹⁰²⁸

Dijalog između Beograda i Prištine koji je u završnici doveo do sporazuma o normalizaciji odnosa u tom, još uvek uticajnom bloku, proizvodio je stalno nove frustracije. To se ogledalo u zaoštavanju retorike i teških reči upućivanih na adresu novih vlasti, čiji su čelnici nazivani „izdajnicima” i „kapitulantima” pred „ultimatumima” koji dolaze iz Brisela, Berlina i Vašingtona.

Strateški cilj ovog bloka je odustajanje Srbije od evrointegracija i njeno bliže povezivanje sa Rusijom. Kritika nove, kao i prethodne vlasti po kojoj „Evropa nema alternativu”, osim geostrateške dobila je i ekonomsku podlogu. Stručnjaci okupljeni oko Centra za liberalno-demokratske studije (na čelu sa profesorom Pravnog fakulteta Borisom Begovićem) zagovaraju pristupanje Srbije Evropskom ekonomskom prostoru (EEP). Po njima, naime, ekonomske prednosti pristupanja ovoj asocijaciji su ravne onima koje

1026 „Zamrzavanje” Kosova i Evrope”, Politika 17. oktobar 2012.

1027 „Izostalo ’događanje naroda’”, Politika, 17. decembar 2012.

1028 Isto.

se mogu imati i u Evropskoj uniji, s time što za pristupanje u članstvo ne postoje nikakvi politički uslovi. Zagovornici ove ideje ne navode, međutim, da EEP od 1991, nije primio nijednog novog člana, kao i da su u njemu takođe članice Evropske unije koje verovatno ne bi bile blagonaklone prema prijemu Srbije.

Ceo taj blok je sa olakšanjem i neskrivenim trijumfalizmom dočekaio beogradsko „ne” Evropskoj uniji početkom aprila 2013. U uverenju da će dijalog između Beograda i Prištine biti prekinut („naše NE zvuči sve ubedljivije i samouverenije”, napisao je glavni urednik Pečata Milorad Vučelić¹⁰²⁹) poverovali su da će to isto važiti i za evropski put Srbije. Međutim, nepunih deset dana nakon toga Ivica Dačić i Hašim Tači su ipak parafirali sporazum.

Razočarenje antievropskog bloka, osim što je bilo evidentno, radikalizovalo je njihovu retoriku. Predsednik Demokratske stranke Srbije, Vojislav Koštunica izjavio je da je vlast prihvatila da ukine državu Srbiju na Kosovu i Metohiji, izruči srpski narod na milost i nemilost albanskim separatistima i proda teritoriju Kosova za ništavni datum za početak pregovora sa EU. Koštunica je izjavio: „Ova vlast je državoubica, jer je uništila srpske državne institucije na Kosovu”.¹⁰³⁰

Nezadovoljni su bili i Srbi sa severa Kosova koji su najavili neprihvatanje sporazuma i političko samoorganizovanje. S obzirom na to da su sve relevantne političke partije u Srbiji i iz vlasti i iz opozicije pozdravile sporazum, nezadovoljstvo antievropske elite i njenih privrženika održano je pod kontrolom.

1029 Pečat, 12. april 2013.

1030 Politika, 20. april 2013.

Zaključci

- Vlada Srbije je, uprkos sopstvenim ograničenjima nastavila evropski put Srbije. Ukoliko u junu 2013, dobije datum za početak pristupnih pregovora o članstvu u EU tu će perspektivu učiniti neupitnom i nepovratnom;
- na njoj je i obaveza da u narednom periodu radi na sprovođenju onog što je u Briselu dogovoreno, kako se pitanje „datuma“ ne bi ponovo postavljalo;
- Vlada takođe mora da se intenzivnije pozabavi uspostavljanjem i primenom evropskih vrednosti i standarda u svim drugim oblastima, prvenstveno kad je reč o funkcionisanju državnih institucija;
- mora ubrzano da nastavi sa započetim reformama, pogotovo kad je reč o „reformi reforme“ pravosuđa;
- mora da doprinese promeni javnog diskursa kad je reč i o samoj Evropskoj uniji i o evropskim vrednostima;
- mora da doprinese i moralnoj obnovi društva u meri i na način koji spada u njen domen (obrazovanje);
- da se više angažuje na obnovi poverenja u regionu, koji su upravo tokom njenog jednogodišnjeg mandata u velikoj meri poremećeni;
- da usaglasi spoljnu politiku zemlje i jasno je profiliše u skladu sa evropskim kursom.

Rusija: održati Srbiju van NATO i EU

Ruska percepcija sveta

U Rusiji, 2012. je počela suočavanjem Kremlja s “blog revolucijom” – do tada nepoznatim fenomenom samoinicijativne mobilizacije oponenta režima, posredstvom kontakata na internet mrežama. Pobuna je eksplodirala. Dogodila se iznebuha, izlaskom do tada neviđeno velikog broja ogorčenih građana na trgove i ulice – nezadovoljnih krađom glasova u korist proputinske Jedinственe Rusije, na izborima za Dumu u decembru 2011.

Putinova partija žigosana je u komunikaciji blogera kao “partija lopuža i prevaranata”. Slogan je brzo “dobio krila”, prihvaćen je u javnosti i slišen u zahtev da vlast “lopuža i prevaranata” ponovi glasanje za parlament. Vlast je odbila. Manifestacije široko zasnovanog protesta produžile su se i kasnije – tad već i povodom martovskih predsedničkih izbora i potonje inauguracije novog/starog šefa države Vladimira Putina.¹⁰³¹

Odluka tandema Putin-Medvedev da se Dmitrij Medvedev više ne kandiduje, već da se u Kremlj vrati Putin, a da mlađi u timu u vrhu preuzme Beli dom, iritirala je građanstvo – onaj deo Rusa koji je četiri godine ranije gajio nadu u “demokratizaciju na ruski način”, reformama, koje je kao jednomandatni predsednik glagoljivo obećavao “liberal” Medvedev.

Zahtevi režimu da odstupi, suočili su Kremlj s pojavom koja je u mnogočemu bila nova. Prvi put je na ulicama bila masa, ponekad od po više od stotinu hiljada učesnika. Prvi put, predvodnici demonstracija nisu bili već “ustoličeni”, godinama isti i poznati oponenti bez široke podrške u biralištu, Njemcov, Kasjanov, Riškov, Kasparov.. nego akcioni tim dotad nepoznatih, spontano istaknutih predvodnika različitih grupa, koje je ujedinio isti zahtev – sloboda izbora! I – prvi put se moglo uočiti da pokret uživa simpatije značajno širokog sloja srednje klase u nastanku, pretežno onih koji i ne pamte Sovjetski Savez (SSSR).

1031 http://www.en.rian.ru/rušia/20120507/17328622_0.html.

Masovnost, spontanost i uzrast nezadovoljnih, signalisali su Putinu da bude oprezan u eventualnom baratanju silom. Neodmereni odgovor silom mogao bi događaje eventualno usmeriti u pravcu izmicanja stvari ispod kontrole. Policija je intervenisala. Intervencija je bila “dozirana”, češće manifestovana u pretresanju stanova, legitimisanju i kratkotrajnim privođenjima.

Rebus pred kojim se našao Putin izgledao je nerešiv. Nespreman da prizna prestup na biralištima, predsednik Rusije je krivca za događaje kod kuće potražio u inostranstvu – optužio je Zapad, pre svega Vašington, da, koristeći se instrumentima finansijske pomoći ruskom nevladinom sektoru nastoji da u Rusiji izvede prevrat demokratijom. Pritiskom na vlast sa ulica, slično pola decenije ranije, sa “oranžistima” u Ukrajini.

Policija i pravosuđe pozvani su da pribave dokaze za takvu tvrdnju. I Kremlj se okrenuo pritisku na ruske nevladine organizacije (NVO)¹⁰³². NVO sektor žigosan je etiketom “agenata Zapada”. Aktivnost NVO – “agenture” pridodata je listi već postojećih optužbi da je Moskva izložena obnovljenom pritisku Zapada, uključujući čak i vojnom – povodom američke protivrakete odbrane (PRO), povodom pobune u Siriji i drugim.

Kremlj je zauzeo stav da mu je dosta zapadnih demokratskih pouka. Vladimir Jakunjin, jedan iz prvog kruga ljudi bliskih Putinu izjavio je za Špigl: “Kakvo je pravo Zapada da sve vreme kritikuje Rusiju? Rusija i Zapad su u razlazu... Mi smo u ćorsokaku... Svetski poredak kakav smo znali raspada se... U svesti mnogih zapadnih političara, vojne intervencije i vazdušni udari postali su, čini se, legitimna politička sredstva, od NATO napada na Jugoslaviju tokom devedesetih. Oni misle da tako privedu redu svakog ko ne deli zapadno stanovište o demokratizaciji društva i liberalizaciji ekonomije”¹⁰³³

I Putin je rezimirao novu sliku stanja. “Za međunarodne odnose ne može se kazati ni da su uravnoteženi ni stabilni”, rekao je. “Naprotiv, sve više su ti odnosi napeti i još više neizvesni i lišeni poverenja i otvorenosti”

1032 <http://www.themoscowtimes.com/news/article/duma-pašes-treason-bill-affecting-ngos/470334.html#ixž2D4f4WfT2>

1033 <http://www.spiegel.de/international/world/interview-with-vladimir-yakunin-on-tensions-between-russia-and-west-a-860814.html>

rekao je u smernicama ruskoj diplomatiji. Pozvao je ruske ambasadore "da ostanu budni i ne budu iznenađeni neočekivanim obrtima".

Sve ovo bilo je disonantno u odnosu na svet, kakav je samo dve godine ranije, sa istog mesta u Kremlju oslikavao Medvedev. "Kolikogod da su protivurečnosti u svetskoj areni oštre, postoji uočljiva težnja harmoniji u odnosima, dijalogu i pupušanju današnjih tenzija..." govorio je 2010, o istoj stvari ondašnji šef Kremlja.

Medvedev je svojevremeno video i priliku za partnerstva Rusije i Zapada u interesu ruskog razvoja. Međutim, Putin ne. U ekonomiji, Putin je 2012, uočio da Zapad gubi primat (SAD, EU, Japan), da postoji nervoza zbog nepostojanja alternativnog modela, krizu bez jasnog izlaza, sebično posezanje za resursima i generalnu opasnost izazvanu spoljnim, intervencionističkim tumbanjem režima koji Americi nisu po volji. "Imamo dokaze za to, u takozvanim 'humanitarnim operacijama', izvozu bombi i raketnoj diplomatiji i intervenisanju u unutrašnjim sukobima".

Putinova nova politika prema svetu prilagođena je upravo ovakvom viđenju sveta. Rusija se zatvorila i okrenula spremanju za odbranu. Ali, ostavljeni su i slobodni pravci, prema zemljama-partnerima, interesno bližih Rusiji i neangažovanih ili pasivnih u "agresivnoj, antiruskoj" politici Vašingtona. Putin ih je naglasio svojim prvim, inauguracionim predsedničkim posetama – Belorusiji, Nemačkoj i Francuskoj, a onda odlaskom na tri dana u Peking. I, pri povratku iz Kine, dolaskom u Uzbekistan i Kazahstan. U programu poseta uočljivo nije bilo Amerike.

Svaka od ovih destinacija bila je neki simbol. Belorusija, simbol prioriteta tek uspostavljene Carinske unije te dve zemlje i Kazahstana. Kina, partner u galopirajuće narastajućoj razmeni i partner u balansu sila naspram SAD. Nemačka i Francuska – simboli "stare Evrope", na pravcu tradicionalnih insistiranja Rusije da se između SAD i Evrope prodube razlike. Uzbekistan i Kazahstan, simbol prioriteta izgradnje evroazijske unije (EAU), revitalizovane zajednice bivših republika Sovjetskog Saveza, uz koje Kremlj obnavlja tampon oko Rusije.

Embrion EAU je upravo aktivirana Carinska unija Belorusije, Rusije i Kazahstana. Vrata Carinske unije i EAU otvorena su i zemljama van bivšeg SSSR. Čak i članicama EU, kad dođe vreme da neke od njih u takvoj

preorijentaciji eventualno uoče nacionalni interes. Funkcioner Vlade Rusije Dmitrij Rogozin, bivši ambasador Moskve pri NATO, pomenuo je u tom smislu Bugarsku, "trojanskog konja Rusije u Evropskoj uniji".¹⁰³⁴

A i pojedinim još preostalim pretendentima na članstvo, kao što je na Balkanu Srbija. Rogozin je rekao: "Mislim da i Srbi danas shvataju da bez Rusije ne mogu preživeti kao Srbi. A i Rusija u XXI veku neće moći da opstane kao civilizacija bez svojih prijatelja, kao što su Srbi, Belorusi, Ukrajinici i Bugari". Tu tezu je obrazložio general Leonid Ivašov, bivši funkcioner resora ruske odbrane prilikom posete Beogradu.¹⁰³⁵

Interes Moskve za produženo partnerstvo Rusije i Evrope naglašeno je Putinovom posetom Berlinu. I Parizu – mada nije teško steći utisak da šef Rusije, govoreći o Evropi češće ima u vidu Nemačku. To nije slučajno. Ruska politička ellita ne veruje u ostvarivost "EU projekta". Fjodor Lukjanov, eminentni komentator, član ruskih analitičkih i savetodavnih foruma smatra da je kriza "povodom eura" učvrstila njen pesimizam u odnosu na krajnju budućnost EU, i čak motivisala pitanja o bezbednosti "transformacije" Evrope... Transformacije, u šta? U još nejasan konglomerat "centra" i "periferije", prenosi to šire zasnovano rusko gledište jedan od uticajnih predstavnika ruske elite.¹⁰³⁶ Lukjanov zastupa tezu (i ne samo on) da je Evropa iscrpila svoj integracioni model i potreban joj je novi pristup. A ona, po svoj prilici, nema takav alternativni koncept i "sudeći po svemu, kreće se ka podeli na centar i periferiju". Dalje ističe da će se "Zapadna Evropa ujediniti oko Nemačke, dok sudbina periferije ostaje nejasna – što je naročito stvarnost zemalja rastrzanih političkim i ekonomskim problemima jugoistočne Evrope i Balkana (jedna je Grčka)". Ističe da niko ne može da bude prorok šta bi u takvom slučaju bilo dalje. Ali, "po najgorem scenariju", "centar bi se mogao odreći odgovornosti za problematične zemlje i odmaknuti se".¹⁰³⁷

1034 http://www.novinite.com/view_news.php?id=134045

1035 "Trgovati Kosmetom isto je što i prodati Bogorodicu kazanjsku" Pečat, 242/2012.

1036 <http://www.en.rian.ru/columnists/20120523/173630252.html>

1037 Ibid.

Ruski interesi u Srbiji *

Odnosi Rusije i Srbije ne mogu se analizirati bez uzimanja u obzir relacija navedenih unutrašnjih i spoljnih preokupacija Moskve. One su važne za razumevanje njenog pozicioniranje Srbije na mapi ruskih interesa. Za Rusiju, Srbija je od značaja u meri koja se, procenjivana samo srpskom dioptrijom ponekada precenjuje. Moskva u poslednjem dokumentu o spoljnoj politici samo dva puta pominje Srbiju. Prvi put, uz Jermeniju, Uzbekistan, Iran, Kubu i Siriju, rekavši da su to zemlje koje su uživale “doslednu podršku Ruske Federacije”, te da Rusija, po tome, od njih “očekuje konkretnu ekonomsku nadoknadu, uključujući povlašćeni režim za robu, investicije, olakšani tranzit i dr, u meri izlaska (svake od njih) iz međunarodne izolacije”. I drugi put, jednom rečenicom kojom se nalaže šta u tom smislu učiniti u Srbiji: “Aktivirati saradnju sa Srbijom u toplotno-energetskom sektoru, prvenstveno u realizaciji projekta izgradnje magistralnog gasovoda Južni tok, a takođe i dvostrane veze linijom vts”¹⁰³⁸

Ipak, ne treba ni nipodaštavati značaj koji za Moskvu ima njena “srpska pozicija” na Balkanu. Neuverena u dugoročniji integracioni kapacitet EU, iščekujući drugačiju kristalizaciju interesnog jezgra današnje EU, sada čvršće oko Berlina, Rusija se, uz odnose sa zemljama “stare Evrope” – skoncentrisala na paralelnom koloseku na “poblematični ostatak” evro-periferije, na Balkan. Ona nastoji da u trenutku zamaha procesa koji očekuje, bude tu gde treba, u ovom delu evro-periferije. Produžila je znači, svoj postojani napor da ostane politički, ali sve više i ekonomski, pozicionirana u Srbiji – uobičajeno konfuznoj i rastrzanoi u pokušajima mukotrpne samoidentifikacije između drevnog i modernog.

Nesposobna da sebe odredi u vremenu, takva Srbija je bila komplikovan partner, Moskvi koliko i Zapadu – tako da je i krivulja uspeha Kremlja s Beogradom, beležila i uspon i pad. Pogotovo što je Rusija sporo odobravalala finansijsku podršku toliko neophodnu Srbiju. Rusija je tako mogućnost da se lako pribavi “još jedan finansijski kredit”, često zamenjivala nuđenjem dugoročnije “vizije” svim vladama Srbije.

Ističe se da je “Srbija (je) ključni cilj ruske spoljne politike na Zapadnom Balkanu”, s obzirom da Moskva zadržava strateški cilj ometanja evropske demokratske integracije na Balkanu i u Istočnoj Evropi uopšte, procenjuju pojedini zapadni posmatrači.¹⁰³⁹ Održavati Srbiju van EU i van NATO omogućuje Moskvi očuvanje glavne tačke uticaja u ovom prostoru, uz oslonac na nerešeni problem Kosova.

Rusija i Kosovo

Ključna kopča saradnje Srbije s Rusijom bilo je Kosovo – problem otežavanja i po mogućstvu sprečavanja nezavisnosti pokrajine. Rusiji, članici Saveta bezbednosti (SB) Ujedinjenih nacija (UN), odugovlačenje procesa rešavanja problema Kosova, i njegovo preobražavanje u još jedan od “zamrznutosti konflikta”, slično Pridnjestrovlju ili Karabahu, obezbedilo bi na duže vreme njenu “balkansku ulogu”. Kakva je, potencijalno, širina dejstva koju Moskva zapaža u tako otvorenom prostoru, može se dokučiti po komentaru Glasa Rusije povodom 20-godišnjice Republike Srpske (RS), za koju se misli da može koordinirati proces objedinjavanja srpskog etničkog bića :

“...Ona brine o Srbima na Kosovu, održava tesne veze sa Srbijom, pomaže joj da stane na noge (...) Međunarodni institut za bliskoistočne i balkanske probleme u Ljubljani (koga nisu otvorili Slovenci) uveren je da je već uspostavljen trougao Banjaluka-Beograd-Moskva, koji će omogućiti Srbima da deluju sigurno”¹⁰⁴⁰

Evo kako je Glas Rusije komentarisao takav značaj Republike Srpske: “Ova srpska pobeda u Bosni i Hercegovini izaziva poštovanje, pošto su Srbi svuda izgubili – u Hrvatskoj, na Kosovu, u Crnoj Gori. Samo u BiH oni su ojačali svoju državnost. Danas se Srbija nalazi u žalosnom stanju zbog politike prethodnih vlasti: bez nacionalnih orijentira, bez patriotizma, sa lažnim ciljevima, ekonomski razorena, sa nemoćnom armijom, sa ponašanjem sluge a ne domaćina u sopstvenoj kući. Samo Republika Srpska je

1039 http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=39920&cash=b22a66e254427ded96233bfc56e6243a

1040 http://serbian.ruvr.ru/2012_09_28/republika-srpska-kao-faktor-stabilnosti-na-balkanu/

danas sačuvala poštovanje prema sopstvenom narodu, uspela da postane centar srpstva na Balkanu... RS je prestala da misli samo o svom preživljavanju, i njeni planovi se zasnivaju na širokoj platformi: RS pokušava da nađe odgovore na pitanja koja brinu sve Srbe, od Kosova do Crne Gore i Hrvatske, RS razmišlja o zajedničkoj delatnosti na zaštiti Srba na Balkanu, RS predlaže Srbima čitavog regiona da izrade jedinstvenu politiku i da se ujedine oko tog cilja, RS je spremna da pomogne Srbiji da postane jača i samostalnija”, a Milorad Dodik se zalaže za “zaštitu srpskog naroda bez obzira na to u kojoj zemlji živi”.¹⁰⁴¹

Povodom Kosova, između Moskve i Beograda uspostavljena je bliskost. Na zahtev vlade Vojislava Koštunice, Rusija je 2004, obećala Srbiji diplomatsku pomoć u UN, u sprečavanju da Kosovo bude priznato. Zastupanje srpske stvari podrazumevalo je usklađivanje inostranih koraka dve strane. Međutim 2010, u vreme predsednika Borisa Tadića, Beograd je bez prethodnog signala Moskvi iskoračio iz usaglašavanja – povukavši nacrt kosovske rezolucije u Generalnoj skupštini UN, sa stavom da “jednostrana secesija ne može biti prihvatljiv način za rešavanje teritorijalnih pitanja”.

Događaj je Moskvu zatekao. Odnosi Rusije i vlade u Beogradu, obrazovane s osloncem na “proevropsku” Demokratsku stranku (DS) zahladili su. Saglasno Glasu Rusije, ruska strana je glavnog krivca za obrt prepoznala u Borisu Tadiću. “...Nema osobe u Srbiji koja ne zna za šta je sve kriv Boris Tadić. Spolja blag i topao, on je imao crte političara koji je čvrst pri donošenju odluka i doveo je Srbiju do uništenja, do faktičkog raspada (Kosovo, Vojvodina, jug Srbije)”, komentarisao je Glas Rusije.¹⁰⁴²

Ipak – udarac zadat službenim odnosima, nije poremetio odnose Rusije i “većinske Srbije”, predstavljene nacionalno orijentisanim političkim formacijama. Njenu odbojnost prema “izdajnicima” u vlasti u Beogradu nadmašiće samo zanos izkazan u obožavanju Putina. Taj fakat stanja stvari šefu Rusije će čak priznati i Tomislav Nikolić: “Ja ne bih mogao pobediti jedino kada bi kandidat protiv mene bio Vladimir Putin”, citirano je na sajtu šefa Rusije.¹⁰⁴³

1041 http://serbian.ruvr.ru/2012_09_28/republika-srpska-kao-faktor-stabilnosti-na-balkanu/

1042 http://serbian.ruvr.ru/2012_12_22/Promene-na-političkoj-sceni-Srbije/

1043 <http://www.kremlin.ru/news/15447>

Spašavanju “bliskosti dva bratska pravoslavna naroda”, uprkos pokušajima DS da Srbiju okrene Zapadu, doprineo je Aleksandar Konuzin – ambasador, koji je stvar Moskve branio sa zanosom misionara. Ali i sa oštrinom ruskog delegiranog administratora. Bio je retki diplomata koji se nije ustručavao od javnih pridika vladi pri kojoj je bio akreditovan. Njegove packe Beogradu bile su bez zazora, davane uz osećaj da značajan deo Srba bolje razume Konuzina nego srpsku vladu. Nazivan je “ambasadorom Srba u Srbiji”.¹⁰⁴⁴

Širok odjek je imala Konuzinova izjava 2009, da u vladi Srbije “sede protivnici razvoja rusko-srpskih odnosa” – motivisana unutrašnjom kritikom modela po kome je, s prednostima za rusku stranu, prodat NIS. A možda je i još veći odjek imalo ambasadorovo čuveno glasno pitanje “ima li ovde Srba?” (septembra 2011) – doviknuto u Domu vojske, usred Beograda, kao prekor bezbednosnom panel-forumu jer, debatuje se o globalnoj bezbednosti i balkanskim pretenzijama Rusije, a ne dotiče se barikada, Brnjaka i Jarinja.

Konuzinov trud činio se nagrađenim. Prilikom odlaska iz Beograda (2012) je rekao: “Ostavljam vas čvrsto uz Rusiju!”. Tako je sveo svoje aktivnosti u Beogradu – zadovoljan, jer je voz bliskosti Srbije i Rusije, kako se činilo, bio vraćen na kolosek.¹⁰⁴⁵

Demokratska stranka koja je bila motor prozapadne orijentacije izgubila je na izborima. Njen predvodnik Boris Tadić izgubio je predsedničke izbore od predsednika Srpske napredne stranke (SNS) Tomislava Nikolića. Novi predesednik Nikolić i Srpska napredna stranka su dubinski naklonjeni Rusiji. Socijalisti, prethodno u vladi s demokratima, prišli su naprednjacima. Moskva je pomogla iza kulisa, posredujući. Dačićeva odluka da napusti Borisa Tadića i okrene se savezu sa naprednjacima doneta je posle posete lidera Socijalističke partije Srbije (SPS) Moskvi. Dačić je i uoči obrazovanja vlade sa DS posetio Moskvu, ali za razliku od 2008, kad je poricao da je Rusija uticala na formiranje vlade, sad je “otvoreno priznao da je Moskva vršila pritisak da napravi koaliciju sa naprednjacima”.¹⁰⁴⁶

1044 http://serbian.ruvr.ru/2012_09_17/Aleksandra-Konuzina-za-pocasnog-građanina-Srbije/

1045 *Večernje novosti*, 15. septembra 2012.

1046 “Za sve postoji prećutna saglasnost Moskve i Vašingtona”, *Danas*, 15. i 16. septembra

Moskva je itekako imala razloga da kaže ono što je izjavom medijima poručio Konuzin – Srbi, vraćeni ste na smer i sada pazite: “Hteo bih da poželim Srbima da vrate veru u svoju snagu. Da nađu inspiraciju u primerima svojih junaka i istorije, da jačaju nacionalno jedinstvo oko izgradnje nove Srbije, da čuvaju svaki pedalj svoje zemlje koju su čuvali i zaveštali vam vaši preci. Rusija će uvek biti vaš najbliži prijatelj”¹⁰⁴⁷

Upitan o njegovim neskrivenim “simpatijama” prema SNS i SPS i izgledima da nova vlada vodi “politiku koja će Srbiju više približiti Rusiji”,

Konuzin je objasnio da je negovao odnose sa svim strankama koje su prijateljski nastrojene prema Rusiji, “a takve partije su ovde u ogromnoj većini”. A što se vlade tiče, “sudeći prema izjavama članova vladajuće koalicije, kao i prema prvim potezima srpskog rukovodstva, može se računati na to da će se naše zemlje zaista približiti, kao i da će ući u kvalitativno novu etapu bilateralnih odnosa”, odgovorio je. Potvrdio je da Rusija ima interese na Balkanu, a njih diktiraju “geografija i istorija”.¹⁰⁴⁸

Nova vlast i Rusija

Već prvi koraci novih srpskih vlasti potvrdili su rehabilitovani “ruski smer” Beograda. Za pet meseci, Nikolić je dva puta bio kod Putina, jednom pre inauguracije i drugi put posle predsedničkog ustoličenja. “Ponosim se time što ću Srbiju predvoditi na način, da to odgovara interesima i Srbije i Rusije”, rekao je Tomislav Nikolić Vladimiru Putinu već tokom prvog susreta u Moskvi, odmah posle izbora, maja 2012. U Moskvi su njih dvojica zajedno prisustvovali kongresu Jedinstvene Rusije, sestrinske partije srpskih naprednjaka. Rusofilstvo srpskog lidera nije nepoznato javnosti, ali na snimcima s Putinom Nikolić je delovao ganuto. “Zahvaljujem za podršku koju je Rusija ukazala Srbiji, posebno kad se tiče očuvanju suvereniteta Srbije na Kosovu i Metohiji. Uveren sam da će se saradnja između Srbije i Rusije razvijati vrlo brzo. Uveravam Vas da je Srbija partner Rusije na

2012

1047 “Ne mogu da budem veći Srbin od vas”, *Vreme*, 13. septembra 2012.

1048 “Ne mogu da budem veći Srbin od vas”, intervju Aleksandra Konuzina, *Vreme*, 13. septembra 2012

Balkanu... Vas u Srbiji vole. Vi ste to zaslužili time kako predvodite Rusiju”, rekao je Putinu Tomislav Nikolić.¹⁰⁴⁹

Ranija proevropska orijentacija Beograda nije negirana. Naprotiv, dobila je svoju potvrdu u Nikolićevim rečima Putinu: “Srbija se kreće putem ka EU. To je dalek put s neizvesnim ishodom”. Predsednikova odlučnost, da se u slučaju Kosova ne prihvati bilo kakva politička trgovina, mogla je najzad biti ono što je Moskva od Srbije želela da čuje. Nikolić je rekao da nije čuo da postoji evropski uslov priznavanja Kosova i Metohije. Ali, ako bi bilo tako, “mi to ne bi smo mogli učiniti, čak i kada bi moralo da u tom trenutku prekinemo sve pregovore”. Pomenio je i NATO: “Srbija, po rezoluciji Narodne skupštine ima obavezu vojne neutralnosti, i Srbija neće biti u NATO”. Podvukao je i to: “Ja sam otvoreno to govorio građanima Srbije tokom kampanje i pobedio sam”.¹⁰⁵⁰

Vladimir Putin je tom prilikom potvrdio da i sam razmišlja o Kosovu: “Mi polazimo od neophodnosti ostvarivanja odluke OUN, doslovno rezolucije 1244”.¹⁰⁵¹ Putin je rekao da se Rusija prema Srbiji odnosi, ne samo kao prema tradicionalnom, vrlo važnom partneru na Balkanu – već se “mi prema Srbima odnosimo kao prema svojoj duhovnoj braći, i baš je to u osnovi naših odnosa, danas i u buduće. Dobrodošli!”¹⁰⁵²

Tomislav Nikolić je svoja stanovišta potvrdio i ruskoj agenciji Regnum. Srbija treba da uđe u Evropsku uniju, ali ne po svaku cenu. “Ništa ne treba činiti po svaku cenu. Teritorija Kosova i Metohije je cena koju mi nikada ne možemo platiti”, rekao je. Upitan o prioritetu u srpsko-ruskoj saradnji, Nikolić je rekao “glavni prioritet su ekonomski odnosi”. Pomenio je da Srbija može biti “most” saradnje EU i Rusije, da Rusija u Srbiji može graditi hidroelektrane i s njom sarađivati u oblasti gasa i da Srbija može Rusiji isporučivati “skoro sve grupe privrednih proizvoda”. A upitan za mišljenje o Evroazijskoj uniji i mogućnosti saradnje Srbije sa tom organizacijom, Tomislav Nikolić je rekao da Beograd treba da se “upozna sa osnovama na kojima počiva taj savez” – ali da Srbija “mora da stupa u sve

1049 <http://www.kremlin.ru/news/15447>

1050 <http://www.kremlin.ru/news/15447>

1051 Ibid.

1052 Ibid.

njoj odgovarajuće ekonomske saveze u svetu, posebno u te koji se obrazuju uz učešće Rusije". S tim – što "Srbija neće stupati u vojne saveze".¹⁰⁵³

Srpski zaokret prema Rusiji, koji je ovom posetom izražen, nije svima na ruskoj strani bio ubedljiv. Na okruglom stolu ruskih i drugih stručnjaka za rusko-srpske odnose, prema Glasu Rusije, postavljeno je i pitanje "Da li Beograd okreće brod prema Rusiji".¹⁰⁵⁴ Nisu bili pod prevelikim utiskom povodom Nikolićeve posete. Starteška orijentacija Srbije je proteklih godina bila jednosmerna. Srpski brod se stalno kretao u pravcu Brisela, ka Zapadu, iako su se, kad je god bilo reči o Kosovu, sos signali stalno slali prema Istoku, pre svega prema Rusiji, zapazili su sagovornici.¹⁰⁵⁵

Na okruglom stoju je istaknuto: "Dakle, išlo se ka Zapadu, a kad zausti, tražila se pomoć u Rusiji. Takva politika nije iskrena i nije donela mnogo toga dobrog Srbiji. Vreme je za promene. Rusija je prema svim analizama odigrala važnu ulogu u postizbornom periodu u Srbiji, po prvi put je razbila monopol uticaja koga je Zapad imao u Srbiji prilikom formiranja vladajućih koalicija. To se vidi i po intenzivnim kontaktima Beograda i Moskve u proteklim nedeljama – od humanitarnih, preko pitanja odbrane, pronalaženja strateških partnera u srpskoj energetici, sve do političkih pitanja. Dakle, promene su već u toku, ali one neće biti dramatične i možda i ne treba da budu. Starteški srpski brod je bolje okretati sporo ali sigurno, u pravcu mnogo jače i intenzivnije saradnje sa Ruskom Federacijom."¹⁰⁵⁶

Jelena Ponomarjova, balkanolog, je na tom Okruglom stolu izjavila: "Da li je moguće pomiriti političke odnose Srbije i Rusije sa članstvom Srbije u EU? To će biti veoma teško. U promenu kursa, kao njegovu ozbiljnu transformaciju, ja ne verujem. Pre se može govoriti o manjoj korekciji. Srbiji, danas dnevni red diktiraju evropski činovnici. Posle inauguracije, predsednik Nikolić je razgovarao sa komesarom EU za proširenje Fileom, i razgovor je tekao u konstruktivnom ključu: šta treba Srbija da uradi da se EU prema njoj odnosi pažljivo i brižljivo? Ranije u toku pregovora sa Ešton,

1053 <http://www.regnum.ru/news/polit/1535250.html#ixž1vuvRmNIJ>

1054 http://serbian.ruvr.ru/2012_09_01/Kud-plovi-srpski-brod-prvi-deo/

1055 Ibid.

1056 Ibid.

Nikolić je bukvalno izjavio da Srbija nema drugu budućnost osim Evropske unije... Još jedan momenat koji nas navodi da se zamislimo: glavni politički savetnik naprednjaka Nikolića u toku predizborne kampanje bio je bivši ambasador SAD u Srbiji Montgomeri. Šta više, kad je tekao proces formiranja vlade Srbije, aktivno učesće u njemu preduzimala je američka strana. Početkom jula bio je u poseti zamenik državnog sekretara SAD za pitanja Evrope i Evroazije Filip Gordon, koji se sastao sa svim ključnim figurama srpske političke scene. Sve to govori da Zapad lobira za svoje interese u ovom regionu. Meni se čini da je Rusija trebalo aktivnije da radi u srpskom pravcu pre nego što je formirana vlada – obično se ozbiljni sporazumi sklapaju pre nego što ljudi sednu u fotelje”.¹⁰⁵⁷

Zaključila je ipak da je Srbija bila i ostaje važan istorijski saveznik Rusije. U tom smislu, Srbija od Rusije ne može da odstupi, kao ni Rusija od Srbije. Mislim da Beograd pokušava da vodi polivektornu politiku, i ruski vektor je jedan od glavnih. Beograd će se truditi da gradi dobre odnose, ali reč d o b r i prilično je klizava, i iza nje treba da stoje konkretni koraci”.¹⁰⁵⁸

Majski (2012) susret lidera prethodio je Putinovoj trećoj inauguraciji za šefa države. Svejedno, Nikolić i Putin su se već tom prilikom zauzeli i za bolju sveopštu saradnju Srbije i Rusije, posebno u ekonomiji. Putin je primetio da na tom polju zadataka ima mnogo, da nisu jednostavni, ali da se “nada da će saradnja između Srbije i Rusije pomoći ostvarivanju, kako zadataka pred našim zemljama, tako i problema koje mora rešiti vođstvo Srbije”. Takođe je izrazio očekivanje da će, u tom trenutku još neuobličena nova vlast u Srbiji biti brzo formirana. Rekao je da ne sumnja da će dve zemlje saradivati. Izrazio je zadovoljstvo uočenim porastom razmene robe i usluga i nivoom “ukupnih ruskih investicija u ekonomiju Srbije od milijardu i 400 miliona dolara”.¹⁰⁵⁹

Putin je zaključio da “sve u svemu, to nije rđav pokazatelj” i dodao, da je Rusija “pretprošle godine (smo) srpskoj strani ponudili kredit od 200 miliona dolara i spremni smo da sada pustimo drugu tranšu od 800 miliona dolara. Kredit je namenjen razvoju infrastrukturnih projekata. Ruska

1057 Ibid.

1058 Ibid.

1059 <http://www.kremlin.ru/news/15447>

strana je spremna za realizaciju. Mi čekamo od naših partnera u Srbiji konkretne predloge, na osnovu tehničko-ekonomske zasnovanosti projekata predloženih za realizaciju u Srbiji. Zamolio bih Vas, uvaženi gospodine predsedniče, da date odgovarajući impuls iznova uspostavljenim upravnim i izvršnim strukturama (vlasti)”.¹⁰⁶⁰

Nikolić je obećao da će Srbija dostaviti dobre projekte da bi se ruski zajam o kome se već nekoliko godina govori realizovao: “Kad smo se spremali za izbore, razradili smo mnogo projekata i ponudićemo Rusiji zajednička ulaganja”. Nikolić je podvukao “bratstvo naroda”, ruskog i srpskog: “Države i narodi povezuju se u principu ekonomskim interesima, ali Srbiju i Rusiju spaja nešto mnogo veće. I što se brže bude unapređivao život ruskog naroda, utoliko će se brže poboljšavati i život srpskog naroda”.¹⁰⁶¹

Već prilikom te posete Putin je pozvao Nikolića da dođe u službenu posetu pošto položi predsedničku zakletvu, “u bilo koje za njega pogodno vreme”. Nikolić će uvek “biti dobrodošao gost u Rusiji”. “Vođstvo i javnost Rusije znaju za njegov odnos prema Rusiji, i to se ceni”¹⁰⁶², rekao je šef Rusije. Nikolić je tom prilikom obećao da će zadatak nove vlade biti “uspostavljanje tesne saradnje s vladom Rusije bez odlaganja”.¹⁰⁶³

Druga poseta predsednika ostvarena je septembra 2012, u Sočiju. U Sočiju su rezimirani prvi učinci dogovora, čije će se konkretnije konture jašnije videti tek u prvim mesecima 2013.

Konkretizacija ruske politike

Vlada SNS-SPS, s premijerom Ivicom Dačićem, i ruska strana su se fokusirale na oporavljajne međusobnih odnosa koje je narušila vlada predsednika Tadića. Odnos sa Moskvom vraćen je u prioritete odnose novih vlasti. Mada, Beograd nije odustajao od policentričnosti u opredeljivanjima saradnje – što se možda nije uklapalo sa očekivanjima ruskih balkanskih stratega. Tomislav Nikolić je izjavljivao: “Moja ideja je oduvek bila da

1060 Ibid.

1061 Ibid.

1062 Ibid.

1063 Ibid.

Srbija treba da bude most između Istoka i Zapada. Bilo bi pogrešno ne iskoristiti prednost tako povoljne pozicije. Želimo da naša zemlja nastavi putem ka Evropi, ali ne vidim ništa loše u istovremenom razvoju poslovne saradnje sa zemljama koje nisu u EU”, potvrdio je Tomislav Nikolić u jesen 2012. godine u Rimu.¹⁰⁶⁴

Srpska javnost reagovala je euforično povodom projekta Južni tok koji je ponovo aktiviran. U medijima su dominirali euforični naslovi poput onih: “Velika ruska kompanija zainteresovana za preuzimanje Železare Smederevo i veoma smo blizu dogovora, izjavio Ivica Dačić”,¹⁰⁶⁵ “Opcija je i da se poveća kvota za izvoz čeličnih proizvoda iz Srbije u Rusiju”¹⁰⁶⁶, kao i “Potpisan gasni sporazum srpske i ruske vlade.” “Stiže nam ruska milijarda”! “Država treba da se zadužuje tamo gde dobija najpovoljnije uslove. Do sada smo najpovoljnije kredite uspevali da dobijemo od Rusije i Kine”¹⁰⁶⁷, “Milijarda stiže u Srbiju. Deo od 300 miliona ove godine i 700 miliona 2013”.¹⁰⁶⁸

O saradnji sa Rusijom Miroslav Mitković piše: “U ranijem periodu je možda i bilo drugačijeg tretmana. Ali mi sada želimo da ponudimo ruskim investitorima sve što hoće, od poljoprivrede do energetike, sa svim uslovima koje imaju drugi investitori”.¹⁰⁶⁹ A najava vojne saradnje Srbije i Rusije, u proizvodnji lakših oklopnih kola i protivtenkovskog oružja dodatno je pojačala euforiju: “Pod oklop sa baćuškom!”¹⁰⁷⁰, “Srbija i Rusija praviće oklopnjake i za Afriku”¹⁰⁷¹, “Baćuška doneo lepe vesti”¹⁰⁷².

Ankete javnog mnjenja potvrdile su apsolutni prestiž Rusije u javnosti Srbije. “Top lista ‘država – prijatelja’ je ista u odnosu na prošlogodišnje

1064 Beta, 8. oktobar 2012.

1065 “Rusi u Smederevu”, Večernje novosti, četvrta 27. septembra 2012.

1066 “Rusi kupuju 75 odsto železare”, Blic, 1. oktobra 2012.

1067 *Stiže nam ruska milijarda*, Novosti, 20. oktobra 2012.

1068 Milijarda stiže u Srbiju, Novosti, 27 oktobra 2012.

1069 *Sazrelo vreme za sporazum o strateskom partnerstvu sa Rusijom*, Politika, 18. oktobra 2012

1070 “Pod oklop sa baćuškom”, Večernje novosti, 2. decembra 2012.

1071 “Srbija i Rusija praviće oklopnjake i za Afriku”, Blic, 29. novembra 2012.

1072 “Baćuška doneo lepe vesti”, Kurir, 29. novembra 2012.

istraživanje – na prvom mestu je Rusija, na drugom Grčka i na trećem Kina”.¹⁰⁷³

Beograd je ponovo posetio bliski prijatelj srpskih nacionalističkih glasila general Leonid Ivašov, sovjetski demobilisani kadar za moralno-političko vaspitanje iz vremena hladnog rata: “Ne bih Srbima preporučio da žure u EU”, lamentirao je Ivašov. “Preporučio bih da vrlo pažljivo prouče probleme Grčke, koja se van EU razvijala i brže i uspešnije nego sada... Srbi moraju sami da ocene da li su spremni da trguju svojom svetinjom, jer trgovati sa Kosmetom isto je kao kada bi mi Rusi prodali čudotvornu ikonu Bogorodice Kazanjske, zaštitnice Rusije, preračunavajući se da li joj je cena velika ili mala (...) Situacija u svetu se menja, i danas bi problem Kosova trebalo zamrznuti i uopšte ne voditi razgovore o njegovom priznavanju (...) I Rusija postaje sve jača i ceo svet se objedinjuje oko suprotstavljanja agresivnoj ideji SAD i NATO”¹⁰⁷⁴.

Iz svega proizlazi da težište rusko-srpske politike (ne računajući osvajanja za račun ruskog kapitala energetike i ostalog u ekonomiji) – Kosovo. Moskva je nastojala da proveri postojanost Beograda u pogledu sprečavanja priznanja nezavisnosti pokrajine. U tom svetlu treba razumevati i veoma značajnu posetu Dmitrija Rogozina Beogradu, u novembru 2012.

Rogozin je potpredsednik vlade Rusije zadužen za industriju odbrane. Formalno, poseta Srbiji ticala se saradnje u vojnoj industriji. Međutim, donela je i poentu više. Rogozin je tada rekao: “Rusija je u novim srpskim vlastima dobila pouzdanog i ozbiljnog partnera. Mi smo sa vama, Putin je sa vama, potrebna nam je jaka Srbija koja će zastupati svoje stavove. Imamo i želju i novac da ulažemo u vašu zemlju i verujem da naš ‘brak’ neće biti samo iz interesa, nego i iz ljubavi”.¹⁰⁷⁵ On je izneo i svoja očekivanja da će “posle realizacije naših dogovora Srbija postati jača država, i to toliko jača, da će svaki prvo morati da razmisli pre nego što upotrebi oružje protiv nje”.¹⁰⁷⁶

1073 *Srbi vole neutralnost, Danas, 18. oktobra 2012*

1074 *“Trgovati Kosmetom isto je što i prodati Bogorodicu kazanjsku” Pečat, 242/2012*

1075 *“Rusija želi jaku Srbiju”, Večernje novosti, 29. novembra 2012.*

1076 *Ibid.*

U razgovorima sa Rogozino analizirane su mogućnosti proizvodnje vojne opreme na teritoriji Srbije, a sagovornici su se uverili da Srbija u pojedinim segmentima može da proizvodi konkurentno naoružanje i vojnu tehniku. Vučić je izjavio da će do kraja godine u Velikoj Plani biti otvorena nova fabrika, gde će se u saradnji sa Rusijom proizvoditi oklopni transporter i samohodna artiljerijska oruđa "nora", kako za vojsku Srbije tako i za izvoz u Keniju i Bangladeš.

Rogozin je izjavio da će Narodna skupština Srbije u najskorije vreme doneti odluku o upućivanju svoje delegacije na parlamentarnu skupštinu zemalja Organizacije ugovora o kolektivnoj bezbednosti (ODKB) – gde će dobiti status stalnog posmatrača. To je savez koji okuplja većinu članica bivšeg sssr, objavila je Ruska reč.¹⁰⁷⁷ Ruska reč, propagandno glasilo vlade Rusije, podrobnije je razjasnila na šta je gost mislio kada je, govoreći o Kosovu, rekao to što je rekao:

"Ako bi se suština izjava Rogozina svodila na takve 'savete', bila bi to u najmanju ruku geopolitička senzacija. Međutim nije bilo senzacije. Izjave ruskog vice-premierera imale su sasvim drugi smisao, a on je izjavio sledeće: 'Ako je za prijem u EU uslov da se prizna Kosovo, treba da razmislite o tom uslovu. To je bezobrazan uslov, (...) ali to je vaša suverena odluka i Rusija će podržati vašu odluku". List zatim analizira: Savet da Srbija "razmisli" – po ruskom glasilu, je "suptila poruka, a ne poziv da se zvanična Srbija odrekne Kosova". Suština ruske pozicije je u nastavku rečenice, kojim je Rogozion izrazio negativan odnos prema navedenom uslovu EU. "On nije davao populističke izjave koje bi se dopale nekima u Srbiji, nego je u intervjuu za RTS jasno poručio: 'Kazaću vam otvoreno, jesmo bliski prijatelji, ali Rusija nije vaš advokat. Mi ovde jesmo advokati prava i istine, a istina je u tome da Kosovo jeste neodvojivi deo Srbije i tu mi branimo međunarodno pravo". Po svemu sudeći Rogozin je srpskoj javnosti i vlastima jednostavno dao do znanja da Rusija ne može vršiti pritisak na Srbiju i usmeravati srpsku unutrašnju i spoljnu politiku. Moskva će biti prinuđena da se u svom delovanju orijentiše i na odluke srpskog rukovodstva, kakve god one bile. Time je on izrazio misao ministra Lavrova koji je pre četiri godine rekao da "Rusi ne mogu biti veći Srbi od samih Srba". To je

1077 http://ruskarec.ru/articles/2012/12/13/razmisljanje_o_onom_uslovu_18743.html).

još jedan signal Rusije srpskom rukovodstvu, koje očigledno pokušava da sedi na dve stolice, to jest – želi da Srbija postane članica EU, a i da ne prizna Kosovo kao samostalnu državu. Bilo kako bilo, vlada Srbije će morati da se odluči. A kakvu će odluku doneti to ne može da predvidi nijedan ekspert. Zbog toga se može reći da je ova izjava ruskog vicepremijera sasvim ispravna i da odgovara geopolitičkoj realnosti¹⁰⁷⁸

Članak je inspirisao i beogradska tumačenja. Profesor Predrag Simić zapazio je da je Rogozin precizno rekao šta Srbija može da očekuje od Rusije: “Znači, može da očekuje Južni tok i kredit, ali ne može da očekuje da Nikolaj Drugi ustane iz groba i uđe u rat protiv Zapada, kako bi zaštitio Srbiju. To ova Rusija neće učiniti, a ja mislim da su kod nas razvijena nerealna očekivanja”. Potpredsednik ruske vlade “precizno, jasno, i sasvim pošteno je stavio do znanja srpskim političarima koliko daleko mogu da idu u očekivanjima od Rusije, odnosno da ne gaje nerealna očekivanja”.¹⁰⁷⁹

Dragan Petrović istoričar iz Instituta za međunarodne odnose, ocenio je da: “Rusija se već četiri i po godine, od pada druge Koštuničine vlade, na državnom nivou suočava s tim da zvanični Beograd taktizira o elementarnom pitanju Kosova i Metohije”, tako da je Rogozin doneo “jasnu poruku” povodom toga. On je procenio da je Rusija očekivala “bitni iskorak” ove vlade u odnosu na prethodnu da načini diskontinuitet u politici, ali to se nije dogodilo.¹⁰⁸⁰ Predrag Simić takođe smatra da Moskva ne misli da EU za Srbiju nema alternativu, s obzirom da Rusija gradi EAU. Visok službeni nivo ruskog glasnika ukazuje da Moskva neće još dugo čekati na srpsku vlast.¹⁰⁸¹

Poruka Moskve srpskoj javnosti je da je Rusija očigledno nezadovoljna političkim efektima “ruskog zaokreta” u srpskoj politici. Rusija ima realnu sliku o stanju stvari u odnosima Srbije i Rusije i konkurentskih centara na Zapadu. Nije odustala od saradnje, naprotiv. Ni od ambicija na duži rok, takođe. Ali osigurala se i od mogućih iznenađenja, koje donosi 2013.

1078 Ibid.

1079 “Šta je Rogozin poručio Beogradu”, *Politika*, 30. novembra 2012.

1080 Ibid.

1081 “Rogozin: Priznavanje Kosova bezobrazan uslov”, *Politika*, 29 novembra 2012.

Zaključci

Srpska vlada treba da definiše šta su stvarni državni i nacionalni interesi Srbije i u tom smislu treba da definiše i odnose između Srbije i Rusije. Rusija treba da ima svoje mesto u ukupnim političkim, ekonomskim i kulturnim odnosima Srbije, ali nikako podređen odnos koji je funkciji ostvarivanja isključivo ruskog interesa, pre svega, u opstruiranju širenja NATO na Zapadnom Balkanu. Takav odnos šteti položaju Srbije u regionu i održava nepoverenje prema Srbiji i njenim namerama.

S obzirom da je Rusija već duboko prisutna na Balkanu, pre svega u Srbiji, Republici Srpskoj, Crnoj Gori, ali i drugim susednim zemljama, ona mora imati odgovornu ulogu u regionu. Zapadna zajednica ne treba da zaobilazi Rusiju kao partnera na Balkanu. Svako izbegavanje doprinosi njenoj frustraciji i, povratno negativnom uticaju u regionu.